[illegible]

॥ अथ श्रीमत्काशीनाथोपाध्यायविरचितधर्मसिंधुसारस्य प० प्रारंभः

ध·सिं·
१ श्रीगणेशायनमः॥ ॥श्रीगुरुचरणाभ्यांनमः॥ ॥श्रीविठ्ठलंसकरुणार्णवमाशुतोषंदीनेष्टपोषमघसंहतिसिंधुशोषम्॥श्रीरुक्मिणीम प·
पिसुखंपुरुषंपरंतंवंदेदुरंतचरितंतदृदिसंचरंतं१॥वंदेप्रतिप्रंतमघानिशंकरंयत्तांसमेमूर्ध्निदिवानिशंकम्॥शिवांचविघ्नेशमथोपितामहंसर १
स्वतीमाश्रितभजेपितामहं॥२॥श्रीलक्ष्मीगरुडंसहस्रशिरसंप्रद्युम्नमीशंकपिंश्रीसूर्यंविधिभौमविद्गुरुकविच्छायासुतान्षण्मुख॥
इंद्राद्यान्विबुधान्गुरूंश्चजननींतातंत्वनंताभिधंनत्वाचार्यान्वितनोमिमाधवमुखान्धर्माब्धिसारंमुखं॥३॥दृष्ट्वापूर्वनिबंधान्निर्णयसिं
धुक्रमेणसिद्धार्थान्॥प्रायेणमूलवचनान्युज्झित्वालिखामिबालबोधाय॥४॥ ॥तत्रकालःषड्विधः॥वत्सरअयनंऋतुर्मासः॥प
क्षोदिवसइति॥वत्सरःपंचधाचांद्रःसौरःसावनोनाक्षत्रोबार्हस्पत्यइति॥शुक्लप्रतिपदादिदर्शांतैश्चैत्रादिसंज्ञैर्द्वादशभिर्मासैश्चतुः
पंचदशाधिकशतत्रयदिनैःसतिमलमासेत्रयोदशभिर्मासैश्चांद्रोवत्सरः॥चांद्रस्यैवप्रभवोविभवःशुक्लइत्यादयःषष्टिसंज्ञाः॥मेषादि
षुद्वादशराशिषुरविभुक्तेषुपंचषष्ट्यधिकशतत्रयदिनैःसौरवत्सरःसंपद्यते॥षष्ट्युत्तरशतत्रयदिनैःसावनः॥वक्ष्यमाणैर्द्वादशभिर्नाक्षत्र
मासैर्नाक्षत्रोवत्सरःसचचतुर्विंशत्यधिकशतत्रयदिनैःस्यात्॥मेषाद्यान्प्रथमराशौबृहस्पतिनाभुक्तेबार्हस्पत्यः॥सचएकषष्ट्यधिक
शतत्रयसंख्यादिनैर्भवति॥कर्मादौसंकल्पेचांद्रवत्सरएवस्मर्तव्योनान्यः॥अयनंद्विविधं॥दक्षिणमुत्तरंच॥सूर्यस्यकर्कसंक्रांतिमा १
रभ्यषड्राशिभोगेनदक्षिणं॥मकरसंक्रांतिमारभ्यषड्राशिभोगेनोत्तरायणं॥ऋतुर्द्विविधः॥सौरश्चांद्रश्च॥मीनारंभोमेषारंभोवा॥

3757

सूर्यस्यराशिद्वयभोगात्मकोवसंतादिषट्संज्ञकः॥सौरऋतुः॥चैत्रमारभ्यमासद्वयात्मकोवसंतादिषट्संज्ञकश्चांद्रः॥मलमासेतु
किंचिदूननवतिसंख्यैर्दिनैश्चांद्रऋतुः॥श्रौतस्मार्तादौचांद्रऋतुस्मरणंप्रशस्तं॥मासश्चतुर्धा॥चांद्रःसौरः॥सावनोनाक्षत्रइति
॥शुक्लप्रतिपदादिदर्शांतःकृष्णप्रतिपदादिपूर्णिमांतोवाचांद्रोमासः तत्रापिशुक्लादिर्मुख्यः॥कृष्णादिस्तुविंध्योत्तरएवग्राह्यः
॥अयमेवचैत्रादिसंज्ञकः॥कर्मादौस्मर्तव्यः॥केचिन्मीनराशिमारभ्यसौराणांचैत्रादिसंज्ञामाहुः॥अर्कसंक्रांतिमारभ्योत्तरसंक्रां
त्यवधिःसौरोमासः॥त्रिंशद्दिनैःसावनः॥चंद्रस्याश्विन्यादिसप्तविंशतिनक्षत्रभोगेननाक्षत्रोमासः॥प्रतिपदादिपौर्णिमांतः
शुक्लपक्षः॥प्रतिपदादिदर्शांतःकृष्णपक्षः॥दिवसःषष्टिघटिकात्मकः॥ ॥इतिधर्मसिंधुसारेप्रथमोद्देशः॥१॥ ॥अथसं-
क्रांतिनिर्णयउच्यते॥ ॥मेषेसूर्यसंक्रांतौप्रागूर्ध्वंपंचदशपंचदशघटिकाःपुण्यकालः॥दशदशेत्येके वृषेपूर्वाःषोडश॥मिथुने
पराःषोडशकर्केपूर्वास्त्रिंशत् सिंहेपूर्वाःषोडशकन्यायांपराःषोडश॥ तुलायांप्रागूर्ध्वंचपंचदशपंचदशदशदशदशइत्येके॥
वृश्चिकेपूर्वाःषोडश धनुषिपराःषोडश॥मकरेपराश्चत्वारिंशत्॥कुंभेपूर्वाःषोडश॥मीनेपराःषोडश॥घटिकाद्वयाद्यल्पदि
नशेषेमिथुनकन्यामीनेधनुष्यपिमकरेपिपूर्वाएवपुण्याः॥प्रभातेघटिकाद्वयाद्यल्पकालेवृषसिंहवृश्चिककुंभेष्वपिकर्केपिप-
राएवपुण्याःप्रभातेकर्कसंक्रांतौपूर्वदिनेपुण्यमित्येके॥रात्रौसंक्रमेमध्यरात्रादर्वाक्संक्रांतौपूर्वदिनोत्तरार्धेपुण्यंमध्यरात्रा

त्परतःसंक्रांतौपरदिनस्यपूर्वार्धंपुण्यं॥निशीथमध्यएवसंक्रांतौदिनद्वयेपिपूर्वदिनोत्तरार्धंपरदिनपूर्वार्धंचपुण्यं॥इदंमकरक-
र्कातिरिक्तसर्वत्ररात्रिसंक्रमेज्ञेयं॥अयनेतुमकरेरात्रिसंक्रमेसर्वत्रपरदिनमेवपुण्यं॥रात्रौकर्कसंक्रांतौपूर्वदिनमेवपुण्यं॥सूर्यास्तोत्तरघ-
टिकात्रयंसायंसंध्यातत्रमकरसंक्रमेपूर्वदिनेपुण्यं॥सूर्योदयात्प्राक्घटिकात्रयंप्रातःसंध्यातत्रकर्कसंक्रांतौपरदिनेपुण्य-
मितिसंध्याकालेविशेषोज्योतिःशास्त्रेप्रसिद्धः॥अथदानं॥मेषेमेषदानं॥वृषेगोदानं॥मिथुनेवस्त्रान्नादिदानं॥कर्के
घृतधेनुः॥छत्रसुवर्णंचसिंहे॥कन्यायांगृहंवस्त्रंच॥तुलायांतिलागोरसाश्चदेयाः॥वृश्चिकेदीपः॥धनुषिवस्त्रयानंच
॥मकरेकाष्ठान्यग्निश्च॥कुंभेगौर्जलंतृणंच॥मीनेभूमिर्मालाश्चदेयाः॥एवमन्यान्यपिदानानिद्रष्टव्यानि॥अयनसंक्रांतौमे-
षतुलासंक्रांतौचपूर्वत्रिरात्रमेकरात्रंवोपोष्यस्नानदानादिकार्यं॥चरमोपोषणंसंक्रांतिमत्यहोरात्रेपुण्यकालवत्यहोरात्रेवायथा-
पतेत्तथाकार्यं अयमुपवासःपुत्रवद्गृहस्थभिन्नेनपापक्षयकामेनकार्यःकाम्योनतुनित्यःसर्वसंक्रांतिषुपिंडरहितंश्राद्धंकार्यं
॥अयनद्वयेतुनित्यंयथावत्तत्संक्रांतिषुदानादिकंकर्तव्यंतथैवनाश्यः पूर्वमयनांशप्रवृत्तौतत्तत्संक्रांत्युचितस्नानदानादि-
कंकर्तव्यं॥अयनांशाज्योतिःशास्त्रेप्रसिद्धः॥तेचेदानींद्वादशाधिकसप्तदशशतसंख्याकेशालिवाहनशकेएकविंशतिरय-
नांशाइत्येकविंशतितमेदिनेपूर्वमयनांशपर्वकालइतिपर्यवसितोऽर्थः एवंन्यूनाधिकशकेऊह्यं॥वृषसिंहवृश्चिककुंभेषु

संक्रांतिषुविष्णुपदसंज्ञा॥ मिथुनकन्याधनुमीनेषुसंक्रांतिषुषडशीतिसंज्ञा॥ मेषतुलयोर्विषुवसंज्ञा॥ कर्कमकरयोरयनसं
ज्ञा॥ एतास्चतुर्विधाःसूत्तरोत्तरंपुण्याधिक्यं॥ मंगलकृत्येषुसर्वसंक्रांतिषुविशेषेणपूर्वतःपरतश्चषोडशघटिकास्त्याज्याः
चंद्रादिसंक्रांतिषुतुपूर्वत्रपरत्रचमिलित्वाक्रमेणद्वेनवद्वेचतुरशीतिःषट्सार्धशतंचघटिकास्त्याज्याः॥ रात्रौसंक्रमणेग्रहणव
द्रात्रावेवस्नानदानादिकंकर्तव्यमितिकेचित्॥ रात्रौसंक्रमणेपिदिवैवस्नानादिकंनतुरात्राविति तुसर्वसंमतंबहुदेशाचारश्चैवं
॥ यस्यजन्मर्क्षेरविसंक्रमस्तस्यधनक्षयादिपीडातत्परिहारार्थंपद्मपत्रादियुक्तजलेनस्नानं॥ विषुवायनयोरन्हिसंक्रमेपूर्वा
परारात्रौनदद्भिञ्च अध्यापनाध्ययनेचवर्जयेत्॥ रात्रिसंक्रमेपूर्वापरदिवयोस्तद्रात्रौचवर्जयेत्॥ एवंपक्षिणीसंक्रांतिर्द्वादश
प्रहरपर्यंतमनध्यायादिकमितितात्पर्यं॥ अन्याऽपिविशेषोऽयनसंक्रांतौवक्ष्यते॥ ॥ इतिसंक्रांत्युद्देशोद्वितीयः॥ ॥ अथ
मलमासः॥ सद्विविधः अधिमासःक्षयमासश्च॥ संक्रांतिरहितोमासोऽधिमासः॥ संक्रांतिद्वययुक्तोमासः क्षयमासः॥ पूर्वोधि
मासादुत्तरोधिमासस्त्रिंशत्तममासमारभ्याष्टकनवकवामासेधन्यतमोभवति॥ क्षयमासस्तुएकचत्वारिंशदधिकशतसंख्येव
र्षेवाभवतिनत्वधिकमासवदल्पकालेनक्षयमासःकार्तिकमार्गशीर्षपौषान्यतमोभवतिनेतरः॥ यस्मिन्वर्षेक्षयमासस्तस्मिन्वर्षे
ऽधिकमासद्वयं॥ क्षयमासात्पूर्वमेकोधिकमासः॥ क्षयमासानंतरमेकोधिकमासइति॥ अथाधिमासोदाहरणं॥ चैत्रामावास्या

यांमेषसंक्रांतिः॥ ततः शुक्लप्रतिपदमारभ्यामावास्यापर्यंतं संक्रांतिर्नास्ति॥ ततः शुक्लप्रतिपदि वृषभसंक्रांतिरिति॥ पूर्वा संक्रांति
रहितो मासोधिकवैशाखसंज्ञः॥ वृषभसंक्रांतियुतस्तु शुद्धवैशाखसंज्ञः॥ ॥ अथ क्षयमासोदाहरणं॥ ॥ भाद्रपदकृष्णामा
वास्यायां कन्यासंक्रांतिस्तत आश्विनोधिकमासः॥ शुद्धाश्विनप्रतिपदि तुलासंक्रांतिः कार्तिकशुक्लप्रतिपदि वृश्चिकसंक्रांतिः॥
ततो मार्गशीर्षशुद्धप्रतिपदि धनुःसंक्रांतिस्तस्मिन्नेव मासे मावास्यायां मकरसंक्रांतिरिति धनुर्मकरसंक्रांतिद्वययुक्त एको मासः क्ष
यमाससंज्ञकः॥ स च मार्गशीर्षपौषाख्यमासद्वयात्मक एको मासो ज्ञेयः॥ तस्य प्रतिपदादितिथीनां पूर्वार्द्धे मार्गशीर्ष उत्तरार्द्धे पौष
इत्येवं सर्वतिथीनां मासद्वयात्मकत्वात्॥ अत्र तिथिपूर्वार्द्धे मृतस्य मार्गशीर्षे प्रत्यब्दश्राद्धं॥ उत्तरार्धे मृतस्य पौषे एवं जननेवर्धा-
पमानादिविधिरपि॥ तत ऊर्ध्वं माघामावास्यायां कुंभसंक्रांतिः॥ ततः फाल्गुनोधिमासः॥ शुद्धफाल्गुनशुक्लप्रतिपदि मीनसंक्रां
तिः॥ एवं पूर्वापराधिमासद्वययुक्तः॥ क्षयमासो यस्मिन्वर्षे तत्र त्रयोदशमासात्मकं किंचिदूननवत्यधिकशतत्रयदिनैर्वर्षं॥ तत्र
क्षयमासात्पूर्वोऽधिमासः॥ संसर्पसंज्ञः॥ सर्वकर्मार्हः शुभकर्मणि न त्याज्यः॥ अंहस्पतिसंज्ञः क्षयमासादुत्तरभाव्यधिमासश्च
सर्वकर्मसु वर्ज्यः॥ एवं त्रिवत्सरांतस्थः॥ केवलोऽधिकमासोपि वर्ज्यः॥ तत्र वर्ज्यावर्ज्यनिर्णयः॥ ॥ अनन्यगतिकं नित्यं नैमित्ति २
कं काम्यं चाधिमासक्षयमासयोः कर्तव्यं॥ सगतिकं नित्यं नैमित्तिकं काम्यं च वर्ज्यं॥ ॥ तथाहि॥ ॥ संध्याग्निहोत्रादि नित्यं ग्र

हणस्नानादिनैमित्तिकंकारीर्यादिकंरक्षोगृहीतजीवनार्थंरक्षोघ्नेष्ट्यादिकंच काम्यंमलमासेऽपिकार्यं॥ ज्योतिष्टोमादिनित्यं
जातेष्ट्यादिनैमित्तिकंपुत्रकामेष्ट्यादिकाम्यंचमलमासोत्तरंशुद्धमास्येवकर्तव्यं॥ आरब्धकाम्यस्यमलमासेप्यनुष्ठानं॥ नू-
तनारंभः समाप्तिश्चनकर्तव्या॥ तथापूजालोपादिनिमित्तकपुनर्मूर्तिप्रतिष्ठांगर्भाधानाद्यन्नप्राशनांतसंस्कारान्प्राप्तकालानु अ-
नन्यगतिकान्ज्वरादिरोगशांतिमलभ्ययोगेश्राद्धंव्रतादिकंनैमित्तिकप्रायश्चित्तंनित्यश्राद्धंऊनमासिकादिश्राद्धानिदर्शश्राद्धं
चमलमासेपिकुर्यात्॥ चैत्रादौमलमासेमृतानांकदाचिद्वहुकालेन तस्मिन्नेवचैत्रादौमलमासेप्राप्तेमलमास एवप्रतिसांव-
त्सरिकंश्राद्धंकर्तव्यं॥ चैत्रादौशुद्धमासेमृतानांतुप्रत्याब्दिकंश्राद्धंमलमासेनकर्तव्यंशुद्ध एवकार्यं॥ शुद्धमासेमृतानांप्रथमा
ब्दिकंतुमलमासेएवकार्यं॥नशुद्धे॥ द्वितीयाब्दिकंतुशुद्ध एव॥ एकादशाहांतकर्मसपिंडीकरणंचमलेपिकार्यं॥ द्वितीयमा-
सिकादिश्राद्धंतुमलेशुद्धेचावृत्त्याद्विवारंकर्तव्यं॥ एवंचयत्रद्वादशमासिकंअधिकमासेप्राप्तंतस्यमलेशुद्धेचद्विवारंकृत्वाऊना
ब्दकालेऊनाब्दिकंचकृत्वाचतुर्दशेमासेप्रथमाब्दिकंकार्यं॥ यस्मिन्वर्षेक्षयमासाव्यवहितोधिमासः यथाकार्तिकोधिमासस्तदु
त्तरोमासोवृश्चिकधनुःसंक्रांतियुक्तत्वात्क्षयसंज्ञकस्तत्रकार्तिकमासस्थंप्रत्याब्दिकंपूर्वेधिमासेउत्तरेक्षयमासेचकार्यं॥ तत्रा
पिक्षयाद्व्यवहितपूर्वोमासोयथाश्विनोधिमासोमार्गशीर्षःक्षयमात्रस्तत्रापिआश्विनमासगतंश्राद्धंअधिकेशुद्धेचाश्विनेकार्यं॥ द्वयोरपि

कर्मोहेत्वादितिभाति ॥ व्यवहितक्षयमासगताब्दिकंक्षयमासेएवकार्यं ॥ तथापूर्वोक्तमार्गशीर्षक्षयोदाहरणेमार्गशीर्षगतंपौष
गतंचाब्दिकमेकस्मिन्नेवमासेतिथिपूर्वार्धादिभागविनेवकार्यमितिफलितं ॥ ॥ अथमलमासेवर्ज्यानि ॥ ॥ उपाकर्मोत्सर्जने
अष्टकाश्राद्धानिगृहप्रवेशश्चूडामौंजीबंधविवाहास्तीर्थादियात्रावास्तुकर्मअधिकेवर्ज्यानि ॥ देवप्रतिष्ठाकूपारामाद्युत्सर्गः ॥
नूतनवस्त्रालंकारधारणंतुलापुरुषादिमहादानानियज्ञकर्माधानमपूर्वतीर्थदेवदर्शनंसंन्यासःकाम्यवृषोत्सर्गःराजाभिषेकोव्र
तानिसगतिकमन्नप्राशनसमावर्तनमतिक्रांतनामकर्मादिसंस्काराःपवित्रारोपणदमनार्पणेश्रवणाकर्मसर्पबल्यादिपाकसं
स्थाःशयनपरिवर्तनाद्युत्सवः ॥ शपथदिव्यादिकमेतानिमलेवर्ज्यानि ॥ निमित्तिकानिरजोदोषशांतिविच्छिन्नाधानपुनःप्रति
ष्ठादीनियदिनिमित्तानंतरमेवक्रियंतेतदानमलमासादिदोषः ॥ कालातिपत्तौतुशुद्धएवकर्तव्यानि ॥ आग्रयणंदुर्भिक्षसंक
टेमलमासेकार्यं ॥ अन्यथाशुद्धएवयुगादिमन्वादिश्राद्धनांमासद्वयेप्यावृत्तिः ॥ क्षयात्पूर्वोधिमासःसंसर्पसंज्ञकःपूर्वमुक्तस्तत्रचू-
डाकर्मव्रतबंधविवाहाग्न्याधानयज्ञोत्सवमहालयराजाभिषेकाएववर्ज्याः ॥ नान्यानिकर्माणि ॥ अपूर्वव्रतारंभोव्रतसमाप्तिश्चम
लमासेनभवति ॥ सपूर्वमाघस्नानादेःक्षयमासेप्यारंभसमाप्ती इतिमकरसंक्रांतियुक्तक्षयमासगतपूर्णिमायांमाघस्नानमारभ्य
संक्रांतियुतमाघपौर्णमास्यांसमापनीयंएवंकार्तिकेप्यूह्यं ॥ यत्रवैशाखादिरधिकस्तत्रवैशाख नादिमासव्रतानांचैत्रपौर्णे-

मास्यामारब्धानांशुद्धैवेशाखपौर्णमास्यांसमाप्तिरितितेषांमासद्वयमनुष्ठानं॥यन्मलमासेवर्ज्यमुक्तंतद्गुरुशुक्रास्तबाल्यवार्धकेष्वपिज्ञे
यं॥तत्रास्तात्प्राक्सप्ताहंवार्धकंउदयानंतरंसप्ताहंबाल्यमितिमध्यमःपक्षःपंचदशाहदशाहपंचाहत्र्यहादिपक्षाआपदनापदादिवि
षयतयादेशकालविशेषपरतयाचयोज्याः॥अथवर्ज्यावर्ज्यनिर्णयः॥सिंहस्थेगुरावपिज्ञेयः॥तत्रविशेषउच्यते॥कर्णवेधचौलमौं
जीबंधनविवाहदेवयात्राव्रतवास्तुकर्मदेवप्रतिष्ठासंन्यासाविशेषतोवर्ज्याइति॥ ॥अथसिंहस्थापवादः॥ ॥मघानक्षत्रग-
तेसिंहांशगतेचगुरौसर्वदेशेषुसर्वमांगलिककर्मणांनिषेधः॥सिंहांशोत्तरंगोदादक्षिणभागीरथ्युत्तरेसिंहस्थदोषोनास्ति॥गंगागोदा
मध्यदेशेतुसर्वसिंहस्थेविवाहव्रतबंधयोर्दोषः॥अन्यकर्माणिसिंहांशोत्तरंसर्वदेशेषुकर्तव्यानि॥मेषस्थेसूर्येसर्वदेशेषुसर्वमांगलि
ककर्माणांसर्वसिंहस्थेनदोषः॥क्वचिद्वृषस्थेर्केपिदोषाभावउक्तः॥अत्रसिंहस्थेगुरौगोदावरीस्नानंकन्यागतेकृष्णास्नानंमहापु
ण्यंगोदावर्यांयात्रिकाणांमुंडनोपवासावावश्यकौनतुतत्तीरवासिनां॥गर्भिण्यामपिभार्यायांविवाहादिमंगलोत्तरमपिगोदावर्यां
मुंडनेदोषोनास्ति॥गयागोदावरीयात्रायांमलमासगुरुशुक्रास्तादिदोषोनास्ति॥मलमासेव्रतविशेषोन्यत्रज्ञेयः॥ ॥इतिमलमा
सगुरुशुक्रास्तसिंहगुरुवर्ज्यावर्ज्यनिर्णयस्तृतीयोद्देशः॥ ॥अथतिथिनिर्णयेसामान्यपरिभाषा॥ ॥तिथिर्द्विविधापूर्णासखं-
डाच॥सूर्योदयमारभ्यषष्टिनाडिकाव्याप्तापूर्णा॥एतदन्यासखंडा॥सखंडापिद्विविधा॥शुद्धाविद्धाच॥सूर्योदयमारभ्यास्तम

स्पपर्यंतंविद्यमानाशिवरात्र्यादौनिशीथपर्यंतंविद्यमानाचशुद्धातदन्याविध्दा॥ वेधोपिद्विविधः॥ प्रातर्वेधः॥ सायंवेधश्च॥ सूर्यो
दयोत्तरंषट्घटिकापरिमिततिथ्यंतरस्पर्शात्मकः प्रातर्वेधः॥ सूर्यास्तात्प्राक्षट्घटिपरिमितातिथ्यंतरस्पर्शः सायंवेधः॥ एकाद
शीव्रतविषयेतुवेधोवक्ष्यते॥ क्वचित्तिथिविशेषेवेधाधिक्यं॥ पंचमीद्वादशीनाडीभिःषष्ठींविद्धांकरोति॥ ॥दशमीपंचदशभिरे
कादशीवेधकृत्॥ चतुर्दशीअष्टादशनाडीभिःपंचदशींविध्यति॥ विद्धाश्चतिथयः क्वचित्कर्मणिग्राह्याः क्वचित्त्याज्याश्चभवंति
तत्रसंपूर्णाशुद्धाचतिथिः प्रायेणनिर्णयंनापेक्षतेसंदेहाभावात्॥ निषेधविषयेसखंडापिननिर्णयार्हा॥ निषेधस्तुनिवृत्त्यात्माक
लमात्रमपेक्षतेइतिवचनेनाष्टम्यादिषुनारिकेलादिभक्षणनिषेधादेस्तत्कालमात्रव्याप्ततिथ्यपेक्षणात्॥ विहितव्रतादिविषये-
तुनिर्णयउच्यतेतत्रकर्मणोयस्ययःकालस्तत्कालव्यापिनीतिथिर्ग्राह्या॥ यथाविनायकादिव्रतेमध्यान्हादौपूजाविधानात्॥ मध्या
न्हादिव्यापिनीदिनद्वयेकर्मकालव्याप्तावव्याप्तौवायुग्मवाक्यादिनापूर्वविद्धायाःपरविद्धायावातिथेर्ग्राह्यत्वं॥ युग्मवाक्यंतु॥
युग्माग्नियुगभूतानांषण्मुन्योर्वसुरंध्रयोः॥ रुद्रेणद्वादशीयुक्ताचतुर्दश्याचपौर्णिमा॥ प्रतिपद्यप्यमावास्यातिथ्योर्युग्मंमहाफ-
लमिति॥ युग्मंद्वितीयाअग्निस्तृतीया॥ द्वितीयातृतीयाविद्धाग्राह्या॥ द्वितीयातृतीयाविद्धाग्राह्येत्येवंद्वितीयातृतीययोर्युग्मं ५
चतुर्थीपंचम्योर्युग्मंषष्ठीसप्तम्योर्युग्मंअष्टमीनवम्योर्युग्मंएकादशीद्वादश्योर्युग्मंचतुर्दशीपौर्णमास्योर्युग्मंअमावास्याप्रतिपदो

युग्मंमित्यर्थः क्वचिच्चतुर्थीगणनायस्यमातृविद्धाप्रशस्यतेइत्यादिविशेषवाक्यैर्ग्राह्यत्वनिर्णयः॥ वचनवशेनग्राह्यायास्तिथेःकर्म
कालेसत्वाभावेसाकल्यवचनैः सत्वंभावनीयं॥ तानिच ॥ यांतिथिंसमनुप्राप्यउदयंयातिभास्करः॥ सातिथिःसकलाज्ञेयास्नानदान
जपादिष्वित्यादीनि॥ यांतिथिंसमनुप्राप्ययात्यस्तंयामिनीपतिः॥ सातिथिःसकलाज्ञेयास्नानदानादिकर्मसु॥ उदयोत्तरंद्विमु
हूर्ताधिकस्यास्तात्प्राक्त्रिमुहूर्ताधिकस्यप्रायेणेयंद्विविधासाकल्यव्याप्तिर्ज्ञेया॥ ॥इतिसामान्यनिर्णयश्चतुर्थोद्देशः॥ ॥
कर्मविशेषेनिर्णयः॥ ॥कर्माणिद्विविधानि॥ ॥दैवानिचपित्र्याणिच॥ दैवानिषड्विधानि॥ एकभक्तनक्तयाचितोपवासव्रतदाना
ख्यानि॥ मध्यान्हेएकवारमेकान्नभोजनमेकभक्तं॥ रात्रावेवप्रदोषकालेभोजनंनक्तं॥ याचनांविनातद्दिनेलब्धस्यान्नादेर्भोजनमया
चितं॥ दिनांतरलब्धस्यापिपाचकंस्त्रीपुत्रादिकंप्रतियाचनमंतरेणभोजनमयाचितमितिकेचित्॥ अहोरात्रेभोजनाभावउपवा
सः पूजाद्यात्मकः कर्मविशेषोव्रतं॥ स्वत्वनिवृत्तिपूर्वकंपरस्वत्वोत्पादनंदानं॥ तानिचएकभक्तादीनिक्वचिदङ्गतांगतयाविहितानि
क्वचिदेकादश्याद्युपवासप्रतिनिधितयाविहितानिक्वचित्स्वतंत्राणिइतित्रिविधानि॥ तत्रान्यागानांप्रतिनिधिभूतानांचतत्तत्प्र
धानवशेननिर्णयः॥ ॥स्वतंत्राणांनिर्णयउच्यते॥ ॥ तत्र दिनंपंचधाविभज्यप्रथमभागःप्रातःकालोज्ञेयःद्वितीयःसं
गवः॥ तृतीयोमध्यान्हः॥ चतुर्थोपराण्हः॥ पंचमःसायान्हः॥ सूर्यास्तोत्तरंत्रिमुहूर्तःप्रदोषः॥ तत्रैकभक्तंमध्यान्हव्यापिनी

तिथिर्ग्राह्या॥ तत्रापिदिवार्धसमयेऽतीतेत्रिंशत्घटिकामध्यमदिनमानेनषोडशादिघटित्रयंमुख्योभोजनकालः ततऊर्ध्वं
आसायंगौणकालः॥ अत्रपूर्वेद्युरेवमुख्यकालेव्याप्तिःपरेद्युरेवव्याप्तिःउभयेद्युर्व्याप्तिः॥ उभयत्रापिव्याप्त्यभावः॥ उभयत्र
साम्येनैकदेशव्याप्तिर्वैषम्येणैकदेशव्याप्तिरितिषट्पक्षाभवंति॥ तत्रपूर्वेद्युरेवमुख्यकालेव्याप्तौतिथिसत्वेपूर्वैव॥ परत्रैवसत्वे
परैवेत्यसंदेहः॥ उभयत्रापिपूर्णव्यापित्वेयुग्मवाक्यान्निर्णयः॥ उभयत्रव्याप्त्यभावेपूर्वैवगौणकालव्याप्तिसत्वात्॥ साम्येनैकदेश
व्याप्तौपूर्वा॥ वैषम्येणैकदेशव्याप्तौदिनद्वयेऽपिकर्मपर्याप्ततिथिलाभेयुग्मवाक्यान्निर्णयः॥ कर्मपर्याप्ततिथ्यलाभे पूर्वैवेति॥ इत्ये
कभक्तं॥ अथनक्तं॥ तत्रसूर्यास्तोत्तरत्रिमुहूर्तात्मकप्रदोषव्यापिनीतिथिर्नक्तेग्राह्या॥ अन्यतरदिनेतद्व्याप्तौतदेकदेशस्पर्शेवा
सैवग्राह्या॥ भोजनंत्वस्तोत्तरंघटिकात्रयसंध्याकालंत्यक्त्वाभोजनंकार्यंसंध्याकालेभोजननिद्रामैथुनाध्ययनवर्जनात्॥ यतिभि
रपुत्रविधुरैर्विधवाभिश्चनक्तंसायाह्नव्यापिन्यांदिनाष्टमभागेकार्यं॥ रात्रौतेषांभोजननिषेधात्॥ एवंसौरनक्तमपिसायाह्नव्यापि
न्यांदिवैवकार्यम्॥ दिनद्वयेप्रदोषव्याप्तौपरा॥ दिनद्वयेप्रदोषव्याप्त्यभावेपरत्रैव॥ सायाह्नेदिनाष्टमेनक्तंकार्यं॥ नतुरात्रौ॥
साम्येनैकदेशव्याप्तौपरैव॥ वैषम्येणप्रदोषैकदेशव्याप्तौतदाधिक्यवतीपूर्वापिग्राह्या॥ यदिपूजाभोजनपर्याप्तंतदाधिक्यंल
भ्यते॥ नोचेत्साम्यपक्षवदुत्तरैवनत्वाधिक्यवशात्पूर्वैवेति॥ नक्तव्रतभोजनंवैधत्वाद्रविवासरसंक्रांत्यादावपिरात्रावेवकार्यं ६

॥ रविवारादौरात्रिभोजननिषेधस्यरागप्राप्तभोजनपरत्वात् ॥ एकादश्याद्युपवासप्रत्याम्नायभूतंनक्तंतूपवासनिर्णीतदिनएवे-
ति ॥ अयाचितस्यत्वहोरात्रसाध्यत्वादुपवासवन्निर्णयपित्र्याणामपराण्हादिव्यापित्वेननिर्णयस्तत्तत्प्रकरणेवक्ष्यते ॥ एकभक्त
नक्तायाचितोपवासानांपूर्वतिथावनुष्ठितानांपरेद्युस्तिथ्यंतेपारणं ॥ यामत्रयोर्ध्वगामिन्यांतिथौप्रातःपारणमितिसर्वत्रज्ञेयमि
तिमाधवः ॥ ॥ इत्येकभक्तादिनिर्णयः पंचमोद्देशः ॥ ॥ अथव्रतपरिभाषा ॥ ॥ तत्रस्त्रीशूद्राणांद्विरात्राधिकोपवासेना-
धिकारः ॥ स्त्रीणामपिभर्त्रनुज्ञांविनाव्रतोपवासादौनाधिकारः ॥ उपवासदिनेश्राद्धदिनेचकाष्ठेनदंतधावनंनकार्यं ॥ पर्णादिनाद्वा-
दशगंडूषैर्वाकार्यं ॥ जलपूर्णताम्रपात्रंगृहित्वोदङ्मुखःप्रातरुपवासादिव्रतंसंकल्पयेत् ॥ अपूर्वव्रतारंभोव्रतोद्यापनंचमलमासे
गुर्वाद्यस्तेवैधृतिव्यतिपातादिदुर्योगेविष्टौक्रूरवारनिषिद्धदर्शादितिथौनभवति ॥ एवंखंडतिथावपिनभवति ॥ उदयस्थातिथिर्या
ह्निनभवद्दिनमध्यभाक् ॥ सारवंडानव्रतानांस्यादारंभश्चसमापनमितिसत्यव्रतोक्तेः ॥ क्षमासत्यंदयादानंशौचमिंद्रियनिग्रहः ॥ दे-
वपूजाचहवनंसंतोषस्तेयवर्जनम् ॥ सर्वव्रतेष्वयंधर्मः ॥ अत्रहोमोव्याहृतिभिः काम्यव्रतेविशेषोज्ञेयः ॥ यद्देवतायाउपोषणंव्रतं
तद्देवताजपस्तत्ध्यानंतत्कथाश्रवणंतदर्चनंतन्नामकीर्तनश्रवणादिकंकार्यं ॥ उपवासेअन्नावलोकनगंधादिकमभ्यंगतांबूलम
नुलेपनंचत्यजेत् ॥ सभर्तृकस्त्रीणांसौभाग्यव्रतेअभ्यंगतांबूलादिनवर्ज्यं ॥ अष्टैतान्यव्रतघ्नानिआपोमूलंफलंपयः ॥ हविर्ब्राह्मण

काम्याच्चगुरोर्वचनमौषधं॥ प्रमादादिनाव्रतभंगेदिनत्रयमुपोष्यक्षौरंकृत्वापुनर्व्रतंकुर्यात्॥ अशक्तोपवासप्रतिनिधिरेकब्राम्हण
भोजनंतावद्धनादिदानंवासहस्रगायत्रीजपोवाद्वादशप्राणायामावाप्रायश्चित्तं॥ स्वीकृतंव्रतंकर्तुमशक्तःप्रतिनिधिनाकारयेत्॥
पुत्रःपत्नीभर्त्ताभ्रातापुरोहितःसखाचेतिप्रतिनिधयः पुत्रादिःपित्राद्युद्देशेनव्रतंकुर्वन्स्वयमपिव्रतफलंलभते॥ असकृज्जलपा
नात्सकृत्तांबूलचर्वणात्॥ उपवासःप्रणश्येतदिवास्वापाच्चमैथुनात्॥ स्मरणंकीर्तनंकेलिःप्रेक्षणंगुह्यभाषणं॥ संकल्पोध्यवसायश्च
क्रियानिर्वृत्तिरेवचेत्यष्टविधंमैथुनं॥ प्राणसंकटेत्वसकृज्जलपानेदोषोनास्ति॥ चर्मस्थंजलंगोभिन्नक्षीरंमसूरंजंबीरफलंशक्तिचूर्ण
मित्यामिषगणोव्रतेवर्ज्यः॥ अश्रुपातक्रोधादिनासद्योव्रतनाशः परान्नभोजनेचापियस्यान्नंतस्यतत्फलं॥ तिलमुद्गभिन्नचणका
दिकोशीधान्यंमाषादिकंमूलकंचन्यथमादिक्षारगणंलवणमधुमांसादिकंचवर्जयेत्॥ श्यामाकाश्चैवनीवारागोधूमाश्चव्रतेहिताः
व्रीहिमुद्गयवतिलकंगुकलापादिधान्यंरक्तेतरमूलकंसूरणादिकंदःसैंधवसामुद्रलवणेगव्यदधिसर्पिर्दुग्धानिपनसफलमाम्रफलंनारिकेलफलं
हरीतकीपिप्पलीजीरकंशुंठीतिंतिणीकदलीलवलीधात्रीफलानिगुडेतरेक्षुविकारइत्येतान्यतैलपक्वानिहविष्याणि॥ गव्यंतक्रंमा
हिषंघृतमपिक्वचित्॥ अनुक्तव्रतविधिस्थलेमाषादिपरिमितस्वर्णरजतादिप्रतिमापूज्या॥ द्रव्यानुक्तावाज्यहोमः॥ देवतानुक्तौ
प्रजापतिःमंत्रानुक्तौसमस्तव्याहृतिःसंख्यानुक्तावष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिरष्टौवाहोमसंख्या॥ उपवासेकृतेब्राम्हणभोजनंत

त्सांगतार्थंउद्यापनानुक्तौगांसुवर्णंवादद्यात्॥विप्रवचनाद्व्रतसांगता॥विप्रवचनंदक्षिणांदत्त्वैवग्राह्यं॥सर्वत्रगृहीतव्रत
त्यागेचांडालतुल्यत्वं॥विधवाभिर्व्रतादौचित्ररक्तादिवस्त्रंनधार्यंश्वेतमेवधार्यं॥सूतकादौस्त्रीणांरजोदोषादौज्वरादौचगृहीत
व्रतादौशारीरंनियमान्स्वयंकुर्यात्॥पूजादिकमन्यद्वाराकारयेत्॥अपूर्वारंभस्तुसूतकादौनभवति॥काम्येप्रतिनिधिर्नास्तिनित्येनै
मित्तिकेचसः॥काम्येष्वुपक्रमादूर्ध्वंकेचित्प्रतिनिधिंविदुः॥नस्यात्प्रतिनिधिर्मंत्रस्वामिदेवाग्निकर्मसु॥नापिप्रतिनिधातव्यंनिषिद्धं
— — — — वस्तुकुत्रचित्॥व्रतादिसन्निपातेदानहोमाद्यविरुद्धंक्रमेणकार्यं॥विरुद्धेतुनक्तभोजनोपवासादावेकंस्वयंकृत्वान्यपुत्रभार्यादिनाकारयेत्॥यत्रतु
दर्शयष्टम्यादौदिवाभोजननिषेधोव्रतांतरपारणाचप्राप्तातत्रभोजनमेवकार्यं॥पारणायाविधिप्राप्तत्वात्॥निषेधस्तुरागप्राप्तभोज
नपरः॥एवंरविवारादौसंकष्टचतुर्थ्यादिव्रतेरात्रौभोजनमेवकार्यं॥यत्रअष्टम्यादौदिवाभोजननिषेधोरात्रौतुरविवारादिप्रयुक्त
भोजननिषेधस्तत्रार्थप्राप्तउपवासः॥यत्रतुपुत्रवद्गृहस्थस्यसंक्रांत्यादावुपवासोपिनिषिद्धोभोजनस्याष्टम्यादिप्रयुक्तनिषे
धस्तत्रकिंचिद्भक्ष्यंप्रकल्प्योपवासएवकार्यः॥चांद्रायणादौएकादश्यादिप्राप्तौग्राससंख्यानियमेनभोजनमेवकार्यं॥एवंकृच्छ्रा
दिव्रतेपि॥एवंएकादश्यामेकांतरोपवासादिप्रयुक्तपारणायांप्राप्तायांजलपारणंकृत्वोपवसेत्॥एवंद्वादश्यांमासोपवासश्राद्धप्र-
दोषादिप्रयुक्तपारणाप्रतिबंधेजलपारणंकार्यं॥एकादश्यादौसंक्रमेपुत्रवद्गृहस्थोपवासनिषेधएकादश्युपवासश्चप्राप्तस्तत्रा

पिकिंचिदापोमूलंफलंपयोवाभक्ष्यंप्रकल्प्यं॥द्वयोरुपवासयोर्नक्तयोरेकभक्तयोर्वैकस्मिन्दिनेप्राप्तौअमुकोपवासंचोभयंतंत्रेणक-
रिष्येइतिसंकल्प्यसहैववोपवासपूजाहोमानामनुष्ठानं॥यत्रोपवासैकभक्तयोरेकदिनेप्राप्तिस्तत्रातिथिद्वैधेगौणकालव्याप्तिमाश्रि-
त्यएकंपूर्वतिथौद्वितीयंशेषतिथौकार्यं॥अखंडतिथावेकंपुत्रादिनाकारयेदित्युक्तं॥एवंकाम्यंनित्यस्यबाधकमित्यादिवाक्यैःकाम्य
नित्यादिबलाबलबाधाबाधसंभवासंभवादिविचार्यानुष्ठानमूह्यं॥ ॥इतिसामान्यव्रतपरिभाषोद्देशःषष्ठः॥ अथप्रतिपदादिनि-
र्णयः॥शुक्लप्रतिपत्पूजाव्रतादावपराण्हव्याप्तिसत्वेपूर्वविद्धाग्राह्या॥सायान्हव्याप्तिसत्वेपिपूर्वैवेतिमाधवाचार्याः॥अन्यथाद्विती-
यायुताग्राह्या॥कृष्णप्रतिपत्सर्वापिद्वितीयायुतैव॥उपवासेतुपक्षद्वयेपिप्रतिपत्पूर्वविद्धैवग्राह्या॥अपराण्हव्यापिन्यांप्रतिपदि
करणीयस्योपवासादेःसंकल्पंप्रातरेवकुर्यात्॥संकल्पकालेप्रतिपदादितिथ्यभावेपिसंकल्पेप्रतिपदादितिथिरेववक्तव्यानत्वमावा-
स्यादिः॥एवमुपोष्यद्वादशीशब्देत्यादिस्थलेएकादशीव्रतप्रयुक्तपूजासंकल्पादौएकादश्येवकीर्तनीया॥नतुद्वादशी॥संध्याग्नि-
होत्रादिकर्मांतरेषुतुतत्तत्कालव्यापिनीद्वादश्यादिरेवेतिममप्रतिभाति॥संकल्पश्चसूर्योदयात्प्रागुषःकालेसूर्योदयोत्तरंप्रातःकाला-
ख्यत्रिमुहूर्त्तस्याद्यमुहूर्तद्वयेप्रशस्तः॥तृतीयोमुहूर्तस्तुनिषिद्धः॥ ॥इतिप्रतिपन्निर्णयःसप्तमोद्देशः॥ ॥द्वितीयाशुक्लपक्षेपरवि-
द्धाग्राह्या॥कृष्णपक्षेद्वेधाविभक्तदिनपूर्वभागात्मकपूर्वाण्हप्रविष्टाचेत्पूर्वाग्राह्या॥अन्यथातुकृष्णपक्षेपिपरविद्धैव॥ ॥इतिद्वि-

तीयानिर्णयोष्टमउद्देशः॥ ॥तृतीयारंभाव्रतेपूर्वविद्धाग्राह्या॥रंभाव्यतिरिक्तव्रतेषुत्रिमुहूर्त्ताद्वितीयाविद्धांपूर्वांत्यक्त्वापरदिनेत्रि-
मुहूर्तव्यापिनीग्राह्या॥पूर्वदिनेत्रिमुहूर्तन्यूनद्वितीयावेधेपरदिनेत्रिमुहूर्तव्याप्त्यभावेपूर्वाग्राह्या॥पूर्वदिनेत्रिमुहूर्तद्वितीयावेधेपर
दिनेत्रिमुहूर्तन्यूनापिग्राह्या॥गौरीव्रतेतुकलाकाष्ठादिपरिमितस्वल्पाद्वितीयायुक्तापिनिषिद्धा॥परदिनेकलाकाष्ठादिपरिमिता
स्वल्पापितृतीयापरिग्राह्या॥यदातुदिनक्षयवशात्परदिनेस्वल्पापिचतुर्थीयुतातृतीयानलभ्यतेपूर्वदिनेचद्वितीयाविद्धानदा-
द्वितीयाविद्धैवग्राह्या॥यद्वाचदिनवृद्धिवशात्पूर्वदिनेषष्टिघटिकातृतीयापरदिनेचघटिकादिशेषवतीतदापूर्वांशुद्धांषष्टिघटिका
मपित्यक्त्वाचतुर्थीयुतैवगौरीव्रतेग्राह्या॥ ॥इतितृतीयानिर्णयोनवमोद्देशः॥ ॥चतुर्थीगणेशव्रतातिरिक्तोपवासकार्येपंच
मीयुताग्राह्या॥गौरीविनायकव्रतयोस्तुमध्यान्हव्यापिनीग्राह्या॥परदिनएवमध्यान्हव्यापिनीचेत्परैवदिनद्वयेमध्यान्हव्यापित्वे
दिनद्वयेमध्यान्हव्याप्त्यभावेसाम्येनवैषम्येणवैकदेशव्याप्तौचपूर्वैवतृतीयायोगप्राशस्त्यात्॥नागव्रतेतुपूर्वदिनएवमध्यान्हव्या-
पिनीचेत्पूर्वैव॥उभयदिनमध्यान्हव्याप्त्यादिपक्षचतुष्टयेपंचमीयुतैवग्राह्या॥संकटचतुर्थीतुचंद्रोदयव्यापिनीग्राह्या॥परदिनएव
चंद्रोदयव्याप्तौपरैव॥उभयदिनेचंद्रोदयव्यापित्वेतृतीयायुतैवग्राह्या॥दिनद्वयेचंद्रोदयव्याप्त्यभावेपरैव॥ ॥इतिचतुर्थीनि-
र्णयः॥ ॥पंचमीशुक्लपक्षेकृष्णपक्षेचकर्ममात्रेपिचतुर्थीविद्धाग्राह्या॥स्कंदोपवासेतुषष्ठीयुताग्राह्या॥नागव्रतेपंचमीपरवि

द्धा ग्राह्या ॥ परेद्युस्त्रिमुहूर्तन्यूनापंचमी पूर्वेद्युस्त्रिमुहूर्तन्यूनचतुर्थ्या विद्धा तदा पूर्वैव ॥ त्रिमुहूर्ताधिकचतुर्थीवेधे द्विमुहूर्तापि परैव ॥
इति पंचमीनिर्णय एकादशोद्देशः ॥ ॥ षष्ठी स्कंदव्रते पूर्वविद्धा ॥ अन्यव्रतेषु परविद्धैव ॥ पूर्वेद्युः षण्मुहूर्तन्यूनपंचम्यावेधे पूर्वापि ॥ ष
ष्ठीसप्तम्यो रविवासरयोगे पद्मकयोगः ॥ ॥ इति षष्ठीनिर्णये द्वादशोद्देशः ॥ ॥ सप्तमी कर्ममात्रे षष्ठीयुतैव ग्राह्या ॥ यदा पूर्वेद्युरस्त
मयपर्यंता षष्ठीति दिवा षष्ठीविद्धा न लभ्यते परेद्युश्चाष्टमीविद्धा तदा चागत्या परैव एवं तिथ्यंतरनिर्णयेष्वप्यूह्यं ॥ ॥ इति सप्तमी-
निर्णयस्त्रयोदशोद्देशः ॥ ॥ व्रतमात्रेष्टमी शुक्लपक्षे परा कृष्णापक्षे पूर्वा ॥ मिलितशिवशक्त्योरुत्सवे कृष्णापि परा ॥ बुधाष्टमी शुक्ल
पक्षे प्रातःकालमारभ्यापराण्हपर्यंतं यद्दिने मुहूर्तमात्रोपि बुधवासरयोगः सा ग्राह्या ॥ सायान्हकाले चैत्रमासे श्रावणादिमासचतुष्ट
ये कृष्णपक्षे च न ग्राह्या ॥ सर्वकृष्णाष्टमीषु कालभैरवोद्देशेन केचिदुपवसंति तत्र मार्गशीर्षकृष्णाष्टम्यां भैरवजयंतीत्वात्तद्दिन्निर्णयो
चित्येन मध्यान्हव्यापिनी ग्राह्या ॥ दिनद्वये मध्यान्हव्याप्तौ पूर्वैव ॥ प्रदोषव्यापिनीति कौस्तुभे ॥ अत उभयदिने प्रदोषव्याप्तौ द्विविधव
चनाविरोधात्परैव ॥ पूर्वत्र प्रदोषव्याप्तिरेव परत्र मध्यान्ह एव तदा बहुशिष्टाचारानुरोधात्प्रदोषगा पूर्वैव ॥ यत्तु अर्कपर्वद्वये रात्रौ च
तुर्दश्यष्टमी दिवेति वचनाद्दिवा भोजननिषेधमात्रपालनं न तु किंचिद्व्रतं ॥ तत्र निषेधस्तु निवृत्त्यात्मा कालमात्रमपेक्षत इति वचनात्
भोजनकालव्यापिनी मष्टमीं त्यक्त्वा नवम्यां सप्तम्यां वा भोक्तव्यं इति भाति युक्तमयुक्तं वा सद्भिर्विचारणीयं ॥ ॥ इत्यष्टमीनिर्णय ९

3757

श्चतुर्दशोद्देशः॥ ॥नवमीसर्वत्राष्टमीविद्धैवग्राह्या॥ ॥इतिनवमीनिर्णयः पंचदशोद्देशः दशमीतूपवासादौनवमीयुतैवग्राह्या
॥पूर्वविद्धाया अलाभेउत्तरविद्धाग्राह्या॥ ॥इतिदशमीनिर्णयःषोडशोद्देशः॥ ॥अथैकादशीनिर्णयः॥ ॥तत्रैकादश्युपवासो-
द्वेधा॥भोजननिषेधपरिपालनात्मकोव्रतात्मकश्च॥आद्येपुत्रवद्गृहस्थादीनांकृष्णपक्षेपिअधिकारःव्रतात्मकोपवासस्तु अपत्ययु-
क्तगृहस्थैश्चकृष्णपक्षेनकार्यः॥किंतुसमंत्रकंव्रतसंकल्पमकृत्वायथाशक्तिनियमयुतंभोजनवर्जनमेवकार्यं॥एवंतिथिक्षयेशु-
क्लैकादश्यामपिज्ञेयं॥शयनीबोधिनीमध्यवर्तिकृष्णैकादशीषुसापत्यगृहस्थादीनांसर्वेषामधिकारः॥विष्णुसायुज्यकामैरायुः
कामैःपुत्रकामैश्चकाम्यव्रतंपक्षद्वयेपिकार्यं॥तत्रनकोपिनिषेधः॥वैष्णवगृहीणांकृष्णैकादश्यपिनित्योपोष्या॥इदमेकादशीव्र-
तंशैववैष्णवसौरादीनांसर्वेषांनित्यं॥अकरणेप्रत्यवायश्रवणात्संपत्त्यादिफलश्रवणात्काम्यंचभवति॥केचित्मुहूर्तादिमितदशमीसत्वे
दशम्यामेवभोजनंकर्तव्यं॥सूर्योदयात्पूर्वमेवप्रवृत्तायांशुद्धाधिकाधिकद्वादशिकायांतुनैरंतर्येणोपवासद्वयंकार्यंइतितिथिपालन-
मपिवदंतितन्नयुक्तं॥अष्टमवर्षादूर्ध्वमशीतितमवर्षपर्यंतंएकादशीव्रताधिकारः॥शक्तस्यतुअशीतेरूर्ध्वमप्यधिकारः॥सभर्तृका-
णांस्त्रीणांभर्त्रनुज्ञांपित्राद्यनुज्ञांविनोपवासव्रताद्याचरणेव्रतवैफल्यंभर्त्रायुःक्षयोनरकश्च॥अशक्तानांतु॥नक्तंहविष्यान्नमनो-
दनंवाफलंतिलाःक्षीरमथांबुचाज्यं॥यत्पंचगव्यंयदिवापिवायुःप्रशस्तमत्रोत्तरमुत्तरंचेतिपक्षेषुशक्तितारतम्येनैकपक्षाश्रयणं

नत्वेकादशीत्यागः ॥ प्रमादादिनैकादश्यामुपोषणाद्यकरणे द्वादश्यामपिव्रतंकार्यं ॥ द्वादश्यामप्यकरणे यवमध्यचांद्रायणंप्रायश्चित्तं ॥ नास्तिक्यादकरणेपिपिपीलिकामध्यचांद्रायणं अशक्तपतिपुत्राद्युद्देशेन स्त्रीपुत्रभगिनीभ्रात्रादिभिरेकादशीव्रताचरणक्रतुशतजपुण्य ॥ ॥ अथव्रतादिनिर्णयः ॥ ॥ तत्रव्रताधिकारिणोद्विविधाः वैष्णवाः स्मार्ताश्च ॥ तत्रयद्यपियस्यदीक्षास्तिवैष्णवीत्यादिलक्षणयुक्तावैष्णवास्तद्भिन्नाःस्मार्ताइतिमहानिबंधेषूक्तं ॥ तथापिस्वपारंपर्ये प्रसिद्धमेववैष्णवत्वंस्मार्तत्वंचग्राह्यमन्यंतइतिसिंधुक्तमेवसर्वदेशेसर्वेशिष्टपरिगृहीतंप्रचरति ॥ वेधोपिद्विविधः अरुणोदयेदशमी वेधः सूर्योदयेतद्वेधश्च ॥ सूर्योदयात्प्राक्चतुर्घटिकात्मकोअरुणोदयः ॥ सूर्योदयस्तुस्पष्टः तेनषट्पंचाशत्घटिकानंतरंकलामात्रदशमीप्रवेशोऽरुणोदयवेधोवैष्णवविषयः ॥ षष्टिघटिकात्मकसूर्योदयोत्तरपलादिमात्रदशमीसत्वेसूर्योदयवेधः स्मार्तविषयः ॥ ज्योतिर्विदादिवादेनवेधादिसंदेहेतुबहुवाक्यविरोधेनब्राम्हणेषुविवादिषुएकादशींपरित्यज्यद्वादशींसमुपोषयेत् ॥ तथाच एकादशीद्विविधाविद्धाशुद्धाच ॥ अरुणोदयवेधवतीविद्धा ॥ तांसक्त्वावैष्णवै — द्वादश्येवउपोष्या ॥ अरुणोदयवेधरहिताशुद्धा ॥ साचतुर्विधा ॥ एकादशीमात्राधिक्यवती ॥ १ ॥ द्वादशीमात्राधिक्यवती २ उभयाधिक्यवती ३ अनुभयाधिक्यवती ४ अत्राधिक्यं सूर्योदयोत्तरसत्वं तत्रोदाहरणंदशमीनाड्यः ५५ एकादशी ६० द्वादश्याःक्षयः ५८ इयमेकादशीमात्राधिक्यवतीवैष्णवैःपरोपोष्या

स्मार्तैर्गृहस्थैः पूर्वा ॥ अथदशमी ५५ एकादशी ५८ द्वादशी ६० इयंशङ्काद्वादशीमात्राधिक्यवती अत्रवैष्णवानांद्वादश्यामुपोषणं ॥
स्मार्तानांपूर्वा ॥ अथदशमी ५५ एकादशी ६०।१ द्वादशी ५ इयंशङ्काउभयाधिक्यवती ॥ अत्रसर्वैर्वैष्णवैः स्मार्तैश्चपरैवोपोष्या ॥ अ
थदशमी ५५ एकादशी ५७ द्वादशी ५८ इयमनुभयाधिक्यवतीशुद्धावैष्णवैः स्मार्तैश्चपूर्वैवोपोष्या ॥ इतिसंक्षेपतोवैष्णवनिर्ण-
यः ॥ अथस्मार्तनिर्णयः ॥ ॥ तत्रसूर्योदयवेधवतीविद्धातद्रहिताशङ्काचेति ॥ द्विविधापिप्रत्येकंचतुर्द्धा ॥ एकादशीमात्राधिक्यव-
ती ॥ उभयाधिक्यवती ॥ द्वादशीमात्राधिक्यवती ॥ अनुभयाधिक्यवतित्येवं अष्टभेदाभवंति ॥ अत्रोदाहरणानि ॥ दशमी ५८ एकाद
शी ६०।१ द्वादश्याः क्षयः ५८ इयंशङ्का एकादशीमात्राधिक्यवती ॥ दशमी ४ एकादशी २ द्वादश्याः क्षयः ५८ एवंविद्धा एकादशीमा-
त्राधिक्यवती ॥ अत्रोभयत्रापिस्मार्तानांगृहिणांपूर्वोपोष्या ॥ यतिभिर्निष्कामगृहिभिर्वनस्थैर्विधवाभिर्वैष्णवैश्चपरैवपोष्या ॥ वि
ष्णुप्रीतिकामैः स्मार्तैरुपवासद्वयंकार्यमितिकेचित ॥ उभयाधिक्यवतिशङ्कायथा ॥ दशमी ५८ एकादशी ६० द्वादशी ४ उभयाधिक्य
वतीविद्धायथा ॥ दशमी २ एकादशी ३ द्वादशी ४ अत्रउभयत्रापिस्मार्तैर्वैष्णवैश्चसर्वैर्प्यविशिष्टापरैवैकादश्युपोष्या ॥ द्वादशी
मात्राधिक्यवतीशङ्कायथा ॥ दशमी ५८ एकादशी ५९ द्वादशी ६०।१ अत्रशङ्कत्वात्स्मार्तानामेकादश्यामेवोपवासोनद्वादश्या
मितिमाधवमतं ॥ हेमाद्रिमतेतुसर्वैः पराद्वादश्येवोपोष्या ॥ केचित्तु ॥ मुमुक्षुभिः स्मार्तैः परोपोष्येत्याहुः ॥ द्वादशीमात्राधिकावि-

द्धायथा॥ दशमी १ एकादशीक्षयगामिनी ५८ द्वादश्यांवृद्धिः ६०। तत्रैकादश्याविद्धत्वात्तुद्वादश्यामेवस्मार्तानामप्युपवासः॥ एवंचोभया-
धिक्येद्वादशीमात्राधिक्येचस्मार्तानांविद्धायास्त्यागोनान्यत्र॥ वैष्णवानांतुषड्विधामप्याधिक्यवतींत्यक्त्वाद्वादश्युपोष्या॥ अनुभ-
याधिक्यवतीशुद्धायथा॥ दशमी ५७ एकादशी ५८ द्वादशी ५९ स्मार्तानामेकादश्यामेवोपवासोनद्वादश्यां॥ वैष्णवानांतुविद्धत्वा-
त्॥ द्वादश्यामेवोपवासः॥ अनुभयाधिक्यवतीविद्धायथा॥ दशमी २ एकादश्याःक्षयः ५६ द्वादशी ५५ अत्रापिस्मार्तानामेकादश्या-
मुपवासः॥ वैष्णवानांद्वादश्यामुपवासः॥ अस्मिन्ननुभयाधिक्यवतीविद्धाचरमभेदेप्रथमभेदद्वयइवयतिभिर्मुमुक्षुभिर्विधवा-
दिभिःपरोपोष्या॥ विष्णुप्रीतिकामैरुपवासद्वयंकार्यमितितुल्ययुक्त्याप्रतिभाति॥ इदानींशिष्टास्तुहेमाद्रिमतंनिष्कामत्वादिकं-
चानादृत्यमाधवमतेनैवसर्वस्मार्तनिर्णयमविशेषेणवदंतिनतुक्वचिदुपवासद्वयंशुद्धाधिकद्वादशीकार्यासर्वेषामेकंपरोपवासंवा-
वदंतीतिसर्वत्रदेशेषुप्रायोमाधवोक्तानुसारएवप्रचारइतिबोध्यं॥ एतेनवैष्णवाष्टादशभेदानांस्मार्ताष्टादशभेदानांचनिर्णयः॥
सर्वोपिगतार्थोभवतीतिविभावनीयं॥ विस्तरस्तुमहाग्रंथेष्वनुसंधेयः॥ अत्राष्टादशभेदानांपृथक्पृथगुदाहरणकथनेतन्नि-
र्णयकथनेचबालानांव्यामोहमात्रंस्यादितिसनिर्णयःपृथगेवपट्टेलिखित्वास्थापितोनुसंधेयः॥ अत्रार्धरात्रोत्तरंदशमी
सत्त्वेकपालवेधोद्विपंचाशद्घटिकादशमीसत्त्वेछायावेधस्त्रिपंचाशद्घटीत्वेदशम्याग्रस्ताख्योवेधश्चतुःपंचाशत्त्वेसंपूर्णाख्यः

पंचपंचाशत्त्वेतिवेधः षट्पंचाशत्त्वे महावेधः ॥ सप्तपंचाशत्त्वे प्रलयाख्योऽष्टपंचाशत्त्वे महाप्रलय एकोनषष्टित्वे घोराख्यः ॥ षष्टित्वे
राक्षसाख्य इति वेधभेदा नारदेनोक्ता मध्वादिमतानुसारिभिः कैश्चिदेव केचिदेवानुसृताः ॥ माधवाचार्यादिसर्वसंमतस्तु षट्
पंचाशद्घटिवेध एवेति ज्ञेयं ॥ दशमी पंचदशघटीभिरेकादशी दूषितेति नोपवासातिरिक्तव्रते ॥ ॥ अथ व्रतप्रयोगः ॥ ॥ उप
वासात्पूर्वदिने प्रातः कृतनित्यक्रियः ॥ दशमीदिनमारभ्य करिष्येऽहं व्रतं तव ॥ त्रिदिनं देवदेवेश निर्विघ्नं कुरु केशवेति संकल्प्य ॥
मध्यान्ह एकभक्तं कुर्यात् ॥ तत्र नियमः ॥ कांस्यमांसमसूरादि वास्त्वापाति भोजनात्यंबुपान पुनर्भोजनमैथुनक्षौद्रानृतभाषणचण
ककोद्रवशाकपरान्नधूततैलतिलपिष्टतांबूलवर्जनादयः ॥ एकभक्तानंतरं काष्ठेन दंतधावनं कुर्यात् ॥ निशि भूतल्पे शयित्वाऽनं
तरेकादश्यां पर्णादिना दंतधावनं कार्यं न तु काष्ठेन ॥ स्नानादिनित्यक्रियांते पवित्रपाणिरुदङ्मुखो वारिपूर्णताम्रपात्रमादाय सं
कल्पं कुर्यात् ॥ एकादश्यां निराहारो भूत्वाहमपरेहनि ॥ भोक्ष्यामि पुंडरीकाक्ष शरणं मे भवाच्युतेति ॥ अनेन मंत्रेण पुष्पांजलिं वि
हारौ दद्यात् ॥ अशक्तस्य त्वेकादश्यां जलाहार एकादश्यां क्षीरभक्षणमेकादश्यां फलाहार एकादश्यां नक्तभोजी त्याधूहेन शक्त्य
नुसारेण संकल्पः ॥ शैवानां रुद्रगायत्र्या संकल्पः सौराणां नित्यगायत्र्या नाम्ना वा संकल्प अयं संकल्पः ॥ सूर्योदयोत्तरं दशमीसत्त्वे त्वनंतरे
कादश्यां रात्रौ कार्यः ॥ अर्धरात्रादुपरि दशम्यनुवृत्तौ सर्वैरेकादश्यां मध्यान्होत्तरं कार्यः ॥ संकल्पोत्तरमष्टाक्षरमंत्रेण त्रिवारमिमं

 त्रितंतज्जलंपिबेत्॥ ततःपुष्पमंडपंकृत्वातत्र॥ पुष्पैर्गंधैस्तथाधूपैर्दीपैर्नैवेद्यकैःपरैः॥ स्तोत्रैर्नानाविधैर्दिव्यैर्गीतवाद्यैर्मनोहरैः
 ॥दंडवत्प्रणिपातैश्चजयशब्दैस्तथोत्तमैः॥ हरिंसंपूज्यविधिवद्रात्रौकुर्यात्प्रजागरं एकादश्यांनियमाः॥ पाखंडिसंभाषणस्प
र्शदर्शनवर्जनंब्रह्मचर्यसत्यभाषणदिवास्वापवर्जनादयःपरिभाषोक्ताश्चज्ञेयाः॥ पाखंडिदर्शनादौतुसूर्यंपश्येत्ततःशुचिः॥
संस्पर्शेतुबुधःस्नायाच्छुचिरादित्यदर्शनात्॥ संभाष्यतान्शुचिषदंचिंतयेदच्युतंबुधइत्यादिमाधवीये॥ उपवासदिनेश्राद्धप्रा-
प्तौश्राद्धशेषसर्वान्नेनैकपात्रंपरिविष्यतत्सर्वान्नावघ्राणंकृत्वापात्रंगवादिभ्योदेयं॥ कंदमूलफलाहाराद्यनुकल्पेनोपवासकर्त्रातु
स्वभक्ष्यस्यैवफलादेःपितृब्राह्मणपात्रेषुपरिवेषणपूर्वकंतच्छेषभक्षणंकार्यं॥ एकादश्यांयदामृतमृताहःस्यात्कदाचन॥ तद्दिनं
तुपरित्यज्यद्वादश्यामेवकारयेदित्यादिवचनानियथाचारंवैष्णवपराणि॥ वैष्णवैःषोडशमहालयकरणपक्षेएकादश्यधिकरणं
कंद्वादश्याधिकरणंचमहालयंतंत्रेणकरिष्येइतिसंकल्प्यमहालयद्वयंद्वादश्यांकार्यं॥ काम्योपवासेसूतकप्राप्तौशारीरंनियमा
न्स्वयंकृत्वासूतकांतेपूजादानब्राह्मणभोजनादिकंकार्यं॥ नित्योपवासेसूतकादिप्राप्तौस्नात्वाहरिंप्रणम्यनिराहारादिकंस्वयंकृ
त्वापूजादिकंब्राह्मणद्वाराकार्यंदानादेर्लोपोनसूतकांतेनुष्ठानावश्यकत्वं॥ एवंरजस्वलादिदोषेपि॥ द्वादश्यांप्रातर्नित्यपूजांविधाय
भगवतेव्रतंसमर्पयेत्॥ अज्ञानतिमिरांधस्यव्रतेनानेनकेशव॥ प्रसीदसुमुखोनाथज्ञानदृष्टिप्रदोभवेतितत्रमंत्रः॥ दशम्यादिषु

त्तानांनियमानांभंगेदिवास्वापेबहुशोजलपानेमिथ्याभाषणेवातत्तन्नियमभंगमुद्दिश्यनारायणाष्टाक्षरमंत्रजपमष्टोत्तरशतसंख्ययाकुर्यात्
अल्पदोषेनामशतत्रयजपः॥रजस्वलाचांडालरजकसूतिकादिशब्दस्यव्रतमध्येश्रवणेष्टोत्तरसहस्रगायत्रीजपः॥ततोनैवेद्यतुलसीमिश्रि
तान्नेनपारणंकार्यं॥अमलकीफलस्यपारणायांभक्षणेसंभाष्यभाषणादिदोषनाशः॥पारणंचद्वादश्युल्लंघनेमहादोषाद्द्वादशीमध्यएवकार्यं॥द्वाद
शीसत्वेरात्रिशेषेआमध्यान्हांताःक्रियाःसर्वाअपकृष्यकार्याः॥अग्निहोत्रहोमस्यनापकर्षइतिकेचित् एवंश्राद्धस्यापिनापकर्षोरा-
त्रौश्राद्धनिषेधात्॥अतिसंकटेश्राद्धेमदोषादिव्रतेचतीर्थजलेनपारणंकार्यं॥द्वादशीभूयस्त्वेद्वादशीप्रथमपादंहरिवासरसंज्ञकमुल्लं
घ्यंपारणंकार्यं॥कलामात्रायाअपिद्वादश्याअभावेत्रयोदश्यांपारणं॥द्वादश्यामध्यान्होर्ध्वसत्वेप्रातर्मुहूर्तत्रयमध्यएवपारणंनम-
ध्यान्हादौइतिबहवः॥बहूनांकर्मकालानांबाधापत्तेरपराण्हएवेतिकेचित्॥द्वादश्यांसर्वमासेषुशुक्लायांकृष्णायांवाश्रवणयोगेशक्ते
नैकादशीद्वादश्योर्द्वयोरप्युपवासःकार्यः॥अशक्तेनैकादश्यांफलाहाराद्यनुकल्पंकृत्वाश्रवणद्वादश्यामुपवासःकार्यः॥विष्णुशृंखल
योगसत्वेत्वेकादश्यामेवश्रवणद्वादशीप्रयुक्तमप्युपवासंकृत्वाद्वादश्यांश्रवणयोगरहितायांपारणंकार्यं॥द्वादश्याःश्रवणतोन्यू-
नत्वेश्रवणयुक्तायामपिद्वादश्यामेवपारणं॥द्वादश्युल्लंघनेदोषात्॥विष्णुशृंखलयोगादिनिर्णयोभाद्रपदमासगतश्रवणद्वा
दशीप्रकरणेवक्ष्यते॥दिवानिद्रापरान्नंचपुनर्भोजनमैथुने॥क्षौद्रंकांस्यामिषंतैलंद्वादश्यामष्टवर्जयेत्॥ घृतक्षौधचणककोद्र-

वमाषतिलपिष्टमसूरनेत्रांजनमिथ्याभाषणलोभायासप्रवासभारवाहनाध्ययनतांबूलादिनिवर्जयेत् ॥ एतेचनियमाः काम्यव्रते
आवश्यकाः नित्यव्रतेतु ॥ शक्तिमांस्तुपुमान्कुर्यान्नियमंसविशेषणं ॥ विशेषनियमाशक्तोऽहोरात्रंभुजिवर्जितः ॥ निगृहीतेंद्रियःश्र
द्धासहायोविष्णुतत्परः ॥ उपोष्यैकादशींपापान्मुच्यतेनात्रसंशयः ॥ अन्नंभुंक्ष्वेतियोब्रूयात्भोक्तेवायःसनारकी ॥ एकादशीव्रताद्विष्णु
सायुज्यंलभतेध्रियं ॥ ॥ इत्येकादशीव्रतनिर्णयः ॥ ॥ कार्यांतरेष्वेकादशीद्वादशीयुतैवग्राह्या ॥ ॥ इत्येकादशीनिर्णयोद्देशः
सप्तदशः ॥ ॥ द्वादशीत्वेकादशीविद्धाग्राह्या ॥ अथाष्टौमहाद्वादशाः ॥ शुद्धाधिकैकादशीयुक्ताद्वादशीउन्मीलनीसंज्ञा ॥ द्वाद-
श्येवशुद्धाधिकावर्धतेसावञ्जुली ॥ सूर्योदयेएकादशीततःक्षयगामिनीद्वादशीद्वितीयसूर्योदयेत्रयोदशीएवमेकाहोरात्रेतिथित्रय
स्पर्शात्त्रिस्पर्शासंज्ञाद्वादशी ॥ दर्शस्यपौर्णमास्यावायदादिनवृद्धिस्तदापक्षवर्द्धिनीसंज्ञा ॥ पुष्यर्क्षयुताजया ॥ श्रवणयुताविज
या ॥ पुनर्वसुयुताजयंती ॥ रोहिणीयुतापापनाशिनी ॥ एताःपापक्षयमुक्तिकामउपवसेत् ॥ श्रवणयुतात्वेकादशीचन्नित्या ॥ ए-
कादश्यांत्वेकादशीरेकत्वेतंत्रेणोपवासः ॥ पार्थक्येशक्तस्योपवासद्वयं ॥ यस्त्वारब्धव्रतद्वयउपवासद्वयाशक्तश्चतस्यद्वाद-
शीसमुपोषणात्व्रतद्वयपुण्यलाभः ॥ तत्रश्रवणर्क्षयोगोमुहूर्तमात्रोपिग्राह्यः ॥ पुष्यादियोगःसूर्योदयमारभ्यास्तमयपर्यंत
श्चेदुपवासः ॥ पारणंतुतिथिनक्षत्रसंयोगोपोषणेउभयो तेन्यतरांतेवेतिसर्वसामान्यनिर्णयः ॥ ॥ इतिद्वादशीनिर्णयोद्दे- १३

शः॥ १८॥ त्रयोदशी शुक्ला पूर्वा कृष्णोत्तरा॥ शनिवारादियुक्तां कांचिच्छुक्लत्रयोदशीमारभ्य संवत्सरपर्यंतं प्रतिपक्षं त्रयोदशीषु
शनिवारयुक्तास्वेव चतुर्विंशतिशुक्लत्रयोदशीषु वा कर्तव्यं यत्प्रदोषसमये शिवपूजा नक्तभोजनात्मकं प्रदोषव्रतं तत्र सूर्यास्तमानो-
त्तरभिमुहूर्तात्मकप्रदोषव्यापिनी त्रयोदशी ग्राह्या॥ दिनद्वये प्रदोषव्याप्तौ साम्येन तदेकदेशस्पर्शे वा उत्तरा॥ वैषम्येणैकदेशस्पर्शे त
दाधिक्यवती पूर्वापि ग्राह्या॥ यदि देवपूजाभोजनपर्याप्तं तदाधिक्यं लभ्येत॥ नो चेत्साम्यपक्षवदुत्तरैव॥ उभयत्र सर्वथाव्याप्त्यभावे-
पि परैव॥ इति त्रयोदशीनिर्णयोद्देशः॥ १९॥ चतुर्दशी तु शुक्ला परा कृष्णा पूर्वा॥ यत्तु प्रतिमासं कृष्णचतुर्दश्यां शिवरात्रिव्रतं काम्यम
नुष्ठीयते तत्र महाशिवरात्रौ वा निशीथव्यापिन्येव ग्राह्या॥ उभयत्र निशीथव्याप्तौ परा प्रदोषव्याप्तेराधिक्यात्॥ केश्चित्तु प्रदोषमा-
त्रव्यापिनी गृह्यते॥ तत्र मूलं चिंत्यं॥ यत्तु चतुर्दश्यां दिवाभोजननिषेध एव नित्यत्वात्साल्यते तत्र भोजनकालव्यापिनीं चतुर्दशीं
त्यक्त्वा त्रयोदश्यां पंचदश्यां भोक्तव्यं॥ शिवरात्रिव्रतिभिस्तु चतुर्दश्यामेव पारणा कर्तव्या॥ न तत्र चतुर्दश्यष्टमी दिवेति भोजननिषे
धप्राप्तिः॥ विधिप्राप्ते निषेधाप्रवेशात्॥ ॥ इति चतुर्दशीनिर्णयोद्देशो विंशः॥ २०॥ ॥ पौर्णमास्यमावास्ये तु सावित्रीव्रतं विना प
रे ग्राह्ये॥ यत्तु केश्चिच्छ्रावणी हुताशनी पौर्णमास्योः कुलधर्मादौ पूर्वविद्धयोः ग्राह्यत्वोक्तेः सर्वा पौर्णमासी कुलधर्मादौ पूर्वा गृह्यते
तत्र मूलं मृग्यं॥ अष्टादशनाडिकातोन्यूनचतुर्दशीसत्वे ताद्दशचतुर्दशीवेधस्य भूतोष्टादशनाडीभिरिति वचनाददूषकत्वप्रतीतेरस्तु

वाताद्दशास्थलेकुलधर्मेपूर्वैवग्राह्यत्वं॥अष्टादशनाडिकाधिकचतुर्दशीवेधेतुपूर्वविद्धापौर्णमासीनग्राह्येतिमेप्रतिभाति अमावास्या
भौमसोमवारयुतास्नानदानादौमहापुण्या॥एवंभानुयुतासप्तमीभौमयुताचतुर्थीच॥यत्तुसोमयुतामावास्यायामश्वत्थपूजाद्या
त्मकंसोमवतीव्रतमनुष्ठीयतेतत्रापराण्हपर्यंतमुहूर्तमात्रयोगेपिव्रतंकार्यं॥दिनांत्यषट्घटिकात्मकसायान्हेयोगेरात्रियोगेचन
कार्यमितिशिष्टाचारः॥यतीनांक्षौरादावुदयेत्रि मुहूर्तव्यापिनीपौर्णमासीग्राह्या॥तृतीयमुहूर्तस्पर्शाभावेचतुर्दशीयुता॥ ॥इतिपं
चदशीनिर्णयोद्देशएकविंशतितमः॥ ॥अथेष्टिकालः॥पक्षांताउपस्तव्याः॥पक्षाद्यायष्टव्याः॥उपवासोन्वाधानाख्यंकर्म॥प
र्वणोयश्चतुर्थांशआद्याःप्रतिपदस्त्रयः॥यज्ञकालःसविज्ञेयःप्रातरुक्तोमनीषिभिः॥प्रतिपत्तुर्यचरणेनयष्टव्यमितिस्थितिः॥त
त्रपर्वप्रतिपदोपूर्णत्वेसंदेहाभावः॥पर्वण्यन्वाधानस्योत्तरदिनेयागस्ययथोक्तकाललाभात्॥पर्वणःखंडत्वेतुपर्वापेक्षयाप्रतिप
दोह्रासवृद्धिघटिकागणयित्वातदर्धंह्रासेपर्वणिवियोज्यवृद्धौसंयोज्यसंधिकालंज्ञात्वान्वाधानादिकालोनिर्णेतव्यः॥यत्रह्रा
सवृद्धीनस्तस्तत्रयथास्थितःस्पष्टएवसंधिः॥तत्रसंधिश्चतुर्विधःपूर्वाण्हसंधिर्मध्यान्हसंधिरपराण्हसंधीरात्रिसंधिश्चेति॥द्वे-
धाविभक्तदिनस्यपूर्वार्धंपूर्वाण्हःअपरार्धमपराण्हः॥पूर्वाण्हापराण्हसंधिभूतोघटिकाद्वयात्मकोमुहूर्तोमध्यान्हः॥आवर्तनापर
पर्यायइतिकौस्तुभे॥उभयसंधिरेकपलात्मकएवमध्यान्होनतुघटिकाद्वयात्मकइतिप्रायेणेदानींशिष्टाचारः॥तत्रोक्तरित्याह्रासवृ-

स्यर्थेवियोजनेसंयोजनेननिर्णीतः॥ पर्वप्रतिपदोःसंधिर्यदिपूर्वाण्हेमध्यान्हेवाभवतितदासंधिदिनात्पूर्वदिनेन्वाधानंसंधिदिने
यागः॥ यद्यपराण्हेरात्रौवासंधिस्तदासंधिदिनेन्वाधानंतत्परदिनेयागः॥ ॥ अथोदाहरणं॥ ॥ पर्वसप्तदशघटिमितंप्रति
पदेकादश घटीमितातत्रषट्घटीमितःप्रतिपत्क्षयस्तदर्धंघटीत्रयंपर्वणिवियोजितंजातःसंधिश्चतुर्दशघटीमितः॥ अयंत्रिंशद्घ-
टीमितेदिनमानेपूर्वाण्हसंधिः॥ अष्टाविंशतिघटीमितेतुदिनमानेयमेवमध्यान्हसंधिः॥ अत्रसंधिदिनेयागः॥ पूर्वदिनेन्वाधानं॥
पर्व १४ प्रतिपत् १९ अत्रपंचघटिकावृद्धिः॥ तदर्धंसार्धघटीद्वयेपर्वणिसंयोजितंजातःसंधिःसार्धषोडशघटीमितः॥ अयमपरा
ण्हसंधिः॥ अत्रसंधिदिनेन्वाधानंपरेद्युर्यागः॥ ॥ अथात्रबालबोधार्थंप्रकारांतरं॥ ॥ सूर्योदयोत्तरंविद्यमानःपर्वनाडिकाःप्र-
तिपन्नाडिकाश्चैकीकृताःसत्योयदिदिनमानतोन्यूनास्तदापूर्वाण्हसंधिः॥ यदिदिनमानसमास्तदामध्यान्हसंधिः॥ यदिदिनमा-
नादधिकास्तदापराण्हसंधिरिति॥ इत्थंसूर्योदयोत्तरमनुवर्तमानपर्वप्रतिपदोःक्षयवृद्धिभ्यामेवसंध्यवलोकनमिदानींसर्वत्रशि-
ष्टाचारेषुप्रसिद्धं॥ कौस्तुभादौतुचतुर्दशीदिनस्थाउदयात्पूर्वंपर्वणागतघटिकाउदयादेष्यघटिकाश्चैकीकृत्यैवंप्रतिपदापर्वदिनस्था
उत्तरदिनस्थाश्चघटिकाएकीकृत्यंपर्वापेक्षयाप्रतिपदोवृद्धिक्षयौज्ञेयौ॥ तद्यथा॥ चतुर्दशी २२ पर्व १७ चतुर्दशीदिनस्थाःपर्वना
डिकाः ३८ उत्तरदिनस्थाः १७ एकीकृत्यजाताः ५५ पूर्वदिनस्थाप्रतिपन्नाड्यः ४३ उत्तरदिनस्थाः ११ एकीकृत्यजाताः ५४ अत्रैका

घटीप्रतिपत्क्षयस्तदर्धमर्धघटीपर्वणि वियोजिता जातः संधिः सार्धषोडशनाड्यः॥ अयमपराण्हसंधिः॥ प्रथममते त्वत्र पूर्वाण्हसंधिस्थि-
तः॥ तथा चतुर्दशी २४ पर्व १७ पूर्वगतनाड्यः ३६ एष्ययोगे जाता ५३ प्रतिपत् ११ गतैष्ययोगे जाताः ५५ अत्र पूर्वोक्तरीत्या क्षयो
दाहरणे एकैका घटी वृद्धिस्तदर्धसंयोजने सार्धसप्तदशनाडीमितोऽपराण्हसंधिः॥ एवं च पूर्वमते तन्मतयोरत्यंतं विरोधः॥ वृद्धिक्षया
दि सर्ववैपरीत्यात्॥ अत्र मते घटीद्वयाधिकावृद्धिः क्षयो वा न संभवतीति परेऽन्हि घटिकान्यूनास्तथैवाभ्यधिकाश्चया इति बहुवचनम
संगतमिति दूषणं पुरुषार्थचिंतामणौ द्रष्टव्यं॥ अथ पौर्णमास्यां विशेषः॥ संगवकालादूर्ध्वं त्रयोदशादिघटीमारभ्या धोन्हात्पूर्वं संधौ
सद्यःस्कालौ पौर्णमासी तस्यां संधिदिन एवान्वाधानं यागश्च सद्यो नुष्ठेयः॥ इदं पौर्णमास्यां सद्यस्कालत्वं वैकल्पिकमिति केचित्॥ अ
मावास्यायां सर्वत्रक्ष्यह्रकालत्वेन कदाचिदपि सद्यस्कालता॥ पौर्णमास्याममायां चापराण्हसंधौ प्रतिपच्चतुर्थपादे यागो न दोषाय॥
अमावास्यायामपराण्हसंधावपि प्रतिपदि त्रिमुहूर्ताधिकद्वितीयाप्रवेशे चंद्रदर्शनसंभवेन चंद्रदर्शने यागनिषेधादमावास्यायामेवे-
ष्टिश्चतुर्दश्यामन्वाधानं बौधायनादीनां॥ अमावास्यायां सप्तघटीमितप्रतिपदभावे चंद्रदर्शनेऽपि प्रतिपद्येव बौधायनैरिष्टिः कार्या॥ आ
श्वलायनापस्तंबादीनां तु चंद्रदर्शननिषेधानास्तीति प्रतिपद्येवेष्टिः॥ यत्र संधिदिने इष्टिस्तत्र सा प्रतिपद्येव समापनीया न तु पर्वणि॥ १५
वर्वणि यागसमाप्तौ पुनर्यागः कर्तव्यः॥ एवमेव स्मार्तपार्वणस्थालीपाकनिर्णयः॥ केचित्तु स्मार्तस्थालीपाकः प्रतिपद्येव समापनीय

इतिनियमोनास्ति॥ पूर्वाण्हे एवस्थालीपाकं समाप्यसंधेरूर्ध्वंप्रतिपदिब्राम्हणभोजनमात्रंकार्यं॥ जयंतोपिसंधिसन्निरुष्टेप्रातःका
लेएवस्थालीपाकमाहेतिविशेषमाहुः श्रौतेपिब्राम्हणभोजनमात्रंप्रतिपदिकार्यं॥ अन्यत्तंत्रंपूर्वाण्हएवसमापनीयंनप्रतिपदपेक्षे-
तिपुरुषार्थेचिंतामणावुक्तं॥ कात्यायनानांपौर्णमासेष्टिनिर्णयः पूर्वोक्तः सर्वसाधारणएवनतत्रकश्चिद्विशेषः॥ इतिसिंध्वादिबहुग्रंथ
संमतं॥ अन्येतुपूर्वाण्हसंधौसंधिदिनेन्वाधानंपरेण्हियागइतिपूर्णमासीविषयेकातीयानांविशेषमाहुः॥ अथामावास्यायांकातीयानां
विशेषः॥ अमाविषयेत्रेधाविभक्तदिनस्यप्रथमोभागः पूर्वाण्हः द्वितीयोभागोमध्याह्नः॥ तृतीयोभागोपराण्हः॥ तत्ररात्रिसंधौप्रति
पद्दिनेचंद्रदर्शनेसत्यपिपरेषामिवकातीयानामपिसंधिदिनेपिंडपितृयज्ञोन्वाधानंचपरदिनेचेष्टिरितिनिर्विवादं॥ पूर्वाण्हेदिनद्वितीय
भागाख्यमध्याह्नेचसंधौसंधिपूर्वदिनेन्वाधानपिंडपितृयज्ञौसंधिदिनेचेष्टिः॥ नदाचतुर्दशीदिनेऽमावास्यायादिनतृतीयभागाख्याप
राण्हेयदिपूर्णव्याप्तिस्तर्ह्यमायुक्तेऽपराण्हेपिंडपितृयज्ञइतिनसंदेहः॥ इतितृतीयभागाख्यापराण्हांत्यभागेपराण्हेकदेशेमावास्या
व्याप्तिस्तत्र्यमावास्यायांमामायांपिंडपितृयज्ञोनचतुर्दश्यामित्येकःपक्षः॥ चतुर्दश्यंतेभागेपिंडपितृयज्ञश्चंद्रस्यपरमक्षीणत्वादित्य
परःपक्षः॥ अथापराण्हसंधौचत्वारःपक्षाः॥ संधिदिनेएवदिनतृतीयभागाख्यापराण्हेमायाःपूर्णव्याप्तिरितिप्रथमःपक्षःयथाचतुर्दशी
२९ अमा ३० प्रतिपत् २९ दिनमानंचात्रिंशत् ३० अत्रसंधिदिनेन्वाधानपितृयज्ञौपरदिनेयागःसंधिपूर्वदिनेएवोक्तापराण्हेऽमायाःपूर्ण

व्याप्तिरितिद्वितीयः पक्षः ॥ यथाचतुर्दशी २० अमा २२ प्रतिपत् २४ दिनं ३० अत्र संधिदिनात्परदिनेमुहूर्तत्रयात्मकप्रातःकाले
प्रतिपत्पादत्रयावच्छिन्नयागकाललाभात्संधिदिनेन्वाधानपितृयागौप्रतिपदिचेष्टिरितिकौस्तुभमतं ॥ त्रिमुहूर्ताद्वितीयाचेत्प्र-
तिपद्यापराण्हिकी ॥ अन्वाधानंचतुर्दश्यांपरतःसोमदर्शनादितिवचनाच्चतुर्दश्यांपिंडपितृयज्ञोपवासौसंधिदिनेचेष्टिरितिपरमतं
॥ अथापरंद्वितीयपक्षोदाहरणं ॥ चतुर्दशी १८ अमा १८ प्रतिपत् १९ दिनं २७ अत्रप्रतिपद्दिनेप्रातःपादत्रयावच्छिन्नयागकाला
भावात्संधिदिनएवसर्वमतेकात्यायनानामिष्टिः ॥ पूर्वदिनेपिंडपितृयज्ञोपवासौ ॥ दिनद्वयेसाम्यनवैषम्येणवैकदेशव्याप्तिरितितृ-
तीयपक्षः ॥ यथाचतुर्दशी २५ अमा २५ प्रतिपत २४ दिनमानं ३० इयंसाम्येनापराण्हव्याप्तिः ॥ अत्रकौस्तुभमतपरमतोक्तरीत्या
द्वैधानिर्णयः ॥ यथाचतुर्दशी २५ अमा २० प्रतिपत १७ दिनं २७ इयमपिसाम्येनैकदेशव्याप्तिः ॥ अत्रसर्वमतेसंधिदिनएवकाती
येष्टिः पूर्वदिनेचपिंडपितृयज्ञोपवासौ ॥ अथवैषम्येणैकदेशव्याप्तिः ॥ चतुर्दशी २५ अमा २३ प्रतिपत् २३ । दिनं ३० अत्रापिपू-
र्वोक्तमतद्वयेनद्वैधानिर्णयोज्ञेयः ॥ यथावाचतुर्दशी २५ अमा २२ प्रतिपत १८ दिनं ३० इयमपिवैषम्येणैकदेशव्याप्तिः ॥ अत्रापि
सर्वमतेसंधिदिनेकातीयेष्टिश्चतुर्दश्यामुपवासपिंडपितृयज्ञौ ॥ यथावाचतुर्दशी २५ अमा २७ प्रतिपत २१ दिनं ३० अत्रसंधि १६
दिनेन्वाधानयागौप्रतिपदीष्टिः ॥ संधिदिनएवैकदेशव्याप्तिरितिचतुर्थःपक्षः यथाचतुर्दशी ३१ अमा २६ प्रतिपत २३ दिनं ३० य

थावाच्चतुर्दशी २८ अमा २२ प्रतिपत् १७ दिनं २७ अत्रोभयत्रापिसंधिदिनेएवपिंडपितृयज्ञान्वाधानेयागस्तुपरेन्हिप्रतिपदि ॥ एवंचका
त्यायनमतेपिसर्वत्रोदाहरणे चंद्रदर्शननिषेधप्रतिपालनंनसंभवति ॥ किंतुक्कुत्रचिन्निषेधादरात्पूर्वेत्रयागादिकंक्कचित्तुचंद्रदर्शनवत्येव
दिने ॥ एवंपिंडपितृयज्ञोपिनिध्येयं ॥ दर्शश्राद्धार्थममावास्यानिर्णयः सर्वसाधारणः पृथगेववक्ष्यते ॥ अथसामगानामिष्टिनिर्णयः ॥

॥ तत्रपौर्णमासीसर्वसाधारणापूर्वोक्तैव अमावास्यायांतुरात्रिसंधौप्रतिपद्येवच्चंद्रदर्शनेपियागः ॥ अपराण्हसंधौतुप्रातःषट्घ-
टिकात्मकप्रतिपदाद्यपादत्रयरूपयागकालालाभेप्रतिपदिचंद्रदर्शनेपीष्टिः ॥ संधिदिनेचोपवासपितृयज्ञौउक्तयागकालालाभेसंधिदिने
यागः ॥ पूर्वदिनेचतुर्दश्यांपितृयज्ञोपवासौ ॥ एवंचसामगैरपिचंद्रदर्शननिषेधः कात्यायनवदेवयथासंभवंपालनीयः ॥ इतिसामगानिर्ण
यः ॥ इतियागकालनिर्णयोद्देशः ॥ २९ ॥ अथपिंडपितृयज्ञकालः ॥ ॥ तत्राश्वलायनानांयस्मिन्नहोरात्रे अमावास्याप्रतिपदोः संधिस्तद्दिनाप-
राण्हेपंचधाविभक्तदिनचतुर्थभागरूपेपिंडपितृयज्ञः ॥ सचापराण्हसंधावन्वाधानदिनेभवति ॥ मध्यान्हेपूर्वाण्हेवासंधौयागदिने
यागोत्तरमपराण्हेभवतियदाहोरात्रसंधौतिथिसंधिस्तदान्वाधानदिनेएवपिंडपितृयज्ञः ॥ एवमापस्तंबहिरण्यकेशीमतानुसारि-
णामपिसंधिदिनेएवपितृयज्ञः ॥ सचापराण्हेधिवृक्षसूर्येवाकार्यः ॥ अपराण्हश्चपंचधाविभक्तदिनचतुर्थभागोन
वधाविभक्तदिनसप्तमभागोवा ॥ सांख्यायनकात्यायनसामगानामन्वाधानदिने एवपिंडपितृयज्ञः पूर्वमेवउक्तः ॥ मन्व

त्रेधाविभक्तदिनतृतीयभागरूपेऽपराण्हेकार्यः॥ गृह्याग्निमतांबह्वृचानांदर्शश्राद्धपितृयज्ञयोरेकस्मिन्दिनेप्राप्तौव्यतिषंगेणानुष्ठानं॥ व्यतिषंगोना
मोभयोःसहप्रयोगः॥ खंडपर्वणितु पूर्वेद्युःकेवलदर्शश्राद्धमुत्तरेद्युःकेवलःपिंडपितृयज्ञः॥ श्रौताग्नितांकेवलपिंडपितृएवदक्षिणाग्नौकार्योनव्यति
षंगेण॥ श्रौताग्निमतांसंपूर्णेदर्शेऽयंक्रमः॥ आदावन्वाधानंततोवैश्वदेवस्ततःपिंडपितृयज्ञस्ततोदर्शश्राद्धमिति॥ अस्मिन्नेवकालेजीवत्पितृकेण
साग्निकेनहोमांतंवापितुःपित्रादित्रयोद्देशेनपिंडसहितोवापिंडपितृयज्ञःकार्यः॥ यद्वापिंडपितृयज्ञोनैवारब्धव्यः॥ इष्टिलोपेपादकृच्छ्रंप्रायश्चित्तं॥
इष्टिद्वयलोपेऽर्धकृच्छ्रःप्रायश्चित्तं॥ इष्टित्रयलोपेऽग्निनाशात्पुनराधानं॥ पिंडपितृयज्ञलोपेवैश्वानरेष्टिःप्रायश्चित्तं॥ इष्टिस्थानेसम
होतारंजुहोमीतिसंकल्प्यतन्मंत्रेणचतुर्गृहीताज्येनपूर्णाहुतिर्वाकार्या॥ इतिपिंडपितृयज्ञोद्देशः॥२३॥ ॥ अथश्राद्धेमावास्यानि-
र्णीयते॥ पंचधाविभक्तदिनचतुर्थभागाख्यापराण्हव्यापिन्यमावास्यादर्शश्राद्धेग्राह्या॥ पूर्वेद्युरेवपरेद्युरेववापराण्हेकार्त्स्न्येनैकदे-
शेनवाव्यापित्वेसैवग्राह्या॥ उभयदिनेप्यपराण्हेवैषम्येणैकदेशव्यापित्वेयाधिकव्यापिनीग्राह्या॥ दिनद्वयेसाम्येनैकदेशव्याप्तौतिथि
क्षयेपूर्वा॥ तिथिवृद्धौतिथिसाम्येचपरा॥ तत्रसमव्याप्तौतिथिवृद्धिक्षयसाम्योदाहरणानि॥ चतुर्दशी १९ अमा २३ दिनं ३० अत्रदिनद्व
येपिसमापंचघटिकैकदेशव्याप्तिश्चतुर्दश्यपेक्षयाचतुर्घटिकाभिरमायावृद्धिसत्त्वादुत्तराग्राह्या॥ तथाचतुर्दशी २३ अमा १९ अत्रैका
घटिकासमाव्याप्तिर्घटिकाचतुष्टयेनतिथिक्षयात्पूर्वाग्राह्या॥ अथचतुर्दशी २१ अमा २१ अत्रघटित्रयेणदिनद्वयेंशतःसमाव्याप्ति

स्तिथेः स्तृवृद्धिक्षयाभावेनसमत्वात्सराग्राह्या॥ दिनद्वयेपूर्णापराण्हव्याप्तौतिथिवृद्धित्वात्सराग्राह्या॥ यदादिनद्वयेप्यपराण्हस्पर्शा
भावस्तदागृह्याग्निमद्भिःश्रोत्राग्निमद्भिश्चसिनीवालीसंज्ञिकाचतुर्दशीमिश्रापूर्वाग्राह्या ॥ निरग्निकैस्त्रीशूद्रादिभिश्चकुहूसंज्ञिकाप्र
तिपन्मिश्रापराग्राह्येतिमाधवाचार्यसमतोदर्शनिर्णयोप्रायःसर्वत्रशिष्टैराद्रियते॥ पुरुषार्थचिंतामणौबह्वृचैस्तैत्तिरीयैश्चसाग्निकै
रपराण्हव्याप्त्यसत्वेपीष्टिदिनात्पूर्वदिनेएवदर्शश्राद्धंकार्यं॥ तथाचदिनद्वयेकार्त्स्न्येनापराण्हव्याप्तौपरत्रैवदर्शः॥ एकदेशेनापराण्ह
व्याप्तौप्रतिपद्वृध्याप्रतिपदीष्ट्यावुत्तरत्रैवदर्शः॥ द्वितीयदिनेएवापराण्हव्याप्तौतुयदिप्रपक्षयवशाद्दर्शदिनएवेष्टिप्राप्तिस्तदाबह्वृ
चानांसिनीवालीतैत्तिरीयाणांकुहूर्ग्राह्या॥ सामगानांविकल्पेनद्वयंयदापूर्वदिनेपराण्हेधिकाव्याप्तिः॥ परदिनेकल्पातदासामगानां-
पूर्वातैत्तिरीयाणामुत्तरा॥ उभयत्रापराण्हस्पर्शाभावेपिसामगानांपूर्वातैत्तिरीयाणांपरेत्याद्युक्तं॥ दर्शेदर्शश्राद्धंवर्षश्राद्धयोर्दर्शश्रा-
द्धोदकुंभश्राद्धयोश्चसंपातेदेवताभेदाच्छ्राद्धद्वयंकार्यं॥ तत्रादौमासिकाब्दिकादिश्राद्धंकृत्वापाकांतरेणदर्शश्राद्धंकार्यं॥ वैश्वदेवआ-
ब्दिकादिश्राद्धशेषेणपृथक्पाकेनवादर्शश्राद्धात्प्राग्भवति॥ ॥आहिताग्निस्तु॥ ॥वैश्वदेवंपिंडपितृयज्ञंचकृत्वाब्दिकंकुर्यात्
॥दर्शश्राद्धमनुपनीतविधुरप्रवासस्थैरपिकार्यं॥ अमाश्राद्धातिक्रमेन्यूषुवाचमितिऋचंशतवारंजपेत्॥ इतिदर्शनिर्णयोद्देशः॥२५
॥ ॥ इष्टिस्थालीपाकौपौर्णमास्यामारब्धव्यौनतुदर्शे॥ आधानंगृहप्रवेशनीयहोमानंतरमेवपौर्णमास्यांयदिदर्शपौर्णमासारंभः

क्रियतेतदामलमासपौषमासशुक्रास्तादिदोषोनास्ति॥ तत्रातिक्रमेतुशुद्धमासादिप्रतीक्षेत्येके॥ सर्वथाशरत्कालेपर्वारंभइत्यपरे
॥इतीष्ट्यादिप्रारंभनिर्णयोद्देशः॥२५॥ अथविकृतिकालः तास्त्रिविधाः॥ नित्याआग्रयणचातुर्मास्याद्याः॥ नैमित्तिक्योजाते
ष्ट्यादयः॥ काम्याः सौर्यादयः॥ एताः पुरुषार्थाः॥ एवंक्रत्वंगभूताअपिद्विविधाः॥ नित्यानैमित्तिकाश्च॥ तत्रविकृतिषुसद्यस्काल-
त्वद्व्यहकालयोर्विकल्पः॥ एवंपर्वणिशुक्लपक्षगतदेवनक्षत्रेषुवाकर्तव्याइतिविकल्पः॥ तत्रपर्वणिकारणपक्षेपराण्हादिसंधौसं
धिदिनेसद्यस्कालांद्व्यहकालांवाविकृतिंकृत्वाप्रकृतेरन्वाधानं॥ मध्यान्हेपूर्वाण्हेवासंधौसंधिदिनेप्रकृतिसमाप्यसद्यस्कालएववि-
कृतिःकार्या॥ कृत्तिकादीनिविशाखांतानिचतुर्दशनक्षत्राणीदेवनक्षत्राण्युच्यंते आग्रयणेविशेषोद्वितीयपरिच्छेदेवक्ष्यते॥ अन्वा
रंभणीयेष्टिश्चतुर्दश्यांकार्या॥ इतिविकृतिसामान्यनिर्णयः२६॥ पशुयागस्तुवर्षर्तौश्रावण्यादिचतुर्णांपर्वणामन्यतमेपर्वणिदक्षि-
णायनदिनेउत्तरायणदिनेवाकार्यः॥ तत्रखंडपर्वणिविकृतिसामान्योक्तपर्वनिर्णयः॥ इतिपशुयागोद्देशः२७॥ ॥अथचातुर्मा
स्यकालः॥ तत्प्रयोगेचत्वारःपक्षाः॥ फाल्गुन्यांचैत्र्यांवापौर्णमास्यांवैश्वदेवपर्वकृत्वाचतुर्षुचतुर्षुमासेष्वाषाढ्यादिष्वेकैकंपर्वेत्येवं
यावज्जीवमनुष्ठानमितियावज्जीवपक्षः॥ उक्तरीत्यासंवत्सरपर्यंतमनुष्ठायसवनेष्ट्यापशुयागेनवासौमयागेनवासमापनंसांव- १८
त्सरःपक्षः॥ प्रथमेहनिवैश्वदेवपर्व॥ चतुर्थदिनेवरुणप्रघासपर्व॥ अष्टमनवमयोःसाकमेधपर्वद्वादशेशुनासीरीयपर्वेतिद्वा-

दृश्याहपक्षः ॥ पंचभिर्दिनैः समाप्तौ यथाप्रयोगपक्षः ॥ द्वादशाहयथाप्रयोगपक्षयोरुदगयने शुक्लपक्षे देवनक्षत्रे प्रारंभः शुक्लप-
क्ष एव समाप्तिरिति बहवः ॥ कृष्णपक्षे वा समाप्तिरिति केचित् ॥ द्वादशाहपंचाहपक्षयोरपि सवनेष्ट्यादिना समापने कृते सकृत्करणं
॥ तदभावे प्रतिवत्सरमनुष्ठानं ॥ क्वचिदैकाहिकप्रयोगपक्षोऽप्युक्तः ॥ स च चैत्र्यादिषु चतसृषु पौर्णमासीष्वेकस्यां कस्यांचिद्भवति ॥ क्व-
चित्तु सप्ताहपक्षः ॥ स यथा ॥ द्व्यहे वैश्वदेवपर्व ॥ तृतीयदिने वरुणप्रघासः ॥ चतुर्थे गृहमेधीया ॥ पंचमे महाहवींषि ॥ षष्ठे पितृयज्ञादि-
साकमेधपर्वशेषः ॥ सप्तमे शुनासीरीयपर्वेति ॥ अत्र शुक्लपक्षादिः पंचाहपक्षोक्तः कालः ॥ इति चातुर्मास्यकालनिर्णयोद्देशः ॥ २८ ॥ ॥
काम्येष्टीनां विकृतिसामान्यनिर्णयानुसारेण पर्वण्यनुष्ठानं शुक्लपक्षस्य देवनक्षत्रे वा ॥ जातेष्टिस्तु पत्न्या विंशतिरात्र्यात्मककर्मानधि-
कारत्वजननाशौचनिवृत्तौ सत्यां पर्वणि कार्या ॥ ग्रहदाहेष्ट्यादिनिमित्तकेष्टीनां निमीत्तकेष्टीनां निमित्तानंतरमनुष्ठाने पर्वाद्यपेक्षा नास्ति ॥ तदसंभवे पर्वा-
पेक्षा ॥ क्रत्वर्थानां नित्यानां क्रतुना सहैवानुष्ठानं न तत्र पृथक्कालापेक्षा ॥ हविर्दोषोद्देशादिनैमित्तिकक्रत्वर्थेष्टयस्तु स्विष्टकृदुत्तरं समिष्टयजुषः प्रा-
ङ्निमित्तस्मरणे तदानीमेव तदीयतंत्रोपजीवनेन निर्वापप्रभृति कार्याः ॥ तदनंतरं स्मरणे तत्प्रयोगं समाप्य पुनरन्वाधानादिविधिना
कार्याः ॥ ॥ इति काम्यनैमित्तिकादीष्टीनां निर्णयोद्देशः ॥ २९ ॥ आधानं तु पर्वणि नक्षत्रे चोक्तं ॥ तत्र संकल्पप्रभृतिपूर्णाहुतिपर्य-
न्तप्रयोगपर्याप्तं पर्व ग्राह्यं ॥ तदसंभवे गार्हपत्याधानाद्याहवनीयाधानपर्यंतं विद्यमानं ग्राह्यं ॥ एवं नक्षत्रस्यापि निर्णयः ॥ दिनद्वये

कर्मकालव्याप्तिपर्वसत्वेयत्रोक्तनक्षत्रयोगस्तत्प्राश्यं॥ वसंतर्तुपर्वोक्तनक्षत्रेत्येतत्त्रितयसन्निपातेप्रशस्ततमं॥ ऋत्वभावेम-
ध्यमं॥ केवलेपर्वणिनक्षत्रेवाधमं॥ नक्षत्राणितुकृत्तिकारोहिणीविशाखापूर्वाफाल्गुनीउत्तराफाल्गुनीमृगोत्तराभाद्रपदेतिसआ-
श्वलायनसूत्रोक्तानि॥ कृत्तिकारोहिणीत्र्युत्तरामृगपुन र्वसुपुष्यपूर्वाफाल्गुनीपूर्वाषाढाहस्तचित्राविशाखानुराधाश्रवणज्येष्ठा
रेवतीतिसूत्रांतरोक्तानि॥ सोमपूर्वाधानेतुनर्तुंपृच्छेन्ननक्षत्रमितिवचनात्सोमकालानुरोधेनैवाधानं नतत्रपृथक्कालविचारः इ-
त्याधानकालोद्देशः ३०॥ ॥अथग्रहणनिर्णयः॥ चंद्रसूर्यग्रहणेयावच्चाक्षुषदर्शनयोग्यतावत्पुण्यकालः॥ अतोग्रस्तास्तस्थ-
लेस्तोत्तरंद्वीपांतरेग्रहणसत्वेपिदर्शनयोग्यत्वाभावान्नपुण्यकालः॥ एवंग्रस्तोदयेउदयात्पूर्वंनतुपुण्यकालः॥ मेघादिप्रतिबंधे
नचाक्षुषदर्शनासंभवेशास्त्रादिनास्पर्शमोक्षकालौज्ञात्वास्नानदानाद्याचरेत्॥ रविवारेसूर्यग्रहश्चंद्रवारेचंद्रग्रहश्चूडामणिसं-
ज्ञस्तत्रदानादिकमनंतफलं॥ ग्रहस्पर्शेकालेस्नानंमध्येहोमःसुरार्चनंश्राद्धंचमुच्यमानेदानंमुक्तेस्नानमितिक्रमः॥ तत्रस्नानज-
लेष्वतारतम्यं॥ शीतमुष्णोदकात्पुण्यमपारक्यंपरोदकात्॥ भूमिष्ठमुद्धृतात्पुण्यंततःप्रस्रवणोदकं॥ ततोपिसारसंपुण्यंततः
पुण्यंनदीजलं॥ ततस्तीर्थनदीगंगापुण्यापुण्यस्ततोंबुधिरिति॥ ग्रहणेस्नानंचसचैलंकार्यं॥ सचैलत्वंमुक्तिस्नानपरमितिकेचित्॥ मुक्तिस्ना-
नाभावेसूतकित्वानपगमः॥ ग्रहणेस्नानममंत्रकं॥ सुवासिनीभिस्त्रीभिरशिरःस्नानंकार्यं॥ शिष्टास्त्रियस्तुग्रहणेपिशिरःस्नानंकु-

वैतिजातशौचेमृताशौचेग्रहणनिमित्तंस्नानदानश्राद्धादिकार्यमेव॥स्नानेनैमित्तिकेप्राप्तेनारीयदिरजस्वला॥पात्रांतरिततोयेन
स्नानंकृत्वाव्रतंचरेत्॥नवस्त्रपीडनंकुर्यान्नान्यद्वासश्चधारयेत्॥त्रिरात्रमेकरात्रंवासमुपोष्यग्रहणेस्नानदानाद्यनुष्ठानेमहा
फलं॥एकरात्रपक्षेग्रहणदिनात्पूर्वदिनेउपवासइतिकेचित्॥ग्रहणसंबंधाहोरात्रउपवासइत्यपरे॥पुत्रवान्गृहिणोग्रहणसंक्रां
त्यादौनोपवासः पुत्रवत्पदेनकन्यावानपिग्राह्यइतिकेचित्॥ग्रहणेदेवपितृतर्पणंकार्यमितिकेचित्॥सर्वेषामेववर्णानांसूतकंरा
हुदर्शने॥तेनग्रहणकालेस्पृष्टवस्त्रादेःक्षालनादिनाशुद्धिःकार्या॥अत्रगोभूहिरण्यधान्यादिदानंमहाफलं॥तपोविद्याभूयस्त्वे
केमुख्यंदानपात्रं॥सत्पात्रेदानात्पुण्यातिशयः॥सर्वंगंगासमंतोयंसर्वेव्याससमाद्विजाः॥सर्वंभूमिसमंदानंग्रहणेचंद्रसूर्ययो-
रित्युक्तिः॥पुण्यसामान्याभिप्राया॥अतएव॥सममब्राह्मणेदानंद्विगुणंब्राह्मणब्रुवे॥श्रोत्रियेशतसाहस्रंपात्रेत्वानंत्यमश्नु
तेइतितारतम्यमुक्तं॥अब्राह्मणेसंस्कारादिरहितेजातिमात्रब्राह्मणेदानंयथोक्तफलं॥गर्भाधानादिसंस्कारयुतावेदाध्ययनाध्या
पनरहितोब्राह्मणब्रुवस्तत्रदानमुक्तंद्विगुणफलं॥वेदाध्ययनादियुतेश्रोत्रियेसहस्रफलं॥विद्यासदाचरणादियुतेपात्रेऽनंतफल
मित्यर्थः॥ग्रहणेश्राद्धमामेनहेम्नावाकार्यंसंपन्नश्चेत्पक्वान्नेनकुर्यात्॥सूर्यग्रहणेतीर्थयात्रागश्राद्धवत्स्वतंत्रप्रधानान्नेनश्राद्धंकार्यं
॥ग्रहणेश्राद्धभोक्तुर्महादोषः॥ग्रहणेतुलादानादिकंसंपन्नेनकार्यं॥चंद्रसूर्यग्रहेतीर्थेमहापर्वादिकेतथा॥मंत्रदीक्षांप्रकुर्वाणोमा

सक्षोदीन्नशोधयेत्॥ मंत्रदीक्षाप्रकारस्तंत्रेद्रष्टव्यः॥ दीक्षाग्रहणमुपदेशस्याप्युपलक्षणं॥ युगेयुगेतुदीक्षासीदुपदेशःकलौयुगे
॥ चंद्रसूर्यग्रहेतीर्थेसिद्धक्षेत्रेशिवालये॥ मंत्रमात्रप्रकथनमुपदेशःसउच्यते॥ मंत्रग्रहणेसूर्यग्रहणमेवमुख्यं॥ चंद्रग्रहणंदारिद्र्या
दिदोषोक्तेरितिकेचित्॥ चंद्रसूर्योपरागेचस्नात्वापूर्वमुपोषितः॥ स्पर्शादिमोक्षपर्यंतंजपेन्मंत्रंसमाहितः॥ जपाद्दशांशतोहोमस्त
थाहोमाच्चतर्पणं॥ होमाशक्तौजपंकुर्याद्धोमसंख्याचतुर्गुणं॥ मूलमंत्रसमुच्चार्यतदंतेद्वितीयांतंमंत्रदेवतानामोच्चार्यामुकांदेवता
महंतर्पयामिनमइतियवादियुक्तजलांजलिभिस्तर्पणंहोमदशांशेनकार्यं॥ एवंनमोंतंमूलमंत्रमुक्त्वामुकांदेवतामहमभिषिंचा
म्यनेनेत्युच्चार्यजलेनस्वमूर्ध्न्यभिषिंचेदितिमार्जनंतर्पणदशांशेनकार्यं॥ मार्जनदशांशेनब्राह्मणभोजनं॥ एवंजपहोमतर्पण
मार्जनविप्रभोजनात्मकंपंचप्रकारंपुरश्चरणं॥ तर्पणाद्यसंभवेतत्तत्संख्याचतुर्गुणोजपएवकार्यः॥ एषुचंद्रग्रहणपुरश्चरण
प्रकारोग्रस्तोदयेग्रस्तास्तेचनसंभवति॥ पुरश्चरणांगोपवासःपुत्रवत्गृहिणापिकार्यः॥ पुरश्चरणकर्तुःस्नानदानादिनैमित्ति
ककर्मलोपप्रत्यवायप्रसंगान्नैमित्तिकंस्नानदानादिकंभार्यापुत्रादिप्रतिनिधिद्वाराकार्यं॥ अत्रेत्थमितिकर्तव्यता॥ स्पर्शकालात्पू
र्वंस्नात्वामुकगोत्रोमुकशर्माहंराहुग्रस्तेदिवाकरेनिशाकरेवामुकदेवताया अमुकमंत्रसिद्धिकामोग्रासादिमुक्तिपर्यंतममुकमंत्रस्यजपरूपं २०
पुरश्चरणंकरिष्यइतिसंकल्प्यचकृत्वासनबंधन्यासादिकंचस्पर्शात्पूर्वमेवविधायस्पर्शादिमोक्षपर्यंतंमूलमंत्रजपंकुर्यात्॥ ततःपर

दिनेस्नानादिनित्यकृत्यंविधायामुकमंत्रस्यकृतैतत्ग्रहणकालिकामुकसंख्याकपुरश्चरणजपसांगतार्थंतद्दशांशहोमतद्दशांशतर्प-
णतद्दशांशमार्जनतद्दशांशब्राह्मणभोजनानिकरिष्येइतिसंकल्प्यहोमादिकंनत्तच्चतुर्गुणद्विगुणान्यतरजपंवाकुर्यात्॥ग्रहणकाले
चतत्प्रेरितःपुत्रादिरमुकशर्मणोमुकगोत्रस्यामुकग्रहणस्पर्शस्नानजनितश्रेयःप्राप्त्यर्थंस्पर्शस्नानंकरिष्यइत्यादिसंकल्पपूर्वकंतदी
यस्नानदानादिकंकुर्यात्॥पुरश्चरणमकुर्वद्भिरपिगुरूपदिष्टःस्वस्वेष्टदेवतामंत्रजपोगायत्रीजपश्चावश्यंग्रहणेकार्योन्यथामंत्रमा
लिन्यंग्रहणकालेशयनेकृतेरोगीमूत्रेदारिद्र्यंपुरीषेकृमिर्मैथुनेग्रामसूकरोभ्यंगेकुष्ठीभोजनेनरकइति॥पूर्वपक्वान्नंग्रहणोत्तरंत्या
ज्यं॥एवंग्रहणकालस्थितजलपानेपादकृच्छ्राभिधानात्जलमपित्याज्यं॥कांजिकंतक्रंघृततैलपाचितमन्नंक्षीरंचपूर्वसिद्धंग्र
हणोत्तरंग्राह्यं॥घृतेसंधितेगोरसेषुग्रहणकालेकुशांतरायंकुर्यात्॥अथवेधविचारः॥सूर्यग्रहेग्रहणप्रहरादर्वाक्यामचतु-
ष्टयंवेधः चंद्रग्रहेतुप्रहरत्रयं॥तथाचदिनप्रथमप्रहरेसूर्यग्रहेपूर्वरात्रौप्रहरचतुष्टयेनभोक्तव्यं॥द्वितीययामेग्रहणेरात्रिद्वितीययामा
दौनभोक्तव्यं॥एवंरात्रिप्रथमप्रहरेचंद्रग्रहेदिनद्वितीययामादौनभुंजीत॥रात्रिद्वितीययामादौग्रहणेदिनतृतीययामादौनभुंजीत॥बालवृ-
द्धातुरविषयेतुसार्द्धप्रहरात्मकोमुहूर्तत्रयात्मकोवावेधः॥शक्तस्यवेधकालेभोजनेत्रिदिनमुपोषणंप्रायश्चित्तं॥ग्रहणकालेभोजनेप्राजाप-
त्यंप्रायश्चित्तं॥चंद्रस्यग्रस्तोदयेतुयामचतुष्टयंवेधात्तत्पूर्वंदिवानभुंजीत॥केचित्तुचंद्रपूर्णमंडलग्रासेयामचतुष्टयंवेधएकदेशग्रासेयाम

भयमित्याहुः॥ग्रस्तास्तेतु॥ग्रस्तावेवास्तमानंतुरवींदूप्राप्नुतोयदि॥परेद्युरुदयेस्नात्वाशुद्धोभ्यवहरेन्नरः॥अत्रस्नात्वाशुद्धःइत्युक्तत्वाच्छु
द्धमंडलदर्शनेकालिकस्नानात्पूर्वमशुद्धिप्रतिपादनाज्जलाहरणपाकादिकंशुद्धबिंबोदयकालिकस्नानात्पूर्वंनकार्यमितिभाति॥सूर्येग्रस्ता
स्तादौपुत्रवद्गृहिणउपवासनिषेधात्तेनषण्मुहूर्तात्मकंवेधंत्यक्त्वाग्रहणात्पूर्वंभोक्तव्यमितिकेचित्॥पुत्रवद्गृहिणापितत्रोपवासएवकार्य
इतिमाधवमतमेवतुशिष्टाचारानुसृतंयुक्तं॥सूर्यग्रस्तास्तेचंद्रग्रस्तोदयेचाहिताग्निनान्वाधानंविधायजलेनव्रतंकार्यंनतुभोजनं॥चंद्रग्र
स्तास्तेउत्तरदिनेसंध्याहोमादौनदोषः॥तत्राल्पकालेनशास्त्रतोमुक्तिनिश्चयेमुक्त्यनंतरंस्नात्वाहोमादिकंकर्तव्यं॥चिरकालेनमुक्तौहो
मकालातिक्रमप्रसंगाद्ग्रस्तोदयइवग्रहणमध्येएवसंध्यांहोमंचकृत्वाशास्त्रतोमुक्तिकालेस्नात्वाब्रह्मयज्ञादिनित्यकर्मकर्तव्यमितिभा
ति॥दर्शेग्रहणनिमित्तकश्राद्धेनैवदर्शश्राद्धसंक्रांतिश्राद्धानांप्रसंगसिद्धिर्भवति॥ग्रहणदिनेपित्रादेर्वार्षिकश्राद्धप्राप्तौसतिसंभवेन्नेनै
वकार्यं॥ब्राह्मणाद्यलाभेनासंभवेआमेनहेम्नावाकार्यंस्वजन्मराशेस्तृतीयषष्ठैकादशदशमराशिस्थितंग्रहणंशुभप्रदं॥द्वितीयसप्तम
नवमपंचमस्थानेषुमध्यमं॥जन्मचतुर्थाष्टमद्वादशराशिस्थितमनिष्टप्रदं॥यस्यजन्मराशौजन्मनक्षत्रेवाग्रहणंतस्यविशेषतोनिष्टप्र
दं॥तेनगर्गाद्युक्ताशांतिःकार्या॥अथवाबिंबदानंकार्यं॥तद्यथा॥चंद्रग्रहेरजतमयंचंद्रबिंबंसुवर्णमयंनागबिंबंचकृत्वासूर्यग्रहेसौव
र्णंसूर्यबिंबंनागबिंबंचकृत्वाघृतपूर्णेताम्रपात्रेकांस्यपात्रेवानिधायतिलवस्त्रदक्षिणासाहित्यसंपाद्यममजन्मराशिजन्मनक्षत्रस्थि

तामुकग्रहसूचितसर्वारिष्टशांतिपूर्वकमेकादशस्थानस्थितग्रहसूचितशुभफलावाप्तयेबिंबदानंकरिष्येइतिसंकल्प्यसूर्यंचंद्रंवाराहुंचध्यात्वान
मस्कृत्य॥तमोमयमहाभीमसोमसूर्यविमर्दन॥हेमताराप्रदानेनममशांतिप्रदोभव॥विधुंतुदनमस्तुभ्यंसिंहिकानंदनाच्युत॥दानेनानेनना
गस्यरक्षमांवेधजाद्भयादितिमंत्रमुच्चार्य॥इदंसौवर्णंराहुबिंबंनागंसौवर्णंरविबिंबंराजतंचंद्रबिंबंवाघृतपूर्णकांस्यपात्रनिहितंयथाशक्तिति
लवस्त्रदक्षिणासहितंग्रहणसूचितारिष्टविनाशार्थंशुभफलप्राप्त्यर्थंचतुभ्यमहंसंप्रददेइतिदानवाक्येनपूजितब्राम्हणायदद्यात्॥एवंचतु
र्थाद्यनिष्टस्थानेष्वपिदानंकार्यमितिभाति॥यस्यजन्मराश्यादिग्रहणंतेनराहुग्रस्तरवींदुबिंबंनावलोकनीयं॥इतरजनैरपिपटजलादिव्यव
धानेनैवग्रस्तबिंबंद्रष्टव्यंनसाक्षात्॥मंगलकार्येषुपूर्णग्रासेचंद्रग्रहेद्वादश्यादिनतृतीयांतंदिनसप्तकंवर्ज्यं॥सूर्यपूर्णग्रासेएकादश्यादिचतुर्थ्यं
तंदिनानिवर्ज्यानि॥खंडग्रहणेचतुर्दश्यादिदिनत्रयंवर्ज्यं॥ज्योतिर्निबंधेषुग्रासपादतारतम्येनदिनाधिक्योनत्वंतारतम्येनयोजितं॥ग्र-
स्तास्तेपूर्वंदिनत्रयंवर्ज्यं॥ग्रस्तोदयेपरंदिनत्रयंवर्ज्यं॥ग्रहणनक्षत्रंषण्मासपूर्णग्रासेवर्ज्यं॥पादादिग्रासेसार्द्धमासादितारतम्येनयोज्यं॥
पूर्वसंकल्पितस्यद्रव्यस्यग्रहणोत्तरंदानेतद्द्विगुणंदेयंभवति॥ इतिग्रहणनिर्णयोद्देशः॥३१॥समुद्रेपूर्णिमामावास्यादिपर्वसुस्नायात्॥
भृगुभौमदिनेस्नानंवर्जयेत्॥अश्वत्थसागरौसेव्यौनस्पर्शौतुकदाचन॥अश्वत्थंमंदवारेतुसागरंपर्वणिस्पृशेत्॥नकालनियमःसेतौसमु
द्रस्नानकर्मणि॥समुद्रस्नानप्रयोगोन्यत्रज्ञेयः॥ ॥इतिधर्मसिंधुसारेसमुद्रस्नानोद्देशः॥ ॥तिथिविशेषनक्षत्रविशेषवारादौचविधिनिषेधाः॥
सप्तम्यांनस्पृशेत्तैलंनीलवस्त्रंनधारयेत्॥नचाप्यामलकैःस्नानंनकुर्यात्कलहंनरः॥सप्तम्यांनैवकुर्वीतताम्रपात्रेणभोजनं॥नंदातिथिष्वभ्यंगोव

र्ज्यः॥ रिक्तासुक्षौरंवर्ज्यं॥ जयासुमांसंभूद्राधैवर्ज्यं॥ पूर्णासुस्त्रीवर्ज्या॥ रविवारेभ्यंगो भौमवारेक्षौरं बुधेयोषिच्चवर्ज्या॥ चित्राहस्तश्रवणेषुतैलंवर्ज्यं
॥ विशाखाप्रतिपत्सुक्षौरंवर्ज्यं॥ मघाकृत्तिकास्युत्तरासुस्त्रीनसेव्या॥ तिलभक्षणंतिलतर्पणंचसप्तम्यांन॥ नारीकेलमष्टम्यामलाबुंनवम्यांप
टोलंदशम्यांनिष्पावमेकादश्यांमसूरंद्वादश्यांवार्ताकंत्रयोदश्यांवर्ज्यं॥ पूर्णिमादर्शसंक्रांतिचतुर्दश्यष्टमीषुच॥ नरश्चांडालयोनौस्यात्तैल
स्त्रीमांससेवनात्॥ पूर्णिमादर्शसंक्रांतिद्वादशीषुश्राद्धदिनेचवस्त्रंनपीडयेत्॥ रात्रौमृदंगोमयमुदकंचनाहरेत्॥ गोमूत्रंप्रदोषकालेनगृ-
ह्णीयात्॥ अमादिपर्वस्ववश्यंशांत्यर्थंतिलहोमीस्यादात्मरक्षणायदानादिकंचकुर्यात्॥ पर्वसुनाधीयीत॥ शौचाचमनब्रह्मचर्यादिसेवी
स्यात्॥ प्रतिपद्दर्शषष्ठीनवमीतिथिषुश्राद्धदिनेजन्मदिनेव्रतेचोपवासेचरविवारेमध्यान्हस्नानसमयेचकाष्ठेनदंतधावनंवर्ज्यं॥ अलाभे-
दंतकाष्ठानांनिषिद्धेपिदिनेतथा॥ अपांद्वादशगंडूषैःपत्रैर्वाशोधयेन्मुखं॥ अत्रसर्वत्रनिषेधेषुतिथ्यादिकंतत्कालव्यापिग्राह्यं॥ ॥ इति
धर्मसिंधुसारेतिथ्यादौविधिनिषेधसंग्रहोद्देशस्त्रयस्त्रिंशत्तमः॥ ३३॥ ॥ मीमांसाधर्मशास्त्रज्ञाःसुधियोनलसाबुधाः॥ कृतकार्याःमाद्नि
बंधोत्तदर्थंनायमुद्यमः॥ येपुनर्मंदमतयोलसाअज्ञाश्चनिर्णयं॥ धर्मंवेदितुमिच्छंतिरचितस्तदपेक्षया॥ निबंधोयंधर्मसिंधुसारनामासुबो-
धनः॥ अमुनाप्रीयतांश्रीमद्विठ्ठलोभक्तवत्सलः॥ सर्वत्रमूलवचनानीहज्ञेयानितद्विचारश्च॥ कौस्तुभनिर्णयसिंधुश्रीमाधवकृतनिबंधे-
भ्यः॥ प्रेम्णासद्भिर्ग्रंथःसेव्यःशब्दार्थतःसदोषोपि॥ संशोध्यवापिहरिणासुदाममुनिसत्तुषपृथुकमुष्टिरिव॥ ॥ इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनु- २२
काशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेप्रथमपरिच्छेदःसमाप्तः॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ ॥ॐ॥ ॥अथधर्माब्धिसारेद्वितीयपरिच्छेदःप्रारभ्यते॥ ॥ॐ॥ ॥

श्रीगणेशायनमः॥ ॥श्रीसरस्वत्यैनमः॥ ॥श्रीपांडुरंगंविबुधांतरंगंनौमींदिरांमाधवमंदिरांच॥सतामनंतंहितमामनंतंगुरुंगरिष्ठं
जननींवरिष्ठां॥ १ ॥काशीनाथाभिधेनाऽनंतोपाध्यायसूनुना॥सामान्यंनिर्णयंप्रोच्यविशेषेणविनिर्णयः॥ २॥संगृह्यतेधर्मसिंधुसा-
राख्येकालगोचरे॥ ग्रंथेमस्फुटबोधायपुनरुक्तिर्नदूषणं॥३॥प्रथमपरिच्छेदेमासविशेषानपेक्षसामान्यतस्तिथ्यादिनिर्णयमभिधायास्मि
न्द्वितीयपरिच्छेदेचैत्रादिमासविशेषोपादानेनप्रतिपदादितिथिषुविहितसंवत्सरकृत्यनिर्णयसा रंगृण्हीमः॥अत्रशुक्लप्रतिपदादिरमांतए-
वमासः प्रायेणस्मृतिषुदर्शितत्वेनेहगृह्यतइतितमेवाश्रित्यनिर्णयउच्यते॥अत्रकिंचित्पूर्वपरिच्छेदोक्तमपिपुनर्विशेषोक्तिभिर्दृढीकृतमितिपुन
रुक्तिर्नदोषाय॥ तत्रमेषसंक्रांतौपूर्वाःपराश्चदशदशनाड्यःपुण्यकालः॥रात्रौत्वर्धरात्रात्प्राक्संक्रमेपूर्वदिनोत्तरार्धंपुण्यं॥अर्धरात्रात्परतः
संक्रमेउत्तरदिनस्यपूर्वार्धंपुण्यं॥अर्धरात्रेसंक्रमेदिनद्वयंपुण्यं॥ ॥अथतिथिनिर्णयः॥तत्रचैत्रशुक्लप्रतिपद्वत्सरारंभः॥तत्रौदयिकीप्रतिपद्ग्राह्या॥दिनद्वयेउ
दयव्याप्तावव्याप्तौवापूर्वा॥चैत्रमलमासत्वेवत्सरारंभनिमित्तकंतैलाभ्यंगंसंकल्पादौनूतनवत्सरनामकीर्तनाद्यारंभंचमलमासप्रतिपद्येवकुर्यात्॥प्र-
तिगृहंध्वजारोपणंनिंबपत्राशनवत्सरादिफलश्रवणंनवरात्रारंभोनवरात्रोत्सवादिनिमित्ताभ्यंगादिश्चशुद्धमासप्रतिपदिकार्यः॥वत्सरारंभनि
मित्तकोतैलाभ्यंगःशुद्धप्रतिपद्येवेतिमयूखेउक्तं॥अस्यांतैलाभ्यंगोनित्यः॥अकरणेप्रत्यवायोक्तेः॥अस्यामेवप्रतिपदिदेवीनवरात्रारंभः॥अ १
त्रपरयुतामुहूर्तमात्राऽपिप्रतिपद्ग्राह्या॥अत्रमुहूर्तपरिमाणं॥मुहूर्तमह्नोरात्रेश्चप्रोक्तुःपंचदशांशवमित्युक्तंसर्वत्रज्ञेयं॥पारणादिविशेषनि

र्णयः॥ शारदनवरात्रवद्बोध्यः॥ अत्रैवप्रपादानं॥ तत्रमंत्रः॥ प्रपेयंसर्वसामान्याभूतेभ्यःप्रतिपादिता॥ अस्याःप्रदानात्पितरस्तृप्यंतुहि-
पितामहाः॥ अनिवार्यंततोदेयंजलंमासचतुष्टयं॥ प्रपांदातुमशक्तेनप्रत्यहमुदकुंभोद्विजगृहेदेयः तत्रमंत्रः॥ एषधर्मघटोदत्तोब्रह्मवि-
ष्णुशिवात्मकः॥ अस्यप्रदानात्सकलाममसंतुमनोरथाः इयमेवप्रतिपत्कल्पादिरपि॥ एवंवैशाखशुक्लतृतीयाफाल्गुनकृष्णतृतीयाशुक्ला॥
चैत्रपंचमीमाघेत्रयोदशीकार्तिकेसप्तमीमार्गशीर्षेनवमीएतापिकल्पादयोबोध्याः॥ आसुश्राद्धात्पितृतृप्तिः॥ चैत्रशुक्लप्रतिपन्मत्स्यजयंती
त्येके॥ चैत्रेदधिक्षीरघृतमधुवर्जनंदंपतीपूजनात्मकंगौरीव्रतंकार्यं॥ चैत्रशुक्लद्वितीयायांनिशामुखेबालेंदुपूजनाद्यात्मकंचंद्रव्रतंकार्यं॥ अ
स्यामेवदमनकेनगौरीशिवपूजनम्॥ चैत्रशुक्लतृतीयायांगौरींशिवयुतांसंपूज्यांदोलनव्रतंमासपर्यंतकार्यम्॥ अत्रतृतीयामुहूर्तमात्राऽपि
पराकार्या॥ द्वितीयायुक्तानकार्या॥ चतुर्थीयुतायांवैधृत्यादियोगेऽपिसैवकार्या॥ द्वितीयायोगनिषेधस्यबलत्वात्॥ अस्यामेवतृतीयायां-
श्रीरामचंद्रस्यदोलोत्सवमारभ्यमासपर्यंतपूजापूर्वकमांदोलनंकार्यं॥ एवंदेवतांतराणामपि॥ इयमेवतृतीयामन्वादिरपि॥ अत्रैवस
र्वमन्वादिनिर्णयउच्यते॥ तत्रमन्वादयश्चैत्रशुक्लतृतीयापौर्णमासीच॥ ज्येष्ठेपौर्णिमा॥ आषाढस्यशुक्लदशमीपौर्णमासीच॥ श्रावणस्यकृ
ष्णाष्टमी॥ भाद्रपदस्यशुक्लतृतीया॥ आश्विनस्यशुक्लनवमी॥ कार्तिकस्यशुक्लद्वादशीपौर्णमासीच॥ पौषेशुक्लएकादशी॥ माघेशुक्लस-
प्तमी॥ फाल्गुनस्यपौर्णमास्यमावास्याचेतिचतुर्दशज्ञेयाः॥ एतास्तुमन्वादयःशुक्लपक्षस्थाःदैवपित्र्यकर्मणिपूर्वाह्णव्यापिन्योग्राह्याः

पूर्वाण्हेऽत्रद्वेधाविभक्तदिनपूर्वोभागस्तत्रैवश्राद्धादिविधानात्॥ देवान्मानुषाह्णापराह्णेति पूर्वाण्हेश्राद्धाद्यनुष्ठानसंभवेपराण्हव्यापिन्योग्रा
ह्याः॥ दिनपूर्वार्धेपराण्हेवाश्राद्धाद्यनुष्ठेयं नतुदिनोत्तरार्धगतमध्यान्हभागेइतितात्पर्यम्॥ कृष्णपक्षस्येतुदैवपित्र्येचकर्मणिपंचधाविभ
क्तदिनचतुर्थभागाख्यापराण्हव्यापिन्योग्राह्याःमन्वादिषुपिंडरहितंश्राद्धंकार्यं॥ अत्रश्राद्धेद्विसहस्रवर्षंपितृणांतृप्तिः॥ मन्वादिश्राद्धंचनित्यं
॥ अतएतदकरणेत्वंभवःप्रतिमानमित्यृक्मंत्रस्यशतवारंजलेजपःप्रायश्चित्तंकार्यं॥ एवंषण्णवतीश्राद्धान्यपिनित्यानि॥ तानिच॥ अमा
१२युग४मनु१४क्रांति१२धृति१२पात१२महालयाः॥१५अष्टका५अन्वष्टका५पूर्वेद्युः५श्राद्धैर्नवतिश्चषडितिज्ञेयानि॥ अथदशावतारजयंत्यः
॥ चैत्रशुक्लतृतीयायामपराण्हेमत्स्योत्पत्तिः॥ वैशाखपूर्णिमायांसायंकूर्मोत्पत्तिः॥ भाद्रपदशुक्लतृतीयायामपराण्हेवराहोत्पत्तिः॥ वैशाखशुक्ल
चतुर्दश्यांसायंनारसिंहावतारः॥ भाद्रपदशुक्लद्वादश्यामध्यान्हेवामनप्रादुर्भावः॥ वैशाखशुक्लतृतीयायांमध्यान्हेपरशुरामोद्भवः॥ प्रदोषेइ
तिबहवः॥ चैत्रशुक्लनवम्यांमध्यान्हेदाशरथीरामाभिव्यक्तिः॥ श्रावणकृष्णाष्टम्यांनिशीथेश्रीकृष्णाविर्भावः॥ आश्विनशुक्लदशम्यांसायंबु
द्धोऽभूत्॥ श्रावणशुक्लषष्ठ्यांसायंकल्किर्जातइतितत्तत्कालव्यापिन्योग्राह्याः॥ अत्रमत्स्यकूर्मवराहबुद्धकल्कीनामाषाढादिमासांतरा
ण्येकादश्यादितिथ्यंतराणिमातरादिकालांतराणिचवचनांतरानुसारेणोक्तानिकल्पभेदेनव्यवस्थापनीयानिस्वस्वगृहीतपक्षानुसारेणतत्त २
दुपासकैरुपोष्याणि॥ श्रीरामकृष्णनृसिंहजयंत्यएवनित्याःसर्वैरुपोष्याः॥ चैत्रशुक्लचतुर्थ्यांमध्यान्हव्यापिन्यांलड्डुकादिभिःश्रीगणेशम

र्चयित्वादमनकारोपणंकुर्यात्॥ विघ्ननाशंसर्वान्कामांश्चप्राप्नुयात्॥ चैत्रशुक्लपंचम्यामनंतादिनागान्पूजयित्वाक्षीरसर्पिर्नैवेद्यंदद्यात्॥ अस्यामेव पंचम्यांलक्ष्मीपूजनं॥ अत्रैवोच्चैःश्रवादिपूजनात्मकंहयव्रतमुक्तं॥ अत्रसर्वत्रपंचमीसामान्यनिर्णयानुसारेणग्राह्या॥ एवमग्रेऽपि॥ यत्रविशेषनिर्णयोनोच्यतेतत्रप्रथमपरिच्छेदोक्तएवनिर्णयोऽनुसंधेयः॥ षष्ठ्यांस्कंदस्यदमनकारोपणंसप्तम्यांभास्करस्यदमनकपूजनंनवम्यांदेव्याःसर्वदेवानांपौर्णमास्यामित्यन्यत्रविस्तरः चैत्रशुक्लाष्टम्यांभवान्याउत्पत्तिः॥ तत्रनवमीयुताग्राह्या॥ अत्रपुनर्वसुयुताष्टम्यामष्टाशोककलिकाप्राशनंतत्रमंत्रः॥ त्वामशोकनराभीष्टमधुमाससमुद्भव॥ पिबामिशोकसंतप्तोमामशोकंसदाकुरु॥ इति॥ अत्रैवयोगविशेषउक्तः॥ पुनर्वसुबुधोपेतोचैत्रेमासिसिताष्टमी॥ प्रातस्तुविधिवत्स्नात्वावाजपेयफलंलभेदिति॥ चैत्रशुक्लनवमीरामनवमी॥ चैत्रशुक्लनवम्यांपुनर्वसुयुतायांमध्यान्हेकर्कलग्नेमेषस्थेसूर्येउच्चस्थग्रहपंचकेश्रीरामजन्मश्रवणात्॥ अस्यांमध्यान्हव्यापिन्यामुपोषणंकार्यं॥ पूर्वेद्युरेवमध्यान्हसत्वेसैवग्राह्या॥ दिनद्वयेमध्यान्हव्याप्त्यभावेव्याप्तौवापरा॥ अष्टमीविद्धायानिषेधात्॥ अतःपूर्वेद्युःसकलमध्यान्हव्यापिनीमपित्यक्त्वामध्यान्हेकदेशव्यापिन्यपिपरैवग्राह्या॥ केचित्त्वष्टमीविद्धांमध्यान्हव्यापिनींपुनर्वसुयुतामपित्यक्त्वापरेद्युस्त्रिमुहूर्ताऽपिनवमीसर्वैरप्युपोष्या॥ यदितुदशम्यान्हासवशेनपारणादिनेस्मार्तानामेकादशीव्रतप्राप्तिस्तदास्मार्तैरष्टमीविद्धोपोष्या॥ वैष्णवैस्तुमुहूर्तत्रयपरतापरैवोपोष्या॥ शुद्धायानवम्याअलाभेमुहूर्तत्रयन्यूनत्वेवासर्वैरप्यष्टमीविद्धैवोपोष्येत्याहुः॥ इदंव्रतंनित्यंकाम्यंच॥

॥अथव्रतप्रयोगः॥

॥ अष्टम्यामाचार्यंसंपूज्यश्रीरामप्रतिमादानं

करिष्येऽहंद्विजोत्तम॥ तत्राचार्योभवप्रीतःश्रीरामोऽस्तिसमेवमे॥ इतिप्रार्थ्य॥नवम्यासंगभूतेनएकभक्तेनराघव॥इक्ष्वाकुवंशतिलकप्रीतोभवभ
वप्रियेस्त्वेकभक्तंसंकल्प्यसाचार्योहविष्यंभुंजीत॥पूजामंडपंतत्रवेदिंचकृत्वानवम्यांप्रातःउपोष्यनवमींत्वद्ययामेष्वष्टसुराघव॥तेनप्रीतोभवत्वंमे
संसारात्त्राहिमांहरेइत्युपोषणंसंकल्प्य॥इमांस्वर्णमयींरामप्रतिमांत्वांप्रयत्नतः॥श्रीरामप्रीतयेदास्येरामभक्तायधीमतेइतिप्रतिमादानंसंकल्प
येत्॥श्रीरामनवमीव्रतांगभूतांषोडशोपचारैःश्रीरामपूजांकरिष्ये॥इतिसंकल्प्य॥वेदिकायांसर्वतोभद्रेकलशंसंस्थाप्य॥तत्रपूर्णपात्रेसवस्त्रेऽग्न्यु
त्तारणादिविधिनाप्रतिमायांश्रीरामंप्रतिष्ठाप्यपुरुषसूक्तेनषोडशोपचारैःसंपूज्यपुष्पपूजांते॥रामस्यजननीचासिरामात्मकमिदंजगत्॥अतस्त्वां
पूजयिष्यामिलोकमातर्नमोऽस्तुते॥इतिकौसल्यांसंपूज्य॥ॐनमोदशरथायेतिदशरथंसंपूज्यसर्वपूजांसमाप्यमध्यान्हेफलपुष्पजलादिपूर्णे
नशंखेनार्घ्यंदद्यात्॥ तत्रमंत्रः॥दशाननवधार्थायधर्मसंस्थापनायच॥दानवानांविनाशायदैत्यानांनिधनायच॥परित्राणायसाधूनांजातोरा
मःस्वयंहरिः॥गृहाणार्घ्यंमयादत्तंभ्रातृभिःसहितोनघेति॥रात्रौजागरणंकृत्वाप्रातर्नित्यपूजांविधायमूलमंत्रेणपायसाष्टोत्तरशताहुतीर्हुत्वापूजां
विसृज्याचार्यायप्रतिमांदद्यात्॥इमांस्वर्णमयींरामप्रतिमांसमलंकृतां॥शुचिवस्त्रयुगच्छन्नांरामोऽहंराघवायते॥श्रीरामप्रीतयेदास्येतुष्टो
भवतुराघवः॥इतिमंत्रः॥ तवप्रसादंस्वीकृत्यक्रियतेपारणामया॥व्रतेनानेनसंतुष्टःस्वामिन्भक्तिंप्रयच्छमेइतिप्रार्थ्य॥नवम्यंतेपारणंकुर्या ३
त्॥इदंव्रतंमलमासेनकार्यं॥एवंजन्माष्टम्यादिव्रतमपिनकार्यं॥अस्यामेवनवम्यांदेवीनवरात्रसमाप्तिःकार्या॥एतन्निर्णयआश्विननवरात्र

नवमीव्रत्॥ चैत्रशुक्लएकादश्यांकृष्णस्यांदोलनोत्सवः॥ दोलारूढंप्रपश्यंतिकृष्णंकलिमलापहं॥ अपराधसहस्रैस्तुमुक्तास्तेधूननेकृते॥ नाशयंति
ष्ठंतिपापानिजन्मकोटिकृतान्यपि॥ क्रीडंतेविष्णुनासार्धंवैकुंठेदेवपूजिताइत्यादिकस्तन्माहात्म्यं॥ चैत्रशुक्लद्वादश्यांविष्णोर्दमनोत्सवः॥ सचपार
णाहे॥ पारणाहेनलभ्येतद्वादशीघटिकापिचेत्॥ तदात्रयोदशीग्राह्यापवित्रदमनार्पणेइत्युक्तेः॥ शिवस्यचतुर्दश्यांकार्यः॥ अथप्रयोगः॥ उपवा
सदिनेनित्यपूजांकृत्वादमनकस्थानंगत्वाक्रमेणतमादायचंदनादिनासंपूज्यश्रीकृष्णपूजार्थंत्वांनेष्येइतिप्रार्थ्यप्रणमेत्॥ अन्यदेवतास्वपिथा
दैवतमूह्यः ततोदमनकंगृहमानीयपंचगव्येनशुद्धोदकेनचप्रक्षाल्यदेवाग्रेस्थापयित्वातस्मिन्नेवदमनकेऽशोककालवसंतकामान्कामसमान्त्रंवाग
धादिभिः पूजयेत्॥ तत्रनमोऽस्तुपुष्पबाणायजगदाह्लादकारिणे॥ मन्मथायजगन्नेत्ररतिप्रीतिप्रियायचेतिकामावाहनमंत्रः॥ कामभस्मसमु
द्भूतरतिबाष्पपरिप्लुत॥ ऋषिगंधर्वदेवादिविमोहकनमोऽस्तुतेइतिदमनकमुपस्थाय॥ ओंकामायनमइतिमंत्रेणसपरिवारायकामरूपिणे
दमनकायगंधाद्युपचारान्दद्यात्॥ ततोरात्रौदेवंसंपूज्याधिवासनंकुर्यात्॥ तद्यथा॥ देवाग्रेसर्वतोभद्रंसंपाद्यतत्रकलशंसंस्थाप्यतत्रधौ
तवस्त्राच्छन्नंदमनकंवैणवपटलेस्थापितंनिधाय॥ पूजार्थंदेवदेवस्यविष्णोर्लक्ष्मीपतेःप्रभो॥ दमनत्वमिहागच्छसांनिध्यंकुरुतेनमइति
दमनकदेवतामावाह्यप्रागाद्यष्टदिक्षुक्लींकामदेवायनमोन्हींरत्यैनमः॥१॥ क्लींभस्मशरीरायनमोन्हींरत्यैनमः॥२॥ क्लींअनंगायनमोन्हींरत्यै
नमः॥३॥ क्लींमन्मथायनमोन्हींरत्यै०४ क्लींवसंतसखायनमोन्हींरत्यै०५ क्लींस्मरायनमोन्हींरत्यै० ६ क्लींइक्षुचापायनमोन्हींरत्यै०७ क्लींपुष्पबाणास्त्रा

यनमोन्हींरत्यै॰ ८ इतिपूजयेत्॥ तत्पुरुषायविद्महेकामदेवायधीमहि॥ तन्नोऽनंगःप्रचोदयात्॥ इतिगायत्र्यादमनकमष्टोत्तरशतमभिमंत्र्यगं-
धादिभिःसंपूज्यन्हींनमइतिपुष्पांजलिंदत्वानमोऽस्तुपुष्पबाणायेतिपूर्वोक्तावाहनमंत्रेणनमेत्॥ क्षीरोदधिमहानागशय्यावस्थितविग्रह॥ प्रात
स्त्वांपूजयिष्यामिसन्निधौभवतेनमइतिदेवंप्रार्थ्यपुष्पांजलिंदत्वातस्यामेकादश्यांरात्रौजागरणंकुर्यात॥ प्रातर्नित्यपूजांकृत्वापुनर्देवंसंपूज्य
दूर्वागंधाक्षतयुतांदमनकमंजरीमादायमूलमंत्रंपठित्वा॥ देवदेवजगन्नाथवांछितार्थप्रदायक॥ हृत्स्थान्पूरयमेविष्णोकामान्कामेश्वरीप्रिय॥ इदं
दमनकंदेवगृहाणमदनुग्रहात्॥ इमांसांवत्सरींपूजांभगवन्परिपूरय॥ पुनर्मूलंजप्त्वादेवंदमनमर्पयेत्॥ ततोयथाशोभंदत्वांगदेवताभ्योदत्वादे
वंप्रार्थयेत्॥ मणिविद्रुममालाभिर्मंदारकुसुमादिभिः॥ इयंसांवत्सरीपूजातवास्तुगरुडध्वज॥ वनमालांयथादेवकौस्तुभंसततंहृदि॥ तद्वद्दा
मनकींमालांपूजांचहृदयेवह॥ जानताऽजानतावापिनकृतंयत्तवार्चनं॥ तत्सर्वंपूर्णतांयातुत्वत्प्रसादाद्रमापते॥ जितंतेपुंडरीकाक्षनमस्तेवि
श्वभावान॥ हृषीकेशनमस्तेऽस्तुमहापुरुषपूर्वज॥ मंत्रहीनंक्रियाहीनमित्यादिचसंप्रार्थ्यपंचोपचारैर्देवंसंपूज्यनीराज्यब्राह्मणेभ्योदमनं
दत्वास्वयंशेषंसंधार्यसुहृद्युतःपारणांकुर्यात्॥ मंत्रदीक्षारहितैर्नाम्नार्पणीयम्॥ अस्यगौणकालःश्रावणमासावधिः॥ नेदंमलमासेभवति॥
शुक्रास्तादौतुकर्तव्यं॥ इतिदमनारोपणविधिः॥ अस्यामेवभारते॥ अहोरात्रेणद्वादश्यांचैत्रेविष्णुरितिस्मरन्॥ पुंडरीकमवाप्नोतिदेवलोकंच ४
गच्छति॥ इति॥ चैत्रशुक्लत्रयोदश्यामनंगपूजनव्रतं॥ तत्रत्रयोदशीपूर्वविद्धाग्राह्या॥ अथचतुर्दश्यांनृसिंहस्यदोलनोत्सवः॥ अत्रैवशिवस्यै

र्वीराधाः भैरवस्यचदमनकैः पूजनं॥ अत्रचतुर्दशी पूर्वविध्दापराण्हव्यापिनीग्राह्या॥ अपराण्हव्याप्त्यभावेपराण्हस्पर्शिन्यपिपूर्वाग्राह्या तदभावेपराग्राह्या॥
चैत्रपौर्णमासीसामान्यनिर्णयात्पराग्राह्या॥ पूर्वोक्ततत्तत्तिथौदमनकपूजनाकरणेऽस्यामेवसर्वदेवानांदमनकपूजनं॥ चैत्र्यांचित्रायुतायां
चित्रवस्त्रदानंसौभाग्यदं॥ रविगुरुमंदवारयुतचैत्र्यांस्नानश्राध्दादिभिरश्वमेधपुण्यं॥ चैत्रस्यशुक्लैकादश्यांपौर्णमास्यांवामेषसंक्रांतिमा
रभ्यवावैशाखस्नानारंभः॥ तत्रमंत्रः॥ वैशाखंसकलंमासंमेषसंक्रमणेरवेः॥ प्रातःसनियमःस्नास्येप्रीयतांमधुसूदनः॥ मधुहंतुःप्रसादेन
नब्राम्हणानामनुग्रहात्॥ निर्विघ्नमस्तुमेपुण्यंवैशाखस्नानमन्वहं॥ माधवेमेषगेभानौमुरारेमधुसूदन॥ प्रातःस्नानेनमेनाथफलदोभव
पापहन्निति॥ अत्रहविष्याशनब्रम्हचर्यादयोनियमाः॥ एवंसंपूर्णस्नानाशक्तौत्रयोदश्यादिदिनत्रयमंतेस्नायात्॥ इयंपौर्णमासीमन्वादिः
पूर्वमुक्ता॥ चैत्रकृष्णत्रयोदशीशततारकानक्षत्रयुतावारुणीसंज्ञकास्नानादिग्रहणादिपर्वतुल्यफलदा॥ शनिवारयुतामहावारुणी॥ शु
भयोगशनिवारशततारकायुक्तामहामहावारुणी अत्रयोगेकृष्णादिः पौर्णमास्यंतोमासस्तेनामांतमासेफाल्गुनकृष्णत्रयोदशीग्राह्येति
बोध्यम्॥ चैत्रकृष्णचतुर्दश्यांशिवसन्निधौस्नानेनभौमवारयुतायांगंगायांस्नानेनपिशाचत्वाभावःफलं॥ ॥ इतिश्रीमदनंतोपाध्याय
सूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेचैत्रमासकृत्यनिर्णयोद्देशःसमाप्तः॥ ॥ अथवैशाखमासः॥ ॥ अत्रवृषसंक्र-
मेपूर्वाःषोडशनाडिकाःपुण्यकालः॥ रात्रौचप्रागुक्तं॥ अत्रप्रातःस्नानंतिलैःपितृतर्पणंधर्मघटदानंचकार्यं॥ अत्रब्राम्हणानांगंधमाल्य

पानककदलीफलादिभिर्वसंतपूजाकार्या॥ वैशाखेज्येष्ठेवायत्रमासेऊष्मबाहुल्यंतत्रप्रातर्नित्यपूजांकृत्वागंधोदकपूर्णपात्रेविष्णुंसंस्थाप्यपं-
चोपचारैःसंपूज्यतत्रैवजलेसूर्यास्तपर्यंतमधिवास्यरात्रौस्वस्थानेस्थापयित्वापंचोपचारैःसंपूजयेत्॥ तेननीर्थोदकेनगृहदारादिषुतमा
त्मानंपावयेत्॥ एतच्चद्वादश्यादिवानकार्यं॥ रात्रौकिंचित्कालंजलस्थंपूजयित्वास्वस्थानेस्थापयेत्॥ अत्रमासेकृष्णागौरारव्यतुलसीभि
र्विष्णुंत्रिकालमर्चयेन्मुक्तिफलं॥ प्रातःस्नात्वाबहुतोयेनाश्वत्थमूलंसिंचेत्॥ प्रदक्षिणाश्चकुर्यात्॥ अनेककुलतारणंफलं॥ एवंगवांकंडूय-
नेऽपि॥ अत्रमासएकभक्तंनक्तमयाचितंवासर्वेप्सितफलदं॥ अत्रमासेप्रपादानंदेवगलंतिकाबंधनव्यजनछत्रोपानच्चंदनादिदानंमहाफ-
लं॥ यदावैशाखोमलमासोभवतितदाकाम्यानांतत्रसमाप्तिर्निषेधात्॥ मासद्वयंवैशाखस्नानहविष्याशनादिनियमाअनुष्ठेयाः॥ चांद्राय
णादिकंतुमलेऽपिसमापनीयं॥ वैशाखशुक्लतृतीयायांगंगास्नानंयवहोमोयवदानंयवाशनंचसर्वपापापहं॥ यःकरोतितृतीयायांकृष्णंचं
दनभूषितं॥ वैशाखस्यसितेपक्षेसयात्यच्युतमंदिरम्॥ इयमक्षय्यतृतीयासंज्ञिका॥ अस्यांयत्किंचिज्जपहोमपितृतर्पणदानादिक्रियतेतत्-
सर्वमक्षयम्॥ इयंरोहिणीबुधयोगेमहापुण्या॥ अस्यांजपहोमादिकृत्यंऽपिवक्ष्यमाणयुगादिवन्निर्णयः॥ इयंकृतयुगस्यादिः॥ अत्रयु
गादिश्राद्धमपिंडमनुष्ठेयम्॥ श्राद्धासंभवेतिलतर्पणमप्यत्रकार्यं॥ ॥ अत्रयुगादिकृत्यंपूर्वाण्हेकार्यं॥ तत्रासंभवेपराण्हेऽपि॥ कृष्ण ५
युगादिकार्येत्वपराण्हइत्यादिमन्वादिप्रकरणोक्तोनिर्णयः॥ द्वेधाविभक्तदिनपूर्वार्धैकदेशव्यापिनीदिनद्वयेचेत्त्रिमुहूर्ताधिकव्यापिसत्वेप

रा॥त्रिमुहूर्तेन्यूनत्वेपूर्वा॥ मन्वादौचयुगादौचग्रहणेचंद्रसूर्ययोः॥व्यतिपातेवैधृतौचतत्कालव्यापिनोक्रियेतिवचनेनसाकल्यव्याप्ति
वाक्यानामपवादात्॥श्राद्धादिकंतृतीयामध्यएवकर्तव्यम्॥ पुरुषार्थचिंतामणौतुसप्तमाष्टमनवममुहूर्तानांगांधर्वकुतुपरौहिणसंज्ञ
कानांयुगादिश्राद्धकालत्वात्कुतुपमध्यमदिनमानेत्रयोदश्यादिपंचदश्यंतघटित्रयव्यापिन्यांश्राद्धं॥कृष्णातुषोडशीमारभ्यघटिकात्रय
म्॥उभयत्रताद्दशघटित्रयव्याप्तौसत्यामसत्यांवाशुक्लापरा॥यदातुपरेद्युस्त्रयोदशघटितःपूर्वंसमाप्तापूर्वेद्युस्त्रयोदश्यादिघटि
त्रयेतदेकदेशेवाविद्यतेतदाकर्मकालस्यास्त्रबाहुल्यात्पूर्वैवग्राह्येत्यस्मत्कम्॥इदमेवयुक्तमितिभाति॥ अत्रदैवतोद्देशेनपित्रुद्देशेनचो
दकुंभदानमुक्तं॥ तत्रश्रीपरमेश्वरप्रीतिद्वाराउदकुंभदानकल्पोक्तफलावाप्त्यर्थंब्राम्हणायोदकुंभदानकरिष्ये॥ तदंगकुंभपूजनंब्रा-
म्हणपूजनंचकरिष्ये॥इतिसंकल्प्य॥सूत्रवेष्टितगंधफलयवाक्षतपत्रंकलशंपंचोपचारैर्ब्राम्हणंचसंपूज्य॥तत्रमंत्रः॥एषधर्मघटोदत्तो
ब्रम्हविष्णुशिवात्मकः॥अस्यप्रदानात्सफलाममसंतुमनोरथाइतिमंत्रेणदद्यात्॥पित्रुद्देशेतुपितॄणामक्षय्यतृप्त्यर्थमुदकुंभदानं
करिष्यइतिसंकल्प्य॥पूर्ववत्कुंभब्राम्हणौसंपूज्योदकुंभेगंधतिलफलादिनिक्षिप्य॥एषधर्मघटोदत्तोब्रम्हविष्णुशिवात्मकः॥ अस्य
प्रदानात्तृप्यंतुपितरोऽपिपितामहाः॥गंधोदकतिलैर्मिश्रंसान्नंकुंभंफलान्वितं॥पितृभ्यःसंप्रदास्यामि अक्षय्यमुपतिष्ठत्वितिमंत्रेण
दद्यात्॥युगादौसमुद्रस्नानंमहाफलं॥वैशाखस्याधिमासत्वेयुगादिश्राद्धंमासद्वयेपिकार्यं॥युगादिषूपवासोमहाफलः॥युगादिमन्वा

दौराग्निभोजने अभिस्त्वद्दृष्टिमितिमंत्रजपः युगादिश्राद्धलोपेपक्षगादिश्राद्धलोपजन्यप्रत्यवायपरिहारार्थमृग्विधानोक्तंप्रायश्चित्तंक-
रिष्येइतिसंकल्प्यनवसद्यावेदमृचंशतवारंजपेत्॥ अयंनिर्णयःसर्वयुगादौज्ञेयः इत्यक्षय्यतृतीयानिर्णयः॥ इयमेवतृतीयापरशुरा
मजयंती॥ इयंरात्रिप्रथमयामव्यापिनीग्राह्या॥ पूर्वेद्युरेवप्रथमयामव्याप्तौपूर्वा॥ दिनद्वयेरात्रिप्रथमयामेसाम्येनवैषम्येणवैकदे
शव्याप्तौपरा॥ अत्रप्रदोषेपरशुरामंसंपूज्यार्घ्यंदद्यात्॥ तत्रमंत्रः॥ जमदग्निसुतोवीरक्षत्रियांतकरप्रभो॥ गृहाणार्घ्यंमयादत्तंकृपया
परमेश्वरेति॥ वैशाखशुक्लसप्तम्यांगंगोत्पत्तिस्तस्यांमध्यान्हव्यापिन्यांगंगापूजनंकार्यं॥ दिनद्वयेतद्व्याप्तौपूर्वा॥ वैशाखमासेद्वादश्यां
पूजयेन्मधुसूदनं॥ अग्निष्टोममवाप्नोतिसोमलोकंचगच्छति॥ वैशाखशुक्लचतुर्दशीनृसिंहजयंतीसासूर्यास्तमयकालव्यापिनीग्राह्या॥
दिनद्वयेतद्व्याप्तौनद्व्याप्तौवापरैव॥ स्वातीनक्षत्रशनिवारादियोगेसातीवप्रशस्ता॥ ॥ अथव्रतप्रयोगः॥ ॥ त्रयोदश्यांकृतैक
भक्तश्चतुर्दश्यांमध्यान्हेतिलामलकैःस्नात्वा॥ उपोष्येहंनारसिंहभुक्तिमुक्तिफलप्रद॥ शरणंत्वांप्रपन्नोस्मिभक्तिंमेनृहरेदिशेतिमंत्रेणव्र
तंसंकल्प्याचार्यंवृत्वासायंकालेधान्यस्थोदकुंभेपूर्णपात्रेसौवर्णप्रतिमायांषोडशोपचारैर्देवंसंपूज्यार्घ्यंदद्यात्॥ तत्रमंत्रः॥ परित्राणाय
साधुनांजातोविष्णुर्नृकेसरी॥ गृहाणार्घ्यंमयादत्तंसलक्ष्मीर्नृहरिःस्वयं॥ रात्रौजागरणंकृत्वाप्रातर्देवंसंपूज्यविसृज्याचार्यायधेनुयुतांप्र ६
तिमांदद्यात्॥ तत्रमंत्रः॥ नृसिंहाच्युतगोविंदलक्ष्मीकांतजगत्पते॥ अनेनार्चाप्रदानेनसफलाःस्युर्मनोरथाः॥ अथप्रार्थना॥ मद्वंशेयेनरा

जातायेजनिष्यंतिचापरे॥ तांस्त्वमुद्धरदेवेशदुःसहात्भवसागरात्॥ पातकार्णवमग्नस्यव्याधिदुखांबुवारिधेः नीचैश्चपरिभूतस्यमहादुः
खगतस्यमे॥ करावलंबनंदेहिशेषशायिन्जगत्पते॥ श्रीनृसिंहरमाकांतभक्तानांभयनाशन॥ क्षीरांबुधिनिवासस्त्वंचक्रपाणेजनार्दन॥ व्र-
तेनानेनदेवेशभक्तिमुक्तिप्रदोभवेति॥ ततोब्राह्मणैःसहतिथ्यंतेपारणांकुर्यात्॥ यामत्रयोर्ध्वगामिन्यांचतुर्दश्यांतुपूर्वाण्हएवपारणं॥
पौर्णमास्यांशृतान्नसहितोदकुंभदानेनगोदानफलं॥ स्वर्णतिलयुक्तद्वादशोदकुंभदानेनब्रम्हहत्यापापान्मुक्तिः॥ अत्रयथाविधिकृष्णा
जिनदानेपृथ्वीदानफलं॥ स्वर्णमधुतिलसर्पिर्युक्तकृष्णाजिनदानेसर्वपापनाशः॥ अत्रतिलस्नानंतिलहोमस्तिलपात्रदानंतिलतैलेन
दीपदानंतिलैःपितृतर्पणंमधुयुक्ततिलदानंमहाफलं॥ तत्रतिलपात्रदानमंत्रः॥ तिलावैसोमदेवत्याःसुरैःसृष्टातुगोसवेस्वर्गप्रदाःस्व
तंत्राश्चतेमांरक्षंतुनित्यशः वैशाखशुक्लद्वादश्यांपौर्णमास्यांवावैशाखस्नानोद्यापनं॥ तत्रैकादश्यांपौर्णमास्यांवोपोष्यकलशेस्वर्णप्रति-
मायांसलक्ष्मीकंविष्णुंसंपूज्यरात्रौजागरणंकृत्वाप्रातर्ग्रहपूजनपूर्वकंपायसेनतिलाज्यैर्वाअष्टोत्तरशतंहोमः प्रतद्विष्णुरिदंविष्णुरितिवामंत्रे
णकार्यः॥ सांगतार्थंगोदानंपादुकोपानहछत्रव्यजनोदकुंभदानंशय्यादिदानंचकार्यं॥ अशक्तेनकृसराद्यन्नैर्दशब्राह्मणभोजनंकार्यं॥
एतत्पौर्णमासीमारभ्यज्येष्ठशुक्लैकादशीपर्यंतंजलस्थविष्णुपूजोत्सवःकार्यः वैशाखामावास्याभावुकाख्यादिनंतत्परंकरिसंज्ञकंदिनंच
शुभेषुवर्जं॥ ॥इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशिनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेवैशाखमासकृत्योद्देशः॥ ॥अथज्येष्ठकृत्य

मिथुनसंक्रांतौपराःषोडशनाड्यःपुण्यकालः॥रात्रौतुप्रागुक्तंज्येष्ठमासेपिष्टेनब्रह्ममूर्तिंकृत्वावस्त्राद्यैःपूजयेत्॥सूर्यलोकप्राप्तिः॥अत्रमासेजलधे-
नुदानमुक्तं॥ज्येष्ठशुक्लप्रतिपदिकरवीरव्रतं॥ज्येष्ठशुक्लतृतीयायांरंभाव्रतं॥सापूर्वविद्धाग्राह्या॥यत्रपूर्वविद्धाग्राह्यतयोच्यतेतत्रास्तात्पूर्वंद्वि-
मुहूर्ताधिकायाग्राह्यत्वंज्ञेयंनन्यूनायाः॥तत्रापियदिपरेद्युःसूर्यास्तमयपर्यंतंपूर्वविद्धायास्तिथेःसत्वंतदासत्यपिपूर्वविद्धाग्राह्यत्ववचनेपूर्ववि-
द्धांत्यक्त्वाअखंडत्वाच्छुद्धत्वात्परैवग्राह्या॥यदातुग्राह्यायाःपूर्वविद्धायाः॥पूर्वेद्युःमुहूर्तद्वयात्न्यूनत्वंपरेद्युश्चास्तमयात्प्राक्समाप्तत्वंतदा-
पिपरैवग्राह्या॥एवंसर्वत्रोह्यं॥रंभाव्रतेपंचाग्नितपनपरास्त्रीपुमान्वाभवानींस्वर्णप्रतिमायांसंपूज्ययथोक्तविधिहोमादिकृत्वासपत्नीकायगृहं
सोपस्करंदद्यात्॥दांपत्यानिभोजयेत्॥विशेषविधिर्व्रतग्रंथेज्ञेयः॥चतुर्थ्यामुमावतारस्तत्रोमापूजनं॥अष्टम्यांशुक्लांदेवींपूज्यनवम्यामुपो-
ष्यदेवींपूजयेत्॥ज्येष्ठशुक्लदशम्यांगंगावतारः॥इयंदशहरासंज्ञका॥अत्रदशयोगाउक्ताः॥ज्येष्ठमासि१सितेपक्षे२दशम्यां३बुध४हस्तयोः५
॥व्यतीपाते६गरा७नंदे८कन्याचंद्रे९वृषेरवौ१०इतिगराख्यंकरणं॥बुधवारहस्तयोगेआनंदाख्योयोगः॥अत्रदशमीव्यतीपातयोर्मुख्यत्वं
॥तेनयस्मिन्दिनेकतिपययोगवतीदशमीपूर्वाह्णेलभ्यतेतत्रदशहराव्रतंकार्यं॥दिनद्वयेपूर्वाह्णेतत्सत्वेयत्रबहूनांयोगःसाग्राह्या॥ज्येष्ठेम-
लमासेसतितत्रैवदशहराकार्यानतुशुद्धे॥दशहरास्नानोत्कर्षश्चतुर्थ्यपियुगादिष्वितिहेमाद्रौऋष्यशृंगोक्तेः॥अत्रकाशीवासिभिर्दशाश्व- ७
मेधतीर्थेस्नात्वागंगापूजनंकार्यं॥इतरदेशस्थैःस्वसन्निहितनद्यांस्नात्वागंगापूजनादिकंकार्यं॥ ॥अथव्रतविधिः॥ ॥देशकालौसं-

कीर्त्यंममैतज्जन्मजन्मांतरसमुद्भूतत्रिविधकायिकचतुर्विधवाचिकत्रिविधमानसिकमितिस्कांदोक्तदशविधपापनिरासत्रयस्त्रिंशच्छत-
पितृनुद्धारब्रह्मलोकावाप्त्यादिफलप्राप्त्यर्थंज्येष्ठमाससितपक्षदशमीबुधवारहस्ततारकागरकरणगंव्यतीपातानंदयोगकन्यास्थचंद्रवृषस्थसूर्ये
तिदशयोगपर्वण्यस्यांमहानद्यांस्नानंतीर्थपूजनंप्रतिमायांजान्हवीपूजांतिलादिदानंमूलमंत्रजपमाज्यहोमंचयथाशक्तिकरिष्ये॥ यथा
विधिस्नानंदशवारंकृत्वाजलेस्थितोदशवारंसकृद्वावक्ष्यमाणंस्तोत्रंपठित्वावासःपरिधानादिपितृतर्पणांतंनित्यंविधायतीर्थपूजांविधाय
सर्पिर्मिश्रान्दशप्रसृतिकृष्णतिलान्॥ तीर्थेंजलिनाप्रक्षिप्यगुडमिश्रान्सक्तुपिंडान्दशप्रक्षिपेत्॥ ततोगंगातटेताम्रेमृन्मयेवास्थापितेक
लशेसौवर्णादिप्रतिमायांगंगामावाहयेत्॥ तत्रमंत्रः॥ नमोभगवत्यैदशपापहरायैगंगायैनारायण्यैरेवत्यैशिवायैदक्षायैअमृतायैविश्वरूपिण्यै
नंदिन्यैतेनमोनमः॥ अयंस्त्र्यादिसाधारणःद्विजमात्रविषयोविंशत्यक्षरोयथा॥ ॐनमःशिवायैनारायण्यैदशहरायैगंगायैस्वाहेति॥ एवंगंगामावा
ह्य॥ नारायणंरुद्रंब्रह्माणंसूर्यंभगीरथंहिमाचलंचनाममंत्रेणतत्रैवावाह्योक्तमूलमंत्रमुच्चार्यश्रीगंगायैनारायणरुद्रब्रह्मसूर्यभगीरथहिमवत्स
हितायैआसनंसमर्पयामीत्येवमासनाद्युपचारैःपूजयेत्॥ दशविधैःपुष्पैःसंपूज्यदशांगधूपंदत्वादशविधनैवेद्यानितांबूलदक्षिणांदत्वादशफ-
लान्यर्पयेत्॥ दशदीपान्दत्वापूजांसमापयेत्॥ दशविप्रेभ्यःप्रत्येकंषोडशमुष्टितिलान्सदक्षिणान्दद्यात्एवंयवानपि॥ ततोदशएकांवागांदद्या
त्॥ मत्स्यकच्छपमंडूकान्सौवर्णान्रजतान्पिष्टमयान्वासंपूज्यतीर्थेक्षिपेत्॥ एवंदीपान्प्रवाहयेत्॥ जपहोमाविकीर्षायांपूर्वोक्तमूलमंत्रस्यपक्ष

दशसंख्याजपोदशांशेनहोमः यथाशक्तिवा॥ तत्रदशहरावतांगत्वेनहोमंकरिष्यइतिसंकल्प्यस्थंडिलेग्निंप्रतिष्ठाप्यान्वाधानेचक्षुषीआ
ज्येनेत्यंतेश्रीगंगाममुकसंख्ययाज्येननारायणादिषट्देवताएकैकयाज्याहुत्याशेषेणस्विष्टकृतमित्यादिप्रोक्षण्यादिषट्पात्राण्यासाद्या
ज्यंसंस्कृत्ययथाम्नायानंजुहुयात्॥ दशब्राह्मणान्सुवासिनीश्चभोजयेत्॥ प्रतिपद्दिनमारभ्यस्नानादिपूजांतोविधिःकार्यइतिकेचित्॥ स्तो
त्रंयथास्कांदे॥ ब्रह्मोवाच॥ नमःशिवायैगंगायैशिवदायैनमोनमः॥ नमस्तेरुद्ररूपिण्यैशांकर्यैतेनमोनमः॥ नमस्तेविश्वरूपिण्यैब्रह्ममूर्त्यैनमो
नमः॥ सर्वदेवस्वरूपिण्यैनमोभेषजमूर्तयेसर्वस्यसर्वव्याधीनांभिषक्श्रेष्ठ्यैनमोस्तुते॥ स्थाणुजंगमसंभूतविषहंत्र्यैनमोनमः॥ भोगोपभो
गदायिन्यैभोगवत्यैनमोनमः॥ मंदाकिन्यैनमस्तेस्तुस्वर्गदायैनमोनमः॥ नमस्त्रैलोक्यभूषायैजगद्धात्र्यैनमोनमः॥ नमःस्त्रीशुक्लसंस्थायै
तेजोवत्यैनमोनमः॥ नंदायैलिंगधारिण्यैनारायण्यैनमोनमः॥ नमस्तेविश्वमुख्यायैरेवत्यैतेनमोनमः॥ बृहत्यैतेनमस्तेस्तुलोकधात्र्यैनमोन
मः॥ नमस्तेविश्वमित्रायैनंदिन्यैतेनमोनमः॥ पृथ्व्यैशिवामृतायैचसुवृषायैनमोनमः॥ शांतायैचवरिष्ठायैवरदायैनमोनमः॥ उस्रायैसुखदो
ग्ध्र्यैचसंजीविन्यैनमोनमः॥ ब्रह्मिष्ठायैब्रह्मदायैदुरितघ्न्यैनमोनमः॥ प्रणतार्तिप्रभंजिन्यैजगन्मात्रेनमोस्तुते॥ सर्वापत्प्रतिपक्षायैमंग
लायैनमोनमः॥ शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायणे॥ सर्वस्यार्तिहरेदेविनारायणिनमोस्तुते॥ निर्लेपायैदुर्गहंत्र्यैदक्षायैतेनमोनमः॥
परात्परतरेतुभ्यंनमस्तेमोक्षदेसदा॥ गंगेममाग्रतोभूयागंगेमेदेविपृष्ठतः॥ गंगेमेपार्श्वयोरेहित्वयिगंगेस्तुमेस्थितिः॥ आदौत्वमंते

मध्येचसर्वेत्वंगांगतेशुभे॥ त्वमेवमूलप्रकृतिस्त्वंहिनारायण परः॥ गंगेत्वंपरमात्माचशिवस्तुभ्यंनमःशिवे॥ यइदंपठतिस्तोत्रंभक्त्यानित्यंन-
रोपियः॥ शृणुयाच्छ्रद्धयायुक्तःकायवाक्चित्तसंभवैः॥ दशधासंस्थितैर्दोषैःसर्वैरेवप्रमुच्यते॥ सर्वान्कामानवाप्नोतिप्रेत्यब्रह्मणिलीयते॥
ज्येष्ठेमासिसितेपक्षेदशमीहस्तसंयुता॥ तस्यांदशम्यामेतच्च स्तोत्रंगंगाजलेस्थितः॥ यःपठेद्दशकृत्वस्तुदरिद्रोवापिचाक्षमः॥ सोपित
त्फलमाप्नोतिगंगांसंपूज्ययत्नतः॥ अदत्तानामुपादानंहिंसाचैवाविधानतः॥ परदारोपसेवाचका
यिकंत्रिविधंस्मृतं॥ पारुष्यमनृतंचैवपैशुन्यंचापिसर्वशः॥ असंबद्धप्रलापश्चवाङ्मयंस्याच्चतुर्विधं॥ परद्रव्येष्वभिध्यानंमनसानिष्टचिंतनं
॥ वितथाभिनिवेशश्चमानसंत्रिविधंस्मृतं॥ एतानिदशपापानिहरत्वंममजान्हवि॥ दशपापहरायस्मात्तस्माद्दशहरास्मृता॥ त्रयस्त्रिं-
शच्छतंपूर्वान्पितॄनथपितामहान्॥ उद्धरेत्येवसंसारान्मंत्रेणानेनपूजिता॥ नमोभगवत्यैदशपापहरायैगंगायैनारायण्यैरेवत्यैशिवायैद-
क्षायैअमृतायैविश्वरूपिण्यैनंदिन्यैतेनमोनमः॥ सितमकरनिषण्णांशुभ्रवर्णांत्रिनेत्रांकरधृतकलशोद्यत्सोपलामत्यभीष्टां॥ विधिहरिहर
रूपांसेंदुकोटीरजुष्टांकलितसितदुकूलांजान्हवींतांनमामि॥ आदावादिपितामहस्यनिगमव्यापारपात्रेजलंपश्चात्पन्नगशायिनोभगव
तःपादोदकंपावनं॥ भूयःशंभुजटाविभूषणमणिर्जन्होर्महर्षेरियंदेवीकल्मषनाशिनीभगवतीभागीरथीदृश्यते॥ गंगागंगेतियोब्रूयाद्यो
जनानांशतैरपि॥ मुच्यतेसर्वपापेभ्योविष्णुलोकंसगच्छति॥ इतिस्तोत्रेणस्तुत्वाहोमांतेप्रतिमोत्तरपूजांकृत्वा॥ विसृज्याचार्यायमूल

मंत्रेणदद्यांत॥ ॥इतिदशाहारविधिः॥ ॥ज्येष्ठशुक्लैकादशीनिर्जला॥अस्यांनित्याचमनादिव्यतिरिक्तजलपानवर्जनेनोपवासेकृतेद्वादशैका
दश्युपवासफलं॥द्वादश्यांचनिर्जलोपोषितैकादशीव्रतांगत्वेनसहिरण्यसशर्करोदकुंभदानंकरिष्यइतिसंकल्प्य॥देवदेवहृषीकेशसंसारार्णव
तारक॥उदकुंभप्रदानेननयास्यामिपरमांगतिमितिमंत्रेणशर्करायुतंसहिरण्यमुदकुंभंदद्यात्॥ज्येष्ठमाससितद्वादश्यामहोरात्रंत्रिविक्रमपूज
नाद्गवामयनाख्यक्रतुफलसिद्धिः॥ज्येष्ठपूर्णमास्यांतिलदानादश्वमेधफलं॥ज्येष्ठानक्षत्रयुतायांज्येष्ठ्यांछत्रोपानहद्दानान्नराधिपत्यप्राप्तिः
॥ज्येष्ठपूर्णिमायांबिल्वत्रिरात्रिव्रतमुक्तं॥अत्रपरविद्धाग्राह्या॥अस्यामेववटसावित्रीव्रतं॥अत्रव्रतेत्रयोदश्यादिदिनत्रयमुपवासः॥अ
शक्तौतुत्रयोदश्यांनक्तं॥चतुर्दश्यामयाचितंपौर्णिमास्यामुपोषणं॥अत्रपौर्णमासीनिर्णयानुसारेणयथात्रिरात्रंभवेत्तथात्रयोदश्यादिदिनत्र
यंग्राह्यं॥ तत्रपूर्णिमासूर्यास्तमयात्पूर्वंत्रिमुहूर्ताधिकव्यापिनीचतुर्दशीविद्धाग्राह्यात्रिमुहूर्तन्यूनत्वेपरैव॥भूतोष्टादशनाडीभिर्दूषय
त्युत्तरांतिथिमितिवचनंसावित्रीव्रतातिरिक्तंज्ञेयंसावित्रीव्रतोपवासेऽष्टादशनाडीविद्धाया अपिग्राह्यत्वात्॥ यत्तुकेवलपूजनात्मकमुपवा
सरहितंसावित्रीव्रतंसर्वत्रस्त्रियोनुतिष्ठंति॥तत्रभूतोष्टादशेतिवेधोव्रतदानादिपरोनतूपवासपरइतिनिर्णयसिंधुलिखितमाधवा
शयानुसारेणाष्टादशनाडिचतुर्दशीसत्वेपरैवपूजाव्रतेग्राह्या॥उपवासव्रतेतुपूर्वेतिममप्रतिभाति॥अत्रपारणंपूर्णिमांतेकर्तव्यं॥
अत्ररजस्वलादिदोषेपूजादिब्राम्हणद्वाराकार्यं॥ स्वयमुपवासादिकंकार्यमित्यादयः॥ स्त्रीव्रतेविशेषाः प्रथमपरिच्छे-

देज्ञेयाः ॥ अत्रपूजोद्यापनादिविधिर्व्रतग्रंथेषुप्रसिद्धः ॥ अत्रज्येष्ठपूर्णिमायांज्येष्ठानक्षत्रेबृहस्पतिश्चंद्रश्चरोहिणीनक्षत्रेतुसूर्यस्त
दामहाज्येष्ठीयोगस्तत्रस्नानदानादिकंकार्यं ॥ अस्यांपौर्णमास्यांमन्वादित्वादत्रपिंडरहितंश्राद्धमुक्तं ॥ एतन्निर्णयेश्चैत्रेउक्तः ॥ अत्र
मासेविप्रेभ्यश्चंदनव्यंजनोदकुंभादिकंत्रिविक्रमप्रीतयेदेयं ॥ ॥ इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशिनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधु
सारेज्येष्ठमासनिर्णयोद्देशः ॥ ॥ अथाषाढेदक्षिणायनसंज्ञाकर्कसंक्रांतिः ॥ कर्कसंक्रांतौपूर्वंत्रिंशन्नाड्यः पुण्यकालः ॥ तत्रापिसंक्रांति
सन्निहितानाड्यः पुण्यतमाः ॥ रात्रावर्धरात्रात्प्राक्परतश्चसंक्रमेपिपूर्वदिनेपुण्यकालः ॥ तत्रापिमध्यान्हात्परतःपुण्यतमत्वं ॥ सूर्योदया
नंतरंघटिकाद्वयात्प्राक्संक्रमेपरतएवपुण्यं ॥ ज्योतिर्ग्रंथेतुसूर्योदयात्प्राक्घटीत्रयात्मकसंध्यासमयेपिकर्कसंक्रमेपरदिनएवपुण्यमित्यु
क्तं ॥ अत्रदानोपवासादिप्रथमपरिच्छेदेउक्तं ॥ कर्ककन्याधनुःकुंभस्थेरवौकेशकर्तनादिकंनिषिद्धं ॥ आषाढमास्येकभक्तव्रतंकृतंबहुधनधान्य
पुत्रप्राप्तिः ॥ अत्रमासेउपानहछत्रलवणामलकानिवामनप्रीत्यैदेयानि ॥ आषाढशुक्लद्वितीयायांपुष्यनक्षत्रयुतायांकेवलायांवाश्रीराम
स्यरथोत्सवः ॥ आषाढशुक्लपक्षेदशमीपौर्णमासीचमन्वादिः तन्निर्णयस्तूक्तः ॥ अथैकादश्यांविष्णुशयनोत्सवः ॥ तत्रसोपस्करेमंचकेसु
प्तांश्रीविष्णुप्रतिमांशंखादिचतुरां यथालक्ष्मीसंवाहितचरणांनानाविधोपचारैः संपूजयेत् ॥ त्वयिसुप्तेजगन्नाथेजगत्सुप्तंभवेदिदं ॥ वि
बुद्धेत्वयिबुध्येततत्सर्वंसचराचरं ॥ इतिमार्थ्य ॥ उपोष्यजागरंकृत्वाद्वादश्यांपुनः संपूज्यत्रयोदश्यांगीतनृत्यवाद्यादिकंनिवेदयेत् ॥ एवमिदंत्रिदिनसाध्य

व्रतं तत्रस्मार्तैर्वैष्णवैश्चस्वस्वैकादशीव्रतदिनेशयनीव्रतमारब्धव्यं॥ रात्रौशयनोत्सवः दिवाप्रबोधोत्सवः॥ द्वादश्यांपारणाहेशयनप्रबोधोत्सवाविति केचित्॥ अत्रदेशाचाराव्द्यवस्था॥ नेदंमलमासेकार्यं॥ आषाढशुक्लद्वादश्यामनुराधायोगरहितायांपारणंकार्यं॥ तत्राप्यनुराधप्रथमपादयोगएववर्ज्यः॥ यदातुद्वादशीस्वल्पावर्ज्यनक्षत्रयोगद्वादशीमतिक्रम्यविद्यतेतदानिषेधमनादृत्यद्वादश्यामेवपारणंकार्यमितिकौस्तुभेउक्तं॥ संगवकालभागंत्यक्त्वा प्रातर्मध्यान्हभागेवाभोक्तव्यमितिपुरुषार्थचिंतामणौ॥ द्वादश्यांपारणोत्तरंसायंपूजांकृत्वा चातुर्मास्यव्रतसंकल्पंकुर्यादितिकौस्तुभे॥ एकादश्यामेवेतिनिर्णयसिंधुः॥ चातुर्मास्यव्रतप्रथमारंभोगुरुशुक्रास्तादावाशौचादौचनभवति॥ द्वितीयाद्यारंभस्त्वस्तादावाशौचादौचभवत्येव॥ चातुर्मास्यव्रतंशैवादिभिरपिकार्यं॥ व्रतग्रहणप्रकारस्तु॥ भगवतोजातिपुष्पादिभिर्महापूजांकृत्वा॥ त्वयिसुप्तेजगन्नाथेजगत्सुप्तंभवेदिदं॥ विबुद्धेचविबुध्येतप्रसन्नोमेभवाच्युतेतिप्रार्थ्याग्रेकृतांजलिः॥ चतुरोवार्षिकान्मासान्देवस्योत्थापनावधि॥ श्रावणेवर्जयेच्छाकंदधिभाद्रपदेतथा॥ दुग्धमाश्वयुजेमासिकार्तिकेद्विदलंत्यजेत्॥ इमंकरिष्येनियमंनिर्विघ्नंकुरुमेच्युत॥ इदंव्रतंमयादेवगृहीतंपुरतस्तव॥ निर्विघ्नंसिद्धिमायातुप्रसादात्तेरमापते॥ गृहीतेस्मिन्व्रतेदेवपंचत्वंयदिमेभवेत्॥ तदाभवतुसंपूर्णंप्रसादात्तेजनार्दन॥ इतिप्रार्थ्यदेवायशंखेनार्घ्यंनिवेदयेत्॥ एतानिव्रतानिनित्यानि॥ हविष्यभक्षणादिव्रतान्तरचिकीर्षायांश्रावणेवर्जयेच्छाकमितिशाकस्थानेहविष्यान्नंभक्षयिष्ये॥ देवाहंप्रीतयेतवेत्यूहःकार्यः॥ शाकव्रतेव्रतान्तरेचसमुच्चयेनकर्त

व्रतांतरेच्चसमुच्चयेनकृनैव्येतंश्लोकंपठित्वाव्रतांतरमंत्रंवदेत्॥ एवंगुडवर्जनादिधारणापारणादिव्रतेषुवर्जयिष्येगुडंदेवमधुरस्वरसिद्धये
॥ वर्जयिष्येतैलमहंस्कंदरांगत्वसिद्धये॥ योगाभ्यासीभविष्यामिप्राप्तुंब्रह्मपदंपरं॥ मौनव्रतीभविष्यामिस्वाज्ञापालनसिद्धये॥ एकांतरोपवासं
चप्राप्तुंब्रह्मपदंपरमित्यादिरीत्योह्यः कार्यः निषिद्धमात्रवर्जनेच्छायां॥ वृंताकादिनिषिद्धानिहरेसर्वाणिवर्जये॥ इतिसंकल्पः॥ नानिचचातुर्मा
स्येनिषिद्धानि॥ माण्यंगचूर्णंचमस्योदकंजंबीरंबीजपूरंयज्ञशेषभिन्नंविष्णवनिवेदितान्नंदग्धान्नंमसूरंमांसंचेत्यष्टविधमामिषंवर्जयेत्॥
निष्पावाराजमाषाधान्येलवणंशाकंवृंताकंकलिंगफलंअनेकबीजफलंनिर्बीजंमूलकंकुष्मांडमिक्षुदंडनूतनबदरीधात्रीफलानिचिंचामंचकादि
शयनमनृतुकालेभार्यागमनंपरान्नंमधुपटोलमाषकुलित्थसितसर्षपांश्चवर्जयेत्॥ वृंताकबिल्वोदुंबरकलिंगभिस्सटास्तुवैष्णवैः सर्वमासेषुवर्ज्याः
॥ अन्यत्रतुगोच्छागीमहिष्यन्यदुग्धंपर्युषितान्नंद्विजेभ्यःक्रीतारसाभूमिलवणंताम्रपात्रस्थंगव्यंपल्वलजलंस्वार्थपक्वमन्नमित्यामिषगणउ
क्तः॥ चतुर्ष्वपिहिमासेषुहविष्याशीनपापभाक्॥ हविष्याणितु॥ व्रीहियवमुद्गतिलकंगुकलापश्यामाकगोधूमधान्यानिरक्तभिन्नमूलकंसूरणादिकं
दः सैंधवसामुद्रलवणंगव्यानिदधिसर्पिर्दुग्धानिपनसाम्रनारीकेरफलानिहरीतकीपिप्पलीजीरकंशुंठीचिंचाकदलीलवलीधात्रीफलानिगुडेतरेक्षु
विकाराइत्येतान्यतैलपक्कानि॥ गव्यंतक्रंमाहिषंघृतंक्वचित्॥ ॥ अथकाम्यव्रतानि॥ ॥ गुडवर्जनान्मधुरस्वरता॥ तैलवर्जनात्स्कंदलोकगन्
॥ योगाभ्यासीब्रह्मपदंप्राप्नोति॥ तांबूलत्यागाद्भोगीमधुरकंठश्च॥ घृतत्यागीस्निग्धतनुः॥ शाकत्यागीपक्वान्नभुक् पादाभ्यंगत्यागाद्दृपुःभाग

ध्यं॥ दधिदुग्धतक्रत्यागाद्विष्णुलोकः॥ स्थालीपाचितान्नत्यागाद्दीर्घसंततिः॥ भूमौदर्भशायीविष्णुदासः॥ भूमिभोजनान्नृपत्वं॥ मधुमांस
त्यागान्मुनिः॥ एकांतरोपवासाद्ब्रह्मलोकः॥ नखकेशधारणाद्दिने दिनेगंगास्नानं॥ मौनादस्खलिताज्ञा॥ विष्णुवंदनाद्गोदानफलं विष्णुपादस्प
र्शात्कृतकृत्यता॥ हरेरालयेसंमार्जनादिनानृपत्वं॥ शतप्रदक्षिणाकरणाद्विष्णुलोकः॥ एकभक्ताशनादग्निहोत्रफलं॥ अयाचितेनवापीकूपो
त्सर्गादिपूर्तफलं॥ षष्ठाह्नःकालभोजनाच्चिरस्वर्गः॥ पर्णेषुभोजनात्कुरुक्षेत्रवासफलं॥ शिलाभोजनात्प्रयागस्नानं॥ एवंमासचतुष्टयसा
ध्यानांव्रतानांसंकल्पमेकादश्यांद्वादश्यांकृत्वा॥ श्रावणमासव्रतविशेषसंकल्पइहैवकार्यः॥ अहंशाकंवर्जयिष्येश्रावणेमासिमाधवेति॥ अत्रशाक
शब्देनलोकेप्रसिद्धिः॥ फलमूलपुष्पपत्रांकुरकांडत्वगादिरूपावर्ज्यानतुव्यंजनमात्रंशुंठीहरिद्रादिजीरकादिकमपिवर्ज्यं॥ तत्रतत्कालोद्भवाना
मातपादिशोषितकालांतरोद्भवानांचसर्वशाकानांवर्जनंकार्यं॥ अथैषांचातुर्मास्यव्रतानांसमाप्तौकार्तिक्यांदानानितत्रैववक्ष्यंते॥ शयनीबोधिन्योस्त
प्तमुद्राधारणमुक्तंरामार्चनचंद्रिकायां॥ अत्रतप्तमुद्राधारणेविधायकानि॥ प्रशंसावचनानिनिषेधकानिनिंदावचनानिचबहुतराण्युपलभ्यंतेते
षांशिष्टाचाराद्व्यवस्था॥ येषांकुलेपितृपितामहादिभिस्तप्तमुद्राधारणादिधर्मोनुष्ठितस्तैस्तथैवानुष्ठेयः॥ येषांतुकुलेषुनकेनाप्यनुष्ठितस्तैर्नस्व
मतिविलसितश्रद्धयातद्धर्मोनुष्ठेयोदोषश्रवणादितितात्पर्यं॥ आषाढशुक्लद्वादश्यांवामनपूजनेनरमेधफलं॥ पूर्वाषाढायुतायांपौर्णमास्या
मन्नपानादिदानादक्षय्यान्नादिप्राप्तिः॥ अस्यामेवपौर्णमास्यांप्रदोषव्यापिन्यांश्रीशिवस्यशयनोत्सवः॥ अस्यामेवकोकिलाव्रतं॥ ॥

तत्र॥स्नानंकरिष्येनियता ब्रह्मचर्येस्थितासती॥भोक्ष्यामिनक्तंभूशय्यांकरिष्येप्राणिनांदयामिति॥मासव्रतंसंकल्प्यकोकिलारूपिणींशिवांप्र
त्यहंसंपूज्यनक्तभोजनं॥यस्मिन्वर्षेधिकाषाढस्तस्मिन्नेववर्षेशुद्धाषाढेव्रतंकार्यमित्याचारःसनिर्मूलः॥आषाढस्यश्रावणस्यवापौर्णमास्यांचतुर्द
श्यामष्टम्यांवाशिवपवित्रारोपणमुक्तं॥अस्यांपौर्णमास्यांसन्यासिनांचातुर्मास्यावाससंकल्पांगत्वेनक्षौरव्यासपूजादिकंविहितं॥अत्रकर्मण्यौ
दयिकीत्रिमुहूर्तापौर्णमासीग्राह्या॥चातुर्मासस्यमध्येतुवपनंवर्जयेद्यतिः॥चातुर्मास्यंद्विमासंवासदैकत्रैवसंवसेत्॥तत्रादौक्षौरंविधायद्वादशमृ
त्तिकास्नानानिप्राणायामादिविधिंचकृत्वाव्यासपूजांकुर्यात्॥अथसंक्षेपेणतद्विधिः॥देशकालौसंकीर्त्यचातुर्मास्यावासंकर्तुंश्रीकृष्णव्यासभाष्य
काराणांसपरिवाराणांपूजनंकरिष्यइतिसंकल्प्य॥मध्येश्रीकृष्णंतत्पूर्वतःप्रादक्षिण्येनवासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धानावाह्यश्रीकृष्णपंचक
दक्षिणभागेव्यासंतत्पूर्वतःप्रादक्षिण्येनसुमंतुजैमिनिवैशंपायनपैलानितिव्यासपंचकमावाह्यश्रीकृष्णादिवामेभाष्यकारंश्रीशंकरंतत्पूर्वतः
प्रादक्षिण्येनपद्मपादविश्वरूपत्रोटकहस्तामलकाचार्यानावाह्यश्रीकृष्णपंचकेश्रीकृष्णपार्श्वयोर्ब्रह्मरुद्रौपूर्वादिचतुर्दिक्षुसनकादीन्कृष्णपंचका
त्पुरतःगुरुपरमगुरुपरमेष्ठीगुरूपरात्परगुरूनब्रह्मवसिष्ठशक्तिपराशरव्यासशुकगौडपादगोविंदपादशंकराचार्यान्ब्रह्मनिष्ठांश्चावाह्यपंच
कत्रयस्याग्नेयेगणेशंईशान्यांक्षेत्रपालंवायव्येदुर्गांनैर्ऋत्येसरस्वतींप्रागाद्यष्टदिक्षिंद्रादिलोकपालांश्चावाह्यपूजयेत्॥तत्रनारायणाष्टाक्षरेणश्री-
कृष्णपूजा॥अन्येषांप्रणवादिनमोंतैस्तन्नाममंत्रैःपूजाकार्या॥पूजांतेप्रसातिमनिबंधेचतुरोवार्षिकान्मासानिहवसाम्यहमिनिमनसासंकल्प्य॥अद्यनावंनिवस्या
मिसवे

भूतहितार्थवै॥प्रायेणप्रावृषिप्राणिसंकुलंवर्त्मदृश्यते॥अतस्तेषामहिंसार्थंपक्षान्वैश्रुतिसंश्रयात्॥स्थास्यामश्चतुरोमासानत्रैवासतिबाधके॥इति
वाचिकसंकल्पंकुर्यात्॥ततोगृहस्थाःप्रतिब्रूयुःनिवसंतुसुखेनात्रगमिष्यामःकृतार्थतां॥यथाशक्तिचशुश्रूषांकरिष्यामोवयंमुदेति॥ततोवृद्धानुक्रमेण
यतयोगृहस्थायतयश्चान्योन्यंनमस्कुर्युः॥एतद्विधिःपौर्णमास्यामसंभवेद्वादश्यांकार्यः॥आषाढकृष्णद्वितीयायामशून्यशयनव्रतं॥अत्रलक्ष्मी
युतंविष्णुंपर्यंकेसंपूज्य॥पत्नीभर्तुर्वियोगंचभर्त्ताभार्यासमुद्भवं॥नाप्नुवंतियथादुःखदंपत्यानितथाकुर्वित्यादिभिर्दंपत्याभंगप्रार्थनार्थंमंत्रैःप्रार्थ
येत्॥ततश्चंद्रायार्घ्यंदत्वानक्तभोजनंकार्यं॥एवंमासचतुष्टयेकृष्णद्वितीयासुसंपूज्यसपत्नीकायशय्यादानंकृत्वातांप्रतिमांचसोपस्करांदद्यात्॥अ
स्मिन्व्रतेअसख्यंदांपत्यसुखंपुत्रधनाद्यवियोगोगार्हस्थ्याऽवियोगश्चसप्तजन्मसुभवति॥अत्रव्रतेचंद्रोदयव्यापिनीतिथिर्ग्राह्या॥चंद्रोदयेपूजाद्यु
क्तेःदिनद्वयेसत्वेऽसत्वेवापरैव॥ ॥इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेआषाढमासनिर्णयोद्देशः॥ ॥अथश्रा
वणमासः॥ ॥सिंहेपराःषोडशनाड्यःपुण्यकालःरात्रौतूक्तं॥अत्रमासेएकभक्तव्रतंनक्तव्रतंविष्णुशिवाद्यभिषेकश्चोक्तः॥सिंहराशिगतेसूर्येयस्यगौ
श्चप्रसूयते॥तेनव्याहृतिभिर्घृताक्तायुतसंख्ययासर्षपहोमंकृत्वासागौर्ब्राह्मणायदेया॥एवंनिशीथेगोःक्रंदनेपिमृत्युंजयमंत्रेणहोमादिरूपा
शांतिःकार्या॥एवंश्रावणमासेदिवाश्विनीप्रसवोपिनिषिद्धः॥माघेबुधेचमहिषीश्रावणेवडवादिवा॥सिंहेगावःप्रसूयंतेस्वामिनोमृत्युदायकाः॥इ १२
त्युक्तेरत्रापिशांतिः॥शांतिग्रंथतोज्ञेया॥सोमवारव्रतंकार्यंश्रावणेवैयथाविधि॥शक्तेनोपोषणंकार्यमथवानिशिभोजनं॥एवंश्रावणभौमवारेगौ

रीपूजाफक्ता॥श्रावणशुक्लचतुर्थीमध्यान्हव्यापिनीपूर्वेद्युतायाग्राह्या॥श्रावणशुक्लपंचमीनागपंचमी॥इयमुदयेत्रिमुहूर्तव्यापिनीपरविद्धाग्राह्यापरेद्यु
स्त्रिमुहूर्तन्यूनापंचमीपूर्वेद्युस्त्रिमुहूर्तन्यूनचतुर्थीविद्धातदापूर्वैवत्रिमुहूर्ताधिकचतुर्थीवेधेहिमुहूर्तापिपरैव॥मुहूर्तमात्रातुनग्राह्येतिम
मर्पातिभाति॥अस्यांभित्त्यादिष्ठिखितामृन्मयावायथाचारंनागाःपूज्याः॥श्रावणशुक्लद्वादश्यांपोसंहृतस्यशाकव्रजनव्रतस्यसांगतार्थंब्राह्म
णायशाकदानंकरिष्ये॥इतिसंकल्प्यब्राह्मणंसंपूज्य॥उपायनमिदंदेवव्रतसंपूर्णहेतवे॥शाकंतुद्विजवर्यायसहिरण्यंददाम्यहम्॥इतिमंत्रेणपक्व
मामंवाशाकंदद्यात्॥ततोदधिभाद्रपदेमासेवर्जयेत्थ्येसदाहरेइतिदधिव्रतंसंकल्पयेत्॥अत्रदधिमात्रंवर्ज्यंतक्रादीनामनिषेधः॥अथपारणाहे-
द्वादश्यांविष्णोःपवित्रारोपणं॥पारणाहेद्वादश्यसंभवेत्रयोदश्यांपारणाहेतत्रासंभवेश्रवणर्क्षेपूर्णिमायांवाकार्यं॥शिवपवित्रंचतुर्दश्यामष्टम्यां
वापौर्णमास्यांवाकार्यं॥एवंदेवीगणेशदुर्गादीनांचतुर्दशीचतुर्थीतृतीयानवम्याद्यायथाकुलाचारंतिथयः॥तत्तत्तिथिषसंभवेसर्वदेवानांश्रावण
पौर्णमास्यांवाकार्यं॥तत्रासंभवेकार्तिक्यावधिगौणकालः॥इदंनित्यं॥अकुर्वाणोव्रजत्यधः॥तस्यसांवत्सरीपूज्यानिष्फलेत्याद्युक्तेः॥गौणका
लेप्यकरणे॥तदायुतंजपेन्मंत्रंस्तोत्रंवापिसमाहितइत्युक्तेरयुतसंख्याकतद्देवतामूलमंत्रजपःप्रायश्चित्तं॥तत्रपूर्वेद्युरधिवासनंपरेऽह्निपवित्रा
रोपणं॥अहकालासंभवेसद्योधिवासनपूर्वकंतत्कार्यं॥ ॥अथसंक्षेपतःप्रयोगः॥ ॥कार्पाससूत्रस्यनवसूत्रींविधायाष्टोत्तरशतनवसूत्र्या
देवजानुपर्यंतंचतुर्विंशद्ग्रंथिकमुत्तमपवित्रं॥चतुःपंचाशन्नवसूत्र्याऊरुलंबिद्वादशग्रंथिकंमध्यमं॥सप्तविंशतिनवसूत्र्याष्टग्रंथिकं॥नाभिपर्यंतं

कानिष्ठंपवित्रंचकृत्वाविंशत्यत्तरशतेनसमत्वावानवसूत्र्यापादलंबिनीवनमालामष्टोत्तरशतनचतुर्विंशत्यन्यतरग्रंथिकांकृत्वाद्वादशानवसूत्र्याद्वा-
दशग्रंथिकंगंधपवित्रंसमविंशतिनवसूत्र्यागुरुपवित्रंत्रिसूत्र्यांगदेवतापवित्राणिकुर्यात्॥ शिवपवित्राणिलिंगविस्तरानुसारेणकुर्यात्॥ सर्वा-
णिपवित्राणिपंचगव्येनप्रोक्ष्यप्रणवेनप्रक्षाल्यमूलेनाष्टोत्तरशतमभिमंत्र्यग्रंथीन्कुंकुमेनरंजयित्वासर्वपवित्राणिवंशपात्रेसंस्थाप्यवस्त्रेणापि-
धायदेवपुरतोन्यस्य॥ क्रियालोपविधानार्थंयत्वयाविहितंप्रभो॥ मयैतत्क्रियतेदेवतवतुष्ट्यैपवित्रकं॥ नमेविघ्नोभवेद्देवकुरुनाथदयांमयि॥ सर्वथा
सर्वदाविष्णोममत्वंपरमागतिरितिप्रार्थ्याधिवासनंकुर्यात्॥ तत्रदेशकालौसंकीर्त्यसंवत्सरकृतपूजाफलावाप्त्यर्थममुकदेवताप्रीत्यर्थमधिवासनवि-
धिपूर्वकंपवित्रारोपणंकरिष्यइतिसंकल्प्यदेवपुरतः सर्वतोभद्रेजलपूर्णंकुंभंसंस्थाप्यकुंभेवंशपात्रंतत्रतानिपवित्राणिनिधायतेषु॥ संवत्सरस्य
यागस्यपवित्रीकरणायभो॥ विष्णुलोकात्पवित्राद्य आगच्छेहनमोस्तुते॥ इतिमंत्रेणमूलमंत्रेणचावाह्यत्रिसूत्र्यांब्रह्माविष्णुरुद्रान्नवसूत्र्यां ॐकारसोमवह्नि
ब्रह्मनागेशसूर्यशिवविश्वेदेवानुत्तममध्यमकनिष्ठपवित्रेषुब्रह्माविष्णुरुद्रान्सत्वरजस्तमांस्यावाह्यवनमालांप्रकृतिंचावाह्यमूलमंत्रेणश्रीपवित्रा
द्यावाहितदेवताभ्योनमइत्यंतेनगंधाद्युपचारैःपूजयेत्॥ ततःपूर्वसंपादितंवितस्तिमात्रंद्वादशग्रंथिकंगंधपवित्रमादाय॥ विष्णुतेजोद्भवंरम्यं
सर्वपातकनाशनं॥ सर्वकामप्रदंदेवतवांगेधारयाम्यहमितिमंत्रेणमूलसंपुटितेनदेवपादयोःसमर्पयेत्॥ देवस्यकरेबध्नीयादित्यन्ये॥ ततोदेवं
पंचोपचारैःसंपूज्यप्रार्थयेत्॥ आमंत्रितोसिदेवेशपुराणपुरुषोत्तम॥ प्रातस्त्वांपूजयिष्यामिसान्निध्यंकुरुकेशव॥ क्षीरोदधिमहानागशय्याव-

स्थितविग्रह॥अतस्त्वांपूजयिष्यामिसंनिधौभवतेनमः॥ततःसाष्टांगंप्रणम्यपुष्पांजलिंदद्यात्इत्यधिवासनं॥अत्रसर्वत्रमूलमंत्रोगुरूपदि
ष्टस्तांत्रिकोवैदिकोवादेवगायत्रीरूपोवाग्राह्यः॥ततोरात्रिंसत्कृत्याजागरेणातिवाह्यप्रातःकालेसद्योधिवासनेगौदोहांतरितेवाकालेपवित्रारो
पणांगभूतंदेवपूजनंपवित्रपूजनंचकरिष्येइतिसंकल्प्यदेवंपवित्राणिचफलाद्युपनैवेद्यांतगंधाद्युपचारैःसंपूज्यगंधदूर्वाक्षतयुतंकनिष्ठंप
वित्रमादाय॥देवदेवनमस्तुभ्यंगृहाणेदंपवित्रकं॥पवित्रीकरणार्थायवर्षपूजाफलप्रदं॥पवित्रकंकुरुष्वाद्ययन्मयादुष्कृतंकृतं॥शुद्धोभवा
म्यहंदेवत्वत्प्रसादात्सुरेश्वरेतिमंत्रेणमूलसंपुटितेनदत्वामध्यमोत्तमपवित्रेवनमालांचैवमेवतन्मंत्रावृत्त्यादद्यात्॥अंगदेवताभ्योनाम्नास-
मर्प्यमहानैवेद्यंदत्वानीराज्यप्रार्थयेत्॥मणिविद्रुममालाभिर्मंदारकुसुमादिभिः॥इयंसांवत्सरीपूजातवास्तुगरुडध्वज॥वनमालांयथादेव
कौस्तुभंसततंहृदि॥तद्वत्पवित्रतंतूंस्त्वंपूजांचहृदयेवह॥जानताजानतावापियत्कृतंनतवार्चनं॥केनचिद्विघ्नदोषेणपरिपूर्णंतदस्तुमे॥मंत्र
हीनंक्रियाहीनंभक्तिहीनंसुरेश्वर॥यत्पूजितंमयादेवपरिपूर्णंतदस्तुमे॥अपराधसहस्राणिक्रियंतेहर्निशंमया॥दासोयमितिमांमत्वाक्षमस्व
परमेश्वरेति॥अत्रशिवादौगरुडध्वजेत्यादौवृषवाहनेत्यूहः॥वनमालामितिश्लोकस्यतुलोपः॥देव्यांतुदेवदेवसुरेश्वरेत्यादौदेविदेविसुरेश्वरी
त्यादिस्त्रीप्रत्ययांतपदोहःकार्यः॥शेषंसमानं॥ततोगुरुंसंपूज्यपवित्रंदत्वान्यब्राह्मणेभ्यःसुवासिनीभ्यश्चान्यानिदत्वास्वयमपिसकुटुंबोधार
येत्॥ततोब्राह्मणैःसहभुक्त्वात्रिरात्रंब्रह्मचर्यादिनियमवान्देहेपवित्राणिधारयेत्॥देवस्यस्नानादिकोपचारान्पवित्राण्युत्तार्यकारयेत्॥

त्रिरात्रांते देवं संपूज्य पवित्राणि विसर्जयेत्॥ अत्र शिवादिपवित्रारोपणे चतुर्दशी पूर्वविद्धा ग्राह्या॥ एवं पूर्णिमापि त्रिमुहूर्ते सायान्हव्याप्ता पूर्ववि-
द्धैव ग्राह्या॥ अष्टम्यादितिथ्यंतराण्यपि पवित्रारोपणे प्रथमपरिच्छेदोक्तसामान्यतिथिनिर्णयानुसारेण ग्राह्याणि॥ ॥इति पवित्रारोपणवि
धिः॥ ॥अथोपाकर्मकालः॥ ॥तत्र बह्वृचानां श्रावणशुक्लपक्षे श्रवणनक्षत्रं पंचमी हस्त इति कालत्रयं॥ तत्र श्रवणं मुख्यकालः॥ तदलाभे
पंचम्यादिः तथा च कालतत्त्वविवेचने संग्रहकारिकायां॥ पर्वणि श्रवणे कार्यं ग्रहसंक्रांत्यदूषिते॥ अध्वर्युभिर्बह्वृचैश्च कथंचित्तदसंभवे॥ तत्रैव ह-
स्तपंचम्यां तयोः केवलयोरपि॥ तत्र दिनद्वये श्रवणसत्त्वे यदि पूर्वदिने सूर्योदयमारभ्य प्रवृत्तं श्रवणं द्वितीयदिने सूर्योदयोत्तरं त्रिमुहूर्तं वर्तते तदा प
रदिन एवोपाकर्म धनिष्ठायोगप्राशस्त्यात् यदि त्रिमुहूर्तन्यूनं तदा पूर्वदिन एव संपूर्णव्याप्तेः यदि पूर्वदिने सूर्योदये नास्ति परदि
ने सूर्योदयोत्तरं मुहूर्तद्वयं वर्तते तदोत्तरदिन एव॥ उत्तराषाढावेधाभावात्॥ यदि परदिने मुहूर्तद्वयन्यूनं पूर्वदिने चोत्तराषाढाविद्धं तदा पंच
म्यादिकालो ग्राह्यः॥ पंचमी हस्त इति कालद्वयं तु औदयिकं मुहूर्तत्रयव्यापि मुख्यं॥ तदलाभे पूर्वविद्धमिति॥ एवं भाद्रपदशुक्लपक्षेपि श्रवणपंचमीह
स्तकालत्रयनिर्णयो ज्ञेयः॥ एतद्बह्वृचैः पूर्वाण्हे कार्यः॥ ॥अथ यजुर्वेदिनिर्णयः॥ ॥तत्र बह्वृचानां श्रवणवत्सर्वयजुर्वेदिनां श्रावणपौर्णमासी
मुख्यकालः॥ पौर्णमास्याः खंडत्वे यदा पूर्णिमा पूर्वदिने मुहूर्ताद्यनंतरं प्रवृत्ता द्वितीयदिने षण्मुहूर्तव्यापिनी तदा सर्वयाजुषाणामुत्तरैव॥ यदा शु-
द्धाधिकतया दिनद्वयेपि सूर्योदयव्यापिनी तदा सर्वयाजुषाणां पूर्वैव॥ पूर्वदिने मुहूर्ताद्यनंतरं प्रवृत्ता द्वितीयदिने मुहूर्तद्वयत्रयादिव्यापिनी षण्मु

हूर्त्तन्यूनातदातैत्तिरीयैरुत्तराग्राह्या॥ तैत्तिरीयभिन्नयाजुषैः पूर्वाग्राह्या॥ यदापूर्वदिनेमुहूर्त्ताधनंतरंभद्रतादृितीयदिनेमुहूर्तद्वयन्यूनाभवति
क्षयवशान्नास्त्येववातदासर्वयाजुषाणांपूर्वैव॥ हिरण्यकेशितैत्तिरीयाणांश्रावणीपौर्णमासीमुख्यकालस्तदभावेश्रावणेहस्तः॥ श्रावण
शुक्लपंचमीतत्तत्सूत्रेऽनुक्तेर्नग्राह्या॥ एतदेवभाद्रपदेपिकालद्वयमितिविशेषः॥ खंडतिथित्वेनिर्णयः पूर्वोक्तएव॥ हस्तनक्षत्रमप्यौदयि
कंसंगवस्पर्शिग्राह्यमन्यथापूर्वविद्धमेव॥ आपस्तंबानांश्रावणीपौर्णमासीमुख्यातदभावेभाद्रपदीतिविशेषः॥ बौधायनानांश्रावणी
पौर्णमासीमुख्यादोषसंभावनयातदभावेआषाढीतिविशेषः॥ एतेषामपिखंडतिथित्वेपूर्वोक्तएवनिर्णयः॥ ॥ अथकाण्वमाध्यंदिना
दिकात्यायनानांश्रवणयुताश्रावणपूर्णिमाःकेवलावाहस्तयुक्तापंचमीकेवलावामुख्यकालः॥ अतःकेवल श्रवणेकेवलहस्तेचतेनकार्यं॥
श्रावणेमासेविघ्नदोषेभाद्रपदगतपूर्णिमापंचम्योःकार्यं॥ तिथेःखंडत्वेषण्मुहूर्ताधिक्येउत्तरा॥ षण्मुहूर्तन्यूनत्वेपूर्वाग्राह्येत्यादिः॥ पूर्वोक्त
एवनिर्णयः॥ ॥ अथसामवेदिनांभाद्रपदशुक्लपक्षेहस्तनक्षत्रमुख्यकालः॥ संक्रांत्यादिदोषेणतत्रासंभवेश्रावणमासेहस्तोग्राह्यइति
निर्णयसिंधुः॥ अन्येतुभाद्रपदहस्तेदोषसंभवेश्रावणपौर्णमास्यामुपाकर्मकृत्वाभाद्रपदस्थहस्तपर्यंतंनपठनीयंततःपरंपठनीयमित्या
हुः॥ हस्तस्यखंडत्वेदिनद्वयेपराण्हपूर्णव्याप्त्यभावपराण्हेकदेशस्पर्शेवापरदिनेएवोपाकर्म॥ पूर्वदिनएवापराण्हपूर्णव्याप्तौपूर्वत्रैवसर्वत्रसाम
गानामपराण्हस्यैवोपाकर्मकालत्वेनोक्तेः॥ पूर्वदिनएवापराण्हेकदेशस्पर्शेदिनद्वयेप्यपराण्हस्पर्शाभावेवापरैव॥ एषांसामवेदिनांप्रातःसं

गवोकर्मकालत्वेनोक्तोस्तेषांपूर्वत्रापराह्णव्याप्तिंत्यक्त्वापरदिनेसंगवोर्ध्ववर्त्तमानहस्तग्रहणं॥सिंहस्थेसूर्येउपाकर्मविधानंतुयदिश्रावणेहस्तः
॥पूर्णिमावासिंहस्थसूर्येभवतितदानत्रोपाकर्मनकर्कस्थेइतिसामगानांश्रावणमासगतहस्तपर्वणोर्व्यवस्थापरं॥अन्यशाखिनांसिंहस्थ
रवौविधिनिषेधोवानास्ति॥ ॥अथर्वणवेदिनांतुश्रावण्यांभाद्रपदगतायांवापौर्णमास्यामुपाकर्म॥तिथिखंडेऔदयिकसंगवकाल
व्यापिनीतिथिर्ग्राह्येति॥सर्वशाखिनांश्रावणभाद्रपदमासगतस्वस्वगृह्योक्तकालेषुग्रहणसंक्रांत्याशौचादिदोषसंभावना-
यांसर्वथाकर्मलोपप्रासौशाखान्तरोक्तकालानांग्राह्यत्वमावश्यकं॥ तत्रापस्तंबबौधायनसामगादीनांश्रावणभाद्रपदग
तपंचमीपूर्णिमादेरप्यविशेषेण ग्राह्यत्वमाशौनर्मदोत्तरदेशेसिंहगतेसूर्येपंचम्यादेर्ग्रहणंनर्मदादक्षिणभागेकर्कस्थेसूर्येश्रावण
पंचम्यादेर्ग्रहणमितिव्यवस्थेतिकौस्तुभेउक्तं॥तेनऋग्वेदिनामपिसर्वथाकर्मलोपप्रसक्तौपूर्णिमापिसिंहस्थकर्कटस्थादिव्यवस्थया
ग्राह्येतिममप्रतिभाति॥सर्वशाखिभिःश्रावणमासमुख्यकालेपर्जन्याभावेनव्रीह्याद्योषधिप्रादुर्भावाभावेआशौचादौवाभाद्रपदश्रवणा
दौकार्यं॥औषधिप्रादुर्भावाभावेपिश्रावणमासेकार्यमितिकर्कोदिमतंसर्वशाखिनांगृह्योक्तमुख्यकालत्वेननिर्णीतेदिनेग्रहणस्यसंक्रांतेर्वा-
सत्वेसंक्रांतिरहिताःपंचम्यादयोग्राह्याः॥ग्रहणसंक्रांतियोगश्चोपाकर्मसंबंधिन्यहोरात्रेभविष्यन्मध्यरात्रात्पूर्वमतीतमध्यरात्रादूर्ध्वं
चेतियाभाष्टकेविद्यमानःश्रवणनक्षत्रपूर्णिमादितिथ्यस्पृष्टोप्युपाकर्मदूषकःकेचित्तूक्तयामाष्टकादन्यत्रापिविद्यमानोग्राह्यश्रवणादि

नक्षत्रपर्वतिथिस्पर्शाच्चेत्सोपिदूषकइत्याहुः॥नूतनोपनीतानांप्रथमोपाकर्मगुरुशुक्रास्तादौमलमासादौसिंहस्थेगुरौचनकार्यंद्वितीयाद्यु
पाकर्मतुअस्तादावपिकार्यं॥मलमासेतुद्वितीयाद्यपिनकार्यंप्रथमोपाकर्मस्वस्तिवाचननांदीश्राद्धादिकृत्वाकार्यं॥नूतनोपनीतानांश्रावणमा
सगतपंचमीहस्तश्रवणादिकालेषुगुरुशुक्रास्तादिप्रतिबंधेनोपाकर्मारंभाभावेभाद्रपदमासगतपंचमीश्रवणादयोग्राह्याः॥मौंजीयज्ञोप
वीतंचनवंदंडंचधारयेत्॥अजिनंकटिसूत्रंचनववस्त्रंतथैवचेतिब्रह्मचारिणांविशेषःप्रतिवर्षंज्ञेयः॥उपाकर्मोत्सर्जनेब्रह्मचारीसमावृत
गृहस्थवानप्रस्थैःसर्वैःकर्त्तव्ये॥उत्सर्जनकालस्तुनेहप्रपंच्यते॥उपाकर्मदिनेथर्ववेनिवचनानुसारेणसर्वशिष्टानामिदानीमुपाकर्मदिनएवो-
त्सर्जनकर्मानुष्ठानाचारेणतन्निर्णयस्यानुपयोगात्॥एतेउपाकर्मोत्सर्जनेयद्यन्यैर्द्विजैः सहकरोतितदालौकिकाग्नौकुर्यात्॥यद्ये कःकरो
तितदास्वगृह्याग्नौ कुर्यात्॥कात्यायनैः स्वोपवसथ्येग्नावेवहोतव्यंनलौकिकाग्नौ॥बह्वृचादिःस्वयंचतुरवर्त्तीबहुभिश्चतुरवर्त्तिभिरुपाक
र्मादिकुर्वन्नेकस्यापिजामदग्न्यादेःपंचावर्त्तिनःसत्वेतदनुरोधेनपंचावर्त्तनमेवकुर्यात् चतुरावर्त्तिनामपिपंचावर्त्तित्वस्यवैकल्पिकत्वोक्त्या
तेषामपिकर्मवैगुण्याभावात्॥अकरणेदोषश्रवणेनप्रत्यब्दमेतेकर्त्तव्ये॥क्वचित्पुस्तकेनिर्णयसिंधावेवंतदकरणेप्राजापत्यकृच्छ्रमुपवासो
वाप्रायश्चित्तंदृश्यतेनसर्वत्र॥उपाकर्मोत्सर्जनयोरुभयोरप्यृषिपूजनमुक्तं॥ऋष्यादितर्पणंतूत्सर्जनएव॥अत्राविवाहोत्तरंतिलतर्पणेनदो
षः॥अत्रसंकल्पेअधीतानांछंदसामाप्यायनद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमुपाकर्मदिनेअद्योत्सर्जनाख्यंकर्मकरिष्येइति॥ ॥उपाकर्मणितु

॥ अधीतानामध्येष्यमाणानां छंदसां यातयामतानिरासेनाप्यायनद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थमिति विशेषः अवशिष्टः सर्वोपि प्रयोगवि-
शेषः स्वस्वगृह्यानुसारेण ज्ञेयः॥ अत्र नदीनां रजोदोषो न॥ ब्रह्मादिदेवऋष्यादीनां जले सांनिध्यं तेन स्नानात्सर्वदोषक्षयः ऋषिपूज-
नस्थानस्थितजलस्पर्शनपानाभ्यां सर्वकामावाप्तिः॥ इति सर्वशाखिसाधारणो निर्णयः॥ ॥ अथ रक्षाबंधनमस्यामेव पूर्णिमायां भ-
द्रारहितायां त्रिमुहूर्ताधिकोदयव्यापिन्यामपराण्हे प्रदोषे वा कार्यं॥ उदये त्रिमुहूर्तन्यूनत्वे पूर्वेद्युर्भद्रारहिते प्रदोषादिकाले कार्यं॥ इदं
ग्रहणसंक्रांतिदिनेपि कर्त्तव्यं मंत्रस्तु॥ येन बद्धो बलीराजा दानवेंद्रो महाबलः॥ तेन त्वामभिबध्नामि रक्षे मा चल मा चलेति॥ अत्रैव पूर्णिमा-
यां हयग्रीवोत्पत्तिः॥ श्रावणपूर्णिमा कुलधर्मादौ त्रिमुहूर्त्तसायान्हव्याप्ता पूर्वविद्धैव ग्राह्या॥ त्रिमुहूर्तन्यूनत्वे परा॥ अस्यामेव पौर्णमा-
स्यामाश्वलायनानां श्रवणाकर्म सर्पबलिश्चराज्ञा तूक्तः॥ तैत्तिरीयाणां तु सर्पबलिरेवोक्तः॥ कात्यायनानां सामगानां च श्रवणाकर्म सर्पब-
लीह्यवश्यकर्त्तव्यौ॥ श्रवणाकर्मसर्पबल्याश्वयुजीप्रत्यवरोहणादिपाकसंस्थानां स्वस्वकालेष्वकरणे प्राजापत्यं प्रायश्चित्तं कार्यं॥ न तु कालांत-
रे तदनुष्ठानं॥ श्रवणाकर्मादिसंस्थाः पत्न्यामृतुमत्यामपि कार्याः प्रथमारंभस्तु न भवति॥ अत्र पौर्णमासी अस्तमयप्रभृति प्रवृत्तकर्मपर्या-
प्तकालव्यापिनी चेत्पूर्वैव ग्राह्या॥ दिनद्वये तत्संबंधस्य सत्वेप्यसत्वे वा परैव प्रयोगस्तु स्वस्वसूत्रेषु ज्ञेयः॥ श्रावणकृष्णचतुर्थीमारभ्य कृ-
ष्णचतुर्थीषु यावज्जीवमेकविंशतिवर्षाणि वा एकवर्षं वा संकष्टचतुर्थीव्रतं कार्यं॥ अशक्तौ प्रतिवर्षं श्रावणचतुर्थ्यामेव कार्यं॥ अत्र चंद्रोद-

थव्याप्त्यानिथिनिर्णयः प्रथमपरिच्छेदे उक्तः ॥ सोद्यापनव्रतप्रयोगः कौस्तुभादौ ज्ञेयः ॥ ॥ अथ जन्माष्टमीव्रतं ॥ ॥ तत्राष्टमी द्विविधा ॥ ॥ शुद्धा विद्धा च ॥ दिवारात्रौ वा सप्तमीयोगरहिता यत्र दिने यावती तत्र तावती शुद्धा ॥ दिवारात्रौ वा सप्तमीयोगवती यस्मिन्नहोरात्रे यावती तत्र तावती विद्धा ॥ सा पुनर्द्विविधा ॥ रोहिणीयुता रोहिणीयोगरहिता चेति ॥ तत्र रोहिणीयोगरहितकेवलाष्टमीभेदाः सप्तमी नाड्यः ५९ पलानि ५९ अष्टमी ५८।५ अस्यां शुद्धायां संदेहो नास्ति द्वितीयकोट्यभावात् सप्तमी २ अष्टमी ५५ अस्यां विद्धायामप्यसंदेहः दिनांतरेऽभावेन द्वितीयकोट्यभावात् ॥ यदा दिनद्वये केवलाष्टमी वर्तते तदा चत्वारः पक्षाः ॥ पूर्वेद्युरेव निशीथव्यापिनी १ परेद्युरेव निशीथव्यापिनी २ दिनद्वयेपि निशीथव्यापिनी ३ दिनद्वयेपि निशीथव्याप्त्यभाव इति ४ ॥ रात्र्यर्धं निशीथपदार्थः स्थूलदृष्ट्या त्वष्टमो मुहूर्तो निशीथः ॥ तत्र पूर्वेद्युरेव निशिथव्यापिनी यथा सप्तमी ५१ अष्टमी ५२ अत्र सप्तमीयुता पूर्वविद्धैवाष्टम्युपोष्या ॥ यथाष्टमी ॥ ६०।४ इयं शुद्धाधिका पूर्वैव ॥ परेद्युरेव निशीथे यथा सप्तमी ४७ अष्टमी ४६ अत्र परैवाष्टम्युपोष्या ॥ उभयत्र निशीथे यथा सप्तमी ४२ अष्टमी ४६ अत्रापि परैवाष्टमी ग्राह्या ॥ दिनद्वये निशीथव्याप्त्यभावे यथा सप्तमी ४७ अष्टमी ४२ अत्रापि परैवाष्टमी ग्राह्या ॥ अत्र सर्वत्र सप्तमीयुक्तायां रात्रिपूर्वार्धावसाने कलमात्रप्यष्टम्याः सत्त्वे एव निशीथव्यापित्वं नवमीयुतायां रात्र्युत्तरार्धादिभागे सत्त्वे एवोत्तरत्र निशीथव्यापित्वं सप्तमीदिने उत्तरभाग एव सत्त्वेन नवमीयुतदिने पूर्वभाग एव सत्त्वे निशीथव्यापित्वपक्ष एव मंतव्यः एवं वक्ष्यमाणरोहिणीयुक्तभेदेष्वपि ज्ञेयम् ॥ रोहिणी

युताष्टम्यामपि पूर्वदिन एव निशीथे ष्टमीरोहिण्योर्योगः परदिन एव तयोर्निशीथे योगः॥ दिनद्वये निशीथे योग इति पक्षत्रयम्॥ पूर्वेद्युरेव निशीथे
योगो यथा सप्तमी ४० तद्दिने कृत्तिका ३५ अष्टमी ४६ तद्दिने रोहिणी ३६ अत्र पूर्वविद्धैवाष्टम्युपोष्या॥ परदिन एव निशीथयोगो यथा स
प्तमी ४२ तद्दिने कृत्तिका ५० अष्टमी ४७ रोहिणी ४६ अत्र परैवाष्टमी ग्राह्या॥ दिनद्वये निशीथेष्टमीरोहिण्योर्योगो यथा॥ सप्तमी ४२ कृ
त्तिका ४३ अष्टमी ४७ रोहिणी ४८ अत्र परैवाष्टमी ग्राह्या॥ अथ रोहिणीयुताष्टम्यामेव दिनद्वयेपि निशीथे रोहिणीयोगाभावो बहुधा संभव
ति॥ परेद्युरेव निशीथव्यापिनी अष्टमी परेद्युरेव निशीथादन्यत्र रोहिणीयुता चेत्येकः पक्षः॥ यथा सप्तमी ४७ अष्टमी ५० अष्टमी दिने कृत्तिका
४६ अत्र पक्षे परैवाष्टमी ग्राह्या॥ एतत्तुल्ययुक्त्या पूर्वेद्युरेव निशीथव्यापिनी पूर्वेद्युरेव निशीथादन्यत्र रोहिणीयुतेति पक्षेपि पूर्वैव ग्राह्या॥
दिनद्वयेपि निशीथादन्यत्र रोहिणीयुता परेद्युरेव निशीथव्यापिनीति द्वितीयः पक्षः सप्तमी ४८ तद्दिने कृत्तिका ३० अष्टमी ४८ अत्रापि परैव
ग्राह्या॥ दिनद्वयेपि निशीथादन्यत्र रोहिणीयुक्ता पूर्वेद्युरेव निशीथव्यापिनी तृतीयो यथा॥ सप्तमी २५ कृत्तिका ४८ अष्टमी २० रोहिणी ४३
अत्रापि परैव॥ रोहिणीयोगसाम्येपि पूर्वत्र सप्तमीविद्धत्वात्॥ यथा वाष्टमी॥ ६०।४ कृत्तिका ५० अत्र पूर्वैव ग्राह्या॥ अहोरात्रद्वये रोहिणी
योगसाम्येपि पूर्वस्याः शुद्धत्वात्पूर्णव्याप्तेश्च॥ दिनद्वयेपि निशीथव्यापिनी परेद्युरेव निशीथादन्यत्र रोहिणीयुतेति चतुर्थः॥ यथा सप्तमी ४३
अष्टमी ४९ कृत्तिका ४६ अत्र परैवाष्टमी॥ एवं दिनद्वयेपि निशीथव्यापिनी पूर्वत्रैव निशीथादन्यत्र रोहिणीयुतेति पंचमो यथा सप्तमी ४१

तद्दिनेरोहिणी ४३ अष्टमी ४७ अत्रपूर्वैवाष्टम्युपोष्या॥ दिनद्वयेपिनिशीथ व्यापिनी दिनद्वयेपिनिशीथादन्यत्ररोहिणीयुतेतिषष्ठोयथा
सप्तमी ४२ कृत्तिका ४८ अष्टमी ४८ रोहिणी ४२ अत्रपरैवदिनद्वयेपिनिशीथव्यापिनी पूर्वेद्युरेवनिशीथादन्यत्ररोहिणीयुतेतिसप्तमोयथासप्त
मी ४८ तद्दिनेरोहिणी ५८ अष्टमी ४२ अत्रपरैवाष्टमीग्राह्या॥ अत्रैवपक्षेपरेद्युरेवोभयत्रवानिशीथादन्यत्ररोहिणीयोगेपिपरैवेतिकैमुत्येनसि
द्धं॥ पूर्वेद्युरेवनिशीथव्यापिनीपरेद्युरेवनिशीथादन्यत्ररोहिणीयुतेतिचरमः पक्षः यथासप्तमी ३० अष्टमी २५ तद्दिने कृत्तिका ५ यथावा-
ष्टमी ६०।४ अष्टमीशेषदिने कृत्तिका १ अत्रोदाहरणद्वयेपिपरैवाष्टमीग्राह्या॥ स्वल्पस्यापिरोहिणीयोगस्यप्राशस्त्येनमुहूर्तमात्रायाअपिप
रस्याप्राशस्त्यतयापूर्वत्रविद्यमानायानिशीथव्याप्तेरनादरात्॥ सर्वपक्षेषुयदिपरदिनेमुहूर्तन्यूनावर्ततेतदासानग्राह्या किंतुपूर्वैवेतिपुरुषा
र्थचिंतामणावुक्तं॥ परेद्युरेवनिशीथव्यापिनी पूर्वेद्युरेवनिशीथादन्यत्ररोहिणीयुतायथासप्तमी ४८ रोहिणी ५५ अष्टमी ४८ अत्रपरैव॥
विद्धायांनिशीथोत्तरंरोहिणीयोगस्याप्रयोजकत्वात्॥ अत्रविस्तरेणोक्तानांबहुपक्षाणांसंक्षेपेणनिर्णयसंग्रहः पुरुषार्थचिंतामणौशु-
द्धसमायांशुद्धन्यूनायांवाविद्धसमायांविद्धन्यूनायांवाकेवलाष्टम्यासंदेहएवनास्ति॥ शुद्धाधिकापिकेवलाष्टमीपूर्वैव॥ विद्धाधिकातु
पूर्वदिनएवनिशीथव्याप्तौपूर्वा॥ दिनद्वयेनिशीथव्याप्तावव्याप्तौपरैवेति॥ अथरोहिणीयोगेयदिशुद्धसमायांशुद्धन्यूनायांवाईषदपिरो
हिणीयोगस्तदानसंदेहः॥ शुद्धाधिकायांपूर्वदिनेदिनद्वयेपिवारोहिणीयोगेपूर्वैव॥ शुद्धाधिकायामुत्तरदिनएवरोहिणीयोगेमुहूर्तमात्र

नि॰सि॰ परेव॥विद्धाधिकायांपूर्वदिनएवनिशीथात्पूर्वनिशीथेवारोहिणीयोगेपूर्वा॥दिनद्वयेपिपरत्रैववानिशीथेनिशीथंविहायरोहिणीयो- प॰२
१८ गेपरैवेतिसंक्षेपेणनिर्णयसंग्रहः॥एवंकौस्तुभादिनवीनग्रंथानुसृतमाधवमतानुसारेणजन्माष्टमीनिर्णीता॥अत्रकेचित्केवलाष्टमी
जन्माष्टमीसैवरोहिणीयुताजयंतिसंज्ञकेतिजयंत्यष्टम्योव्रतैक्यमाहुः॥अन्येतुजन्माष्टमीव्रतंजयंतीव्रतंचभिन्नंरोहिणीयोगाभावे
जयंतीव्रतलोपाज्जन्माष्टमीव्रतमेवकार्यंयस्मिन्वर्षेजयंत्याख्ययोगोजन्माष्टमीतदा॥अंतर्भूताजयंतीसास्यादितिजयंतीदिनेनिशी
थाख्यकर्मकालेष्टम्याद्यभावेपिसाकल्यवचनापादितकर्मकालव्याप्तिमादायव्रतद्वयमपिजयंतीदिनएव तंत्रेणानुष्ठेयं॥व्रतद्वयस्या
प्यकरणेमहादोषश्रवणेनफलश्रवणेनचानित्यकाम्योभयरूपत्वात्॥नतुनिशीथव्याप्तायांपूर्वाष्टम्यांजन्माष्टमीव्रतंकृत्वा॥जयंती
दिनेपारणमनुष्ठेयं॥नित्यव्रतलोपेप्रत्यवायापातादित्याहुः॥निर्णयसिंधौतूक्तरीत्यामाधवमतमुपपाद्यहेमाद्रिमतेनजन्माष्टमीव्र
तमेवनित्यंजयंतीव्रतंतुनित्यमपिकलियुगेलुप्तमितिकेचिन्नानुतिष्ठंतीत्युक्त्वास्वमतेनयस्मिन्वर्षेपूर्वेदिनएवनिशीथेष्टमीपरदिन
एवनिशीथादन्यत्रजयंत्याख्ययोगस्तत्रोपोषणद्वयंकार्यं॥व्रतद्वयस्यापिनित्यत्वेनाकरणेदोषाज्जयंत्यामष्टम्यंतभोषोक्तिस्तुमूर्ख
प्रतारणमात्रमितिप्रतिपादितं॥ममतुकौस्तुभादिनवीनग्रंथपरिगृहीतमाधवमतरीत्याजयंत्यंतर्भावेनाष्टमीव्रतानुष्ठानमेवयुक्तंप्र १८
तिभाति॥अत्रव्रतेबुधसोमवारयोगःप्राशस्त्याधायकोनतुरोहिणीवन्निर्णायकः॥अथद्वितीयदिनेभोजनरूपंपारणंव्रतांगंविहि

तंतत्कालोनिर्णीयते॥ केवलतिथ्युपवासेतिथ्यंतेनक्षत्रयुक्ततिथ्युपवासेउभयांतेपारणंकार्यं॥ यदितिथिनक्षत्रयोरेकतरांतोदि
नेलभ्यतेउभयांतस्तुरात्रौतदादिवैवान्यतरांतेपारणं॥ यदादिवानेकस्याप्यंतस्तदानिशीथादर्वागन्यतरांतेउभयांतेवापारणं॥ य
दातुनिशीथाव्यवहितपूर्वक्षणएकतरांतउभयांतोवातदानिशीथेपिपारणंकार्यं॥ भोजनासंभवेपारणासंपत्त्यर्थंफलाद्याहारोवि
धेयः॥ केचित्तुकृष्णविषयेनिशीथेपारणंनकार्यं॥ किंतुउपवासःतृतीयेन्हिदिवाकार्यमित्याहुस्तन्नयुक्तं॥ अशक्तस्त्वेकतरांताभावे
प्युत्सवांतेप्रातरेवदेवपूजाविसर्जनादिकृत्वापारणंकुर्यात॥ ॥ अथसंक्षेपेणव्रतविधिः॥ ॥ प्रातःकृतनित्यक्रमःप्राङ्मु
खोदेशादिसंकीर्त्यतत्कालेसप्तम्यादिमत्वेपिप्रधानभूताष्टमीमेवसंकल्प्यश्रीकृष्णप्रीत्यर्थंजन्माष्टमीव्रतंकरिष्ये॥ जयंतीयोग
सत्वेजन्माष्टमीव्रतंजयंतीव्रतंचतंत्रेणकरिष्येइतिसंकल्पयेत्॥ ताम्रपात्रेजलंगृहीत्वा॥ वासुदेवंसमुद्दिश्यसर्वपापप्रशांत
ये॥ उपवासंकरिष्यामिजन्माष्टम्यांनभस्यहं॥ अशक्तौफलानिभक्षयिष्यामीत्याद्यूहः॥ आजन्ममरणंयावद्यन्मयादुष्कृतंकृतं
॥ तत्प्रणाशायगोविंदप्रसीदपुरुषोत्तमेति॥ पात्रस्थंजलंक्षिपेत॥ ततःसुवर्णरजतादिमय्यांमृन्मय्यांवाभित्यादिलिखितांवा
प्रतिमायथाकुलाचारंकार्याः॥ तायथापर्यंकेप्रसूतदेवक्याःस्तनंपिबंतींश्रीकृष्णप्रतिमांनिधायजयंतीसत्वेत्वन्यदेवक्याउ
त्संगेद्वितीयांश्रीकृष्णमूर्तिंनिधायपपर्यंकस्थदेवकीचरणसंवाहनपरांलक्ष्मींनिधायभित्यादौखड्गधरंवसुदेवंनंदगोपीगोपां

ल्लिखित्वाप्रदेशांतरेमंचकेप्रसूतकन्ययासहयशोदाप्रतिमांपीठांतरेवसुदेवदेवकीनंदयशोदाश्रीकृष्णरामचंडिकाइतिसप्तप्रति
मास्थापयेत्॥एतावत्प्रतिमाकरणाशक्तौवसुदेवादिचंडिकांताःसप्तवायथाचारंयथाशक्तिवाकृत्वाअन्याःसर्वायथायथंध्याये
दितिप्राति॥निशीथासन्नप्राक्कालेस्नात्वाश्रीकृष्णप्रीत्यर्थंसपरिवारश्रीकृष्णपूजांकरिष्येइतिसंकल्प्यन्यासान्शंखादिपूजांतंनि
त्यवत्कृत्वा॥पर्यंकस्थांकिन्नराद्यैर्युतांध्यायेत्तुदेवकीं॥श्रीकृष्णंबालकंध्यायेत्पर्यंकेस्तनपायिनं॥श्रीवत्सवक्षसंशांतंनीलोत्पलदलच्छविं
॥संवाहयंतींदेवक्याःपादौध्यायेच्चतांश्रियं॥एवंध्यात्वादेवक्यैनमः॥इतिदेवकीमावाह्यमूलमंत्रेणपुरुषसूक्तऋचावाश्रीकृष्णायनमः
श्रीकृष्णमावाहयामीत्यावाह्यलक्ष्मींचावाह्यदेवक्यैवसुदेवाययशोदायैनंदायश्रीकृष्णायरामायचंडिकायैइतिनाम्नावाह्यलिखिता
दिदेवताःसकलपरिवारदेवताभ्योनमइत्यावाह्यमूलेनसूक्तऋचावात्रावाहितदेवक्यादिपरिवारदेवतासहितश्रीकृष्णायनमइत्यासन
पाद्यार्घ्याचमनीयाभ्यंगस्नानानिदत्वापंचामृतस्नानांतेचंदनेनानुलेपयेत्॥शुद्धोदकाभिषेकांतेवस्त्रयज्ञोपवीतगंधपुष्पाणिधूपदीपौ
च॥विश्वेश्वरायविश्वायतथाविश्वोद्भवायच॥विश्वस्यपतयेतुभ्यंगोविंदायनमोनमः॥यज्ञेश्वरायदेवायतथायज्ञोद्भवायच॥यज्ञानां
पतयेनाथगोविंदायनमोनमइतिमंत्राभ्यांमूलमंत्रादिसमुच्चिताभ्यांदद्यात्॥जगन्नाथनमस्तुभ्यंसंसारभयनाशन॥जगदीश्वरायदेवा १९
यभूतानांपतयेनमइतिनैवेद्यं॥मूलमंत्रादिकंसर्वत्रयोज्यं॥तांबूलादिनमस्कारप्रदक्षिणापुष्पांजल्यंतंकार्यं॥अथवोद्यापनप्रकरणोक्त

विधिनापूजा॥सायथाउक्तप्रकारेणध्यानावाहनेकृत्वा॥देवाब्रह्मादयोयेचस्वरूपंनविदुस्तव अतस्त्वांपूजयिष्यामिमातुरुत्संगवासिनं
॥पुरुषएवेदमासनं॥अवतारसहस्राणिकरोषिमधुसूदन॥नतेसंख्यावताराणांकश्चिज्जानातितत्वतः एतावानस्येतिपाद्यं॥जातः
कंसवधार्थायभूभारोत्तारणायच॥देवानांचहितार्थायधर्मसंस्थापनायच॥कौरवाणांविनाशायपांडवानांहितायच॥गृहाणार्घ्यंमया
दत्तंदेवक्या सहितोहरे॥त्रिपादूर्ध्वइत्यर्घ्यं॥सुरासुरनरेशायक्षीराब्धिशयनायच॥कृष्णायवासुदेवायददाम्याचमनंशुभं॥तस्माद्विरा
डित्याचमनीयं॥नारायणनमस्तेस्तुनरकार्णवतारक॥गंगोदकंसमानीतंस्नानार्थंप्रतिगृह्यताम्॥यत्पुरुषेणेतिस्नानं॥पयोदधिघृतक्षौ
द्रशर्करास्नानमुत्तमं॥तृप्त्यर्थंदेवदेवेशगृह्यतांदेवकीसुतेतिपंचामृतं॥शुद्धोदकस्नानमाचमनं॥क्षौमंचपट्टसूत्राढ्यंमयानीतांशुकंशु
भं॥गृह्यतांदेवदेवेशमयादत्तंसुरोत्तम॥तंयज्ञमितिवस्त्रं॥नमःकृष्णायदेवायशंखचक्रधरायच॥ब्रह्मसूत्रंजगन्नाथगृहाणपरमेश्व
र॥तस्माद्यज्ञादितियज्ञोपवीतं॥नानागंधसमायुक्तंचंदनंचारुचर्चितं॥कुंकुमाक्ताक्षतैर्युक्तंगृह्यतांपरमेश्वर॥तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतऋ
चइतिगंधं॥पुष्पाणियानिदिव्यानिपारिजातोद्भवानिच॥मालतीकेसरादीनिपूजार्थंप्रतिगृह्यताम्॥तस्मादश्वाइतिपुष्पं॥अथांगपूजा
॥श्रीकृष्णायनमःपादौपूजयामि॥संकर्षणाय॰गुल्फौपूज॰॥कालात्मनेनमःजानुनी॰विश्वकर्मणे॰जंघे॰विश्वनेत्राय॰कटी॰विश्वकर्त्रे॰
मेंढ्रं॰पद्मनाभाय॰नाभिंपू॰परमात्मने॰हृदयं॰श्रीकंठाय॰सर्वास्त्रधारिणे॰बाहू॰वाचस्पतये॰मुखं॰केशवाय॰ललाटं॰सर्वात्मने॰शि

र: पूजयामि॥ विश्वरूपिणेनारायणायनम:॥ सर्वांगंपूजयामि॥ वनस्पतिरसो॰ध्यसुरुषं॰ धूपं॥ त्वंज्योति: सर्वदेवानांतेजस्त्वंतेजसांपरं॥
आत्मज्योतिर्नमस्तुभ्यंदीपोयंप्रतिगृह्यतां॥ ब्राह्मणोस्यदीपं॰ नानागंधसमायुक्तंभक्ष्यभोज्यंचतुर्विधं॥ नैवेद्यार्थंमयादत्तंगृहाणपरमेश्वर
॥ चंद्रमा॰ नैवेद्यं॥ आचमनंकरोद्वर्तनं॥ तांबूलंचसकर्पूरंपूगीफलसमन्वितं॥ मुखवासकरंरम्यंप्रीतिदंप्रतिगृह्यताम्॥ तांबूलं॥ सौवर्णंरा
जतंताम्रंनानारत्नसमन्वितं॥ कर्मसाद्गुण्यसिध्यर्थंदक्षिणाप्रतिगृह्यतां॥ रंभाफलंनारिकेरंतथैवाम्रफलानिच॥ पूजितोसिसुरश्रेष्ठगृह्य
तांकंसस्रूदन॥ नाभ्या आसी॰ नीराजनं॰ यानिकानि॰ ससास्यासन्॰॥ प्रदक्षिणां॥ यज्ञेनेत्यादिवेदमंत्रैः पुष्पांजलिं॥ नमस्कारान्॥ अपराध
सहस्रा॰ पूजांनिवेदयेत्॥ सर्वोपचारपूजनसमाप्तौद्वादशांगुलविस्तारंरौप्यमयंस्थंडिलादिलिखितंवारोहिणीयुतंचंद्रं॥ सोमेश्वराय
सोमायतथासोमोद्भवायच॥ सोमस्यपतयेनित्यंतुभ्यंसोमायवैनम:॥ इतिसंपूज्यसपुष्पकुशचंदनतोयंशंखेनादाय॥ क्षीरोदार्णवसंभू
त अत्रिगोत्रसमुद्भव॥ गृहाणार्घ्यंशशांकेदंरोहिण्यासहितोमम॥ ज्योत्स्नापतेनमस्तुभ्यंज्योतिषांपतयेनम:॥ नमस्तेरोहिणीकांतअ
र्घ्यंन: प्रतिगृह्यताम्॥ इतिमंत्राभ्यांचंद्रायार्घ्यंदद्यात्॥ तत: श्रीकृष्णायार्घ्यंदद्यात्॥ तत्रमंत्र:॥ जात: कंसवधार्थायभूभारोत्तारणायच
॥ पांडवानांहितार्थायधर्मसंस्थापनायच॥ कौरवाणांविनाशायदैत्यानांनिधनायच॥ गृहाणार्घ्यंमयादत्तंदेवक्यासहितोहरेइति॥ ॥ २०
तत: प्रार्थयेत्॥ त्राहिमांसर्वलोकेशहरेसंसारसागरात्॥ त्राहिमांसर्वपापघ्नदु:खशोकार्णवात्प्रभो॥ सर्वलोकेश्वरत्राहिपतितंमांभवा

र्णवे॥ त्राहि मां सर्वदुःखघ्न रोगशोकार्णवाद्धरे॥ दुर्गतांस्त्रायसे विष्णो ये स्मरंति सकृत् सकृत्॥ त्राहि मां देवदेवेश त्वत्तो नान्योस्ति रक्षिता
॥ यद्वा क्वचन कौमारे यौवने यच्च वार्धके॥ तत्पुण्यं वृद्धिमायातु पापं दह हलायुधेति॥ अथ पूजानंतरकृत्यं अग्निपुराणे॥ इत्येवं पूजयित्वा
तु पुरुषसूक्तैः सवैष्णवैः॥ स्तुत्वा वादित्रनिर्घोषैर्गीतवादित्रमंगलैः॥ सत्कथाभिर्विचित्राभिस्तथा प्रेक्षणकैरपि॥ पूर्वैरितिहासैः पौराणैः
क्षिपत्तां शार्वरीं नृपेति॥ अत्र कथास्तैर्वाचित्र्यं देशभाषाकाव्यकृतं॥ सूक्तानां भागुसेः पुराणकथानामंते भिदानात॥ प्रेक्षणकानि नृत्यादीनि
॥ तथा च वैदिकसूक्तकरणकस्तुतिविशिष्टः पौराणेतिहाससमिश्रितो गीतनृत्ययुतदेशभाषाकाव्यप्रमुखकथाकरणको जागरो विप्रादिव
र्णत्रयस्य विधीयते॥ शूद्रादीन्प्रति एतादृशजागरस्य विधातुमयोग्यत्वाद्वचनांतरेण तु सूक्तादिरहितगीतादिविशिष्टो वर्णचतुष्टयसा-
धारणो विधीयते॥ गोकुलस्थजन्मलीलादिश्रवणोत्तरं वैष्णवैः परस्परं दध्यादिभिः सेचनं कार्यं॥ दधिक्षीरघृतांबुभिः आसिंचंतो विलिंपंतो
इत्यादि श्री भागवतवचनेन तथा विधिकल्पनात्॥ अयमुत्सवोधुना महाराष्ट्रदेशे गोपालकाल इति व्यवह्रियत इति प्रभाति॥ एतत्सर्वं कौस्तुभे
श्रीमदनंतदेवैः स्पष्टीकृतमस्तीति न मत्प्रयत्नः कार्यो॥ एतादृशकथायुतो जागरोन्यत्र रामनवम्येकादश्याद्युत्सवेष्वपूह्यः॥ पूजाजागरा
दिविशिष्टव्रतोत्सवसाम्यात्॥ महाराष्ट्रीयेषु तथाचाराच्च॥ भगवत्प्रेमादिभाग्यशालिनस्तु पर्वणि स्फुरुतान्वहमिति न्यायेन प्रत्यहमेवो
क्तविधकथोत्सवं कुर्वंतीति प्रभाति॥ ततो नवम्यां ब्राह्मणान्भोजनदक्षिणादिभिः संतोष्योक्तपारणानिर्णीतकाले भोजनं कुर्यात्॥ अस्यैव

जयंतीव्रतस्यसंवत्सरसाध्यः प्रयोगः ॥ श्रावणकृष्णाष्टमीमारभ्यप्रतिमासकृष्णाष्टम्यामुक्तविधिनापूजादिरूपः पुराणांतरेउक्तः ॥ तत्रो
द्यापनविधिर्ग्रंथांतरेज्ञेयः ॥ ॥ इतिजन्माष्टमीनिर्णयोद्देशः ॥ ॥ नभोमासस्यदर्शेतुशुक्लान्दर्भान्समाहरेत् ॥ अयातयामास्तेदर्भाविः
नियोज्याः पुनः पुनः ॥ केचिद्भाद्रामायांदर्भग्रहणमाहुः ॥ कुशाः काशायवादूर्वाउशीराश्चसकुंदकाः ॥ गोधूमाव्रीहयोमौंजादशदर्भाः सब-
ल्वजाः ॥ विरिंचिनासहोत्पन्नपरमेष्ठीनिसर्गज ॥ नुदसर्वाणिपापानिदर्भस्वस्तिकरोभव ॥ एवंमंत्रंसमुच्चार्यततः पूर्वोत्तरामुखः ॥ हुंफट्का
रेणमंत्रेणसकृच्छित्वासमुद्धरेत् ॥ चतुर्भिर्दर्भैर्विप्रस्यपवित्रंक्षत्रियादेरेकैकन्यूनं ॥ सर्वेषांवाभवेद्द्वाभ्यांपवित्रंग्रंथितंनवा ॥ ॥ इति-
श्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशिनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेश्रावणमासनिर्णयोद्देशः ॥ ॥ अथभाद्रपदमासः ॥ ॥ तत्रकं-
न्यासंक्रांतौपराः षोडशनाड्यः पुण्यकालः ॥ भाद्रपदमासेएकान्नाहारव्रतादुत्तमारोग्यादिफलं ॥ अत्रमासेहृषीकेशप्रीत्यर्थंतुगुडोद-
नलवणादिदानं भाद्रपदशुक्लतृतीयायांहरितालिकाव्रतं ॥ तत्रमुहूर्तमात्राततोन्यूनापिपराग्राह्या ॥ यदाक्षयवशात्परदिनेनास्तिन
दाद्वितीयायुतापिग्राह्या ॥ यदातुशुद्धाधिकातदापूर्वदिनेषष्टिघटिकामितामपित्यक्त्वापरदिनेस्वल्पापिचतुर्थीयुतैवग्राह्या ॥ गण
योगप्राशस्त्यात् ॥ अत्रव्रतेभवानीशिवयोः पूजनमुपवासश्चस्त्रीणांनित्यः तत्रमंदारमालाकुलितालकायैकपालमालांकितशेखराय ॥ २१
दिव्यांबरायैचदिगंबरायनमःशिवायैचनमःशिवाय ॥ इत्यादयः पूजामंत्राज्ञेयाः ॥ शुक्लचतुर्थ्यांसिद्धिविनायकव्रतं ॥ सामध्यान्हव्यापिनी

ग्राह्या ॥ दिनद्वये साकल्येन मध्याह्नव्याप्तावव्याप्तौ वा पूर्वा ॥ दिनद्वये साम्ये न वैषम्येण वैकदेशव्याप्तावपि पूर्वैव ॥ वैषम्येण व्याप्तावधिकव्या-
पिनी षैसरे रीति केचित् ॥ पूर्वदिने सर्वथा मध्याह्नस्पर्शो नास्त्येव परदिन एव मध्याह्नस्पर्शिनी तदैव परा ॥ पूर्वदिन एकदेशेन मध्याह्नव्यापिनी
परदिने संपूर्णमध्याह्नव्यापिनी तदापरैव ॥ ॥ एवं मासांतरेऽपि निर्णयः ॥ ॥ इयं रविभौमवारे योगे प्रशस्ता ॥ अत्र चतुर्थ्यां चंद्रदर्श-
नेमिथ्याभिदूषणं दोषस्तेन चतुर्थ्यामुदितस्य पंचम्यां दर्शनं विनायकव्रतदिनेऽपि न दोषाय पूर्वदिने सायाह्नमारभ्य प्रवृत्तायां चतुर्थ्यां
विनायकव्रताभावेऽपि पूर्वेद्युरेव चंद्रदर्शने दोष इति सिद्ध्यति ॥ चतुर्थ्यामुदितस्य न दर्शनमिति पक्षे त्ववशिष्टपंचषण्मुहूर्तमात्र चतुर्थीदिने-
ऽपि निषेधापत्तिः ॥ इदानीं लोकास्त्वेकतरपक्षाश्रयेण विनायकव्रतदिन एव चंद्रं न पश्यंति न तूदयकाले दर्शनकाले वा चतुर्थी सत्त्वासत्त्व-
नियमेनाश्रयंति ॥ दर्शने जाते तद्दोषशांतये ॥ सिंहः प्रसेनमवधीत्सिंहो जांबवता हतः ॥ सुकुमारक मारोदीस्तव ह्येष स्यमंतकः ॥ इति श्लो-
कजपः कार्यः ॥ तत्र मृन्मयादिमूर्तौ प्राणप्रतिष्ठापूर्वकं ॥ विनायकं षोडशोपचारैः संपूज्यैकमोदकेन नैवेद्यं दत्त्वा सगंधा एकविंशतिदूर्वा गृ-
हीत्वा ॥ गणाधिपायोमापुत्रायाघनाशनाय विनायकायेशपुत्राय सर्वसिद्धिप्रदायकायैकदंतायेभवक्त्राय मूषकवाहनाय कुमारगुरवे इति
दशनामभिर्दूर्वायोर्द्वयं द्वयं समर्प्यावशिष्टामेकां दूर्वामुक्तदशनामभिः समर्पयेत् ॥ दशमोदकान् विप्राय दत्त्वा दश स्वयं भुंजीतेति संक्षेपः ॥ भा-
द्रपद शुक्लपंचमी ऋषिपंचमी सा मध्याह्नव्यापिनी ग्राह्या ॥ दिनद्वये मध्याह्नव्याप्तौ तदव्याप्तौ च पूर्वैव ॥ अत्र ऋषीन्पूजयित्वाकृष्टनादि-

रहितभूमिजन्यशाकाहारंकुर्यात्॥शुक्लेभाद्रपदेषष्ठ्यांस्नानंभास्करपूजनं॥प्राशनंपंचगव्यस्यअश्वमेधफलाधिकं॥इयंसूर्यषष्ठीसप्तमीयु
 ताग्राह्या॥अस्यामेवस्वामिकार्तिकेयदर्शनाद्ब्रह्महत्यादिपापनाशः॥भाद्रशुक्लाष्टमीदूर्वाष्टमीसापूर्वाग्राह्या॥इयंज्येष्ठामूलर्क्षयुतात्या
ज्या॥अलाभेतद्युक्तापिग्राह्या॥इदंदूर्वापूजनव्रतंकन्यार्केअगस्त्योदयेचवर्ज्यं॥इदंस्त्रीणांनित्यं॥अत्रज्येष्ठादेवीपूजाव्रतंकेवलाष्टमी
प्राधान्येनकेवलज्येष्ठानक्षत्रप्राधान्येनचोक्तं॥तत्रदाक्षिणात्याःकेवलज्येष्ठानक्षत्रएवकुर्वंति॥तच्चानुराधायामावाहनंज्येष्ठायां
पूजनंमूलेविसर्जनमितित्रिदिनंज्ञेयं॥आवाहनविसर्जनदिनयोःपूजनदिनानुरोधेननिर्णयः॥तत्रयदापूर्वमध्यान्हमारभ्यप्रवृत्ताज्येष्ठाद्वि
तीयदिनमध्यान्हेमध्यान्हात्पूर्वंवासमाप्यतेतदापूर्वदिनएवपूजनंयदापूर्वदिनेमध्यान्होत्तरंप्रवृत्तापरदिनेमध्यान्हेसमाप्तातदाष्टमीयो-
गवशेनपूर्वापरावाग्राह्या॥उभयत्राष्टमीयोगेपूर्वैव॥यदापूर्वत्रमध्यान्हमारभ्यमध्यान्होत्तरंवाप्रवृत्तापरदिनेमध्यान्होत्तरमपराह्नंस्पृशा
तितदाष्टमीयोगाभावेपिपरैव॥भाद्रपदशुक्लैकादश्यांद्वादश्यांवापारणोत्तरंविष्णुपरिवर्तनोत्सवः॥तत्र॥श्रुतेश्चमध्येपरिवर्तमेतीतिवचनान्त्रे-
धाविभक्तश्रवणमध्यभागयोगस्यैकादश्यांसत्वेतत्रैव॥द्वादश्यांसत्वेद्वादश्यामेव॥उभयत्रनक्षत्रयोगाभावेद्वादश्यामेवेत्यादिव्यवस्था
ज्ञेया॥तत्रसंध्यायांविष्णुंसंपूज्य॥वासुदेवजगन्नाथप्राप्तेयंद्वादशीतव॥पार्श्वेनपरिवर्तस्वसुखंस्वपिहिमाधवेतिमंत्रेणप्रार्थयेत्॥
अथश्रवणद्वादशीव्रतं॥तत्रयत्रदिनेमुहूर्तमात्रादिःस्वल्पोपिद्वादश्याःश्रवणयोगस्तत्रोपोषणं॥उत्तराषाढाविद्धश्रवणनिषेधवाक्यानि

त्तुनिर्मूलानि ॥ यदा पूर्वदिने एकादशी विद्धा द्वादशी परदिने नुवर्तते दिनद्वयेपि च श्रवणयोगस्तदा पूर्वदिने एकादशी द्वादशी श्रवणेति त्रितययोगरूपविष्णुशृंखलयोगात्पूर्वैवोपोष्या ॥ तत्रोदाहरणं ॥ ४ ॥ एकादशी १८ उत्तराषाढा ६ द्वादशी २० श्रवण १२ यथा वा एकादशी १८ उत्तराषाढा २५ द्वादशी २० श्रवण १८ अत्र द्वितीयोदाहरणे एकादश्याः श्रवणयोगाभावेपि श्रवणयुक्तद्वादशीस्पर्शमात्रेण विष्णुशृंखलयोगः ॥ द्विविधोप्ययंयोगो दिवैव ग्राह्यो न तु रात्रौ इति पुरुषार्थचिंतामणौ रात्रावपि निशीथोत्तरमपि योगो ग्राह्य इति निर्णयसिंधुः ॥ रात्रेः प्रथमप्रहरपर्यंतं तिथ्योः श्रवणयोगो ग्राह्यो न द्वितीयप्रहरादावित्यपरे ॥ अत्र चरमपक्ष एव युक्तो भाति ॥ अत्र विष्णुशृंखलयोगे व्रतद्वयोपोषणं तंत्रेणैकादश्यामेव कृत्वा द्वादश्यां वक्ष्यमाणपारणानिर्णयानुसारेण पारणं कार्यं ॥ यदोक्तविष्णुशृंखलयोगो नास्ति तदा यदि शुद्धाधिका द्वादशी दिनद्वयेपि श्रवणयोगः ॥ पूर्वदिने चोदये श्रवणाभावस्तदोत्तरैव ग्राह्या ॥ यदोभयदिने सूर्योदये द्वादश्यां श्रवणयोगस्तदा पूर्वैव ॥ विद्धाधिकायामपि परत्रैवोदये उदयोत्तरं वा श्रवणयोगे परैवेति निर्विवादं ॥ उभयत्र श्रवणयोगे उक्तविध विष्णुशृंखलयोगे पूर्वा ॥ अन्यथा परैवेति विज्ञेयं ॥ एवं यत्रैकादशीश्रवणद्वादश्योर्नैरंतर्येणोपवासप्राप्तिस्तत्र शक्तेनोपवासद्वयं कार्यं ॥ व्रतद्वयस्यापि नित्यत्वात् ॥ व्रतद्वयस्यैकदैवतत्वान्न पारणालोपदोषः ॥ यस्तूपवासद्वयासमर्थ एकादशीव्रतसंकल्पात्पूर्वं च निजसामर्थ्यं निश्चिनोति तेनैकादश्यां फलाद्याहारं कृत्वा द्वादश्यां निरशनं कार्यं ॥ नन्वेकादशीव्रतलोपः ॥ उपोष्य द्वादशीं पुण्यां विष्णुऋक्षेण संयुताम् ॥ एकादश्युद्भवं पुण्यं नरः प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ ॥ इति नारदोक्तेः

श्रवणेन युता चेत् स्याद् द्वादशी सा हि वैष्णवी॥ स्मार्तैश्चोपोषणीया स्यात्त्यजेदेकादशीं तदा॥ ॥ इति माधवोक्तेश्च॥ ॥ अत्रैकादशीत्या-
गपदेन फलाहारो बोध्यः तेन तु भोजनम्॥ यस्तूपवासद्वयशक्तिक्रमेण कृतैकादशीव्रतसंकल्पः॥ संकल्पोत्तरं च द्वितीयोपवासासामर्थ्यम-
नुभवति तदा तेनैकादश्यामुपोष्य द्वादश्यां विष्णुपूजनं कृत्वा पारणं कार्यं॥ ॥ अत्र व्रताङ्गपूजनं कृत्वोपवासासमर्थ उपवासप्रतिनिधिरूपं विष्णुपूजनं क-
रिष्ये॥ इति संकल्प्य पुनः पूजनं कुर्यात्॥ अत्र द्वादश्यां श्रवणयोगाभावे॥ एकादश्यां श्रवणयोगे तत्रैव श्रवणद्वादशीव्रतं कार्यम्॥ विद्धैका-
दश्यां श्रवणयोगे तु येषां च त्रैकादशीव्रतप्राप्तिस्तेषां तन्त्रेणोपवासद्वयसिद्धिः॥ अन्येषां गृहीतश्रवणद्वादशीव्रतानामुपवासद्वयम्॥ त-
त्राशक्तानां पूर्वेऽह्नि फलाहारः परेऽह्नि निरशनमिति भाति॥ ॥ अथ पारणा॥ ॥ उभयान्ते पारणं मुख्यः पक्षः॥ अन्यतरान्ते गौणः प-
क्षः॥ तत्र विष्णुशृङ्खलाभावे त्रयोदश्यामुभयान्ते पारणं॥ विष्णुशृङ्खलयोगे तु पूर्वदिने तन्त्रेण कृतोपवासद्वयस्य परदिने श्रवणर्क्षे द्वा-
दश्याधिक्ये श्रवणमतिक्रम्य द्वादश्यां पारणम्॥ यदि च द्वादश्यपेक्षया श्रवणाधिक्यं पारणादिने भवति तदा एकादशीव्रतपारणायां द्वादश्युल्लङ्घने दोषोक्तेर्द्वाद-
श्यामेव पारणम्॥ नत्वन्यतरान्तापेक्षा॥ तत्र सति संभवे श्रवणमध्यभागं विंशत्यादिघटिकात्मकं त्यक्त्वा पारणम्॥ यथैकादशी ३० उत्तराषाढा
२९ द्वादशी २५ श्रवण २९ अत्र पूर्वेद्युस्तन्त्रेणोपवासद्वयं कृत्वा परेऽह्नि श्रवणमध्यभागमवशिष्टं नवघटिकात्मकं त्यक्त्वा द्वादश्यां चरमे विंश-
तिघटिकारूपे श्रवणभागे पारणम्॥ एवमुक्तोदाहरणे एव एकादश्याः दशनाडिकाले द्वादश्या अष्टनाडिकाले द्वादशीश्रवणयोः पञ्चदश

चत्वारिंशन्नाडिकात्वेवाश्रवणमध्यभागत्यागेद्वादश्यफलंघनापत्तौसंगवकालंत्यक्त्वामुहूर्त्तत्रयपर्यंतंसप्तममुहूर्त्तादौवाकृत्समध्यभा
गेएवभोक्तव्यम्॥ अयंमध्यभागत्यागोभाद्रपदगतश्रवणद्वादशीव्रतएव॥ नतुमाघफाल्गुनमासकृष्णपक्षगतश्रवणद्वादशीव्रतपारणा
याम्॥ मासांतरगतश्रवणभागेविष्णुपरिवर्त्तनाभावात्॥ येतुभाद्रेश्रवणमध्यवर्जनमात्रेणनिषेधचारितार्थ्यंमन्यमानाविष्णुस्तृंखल
योगाभावेपिश्रवणमध्यमात्रंत्यक्त्वाभुंजतेतेनित्यश्रवणद्वादशीव्रतमाहात्म्यानभिज्ञाभ्रांताएव॥ अयंसर्वोपिनिर्णयोमासांतरगतश्र
वणद्वादशीव्रतेप्यूह्यः॥ श्रवणद्वादशीव्रतेनदीसंगमेस्नात्वाकलशेस्वर्णमयंजनार्दननामानंविष्णुंसंपूज्यवस्त्रयज्ञोपवीतोपानहृछ
त्रादिसमर्प्योपोष्यपारणादिनेदध्योदनयुतंवस्त्रवेष्टितंजलपूर्णघटंछत्रादियुतांपूजितांसपरिवारांतांप्रतिमांचदद्यात्॥ तत्रमंत्रः
॥ नमोनमस्तेगोविंदबुधश्रवणसंज्ञक॥ अघौघसंक्षयंकृत्वासर्वसौख्यप्रदोभवेति॥ ॥ अथवामनजयंतीभाद्रशुक्लद्वादश्यांश्रवण
युतायांमध्यान्हेवामनोत्पत्तिः॥ ॥ अतोमध्यान्हव्यापिनीद्वादशीमध्यान्हेततोन्यत्रकालेवाश्रवणयुताग्राह्या॥ ॥ उभयदि
नेश्रवणयोगेपूर्वैव॥ सर्वथाद्वादश्याः श्रवणयोगाभावेएकादश्यामेवश्रवणसत्वेमध्यान्हव्यापिनीमपिद्वादशींविहायैकादश्यामेवव्रतं
कार्यम्॥ शुद्धैकादश्यांश्रवणाभावेदशमीविद्धैकादश्यामपिश्रवणयुतायांव्रतम्॥ पूर्वदिनएवमध्यान्हव्यापिनीद्वादशीपरदिनेमध्यान्हा
दन्यत्रकालेश्रवणयुतातदापूर्वैव॥ तिथिद्वयेपिश्रवणयोगाभावेद्वादश्यामेवमध्यान्हव्यापिन्यांव्रतम्॥ दिनद्वयेमध्यान्हव्याप्तौतद-

व्यासौचैकादशीयुतैवग्राह्या॥ पारणातुपूर्वोक्तरीत्योभयांतेन्यतरांतेवाकार्या॥ अत्रमध्यान्हेनदीसंगमेस्नात्वासौवर्णंवामनंसंपूज्यार्घ्यं
सौवर्णपात्रेणदद्यात्॥ ॥तत्रपूजामंत्रः॥ ॥देवेश्वरायदेवायदेवसंभूतिकारिणे॥ प्रभवेसर्वदेवानांवामनायनमोनमः॥ अथार्घ्य
मंत्रः॥ नमस्तेपद्मनाभायनमस्तेजलशायिने॥ तुभ्यमर्घ्यंप्रयच्छामिबालवामनरूपिणे॥ नमःशार्ङ्गधनुर्बाणपाणयेवामनायच॥ य
ज्ञभुक्फलदात्रेचवामनायनमोनमः॥ ततःपरदिनेसपरिवारंवामनंद्विजायदद्यात्॥ वामनःप्रतिगृण्हातिवामनोहंददामिते॥ वाम-
नःसर्वतोभद्रोद्विजायप्रतिपादयेइतिदानमंत्रः अस्यामेवद्वादश्यांरात्रौदेवपूजांकृत्वातत्रासंभवेदिवैववादधिव्रतंनिवेद्यदधिदानंकृ
त्वादुग्धव्रतसंकल्पंकुर्यात्॥ अत्रपयोव्रतेपयोविकारस्यपायसादेःदुग्धपाचितान्नस्यचवर्जनम्॥ दध्यादेःपयोविकारस्यापिनवर्ज
नम्॥ एवंदधिव्रतेतक्रादेर्नवर्जनम्॥ यत्रप्रसूतायागोर्दशदिनेषुसंधिन्यादेश्चक्षीरनिषेधस्तत्रक्षीरविकारस्यदधितक्रादेःसर्वस्यैवव
र्जनम्॥ ॥अथभाद्रपदशुक्लचतुर्दश्यामनंतव्रतं॥ तत्रोदयेत्रिमुहूर्तव्यापिनीचतुर्दशीग्राह्येतिमुख्यःपक्षः तदभावेद्विमुहूर्ता
ग्राह्येत्यनुकल्पः॥ द्विमुहूर्तन्यूनातुपूर्वैवग्राह्या॥ दिनद्वयेसूर्योदयव्यापित्वेसंपूर्णत्वात्पूर्वैव॥ अत्रपूर्वाण्हो मुख्यःकालः॥ तद
भावेमध्यान्होपि॥ अत्रव्रतेचतुर्दशग्रंथियुतदोरके॥ नंतपूजनादिविधि ———————— स्तदुद्यापनविधिश्चकौस्तुभादौज्ञेयः॥ पू
जितदोरकनाशेतुगुरुंदृत्वातदनुज्ञयायथाशक्तिकृच्छ्रादिप्रायश्चित्तंविधायाष्टोत्तरशतमाज्येनद्वादशाक्षरवासुदेवमंत्रेणहु- २४

त्वाकेशवादिचतुर्विंशतिनामभिः॥ ॥सकृत्सकृद्धुत्वा होमशेषं समाप्य नूतनदोरकं पूर्ववत्पूजनादि चरेत् सूर्यस्य वृषभसंक्रमोत्तरं सप्तमदिने ऽगस्त्योऽस्तं प्रयाति॥ ॥सिंहसंक्रात्युत्तरमेकविंशतितमे दिन उदयमेति॥ तत्र कन्यासंक्रांतेः पूर्वं सप्तदिनमध्ये ऽगस्त्य पूजनं तदर्घ्यादिकं कार्यम्॥ भाद्रपदपौर्णमास्यां प्रपितामहात्परान्पित्रादींस्त्रीन्सपत्नीकान्वसुरुद्रादित्यस्वरूपान्मातामहादित्रयं च सपत्नीकमुद्दिश्य श्राद्धं कार्यम्॥ इदं पार्वणत्वादपराण्हे पुरूरवार्द्रवदेवयुक्तं सपिंडकं कार्यम्॥ केचित्तु प्रपितामहस्य पित्रादित्रयमात्र मुद्दिश्य नांदीश्राद्धधर्मेण सत्यवसुदेवयुक्तं श्राद्धं कार्यम् नात्र मातामहाद्युद्देश इत्याहुः॥ इदं प्रोष्ठपदीश्राद्धं सकृन्महालयपक्षे सकल कृष्णपक्षव्यापिमहालयपक्षे चावश्यकं॥ पंचम्यादिमहालयपक्षेषु कृताकृतं॥ ॥अथ महालयः॥ ॥तत्र शक्तेन भाद्रपदापरपक्षे प्रतिपदमारभ्य दर्शांतं तिथिवृद्धौ षोडश महालयाः कर्तव्याः॥ वृद्धिक्षयाभावे पंचदशैव महालयाः॥ तिथिक्षये च चतुर्दशैव॥ अशक्तेन तु पंचम्यादिषु षष्ठ्यादिषु अष्टम्यादिषु दशम्यादिषु एकादश्यादिषु वा दर्शांततिथिषु कार्याः॥ अत्राप्यशक्तेनानिषिद्धे कस्मिंश्चिदेकस्मिन् दिने सकृन्महालयः कर्तव्यः॥ प्रतिपदादिदर्शांतपक्षे चतुर्दशी न वर्ज्या॥ पंचम्यादिदर्शांतादिपंचपक्षेषु चतुर्दशीं वर्जयित्वान्यतिथिषु महालयाः सकृन्महालयेऽपि चतुर्दशी वर्जनीया॥ ॥सकृन्महालये प्रतिपदा षष्ठ्येकादशी चतुर्दशी शुक्रवारो जन्मनक्षत्रं जन्मनक्षत्राद्दशममेकोनविंशं नक्षत्रं च रोहिणी मघा रेवती चेति वर्ज्यानि॥ क्वचित् त्रयोदशी सप्तमी रविवारो भौमवारोऽपि वर्ज्य उक्तः

धर्म० ।।पितृमृततिथौसकृन्महालयकरणेनंदादिनिषेधोनास्ति।। अशक्तःपितृपक्षेतुकरोत्येकदिनेयतः।।निषिद्धेपिदिनेकुर्यात्पिंडदानंयथावि प०२
२५ धीतिवचनात्।।मृततिथौश्राद्धासंभवेनिषिद्धतिथ्यादिदिनंवर्जयित्वामहालयः।।तत्रापिद्वादश्यमावास्याष्टमीभरणीव्यतीपातेषुमृ
ततिथ्यभावेपिसकृन्महालयकार्यतिथ्यादिनिषेधोनास्ति।।संन्यासिनांमहालयस्त्वपराण्हव्यापिन्यांद्वादश्यामेवसपिंडकैःकार्योना
न्यतिथौ।।चतुर्दश्यांमृतस्यापिमहालयश्चतुर्दश्यांनभवति।।श्राद्धंशस्त्रहतस्यैवचतुर्दश्यांप्रकीर्तितमितिनियमेनसर्वतोबलिष्ठे
नमृतिवार्षिकश्राद्धातिरिक्तश्राद्धस्यचतुर्दश्यांनिषेधात्।।एवंपौर्णमासीमृतस्यापिमहालयःपौर्णमास्यांनकार्यः।।अपरपक्षलाभ
वेनतस्यांमहालयाप्राप्तेः।।तेनचतुर्दशीमृतस्यपौर्णमासीमृतस्यवामहालयोद्वादश्यमावास्यादितिथिषुकार्यः।।अत्रकन्यार्कःप्रा-
शस्त्यसंपादकोनतुनिमित्तं।।आदौमध्येवसानेवायत्रकन्यांव्रजेद्रविः।।सपक्षःसकलःश्रेष्ठःश्राद्धषोडशकंप्रतीत्यादिस्मृतेः।।अ-
मावास्या पर्यंततिथावसंभवेआश्विनशुक्लपंचमीपर्यंतंयस्मिन्कस्मिंश्चित्तिथौमहालयः।।तत्रासंभवेयावद्वृश्चिकदर्शनंव्यतीपात
द्वादश्यादिपर्वणिकार्यः।।मृताहेमहालयेचश्राद्धंपक्वान्नेनैवकार्यम्।।नत्वामान्नादिना।।महालयेगयाश्राद्धेमातापित्रोर्मृतेहनि।।
कृतोद्वाहोपिकुर्वीतपिंडदानंयथाविधि।।पक्षश्राद्धेपित्रादिपार्वणत्रयपत्न्याद्येकोद्दिष्टपितृगणसहितसर्वपित्रुद्देशेनसपत्नीकपित्रा- २५
दित्रयसपत्नीकमातामहादित्रयेतिषट्दैवतमात्रोद्देशेनवाषट्दैवतैकोद्दिष्टगणोद्देशेनवाप्रत्यहंमहालयइतिपक्षत्रयं।।एवंपंचम्यादि

पक्षेष्वपि॥ सकृन्महालयेतुसर्वपित्रुद्देशेनैव॥ तत्रदेवतासंकल्पः॥ पितृपितामहप्रपितामहानांमातृतत्सपत्नीपितामहीतत्सपत्नी
प्रपितामहीतत्सपत्नीनां॥ यद्वास्वसापत्नमातुरितिपृथगुद्देशः॥ मातामहमातृपितामहमातृप्रपितामहानांसपत्नीकानांयथानाम
गोत्राणांवस्वादिरूपाणांपार्वणविधिनापत्न्याःपुत्रस्यकन्यकायाःपितृव्यस्यमातुलस्यभ्रातुःपितृष्वसृमातृष्वसृरात्मभगिन्याःपितृ
व्यपुत्रस्यजामातुर्भागिनेयस्यश्वशुरस्यश्वश्र्वा आचार्यस्योपाध्यायस्यगुरोःसख्युःशिष्यस्यैतेषांयथानामगोत्ररूपाणांपुरूपविष-
येसपत्नीकानांस्त्रीविषयेसभर्तृकसापत्यानामेकोद्दिष्टविधिनामहालयापरपक्षश्राद्धमथवासकृन्महालयापरपक्षश्राद्धंसदैवंसद्यः
करिष्यइति॥ एतेषांमध्येयेकेचिज्जीवंतितान्विहायेतरेषामुद्देशः॥ मातामहादिषुपत्न्याजीवनेसपत्नीकत्वस्यस्त्रीषुभर्त्रादेरनुच्चा
रः॥ महालयेगयाश्राद्धेवृद्धौचान्वष्टकासुच॥ नवदैवतमत्रेष्टंशेषंषाट्पौरुषंविदुः॥ अन्वष्टकासुवृद्धौचप्रतिसंवत्सरेतथा॥ महा
लयेगयायांचसपिंडीकरणात्पुरा॥ मातुःश्राद्धंपृथक्कार्यमन्यत्रपतिनासह॥ इत्यादिस्मृत्यनुसारात्पार्वणत्रयमेवोक्तं॥ केचित्तुमा
तामह्यादित्रयंपृथगुच्चार्यद्वादशदैवताकपार्वणचतुष्टयमाहुः॥ एताएवदेवतागयायांतीर्थश्राद्धेनित्यतर्पणेचज्ञेयाः॥ ॥महालय
धूरिलोचनसंज्ञकाविश्वेदेवाः॥ अत्रसतिविभवेदेवार्थंद्वौविप्रौपार्वणत्रयार्थंप्रतिपार्वणंत्रीन्नित्येवंनवपत्न्याद्येकोद्दिष्टगणेप्रतिदै-
वतमेकैकमेवविप्रान्निमंत्रयेत्॥ अशक्तौदेवार्थमेकंप्रतिपार्वणमेकइतिपार्वणत्रयेत्रीन्सर्वैकोद्दिष्टगणार्थमेकइतिनिमंत्रयेत्॥ दै-

वार्थैर्विप्रद्वयपक्षे प्रतिपार्वणेत्रयएवकार्याः॥ननुदेवार्थं द्वौप्रतिपार्वणमेकइतिवाप्रतिपार्वणंत्रीन्देवार्थमेकइतिवावैषम्यंकार्यम् एवंस-
र्वत्रामावास्यादिश्राद्धेष्वपिज्ञेयं अत्यशक्तौपार्वणद्वयार्थमेकोपिकार्यः॥ ॥महालयेअंतेमहाविष्ण्वर्थेविप्रोवश्यंनिमंत्रितव्यइति
शेषः कौस्तुभे॥जीवन्मातृकः सापत्नमातुरेकोद्दिष्टंकुर्यान्नपार्वणं॥ अनेकाः सापत्नमातरोयस्यतेनसर्वमातृउद्देशेनैकएवविप्रः पिंड
श्चकार्योर्घ्यपात्रंपृथक्॥स्वजनन्यासहानेकमातृत्वेस्वजनन्यासहसर्वमात्रर्थमेकोविप्रः पिंडोर्घ्यश्चेतिपार्वणमेवनपृथक्सापत्न
मात्रमेकोद्दिष्टमितिवा॥ सर्वसापत्नमातॄणांपृथगेवैकोद्दिष्टमितिवापक्षः॥ महालयेपार्वणार्थेग्नौकरणमेकोद्दिष्टगणार्थमग्नौकरणंसकृ
तामृतं॥करणपक्षेएकोद्दिष्टगणार्थमग्नौकरणांतंपृथक्पात्रेग्राह्यं॥महालयेसर्वपार्वणार्थ मेकोद्दिष्टार्थंचसकृदाच्छिन्नंबर्हिरेकमेव
॥दर्शादौतुप्रतिपार्वणंबर्हिर्भिन्नमेव॥ अवशिष्टश्राद्धप्रयोगोनेकमातृत्वेऽभ्यंजनादिमंत्रोहश्चश्राद्धसागरे॥ स्वस्वशाखोक्तप्रयो-
गग्रंथेषुचज्ञेयः॥सकृन्महालयेश्राद्धांगतिलतर्पणंपरेहन्येवसर्वपितृउद्देशेनप्रातःसंध्यायाः पूर्वमेवप्रातःसंध्योत्तरंवाब्रह्मयज्ञां
गतर्पणाद्भिन्नमेवकार्यं॥प्रतिपदादिपंचम्यादिपक्षेषुविप्रविसर्जनांतेएवश्राद्धपूजितपितृउद्देशेनतर्पणंकार्यं॥ ॥पत्न्यांरज
स्वलायांसकृन्महालयोनकार्यः॥कालांतराणांसत्वात्॥अमायांरजोदोषे आश्विनशुक्लपंचमीपर्यंतंगौणकालेमहालयः॥प्रतिपदादि
ष्वन्येषुपक्षेषुप्रारंभदिनेपाकात्पूर्वंपत्नीरजस्वलाचेदुत्तरोत्तरपक्षस्वीकारः॥पाकारंभोत्तरंचेत्तांगृहांतरेऽवरुध्यमहालयः कर्तव्यः॥

एवंविधवाक्कर्तृकश्राद्धेपिज्ञेयं॥ अत्रापुत्रविधवाममभर्तृतत्पितृपितामहानांभर्तृमातृपितामहीप्रपितामहीनांममपितृपिताम
हप्रपितामहानांममपातृपितामहीप्रपितामहीनांममपातामहमातृपितामहमातृप्रपितामहानाममपातामहीमातृपितामहीमातृप्रपिताम
हीनांतृप्त्यर्थंसकृन्महालयापरपक्षश्राद्धंकरिष्येइतिस्वयंसंकल्प्यब्राह्मणद्वाराग्नौकरणादिसहितंसर्वममविकृतंप्रयोगंकारयेत्॥ ब्रा-
ह्मणस्त्वमुकनाम्न्यायजमान्यायाभर्तृतत्पितृपितामहेत्याद्यूह्याचार्यप्रयोगंकुर्यात्॥ अशक्तौभर्त्रादित्रयंस्वपित्रादित्रयंस्वमात्रादि
त्रयंस्वमातामहादित्रयंसपत्नीकमितिपार्वणचतुष्टयोद्देशेनमहालयः॥ अत्यशक्तौस्वभर्त्रादित्रयंस्वपित्रादित्रयंचेतिपार्वणद्वय
मेवकार्यंमहालयः॥ पितरिसंन्यस्तेपातित्यादियुतेवाजीवत्पितृकेणापिपुत्रेणपितुःपित्रादिसर्वपितृउद्देशेनपिंडदानरहितःसांकल्प
विधिनाकार्यः॥ वृद्धौतीर्थेचसंन्यस्तेतातेचपतितेसति॥ येभ्यएवपितादद्यात्तेभ्योदद्यात्स्वयंसुतः॥ मुंडनंपिंडदानंचप्रेतकर्मचसर्व
शः नजीवत्पितृकःकुर्याद्गुर्विणीपतिरेवचेत्यादिवचनात्॥ पिंडदानादिविस्तरंकर्तुमशक्तेनापिसांकल्पविधिःकार्यः॥ सांकल्पिकवि-
धावर्घ्यदानं १ समंत्रकावाहनं २ अग्नौकरणं ३ पिंडदानं ४ विकिरदानं ५ स्वधावाचयिष्ये ६।७। स्वधोच्यतामित्यादिस्वधावाचन
प्रयोगंचवर्जयेत्॥ अनेकब्राह्मणालाभेदेवस्थानेशालग्रामादिदेवमूर्तिंसंस्थाप्यश्राद्धंकार्यं॥ सर्वथाविप्रालाभेदर्शवत्विधिना
श्राद्धं॥ पित्रोर्मरणेप्रथमाब्देमहालयःकृताकृतः॥ महालयोमलमासेनकार्यः॥ अपरपक्षेप्रतिवार्षिकप्राप्तौमृततिथौवार्षिकंकृत्वा

तिथ्यंतरे सकृन्महालयः कार्यः॥ प्रतिपदादिदर्शांतादिपक्षेषु मृततिथौ वार्षिकं कृत्वा पाकांतरेण महालयः॥ अमायां प्रतिवार्षिके सकृ
न्महालयप्राप्तौ पूर्वं वार्षिकं ततो महालयः ततो दर्शश्राद्धमिति त्रयं पाकभेदेन महालयमात्रप्राप्तावपि पूर्वं महालयः ततो दर्शः॥ ॥
मृततिथौ सकृन्महालयपक्षे तत्तिथेर्ग्राह्यत्वनिर्णयोपराह्णव्याप्त्यादर्शवदिति भाति॥ ॥ अत्रापरपक्षे भरणीश्राद्धाद्गयाश्राद्धफलप्रा
प्तिः॥ भरणीश्राद्धमपिंडकं षट्दैवतं सांकल्पविधिना कार्यं॥ देवाधूरिलोचनापुरूरवार्द्रवोवा॥ भरणीश्राद्धं काम्यं गयाश्राद्धफलकामेन
प्रतिवर्षं कार्यं॥ केचित्पित्रादिमरणोत्तरं प्रथमवर्ष एव कुर्वंति॥ द्वितीयादिवर्षे न कुर्वंति तत्र मूलं चिंत्यं॥ मम तु न दैवं नापि वा पित्र्यं यावत्पू-
र्णो न वत्सर इत्यादिवचनेन सर्वस्यापि दर्शादिश्राद्धस्य प्रथमाब्दे निषेधाद्वर्षांत एव पितृत्वप्राप्तेश्च द्वितीयादिवर्ष एव कर्तुं युक्तमिति भा-
ति॥ यत्तु पितृभिन्नोपि यो यो म्रियते तस्य तस्य प्रथमाब्दे भरणीश्राद्धं क्रियते तत्रापि मूलं न पश्यामः॥ गयाश्राद्धफलाय माचारमनुसृत्य
क्रियते चेन्मृताधिकमेव पार्वणमुद्दिश्य सदैवं कार्यं॥ अत्र सपिंडत्वाचारोपि चिंत्यः॥ अत्रापरपक्षे सप्तम्यादिदिनत्रये माध्यावर्षश्राद्धं क
र्तुं पूर्वेद्युः श्राद्धं करिष्ये॥ माध्यावर्षश्राद्धं करिष्ये अन्वष्टक्यश्राद्धं करिष्ये इति क्रमेण संकल्पं कृत्वा सर्वोप्यष्टकाविधिराश्वलायनैः कार्यः॥
इदमाश्वलायनानामष्टकाविकृतिरूपमेकाष्टकाकरणपक्षेपि कार्यं॥ इतरशाखिनां त्वष्टकारूपमेवेति पंचाष्टकाकरणपक्षेष्टकाश्राद्धं करिष्य २७
इति संकल्प्य कार्यमेकाष्टकापक्षे तु न कार्यं॥ नवम्यामन्वष्टक्यश्राद्धं नवदैवतं सर्वशाखिभिरष्टम्यामष्टकाश्राद्धकरणेपि गृह्याग्नौ यथोक्त

विधिनाकार्यं॥ अस्यामन्वष्टक्यस्यमुख्यत्वात्॥ गृह्याग्निरहितस्त्वन्येषांपूर्वंमातामृतापश्चात्पितामृतस्तैर्मृतमातापितृकैःपाणिहोमादिवि-
धिनानवदैवत्यंकार्यं॥ जीवत्पितृकेणमृतमातृकेणानुपनीतेनापिमात्रादित्रितयमात्रोद्देशेनैकपार्वणकंपुरूरवार्द्रवदेवसहितंसपिंड
कंश्राद्धंकार्यं॥ स्वमातरिजीवंत्यांमृतसापत्नमात्रादित्रयोद्देशेनकार्यं॥ स्वमातृसापत्नमात्रोर्मृतौद्विवचनप्रयोगेणसापत्नमात्रैनकत्वेच
मात्रासहबहुवचनप्रयोगेणकस्मिन्विभ्रमएकवदक्षणार्घ्यःपिंडश्चैकएवदेयः॥ पितामह्यौप्रपितामह्यादौविभ्रमोपिंडश्चेत्सर्वंपार्वणमावश्य
कं॥ केचिन्मातृबहुत्वेविभ्रमपिंडादिभेदमाहुः॥ स्वमातृसापत्नमातृजीवनेतुगृह्याग्निरहितेनमृतपितृकेणापिनकार्यं॥ अन्वष्टक्यस्यमा
तृयजनस्यमुख्यत्वादतएवात्रकैश्चिन्मातृपार्वणस्यैवप्राथम्यमुक्तमितिभाति॥ पूर्वंपितृमृतौपश्चान्मातृमृतावपिगृह्याग्निमतामस्यां
नवम्यामन्वष्टक्यमावश्यकंनित्यत्वात्॥ अन्येषांपश्चान्मातृमृतौनावश्यकं॥ केचिन्नवम्यांपूर्वमृतमातृश्राद्धंमृतेभर्तरिलुप्यतेइतिवचं
नप्रामाण्यमाश्रित्यपितृमरणोत्तरंनकुर्वंति॥ भर्तुरग्रेसहदाहेनवामृतानांमातामहीभगिनीदुहितृमातृष्वसृपितृष्वस्रादीनामपुत्राणां
पितृमात्रादिकुलोत्पन्नानांसर्वासामेवसौभाग्यवतीनामस्यांनवम्यांश्राद्धंकार्यं॥ भर्तुरग्रेमृतानांतत्तद्भर्तृमरणोत्तरंचनकार्यं॥ अतए-
वास्याअविधवानवमीतिप्रसिद्धिः॥ अतःपत्न्याअपिनवमीश्राद्धंकार्यं॥ अस्याविधवानवमीश्राद्धस्यमहालयवद्घातवृद्धिकदर्शनंगौ-
णकालः॥ एवंदौहित्रप्रतिपच्छ्राद्धस्यापातिकालतत्त्वविवेचनं॥ अत्राविधवानवमीश्राद्धेसुवासिनीनांप्रतिसांवत्सरिकश्राद्धादौचसुवा-

सिनीभोजनमपिकार्यं भर्तुरग्रेमृतानारीसहदाहेनवामृता॥ तस्याःस्थानेनियुंजीतविप्रैःसहसुवासिनीमित्यादिमार्कंडेयवचनात्॥ अस्यांन-
वम्यांपिंडदानंजीवत्पितृकेणापिगर्भिणीपतिनाचापिकार्यं॥ नवमीश्राद्धासंभवेममान्वष्टक्याकरणजनितप्रत्यवायपरिहारार्थंशानवा-
रमेभिर्घर्मेभिःसुमनाइतिमंत्रजपंकरिष्येइतिसंकल्प्यतज्जपंकुर्यात्॥ अन्वष्टक्येसामवेदिभिःपितृपार्वणमेवकार्यंमातृमातामहपार्वणे
नकार्येइतिसिंधुः॥ ॥अथात्रद्वादश्यांसंन्यासिनांमहालयःसचापराण्हव्यापिन्यामित्युक्तं॥ तत्रवैष्णवाअपराण्हव्यापिन्यांद्वादश्यां
एकादशीव्रतदिनेसत्वेस्वल्पायामपिद्वादश्यांसुद्धत्रयोदश्यांवैकादशीपारणादिनेएवसंन्यासिदैवत्यंश्राद्धंकुर्वंति॥ ममत्वीदृशेविषये
वैष्णवैः॥ संन्यासिमहालयोदर्शेकार्यइतिभाति॥ ॥अथत्रयोदश्यांमघायुतायांकेवलायांवाश्राद्धंनित्यं॥ केवलमघायामपिश्राद्धं
कार्यं॥ अत्रश्राद्धविधौबहुग्रंथेषुबहवःपक्षाः॥ ॥अपुत्रेणपुत्रिणावागृहिणासपत्नीकपितृपार्वणमातामहपार्वणाभ्यांपितृव्य
भ्रातृमातुलपितृष्वसृमातृष्वसृभगिनीश्वशुरादिपार्वणैश्चसहितमपिंडकंसांकल्पविधिनाश्राद्धंकार्यं॥ अथवापित्रादिपार्वणद्वयं
महालयवत्पितृव्याद्येकोद्दिष्टगणांश्चोद्दिश्यसांकल्पविधिनाश्राद्धंकार्यं॥ यद्वादर्शवत्षट्दैवतंश्राद्धमपिंडकंकार्यं॥ अथवानि
ष्कामेनपुत्रिणाश्राद्धविधिनाश्राद्धंनानुष्ठेयं॥ किंतुपित्रादिपार्वणद्वयंकेवलपितृव्यादिसहितंवोद्दिश्यैतेषांतृप्त्यर्थंब्राह्मणभोजनंक
रिष्येइतिसंकल्प्य॥ पितृरूपिणेब्राम्हणायगंधंसमर्पयामीत्येवंपंचोपचारान्समर्प्य॥ ब्रम्हार्पणमित्यादिपठित्वानेनब्राम्हणभोजनेनपि-

आदिरूपीश्वरःप्रियतामित्यन्नमुत्सृज्यपायसादिमधुरान्नेनब्राह्मणान्भोजयित्वादक्षिणाभिःसंतोष्यस्वयंभुंजीतस्येतावदेवक-
र्तव्यं॥ अपुत्रिणःसकामस्यत्वपिंडदानरहितश्राद्धविधिनाश्राद्धंनदोषाय॥ क्वचिदपुत्रिणः॥ पिंडदानमप्युक्तं॥ एवमुक्तपक्षेष्व-
न्यतमपक्षेणमघात्रयोदशीश्राद्धमवश्यानुष्ठेयं॥ अकरणेदोषोक्तेर्नित्यत्वात्॥ हस्तनक्षत्रस्थेसूर्येमघायुतात्रयोदशीगजच्छाया
संज्ञिता अस्यांश्राद्धेनफलभूयस्त्वं॥ अत्रमहालयस्ययुगादेश्चप्राप्तौमघात्रयोदशीमहालययुगादिश्राद्धानितंत्रेणकरिष्यइ-
तिसंकल्प्यतंत्रेणकुर्यात्॥ ननुदर्शेननित्यश्राद्धस्येवकस्यचित्प्रसंगसिद्धिः अत्रैवंभाति॥ अंगानामैक्यंप्रधानमात्रभेदस्तं-
त्रं॥ तेनविश्वेदेवपाकाद्यंगानामैक्यंविभाग्यपिंडादेर्भेदएव॥ प्रसंगस्त्विहस्थलेतुप्रधानमपिनभिद्यतइति॥ त्रयोदशीश्राद्धेऽपर-
पक्षत्वात्धूरिलोचनाविश्वेदेवाःश्राद्धसागरेउक्ताः॥ अविभक्तैरपिभ्रातृभिर्मघात्रयोदशीश्राद्धंपृथक्कार्यमितिसिंधुकौस्तुभा-
दौ॥ विभक्तैरपिसहैवेतिश्राद्धसागरे॥ अथात्रचतुर्दश्यांपित्रादित्रयमध्येएकस्यापिशस्त्रविषाग्निजलादिशृंगिव्याघ्रसर्पादि-
निमित्तेनदुर्मरणेनमृतस्यैकोद्दिष्टविधिनाश्राद्धंकार्यं॥ पित्रादिद्वयोःशस्त्रादिहतत्वेएकोद्दिष्टेकार्ये॥ पित्रादीनांत्रयाणांशस्त्रा-
दिहतत्वेपार्वणमेवकार्यं॥ केचिदेकोद्दिष्टत्रयंकार्यमित्याहुः सहगमनेप्रयागादौचविधिप्राप्तेऽग्निजलादिमरणेचतुर्दशीश्राद्धंनका-
र्यं॥ युद्धप्रायोपवेशनयोर्वैधत्वेपीदंकार्यं॥ अत्रशस्त्रादिहतपितृव्यभ्रात्रादेरप्यपुत्रस्यैकोद्दिष्टंकार्यं॥ इदंधूरिलोचनसंज्ञकदेव

सहितंकार्यं॥ अत्रसंबंधगोत्रनामाद्युच्चार्यामुकनिमित्तेनमृतस्यचतुर्दशीनिमित्तमेकोद्दिष्टंश्राद्धंसदैवंसपिंडंकरिष्यइतिसंकल्प्य
प्रत्येकोद्दिष्टमेकार्घ्यैकपवित्रमेकपिंडयुक्तंश्राद्धंकार्यं॥ पित्रादेर्भ्रात्रादेश्चशस्त्रहतत्वे पृथक्पाकादिनामहालयवत्सहतंत्रेण
वैकोद्दिष्टद्वयादि॥ एवंचतुर्दश्यामेकोद्दिष्टंकृत्वापित्रादिसर्वपितृगणोद्देशेनसकृन्महालयस्तिथ्यंतरेऽवश्यंकार्यः॥ अस्यांचतुर्-
श्यांयदाशस्त्रादिमृतयोर्मातापित्रोर्मृताहस्तदाचतुर्दशीनिमित्तमेकोद्दिष्टंकृत्वापुनस्तदैवमृतादित्रयोद्देशेनसांवत्सरिकंपार्वण
विधिनाकार्यमितिश्राद्धसागरे॥ कौस्तुभेमातादौतुसांवत्सरिकपार्वणेनैवचतुर्दशीश्राद्धसिद्धिर्नपृथक्कार्यमित्युक्तंदिनांतरेचसकृन्म-
हालयःकार्यः॥ ॥अत्रचतुर्दशीश्राद्धस्यकथंचिद्विघ्नेत्वत्रैवपक्षेऽग्रिमपक्षेवादिनांतरेतत्पार्वणेनविधिनैवकार्यं॥ नत्वेकोद्दि-
ष्टं॥ अत्रैकोद्दिष्टेऽपराण्हव्यापिन्येवचतुर्दशीग्राह्यानत्वितरैकोद्दिष्टतिथिवत्॥ मध्यान्हव्यापिनीतिकौस्तुभे॥ हस्तनक्षत्रेसूर्ये
सतिचांद्रहस्तनक्षत्रयुतामावास्यागजच्छायातस्यांश्राद्धदानादिकार्यं॥ इत्यमायांगजच्छाया॥ आश्विनशुक्लप्रतिपदिदौहित्रेण
नुपनीतेनापिसपत्नीकमातामहस्यपार्वणंमातुलेसत्यप्यवश्यंकार्यं॥ मातामहीसत्वेकेवलमातामहपार्वणं॥ इदंजीवत्पितृकेणा
पिकार्यं॥ इदंसपिंडकमपिंडकंवा॥ अत्रपुरूरवाद्रवसंज्ञकाविश्वेदेवाः॥ धूरिलोचनाइतिकेचित्॥ इयंप्रतिपदपराण्हव्यापिनीग्राह्येति २९
बहवः॥ संगवव्यापिनीतिकेचित्॥ अस्यश्राद्धस्ययावद्वृश्चिकदर्शनंगौणकालइतिकालतत्वविवेचने॥ ॥इतिमहालयादिनिर्णयोद्देशः॥भा

द्रुपदकृष्णपक्षेभौमवारव्यतीपातरोहिणीयुताषष्ठीकपिलाषष्ठी॥ अत्रहस्तस्थेसूर्येफलातिशयः॥ अयंयोगोदिवैवग्राह्योनतुरा
त्रौसूर्यपर्वत्वादितिभाति॥ अस्यांहुतंदत्तंचसर्वंकोटिगुणंभवेत्॥ अत्रश्राद्धंकार्यमितिविशेषवचनंनोपलभ्यते तथाप्यलभ्य
योगश्राद्धविधानाद्दर्शवत्षष्ठदैवतंश्राद्धंकार्यम्॥ अथात्रसंक्षेपतोव्रतविधिः॥ ॥सूर्योद्देशेनोपवासंसंकल्प्यदेवदारुशीरकुंकुमै
लामनःशिलापद्मकाष्ठतंडुलान्मधुगव्याभ्यांलेपयित्वाक्षीरालोडितेनकल्केनांगंविलिप्यस्नायात्॥ तत्रमंत्रः॥ आपस्त्वमसिदेवेश
ज्योतिषांपतिरेवच॥ पापंनाशयमेदेववाङ्मनःकायकर्मजम्॥ ततःपंचगव्येनस्नात्वापंचपल्लवैर्मार्जयित्वामृत्तिकास्नानंकुर्यात्॥
तर्पणादिनित्यविधिंकृत्वावरुणंपूजयित्वासर्वतोभद्रमध्येकलशोपरितंडुलादौपद्मंलिखित्वातस्याष्टसुपत्रेषुपूर्वादौसूर्यंतपनंस्वर्ण
रेतसंरविमादित्यंदिवाकरंप्रभाकरंसूर्यमित्यावाह्यमध्येसौवर्णरथेसूर्यमर्कंवरुणंचावाह्यकरवीरार्कादिपुष्पैर्धूपादिभिःसंपूजयेत्॥
दिक्पालादिदेवताःसंपूज्यद्वादशार्घ्यान्सूर्यायदद्यात्॥ सविस्तरःपूजादिविधिर्द्वादशार्घ्यमंत्राश्चकौस्तुभेज्ञेयाः॥ सूर्याग्रे ॥ प्रभाकर
नमस्तुभ्यंसंसारान्मांसमुद्धर॥ भुक्तिमुक्तिप्रदोयस्मात्तस्माच्छांतिंप्रयच्छमे॥ नमोनमस्तेवरदऋक्सामयजुषांपते॥ नमोस्तुविश्व
रूपायविश्वधात्रेनमोस्तुते॥ इतिप्रार्घ्यं॥ ॥उदुत्यमित्यादिसौरसूक्तानिजपित्वारात्रौजागरणंकृत्वाप्रातराकृष्णेनेतिमंत्रेणार्क
समिच्चर्वाज्यतिलैःप्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतंहुत्वाघटादिसर्वालंकारयुतांकपिलांगांमंत्रैःसंपूज्यविप्रायदद्यात्॥ गोपूजामंत्राःकौस्तु

भे॥ दानमंत्रस्तु॥ नमस्तेकपिलेदेवि सर्वपापप्रणाशिनी॥ संसारार्णवमग्नंमांगोमातस्त्रातुमर्हसि॥ वस्त्रयुगच्छन्नांसघंटामित्यादि विशेषणान्युक्त्वेमांगांतुभ्यमहंसंप्रददे इतिदत्त्वासुवर्णदक्षिणांदद्यात् ततस्तस्मैविप्रायरथंसूर्यप्रतिमांचदद्यात्॥ तत्रमंत्रः॥ दिव्यमूर्तिर्जगच्चक्षुर्द्वादशात्मादिवाकरः॥ कपिलासहितोदेवोममसुक्तिंप्रयच्छतु॥ यथात्वंकपिलेपुण्यासर्वलोकस्यपावनी॥ प्रदत्ता सहसूर्येणममसुक्तिप्रदाभवेत्यादि॥ ततःकपिलाप्रार्थनादिविस्तारःकौस्तुभे॥ अथवोपोषणजागरहोमादिविधिमकृत्वाषष्ठ्या मेवस्नानरथादिपूजनकपिलादानादिकार्यम्॥ ॥इतिसंक्षेपतःकपिलाषष्ठीव्रतविधिः॥ ॥इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारेभाद्रपदमासकृत्यनिर्णयोद्देशः॥

॥तुलामेषसंक्रांतिर्विषुवसंज्ञा॥ तस्याःपूर्वाःपराःपंचदशपंचदशनाड्यःपुण्यकालः॥ विशेषःप्रागुक्तएव॥ आश्विनशुक्लप्रतिपदिदेव्यानवरात्रारंभः॥ नवरात्रशब्दआश्विनशुक्लप्रतिपदमारभ्यमहानवमीपर्यंतंक्रियमाणकर्मनामधेयं॥ तत्रकर्मणिपूजैवप्रधानम्॥ उपवासादिकंस्तोत्रजपादिकंचांगम्॥ तथाचयथाकुलाचारमुपवासैकभक्तनक्तायाचितान्यतमव्रतयुक्तंयथाकुलाचारंसप्तशतीलक्ष्मीहृदयादिस्तोत्रजपसहितंप्रतिपदादिनवम्यंतंनवतिथ्यधिकरणकपूजाख्यंकर्मनवरात्रशब्दवाच्यं॥ पूजाप्राधान्योक्तेरेव॥ क्वचित्कुलेजपोपवासादिनियमस्यव्य- ३०
तिरेकउपलभ्यते॥ पूजायास्तुनक्वापिकुलेनवरात्रकर्मण्यभावोदृश्यते॥ यत्कुलेनवरात्रमेवनानुष्ठीयते॥ तत्रनवरात्रपूजादेरप्य

भाव आस्तांनाम ॥ सत्वनवरात्रारंभः सूर्योदयोत्तरं त्रिमुहूर्त्तव्यापिन्यां प्रतिपदि कार्यः ॥ तदभावे द्विमुहूर्त्तव्यापिन्यामपि ॥ क्वचिन्मुहू-
र्त्तमात्रव्यापिन्यामप्युक्तः सर्वथा दर्शयुक्तप्रतिपदि न कार्य इति बहुग्रंथसंमतं ॥ मुहूर्त्तन्यूनव्याप्तौ सूर्योदयास्पर्शे वा दर्शयुतापि ग्राह्या
॥ प्रथमदिने षष्टिघटिका प्रतिपद्द्वितीयदिने मुहूर्त्तद्वयादि परिमिता वर्त्तते तदापूर्णत्वात्पूर्वैव ग्राह्या ॥ द्वितीया वेध निषेधोप्येतत्पक्षद्व-
य एव योज्यः ॥ पुरुषार्थचिंतामणौ तु पूर्वदिने मुहूर्त चतुष्टयोत्तरं मुहूर्त्तपंचकोत्तरं वा प्रवृत्ता द्वितीयदिने मुहूर्त्तद्वयादिपरिमिता प्रतिप-
त् ॥ तदापरस्याः क्षयगामितया निषिद्धत्वादमायुक्तापि पूर्वैव ग्राह्येत्युक्तम् ॥ तत्र सूर्योदयोत्तरं दशघटीमध्ये तत्रासंभवे मध्यान्हेऽभिजि
न्मुहूर्त्ते प्रारंभः कार्यो न त्वपराण्हे ॥ एवं च प्रतिपद आद्यषोडशनाडीनिषेधश्चित्रावैधृतियोगनिषेधश्चाकालानुरोधेन सति संभवे पाल
नीया न तु निषेधानुरोधेन पूर्वाण्हः प्रारंभः कालः ॥ प्रतिपत्तिथिर्वातिक्रमणीया अत्र कर्मणि ब्राह्मणादिचतुर्वर्णस्य म्लेच्छादेश्चाधिकारः
॥ तत्र विप्रेण जपहोमान्नबलिनैवेद्यैः सात्विकी पूजा कार्या ॥ नैवेद्येष्वनिरामिषे मद्यं दत्वा ब्राह्मणस्तु ब्राम्हण्यादेव हीयते ॥ मद्यमपेयम
देयमित्यादिनिषेधान्मांसमद्यादियुतराजसपूजायां ब्राम्हणस्य नाधिकारः ॥ मद्यपाने मरणांतप्रायश्चित्तोक्तेः ॥ स्पर्शे तदंगछेदोक्तेश्चा
ल्पप्रायश्चित्तेन दोषानपगमेन पातित्यापातात् ॥ इत्थमेव सर्वे प्राचीना नवीनाश्च निबंधकारा निबंधेनर्लिख्यंति नवीनतरा भास्कररायप्र-
भृतयोपि सप्तशतीटीकादौ प्राचीनग्रंथाननुसृत्यैवमेव परिकुर्वंति सभायां चैतन्मतमेव श्लाघंते स्वाचरणं त्वन्यथा कुर्वंति नर्लिकं स्वयंदु

दैववशेनब्राह्मण्यभ्रष्टोऽभूवमन्येप्येवंमाभूवन्निति निभृतदययावास्वपातित्यगोपनायवान्येषांकलियुगस्थविप्राणामधिकाराभावालो
चनयावेतिनवयंतत्त्वंजानीमः॥क्षत्रियवैश्ययोर्मांसादियुतजपहोमसहितराजसपूजायामप्यधिकारः॥सचकेवलंकाम्यएवनतु-
नित्यः॥निष्कामक्षत्रियादेःसात्त्विकपूजाकरणेमोक्षादिफलातिशयः॥एवंशूद्रादेरपि॥शूद्रादेर्मंत्ररहितानाजपादिरहितामांसादिद्रव्यका
तामसपूजापिविहिता॥शूद्रेणसप्तशत्यादिजपहोमसहितासात्त्विकीपूजाब्राह्मणद्वाराकार्या॥स्त्रीशूद्रादेःस्वतःपौराणमंत्रपाठे
पिनाधिकारः॥अतएवशूद्रःसुखमवाप्नुयादित्यत्रभाष्येस्त्रीशूद्रयोःश्रवणादेवफलंनतुपाठादित्युक्तं॥एतेनस्त्रीशूद्रयोर्गीतावि-
ष्णुसहस्रनामपाठोदोषायैवेतिज्ञेयं॥क्वचित्पौराणमंत्रयुक्तपूजायांस्त्रीशूद्रयोःस्वतोप्यधिकारउक्तः॥जपहोमादौविप्रद्वारैव॥
म्लेच्छादीनांतुब्राह्मणद्वारापिजपहोमसमंत्रपूजायांचनाधिकारः॥किंतुतैस्तदुपचाराणांदेवीमुद्दिश्यमनसोत्सर्गमात्रंकर्तव्यम्॥ अथ
नवरात्रेनुकल्पाः॥ ॥तृतीयादिनवम्यंतंसप्तरात्रंवाकर्तव्यं॥पंचम्यादिपंचरात्रंवा॥सप्तम्यादित्रिरात्रंवा॥अष्टम्यादिद्विरात्रंवा॥एका
हपक्षेकेवलाष्टम्यांकेवलनवम्यांवा॥एषांपक्षाणांस्वस्वकुलाचारानुसारेणप्रतिबंधादिनापूर्वपक्षासंभवानुसारेणवाव्यवस्था॥तत्रतृ-
तीयापंचम्योर्निर्णयःप्रतिपदादिवत्॥सप्तम्यादिनिर्णयस्तुवक्ष्यते॥नवरात्रादिपक्षेषुक्षयवृद्धिवशेनदिनाधिक्यन्यूनत्वेपूजाद्या
वृत्तिःकार्या॥केचित्तुदिनक्षयेष्टावेवपूजाश्चंडीपाठांश्चकुर्वंति॥इदंदेवीपूजनात्मकंनवरात्रंकर्मनित्यम्॥अकरणेदोषश्रवणात्॥

फलश्रवणात्काम्यंच॥ अत्र नवरात्रे घटस्थापनं॥ प्रातर्मध्यान्हे प्रदोषकाले चेति त्रिकालं द्विकालमेककालं वा स्वस्वकुलदेवतापूजनं स
प्तशत्यादिजपो ऽखंडदीप आचारप्राप्तमालाबंधनमुपवासनक्तैकभक्तादिनियमः सुवासिनीभोजनं कुमारीभोजनपूजनादि॥ अं
ते सप्तशत्यादिस्तोत्रमंत्रहोमादीत्येतानि विहितानि॥ एतेषां मध्ये क्वचित्कुले घटस्थापनादीनि द्वित्रादीन्येवानुष्ठीयंते तेन सर्वाणि क्वचि
त्घटस्थापनादिरहितानि कानिचित्क्वचित्क्वचित्सर्वाण्येवेत्येतेषां समुच्चयविकल्पौ कुलाचारानुसारेण व्यवस्थितौ ज्ञेयौ॥ कुलपरंपराप्र
प्तादधिकं शक्तिसत्वेनानुष्ठेयमिति शिष्टाचारः॥ फलकामनया प्रार्थितमुपवासादिकं कुलाचाराभावेपि कुर्वंति॥ इदं कलशस्थापनं रात्रौ न
कार्यं॥ तत्र कलशस्थापनार्थं शुद्धमृदा वेदिकां कृत्वा पंचपल्लवदूर्वाफलतांबूलकुंकुमधूपादिसंभारान्संपादयेत्॥ अथ संक्षेपतः प्रयोगः
॥ ॥ प्रतिपदि प्रातः कृताभ्यंगस्नानः कुंकुमचंदनादिकृतपुंड्रो धृतपवित्रः सपत्नीको दशघटिकामध्ये ऽभिजिन्मुहूर्ते वा देशकालौ संकीर्त्य
मम सहकुटुंबस्यामुकदेवताप्रीतिद्वारा सर्वापच्छांतिपूर्वकदीर्घायुर्धनपुत्रादिवृद्धिशत्रुजयकीर्तिलाभप्रमुखचतुर्विधपुरुषार्थसिध्यर्थं
मद्यप्रभृतिमहानवमीपर्यंतं प्रत्यहं त्रिकालमेककालं वामुकदेवतापूजामुपवासनक्तैकभक्तान्यतमनियमसहितमखंडदीपप्रज्वालनं कु
मारीपूजनं चंडिसप्तशतीपाठं सुवासिनीभोजनमित्यादि यावत्कुलाचारप्राप्तमनूद्यैवमादिरूपं शारदीयनवरात्रोत्सवाख्यं कर्म करिष्ये॥ देवता
पूजनांगत्वेन घटस्थापनं च करिष्ये॥ तदादौ निर्विघ्नतासिध्यर्थं गणपतिपूजनं पुण्याहवाचनं चंडीसप्तशतीजपाद्यर्थं ब्राम्हणवरणं च करिष्ये

॥ एतानिकृत्वाघटस्थापनसत्येमहीद्यौरितिभूमिंप्राथ्यस्पृष्ट्वातस्यांशुभ्यंकुरारोपणार्थंशरद्मृदंप्रक्षिप्योषधयःसमिनितस्यांमृदियवादी
न्प्रक्षिप्याकलशोधिनिकुंभंनिधायेमंमेगंगेइतिजलेनापूर्यगंधद्वारामितिगंधंयाओषधीरितिसर्वौषधिःकांडात्कांडादितिदूर्वा॥ अश्वत्थेव
इतिपंचपल्लवान्स्योनापृथिवीतिसप्तमृदः॥याःफलिनीरितिफलसहिरत्नानिहिरण्यरूपइतिरत्नहिरण्यंप्रक्षिप्ययुवासुवासाइतिसूत्रेणा
वेष्ट्यपूर्णादर्वीतिपूर्णपात्रंनिधायतत्त्वायामीतिवरुणंसंपूज्यतत्कलशोपरिकुलदेवताप्रतिमांसंस्थाप्यपूजयेत॥ स्वस्थानेएववासंस्था-
प्यपूजयेत्॥ तद्यथाजयंतीमंगलाकालीभद्रकालीकपालिनि॥ दुर्गाक्षमाशिवाधात्रीस्वाहास्वधानमोस्तुते॥ आगच्छवरदेदेविदैत्यदर्पनि
षूदनि॥ पूजांगृहाणसुमुखिनमस्तेशंकरप्रिये॥ अनेनपुरुषसूक्तश्रीसूक्तप्रथमऋग्भ्यांचावाह्य॥ जयंतीमंगलाकालीतिमंत्रेणसूक्तऋ
ग्भिश्वासनादिषोडशोपचारैःसंपूजयेत्॥ सर्वमंगलमांगल्येइत्यादिभिःसंप्रार्थ्य॥ प्रत्यहंबलिदानपक्षेमाषभक्तेनकूष्मांडेनवाबलिंदद्या
त्अंतेएववाबलिदानंनबलिदानंब्राम्हणःपारणादिनेकूष्मांडबलिदानंकुर्यात्॥ कूष्मांडोबलिरूपेणममभाग्यादवस्थितः॥ प्रणमामिततःसर्वरूपि
णंबलिरूपिणं॥ चंडिकाप्रीतिदानेनदातुरापद्विनाशनम्॥ चामुंडाबलिरूपायबलेतुभ्यंनमोस्तुते॥ इतिप्रार्थ्य॥ यज्ञार्थंबलयःसृष्टाःस्व-
यमेवस्वयंभुवा॥ अतस्त्वांघातयाम्यद्यतस्माद्यज्ञेवधोवधः॥ ॐ ह्रीं ऐं ह्रीं कौशिकिकुष्मांडरसेनाप्यायतां॥ पादौप्रक्षाल्य चम्य ३२
शांतापृथिवीतिशांतिःशांतिःशांतिः॥ ततःअखंडदीपकंदेव्याःप्रीतयेनवरात्रकम्॥ उज्ज्वालयेदहोरात्रमेकचित्तोधृतव्रतइत्यखंड

दीपंप्रतिष्ठापयेत् ॥ ॥ अथचंडीपाठप्रकारः ॥ ॥ यजमानेनवृतोहंचंडीसप्तशतीपाठंनारायणहृदयलक्ष्मीहृदयपाठंवाकरिष्ये॥इ
त्यादिसंकल्प्य॥आसनादिंविधाय॥आधारेअन्यहस्तेलिखितंपुस्तकंस्थापयित्वानारायणंनमस्कृत्येतिवचनात्॥ॐनारायणायनमः नरायनरोत्तम
यनमः॥देव्यैसरस्वत्यैनमः॥व्यासायनमः॥इतिनमस्कृत्यप्रणवमुच्चार्यसर्वपाठांतेप्रणवंपठेत्॥पुस्तकवाचनेनियमाः हस्तेपुस्तकंन
धारयेत्॥स्वयंब्राह्मणभिन्नेनचलिखितंविफलंअध्यायंप्राप्यविरमेन्नतुमध्येकदाचन॥कृतेविराममध्येतुअध्यायादिंपठेत्पुनः॥ग्रं-
थार्थंबुध्यमानःस्पष्टाक्षरंनातिशीघ्रंनातिमंदंरसभावस्वरयुतंवाचयेत्॥त्रिवर्गफलकामेनचंडीपाठःसदैवकर्तव्यः॥तस्मान्ममैतन्मा
हात्म्यंपठितव्यंसमाहितैः॥श्रोतव्यंचसदाभक्त्येत्यादिवचनात्॥नैमित्तिकपाठोप्युक्तः॥शांतिकर्मणिसर्वत्रतथादुःस्वप्नदर्शने॥ग्रह
पीडासुचोग्रासुमाहात्म्यंशृणुयान्ममेति॥तथा॥अरण्येप्रांतरेवापिदावाग्निपरिवारितः॥दस्युभिर्वावृतःशून्येगृहीतोवापिशत्रुभिः
॥इत्यादिसंकटान्युद्दिश्य॥सर्वबाधासुघोरासुवेदनाभ्यर्दितोपिवा॥स्मरन्ममैतन्माहात्म्यंनरोमुच्येतसंकटादित्युक्तं॥उपसर्गोपशां
त्यर्थंत्रयःपाठाःकार्याः॥गृहपीडाशांतयेपंच॥महाभयेसप्त॥शांत्यर्थंवाजपेयफलार्थंचनव॥राज्यवश्यार्थमेकादश॥वैरिनाशार्थंद्वा-
दश॥स्त्रीपुंवश्यार्थंचतुर्दश॥सौख्यायलक्ष्म्यर्थंचपंचदश॥पुत्रपौत्रधनधान्यार्थंषोडश॥राजभयनाशायसप्तदश॥उच्चाटनायाष्ट
दश॥वनभयेविंशति॥बंधमोचनायपंचविंशति॥दुर्भिक्षस्यरोगकुलच्छेदायुर्नाशवैरिवृद्धिव्याधित्रिविधोत्पातादिमहासंकटनाशेरा-

ज्यरुद्धिश्चशतावृत्तिभिः॥सहस्त्रावर्त्तनैः शताश्वमेधफलम्॥ सर्वमनोरथावाप्तिर्मासमेवंत्रिवाराहीनं तत्रैवोक्तं॥ सर्वत्र काम्यपाठे आदौ संक-
ल्पपूर्वकपूजनमंतेबलिदानंचकार्यम्॥ ॥अत्राचाराद्वेदपारायणमपिकार्यं॥ ॥तद्विधिर्बौधायनोक्तःकौस्तुभेज्ञेयः॥ अथकुमारी
पूजा॥ ॥एकवर्षातुयाकन्यापूजार्थेतांविवर्जयेत्॥ ॥द्विवर्षकन्यामारभ्यदशवर्षावधिकुमारीणांक्रमेणकुमारीकात्रिमूर्त्तिःकल्याणीरो-
हिणीकालीचंडीकाशांभवीदुर्गाभद्रेतिनामानि॥ आसांकुमारीणांप्रत्येकंपूजामंत्राःफलविशेषाःलक्षणानिचान्यत्रज्ञेयानि॥ब्राम्हणेनब्रा-
म्हणीत्येवंसवर्णाप्रशस्ता॥ द्विजातीयापिक्वचित्कामनाविशेषेणोक्ता॥एकैकवृध्या प्रत्यहमेकावाकुमारीपूज्या॥मंत्राक्षरमयींलक्ष्मींमा-
तृणांरूपधारिणीं॥नवदुर्गात्मिकांसाक्षात्कन्यामावाहयाम्यहं॥जगत्पूज्ये जगद्वंद्ये सर्वशक्तिस्वरूपिणि॥ पूजांगृहाण कौमारीजगन्मातर्न-
मोस्तुते॥ इतिमंत्रेणपादप्रक्षालनपूर्वकं वस्त्रकुंकुमगंधधूपदीपभोजनैः पूजयेदितिसंक्षेपः॥कुमारीपूजावद्देवीपूजाचंडीपाठश्चैकोत्तर-
वृध्यापिविहितः॥ भवानीसहस्त्रनामपाठोपिक्वचिदुक्तः॥ अयंशारदनवरात्रोत्सवोमलमासेनिषिद्धः॥शुक्रास्तादौतुभवति॥ प्रथमारंभस्तु
नकार्यः॥शावाशौचजननाशौचयोस्तुसर्वोपिघटस्थापनादिर्विधिर्ब्राम्हणद्वाराकार्यः॥केचिदारंभोत्तरंमध्येआशौचपातेस्वयमेवारब्धंपू-
जादिकंकार्यमित्याहुः॥शिष्टास्त्वाशौचेपूजादेवतास्पर्शादेर्लोकविद्विष्टत्वादन्येनैवकारयंति॥अपरेतुतृतीयादिपंचम्यादिसप्तम्याद्य-
नुकल्पेननवरात्रविधीनांसत्वात्सतिप्रत्याशौचे तृतीयाद्यनुकल्पाश्रयणंकुर्वंति॥ सर्वथालोपप्रसक्तावेवब्राम्हणद्वाराकुर्वंति॥उपवासा

दिशारीरनियमः स्वयंकार्यः एवंरजस्वलास्वुपवासादिकंस्वयंकृत्वापूजादिकमन्येनकारयेत्॥ अत्रसभर्तृकस्त्रीणामुपवासेगंधतां बूलादिग्रहणंनदोषायेत्याहुः॥ अथपंचम्यांसुपांगललिताव्रतं॥ ॥अत्रपंचमीअपराण्हव्यापिनीग्राह्या॥ अपराण्हस्यैवतत्पूजाकालत्वोपपत्तेः॥ दिनद्वयेकात्स्न्येनापराण्हव्याप्तौसाम्येनवैषम्येणवापराण्हैकदेशव्याप्तौचपूर्वैव॥ युग्मवाक्यात्॥ परत्रैवापराण्हव्याप्तौपरैव॥ केचित्तुरात्रिव्यापिनींगृण्हंतिपूजादिकंचरात्रावेवकुर्वंतितन्नमूलंचिंत्यं॥ अत्रपूजादिविधिर्ग्रंथांतरेप्रसिद्धइतिनलिख्यते॥ आश्विनशुक्लपक्षेमूलनक्षत्रेपुस्तकेषुसरस्वतीमावाह्यपूजयेत्॥ मूलेषुस्थापनंदेव्याः पूर्वाषाढासुपूजनं॥ उत्तरासुबलिंदद्याच्छ्रवणेनविसर्जयेदितिवचनात्॥ अत्रपूजयेत्प्रत्यहमितिरुद्रयामलवचनेनान॥ मूलेआवाहनंतदंगभूतपूजनंचकरिष्यइतिसंकल्प्यावाहनपूजनेकार्ये॥ पूर्वाषाढासुपूजनंकरिष्येइतिसंकल्प्यावाहनरहितंपूजैवकेवलं॥ उत्तराषाढासुबलिदानंतदंगभूतांपूजांचकरिष्येइत्येवंतेकार्ये॥ श्रवणेनविसर्जनंकर्तुंतदंगभूतांपूजांकरिष्ये॥ इतिसंकल्प्यसंपूज्यविसर्जयेदितिक्रमः॥ तत्रमूलस्यप्रथमपादेसूर्यास्तात्प्राक्त्रिमुहूर्तव्यापिनिसरस्वत्यावाहनं॥ त्रिमुहूर्तन्यूनत्वेरात्रौवाप्रथमपादसत्वेतस्यविशेषवचनंविनाग्राह्यत्वाभावाद्द्वितीयादिपादेपरदिनेएवावाहनं॥ एवंपूर्वाषाढादिनक्षत्रंपूजादौदिनव्याप्त्येवग्राह्यं॥ विसर्जनंतुश्रवणप्रथमपादेरात्रिभागगतेपिकार्यम्॥ विशेषवचनात्॥ तच्चरात्रेःप्रथमप्रहरपर्यंतमेवेतिभाति॥ ॥अथसप्तम्यादिदिनत्रयपत्रिकापूजनंविहितम्॥ तत्रसप्तम्या

दितिथित्रयंसूर्योदयेमुहूर्त्तमात्रमपिग्राह्यम् ॥ तत्राधिवासनादिप्रयोगविस्तरःकौस्तुभादौज्ञेयः ॥ यत्तुसप्तमीप्रभृतित्रिरात्रंनव-
रात्रकर्मकुर्वंति ॥ तत्रसप्तमीसूर्योदयोत्तरमुहूर्त्ताधिकव्यापिनीग्राह्या ॥ ॥मुहूर्तन्यूनत्वेपूर्वा ॥ ॥ अथमहाष्टमीघटिकामात्रा
प्योदयिकीनवमीयुताग्राह्या ॥ सप्तमीस्वल्पयुतासर्वथा ॥ त्याज्या ॥ यदातुपूर्वत्रसप्तमीयुतापरत्रोदयनास्तिघटिकान्यूनावावर्त
तेतदापूर्वासप्तमीविद्धापिग्राह्या ॥ इयंभौमवारेतिप्रशस्ता ॥ यदाचपूर्वदिनेषष्टिघटिकाष्टमीपरदिनेमुहूर्त्तादिव्यापिनीतदानव-
मीयुताप्युत्तरांत्यक्त्वासंपूर्णत्वात्पूर्वैवग्राह्या ॥ एवंनवम्याःक्षयवशेनदशमीदिनेसूर्योदयोत्तरमनुवृत्त्यभावेऽष्टमीनवमीयुतामोद-
यिकीमपित्यक्त्वासप्तमीयुतैवाष्टमीग्राह्या ॥ अष्टम्यांपुत्रवतोपवासोनकार्यः ॥ कुलाचारप्राप्तौकिंचिद्भक्ष्यंप्रकल्प्यकार्यः ॥ महानवमी
तुबलिदानव्यतिरिक्तविजयपूजापोषणादावष्टमीविद्धाग्राह्या ॥ साचयद्यष्टमीदिनेसायंत्रिमुहूर्त्तास्यात्तदैवग्राह्या ॥ त्रिमुहूर्तन्यू-
नत्वेपरैवग्राह्या ॥ नवमीप्रयुक्तमहाबलिदानंतुदशमीविद्धा ॥ यदाशकृद्धाधिकानवमीतदाबलिदानमपिपूर्णत्वात्पूर्वत्रैवकार्यं ॥ अ
ष्टमीनवम्योःसंधौपूजोक्तासाष्टमीनवम्योःपृथक्त्वादिवारात्रौवा अष्टम्यंतनाडीनवम्याद्यनाड्योःकार्या ॥ यदित्वष्टमीनवम्योर्मध्या-
न्हेपराण्हेवायोगस्तदाष्टमीनवमीपूजयोरप्येकदिनेएवप्राप्तेरष्टमीनवमीपूजांतत्संधिपूजांचतंत्रेणकरिष्यइतिसंकल्प्यतंत्रे- ३४
णपूजाकार्या ॥ यदिशकृत्याधिकाष्टमीतदापूर्वेद्युरष्टमीपूजा ॥ परेद्युःसंधिपूजानवमीपूजयोस्तंत्रं ॥ अत्रनवरात्रेस्वयंपूजादिकंक

तुमशक्तावन्येन कारयेत्॥ षोडशोपचारपूजाविस्तरं कर्त्तुमशक्तो गंधादिपंचोपचारपूजां कुर्यात्॥ नवम्यां पूजां विधाय होमः
कार्यः॥ केचिदष्टम्यामेव होम इत्याहुः॥ अन्ये त्वष्टम्यामुपक्रम्य नवम्यां होमः समापनीयः॥ स चारुणोदयमारभ्य सायंकालपर्यंत
मष्टमीनवम्योः संधौ संभवती॥ निशायां तत्संधौ तु रात्रौ होमादेरयोग्यत्वान्नवम्यामेव होमोपराक्रमसमाप्ती कार्ये इत्याहुः॥ अ-
त्र यथाकुलाचारं व्यवस्था॥ स च होमो नवार्णवमंत्रेण कार्यः॥ अथवा जयंती मंगलाकालीतिश्लोकेन॥ अथवा नमो देव्यै महादेव्यै
इतिश्लोकेन॥ अथवा सप्तशतीश्लोकैः॥ अथवा सप्तशतीस्तोत्रस्य सप्तशतमंत्रैः कवचार्गलाकीलकरहस्यत्रयश्लोकसहितैर्हो
मः॥ सप्तशतीमंत्रविभागोन्यत्र ज्ञेयः॥ अत्रापि विकल्पेषु यथाकुलाचारं व्यवस्था॥ होमद्रव्यं च सर्पिर्मिश्रितं शर्करातिलमिश्रितं च
पायसं॥ केवलतिलैर्वा होमः॥ क्वचित्किंशुकपुष्पदूर्वासर्षपलाजपूगयववल्लीफलरक्तचंदनखंडनानाविधफलानामपि पायसे मिश्र
णं कार्यमित्युक्तम्॥ होमश्च जपदशांशेन कार्यः॥ कुलाचारप्राप्तश्चेन्नृसिंहभैरवादिदेवत्यमंत्रहोमोपि कार्यः॥ अत्र विस्तरः सग्रह
मखो होमः प्रयोगः कौस्तुभे ज्ञेयः अथ बलिदानं॥ ब्राह्मणेन माषादिमिश्रान्नेन कूष्मांडेन वा कार्यम्॥ यद्वा॥ घृतमयं यवपिष्टादिमयं
वा सिंहव्याघ्रनरमेषादिकं कृत्वा खड्गेन घातयेत्॥ ब्राह्मणेन पशुमांसमद्यादिबलिदाने ब्राह्मण्यभ्रष्टता॥ सकामेन क्षत्रियादिना
सिंहव्याघ्रनरमहिषच्छागसूकरमृगपक्षिमत्स्यनकुलगोधादिप्राणिस्वगात्ररुधिरादिमयो बलिर्देयः॥ कृष्णसारमृगः क्षत्रियादि

भिरपिनदेयः॥ अत्रबलिदानमंत्रादिप्रकारः सिंधौज्ञेयः॥ अत्रशतचंडीसहस्रचंडीप्रयोगः कौस्तुभादौ ज्ञेयः॥ द्विविधाशौचेपिनव-
म्यांहोमंघटादिदेवतोत्थापनंच ब्राह्मणद्वाराकारयित्वास्वयंपारणंकृत्वाशौचांतेब्राह्मणभोजनंदक्षिणादिदानंचकार्यं॥ एवंरजस्व
लापिपारणकालेपारणंकृत्वाशुद्धौदानादिकंकुर्यात्॥ विधवायास्तुरजोदोषेभोजननिषेधात्पारणापिशुद्ध्युत्तरमेव॥ एवंव्रतांतरे-
ष्वूह्यं॥ प्रतिपदादियावदष्टमीलोहाभिसारिककर्मराज्ञांविहितं॥ तत्रछत्रचामरादिराजचिन्हानांगजाश्वादीनांचापादिशस्त्राणांदुं
दुभ्यादीनांचपूजाहोमादिकंकार्यं॥ येहयान्पालयंतितेराजभिन्नाअपिस्वातीयुतामाश्विनप्रतिपदंद्वितीयांवारभ्यनवमीपर्यंतंवा
जिनीराजनाख्यंकर्मकुर्युः॥ तत्रोच्चैःश्रवःपूजेरावतपूजाचप्रतिमायांकार्या॥ मत्स्यसमश्वपूजानीराजनंचकार्यं॥ कर्मद्वयेपितत्पूजा
मंत्राहोमादिमंत्राः सविस्तरप्रयोगश्चकौस्तुभे॥ इदानींमश्ववंतः प्राकृतजनास्तुविजयादशम्यामश्वान्तोयेवगात्यपुष्पमाला
दिभिर्विभूष्याश्वशालायांप्रवेशयंति॥ तत्र॥ गंधर्वकुलजातस्त्वंमाभूयाः कुलदूषकः॥ ब्रह्मणः सत्यवाक्येनसोमस्यवरुणस्यच
॥प्रभावाच्चहुताशस्यवर्धयत्वंतुरंगमान्॥ रिपून्विजित्यसमरेसहभर्त्रासुखीभवेतिमंत्रेणकेवलाश्वपूजापिकर्तुमुचिता॥ ॥
अथपारणाविसर्जनयोःकालः॥ ॥तत्रविसर्जनंदशम्यांकार्यम्॥ दिनद्वयेदशमीसत्वेपूर्वदशम्यांश्रवणांत्यपादयोगेतत्रैववि- ३५
सर्जनंतत्रतद्योगाभावेतुपरदशम्यामेव॥ परत्रदशम्यभावेपूर्वदशम्यांनक्षत्रयोगेसत्यसतिवाकार्यं॥ नक्षत्रयोगानुरोधेनक्रिय-

माणंविसर्जनमपराण्हेपिभवति॥ अन्यथाप्रातरेव॥तत्रमृदादिप्रतिमाया विसर्जनपूर्वकंजलादौत्यागः॥परंपरयापूजितायाधातु
प्रतिमायास्तुघटादिस्थापनादुत्तिष्ठेत्यादिमंत्रैरुत्थापनमात्रंकार्यम्॥ नतुविसर्जनम्॥ यद्दिनेविसर्जनंतत्रैवनियमत्यागस्यौचित्यात्
विसर्जनोत्तरंतद्दिनेएवपारणंकार्यं॥ अन्येतुसत्यपिदशम्यांविसर्जनविधौनवम्यामेवपारणंकार्यं॥नवम्यांपारणंकुर्याद्दशम्यामभि
षेकंच कृत्वामूर्तिंविसर्जयेदित्यादिवचनादित्याहुः॥ अत्रैवंव्यवस्था॥ ॥प्रथमदिनेस्वल्पाष्टम्यायुक्तानवमीद्वितीयदिनेपारणपर्या
प्तनवम्यायुक्तादशमीतत्परदिनेश्रवणयुक्ताविसर्जनार्हादशमीतत्राष्टमीनवम्युपवासयोः प्रथमदिनेसिद्धत्वादवशिष्टनवम्यांपारणम
वशिष्टदशम्यांविसर्जनम्॥ यदातु ॥अवशिष्टनवमीदिनेएवदशमीश्रवणनक्षत्रयुक्ताविसर्जनार्हातदाविसर्जनोत्तरंपारणं॥ यदापूर्वदिनेषष्टिदं
डाष्टमीपरदिनेष्टमीशेषयुतानवमीतत्परदिनेनवमीशेषयुतादशमीतदानवमीयुक्तदशम्यामेवविसर्जनोत्तरंपारणा॥ अथनवमी
षष्टिदंडाद्वितीयदिनेनवमीशेषयुक्तादशमीतत्रापिनवमीयुक्तदशम्यामेवविसर्जनपारणे॥ यदात्वष्टमीनवमीदशम्यस्तिस्त्रोपितिथयः
सूर्योदयमारभ्यास्तमयपर्यंतमखंडास्तत्तत्कृत्यपर्याप्तास्तदादाक्षिणात्यानांनवम्यामेवपारणाचारान्न वम्यामेवपारणविस
र्जने। येषांदशम्यामेवाचारस्तेषांतदुभयंदशम्यामेव॥ ॥अथविजयादशमी॥ ॥सापरदिनएवापराण्हव्यापिनीपरा॥ दिनद्वये
पराण्हव्याप्तौदिनद्वयेपिश्रवणयोगेसत्यसतिवापूर्वा॥ एवंदिनद्वयेऽपराण्हव्याप्त्यभावेपिश्रवणयोगसत्वासत्वयोःपूर्वैव॥ दिन

दूयेऽपराण्हव्याप्त्यव्याप्त्योरेकतरदिनेश्रवणयोगेयद्दिनेश्रवणयोगःसैवग्राह्या॥ एवमपराण्हैकदेशव्याप्तावूह्यं॥ यदापूर्वदिनेएवा
पराण्हव्याप्तापरदिनेचश्रवणयोगाभावस्तदापिपूर्वैव॥ यदातुपूर्वदिनेएवापराण्हव्यापिनीपरदिनेचमुहूर्तत्रयादिव्यापिनीअ
पराण्हात्पूर्वमेवसमाप्तापरत्रैवश्रवणयोगवतीतदापरैव॥ अपराण्हेदशम्यभावेपि॥ यांतिथिंसमनुप्राप्यउदयंयातिभास्करइत्या
दिसाकल्यवचनैः॥ श्रवणयुक्तायाग्राह्यायाऔदयिकस्वल्पदशम्याःकर्मकालेसत्वापादनात्॥ सिंधौत्विदंपरदिनेपराण्हकालेश्र
वणसत्वेएव॥ श्रवणस्याप्यपराण्हात्पूर्वमेवसमाप्तौतुपूर्वैवेत्युक्तम्॥ युक्तंचैतत्॥ यदापरदिनेएवापराण्हव्याप्तिःपूर्वदिनेएवा
पराण्हात्परत्रसायान्हादौश्रवणयोगस्तदातुपरैवग्राह्येतिममप्रतिभाति॥ अत्रापराजितापूजनंसीमोल्लंघनंशमीपूजनंदेशांतर
यात्रार्थिनांप्रस्थानंचविहितं॥ तत्पूजाप्रकारस्त्वपराण्हेग्रामादीशान्यांदिशिगत्वाशुचिदेशेभुवमुपलिप्यचंदनादिनाष्टदलमालिख्य
॥ममसकुटुंबस्यक्षेमसिध्यर्थमपराजितापूजनंकरिष्येइतिसंकल्प्य॥ मध्येअपराजितायैनमइत्यपराजितामावाह्यतद्दक्षिणेक्रिया
शक्त्यैनमइतिजयांवामतउमायैनमइतिविजयांचावाह्य॥ अपराजितायैनमः॥ जयायैनमः॥ विजयायैनमः॥ इतिनाममंत्रैःषोड-
शोपचारपूजांकृत्वाप्रार्थयेत्॥ इमांपूजांमयादेवियथाशक्तिनिवेदितां॥ रक्षणार्थंतुसमादायव्रजस्वस्थानमुत्तममिति॥ अथराज्ञः ३६
संकल्पेयात्रायांविजयसिध्द्यर्थमितिविशेषः॥ पूजानमस्कारांते॥ हारेणतुविचित्रेणभास्वत्कनकमेखला॥ अपराजिताभद्ररता

करोतुविजयंममेत्यादिमंत्रैर्विजयंप्राथ्यपूर्ववद्विसृजेदितिसंक्षेपः॥ ततःसर्वेजनाःग्रामाद्बहिरीशानदिगवस्थितांशमींगत्वापूज
येयुः॥ सीमोल्लंघनंतुशमीपूजनात्पूर्वंपश्चाद्वाकार्यं॥ राजात्वश्वमारुह्यसहपुरोहितःसामात्यःशमीमूलगत्वावाहनादवरुह्यस्वस्ति
वाचनपूर्वकंशमींसंपूज्यकार्योद्देशानमात्यैःसहसंवदन्प्रदक्षिणांकुर्यात्॥ पूजाप्रकारस्तु॥ ममदुष्कृतामंगलनिरासार्थंक्षेमार्थंया
त्रायांविजयार्थंचशमीपूजांचकरिष्ये॥ शम्यलाभेअश्मंतकवृक्षपूजनंचकरिष्ये॥ इतिसंकल्पः॥ राजातुशमीमूलेदिक्पालपूजां
वास्तुदेवतापूजांचकुर्यात्॥ अमंगलानांशमनींशमनींदुष्कृतस्यच॥ दुःस्वप्ननाशिनींधन्यांप्रपद्येहंशमींशुभामितिपूजामंत्रः॥ पु-
जांते॥ शमीशमयतेपापंशमीलोहितकंटका॥ धरित्र्यर्जुनबाणानांरामस्यप्रियवादिनी॥ करिष्यमाणयात्रायांयथाकालंसुखंमया
॥ तत्रनिर्विघ्नकर्त्रीत्वंभवश्रीरामपूजितेइतिप्रार्थयेत्॥ अश्मंतकपूजने॥ अश्मंतकमहावृक्षमहादोषनिवारण॥ इष्टानांदर्शनंदेहि
शत्रूणांचविनाशनमितिप्रार्थयेत्॥ राजाशत्रोर्मूर्तिंकृत्वाशस्त्रेणविध्येत्॥ प्राकृताःशमीशाखांछित्वाआनयंतितंनिर्मूलंगृहीत्वा
साक्षतामार्द्रांशमीमूलगतांमृदं॥ गीतवादित्रनिर्घोषैरानयेत्स्वगृहंप्रति॥ ततोभूषणवस्त्रादिधारयेत्स्वजनैःसह॥ नीराज्यमानःपुण्या
भिर्युवतीभिःसुमंगलमिति॥ अत्रदेशांतरंजिगमिषुभिर्विजयमुहूर्त्तेचंद्राद्यनुकूल्याभावेपिप्रयाणंकार्यम्॥ तत्रविजयमुहूर्तोद्विविधः
॥ ॥ ईषत्संध्यामतिक्रम्यकिंचिदुद्भिन्नतारकः॥ विजयोनामकालोयंसर्वकामार्थसाधकइत्येकः॥ एकादशोमुहूर्तोपिविजयःपरिकीर्तितः

॥ तस्मिन्सर्वैर्विधानव्यायात्राविजयकांक्षिभिरित्यपरः ॥ उक्तद्व्यान्यतरमुहूर्त्तेदशमीयुक्तेप्रस्थानंकार्यं॥ नत्वेकादशीयुक्ते॥ आश्वयुक्शु-
क्लदशमीविजयाख्याखिलेशुभा॥ प्रयाणेतुविशेषेणकिंपुनःश्रवणान्वितेति ॥ ज्योतिर्ग्रंथोक्तैरन्यान्यपिकर्माणिमासविशेषनिरपेक्षा-
ण्यत्रचंद्राद्यनुकूल्याभावेप्यनुष्ठेयानि॥ मासविशेषेविहितानितुचूडाकर्मविष्ण्वादिदेवताप्रतिष्ठादीनिनकुर्यात्॥ राज्ञांपट्टाभिषेकस्तुन-
वमीविद्धादशमीश्रवणयुतापिनग्राह्या॥ किंत्विहपिकस्यैवग्राह्या आश्विनस्यशुक्लांदशमीमेकादशींपौर्णमासींवारभ्यमुहूर्तावशिष्टायांरात्रौतीर्थं दोगत्वाप्र-
त्यहंमासपर्यंतकार्तिकस्नानंकार्यं॥ तत्प्रकारः ॥ विष्णुंस्मृत्वादेशकालौसंकीर्त्य॥ नमःकमलनाभायनमस्तेजलशायिने॥ नमस्तेस्तु
हृषीकेशगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते॥ इत्यर्घ्यंदत्वा॥ कार्तिकेहंकरिष्यामिप्रातःस्नानंजनार्दन॥ प्रीत्यर्थंतवदेवेशदामोदरमयासह॥ ध्या-
त्वाहंत्वांचदेवेशजलेस्मिन्स्नातुमुद्यतः॥ तवप्रसादात्पापंमेदामोदरविनश्यतु॥ इतिमंत्राभ्यांस्नात्वापुनरर्घ्यंदद्यात्॥ तत्रमंत्रौ॥ नि-
त्येनैमित्तिकेकृष्णकार्त्तिकेपापनाशने॥ गृहाणार्घ्यंमयादत्तंराधयासहितोहरे॥ व्रतिनःकार्तिकेमासिस्नातस्यविधिवन्मम॥ गृहाणार्घ्यं
मयादत्तंराधयासहितोहरे॥ कुरुक्षेत्रगंगापुष्करादितीर्थविशेषेणफलविशेषः॥ ॥ अथान्योपिविशेषः॥ ॥ कार्त्तिकंसकलंमासंनित्य
स्नायीजितेंद्रियः॥ जपन्हविष्यभुक्शांतःसर्वपापैःप्रमुच्यते॥ स्मृत्वाभागीरथींविष्णुंशिवंसूर्यंजलंविशेत्॥ नाभिमात्रेजलेतिष्ठन्व्रतीस्ना- ३७
याद्यथाविधि इदंकार्तिकस्नानंप्रातःस्नानंप्रातःसंध्यांचकृत्वाकार्यं॥ ताभ्यांविनेतरकर्मानधिकारात्॥ यद्यपिप्रातःसंध्यायाःसूर्योदये

समाप्तिस्तथाप्यत्रवचनबलादुदयात्पूर्वंसंध्यांसमाप्यकार्तिकस्नानंकार्यमितिनिर्णयसिंधावुक्तम्॥ नचैवंग्रंथांतरेदृश्यते॥ एवंमास
स्नानाशक्तोन्यहंस्नायात्॥ अन्येषामपिकार्तिकमासव्रतानामत्रैवारंभः॥ तानियथा॥ तुलसीदललक्षेणकार्तिकेयोर्चयेद्धरिं॥ पत्रेपत्रे
मुनिश्रेष्ठमौक्तिकंलभतेफलं॥ तुलसीमंजरीभिर्हरिहरार्चनेमुक्तिःफलं॥ रोपणपालनस्पर्शैःपापक्षयः॥ तुलसीछायायांश्राद्धासिततृ-
प्तिस्तुलसीशोभितगृहेतीर्थरूपेयमकिंकरानायांति॥ इत्यादितुलसीमाहात्म्यं॥ एवंधात्रीमाहात्म्यमपि॥ कार्तिकेधात्रिवृक्षाधश्चित्रा
न्नैस्तोषयेद्धरिंब्राम्हणान्भोजयेद्भक्त्यास्वयंभुंजीतबंधुभिः॥ धात्रीछायास्कश्राद्धंधात्रीपत्रैःफलैश्चहरिपूजनंचमहाफलं॥ देवर्षिस
र्वयज्ञतीर्थानांधात्रीवृक्षेनिवासोक्तेः॥ ॥अत्रैवहरिजागरविधिः॥ ॥जागरंकार्तिकेमासियःकुर्यादरुणोदये॥ दामोदराग्रसेना
नीगोसहस्त्रफलंलभेत्॥ शिवविष्णुगृहाभावेसर्वदेवालयेष्वपि॥ कुर्यादश्वत्थमूलेषुतुलसीनांवनेष्वपि॥ विष्णुनामप्रबंधानियोगायेद्वि
ष्णुसन्निधौ॥ गोसहस्त्रप्रदानस्यफलमाप्नोतिमानवः॥ वाद्यकृत्पुरुषश्चापिवाजपेयफलंलभेत्॥ सर्वतीर्थावगाहोत्थंनर्तकःफलमा-
प्नुयात्॥ सर्वमेतल्लभेत्पुण्यंतेषांतुद्रव्यदःपुमान्॥ अर्चनाद्दर्शनाद्वापितत्षडंशमवाप्नुयादितिकौस्तुभेसर्वाभावेब्राह्मणानांविष्णुभ-
क्तानांवाश्वत्थवटयोर्वासेवनंकुर्यादितितत्रैव॥ सरोरुहाणितुलसीमालतीमुनिपुष्पकं॥ कार्तिकेविहितान्येवंदीपदानंचपंचमं॥ कार्तिक
मासोपवासोवानप्रस्थयतिविधवाभिःकार्यः॥ गृहस्थेनकार्यः॥ कृच्छ्रंवाप्यतिकृच्छ्रंवाप्राजापत्यमथापिवा॥ एकरात्रव्रतंकुर्यात्त्रिरात्रव

तमेववा॥ शाकाहारंफलाहारंपयोहारमथापिवा, चरेद्यवान्नाहारंवासंप्राप्तेकार्तिकेव्रती॥ ॥अथकार्तिकेवर्ज्यानि॥ ॥पलांडुल
शुनहिंगुछत्राकगृंजनमूलकालाबुशिग्रुवृंताककूष्मांडवृहतीफलकलिंगकपित्थनैललवणशाकद्विपाचितान्नपर्युषितान्नदग्धा
न्नानिमाषमुद्गमसूरचणककुलित्थनिष्पावाढक्यादिद्विदलानिचवर्जयेत्॥ सप्तम्यांधात्रीफलंतिलांश्चाष्टम्यांनारिकेरंरविवारेधात्रीफ
लंसर्वदावर्ज्यं॥ कांस्यपात्रेभोजनवर्जनव्रतेकांस्यपात्रंघृतपूर्णंदद्यात् मधुत्यागेघृतपायसशर्करादानंसमाप्तौकार्यम्॥ तैलत्यागेति
लदानं॥ कार्तिकेमौनभोजीसतिलांघंटांदद्यात्॥ स्वर्णयुतानिमाषयुतानित्रिंशत्कूष्मांडान्यत्रमासेदद्यात्॥ कार्तिकेकांस्यभोजीकृमि
भुक्॥ फलवर्जनेफलं॥ रसत्यागेरसः॥ धान्यत्यागेधान्यानिदेयानि॥ सर्वत्रगोदानंवा॥ एकतःसर्वदानानिदीपदानंततथैकतः॥ कार्ति-
केदीपदानस्यफलांनार्हंतिषोडशीं॥ एतावद्व्रतासंभवेचातुर्मास्यव्रतासंभवेकार्तिकेकिंचिद्व्रतमवश्यंकार्यं अव्रतःकार्तिकोयेषांगतो
मूढधियामिह॥ तेषांपुण्यस्यलेशोपिनभवेत्सूकरात्मनामित्युक्तेः॥ शालग्रामादिदेवताग्रेस्वस्तिकमंडलादिकंरंगवल्यादिनाकरो
ति॥ सास्वर्गादिफलंभुक्त्वासप्तजन्मसुवैधव्यंनाप्नोति॥ कार्तिकेपुराणेतिहासश्रवणारंभसमाप्ती विहिते॥ तत्प्रकारः॥ ब्राह्मण
वाचकंकुर्यान्नान्यवर्णजमादरात्॥ श्रावयेच्चतुरोवर्णान्कृत्वाब्राह्मणमग्रतः॥ विस्पष्टमद्रुतंशांतंस्पष्टाक्षरपदंतथा॥ कलस्वररस-
मायुक्तंरसभावसमन्वितम्॥ ब्राह्मणादिषुसर्वेषुग्रंथार्थंचार्पयेन्नृप॥ यएवंवाचयेद्राजन्सविप्रोव्यासउच्यते॥ समाप्तेषुपुराणेषुश्रा-

त्स्यातंतर्पयेन्नृप॥ वाचकः पूजितोयेन प्रसन्नास्तस्य देवताः॥ श्राद्धेयस्यद्विजोभुंक्तेवाचकःश्रद्धयान्वितः॥ भवंतिपितरस्तस्य तृप्ता व-
र्षशतंनृपेति॥ कार्त्तिकस्नानकालेभिलाषाष्टकंकाशीखंडोक्तंपुत्रकामेनपठितव्यं॥ अत्रैवदुग्धव्रतंसमर्प्यदुग्धदानंकृत्वाद्विदलव्रतंसं
कल्पयेत्॥ अत्रोत्पत्तौयेषांदलद्वयंदृश्यतेतेवर्जनीयाइत्येके॥ अन्येत्वेवंलक्षणायांवचनाभावात्स्वरूपतोयेषांद्विदलंदृश्यतेतेवर्ज्यानि
त्यन्येनापिपत्रपुष्पादिकमित्याहुः॥ एवमन्यान्यपितांबूलकेशकर्तनादिवर्जनरूपाणिव्रतानिज्ञेयानि॥ अत्राकाशदीपउक्तः॥ सूर्यास्ते
गृहाददूरेपुरुषप्रमाणंयज्ञियंकाष्ठंभूमौनिखन्यतस्यमूर्ध्न्यष्टदलाद्याकृतिनिर्मितंदीपत्रयंमध्येमहद्दीपंसमंततोष्टौवेतिसंस्थाप्यनि
वेदयेत्॥ दामोदरायनभसितुलायांदोलयासह॥ प्रदीपंतेप्रयच्छामिनमोनंतायवेधसइतिमंत्रः॥ एवंमासमाकाशदीपदानान्महच्छ्रीमा-
भिः॥ आश्विनपौर्णमास्यांकोजागरव्रतं॥ सापूर्वत्रैवनिशीथव्याप्तौपूर्वा॥ उत्तरदिनेएवदिनद्वयेपिवानिशीथव्याप्तौदिनद्वयेनिशीथास्पर्शेवोत्तरैव॥ केचि
त्पूर्वदिनेनिशीथव्याप्तिरेवपरदिनेप्रदोषव्याप्तिरेवतदापरेत्याहुः॥ अत्रलक्ष्मींद्रयोःपूजनंजागरणमक्षक्रीडाचविहिता॥ अत्रपद्मा
सनस्थांलक्ष्मींध्यात्वाक्षतपुंजे ॐ लक्ष्म्यैनमइत्यावाहनादिषोडशोपचारैः संपूज्य॥ नमस्तेसर्वदेवानांवरदासिहरिप्रिये॥ यागतिस्त्व-
त्प्रपन्नानांसामेभूयात्त्वदर्चनादितिपुष्पांजलिंदत्वानमेत्॥ चतुर्दंतसमारूढोवज्रपाणिःपुरंदरः॥ शचीपतिश्चध्यातव्योनानाभरण
भूषितइतिध्यात्वाक्षतपुंजादाविंद्रायनमइतिसंपूज्य॥ विचित्रैरावतस्थायभास्वत्कुलिशपाणये॥ पौलोम्यालिंगितांगायसहस्रा-

क्षायनेनम इति पुष्पांजलिं दत्वा नमेत्॥ नारिकेरोदकं पीत्वा अक्षक्रीडां समारभेत्॥ निशीथे वरदा लक्ष्मीः को जागर्तीति भाषिणी॥ तस्मै वि-
त्तं प्रयच्छामि अक्षैः क्रीडां करोति यः॥ नारीकेरान्पृथुकांश्च देवेभ्यः पितृभ्यः समर्प्य बंधुभिः सह स्वयं भक्षयेत्॥ अस्यामेवाश्वयुजी कर्मा-
श्वलायनैः कार्यं॥ तच्च पर्वद्वैधे पूर्वाह्णसंधौ पूर्वस्मिन्पर्वणि प्रकृतीष्टिं कृत्वा कार्यं॥ अपराह्णसंधौ विकृतिमिमां कृत्वा प्रकृतेरन्वाधानं॥ तत्प्रयोगो-
न्यत्र ज्ञेयः॥ ॥ अथाग्रयणकालः॥ ॥ आश्विनकार्तिकयोः पौर्णमास्याममावास्यायां वा शुक्लपक्षगतकृत्तिकादिविशाखांतनक्ष-
त्रेषु शुक्लपक्षस्थरेवत्यां वा व्रीह्याग्रयणं एवं श्रावणभाद्रपदयोः शुक्लपक्षे पर्वसु नक्षत्रेषु वा श्यामाकाग्रयणं॥ चैत्रवैशाखयोः पर्वादिषु
यवाग्रयणं॥ तत्र पौर्णमासीपर्वणि संगवात्पूर्वं संधौ पूर्वदिने आग्रयणं कृत्वा प्रकृत्यन्वाधानं॥ मध्याह्नात्परत्र संधौ संधिदिने आग्रय-
णं कृत्वा प्रकृत्यन्वाधानं॥ मध्याह्ने संगवादूर्ध्वं मध्याह्नात्पूर्वत्र परत्र वा संधौ संधिदिने आग्रयणेष्टिं कृत्वा प्रकृतीष्टिः सद्यः परदिने वा
कार्या॥ दर्शे तु पूर्वाह्णे पराह्णे वा संधौ यथाकालं दर्शेष्टिं कृत्वा प्रतिपन्मध्ये आग्रयणेष्टिः कार्या॥ एवं नक्षत्राग्रयणपक्षेपि पौर्णमासे-
ष्टेः प्राक् दर्शेष्टेः परं यथाप्रवृत्त्याग्रयणं कार्यं॥ तथा च दीपिका॥ दर्शेष्ट्याः परमुक्तमाग्रयणं प्राक् पौर्णमासाच्च तद्विति॥ यद्यपि
॥ अथो पूर्वाह्ण एव स्यादित्यपि क्रमात्पूर्वाह्णसंधावेवायं क्रम इति हेमाद्रिसिद्धांतानुसारिदीपिकामतं॥ तथापि सर्वावस्थसंधा- ३९
विप्ययमेव क्रम इति कौस्तुभसिद्धांतानुसार्यत्रत्यसिद्धांतो ज्ञेयः॥ अत्र पक्षे अथो पदं चार्थे योज्यं॥ पूर्वाह्णे पर्वपक्षे चेत्यर्थः॥ इत्थं च कृष्णापक्षेन

भवतीति सिद्धं ॥ एतद्दीपिकाकारमतममावास्यापर्वण्याग्रयणविधानस्याखंडदर्शे वैय्यर्थ्यापत्त्यानयुक्तमिति गृत्याग्निसागरोक्तिर्नेस
मीचीना प्रतिभाति ॥ विहृत्यंतरेणाखंडप र्वणि प्रकृत्यन्तरप्रतिपद्यनुष्ठानेपि पर्वानुग्रहसंभवादखंडदर्शेपि प्रतिपदि क्रियमाणाग्र-
यणस्य दर्शपर्वानुग्रहसंभवासंभवात् ॥ खंडदर्शे दर्शपर्वविधानसार्थक्यसंभवाच्चेति दिक् ॥ श्रावणादौ श्यामाकाग्रयणं न कृतं चेच्छरदि व्री
ह्याग्रयणेन समानतंत्रं कार्यम् ॥ तत्र स्मार्ते व्रीह्याग्रयणं श्यामाकाग्रयणं च तंत्रेण करिष्ये इति संकल्प्य ऐंद्राग्नविश्वेदेवार्थमष्टौ व्रीहिमुष्टी
न्निरूप्य शूर्पांतरे श्यामाकान्सोमाय नाम्ना निरूप्य पुनः प्रथमशूर्पे द्यावापृथिव्यर्थं व्रीहिनिर्वापः ॥ एवं होमेपि विश्वेदेवहोमात्परं सोम्य
श्यामाकचरुं हुत्वा द्यावापृथिवीहोमः आश्विनपौर्णमास्यामपराह्णादिसंधावाग्रयणे क्रियमाणे आश्वयुजीकर्मणापि समानतंत्रता का
र्या ॥ तथाच जीर्णव्रीहिचरुः नवव्रीहिचरुः नवश्यामाकचरुश्चेति स्थालीत्रये चरुत्रयं ॥ पूर्वाह्णादिसंधानुसंधिदिने प्रकृतियागोत्तर
माश्वयुजी पूर्वदिने संधिदिने वा प्रकृतियागात्पूर्वमाग्रयणइति कालस्याभावान्नैकतंत्रता ॥ श्यामाकचर्वसंभवे श्यामाकतृणैः प्रस्तरं कृ
त्वा स्रुवादुत्तर आस्तीर्य तत्र स्रुचो निधानं तावतैव श्यामाकाग्रयणसिद्धिरिति वृत्तिकृन्नारायणः ॥ यवाग्रयणं तु कृताकृतं ॥ व्रीह्याग्रय-
णस्य वसंतपर्यंतं गौणकालः ॥ यवाग्रयणस्य वर्षर्तुपर्यंतं अनापदि गौणकाले कुर्वन्कालातिपत्तिप्रायश्चित्तपूर्वमाग्रयणं कुर्यात् ॥ आपदि
गौणकाले कुर्वन्प्रायश्चित्तं न कुर्यात् ॥ गौणकालेप्यतिक्रांते वैश्वानरेष्टिं प्रायश्चित्तं कृत्वातिक्रांताग्रयणं कुर्यात् ॥ स्मार्ते तु वैश्वानरदेवताकः

स्थालीपाकोग्राह्य ॥ यएवाहिताग्नेःपुरोडाशास्तएवौपासनाग्निमतश्चरवइत्युक्तेः॥ प्रथमाग्रयणस्यशरदृत्ययेविभ्रष्टेष्टिंतद्देवताकस्थाली
पाकंवाकृत्वाऽगामिमुख्यकालेप्रथमाग्रयणंकार्यम्॥ गौणकालेप्रथमाग्रयणंनभवति॥ अनारब्धानांदर्शपूर्णमासाग्रयणादीनांप्रायश्चि-
त्तविकल्पाद्विभ्रष्टेष्टिरपिविकल्पिताज्ञेया॥ आग्रयणमकृत्वाकिमपिनवोत्पन्नंसस्यंनभक्षणीयं॥ आकृताग्रयणोऽश्नीयान्नवान्नंयदि-
वैनरः॥ वैश्वानरायकर्तव्यश्चरुःपूर्णाहुतिस्तुवा॥ यद्वासमिंद्रायेतिशतवारंजपेन्मनुं॥ अथाग्रयणानुकल्पाः॥ पृथगाग्रयणप्रयोगा
शक्तौप्रकृतौष्टिसमानतंत्राग्रयणप्रयोगः॥ तत्रपौर्णमासेष्ट्यासमानतंत्रत्वेआदावाग्रयणंप्रधानंपश्चात्साकृतंप्रधानंदर्शेष्ट्यैकतंत्रत्वे
पूर्वंदर्शेष्टिप्रधानयागःपश्चादाग्रयणप्रधानयागः॥ अन्यत्सर्वोत्तरांगजातमाग्रयणंविकृतिसंबंध्येवकार्यम्॥ विरोधेवैकृतंतंत्रमितिसि
द्धांतात्॥ एतदसंभवेनवश्यामाकव्रीहियवैःपुरोडाशंकृत्वादर्शपूर्णमासौकुर्यात्॥ यद्वानवव्रीह्यादिभिरग्निहोत्रहोमंकुर्यात्॥ अथ-
वानवान्नान्यग्निहोत्र्यागवास्वादयित्वातस्याःपयसाग्निहोत्रंजुहुयात् यद्वानवान्नेनब्राह्मणान्भोजयेदितिसंक्षेपः॥ इदंमलमासेनकार्यं
॥ गु र्वाद्यस्तेपिनकार्यमितिकेचित्॥ जीर्णधान्यालाभेतुमलमासादौकार्यम्॥ अस्यामेवपूर्णिमास्यांज्येष्ठापत्यनीराजनादिकंपरविद्धा
यांकार्यं॥ ॥आश्विनकृष्णचतुर्थीकरकचतुर्थीसाचंद्रोदयव्यापिनीग्राह्या॥ दिनद्वयेतद्व्याप्त्यादौसंकष्टचतुर्थीवन्निर्णयः॥ कृष्णाष्ट- ४०
म्यांराधाकुंडेस्नानंमथुरामंडलवासिभिःकार्यं॥ सारुणोदयव्यापिनीतदभावेसूर्योदयव्यापिनीग्राह्या॥ आश्विनकृष्णद्वादशीगोवत्सद्वा

दशीसाप्रदोषव्यापिनीग्राह्या॥ दिनद्वयेतद्व्याप्तौपरासायंकालाख्यगौणकालेसत्वात्॥ उभयत्रतद्व्याप्तौपूर्वैतिबहवः परेतिकेचित्॥ अत्र
वत्सतुल्यवर्णांसवत्सांपयस्विनींगांसंपूज्यगोःपादेताम्रपात्रेणार्घ्यंदद्यात्॥ तत्रमंत्रः॥ क्षीरोदार्णवसंभूतेसुरासुरनमस्कृते॥ सर्वदेव
मयेमातर्गृहाणार्घ्यंनमोस्तुते॥ ततोमाषादिवटकान्गोग्रासार्थंदत्वाप्रार्थयेत्॥ सर्वदेवमयेदेविसर्वदेवैरलंकृते॥ मातर्ममाभिलषि-
तंसफलंकुरुनंदिनि॥ तद्दिनेतैलपक्वंस्थालीपक्वंगोक्षीरंगोघृतंगोदधितक्रंचवर्जयेत्॥ नक्तंमाषान्नभोजनंभूशय्याब्रह्मचर्यंचकार्यं
॥ इमामेवद्वादशीमारभ्यपंचसुदिनेषुपूर्वरात्रेनीराजनविधिर्नारदेनोक्तः॥ नीराजयेयुर्देवांश्चविप्रान्गाश्चतुरगमान्॥ ज्येष्ठान्श्रे-
ष्ठान्जघन्यांश्चमातृमुख्याश्चयोषितइति॥ त्रयोदश्यामपमृत्युनाशार्थंयमायनिशामुखेबहिर्दीपोदेयः इमामेवत्रयोदशीमारभ्य
गोत्रिरात्रव्रतमुक्तं॥ तत्प्रयोगः कौस्तुभे॥ आश्विनकृष्णचतुर्दश्यांचंद्रोदयव्यापिन्यांनरकभीरुभिस्तिलतैलेनाभ्यं ग स्नानंकार्यं॥
अत्ररात्र्यंत्ययाममारभ्यारुणोदयावधिस्ततश्चंद्रोदयावधिस्ततः सूर्योदयावधिरितिकालत्रयेपूर्वः पूर्वोजघन्यउत्तरोत्तरःश्रेष्ठःअत
श्चंद्रोदयोत्तरोमुख्यः कालः॥ प्रातःकालोगौणः ॥ तत्रपूर्वदिनेएवचंद्रोदयव्याप्तौपूर्वा॥ परत्रैवतद्व्याप्तौपरा॥ अस्मिन्पक्षेतद्दिने-
त्तमयादिकालेविहितमुल्कादानदीपदानादिकंतत्कालेचतुर्दश्यभावेपिकार्यं॥ दिनद्वयेचंद्रोदयव्याप्तौपूर्वा॥ दिनद्वयेचंद्रोदयाव्याप्तौ
पक्षत्रयंसंभवति॥ पूर्वत्रचंद्रोदयोत्तरमल्पःकालंसूर्योदयंचव्याप्यप्रवृत्ताचतुर्दशीपरत्रचंद्रोदयात्पूर्वंसमाप्ता॥ यथात्रयोदशीघट्यः

५८पलानि ५० चतुर्दशी ५७ अस्मिन्प्रथमपक्षेउषःकालेकदेशेचतुर्दशीयुक्तेभ्यंगस्नानंकार्यं॥ अथपूर्वत्रसूर्योदयमात्रंव्याप्य प्रवृत्ताप
रत्रचंद्रोदयात्पूर्वंसमाप्ता॥ अथवासूर्योदयास्पर्शेनक्षयएवचतुर्दश्याः॥ यथात्रयोदशी ५९ पलानि ५९ चतुर्दशी ५७ यथावात्रयोदशी
२तद्दिनेचतुर्दशी ५४ अत्रपक्षद्वयेपरत्रचंद्रोदयेभ्यंगस्नानं॥ चतुर्थयामादिजघन्यकालेचतुर्दशीव्याप्तिसत्वात्॥ एतत्पक्षद्वयेकेचिद
रुणोदयात्पूर्वमपिचतुर्दशीमध्येएवस्नानंकार्यमितिवदंति॥ अपरेत्वरुणोदयोत्तरंचंद्रोदयादिकालेमावास्यायुक्तेपिस्नानमितिवदंति
॥यत्तुचतुर्दशीक्षयेपूर्वत्रत्रयोदश्यांचंद्रोदयेस्नानमित्याहुस्तदयुक्तं॥ अत्राभ्यंगस्नानेविशेषः॥ सीतालोष्ठसमायुक्तसकंटकदला-
न्वित॥ हरपापमपामार्गभ्राम्यमाणःपुनःपुनरितिमंत्रेणलांगलोत्थितलोष्ठयुतापामार्गतुंबीचक्रमर्दनशाखानांस्नानमध्येत्रिवारं
भ्रामणंकार्यं॥ अभ्यंगस्नानोत्तरंतिलकादिकृत्वाकार्तिकस्नानंकार्यं॥ उक्तकालेषुस्नानासंभवेसूर्योदयोत्तरंगौणकालेपियत्यादिभिर-
प्यवश्यमभ्यंगस्नानंकार्यं॥ कार्तिकस्नानोत्तरंयमतर्पणंकार्यं॥ तद्यथा॥ यमायनमः॥ यमंतर्पयामीत्येकैकांतिलमिश्रांस्त्रीनंजलीन्स
व्येनापसव्येनवादेवतीर्थेनपितृतीर्थेनवादक्षिणामुखोदद्यात्॥ एवमग्रेपि॥ धर्मराजायनमः॥ मृत्यवे॰ अंतकाय॰ वैवस्वताय॰ काला-
य॰ सर्वभूतक्षयाय॰ औदुंबरायनमः दध्नायन॰ नीलायनमः परमेष्ठिने॰ वृकोदराय॰ चित्रायनमः चित्रगुप्ताय॰ जीवासितृकस्तुयदेव ४१
तीर्थेनसव्येनकुर्यात्॥ ततः प्रदोषसमयेदीपान्दद्यान्मनोहरान्॥ देवालयेमठेवापिप्राकारोद्यानवीथिषु॥ गोवाजिहस्तिशालाया

मेवंधर्मत्रयेपिच॥ तुलासंस्थेसहस्रांशौप्रदोषेभूतदर्शयोः॥ उल्काहस्तानराःकुर्युःपितृणांमार्गदर्शनं॥ तत्र दानमंत्रः॥ अग्निदग्धाश्च
येजीवायेप्यदग्धाः कुलेमम॥ उज्ज्वलज्योतिषादग्धास्तेयांतुपरमांगतिं॥ यमलोकंपरित्यज्य आगतायेमहालये॥ उज्ज्वलज्योतिषाव
र्त्मप्रपश्यंतुव्रजंतुते॥ अस्यांनक्तभोजनंमहाफलं॥ अथाश्विनामावास्यायांप्रातरभ्यंगःप्रदोषेदीपदानलक्ष्मीपूजनादिविहितं॥ त-
त्रसूर्योदयंव्याप्यास्तोत्तरंघटिकाधिकरात्रिव्यापिनिदर्शेसतिनसंदेहः॥ अत्रप्रातरभ्यंगदेवपूजादिकृत्वापराण्हेपार्वणश्राद्धंकृत्वा
प्रदोषसमयेदीपदानोल्काप्रदर्शनलक्ष्मीपूजनानिकृत्वाभोजनंकार्यं॥ अत्रदर्शेबालवृद्धादिभिन्नैर्दिवानभोक्तव्यं॥ रात्रौभोक्तव्यमिति
विशेषोवाचनिकः॥ तथाचपरदिनेएवदिनद्वयेवाप्रदोषव्याप्तौपरा॥ पूर्वत्रैवप्रदोषव्याप्तौलक्ष्मीपूजनादौपूर्वा॥ अभ्यंगस्नानादौ
परा॥ एवमुभयत्रप्रदोषव्याप्त्यभावेपिपुरुषार्थचिंतामणौतुपूर्वत्रैवव्याप्तिरितिपक्षेपरत्रयामत्रयाधिकव्यापिदर्शोदर्शापेक्षयाप्रतिप
द्वृद्धिसत्वेलक्ष्मीपूजादिकमपिपरत्रैवेत्युक्तं॥ एतन्मतेउभयत्रप्रदोषाव्याप्तिपक्षेपिपरत्रदर्शस्यसार्धयामत्रयाधिकव्यापित्वात्परैवयु
क्तेतिभाति॥ चतुर्दश्यादिदिनत्रयेपिदीपावलिसंज्ञकेयत्रयत्रान्हिस्वातीनक्षत्रयोगस्तस्यतस्यप्राशस्त्यातिशयः॥ अस्यामेवनिशीथोत्त
रंनगरस्त्रीभिःस्वगृहांगणादलक्ष्मीनिःसारणंकार्यं॥ ॥इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशिनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेद्वितीयपरिच्छेदे
आश्विनमासकृत्यनिर्णयोद्देशः॥ ॥अथकार्तिकमासः॥ ॥वृश्चिकसंक्रांतौपूर्वाःषोडशनाड्यःपुण्याःशेषंप्राग्वत्॥ अथकार्तिक-

शक्रकृमतिपत्कृत्यं॥ ॥अत्राभ्यंग आवश्यकः॥ एवंचतुर्दश्यादिदिनत्रयेभ्यंगाद्युत्सवस्याकरणेनरकादिदोषश्रवणात्करणेलक्ष्मीप्रा
प्त्यलक्ष्मीपरिहारादिफलश्रवणाच्चनित्यकाम्योभयरूपत्वं॥ अस्यांप्रतिपदिबलिपूजादीपोत्सवोगोक्रीडनंगोवर्धनपूजामार्गपालीबंध
नवष्टिकाकर्षणंनववस्त्रादिधारणाद्युत्सवोद्यूतंनारीकर्तृकनीराजनंमंगलमालिकाचेत्येवमादीनिकृत्यानि॥ तत्रयद्युदयंव्याप्यदशमुहू
र्त्तांप्रतिपत्तदाचंद्रदर्शनाभावाच्चंद्रदर्शनप्रयुक्तद्वितीयावेधनिषेधाप्रवृत्तेः सर्वकार्याणिपरप्रतिपद्येवभवंति॥ इष्टिनिर्णयप्रकरणोक्तत्रिमु
हूर्त्तेद्वितीयाप्रवेशमात्रेणचंद्रदर्शनमुक्तं॥ तत्सूक्ष्मदर्शनाभिप्रायम्॥ अत्रतुस्थूलदर्शनमेवनिषेधप्रयोजकंतच्चषण्मुहूर्तेद्वितीयाप्रवेश
एवेतिनविरोधइतिभाति यदिनवमुहूर्त्तोनास्तितदाबलिपूजागोक्रीडागोवर्धनपूजामार्गपालीबंधनवष्टिकाकर्षणानिपूर्वविद्धप्रतिपदि
कार्याणि॥ अभ्यंगनववस्त्रादिधारणद्यूतनारीकर्तृकनीराजनमंगलमालिकादीन्यौदयिकमुहूर्तव्यापिन्यामपिकार्याणि॥ बलिपूजा
देः केनचिन्निमित्तेनपूर्वविद्धायामनुष्ठानासंभवेपरविद्धायामनुष्ठानंकार्यं॥ नतुकर्मत्यागस्तिथ्यंतरपरिग्रहोवा॥ यथाबौधायनीयाद्यैः
स्वस्वसूत्रोक्तानुष्ठानासंभवेआपस्तंबीयादिसूत्रोक्तानुष्ठानंकार्यंनतुकर्मलोपः शाखांतरपरिग्रहोवातद्वदितिमाधवीयेस्पष्टं॥ तत्ररा
जापंचवर्णैरंगैर्बलिंद्विभुजमालिख्यान्यजनाः शक्लतंदुलैर्विरच्यपूजयेयुः॥ तत्रमंत्रः॥ बलिराजनमस्तुभ्यंविरोचनसुतप्रभो॥ भविष्ये ४२
न्द्रसुराराते पूजेयंप्रतिगृह्यताम्॥ बलिमुद्दिश्ययत्किंचिद्दानकरणेऽक्षय्यंविष्णुप्रीतिकरंतत्॥ योयादृशेनभावेनतिष्ठत्यस्यांमुनीश्वर॥ह-

षदैन्यादिरूपेणतस्यवर्षंप्रयातिहि॥ अस्यांघूतंप्रकर्तव्यंप्रभातेसर्वमानवैः॥ तस्मिन्धूतेजयोयस्य तस्यसंवत्सरंजयः॥ विशेषवच्चभो-
क्तव्यंप्रशस्तैर्ब्राह्मणैःसह॥ बलिराज्येदीपदानात्सदालक्ष्मीःस्थिराभवेत्॥ दीपैर्नीराजनादत्रसैषादीपावलीस्मृता॥ बलिराज्यंसमासाद्य
यैर्नदीपावलिःकृता॥ तेषांगृहेकथंदीपाः प्रज्वलिष्यंतिकेशवेत्यादि॥ अत्रलक्ष्मीपुजाकुबेरपूजाचोक्ता॥ लक्ष्मीर्यालोकपालानांधेनुरूपे
णसंस्थिता॥ घृतंवहतियज्ञार्थेममपापंव्यपोहतु॥ अग्रतःसंतुमेगावोगावोमेसंतुपृष्ठतः॥ गावोमेहृदयेसंतुगवांमध्येवसाम्यहं॥ इति
मंत्राभ्यांगवांसवत्सानांबलीवर्दानांचपूजनंचविभूषणंचकृत्वादोहनभारवाहनादिकंवर्जयेत्॥ ॥अथगोवर्धनपूजा॥ ॥मुख्यगोवर्धनसा-
न्निध्येतस्यैवपूजा॥ तदसान्निध्येगोमयेनान्नकूटेनवागोवर्धनंकृत्वातत्सहितंगोपालपूजाकार्या॥ तत्रश्रीकृष्णप्रीत्यर्थंगोवर्धन पूजनगोपाल पूजनात्म
कमहोत्सवंकरिष्ये॥ इतिसंकल्प्य॥ बलिराज्ञोद्वारपालोभवानत्रभवप्रभो॥ निजवाक्यार्थनार्थायसगोवर्धनगोपते॥ इतिमंत्रेणसगोवर्धनं
गोपालमावाह्यस्थापयेत्॥ ततः॥ गोपालमूर्तेविश्वेशशक्रोत्सवविभेदक॥ गोवर्धनकृतछत्रपूजांमेहरगोपते॥ गोवर्धनधराधार
गोकुलत्राणकारक॥ विष्णुबाहुकृतच्छायगवांकोटिप्रदोभवेतिमंत्राभ्यांश्रीगोपालगोवर्धनौषोडशोपचारैःपूजयेत्॥ ततः॥ यथाविभ
वंमहानैवेद्योदेयः॥ ततःतदंगत्वेनप्रत्यक्षधेनौमृद्धेनौवागोपूजांपूर्वोक्तमंत्राभ्यांकृत्वा आगावो अग्मन्नुतेतवदंलित्युगभ्यांगृहसिद्ध
चरुहोमःकार्यः॥ ब्राम्हणेभ्योन्नगवादिदानंगोभ्यस्तृणदानंगिरयेबलिदानंच॥ ततोगोविप्रहोमाग्निगिरिप्रदक्षिणासहचरीभिगों

भिर्युतैःकार्या॥ अथापराण्हेमार्गपालीबंधनं॥ तत्रपूर्वस्यांदिशिकुशकाशामयरज्जुविशेषंयथाचारंकृत्वोच्चस्तंभेवृक्षेचबध्वा॥ मार्गपा
लिनमस्तेस्तुसर्वलोकसुखप्रदे॥ विधेयैःपुत्रदाराद्यैःपुनरेहिव्रतस्यमे॥ इतिनमस्कृत्यप्रार्थ्यतदधोमार्गेणगोगजादिसहिताःविप्रराजा
द्यःसर्वेगच्छेयुः॥ एवंकाशादिमयींयष्टिकांदृढांकृत्वैकतोराजपुत्राअन्यत्रहीनजातयोजयज्ञानार्थंकर्षयेयुः॥ अत्रहीनजातिजये
राजजयःप्रातर्द्यूतंकार्यमित्युक्तंएवंनारीभिर्नीराजनमपिप्रातरेवकार्यं॥ रात्रौगीतवाद्याद्युत्सवःकार्यः॥ नवैर्वस्त्रैश्चसंपूज्याद्विजसं-
बंधिबांधवाइति॥ अथद्वितीया॥ यमोयमुनयापूर्वंभोजितःस्वगृहेस्वयं॥ अतोयमद्वितीयासाप्रोक्तालोकेयुधिष्टिर॥ अस्यांनिज
गृहेनभोक्तव्यंयत्नेनभगिनीहस्ताद्भोक्तव्यं॥ तेनधनधान्यसुखलाभः॥ वस्त्रालंकरणैःसर्वाभगिन्यपूज्याःस्वभगिन्यभावेमित्रादिभ-
गिन्यःपूज्याः॥ भगिन्याअपिभ्रातृपूजनेअवैधव्यंभ्रातुश्चिरजीवनंतदकरणेसप्तजन्मसुभ्रातृनाशः॥ इयंपूर्वेद्युरेवापराण्हव्याप्तौपू
र्वा॥ उभयत्रव्याप्त्यव्याप्त्यादिपक्षांतरेषुपरैव॥ अस्यांयमुनास्नानमपराण्हेचित्रगुप्तयमदूतसहितयमपूजनंयमायार्घ्यदानंचविहितं
॥ कार्तिकशुक्लषष्ठ्यांभौमयुतायांवन्हिंसमभ्यर्च्यतत्प्रीत्यर्थंविप्रभोजनंकार्यं॥ कार्तिकशुक्लाष्टमी॥ गोपाष्टमी अत्रगोपूजनेगोप्रदक्षिणग
वानुगमनैरिष्टकामावाप्तिः॥ कार्तिकशुक्लनवम्यांमथुराप्रदक्षिणोक्ता॥ इयंयुगादिरपि॥ अस्यांपूर्वाण्हव्यापिन्यामपिंडकश्राद्धमुक्तं॥ अत्रविशे ४३
षोवैशाखप्रकरणेउक्तः॥ एकादश्यादिदिनपंचकेभीष्मपंचकव्रतमुक्तं॥ तच्चशुक्लैकादश्यामारभ्यचतुर्दश्यविद्धोदयिकपौर्णमास्यांसमाप

नीयं॥ यदिशुक्लैकादश्यामारंभेक्षयवशेनपौर्णमास्यांपंचदिनात्मकव्रतसमाप्तिर्नघटतेतदाविद्धैकादश्यामप्यारंभः॥ शुद्धैकादश्यामा
रंभेपिदिनवृद्धिवशेनपरविद्धपौर्णमास्यांसमापनेयदिषट्दिनापत्तिस्तदाचतुर्दशीविद्धपौर्णिमायामपिसमाप्तिःकार्या॥ व्रतप्रयोगः
कौस्तुभादौज्ञेयः॥ कार्तिकमासेएकादश्यादिपर्वणिचंद्रताराबलान्वितेशिवविष्णुमंत्रग्रहणादिरूपादीक्षाकर्तव्या॥ कार्तिकेतुकृतादीक्षा
नृणांजन्मविमोचनीतिनारदोक्तेः॥ तथात्रतुलसीकाष्ठमालाधारणमुक्तंस्कांदेद्वारकामाहात्म्येविष्णुधर्मेच॥ निवेद्यकेशवेमालांतुलसी
काष्ठसंभवां॥ वहतेयोनरोभक्त्यातस्यनैवास्तिपातकं॥ तुलसीकाष्ठसंभूतेमालेकृष्णजनप्रिये॥ बिभर्मित्वामहंकंठेकुरुमांकृष्णवल्ल-
भं॥ एवंसंप्रार्थ्यविधिवन्मालांकृष्णगलेर्पिताम्॥ धारयेत्कार्तिकेयोवैसगच्छेद्वैष्णवंपदं॥ ॥इतिनिर्णयसिंधौस्पष्टं॥ ॥यत्तुतत्रैव
मालाधारणप्रकरणांतेसर्वपुस्तकेष्वदृश्यमानमप्यत्रमूलंचिंत्यमितिक्वचिन्निर्णयसिंधुपुस्तकेदृश्यतेतस्यमालाधारणविधिवाक्यानां
नाप्रामाणिकत्वेतात्पर्यं॥ स्वयमेवस्कंदपुराणस्थत्वेनविष्णुधर्मस्थत्वेनोक्तानांस्वयमेवाप्रामाणिकत्वोक्तौव्याघातप्रसंगात्॥ तुलसी
काष्ठघटितैरुद्राक्षाकारकारितैः॥ निर्मितांमालिकांकंठेनिधायार्चनमारभेत्॥ तुलसीकाष्ठमालायाभूषितःकर्मआचरन्॥ पितॄणांदेवता
नांचकृतंकोटिगुणंभवेत्॥ इतिपद्मपुराणेपातालखंडेनवसप्ततितमाध्यायेप्रत्यक्षोपलभ्यमानवचनविरोधाच्च॥ किंतु॥ आषाढमासप्र
करणेआषाढशुद्धद्वादश्यामनुराधायोगरहितायांपारणंकार्यमित्युक्त्वातत्रप्रमाणत्वेनाभासितपद्येषुमैत्रश्रवणरेवती॥ मैत्राद्यपादेस्व-

पितिहविष्णुरित्यादीनिभविष्यस्यविष्णुधर्मस्थानिवाक्यानिलिखितायथांतेइदंनिर्मूलमित्युक्तं एवंप्रकरणांतरेपि तस्यचमाधवादिमूल
ग्रंथेषुनोपलभ्यतइत्येवतत्सरिभाषातात्पर्यम्॥ नत्वप्रामाणिकत्वे॥ तथात्वेभाद्रकार्तिकयोस्तद्वाक्यानुसारेणपारणनिर्णयलेखनासांगत्य
प्रसंगात्॥कौस्तुभादिसर्वनवीनग्रंथेषुतद्वाक्यानुसारेणैवनिर्णयस्यासंगत्यापाताच्च॥सर्वशिष्टानांतदनुसारेणैवपारणाचरणस्याप्रमा
णत्वापत्तेश्च॥ तद्वदत्रापिज्ञेयं॥ एतेनमाधवादिष्वनुपलंभादेवाप्रामाण्यापत्तिरितिनिरस्तं॥बहूनांमाधवादिलिखितानांवाक्याना-
माचाराणांचाप्रामाण्यापत्तेः॥यत्रतुयानियत्वित्येवमादिरूपेणयत्सदोपक्रममनूद्यतानिनिर्मूलानीत्येवमादिरीत्यादूष्यंतेयथाश्रव-
णद्वादशीप्रकरणेश्रवणस्योत्तराषाढावेधनिषेधकवाक्यानितत्रतेषामप्रमाणत्वमेवसर्वथानात्पर्यमितिसूक्ष्मबुध्ययोविदांकुर्वंतुननु
माधवादिग्रंथेष्वनुपलंभान्ननिर्मूलत्वमुच्यते॥किंतुकाष्ठमालाधारणनिषेधवाक्यानांबाधकानामुपलंभादितिचेत्किंतानिवाक्यानि
सामान्यतः काष्ठमालाधारणनिषेधकानिदृश्यंतेविशेषतस्तुलसीकाष्ठमालानिषेधकानिवा॥ ॥आद्येसामान्यतःकाष्ठमालानिषे
धवाक्यानांविशेषरूपैस्तुलसीधात्रीकाष्ठमालाधारणविधिवाक्यैर्बाधःस्पष्टः द्वितीयेषोडशीग्रहणाग्रहणवद्विहितप्रतिषिद्धत्वेन
विकल्पमवगच्छ॥सचविकल्पोवैष्णवावैष्णवविषयतयाव्यवस्थितोभविष्यति॥ मूलवाक्येषुविष्णवादिपदश्रवणादितिननिर्मूलत्व ४४
संभवः॥अतएवतद्वाक्यानांमाधवाद्यनुल्लेखस्याशयोहरिवासरलक्षणवाक्येषुपुरुषार्थचिंतामणौवैष्णवानामेवावश्यकत्वादेतद

तुपन्यासेपिमाधवादीनांनन्यूनतेत्युक्तरीत्योद्दितुंशक्यः एवंधात्रीकाष्ठमालाधारणविधिर्ज्ञेयः॥ रामार्चनचंद्रिकादौतुलसीकाष्ठमाल्याजप
विधिवाक्यानितुलसीकाष्ठधार्दितैर्मणिभिर्जपमालिकेत्यादिनिस्पष्टानि॥ एवंग्रंथांतरेषुबहूनिवाक्यान्युपलभ्यंतेसर्वदेशीयवैष्णवेषुतुल
सीकाष्ठमालाधारणजपाचारश्चोपलभ्यतेभस्मादिधारणद्वेषिवैष्णवस्पर्धयाशैवागमाग्रहिभिःकेवलंदूष्यतइत्यलंबहुनेतिदिक्॥ अथधा
त्रीमूलेदेवपूजाविधिः॥ सर्वपापक्षयद्वाराश्रीदामोदरप्रीत्यर्थंधात्रीमूलेश्रीदामोदरपूजांकरिष्ये॥ पुरुषसूक्तेनषोडशोपचारैःसंपूज्य
गंधपुष्पफलयुतमर्घ्यंदद्यात्॥ अर्घ्यंगृहाणभगवन्सर्वकामप्रदोभव॥ ॥अक्षयासंततिर्मेस्तुदामोदरनमोस्तुते॥ ततोपराधसह
स्राणीतिप्रार्थ्यधात्रींकुंकुमगंधादिनाभ्यर्च्यपुष्पैःपूजयेत्॥ धात्र्यैनमः शांत्यै॰कांत्यै॰मेधायै॰प्रकृत्यैनमःविष्णुपत्न्यैनमः॥ महाल
क्ष्म्यैनमःरमायैनमःकमलायै॰इंदिरायैनमःलोकमात्रेनमःकल्याण्यै॰कमनीयायै॰सावित्र्यै॰जगद्धात्र्यै॰॥गायत्र्यैनमःसुधृत्यैनमःअ
व्यक्तायैनमःविश्वरूपायैनमःसुरूपायैनमःअब्धिभवायै॰॥ ततोधात्रीमूलेसव्येनतर्पणंकार्यं॥पितापितामहश्चान्येअपुत्रायेचगोत्रि
णः॥ तेपिबंतुमयादत्तंधात्रीमूलेक्षयंपयः॥ आब्रह्मस्तंबपर्यंतं॰॥दामोदरनिवासायैधात्र्यैदेव्यैनमोस्तुते॥ सूत्रेणानेनबध्नामिसर्वदे
वनिवासिनीमितिसूत्रेणवेष्टयेत्॥ धात्र्यैनमइतिचतुर्दिक्षुबलीन्दत्वाष्टदीपान्दद्यात्॥ अष्टकृत्वःप्रदक्षिणीकृत्यनमेत्॥धात्रीदेविनम
स्तुभ्यंसर्वपापक्षयंकरि॥पुत्रान्देहिमहाप्राज्ञेयशोदेहिबलंचमे॥ प्रज्ञांमेधांचसौभाग्यंविष्णुभक्तिंचशाश्वतीं॥ निरोगंकुरुमांनित्यंनिष्पा

पंकुरुसर्वदा॥ ततोघृतपूर्णंसहेमकांस्यपात्रंदद्यादितिसंक्षेपः॥ कार्तिकशुक्लद्वादश्यांरेवतीयोगराहितायांपारणंकार्यम्॥ अपरिहार्येयो-
गेचतुर्थपादेवर्ज्यइत्यादिविशेषःश्रवणनिर्णयप्रकरणोक्तोद्रष्टव्यः॥ ॥अथप्रबोधोत्सवतुलसीविवाहौ॥ ॥तत्रप्रबोधोत्सवःकार्ति
कशुक्लैकादश्यांक्वचिदुक्तः॥ रामार्चनचंद्रिकादौद्वादश्यामुक्तः॥ उत्थापनमंत्रेद्वादशीग्रहणाद्द्वादश्यामेवयुक्तः॥ तत्रापिद्वादश्यारेवत्यं
तपादयोगेरात्रिप्रथमभागेप्रशस्तः॥ तदभावेतत्रैवरात्रौरेवतीनक्षत्रमात्रयोगेपि॥ तदभावेरात्रिप्रथमभागेकेवलद्वादश्यपि॥ एवं
केवलरेवत्यपि॥ द्वादशीरेवत्योरुभयोरपिरात्रावभावेदिवैव॥ द्वादशीमध्येकार्यइतिकौस्तुभेस्थितं तथापिपारणाहेपूर्वरात्रावि-
तिवचनात्पारणाहेरात्रौपूर्वभागेद्वादश्यभावेपित्रयोदश्यामेवपारणाहेप्रबोधोत्सवइतिदेशाचारः॥ एवंतुलसीविवाहस्यनवम्यादि
दिनत्रयेएकादश्यादिपूर्णिमांतेयत्रक्वापिदिनेकार्तिकशुक्लांतर्गतविवाहनक्षत्रेषुवाविधानादनेककालत्वं तथापिपारणाहेप्रबोधो-
त्सवकर्मणासहतंत्रतयैवसर्वानुष्ठियतेइतिसोपिपारणाहेपूर्वरात्रौकार्यःप्रबोधोत्सवात्पृथक्चिकीर्षायांकालांतरेवाकार्यः॥ तत्रपुण्याह
वाचननांदीश्राद्धविवाहहोमाद्यंगसहितःतुलसीविवाहप्रयोगःकौस्तुभादौज्ञेयः॥ संक्षेपतस्तुप्रबोधोत्सवेनैकतंत्रतयाशिष्टाचारमनु-
सृत्यलिख्यते॥ देशकालौसंकीर्त्यश्रीदामोदरप्रीत्यर्थंप्रबोधोत्सवंसंक्षेपतस्तुलसीविवाहविधिंचतंत्रेणकरिष्येतदंगतयापुरुषसूक्तेन
विधिनाषोडशोपचारैस्तंत्रेणमहाविष्णुपूजांतुलसीपूजांचकरिष्ये॥ न्यासादिविधाय॥ विष्णुंतुलसींचध्यात्वासहस्रशीर्षेतिमहा

विष्णुंतुलसींचावाह्य॥पुरुषएवेत्यादिभिः श्रीमहाविष्णवेदामोदरायश्रीदेव्यैतुलस्यैचनम आसनमित्यादिस्नानांतेमंगलवाद्यैः सुगं-
धितैलहरिद्राभ्यांनागवल्लीदलगृहीताभ्यामुष्णोदकेनचमंगलस्नानंविष्णवेतुलस्यैचसुवासिनीभिःकारयित्वास्वयंवादत्वापंचामृत
स्नानंसमर्प्यशुद्धोदकेनाभिषिच्यवस्त्रयज्ञोपवीतचंदनंदत्वातुलस्यैहरिद्राकुंकुमकंठसूत्राद्यलंकारान्दत्वामंत्रपुष्पांतपूजांसमाप्य
घंटादिवाद्यघोषेणदेवंप्रबोधयेत् तत्रमंत्राः॥इदंविष्णुर्योजागारेतिलाचारप्रामः॥ ब्रम्हेंद्ररुद्रादिकुबेरसूर्यसोमादिभिर्वंदितवंदनीय
॥बुध्यस्वदेवेशजगन्निवासमंत्रप्रभावेनसुखेनदेव॥इयंचद्वादशीदेवप्रबोधार्थंतुनिर्मिता॥ त्वयैवसर्वलोकानांहितार्थंशेषशायि
ना॥उत्तिष्ठोत्तिष्ठगोविंदत्यजनिद्रांजगत्पते॥ त्वयिसुप्तेजगत्सुप्तमुत्थितेचोत्थितंजगत्॥एवमुत्थाप्यचरणंपवित्रं०॥गतामे
घावियच्चैवनिर्मलंनिर्मलादिशः॥शारदानिचपुष्पाणिगृहाणममकेशवेत्यादिमंत्राभ्यांपुष्पांजलिंदद्यात्॥ अथाचारात्तुलसीसंप्र
खांश्रीकृष्णप्रतिमांकृत्वामध्येंतःपटंधृत्वामंगलाष्टकपद्यानिपठित्वांतःपटंविसृज्याक्षतप्रक्षेपंकृत्वादामोदरहस्तेतुलसीदानंकु
र्यात्॥देवींकनकसंपन्नांकनकाभरणैर्युतां॥ दास्यामिविष्णवेतुभ्यंब्रह्मलोकजिगीषया॥मयासंवर्धितायथाशक्त्यलंकृतामिमांतुल
सीदेवींदामोदरायश्रीधरायवरायतुभ्यमहंसंप्रददेइतिदेवपुरतःसाक्षतजलंक्षिपेत्॥श्रीमहाविष्णुःप्रीयतामित्युक्तेमांदेवींप्रतिगृण्हातुभ
वानितिवदेत्॥ततदेवहस्तस्पर्शंतुलस्याःकृत्वाकइदंकस्माअदात्कामःकामायादात्कामोदाताकामःप्रतिगृहीताकामंसमुद्रमावि

श्रा कामेनत्वाप्रतिगृण्हामिकामैतत्ते वृष्टिरसि द्यौस्त्वाददातु पृथिवीं प्रतिगृण्हात्विति मंत्रमन्येनवाचयेत् ॥ यजमानः ॥ त्वंदेविमेग्रतो
भूयास्तुलसीदेविपार्श्वतः ॥ देवित्वंपृष्ठतोभूयास्त्वद्दानान्मोक्षमाप्नुयां ॥ दानस्यप्रतिष्ठासिद्ध्यर्थमिमांदक्षिणांतुभ्यमहंसंप्रददे ॥ देव
पुरतोदक्षिणामर्पयेत् ॥ ततः स्वस्तिनोमिमीतांशंनइत्यादिस्वस्वशाखोक्तानिशांतिसूक्तानिविष्णुसूक्तानिचपठेयुः ॥ तुलसीसुताय
विष्णवेमहानीराजनंकृत्वामंत्रपुष्पंदत्वासपत्नीकःसगोत्रजःसामात्योयजमानश्चतस्त्रःप्रदक्षिणाःकुर्वीत ॥ ब्राम्हणेभ्योदक्षिणांदत्वा
यथाशक्तिब्राम्हणभोजनंसंकल्प्यकर्मेश्वरार्पणंकुर्यात् ॥ एवंदेवंप्रबोध्यकार्तिकेपद्यद्द्रव्यवर्जनंकृतंतत्तद्द्रव्यमुक्तरीत्याद्रव्यांतरंचब्राम्ह-
णेभ्योदत्वाव्रतसंपूर्णतांप्रार्थयेत् इदंव्रतंमयादेवकृतंप्रीत्यैतवप्रभो ॥ न्यूनंसंपूर्णतांयातुत्वत्प्रसादाज्जनार्दनेति ॥ ततोव्रतंभगवद
र्पणंकुर्यात् ॥ चातुर्मास्यव्रतसमाप्तिरप्यत्रैवेतिकेचित् ॥ कार्तिकमासव्रतोद्याप नंचातुर्मास्यव्रतोद्यापनंचचतुर्दश्यांपूर्णिमायांवेत्य
परे ॥ ॥ अथवैकुंठचतुर्दशी ॥ ॥ पूर्वेद्युरुपवासंकृत्वाऽरुणोदयव्यापिन्यांचतुर्दश्यांशिवंसंपूज्यप्रातःपारणंकार्यं ॥ तथाचतुर्दशीयु
क्तारुणोदयवत्त्सहोरात्रेउपवासःफलितः ॥ उभयत्रारुणोदयव्याप्तौपरत्रारुणोदयेपूजापूर्वत्रोपवासः ॥ उभयत्राव्याप्तौचतुर्दशीयुक्ता
होरात्रेएवारुणोदयपूजापूर्वत्रोपवासश्च ॥ केचित्तुविष्णुपूजायामियंनिशीथव्यापिनीग्राह्या ॥ दिनद्वयेतद्व्याप्तौनिशीप्रदोषोभयव्या- ४६
पिनीग्राह्येत्याहुः ॥ अस्यामेवचतुर्दश्यांपरविद्धायांकार्तिकमासव्रतोद्यापनांगत्वेनोपवासंकृत्वाधिवासनंविधाय ॥ रात्रौजागरणंकु-

यीद्गीतवाद्यादिमंगलैः॥ नराणांजागरेविष्णोर्गीतंनृत्यंचकुर्वतां॥ गोसहस्रंचददतांफलंसममुदाहृतमित्यादिवाक्यैर्विहितं
गीतनृत्यवाद्यविष्णुचरितपठनस्वेच्छालापलीलानुकारैर्हरिजागरंकृत्वापरविस्थपौर्णमास्यांसपत्नीकाचार्यंहृत्वा अतोदेवेतिद्वा-
भ्यांतिलपायसंहुत्वागोदानंकार्यमितिमासव्रतोद्यापनं॥ कार्तिकशुक्लद्वादशीपौर्णमासीचमन्वादिःसापौर्वाण्हिकीग्राह्या॥ अ-
न्यत्पूर्वमुक्तं॥ ॥अस्यांचातुर्मास्यव्रतसमाप्तिः॥ ॥तत्रचातुर्मास्यव्रतानांसमाप्तौदानानि॥ ॥नक्तव्रतेवस्त्रयुग्मं॥ ए-
कांतरोपवासेगोः॥ भूशयनेशय्या॥ षष्ठकालभोजनेगोः॥ व्रीहिगोधूमादिधान्यत्यागेसौवर्णव्रीहिगोधूमादिदानं॥ कृच्छ्रव्रतेगोयु-
ग्मं॥ शाकाहारेगोः॥ पयोमात्रभक्षणेपयोवर्जनेचगोः॥ मधुदधिघृतवर्जनेवस्त्रंगौश्च॥ ब्रह्मचर्येस्वर्णं॥ तांबूलवर्जनेवस्त्र
युग्मं॥ मौनेघंटाघृतकुंभौवस्त्रद्वयंच॥ रंगवल्लीकरणेगोःस्वर्णपद्मंच॥ दीपदानव्रतेदीपिकावस्त्रद्वयंच॥ भूमिभोजनेकां-
स्यपात्रंगौश्च॥ गोग्रासेगौर्वृषो॥ प्रदक्षिणाशतेवस्त्रं॥ अभ्यंगवर्जनेतैलपूर्णघटः नखकेशधारणेमधुसर्पिर्हेमदानं॥ यत्रविशेष
तोदानंनोक्तंतत्रस्वर्णंगौश्च॥ गुडवर्जनेगुडपूर्णंससुवर्णताम्रपात्रं॥ एवंलवणवर्जनेलवणपूर्णताम्रपात्रमितिकेचित्॥ अ-
स्यामेवलक्षप्रदक्षिणालक्षनमस्काराणामाषाढ्यादावारब्धानामुद्यापनंकार्यम्॥ एवंतुलसीलक्षपूजाकार्तिकेमाघेवारभ्यप्र-
त्यहंसहस्रतुलसीसमर्पणेनलक्षंसमाप्यमाघ्यांवैशाख्यांवोद्यापनंकार्यं॥ एवंपुष्पादिलक्षपूजाअपि॥ तत्रबिल्वपत्रलक्षे-

णलक्ष्मीप्राप्तिःफलं॥ दूर्वालक्षेणारिष्टशांतिः॥ चंपकलक्षेणायुष्यं॥ अतसीलक्षेणविद्या॥ तुलसीलक्षेणविष्णुप्रसादः॥ गोधूमतंडुला
दिप्रशस्तधान्यलक्षेणदुःखनाशः॥ एवंसर्वपुष्पैःसर्वकामावाप्तिः॥ एवंलक्षवर्त्तिव्रतमपिमासत्रयंकृत्वाकार्तिकेमाघेवैशाखेवोत्तरोत्तरं
प्रशस्तेसमापनीयं॥ एवंधारणपारणव्रतोद्यापनमपिपौर्णमास्यामेव॥ कार्तिकमासव्रतानांमासोपवासादीनांद्वादश्यामेवसमापनं॥ त-
त्रासंभवेपौर्णमास्यां॥ एवंगोपद्मव्रतमाषाढशुक्लैकादश्यादावारभ्यप्रत्यहंत्रयस्त्रिंशद्गोपद्मानिविलिख्यगंधपुष्पैःप्रपूज्यतावत्सं-
ख्याकार्घ्यनमस्कारप्रदक्षिणाःकृत्वाकार्तिकद्वादश्यांत्रयस्त्रिंशदपूपवायनंदद्यादेवंसंवत्सरपंचकमनुष्ठायोद्यापनंकुर्यात्॥ लक्षप्रद-
क्षिणादिगोपद्मपर्यंतोद्यापनानामितिकर्तव्यताःकौस्तुभेद्रष्टव्याः॥ कार्तिकेपौर्णमास्याःकृत्तिकानक्षत्रयोगेमहापुण्यत्वंरोहिणीयोगे
महाकार्तिकीत्वं॥ कार्त्तिक्यांकृत्तिकायोगेयःकार्तिकेयदर्शनंकरोतिससप्तजन्मसुधनाढ्योवेदपारगोविप्रोभवेत्॥ विशाखास्थेसूर्येस
तियद्दिनेचंद्रनक्षत्रंकृत्तिकातत्रपद्मकयोगः॥ अयंपुष्करतीर्थेतिप्रशस्तः॥ अस्यामेवत्रिपुराख्यदीपदानमुक्तं॥ कार्तिकपौर्णमा
स्यांकाम्यवृषोत्सर्गोतिप्रशस्तःएवंगजाश्वरथघृतधेन्वादिमहादानमपिप्रशस्तं॥ वृषोत्सर्गस्याश्विनीपौर्णमासीग्रहणद्वयमयनद्वय
विषुवद्वयंचेतिकालांतराणि अन्यत्रमाघीचैत्रीवैशाखीफाल्गुन्याषाढीचेतिपौर्णमास्योरेवतीनक्षत्रंवैधृतिव्यतीपातौयुगादिमन्वादि ४७
सूर्यसंक्रांतिपितृक्षयाहाष्टका अपिकालायुक्ताः॥ अत्रवृषोत्सर्गप्रयोगोतिविस्तृतोनानाशाखाभेदभिन्नःकौस्तुभेद्रष्टव्यः॥ कार्त्तिक

कृष्णाष्टमीकालाष्टमी॥ इयंपूर्णिमांतमासपक्षेमार्गशीर्षकृष्णाष्टमीत्युच्यते॥ सेयंमध्यान्हव्यापिनीग्राह्या॥ दिनद्वयेमध्यान्हव्या
प्तौपूर्वैवेतिसिंधौस्थितं॥ प्रदोषव्यापिनीतिकौस्तुभे॥ उभयदिनेप्रदोषव्याप्तौतदेकदेशस्पर्शेवापरैव॥ यदापूर्वत्रप्रदोषव्याप्तिरेवपर-
त्रमध्यान्हव्याप्तिरेवतदाबहुशिष्टाचारानुरोधात्प्रदोषव्याप्त्यैवनिर्णयोनमध्यान्हव्याप्त्येतिभाति॥ अत्रकालभैरवपूजाकृत्वा॥ त्रयोऽर्घ्या
देयाः॥ उपवासोजागरश्चकार्यः॥ ॥ इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेकार्तिकमासकृत्यनि
र्णयोद्देशः॥ ॥ अथमार्गशीर्षमासः॥ ॥ धनुःसंक्रांतौपराःषोडशनाड्यःपुण्याः॥ अन्यत्प्रागुक्तं॥ मार्गशीर्षशुक्लपंचम्यांना
गपूजादाक्षिणात्यानांप्रसिद्धा॥ इयंषष्ठीयुताग्राह्येतिविशेषःप्रथमपरिच्छेदउक्तः॥ मार्गशीर्षशुक्लषष्ठीचंपाषष्ठीमहाराष्ट्रेषुप्रसि-
द्धा॥ अत्रतिथिद्वैधेयस्मिन्दिनेरविवारभौमवारशततारकावैधृतीनांमध्येऽधिकयोगः॥ सापूर्वापरावामुहूर्तत्रयव्यापिनीग्राह्या॥
दिनद्वयेपियोगाभावेपरैवत्रिमुहूर्ताग्राह्या॥ इयमेवस्कंदषष्ठीसापूर्वाग्राह्या॥ अथसप्तम्यांसूर्यव्रतंतद्विधिःकौस्तुभे॥ मृगयुता
यांपौर्णमास्यांलवणदानेसुंदररूपता॥ मार्गशीर्षपौर्णमास्यांदत्तात्रेयोत्पत्तिः॥ इयंप्रदोषव्यापिनीग्राह्या॥ मार्गशीर्षशुक्ल-
चतुर्दश्यांपौर्णमास्यांवाप्रदोषेआश्वलायनैःप्रत्यवरोहणंकार्यम्॥ तत्रकर्मकालव्यापिनीतिथिः॥ तत्प्रयोगःप्रयोगरत्नकौस्तु-
भादौज्ञेयः॥ मार्गशीर्षादिमासचतुष्टयस्यकृष्णाष्टमीष्वष्टकाश्राद्धानितत्पूर्वसप्तमीषुपूर्वेद्युःश्राद्धानितदुत्तरनवमीषुचान्व-

ष्टम्यश्राद्धानिकर्तव्यानि॥एवंभाद्रपदकृष्णपक्षेप्यष्टकादिश्राद्धानिकार्याणीतिपंचाष्टकापक्षआश्वलायनशाखिनांआश्वलायनानांतुमार्गादिच
तुरष्टकापक्षएव॥भाद्रपदकृष्णाष्टम्यांतुमाध्यावर्षश्राद्धंकरिष्ये॥इतिसंकल्प्यसर्वमष्टकाश्राद्धवत्कार्यं॥सप्तम्यांतुमाध्यावर्षश्रा
द्धंकर्तुंपूर्वेद्युःश्राद्धंकरिष्यइतिसंकल्प्यः॥नवम्यामन्वष्टकाश्राद्धंकरिष्यइतिसंकल्पेविशेषः एवंचभाद्रपदकृष्णाष्टमीश्राद्धस्य
माध्यावर्षसंज्ञकत्वादाश्वलायनानांचतुरष्टकापक्षः॥अन्यशाखिनांपौषादिष्वष्टकापक्षोपि॥एवंसर्वाष्टकाःकर्तुमशक्तेनैके
वाष्टकाकार्या॥साचमाघपौर्णमास्यनंतरकृष्णपक्षस्यसप्तम्यामष्टम्यांनवम्यामितिदिनत्रयेकार्या॥दिनत्रयेश्राद्धत्रयंक
र्तुमशक्तेनमाघकृष्णाष्टमीश्राद्धमेवकार्यं॥तत्राष्टकाश्राद्धेऽपराण्हव्यापिन्यष्टमीग्राह्या॥दिनद्वयेव्याप्त्यव्याप्त्यादौदर्शवन्नि
र्णयः॥अष्टम्यनुरोधेनपूर्वपरदिनयोःपूर्वेद्युःश्राद्धान्वष्टक्यश्राद्धेकार्ये॥नतुसप्तम्यादेरपराण्हव्याप्तिरपेक्षणीया॥
एकदिनेप्यशक्तस्यप्रत्याम्नायाः॥अनडुहेयवसमाहरेत्॥अग्निनावाकक्षंदहेदपिवानूचानेभ्यउदकुंभमाहरेत्॥अपि
वाश्राद्धमंत्रानधीयीतेति॥क्वचिदुपवासोप्युक्तः॥एवंश्रवणाकर्मादिपाकसंस्थालोपेप्रतिपाकयज्ञंप्राजापत्यंकृच्छ्रंप्राय-
श्चित्तमुक्तं॥मलमासेष्टकादिश्राद्धानिनकार्याणीतिनारायणवृत्तिः॥अष्टकादिश्राद्धत्रयप्रयोगः॥कौस्तुभप्रयोगरत्नादौ ४८
॥अत्राष्टमीश्राद्धेकामकालसंज्ञकौविश्वेदेवौ॥सप्तमीनवम्योस्तुपुरूरवार्द्रवाविति आहिताग्नेःपूर्वेद्युःश्राद्धांगहोमोष्टका

गृहोमोन्वष्टकाग्नौकरणहोमोदिनत्रयेहविःश्रपणंचदक्षिणाग्नौभवतीतिविशेषःशेषमनाहिताग्निवत्॥ अष्टकालोपेप्राजापत्यमुपवासोवाप्रायश्चित्तं॥ अन्वष्टक्यलोपेतद्दिनेशतवारमेभिर्द्युभिःसुमनाइतिमंत्रजप ॥मार्गशीर्षादिरविवारेषुकाम्यंसौरव्रतमुक्तम्। तत्रभक्ष्याणि॥ मार्गेतुलसीपत्रत्रयं॥ पौषेत्रिपलघृतं॥ माघेतिलानांमुष्टित्रयं॥ फाल्गुनेत्रिपलंदधि॥ चैत्रेत्रिपलंदुग्धं॥ वैशाखेगोमयं॥ ज्येष्ठेतोयांजलित्रयं॥ आषाढेमरीचकत्रयं श्रावणेत्रिपलाःसक्तवः॥ भाद्रेगोमूत्रं॥ आश्विनेशर्करा॥ कार्तिकेसद्दुग्धमिति॥ ॥ इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेमार्गशीर्षमासकृत्यनिर्णयोद्देशः॥ ॥ अथपौषः॥ ॥ दिवामकरसंक्रमेसंक्रांत्यनंतरंचत्वारिंशन्नाड्यःपुण्याः घटिकाद्यल्पदिनशेषेमकरसंक्रांतौसंक्रांत्यासन्नपूर्वकालेदिवैवस्नानश्राद्धदानभोजनानिकार्याणि॥ रात्रौश्राद्धदानादेर्निषेधात्स्वल्पदिनभागेस्नानश्राद्धभोजनादेःकर्तुमशक्यत्वाद्रात्रौभोजननिषेधात्पुत्रवद्गृहिणउपवासनिषेधाच्च॥ तस्मादीदृशेविषयेपरपुण्यकालत्वंबाधित्वामकरसंक्रांतेःपूर्वभागएवपुण्यत्वंज्ञेयं॥ रात्रौपूर्वभागेपरभागेनिशीथेवामकरसंक्रमेउत्तरदिनंपुण्यं॥ तत्राप्युत्तरदिनपूर्वार्धंपुण्यतरं॥ तत्रापिसूर्योदयोत्तरंपंचनाड्यःपुण्यतमाः॥ एवंरात्रिसंक्रांतिविषयेन्यत्रापियत्रपूर्वदिनोत्तरार्धस्यपुण्यत्वंतत्रदिनांतेपंचनाडीनांपुण्यतमत्वं॥ यत्रोत्तरदिनपूर्वार्धस्यपुण्यत्वंतत्रोदयोत्तरंपंचनाडीनांपुण्यतमत्वम्॥ एवंदिवासंक्रमेपिसंक्रांतिसंनिहितनाडिनांमकरादिषूत्तरासांकर्कादिषुपूर्वासांपुण्यत-

गत्वंज्ञेयंयथाःयाश्चाहिहितानाड्यस्तास्ताःपुण्यतमाःस्मृताःउत्तरे ॥ मुहूर्तचिंतामण्यादौतुसूर्यास्तादूर्ध्वंघटीत्रयंसंध्याकालस्तत्रम
करसंक्रमेपरदिनपुण्यत्वंबाधित्वापूर्वदिनपुण्यत्वमुक्तंनेदंसर्वत्रधर्मशास्त्रग्रंथेषुदृश्यते ॥ शुक्लपक्षेतुसप्तम्यांसंक्रांतिर्ग्रहणाधि-
का ॥ ॥ अत्रकृत्यं ॥ ॥ रविसंक्रमणेप्राप्तेनस्नायाद्यस्तुमानवः ॥ सप्तजन्मानिरोगीस्यान्निर्धनश्चैवजायतइतिवचनात् ॥ मनु-
ष्यमात्रस्यस्नानंनित्यम् ॥ एवंश्राद्धमप्यधिकारिणोनित्यं ॥ तच्चापिंडकं ॥ संक्रांतौयानिदत्तानिहव्यकव्यानिदातृभिः ॥ तानिनित्यंददा
त्यर्कःपुनर्जन्मनिजन्मनि ॥ अयनसंक्रांतौत्रिदिनमुपवासः ॥ यद्वासंक्रांतिमत्यहोरात्रेपुण्यकालवत्यहोरात्रेवोपवासंकृत्वोक्तपुण्यका
लेस्नानादिकंकार्यं ॥ अयमुपवासःसापत्यगृहस्थेननकार्यः ॥ धेनुंतिलमयींराजन्दद्याच्चैवोत्तरायणे ॥ तिलतैलेनदीपाश्चदेयाः
शिवगृहेशुभाः ॥ सतिलैस्तंडुलैश्चैवपूजयेद्विधिवच्छिवं ॥ तस्यांकृष्णतिलैःस्नानंकार्यंचोद्वर्तनंतिलैः ॥ तिलादेयाश्चहोतव्याभक्ष्या
श्चैवोत्तरायणे ॥ शुक्लतिलैर्देवादितर्पणंकृष्णतिलैःपितृतर्पणंचकार्यं ॥ अत्रशंभोर्घृताभिषेकोमहाफलः ॥ अत्रसुवर्णयुतंतिलता-
म्रपात्रंदेयम् ॥ तस्यप्रयोगोवक्ष्यते ॥ अत्रैवशिवपूजाव्रतम् ॥ ॥ पूर्वदिनेउपोष्यसंक्रांतिदिनेतिलोद्वर्तनतिलस्नानतिलतर्प-
णानिकृत्वाशिवंगव्येनाज्येनमर्दयित्वाशुद्धोदकेनप्रक्षाल्यवस्त्राद्युपचारैःपूजयित्वासुवर्णहीरकनीलपद्मरागमौक्तिकमि
तिपंचरत्नानिकर्षार्धंसुवर्णंवासमर्प्यतिलदीपैःससुवर्णैःसाक्षतैस्तिलैःसंपूज्यघृतकंबलंदत्वावितानचामरेसमर्प्यविप्रेभ्यःसु ४९

सुवर्णतिलान्दत्त्वातिलान्हुत्वाविप्रान्यतींश्चसंभोज्यदक्षिणान्दत्त्वासतिलंपंचगव्यंप्राश्यपारणंकुर्यादिति अत्रवस्त्रदानंमहाफलं
तिलपूर्वमनड्वाहंदत्त्वारोगैःप्रमुच्यते॥अत्रक्षीरेणभास्करंस्नापयन्सूर्यलोकमाप्तिः दिवाविषुवायनसंक्रांतौतस्मिन्दिनेपूर्वरात्रावा-
गामिरात्रौचानध्यायः॥रात्रौतत्संक्रमेतस्यांरात्रौपूर्वदिवसेआगामिदिवसेचेतिपक्षिण्यनध्यायः॥अत्रसंक्रांतौसंक्रमेग्रहणवद्रा-
त्रावेवस्नानदानादीतिपक्षःकैश्चिल्लिखितोनसर्वशिष्टसंमतः॥अयनदिनंतत्परंकरिसंज्ञकंचदिनंशुभेषुवर्ज्यमित्युक्तं॥तत्रा-
र्धरात्रादर्वागयनसंक्रांतौतद्दिनंतत्परंदिनंचवर्ज्यं॥निशीथात्परत्रनिशीथेवासंक्रांतौपरंतत्परंचवर्ज्यमितिभाति॥एवंग्रहणेप्यू-
ह्यं॥पौषशुक्लाष्टम्यांबुधवासरयुतायांस्नानजपहोमतर्पणविप्रभोजनानिकार्याणि॥अस्यांभरणीयोगेमहापुण्यत्वमित्येके॥रो-
हिण्यार्द्रायोगेइत्यपरे॥पौषशुक्लैकादशीमन्वादिःनिर्णयःप्रागुक्तः॥ ॥अथमाघस्नानं॥ ॥तत्रपौषशुक्लैकादश्यांपौर्णमा-
स्याममावास्यायांवामाघस्नानारंभः॥माघेद्वादशीपूर्णिमादौसमानं॥यद्वामकरसंक्रमणप्रभृतिकुंभसंक्रमणपर्यंतमाघस्नानंका-
र्यम्॥ ॥अथस्नानकालः॥ ॥अरुणोदयमारभ्यप्रातःकालावधिः॥उत्तमंतुसनक्षत्रंलुप्ततारंचमध्यमं॥सवितर्युदितेभूप-
ततोहीनंप्रकीर्तितं॥माघमासेरटंत्यापःकिंचिदभ्युदितेरवौ॥ब्रह्मघ्नंवासुरापंवाकंपततंपुनीमहे॥ ॥अत्राधिकारिणः॥ ॥
ब्रह्मचारीगृहस्थोवावानप्रस्थोथभिक्षुकः॥बालवृद्धयुवानश्चनरनारीनपुंसकाइति॥अथजलतारतम्येनफलं॥तप्तेनवारि

णास्नानंयत्कृहेक्रियतेनरैः॥ षडब्दंफलदंतद्धिमकरस्थेदिवाकरे॥वाप्यादौद्वादशाब्दफलं॥तडागेतद्विगुणम्॥ नद्यांतच्चतुर्गुणं॥
महानद्यांशतगुणं॥महानदीसंगमेतच्चतुर्गुणं॥गंगायांसहस्रगुणं॥गंगायमुनासंगमेएतच्छतगुणमिति॥यत्रकुत्रापिस्नानेप्रया
गस्मरणंकार्यम्॥इदंसमुद्रेप्यतिप्रशस्तं॥ ॥अथविधिः॥ ॥माघमासमिमंपुण्यंस्नास्येहंदेवमाधव॥तीर्थस्यास्यजलेनित्य
मितिसंकल्प्यचेतसीत्येकतीर्थंपरिगृह्य॥दुःखदारिद्र्यनाशायश्रीविष्णोस्तोषणायच॥प्रातःस्नानंकरोम्यद्यमाघेपापविनाशनं॥
मकरस्थेरवौमाघेगोविंदाच्युतमाधव॥स्नानेनानेनमेदेवयथोक्तफलदोभव॥इमौमंत्रौसमुच्चार्यस्नायान्मौनसमन्वितः॥प्रत्यहं
सूर्यार्घ्यमंत्रः॥सवित्रेप्रसवित्रेचपरंधामजलेमम॥त्वत्तेजसापरिभ्रष्टंपापंयातुसहस्रधेति॥पितृतर्पणादिनित्यंविधायमाधवं-
पूजयेत्॥भूमौशयीतहोतव्यमाज्यंतिलसमन्वितं॥हविष्यंब्रम्हचर्यंचमाघमासेमहाफलं॥अत्रेंधनकंबलवस्त्रोपानहतैलघृ
ततूलपूर्णपटीसुवर्णान्नदानानिमहाफलानि॥नवह्निंसेवयेत्स्नातोत्यस्नानोपिवरानने॥होमार्थंसेवयेद्वह्निंशीतार्थेनकदाच
न॥अहन्यहनिदातव्यास्तिलाःशर्करयान्विताः॥त्रयोभागास्तिलानांचशर्करायाश्चतुर्थकः॥अत्राभ्यंगोवर्ज्यः॥माघेमास्यृष
िस्नानंकृत्वादांपत्यमर्चयेत्॥माघेयत्नेनसंत्याज्यंमूलकंमदिरोपमं॥पितृणांदेवतानांचमूलकंनैवदापयेत्॥यदामाघोमल ५०
मासोभवतितदाकाम्यानांतत्रसमाप्तिनिषेधान्मासद्वयेस्नानंतन्नियमाश्चकर्तव्याःमासोपवासचांद्रायणादिकंतुमलमासा

एवंसमापयेदित्युक्तं ॥ इदंमाघस्नानंनित्यकाम्योभयरूपम् ॥ मासपर्यंतंस्नानेप्यशक्तस्त्र्यहमेकाहंवास्नायात् ॥ तत्राद्यंदिनत्रयमितिकेचित् ॥ त्रयोदश्यादिदिनत्रयमितिबहुसंमतं पौषपूर्णिमानंतरास्त्वष्टमीसप्तमीनवमीघष्टकादिश्राद्धानिप्रागुक्तानि ॥ पौषामावास्यायामर्धोदययोगः ॥ अमार्कपातश्रवणैर्युक्ताचेत्पौषमाघयोः ॥ अर्धोदयःसविज्ञेयःकोटिसूर्यग्रहैःसमः ॥ किंचिन्न्यूनंमहोदयइतिचतुर्थपादंकेचित्पठंति ॥ पौषमाघयोर्मध्यवर्तिनीत्यर्थइत्येके ॥ अमांतमासेपौषस्यपूर्णिमांतमासेमाघस्यचेत्यर्थइत्यपरं ॥ सर्वथापौषपौर्णमास्युत्तरामावास्येत्यर्थः ॥ दिवैवयोगःशस्तोयंनतुरात्रौकदाचन ॥ अर्धोदयेतुसंप्राप्तेसर्वंगंगासमंजलं ॥ शुद्धात्मानोद्विजाःसर्वेभवेयुर्ब्रह्मसंनिभाः ॥ यत्किंचिद्दीयतेदानंतद्दानंमेरुसन्निभं ॥ ॥ अथामत्रदानप्रयोगः ॥ ॥ पात्रामत्रंचभाजनेइत्यमरः ॥ देशकालौसंकीर्त्यसमुद्रमेखलायाःपृथ्व्याःसम्यग्दानफलकामोहमर्धोदयविहितामत्रदानंकरिष्यइतिसंकल्प्यांपालिप्तेदेशेधौततंडुलैरष्टदलंकृत्वातत्रचतुःषष्टिचत्वारिंशत्पलंवापंचविंशतिपलंवाकांस्यपात्रंकृताग्न्युत्तारणंस्थापयेत् ॥ तत्राद्यगुंजात्मकोमाषःचत्वारिंशन्माषाःकर्षः पलंकर्षचतुष्टयं अमरसिंहमतेतु ॥ अशीतिगुंजात्मकःकर्षःपलंकर्षचतुष्टयं ॥ कांस्यपात्रेपायसंनिक्षिप्यपायसेऽष्टदलंकृत्वातत्कर्णिकायांकर्षतदर्धतदर्धान्यतमपरिमाणहेमलिंगंनिधायकांस्यपात्रेब्रह्माणंपायसेविष्णुंलिंगेशिवंयथाधिकारंवैदिकमंत्रैर्नाममंत्रैर्वावाहनाद्युपचारैःसंपूजयेत् ॥ ततोऽग्निमंवस्त्रादिभिःपूजयेत् ॥

स्रुवर्णपायसामत्रंयस्मादेतत्त्रयीमयं ॥ आवयोस्तारकंयस्मात्तद्गृहाणद्विजोत्तम ॥ अमुकगोत्रायामुकशर्मणेतुभ्यमिदंस्रुव-
र्णलिंगपायसयुक्तममत्रंसमुद्रमेखलाप्रुथ्वीदानफलकामोहंसंप्रददे ॥ नममेतिविप्रहस्तेजलंदद्यात् ॥ विप्रोदेवस्यत्वेतिप्रति
गृण्हीयात् ॥ दातादानस्यप्रपूर्णतार्थमिमांदक्षिणांसंप्रददइतियथाशक्तिःहिरण्यंदद्यात् ॥ हेमाद्याद्युक्तःप्रकारांतरेणाधोदय
व्रतप्रयोगोब्रह्माद्दियुततिलपर्वतत्रयशय्यात्रयगोत्रयदानहोमादिसहितःकौस्तुभेद्रष्टव्यः ॥ ॥ इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुका
शीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेपौषमासकृत्यनिर्णयोद्देशःसमाप्तः ॥ ॥ अथमाघमास ॥ ॥ कुंभसंक्रांतौपूर्वेषोड
शनाड्यःपुण्याः ॥ माघेवर्णस्नानमहिमा ॥ सितासितेतुयत्स्नानंमाघमासेयुधिष्ठिर ॥ नतेषांपुनरावृत्तिःकल्पकोटिशतैरपि
॥ कुरुक्षेत्रसमागंगायत्रकुत्रावगाहिता ॥ तस्माद्दशगुणाविंध्येकाश्यांशतगुणाततः ॥ काश्याःशतगुणाप्रोक्तागंगायमुनयान्वि
ता ॥ सहस्रगुणितासापिमाघेपश्चिमवाहिनी ॥ अथमाघेतिलपात्रदानंप्रशस्तंतत्प्रयोगः ॥ ताम्रपात्रेतिलान्कृत्वापलषोड
शनिर्मिते ॥ सहिरण्यंस्वशक्त्यावाविप्रायप्रतिपादयेत् ॥ वाङ्मनःकायजत्रिविधपापनाशपूर्वकंब्रम्हलोकप्राप्तिकामस्तिल
पात्रदानंकरिष्ये ॥ उक्तपरिमाणेताम्रपात्रेप्रस्थतिलान्कर्षस्रुवर्णयुतान्यथाशक्तिस्रुवर्णयुतान्वाकृत्वाविप्रंसंपूज्य ॥ देव ५१
देवजगन्नाथवांछितार्थफलप्रद ॥ तीलपात्रंप्रदास्यामितवाग्रेसंस्थितोस्म्यहमितिमंत्रेणदद्यात् ॥ धान्यमानंतुकुडवोमुष्टि

नांस्याच्चतुष्टयं॥ चत्वारः कुडवाः प्रस्थश्चतुः प्रस्थमथाढकं॥ अष्टाढकोभवेद्द्रोणोद्विद्रोणः शूर्पउच्यते॥ सार्धशूर्पोभवेत्खा-
रीत्यक्तरीत्यापलं स्वर्णाश्चत्वारकुडवंप्रस्थमाढकं॥ द्रोणंचत्वारिकांचेतिपूर्वपूर्वाच्चतुर्गुणमित्युक्तरीत्यावा प्रस्थमानस्वरूपं
ज्ञेयं॥ यद्वाहिरण्यरहितान्तिलान् ताम्रपात्रेनिधाय॥ तिलाः पुण्याः पवित्राश्चसर्वपापहराः स्मृताः॥ शुक्लाश्चैव तथाकृष्णा
विष्णुगात्रसमुद्भवाः यानिकानिचपापानिब्रम्हहत्यासमानिच॥ तिलपात्रप्रदानेनतानिनश्यंतुमेसदा॥ इदंतिलपात्रंयथा
शक्तिदक्षिणासहितंयमदैवत्यंब्रह्मलोकप्राप्तिकामस्तुभ्यमहंसंप्रददे॥ इतिदद्यात्॥ अथसहिरण्यतुलसीपत्रदानमंत्रः॥
स्वर्णतुलसीदानाल्लक्ष्मणःकायसंभवात्॥ पापंप्रशममायातुसर्वंसंतुमनोरथाः॥ अथशालग्रामदानमंत्रः शालग्रामशीला
पुण्याभुक्तिमुक्तिप्रदायिनी॥ शालग्रामप्रदानेनममसंतुमनोरथाः चक्रांकितसमायुक्ताशालग्रामशिलाशुभा॥ दानेनैवभवे
त्तस्याउभयोर्वांछितंफलं॥ अथप्रयोगेवेणीदानं॥ तत्रसैवषांवपनविधिः॥ ऊर्ध्वमब्दाद्द्विमासोनाद्यदातीर्थंव्रजेन्नरः॥ तदात
द्वपनंशास्तंप्रायश्चित्तमृतेद्विज॥ प्रयागेतुयोजनत्रयादागतस्यदशमासादर्वागपि॥ प्रथमयात्रायांतुजीवत्पितृकगुर्विणीप
तिकृतचूडबालानामपिसभर्तृकस्त्रीणामपिवपनमितिविशेषः॥ केचित्तुसभर्तृकस्त्रीणांसर्वान्केशान्समुद्धृत्यछेदयेदंगुल
द्वयमित्याहुः॥ तत्प्रयोगः॥ वेणीमूलकेशाकृतमांगलिकवेषास्त्रीभर्तारंनत्वातदाज्ञयासर्ववपनंघ्यंगुलकेशान्छेदवाकुलास्माला

त्रिवेणीपूजांकुर्यात्॥भर्त्रावाकारयेत्॥पूजांतेपत्नीछिन्नवेणीयुक्तंवैणवपात्रमंजलौधृत्वातस्यांहेममवेणींमौक्तिकादिकंचनि-
धाय॥वेण्यांवेणीप्रदानेनममपापंव्यपोहतु॥जन्मांतरेष्वपिसदासौभाग्यंममवर्धतामितित्रिवेण्यांक्षिपेत्॥विप्राःसुमंगलीरि-
यंवधूरितिपठेयुः॥ततोविप्रान्सुवासिनीश्चवस्त्रादिनातोषयेत्॥ ॥अथत्रिवेण्यांदेहत्यागविधिः॥ ॥येवैतन्वं१विसृजं-
तिधीरास्तेजनासोअमृतत्वंभजंतइतिश्रुतिर्माघमासविषया॥तनुंत्यजंतिवैमाघेतस्यमुक्तिर्नसंशयइतिब्राह्मोक्तेः॥अन्यमा-
सेतनुत्यागात्स्वर्गप्राप्तिः॥ ॥तत्रयथाशक्तिप्रायश्चित्तंकृत्वाश्राद्धाधिकार्यभावेस्वीयजीवच्छ्राद्धंसपिंडनांतंकृत्वागोदाना-
दिकृत्वाकृतोपवासःपारणाहेफलोल्लेखपूर्वकंसंकल्प्यविष्णुंध्यात्वावेणींप्रविशेदिति॥जीवच्छ्राद्धप्रयोगःकौस्तुभेद्रष्टव्यः॥
माघंप्रकृत्य ॥तिलस्नायीतिलोद्वर्तीतिलहोमीतिलोदकी॥तिलभुक्तिलदाताचषट्तिलाःपापनाशनाइत्युक्तेवाक्येति-
लस्नायीपदेनतिलयुक्तोदकेनस्नानंतिलहोमपदेनायुतलक्षतिलहोमाद्यात्मकग्रहमखस्यापिसंग्रहः॥तिलोदकीतितिल-
युक्तोदकेनदेवपूजातर्पणसंध्यादिकंपानंचकार्यमित्यर्थः॥सचहोमस्त्रिधा॥प्रथमोयुतहोमःस्याल्लक्षहोमस्ततःपरः॥
कोटिहोमस्तृतीयस्तुसर्वकामफलप्रदइति॥लक्षहोमादिप्रयोगःकुंडमंडपनिर्माणादिसहितःकौस्तुभमयूखादौज्ञेयः॥मा-
घशुक्लचतुर्थ्यांढुंढिराजोद्देशेननक्तव्रतंतत्पूजातिललड्डुकादिनैवेद्यंतिलभक्षणंचोक्तं॥ अत्रप्रदोषव्यापिनीग्राह्या॥अस्या-

मेवप्रदोषव्यापिन्यांकुंदपुष्पैःशिवंसंपूज्योपवासंनक्तभोजनंवाकुर्याच्छ्रियंप्राप्नुयात् ॥ अत्रविनायकव्रतस्यतुभाद्रपदशुक्लचतु-
र्थीवन्निर्णयः ॥ माघशुक्लपंचमीवसंतपंचमीतस्यांवसंतोत्सवारंभः ॥ अस्यांरतिकामयोःपूजोक्ताइयंपरत्रैवपूर्वाह्णव्याप्तौप-
रा ॥ अन्यथापूर्वैव ॥ माघशुक्लसप्तमीरथसप्तमीसारुणोदयव्यापिनीग्राह्या ॥ दिनद्वयेअरुणोदयव्याप्तौपूर्वा ॥ यदाघटिकादिमा-
त्राषष्ठीसप्तमीचक्षयवशादरुणोदयात्पूर्वंसमाप्यतेतदाषष्ठीयुताग्राह्या ॥ तत्रषष्ठ्यांसप्तमीक्षयघटिःप्रवेश्यारुणोदयेस्नानंका-
र्यं ॥ अत्रव्रतेषष्ठ्यामेकभक्तंकृत्वासप्तम्यामरुणोदयेस्नानंकार्यं ॥ तत्रमंत्रः ॥ यदाजन्मकृतंपापंमयाजन्मसुजन्मसु ॥ तन्मेरो-
गंचशोकंचमाकरीहंतुसप्तमी ॥ एतज्जन्मकृतंपापंयच्चजन्मांतरार्जितम् ॥ मनोवाक्कायजंयच्चज्ञाताज्ञातेचयेपुनः ॥ इतिसप्त-
विधंपापंस्नानान्मेसप्तसप्तिके ॥ सप्तव्याधिसमायुक्तंहरमाकरिसप्तमि ॥ अथार्घ्यमंत्रः ॥ सप्तसप्तिवहप्रीतसप्तलोकप्रदीपन
॥ सप्तमीसहितोदेवगृहाणार्घ्यंदिवाकरेति ॥ इयंमन्वादिरपि ॥ शुक्लपक्षमन्वादिलास्पौर्वाह्णिकीग्राह्येत्युक्तं ॥ माघशुक्लाष्टमीभीष्मा-
ष्टमी ॥ अस्यांभीष्मोद्देशेनयेश्राद्धंकुर्वंतितेसंततिमंतोभवंति ॥ तत्रश्राद्धंकाम्यंतर्पणंतुनित्यम् ॥ तर्पणेकृतेसंवत्सरोपात्तदुरित-
नाशः ॥ अकृतेपुण्यनाशइत्युक्तेः ॥ तत्रतर्पणमंत्रः ॥ वैयाघ्रपद्यगोत्रायसांकृत्यप्रवरायच ॥ गंगापुत्रायभीष्मायआजन्मब्रह्म-
चारिणे ॥ अपुत्रायजलंदद्मिनमोभीष्मायवर्मिणे ॥ भीष्मःशांतनवोवीरःसत्यवादीजितेंद्रियः ॥ आभिरद्भिरवाप्नोतुपुत्रपौ-

त्रोश्विनांक्रियामिति॥ एवमपसव्येन तर्पणंकृत्वाचम्यसव्येनार्घ्यंदद्यात्॥ वसूनामवतारायशंतनोरात्मजायच॥ अर्घ्यंद-
दामिभीष्माय आबाल्यब्रह्मचारिणेइति॥ अत्रजीवत्पितृकस्यनाधिकारइतिकौस्तुभे॥ जीवत्पितृकस्याप्यधिकारइतिबहवः
॥ अत्रमध्यान्हव्यापिन्यष्टमीग्राह्या॥ श्राद्धादेरेकोद्दिष्टत्वादिति॥ माघशुक्लद्वादश्यांतिलोत्पत्तिस्तस्यामुपोष्यतिलस्नानंति-
लैर्विष्णुपूजनंतिलनैवेद्यंतिलतैलेनदीपदानंतिलहोमस्तिलदानंतिलभक्षणंचकार्यं॥ माघीपूर्णिमापरा॥ अत्रकृत्यं॥ एवंमा-
घावसानेतुदेयंभोज्यमवारितं॥ भोजयेद्द्विजदांपत्यंभूषयेद्वस्त्रभूषणैः॥ कंबलाजिनरक्तवस्त्राणितूलगर्भचोलकान्युपानहौ-
मस्छादनपटांश्चैतानिमाधवःप्रीयतामित्युक्त्वादेयानि॥ अथकृतस्यमाघस्नानस्यसांगतार्थंउद्यापनंकरिष्येइतिसंकल्प्य॥ स
वित्रेप्रसवित्रेचपरंधामजलेमम॥ त्वत्तेजसापरिभ्रष्टंपापंयातुसहस्रधा॥ दिवाकरजगन्नाथप्रभाकरनमोस्तुते॥ परिपूर्णंकरि
ष्येहंमाघस्नानंतवाज्ञयेतिमंत्राभ्यामपिसंकल्पःकार्यः॥ एवंचतुर्दश्यांसंकल्पोपवासाधिवासनमाधवपूजनानिकृत्वापूर्णिमायां
तिलचर्वाद्यैरष्टोत्तरशतहोमंकृत्वातिलशर्करागर्भत्रिंशन्मोदकात्मकवायनंदेयं॥ तत्रमंत्रौ॥ सवितःप्रसवस्त्वंहिपरंधामजलंमम
॥ त्वत्तेजसापरिभ्रष्टंपापंयातुसहस्रधा॥ दिवाकरजगन्नाथप्रभाकरनमोस्तुते॥ परिपूर्णंकुरुष्वेहमाघस्नानमुपःपतेइति॥ त-
तोदंपत्योःसूक्ष्मवाससीसप्तधान्यानिचदत्वाब्राह्मणेभ्योदांपत्यायचषड्रसभोजनंदेयं॥ तत्रमंत्रः॥ सूर्योमेप्रीयतांदेवोविष्णुमूं-

र्तिर्निरंजनंइति॥एवंमाघपूर्वीयातिमिलादेवंदिवाकरम्॥परिव्राड्योगयुक्तश्चरणेचाभिमुखोहतइति॥माघकृष्णाष्टम्यांचत-
स्त्रोष्टकाकरणाशक्तएकाष्टकंपूर्वेद्युःश्राद्धान्वष्टक्यश्राद्धसहितांकुर्यात्॥दिनत्रयेकर्तुमशक्तोष्टम्यामेवैकामष्टकांकुर्यात्॥ ॥
अथशिवरात्रिः॥सानिशीथव्यापिनीग्राह्या॥निशीथस्तुरात्रेरष्टमोमुहूर्तइत्युक्तं॥तत्रपरदिनएवार्धरात्रौपरा॥पूर्वत्रैवतद्व्याप्तौ
पूर्वा॥दिनद्वयेप्यर्धरात्रव्याप्त्यभावेपिपरैव॥दिनद्वयेकार्त्स्न्येनैकदेशेनार्धरात्रव्याप्तौपूर्वेतिहेमाद्र्याशयानुसारीकौस्तुभः॥परैवेति
माधवनिर्णयसिंधुपुरुषार्थचिंतामण्यादयोबहवः॥परेद्युर्निशीथैकदेशव्याप्तौपूर्वेद्युःसंपूर्णतद्व्याप्तौपूर्वैव॥पूर्वदिनेनिशीथैकदे
शव्याप्तौपरदिनेसंपूर्णतद्व्याप्तौपरैव॥इदंव्रतंरविवारभौमवारयोगेशिवयोगयोगेचातिप्रशस्तं॥ ॥अथपारणानिर्णयः॥ ॥
यामत्रयादर्वाक्चतुर्दशीसमाप्तौचतुर्दश्यंतेपारणं॥यामत्रयोर्ध्वगामिन्यांचतुर्दश्यांप्रातश्चतुर्दशीमध्येएवपारणमितिमाधवादयः॥निर्णयसिंधौ-
तुयामत्रयादर्वाक्चतुर्दशीसमाप्तावपिचतुर्दशीमध्यएवपारणंनतुकदाचिदपिचतुर्दश्यंते॥उपोषणंचतुर्दश्यांचतुर्दश्यांचपा-
रणं॥कृतैःसुकृतलक्षैस्तुलभ्यतेयदिवानवा॥सिक्थेसिक्थफलंतस्यशक्तोवक्तुंनपार्षदीत्यादिनाचतुर्दशीमध्येपारणपुण्याति
शयोक्तेरित्युक्तं॥अत्रैवंव्यवस्थाज्ञेया॥यदानित्यकृत्यपूर्वकपारणपर्याप्ताचतुर्दशीनास्तितदावायेषांचतुर्दशीशेषदिनेदर्शादि
श्राद्धप्रसक्तिस्तैर्वानिश्यंतेपारणं॥द्वादश्यामिवात्रनित्यकृत्यापकर्षकवाक्याभावात्॥निश्यंतपारणविधायकवाक्यसत्त्वेनसंकट

विषयकजलपारणाविधिवाक्यानामत्र प्रवृत्तेश्च ॥ कर्मपर्याप्तचतुर्दशीसत्वेश्राद्धप्रसक्त्यभावेचतिथिमध्यएवपारणमिति ॥ ॥
अथव्रतप्रयोगः ॥ त्रयोदश्यांकृतैकभक्तश्चतुर्दश्यांकृतनित्यक्रियः प्रातर्मंत्रेणसंकल्पंकुर्यात् ॥ शिवरात्रिव्रतंह्येतत्करिष्येहंमहा
फलं ॥ निर्विघ्नमस्तुमेचात्रत्वत्प्रसादाज्जगत्पते ॥ चतुर्दश्यांनिराहारोभूत्वाशंभोपरेहनि ॥ भोक्ष्येहंभुक्तिमुक्त्यर्थंशरणंमेभवेश्वरेति ॥
हूजस्त ॥ रात्रौप्रपद्येजननीमित्यृचंवापठित्वाजलमुत्सृजेत् ॥ ततःसायान्हेकृष्णतिलैःस्नानंकृत्वाधृतभस्मत्रिपुंड्ररुद्राक्षोनिशामु
खे ॥ शिवायतनंगत्वाक्षालितपादःस्वाचांतउदङ्मुखोदेशकालौसंकीर्त्यशिवरात्रौप्रथमयामपूजांकरिष्ये ॥ ॥ इतियामचतुष्टय
पूजाचतुष्टयचिकीर्षायांसंकल्पःसकृत्पूजाचिकीर्षायांश्रीशिवप्रीत्यर्थंशिवरात्रौशिवपूजांकरिष्यइतिसंकल्प्य ॥ तत्रादौसामान्य-
तःपूजाविधिरुच्यते ॥ यामभेदेनविशेषस्तुवक्ष्यते ॥ अस्यश्रीशिवपंचाक्षरमंत्रस्यवामदेवऋषिः ॥ अनुष्टुप्छंदः ॥ श्रीसदाशिवोदे-
वता ॥ न्यासेपूजनेजपेचविनियोगः । वामदेवायऋषयेनमःशिरसि ॥ अनुष्टुप्छंदसेनमोमुखे ॥ श्रीसदाशिवदेवतायैनमोहृदि । ॐ
नंतत्पुरुषायनमोहृदये । ॐमं अघोराय० पादयोः । ॐशिंसद्योजातायनमोगुह्ये । ॐवांवामदेवायनमोमूर्ध्नि ॥ ॐ यंईशानाय
नमोमुखे ॐ ॐ हृदयाय० ॐ नंशिरसेस्वाहा । ॐमंशिखायैवषट् । ॐशिंकवचायहुं । ॐवांनेत्रत्रयायवौषट् । ॐ यं अस्त्रा-
यफट् । कुंभपूजांविधाय ॥ ध्यायेन्नित्यंमहेशंरजतगिरिनिभंचारुचंद्रावतंसंरत्नाकल्पोज्ज्वलांगंपरशुमृगवराभीतिहस्तंप्रसन्नं ॥

पद्मासीनंसमंतात्स्तुतममरगणैर्व्याघ्रकृत्तिंवसानंविश्वाद्यंविश्ववंद्यंनिखिलभयहरंपंचवक्त्रंत्रिनेत्रं॥ इतिध्यात्वाप्राणप्रतिष्ठां कृत्वास्थाप्यलिंगंस्पृशन्॥ ॐभूःपुरुषंसांबसदाशिवमावाहयामि॥ ॐभुवःपुरुषंसां ॐस्वःपुरुषंसांब० ॐभूर्भुवःस्वःपुरुषं सां० इत्यावाहयेत्॥ स्वामिन्सर्वजगन्नाथयावत्पूजावसानकं॥ तावत्त्वंप्रीतिभावेनलिंगेस्मिन्सन्निधोभवेति पुष्पांजलिंदद्यात्॥ स्थावरलिंगेपूर्वसंस्कृतचरलिंगेचप्राणप्रतिष्ठाद्यावाहनांतंनकार्यं॥ ॐसद्योजातंप्रपद्यामिसद्योजातायवैनमोनमः ॐनमः शिवायश्रीसांबसदाशिवायनमः॥ आसनंसमर्पयामि॥ स्त्रीशूद्रश्चेत्॥ ॐनमःशिवायेतिपंचाक्षरीस्थानेश्रीशिवायनम इतिनमोंतमंत्रेणपूजयेत्॥ ॐभवेभवेनातिभवेभवस्वमां ॐनमःशिवायश्रीसांबसदाशिवायनमः पाद्यंसमर्पयामि॥ ॐ भवोद्भवायनमः॥ ॐनमःशिवायश्रीसांबस० अर्घ्यं० ॐवामदेवायनमः॥ ॐनमःशिवायश्री० आचमनीयं ॐज्येष्ठायनमः ॐनमःशिवायश्रीसांबस० स्नानं०॥ ततोमूलमंत्रेण आप्यायस्वेत्यादिभिश्चपंचामृतैःसंस्नाप्य॥ आपोहिष्ठेतितिसृभिःशु- द्धोदकेनप्रक्षाल्यैकादशावृत्त्यैकावृत्त्यावारुद्रेणपुरुषसूक्तेनचचंदनकुंकुमकर्पूरवासितजलेनाभिषेकंकृत्वा॥ ॐनमःशिवायेति स्नानांतेआचमनंदत्वासाक्षतजलेनतर्पणंकार्यं ॐभवंदेवंतर्प०॥ ॐशिवंदेवंतर्पयामि॥ ॐईशानंदेवंतर्प०॥ ॐपशुपतिंदेवंतर्प०॥ उग्रंदेवंतर्प० रुद्रंदेवंतर्प० भीमंदेवंतर्प० महांतंदेवंतर्प० भवस्यदेवस्यपत्नींतर्प०॥ शर्वस्यदेवस्यपत्नीं०॥ ईशानस्यदेवस्यपत्नीं० पशुप

नैर्देवस्यपत्नीं॰उग्रस्यदेवस्यपत्नीं॰रुद्रस्यदेवस्यपत्नीं॰भीमस्यदेवस्यपत्नीं॰महात्तोदेवस्यपत्नीं॰॥ ॐ ज्येष्ठाय॰ ॐ नमः शिवाय
श्रीसांब॰वस्त्रं॰मूलेनाचमनं॰ ॐ रुद्रायनमः ॐ नमः शिवायश्रीसांबाय॰यज्ञोपवीतं॰मूलेनाचमनं॥ ॐ कालायनमः ॐ नमः
शिवायश्रीसां॰ चंदनं॰ॐ कलविकरणायनमः ॐ नमः शिवायश्रीसांब॰अक्षतान्॥ ॐ बलविकरणाय॰ॐ नमः शि॰ श्रीसां॰
पुष्पाणि॥सहस्रमष्टोत्तरशतंवासहस्रादिनामभिर्मूलमंत्रेणवाबिल्वपत्राणिदद्यात्॥ ॐ बलायनः ॐ नमः शिवायश्रीसां॰धूपं॰
ॐ बलप्रमथनाय ॐ नमः शिवायश्रीसां॰दीपं॰ ॐ सर्वभूतदमनायनमः ॐ नमः शिवायश्रीसां॰नैवेद्यं॰मूलेनाचमनंफलंच॰ॐ
मनोन्मनायनमः ॐ नमः शिवायश्रीसांब॰ तांबूलं॰मूलेनवैदिकैर्मंत्रैश्चनीराजनं॥ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानांब्रम्हा
धिपतिर्ब्रह्मणोधिपतिर्ब्रम्हाशिवोमेअस्तुसदाशिवोम्॥ ॐ नमः शिवायश्रीसां॰मंत्रपुष्पं॥भवायदेवायनमः शर्वायदेवायेत्याद्यष्टौ
भवस्यदेवस्यपत्न्यैइत्याद्यष्टौनमस्कारान्कृत्वा॥ शिवायनमः॥ रुद्राय॰पशुपतये॰नीलकंठाय॰महेश्वराय॰ हरिकेशाय॰विरू
पाक्षायनमः॰पिनाकिने॰त्रिपुरांतकाय॰शंभवे॰शूलिनेन॰महादेवाय॰इतिद्वादशनामभिर्द्वादशपुष्पांजलीन्दत्वामूलेनप्रदक्षि
णानमस्कारान्कृत्वामूलमंत्रमष्टोत्तरशतंजप्त्वाक्षमापयित्वानेनपूजनेनश्रीसांबसदाशिवः प्रीयतामितिनिवेदयेत्॥ अथच- ५५
तुर्षुयामेषुपूजाचतुष्टयेविशेषः॥तत्रप्रथमयाममूलमंत्रांतेश्रीशिवायासनंसमर्पयामीतिशिवनाम्नासर्वोपचारसमर्पणं॥

र्द्वितीययामेशिवरात्रौद्वितीययामपूजांकरिष्येइतिसंकल्प्य॥श्रीशंकरायासनं॥समर्पयामीतिशंकरनाम्ना॥ततोमहानिशिपूजां
करिष्येइतिसंकल्प्यपूर्ववत्पूजा॥ततस्तृतीययामपूजांकरिष्येइत्युक्त्वाश्रीमहेश्वरायासनमित्यादिमहेश्वरनाम्ना॥एवमेवचतु
र्थयामेश्रीरुद्रायेतिरुद्रनाम्ना॥प्रतियामंतैलनाभ्यंगपंचामृताभ्योदकशुद्धोदकगंधोदकाभिषेकाःकार्याः यज्ञोपवीतांतेगोरोचनक
स्तूरीकुंकुमकर्पूरागरुचंदनमिश्रितानुलेपनेनलिंगंलेपयेत्॥पंचविंशतिपलमितःसर्वानुलेपइत्यनुलेपपरिमाणंयथाशक्तिवा॥ध
त्तूरकरवीरकुसुमैर्बिल्वपत्रैश्चपूजनमतिप्रशस्तं॥पुष्पाभावेशालितंडुलगोधूमयवैःपूजा॥नैवेद्योत्तरंतांबूलमुखवासावुक्तौ॥
नागवल्लीदलक्रमुकफलशकलत्रयादिचूर्णांतित्रयंतांबूलसंज्ञं॥एतदवनारीकेरकर्पूरैलाककोलैःसहितंमुखवाससंज्ञंएतेषामन्य
तमद्रव्यालाभेतत्तद्द्रव्यंस्मरेद्बुधः॥सर्वपूजांतेप्रार्थना॥नित्यंनैमित्तिकंकाम्यंयत्कृतंतुमयाशिव॥तत्सर्वंपरमेशानमयातुभ्यंस
मर्पितमिति॥शिवरात्रिव्रतंदेवपूजाजपपरायणः॥करोमिविधिवद्दत्तंगृहाणार्घ्यंनमोस्तुतेइत्यर्घः॥एवंयामचतुष्टयेप्यर्घभेदःकौस्तु
भे॥ततःप्रभातेस्नात्वापुनःशिवंसंपूज्यपूर्वोक्तद्वादशनामभिर्द्वादशब्राह्मणानशक्तावेकंवासंपूज्यतिलपक्वान्नपूर्णान्द्वादशकुंभा
नेकंवादत्वाव्रतमर्पयेत्॥यन्मयाद्यकृतंपुण्यंतद्रुद्रस्यनिवेदितं॥त्वत्प्रसादान्महादेवव्रतमद्यसमर्पितं॥प्रसन्नोभवमेश्रीमन्स-
द्गतिःप्रतिपाद्यतां॥त्वदालोकनमात्रेणपवित्रोऽस्मि नसंशयइति॥ततोब्राह्मणान्भोजयित्वापूर्वनिर्णीतकालेस्वजनैःसहपा

रणंकुर्यात्॥ तत्रमंत्रः संसारक्लेशदग्धस्यव्रतेनानेनशंकर॥ प्रसीदसुमुखोनाथज्ञानदृष्टिप्रदोभवेति॥ ॥इतिशिवरात्रीव्रतविधिः प॰ ३
॥ ॥अथमृन्मयलिंगेशिवपूजाचिकीर्षायांतद्विधिः॥ ॥ॐ हरायनमइतिमृदमाहृत्यशोधितायांतस्यांजलप्रक्षेपेणसं-
पीड्यतेनपिंडेन ॐमहेश्वरायनमइतिलिंगंकुर्यात्॥ तच्चलिंगमशीतिगुंजात्मककर्षादधिकपरिमाणमंगुष्ठमात्रंततोधिकंवाकार्यं
नन्यूनं॥ मृन्मयलिंगेपंचसूत्रसंपादनाभावेपिनदोषः॥ अतएव॥ सप्तकृत्वस्तुलारूढंवृध्दिमेतिनहीयते॥ बाणलिंगमितिप्रोक्तं
शेषंनार्मदमुच्यते॥ इत्युक्तलक्षणाद्बाणलिंगादतिदुर्लभाद्दुःसंपाद्यपंचसूत्रसंपादनात्स्वर्णादिलिंगाच्चमृन्मयलिंगंश्रेष्ठं॥
पारंपारदश्रेष्ठंपार्थिवंतुकलौयुगइतिवचनाच्च॥ततः शूलपाणयेनमः शिवइहप्रतिष्ठितोभवेतिसबिल्वपत्रेपूजापीठेप्रतिष्ठाप्यध्यायेत्रित्र्यंब
केशमितिध्यात्वा ॐपिनाकधृषेनमः॥ श्रीसांबसदाशिवइहागच्छेहप्रतिष्ठेहसन्निहितोभवेत्यावाहयेत्॥ इहद्विजानांसर्वत्र
मूलमंत्रोपिज्ञेयः॥ ततः ॐ नमःशिवायेतिमूलमंत्रेणपाद्यमर्घ्यमाचमनंदत्वापशुपतयेनमइतिमूलेनचस्नानवस्त्रमुपवीतंगं
धपुष्पंधूपदीपनैवेद्यंफलतांबूलनीराजनमंत्रपुष्पांजलीन्दत्वाशर्वायक्षितिमूर्तयेनमइतिप्राच्यांपूजयेत्॥ भवायजलमूर्तयेन
मइतीशान्यांरुद्रायाग्निमूर्तयेनमइत्युदीच्यांउग्रायवायुमूर्तयेनमइतिवायव्यां॥ भीमायाकाशमूर्तयेनमइतिप्रतीच्यां॥ पशुपतये ५६
यजमानमूर्तयेनमइतिनैर्ऋत्यां॥ महादेवायसोममूर्तयेनमइतिदक्षिणस्यां॥ ईशानायसूर्यमूर्तयेनमइत्याग्नेय्यां॥ ततस्तत्स्नान

मस्कृत्यमहादेवायनमइतिविसर्जयेदितिसंक्षेपः॥विस्तारस्तुपुरुषार्थचिंतामणौज्ञेयः॥शिवरात्रिश्चेत्पूर्वोक्तपूजाविधिःपार्थिवलिं-
गेपिकार्यः॥पार्थिवलिंगोद्यापनविधिस्तुकौस्तुभादौज्ञेयः॥लिंगविशेषेणफलविशेषः॥आयुष्यंहीरजेलिंगे॥मौक्तिकेरोगनाशः॥वै-
डूर्येशत्रुनाशः॥पद्मरागेलक्ष्मीः॥पुष्परागजेसुखं॥इंद्रनीलजेयशः॥मारकतेपुष्टिः॥स्फाटिकेसर्वकामाः॥राजतेराज्यंपितृमुक्तिः॥
हैमेसत्यलोकः॥ताम्रेपुष्टिरायुश्च॥पैत्तलेतुष्टिः॥कांस्येकीर्तिः॥लोहजेशत्रुनाशः॥सीसजेआयुष्यं॥मतांतरे॥सौवर्णेब्रम्हहत्यप-
रिहारःस्थिरलक्ष्मीश्च॥एवंगंधमयेसौभाग्यं॥हस्तिदंतजेसेनापत्यं॥व्रीह्यादिधान्यपिष्टजेपुष्टिसुखरोगनाशादि॥माषजेस्त्रीः
॥नावनीतेसुखम्॥गोमयजेरोगनाशः॥गौडेन्नादि॥वंशांकुरजेवंशवृद्धिरित्यन्यत्रविस्तरः॥एवंलिंगसंख्याविशेषात्फलविशेषः
कौस्तुभे॥शिवनिर्माल्यग्रहणाग्रहणविचारस्तृतीयपरिच्छेदेज्ञेयः॥मासशिवरात्रीनिर्णयः प्रथमपरिच्छेदेउक्तः॥शिवरात्रीव्रतो
द्यापनंकौस्तुभादौज्ञेयम्॥मासशिवरात्रिव्रतोद्यापनमपिकौस्तुभेस्पष्टं॥माघामावास्यायामपराण्हव्यापिन्यांयुगादित्वादपिंडकं
श्राद्धंकार्यं॥तच्चदर्शश्राद्धेनसहतंत्रेणकार्यं॥माघामावास्यायांशततारकायोगेपरमःपुण्यकालस्तत्रश्राद्धात्सरमापितृतृप्तिः॥धनिष्ठा
योगेतुतिलान्नेनश्राद्धंकार्यं॥तेनवर्षायुतकालंपितृतृप्तिः॥ ॥इतिश्रीमदनंतोपा०माघमासकृत्यनिर्णयोद्देशःसमाप्तः॥ ॥
अथफाल्गुनमासः॥ ॥मीनसंक्रांतौपराःषोडशनाड्यःपुण्याः॥रात्रौतुप्रागुक्तं फाल्गुनेगोव्रीहिवस्त्रदानंगोविंदप्रीतयेकार्यं॥अ

थफाल्गुनशुक्लप्रतिपदमारभ्यद्वादशीदिनपर्यंतंपयोव्रतंश्रीभागवतेउक्तं॥ तत्प्रयोगोमूलानुसारेणोह्यः॥ फाल्गुनीपौर्णमासीमन्वादिः॥ सापौर्वाह्णिकीइयमेवहोलिका॥ साप्रदोषव्यापिनीभद्रारहिताग्राह्या॥ दिनद्वयेप्रदोषव्याप्तौपरदिनेप्रदोषैकदेशव्याप्तौवापरैव॥ पूर्वदिनेभद्रादोषात्॥ परदिनेप्रदोषस्पर्शाभावेपूर्वदिनेप्रदोषेभद्रासत्त्वेयदिपूर्णिमापरदिनेसार्धत्रियामाततोधिकावातत्परदिनेचप्रतिपद्वृद्धिगामिनीतदापरदिनेप्रतिपदिप्रदोषव्यापिन्यांहोलिका॥ उक्तविषयेयदिप्रतिपदोह्रासस्तदापूर्वदिनेभद्रापुच्छेवाभद्रामुखमात्रंत्यक्त्वाभद्रायामेवहोलिकादीपनं॥ परदिनेप्रदोषस्पर्शाभावेपूर्वदिनेयदिनिशीथात्प्राक्भद्रासमाप्तिस्तदाभद्रावसानोत्तरमेवहोलिकादीपनं॥ निशीथोत्तरंभद्रासमाप्तौभद्रामुखंत्यक्त्वाभद्रायामेवप्रदोषेभद्रामुखव्याप्तौभद्रोत्तरंप्रदोषोत्तरंवा॥ दिनद्वयेपूर्णिमायाः प्रदोषस्पर्शाभावेपूर्वदिनएवभद्रापुच्छेतदलाभेभद्रायामेवप्रदोषोत्तरमेवहोलिका॥ रात्रौपूर्वार्धेभद्रायाग्राह्यत्वोक्तेः॥ नतुपूर्वप्रदोषादौचतुर्दश्यांनवापरत्रसायाह्नादौ॥ दिवाहोलिकादीपनंतुसर्वग्रंथविरुद्धं॥ इदंहोलिकापूजनंश्रवणाकर्मादिवद्भुक्त्वापिकुर्वंति॥ युक्तंचैतत्॥ केचिद्धोलिकापूजनंकृत्वाभुंजते तेषांभोजनस्यपूजनस्यवाननियमेनशास्त्रविहितकाललाभः॥ इदंचंद्रग्रहणसत्त्वेवेधमध्येपिकार्यं॥ ग्रस्तोदयेपरदिनेप्रदोषेपूर्णिमासत्त्वेग्रहणमध्यएवकार्यं॥ अन्यथापूर्वदिनेभद्रामुखपुच्छलक्षणं॥ पूर्णिमायांभद्रायास्तृतीयपादांतेघटित्रयंपुच्छं॥ चतुर्थपादाद्यघटीपंचकंमुखं॥ तथाचमध्यममानेनष-

ष्टिघटीमितायांपूर्णिमायांपूर्णिमाप्रवृत्त्युत्तरंसार्धैकोनविंशतिघटिकोत्तरंघटीत्रयंपुच्छं॥ सार्धद्वाविंशतिघटिकोत्तरंघटीपंचकंमु
खं॥ तिथेश्चतुःषष्टिघटीमितत्वेपूर्णिमायाएकविंशतिघटिकोत्तरंपुच्छं॥ चतुर्विंशतिघटिकोत्तरंमुखंएवंतिथ्यंतरेप्यूह्यं॥ पू
जाविधिः॥ देशकालौसंकीर्त्यसकुटुंबस्यममदुंढाराक्षसीप्रीत्यर्थंतत्पीडापरिहारार्थंहोलिकापूजनमहंकरिष्ये इतिसंकल्प्यशुष्काणां
काष्ठानांगोमयपिंडानांचराशिंकृत्वावन्हिनाप्रदीप्यतत्र॥ अस्माभिर्भयसंत्रस्तैःकृतात्वंहोलिकेयतः॥ अतस्त्वांपूजयिष्यामिभूते
भूतिप्रदाभवेतिपूजामंत्रेणश्रीहोलिकायैनमोहोलिकामावाहयामीत्यावाह्यहोलिकायैनमइतिमंत्रेणासनपाद्यादिषोडशोपचा
रान्दत्वा॥ प्रार्थनामंत्रः॥ वंदितासिसुरेंद्रेणब्रम्हणाशंकरेणच॥ अतस्त्वंपाहिनोदेविभूतेभूतिप्रदाभवेतिप्रार्थयेत्॥ तमग्निंत्रिः
परिक्रम्यगायंतुचहसंतुच॥ जल्पंतुस्वेच्छयालोकानिःशंकायस्ययन्मतं॥ ज्योतिर्निबंधे॥ पंचमीप्रमुखास्तास्तुतिथयोनंतपुण्यदाः
॥दशस्युः शोभनास्तासुकाष्ठस्तेयंविधीयते॥ चंडालसूतिकागेहाच्छिशुहारितवन्हिना॥ प्राप्तायांपूर्णिमायांतुकुर्यात्तत्काष्ठदीप
नं॥ ग्रामाद्बहिश्चमध्येवातूर्यनादसमन्वितः॥ स्नात्वाराजाशुचिर्भूत्वास्वस्तिवाचनतत्परः॥ दत्वादानानिभूरीणिदीपयेद्धोलिकाचि
तिं॥ ततोभ्युक्ष्यचितींसर्वांसाज्येनपयसासुधीः॥ नारिकेराणिदेयानिबीजपूरफलानिच॥ गीतवाद्यैस्तथानृत्यैरात्रिःसानीयतेजनैः
॥ तमग्निंत्रिःपरिक्रम्यशब्दैर्लिंगभगांकितैः॥ तेनशब्देनसापापाराक्षसीतृप्तिमाप्नुयात्॥ एवंरात्रौहोलिकोत्सवंकृत्वाप्रातःप्र

तिपदियःश्वपचंस्पृष्ट्वास्नानंकुर्यात् ॥ नतस्यदुष्कृतंकिंचिन्नाधयोव्याधयोपिच ॥ कृत्वाचावश्यकार्याणिसंतर्प्यपितृदेवताः ॥ वंदयेत्होलि
कांभूतिंसर्वदुष्टोपशांतये ॥ वंदनेमंत्रः ॥ वंदितासिसुरेंद्रेणब्रम्हणाशंकरेणच ॥ अतस्त्वंपाहिनोदेविभूतेभूतिप्रदाभवेति ॥ होलि
कादिनंकरिसंज्ञकंतदुत्तरदिनंचशुभेवर्ज्यं ॥ होलिकाग्रहणभावुकायनंप्रेतदाहदिवसोत्रपंचमः ॥ तत्सरंचकरिसंज्ञकंदिनंवर्जि
तंसकलकर्मसुभूयमित्युक्तेः ॥ ग्रहणायनप्रेतदाहेषुनिशीथविभागेनपूर्वदिनकरिदिनयोर्निर्णयोज्ञेयः ॥ नरोदोलागतंदृष्ट्वागो
विंदंपुरुषोत्तमं ॥ फाल्गुन्यांसंयतोभूत्वागोविंदस्यपुरंव्रजेत् ॥ फाल्गुनकृष्णप्रतिपदीवसंतारंभोत्सवः ॥ साचोदयिकीग्राह्या ॥ दि
नद्वयेसत्वेपूर्वा ॥ अत्रतैलाभ्यंगउक्तः ॥ अत्रप्रतिपदिचूतपुष्पप्राशनमुक्तं ॥ तत्प्रकारः ॥ गोमयोपलिप्तेगृहांगणेशुक्लवस्त्रासन
उपविष्टःप्राङ्मुखःसुवासिन्याकृतचंदनतिलकनीराजनःसचंदनमाम्रकुसुमंप्राश्नीयात् ॥ तत्रमंत्रः ॥ चूतमग्र्यंवसंतस्यमाकं
दकुसुमंतव ॥ सचंदनंपिबाम्यद्यसर्वकामार्थसिद्धये ॥ इति ॥ कृष्णद्वितीयायांदेशग्रामाधिपतिर्विततेवितानादिशोभितेदेशेरम्या
सनेउपविश्यपौरजानपदान्लोकान्सिंदुरादिक्षोदैश्चंदनादिभिः ॥ पटवासैश्चविकीर्यतेभ्यस्तांबूलादिदत्वानृत्यगीतविनोदैर्महो
त्सवंकुर्यात् ॥ इदानींप्राकृतजनास्तुकृष्णपंचमीपर्यंतमेतमुत्सवंकुर्वंति ॥ इतिहोलिकोत्सवः ॥ फाल्गुनामावास्यामन्वादिःसा ५८
पराह्णव्यापिनीग्राह्या ॥ ॥इतिश्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशिनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेफाल्गुनमासकृत्यनिर्णयो

द्देशः समाप्तः॥ ॥ अथपरिच्छेदद्वयशेषाख्यंप्रकीर्णप्रकरणमुच्यते॥ द्वादशस्वपिमासेषुश्राद्धेव्यतीपातादियोगस्यप्रकरणा
दिनक्षत्रस्यचापराह्णव्यापस्थादर्शवन्निर्णयोज्ञेयः॥ उपवासादौप्रचुराचाराभावान्नोक्तः॥ ॥ अथचांद्रसंवत्सरभेदाः॥ प्रभवो
विभवः शुक्लः प्रमोदोथप्रजापतिः॥ अंगिराश्रीमुखोभावोयुवाधातातथैवच॥ १॥ ईश्वरोबहुधान्यश्चप्रमाथीविक्रमोवृषः॥
चित्रभानुस्सुभानुश्चतारणःपार्थिवोव्ययः॥ २॥ सर्वजित्सर्वधारीचविरोधीविकृतिःखरः॥ नंदनोविजयश्चैवजयोमन्मथदुर्मुखौ॥ ३
॥ हेमलंबीविलंबीचविकारीशार्वरीप्लवः॥ शुभकृच्छोभकृत्क्रोधीविश्वावसुःपराभवो॥ ४॥ प्लवंगः किलकः सौम्यः साधारणविरो
धकृत्॥ परिधावीप्रमादीच आनंदोराक्षसोनलः॥ ५॥ पिंगलः कालयुक्तश्चसिद्धार्थीरौद्रदुर्मती॥ दुंदुभीरुधिरोद्गारीरक्ताक्षी
क्रोधनः क्षयइति॥ ६॥ रवेः राशिसंक्रमवन्नक्षत्रसंक्रमेपिषोडशनाड्यः पूर्वत्रपरत्रचपुण्यकालः॥ ॥ अथचंद्रादीनांसंक्रांतौ
पुण्यकालः॥ चंद्रस्यसंक्रांतौप्राक्परत्रचत्रयोदशपलाधिकाएकाघटीपुण्यकालः॥ भौमस्यैकपलाधिकाश्चतस्रोनाड्यः बुध
स्यचतुर्दशपलाधिकास्तिस्रः॥ गुरोः सप्तत्रिंशत्पलाधिकाश्चतस्रः॥ शुक्रस्यैकपलाधिकाश्चतस्रः॥ शनेः सप्तपलाधिकाः षोडश
॥ एताः सर्वाः प्राक्परत्रचबोद्धव्याः॥ रात्रौग्रहांतराणांसंक्रमेरात्रावेवपुण्यकालः॥ सूर्यसंक्रांतिवद्दिवापुण्यत्वविधायकाभावा
त्॥ चंद्रादिसंक्रांतिषुस्नानंकाम्यंनतुनित्यं॥ आदित्यादिग्रहार्चितपीडानिरासार्थस्नानानि॥ मंजिष्ठागजमदकुंकुमरक्तचंदना-

निजलपूर्णेताम्रपात्रेप्रक्षिप्यस्नानंसूर्यपीडाहरं॥ उशीरशिरीषकुंकुमरक्तचंदनयुतशंखतोयेनस्नानंचंद्रदोषहरं॥ खर्दिरदेव
दारुतिलामलकयुतरौप्यपात्रेजलेनस्नानंभौमे॥ ॥गजमदयुतसंगमजलेनमृत्पात्रस्थेनस्नानंबुधे॥ औदुंबरबिल्ववटामल
कानांफलैर्युतसौवर्णपात्रजलेनस्नानंगुरौ॥ गोरोचनगजमदशतपुष्पाशतावरीयुतराजतपात्रजलेनस्नानंशुक्रे॥ तिलमाषप्रि
यंगुगंधपुष्पयुतलोहपात्रस्थजलेनस्नानंशनौ॥ गुग्गुलहिंगुहरितालमनःशिलायुतमहिषशृंगपात्रजलेनस्नानंराहौ॥ वराहो-
त्खातपर्वताग्रमृच्छागक्षीरयुतखड्गपात्रजलेनस्नानंकेतौ॥ ॥अथग्रहप्रीत्यर्थंदानानि॥ माणिक्यगोधूमधेनुरक्तवस्त्रगुडहे
मताम्ररक्तचंदनकमलानिरवेःप्रीत्यर्थंदेयानि॥ वंशपात्रस्थतंडुलकर्पूरमौक्तिकश्वेतवस्त्रघृतपूर्णकुंभवृषभाश्चंद्रस्य॥ प्रवालगो-
धूममसूरिकारक्तवृषभगुडस्वर्णरक्तवस्त्रताम्राणिभौमस्य॥ नीलवस्त्रस्वर्णकांस्यमुद्गगारुत्मदासीहस्तिदंतपुष्पाणिबुधस्य
॥पुष्परागमणिहरिद्राशर्कराश्वपीतधान्यपीतवस्त्रलवणस्वर्णानिसुरगुरोः॥ चित्रवस्त्रश्वेताश्वधेनुवज्रमणिस्वर्णरजतगंध
तंडुलाःशुक्रस्य॥ इंद्रनीलमाषतैलतिलकुलित्थमहिषीलोहकृष्णाधेनवःशनेः॥ गोमेदाश्वनीलवस्त्रकंबलंतैलतिललोहानिराहोः
॥वैडूर्यतैलतिलकंबलकस्तूरीच्छागवस्त्राणिकेतोर्दानानि॥ शनिपीडापरिहारार्थंशनिवारतैलाभ्यंगस्तैलदानंच॥ ॥अथशनि-
प्रनम्॥ ॥लोहमयंशनिंतैलकुंभेलोहेमृन्मयेवानिक्षिप्यकृष्णवस्त्राभ्यांकंबलेनवायुतंकृष्णैःगंधपुष्पैश्चकृसरान्नैस्तिलोदनैः

पूजयित्वाकृष्णायद्विजायतदभावेन्यस्मैसशनिर्देयः॥ तत्रशन्नोदेवीरितिमंत्रः॥ ॥शूद्रादेस्तु॥ यःपुनर्भ्रष्टराज्यायनलायपरितोषितः॥स्व-
प्नेददौनिजंराज्यंसमेसौरिःप्रसीदतु॥नमोर्कपुत्रायशनैश्चरायनीहारवर्णांजनमेचकाय॥श्रुत्वारहस्यंभवकामदस्त्वंफलप्रदोमेभवसूर्यपु
त्रेत्यादयः॥ एवंतंप्रतिशनिवारंसंवत्सरंकार्यम्॥ कोणस्थःपिंगलोबभ्रुःकृष्णोरौद्रोंतकोयमः॥सौरिःशनैश्चरोमंदःपिप्पलादेनसंस्तुत
इति॥ दशनामानिवानित्यंपठनीयानि॥अथशनिस्तोत्रं॥ पिप्पलादउवाच॥ नमस्तेकोणसंस्थायपिंगलायनमोस्तुते॥नमस्तेबभ्रुरूपायकृ-
ष्णायचनमोस्तुते॥नमस्तेरौद्रदेहायनमस्तेचांतकायच॥नमस्तेयमसंज्ञायनमस्तेसौरयेविभो॥नमस्तेमंदसंज्ञायशनैश्चरनमोस्तुते॥प्रसादंकुरु
देवेशदीनस्यप्रणतस्यच॥अनेनस्तोत्रेणप्रत्यहंप्रातःशनिस्तवनेसार्द्धसप्तवार्षिकशनिपीडानाशः॥रविवारेसूर्यपूजोपवाससूर्यमंत्रजपैःसर्वरोगनाशः॥
ह्रांह्रींसःसूर्यायेतिषडक्षरमंत्रः॥ इतिप्रकीर्णनिर्णयः॥उक्तआद्यपरिच्छेदेसामान्येनविनिर्णयः द्वितीयेस्मिन्परिच्छेदेविशेषेणविनिर्णयः॥१॥मीमांसा
धर्मशास्त्रज्ञाःसुधियोनलसानराः॥कृतकार्याःप्राङ्निबंधैस्तदर्थेनायमुद्यमः२ येपुनर्मंदमतयोलसाअज्ञाश्चनिर्णयं॥धर्मंवेदितुमिच्छंतिरचितस्तदु
पेक्षया३ निबंधोयंधर्मसिंधुसारनामास्तुबोधनः॥अमुनाप्रीयतांश्रीमद्विठ्ठलोभक्तवत्सलः॥सर्वत्रमूलवचनानीहज्ञेयानितद्विचारश्च॥कौस्तुभनिर्ण
यसिंधुश्रीमाधवकृतनिबंधेभ्यः॥५॥प्रेम्णासद्भिर्ग्रंथःसेव्यःशब्दार्थतःसदोषोपि॥संशोध्यचापिहरिणासुदाममुनिसत्पृथुकमुष्टिरिव॥६॥ इतिश्रीम
त्काश्युपाध्यायसूरिसूनुयज्ञेश्वरोपाध्यायानुजानंतोपाध्यायसूरिसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेप्रकीर्णनिर्णयोद्देशःसमाप्तः॥ ॥ ॥

इतिश्रीकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मोब्धिसारेद्दितीयपरिच्छेदःसमाप्तिमगमत्॥ ७॥ ॥

अथधर्माब्धिसारेतृतीयपरिच्छेदपूर्वार्द्धमारभ्यते.

श्रीगणेशायनमः॥ ॥श्रीपांडुरंगमकलंककलानिधानकांताननंपदबुधानमनंसुधानं॥श्रीवत्सकौस्तुभरमोल्लसितोरसंतंवंदे
पदाब्जभृतनंदुदुदारसंतम्॥१॥भीमाप्रियंस्वकरुणार्णवमाश्रितोघंदीनेष्टपोषमघसंहतिसिंधुशोषम्॥श्रीरुक्मिणीमतिमकंषं-
पुरुषंपरंतंवंदेदुरंतचरितंहृदिसंचरंतम्॥२॥वंदेमतिघ्नंतमघानिशंकरंधत्तांसमेमूर्ध्निदिवानिशंकरं॥शिवांचविघ्नेशमथोपि
तामहंसरस्वतीमाश्रितभजेपितामहं॥३॥श्रीलक्ष्मीगरुडसहस्रशिरसंमद्युम्नमीशांकपिंश्रीसूर्यविधुभौमविद्गुरुकविच्छायासु
तान्षण्मुखं॥इंद्राद्यान्विबुधान्गुरूंश्वजननींतातंत्वनंताभिधंनत्वार्यान्वितनोमिमाधवसुखान्धर्माब्धिसारंमितं॥४॥दृष्ट्वाप्र
र्वनिबंधान्प्रा-च्यांश्वनवांश्वतेषुसिद्धार्थान्॥प्रायेणमूलवचनान्यपहाय्लिखामिबालबोधाय॥५॥उक्ताधर्माब्धिसारेस्मि-
न्निर्णयंकालगोचरं॥परिच्छेदेप्रथमजेद्वितीयेचयथाक्रमं॥६॥अथगर्भाधानादिसंस्कारान्धर्मान्गृह्यादिसमतान्॥वक्ष्येसं
क्षेपतःसंतोऽनुगृण्हंतुदयालवः॥७॥काशीनाथाभिधेनाऽनंतोपाध्यायसूनुना॥निर्णीयतेयदेतत्तुशोधनीयंमनीषिभिः
॥८॥तत्रादौगर्भाधानसंस्कारउच्यते॥ ॥अथतदुपयोगितयाप्रथमरजोदर्शनेदुष्टमासादिनिर्णीयते॥तत्रचैत्रज्येष्ठाषाढ
भाद्रपदकार्तिकपौषमासादयोदुष्टाः॥प्रतिपद्रिक्ताष्टमीषष्ठीद्वादशीपंचदश्योनिष्टफलास्तिथयः॥तथारविभौममंदवाराःशुभ
रणीकृत्तिकार्द्राश्लेषामघापूर्वात्रयविशाखाज्येष्ठानक्षत्रेषुविष्कंभगंडातिगंडशूलव्याघातवज्रपरिघपूर्वार्धव्यतीपातवैधृ-

तियोगेषुविष्यांग्रहणेरात्रिसंध्यापराण्हकालेषुनिद्रायांजीर्णरक्तनीलचित्रवस्त्रेषुनग्नत्वेपरगृहेपरग्रामेषुअल्याधिकनीला
दिरक्तत्वेचानिष्टफलम्॥ समार्जनीकाष्ठतृणाग्निशूर्पान्हस्तेदधानाकुलटास्यात्॥ वस्त्रेविषमारक्तबिंदवःपुत्रफलाःसमाःक
न्याफलाः॥ अथप्रथमर्तौअक्षतैरासनंकृत्वातत्रतासुपवेश्य॥ पतिपुत्रवत्यःस्त्रियोहरिद्राकुंकुमगंधपुष्पस्रक्तांबूलादित
स्यैदत्वादीपैर्नीराज्यसदीपालंकृतगृहेतांवासयेयुः॥ सुवासिनीभ्योगंधादिकंलवणमुद्गादिचदद्यात्॥ अथसर्वर्तुसाधारण
नियमाः॥ त्रिरात्रंअस्पृश्याभूत्वाअभ्यंगांजनस्नानदिवास्वापाग्निस्पर्शदंतधावनमांसाशनसूर्याद्यवलोकनभूमौरेखाकरण
चवर्जयेदधःशयीतअंजलिनाताम्रलोहपात्रेणवाजलंनपिबेत्॥ याखर्वपात्रेणपिबतितस्याःखर्वःपुत्रः॥ नखनिकृंतनेकुन-
खीपुत्रः॥ पर्णेनपात्रेउन्मत्तइति॥ ॥ द्वितीयादिषुऋतुषुभवासगंधमाल्यादिधारणतांबूलगोरसभक्षणपीठाद्यारोहणंवर्जयेत्॥
मृन्मयेआयसेभूमौवाभुंजीत॥ रजस्वलायांनैमित्तिक॥ ग्रहणादिनिमित्तकस्नानप्राप्तौनोदकमज्जनरूपस्नानंकिंतुपात्रांतरितज
लेनस्नात्वा॥ नवस्त्रपीडनंकुर्यान्नान्यद्वासश्चधारयेत्॥ एवंमृताशौचादिनिमित्तकस्नानप्राप्तावपि॥ स्वगोत्रयोर्योनिसंबंधिन्योर्वा
ब्राह्मण्योःरजस्वलयोःपरस्परस्पर्शेउक्तरीत्यातदैवस्नानमात्रेणशुद्धिः॥ बुद्ध्यास्पर्शेएकरात्रमुपवासः॥ गोत्रादिसंबंधाभावेअ-
बुद्ध्यास्पर्शेतस्मिन्दिनेस्नात्वानभुंजीत॥ मत्यास्पर्शेतुआशुद्धेर्नभुंजीत॥ भोजनेतुशुद्ध्यनंतरंतावद्दिनसंख्ययोपवसेत्॥ उ

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीपांडुरंगमकलंककलानिधानकांताननं पदबुधानमनंतुधान ॥ श्रीवत्सकौस्तुभरमोल्लसितोरसं तं वंदे
पदाब्जभृतनंददुदारसंतम् ॥ १ ॥ भीमाप्रियं सकरुणार्णवमाशु तोषं दीनेष्टपोषमघसंहतिसिंधुशोषम् ॥ श्रीरुक्मिणीमतिमबं-
पुरुषं परं तं वंदे दुरंतचरितं हृदि संचरंतम् ॥ २ ॥ वंदे प्रतिघ्नं तमघानि शंकरं धत्तां समे मूर्ध्नि दिवानिशं करं ॥ शिवां च विघ्नेशमथो पि
तामहं सरस्वतीमाशु भजे पितामहं ॥ ३ ॥ श्रीलक्ष्मीगरुडसहस्रशिरसं प्रद्युम्नमीशं कपिं श्रीसूर्यं विधुभौमविद्गुरुकविच्छायासु
तान्षण्मुखं ॥ इंद्राद्यान्विबुधान्गुरूंश्च जननीं तातं त्वनंताभिधं नत्वार्यान्वितनोमि माधवमुखान्धर्माब्धिसारं मितं ॥ ४ ॥ दृष्ट्वा पू
र्वनिबंधान्प्रायोंश्च नवांश्च तेषु सिद्धार्थान् ॥ प्रायेण मूलवचनान्युज्झित्वा लिखामि बालबोधाय ॥ ५ ॥ उक्ता धर्माब्धिसारेस्मि-
न्निर्णयं कालगोचरं ॥ परिच्छेदे प्रथमजे द्वितीये च यथाक्रमं ॥ ६ ॥ अथ गर्भाधानादिसंस्कारान्धर्मान् गृह्यादिसंमतान् ॥ वक्ष्ये सं
क्षेपतः संतोऽनुगृह्णंतु दयालवः ॥ ७ ॥ काशीनाथाभिधेनाऽनंतोपाध्यायसूनुना ॥ निर्णीयते यदेतत्तु शोधनीयं मनीषिभिः
॥ ८ ॥ तत्रादौ गर्भाधानसंस्कार उच्यते ॥ ॥ अथ तदुपयोगितया प्रथमरजोदर्शने दुष्टमासादि निर्णीयते ॥ तत्र चैत्रज्येष्ठाषाढ
भाद्रपदकार्तिकपौषमासा दयोदुष्टाः ॥ प्रतिपद्रिक्ताष्टमीषष्ठीद्वादशीपंचदश्यो निष्टफलास्तिथयः ॥ तथा रविभौममंदवारे शुभ
रणीकृत्तिकार्द्राश्लेषामघापूर्वात्रयविशाखाज्येष्ठानक्षत्रेषु विष्कंभगंडातिगंडशूलव्याघातवज्रपरिघपूर्वार्धव्यतीपातवैधृ- १

तियोगेषु विष्ट्यां ग्रहणे रात्रिसंध्यापराण्हकालेषु निद्रायां जीर्णरक्तनीलचित्रवस्त्रेषु नग्नत्वे परगृहे परग्रामेषु अल्पाधिकनीला
दिरक्तत्वे चानिष्टफलम्॥ समार्जनीकाष्ठतृणाग्निशूर्पान्हस्तेद धानाकुलदास्यात्॥ वस्त्रे विषमारक्तबिंदवः पुत्रफलाः समाः क
न्याफलाः॥ अथ प्रथमर्तौ अक्षतैरासनं कृत्वा तत्र तासु पवेश्य॥ पतिपुत्रवत्यः स्त्रियो हरिद्राकुंकुमगंधपुष्पस्त्रक्तांबूलादि त
स्यै दत्वा दीपैर्नीराज्य सदीपालंकृते गृहे तां वासयेयुः॥ सुवासिनीभ्यो गंधादिकं लवणमुद्गादि च दद्यात्॥ अथ सर्वर्तुसाधारण
नियमाः॥ त्रिरात्रं अस्पृश्या भूत्वा अभ्यंगांजनस्नानदिवास्वापाग्निस्पर्शदंतधावनमांसाशनसूर्याद्यवलोकानभूमौ रेखाकरण
च वर्जयेद् अधःशयीत अंजलिना ताम्रलोहपात्रेण वा जलं न पिबेत्॥ या खर्वपात्रेण पिबति तस्याः खर्वः पुत्रः॥ नखनिकृंतने कुन-
खी पुत्रः॥ पर्णेन पात्रे उन्मत्त इति॥ ॥ द्वितीयादिषु ऋतुषु प्रवासगंधमाल्यादिधारणतांबूलगोरसभक्षणपीठाद्यारोहणं वर्जयेत्॥
मृन्मये आयसे भूमौ वा भुंजीत॥ रजस्वलायां नैमित्तिक॥ ग्रहणादिनिमित्तकस्नानप्राप्तौ नोदकमज्जनरूपं स्नानं किंतु पात्रांतरितज
लेन स्नात्वा॥ न वस्त्रपीडनं कुर्यान्नान्यद्वासश्च धारयेत्॥ एवं मृताशौचादिनिमित्तकस्नानप्राप्तावपि॥ स्वगोत्रयोर्योनिसंबंधिन्योर्वा
ब्राह्मण्योः रजस्वलयोः परस्परस्पर्शे उक्तरीत्या तदैव स्नानमात्रेण शुद्धिः॥ बुद्ध्या स्पर्शे एकरात्रमुपवासः॥ गोत्रादिसंबंधाभावे अ-
बुद्ध्या स्पर्शे तस्मिन्दिने स्नात्वा न भुंजीत॥ मत्या स्पर्शे तु आशुद्धेर्न भुंजीत॥ भोजने तु शुद्ध्यनंतरं तावद्दिनसंख्ययोपवसेत्॥ उ

पवासाशक्तौतु तत्संख्याम्नायब्राह्मणभोजनादिकुर्यात् ॥ सर्वत्रशुद्ध्युत्तरंपंचगव्याशनंज्ञेयं ॥ शूद्रीब्राह्मण्योः रजस्वलयोः स्पर्शे आशु
द्धेरभोजनम् ॥ शुद्धौ कृच्छ्रप्रायश्चित्तंब्राह्मण्याः ॥ शूद्र्यास्तु पादकृच्छ्रमात्रं ॥ रजस्वलायाः सूतिकायावाचांडालस्पर्शे आशुद्धेर्नभोजन
अतिकृच्छ्रंच ॥ अमत्यास्पर्शे प्राजापत्यम् ॥ दंडादिपरंपरयाचांडालादिस्पर्शे स्नानमात्रम् ॥ भुंजानायास्स्पर्शे प्राजापत्यंद्वादशब्राह्म-
णभोजनंच ॥ मिताक्षरायांतु ॥ पतितांत्यजचांडालैः कामतः स्पर्शे आशुद्धेरभुक्त्वाशुद्ध्युत्तरंप्रथमेह्निस्पर्शे त्र्यहमुपवासः द्विती
येद्व्यहं ॥ तृतीयेएकाहः ॥ अकामतस्तु आशुद्धेरभोजनमात्रं ॥ एवंग्रामकुक्कुटसूकरश्ववायसरजकादिस्पर्शेपि अशक्तौतुस्ना
त्वा यावन्नक्षत्रदर्शनमभोजनम् ॥ भुंजानायाःश्वचांडालादिस्पर्शे आशुद्धेरभोजनम् षड्रात्रंगोमूत्रयावकाहारः ॥ ॥
अशक्तौ स्वर्णदानंविप्रभोजनंवा ॥ उच्छिष्टयोरजस्वलयोः स्पर्शे उच्छिष्टचांडालेनस्पर्शेवाकृच्छ्रेणशुद्धिः ॥ उच्छिष्टद्विजस्पर्शे
रजस्वलायास्त्र्यहम् ऊर्ध्वोच्छिष्टे अधरोच्छिष्टेत्वेकाहमुपवासइत्युक्तं ॥ उच्छिष्टशूद्रस्पर्शे अधिकंकल्प्यं ॥ पुष्पिण्याः सूतक्याश्चशु
द्धुनरस्पर्शे आशुद्धेरभोजनम् भोजनेतुकृच्छ्रं ॥ पंचनखद्विशफैकशफपशुस्पर्शे अंडजस्पर्शेचाशुद्धेरभोजनम् ॥ रजस्वलायाः
श्वजंबूकगर्दभदंशे आशुद्धेरभोजनं ॥ शुद्धौपंचरात्रमुपवासः ॥ नाभेरूर्ध्वंदंशेदशरात्रंमूर्ध्निदंशेविंशतिरात्रं ॥ भुंजानारज
स्वलारजस्वलांपश्यतिचेदाशुद्धेरभोजनं ॥ चांडालंपश्यतिचेदुपवासत्रयमपि ॥ कामतश्चांडालंपश्यतिचेत्प्राजापत्यम् ॥ रजस्व

लायाः शवसूतिकाभ्यां स्पर्शे शुद्ध्यंते त्रिरात्रमुपवासः ॥ आशुद्धेर भोजनं च भोजने तु कृच्छ्रं ॥ सर्वत्र ब्रह्मकूर्चविधिना पंचगव्या
शनमुक्तमेव ॥ आशौचिभिः स्पर्शे स्नानात्प्राग्रजोदर्शने चतुर्थदिनपर्यंतमभोजनं ॥ अशक्तौ तु सद्यः स्नात्वा भुंजीत ॥ एवं मरणश्रव
णे स्नानात्प्राग्रजोदर्शनेपि ॥ तथा रजोदर्शनोत्तरं बंधुमरणश्रवणेपि शक्ताया आशुद्धेरभोजनमशक्तायाः सद्यःस्नाने न भोज
नं ॥ सर्वत्रा स्पृश्यस्पर्शे अशक्तायाः स्नाने कृते भोजनं ॥ शुद्ध्यंते अनशनमत्याम्नाय इति केचित् ॥ रजस्वलायाः प्रथमदिननिर्णय
स्तु रात्रेः पूर्वभागद्वये पूर्वदिनं प्रथमं ॥ तृतीयभागे रजोदर्शने उत्तरदिनं प्रथमं ॥ वृद्धा अर्धरात्रात्पूर्वं पूर्वदिनं प्रथमम् अर्धरात्राद्
र्ध्वं उत्तरदिनं प्रथमं ॥ एवं जननमरणाशौचेपि ज्ञेयं ॥ यस्याः प्रायेण मासे रजोदर्शनं तस्याः सप्तदशदिनपर्यंतं पुनः रजोदर्शने-
स्नानाच्छुद्धिः ॥ अष्टादशाहे एकरात्रमशुचित्वम् ॥ एकोनविंशे द्विरात्रं ॥ विंशतिप्रभृति त्रिरात्रं ॥ यस्याः प्रायः पक्षे पक्षे रजोदर्श
नं तस्याः दशदिनपर्यंतं स्नानाच्छुद्धिः ॥ एकादशाहे रजोदृष्टौ एकाहः ॥ द्वादशे द्विरात्रं ऊर्ध्वं त्रिरात्रं ॥ रोगेण यद्रजः स्त्रीणाम-
न्वहं प्रतिवर्तते ॥ तत्र नास्पृश्यत्वं किंतु रजोनिवृत्तिपर्यंतं पाकदेवपित्र्यकर्मानधिकारमात्रं ॥ रोगजे वर्तमानेपि मासजे रजोनि
र्गत्येव तत्र सावधाना सती त्रिरात्रमशुचिर्भवेत् ॥ यत्तु गर्भिण्याः प्राक्प्रसवात् रोगजं रजोदर्शनं तत्र त्रिदिनमेवाशौचं ॥ प्र
सूतिकायाः किंचिदूनमासात्पूर्वं रजोनिवृत्तौ स्नानमात्रं पूर्णमासे त्रिरात्रं ॥ उच्छिष्टा स्त्री यदि रजस्वला भवति तदा शुद्ध्यंते भ्य

हमधरोच्छिष्टेत्वेकाहमुपवासः॥ अविज्ञातरजोदोषायदिगृहेव्यवहारइतितदातयास्पृष्टं॥ गोरसमृद्भांडादिकंजलादिकंचनत्याज्यं॥
सूतकवत्ज्ञानकालमारभ्यैवदोषात्॥ अशुचित्वंतुज्ञानदिनमारभ्यत्रिदिनमितिकेचित्॥ अन्येतुद्वितीयादिदिनेरजसिज्ञातेसूतक
वच्छेषदिनैरेवशुद्धिरित्याहुः॥ एवंत्रिदिनंस्थित्वाचतुर्थेह्निषष्टिवारंमृत्तिकाशौचेनमलंप्रक्षाल्यदंतधावनपूर्वकंसंगवकालेस्ना-
यात्सूर्योदयात्प्राक्स्नानंत्वनाचारः॥ चतुर्थेह्निरजोनिवृत्तोभर्तृशुश्रूषणादौशुद्धिः॥ पंचमेह्निदैवपित्र्यकर्मणिशुद्धिः॥ का
निचिह्नानिरजोयद्यनुवर्ततेतदातन्निवृत्तिपर्यंतंदैवपित्र्ययोर्नशुद्धिः॥ रोगेणत्वनुवृत्तौप्रागुक्तं॥ केचित्तुचतुर्थदिवसेदर्शेष्ट्या
दिश्रौतकर्माणिकर्तव्यानीत्याहुः॥ अपरेतुइतरदिनापेक्षयाचतुर्थदिनस्यैवानुकूलत्वेतत्रैवगर्भाधानंदुष्टरजोदर्शनशांतिश्च
कर्तव्या॥ महासंकटेश्रीसूक्तहोमपूर्वकाभिषेकोपनयनादिकर्मापिचतुर्थेह्निकर्तव्यमित्याहुः॥ अयंचतुर्थेह्न्यधिकारनिर्णयः॥
सर्वथारजोनिवृत्तावेवज्ञातव्यः॥ यदिज्वरादिभिरातुराचतुर्थेह्निस्नातुमशक्तातदातामन्यानारीनरोवादशवारंस्पृष्ट्वास्नाया-
दाचमेच्च॥ प्रतिस्नानमातुरस्यवस्त्रमन्यदन्यत्परिधापनीयम् अंतेस्पृष्टानांसर्ववस्त्राणांत्यागआर्द्रवस्त्रादिव्यवधानेनशुद्ध
वस्त्रग्रहणांतेब्राह्मणभोजनात्पुण्याहवाचनाच्चशुद्धिः॥ सर्वेषामप्यातुराणामेवंशुद्धिर्विधीयते॥ एवंशुद्धांतेशुभदिनेदु
ष्टरजोदर्शनप्रयुक्तांशौनकोक्तांभुवनेश्वरीशांतिंग्रंथांतरोक्तांवाशांतिंविधायगर्भाधानंकार्यं॥ सूर्यग्रहेरजोदर्शनेहेमंसूर्य

बिंबं तन्नक्षत्ररूपं च सीसेन राहुं च कृत्वा संपूज्यार्कसमिद्भिः सूर्यनक्षत्रे शंपूक्षैः राहुं दूर्वाभिर्हुत्वाज्यचरुतिलैश्च जुहुयात्॥ चंद्र
ग्रहे राजतं चंद्रबिंबं पालाशयश्च समिध इति विशेषः॥ ग्रहणव्यतीपातादिबहुतरजोदोषे रजोदर्शने तु द्वितीयादिरजोदर्शने शांति
पूर्वकं गर्भाधानं कार्यं॥ गर्भाधाने गुरुशुक्रास्ताधिकमासादिदोषो नास्ति॥ यदि तु प्रथमरजोदर्शने शांतिर्न कृता द्वितीयादिरजो
दर्शने शुक्रास्तादिदोषप्रसक्तिस्तदा निमित्तानंतरमेव॥ यत्र नैमित्तिकानुष्ठानं तत्रास्तादिदोषाभावो मुख्यकालातिक्रमे तु
अस्तादिदोषोस्त्येवेति सामान्यनिर्णयानुसारेण ऋतुशांतिरस्तादौ न कार्या॥ तदनुरोधेन गर्भाधानं न कार्यमिति भाति॥ शां
तिश्च सग्रहमखैव कार्या॥ शांतौ भुवनेश्वरी प्रधानदेवता इंद्रेंद्राण्यौ पार्श्वदेवते॥ एवं कलशत्रयेपि प्रतिमात्रयस्थापनं॥ ग्रहा
णामर्कादिसमिधश्चरुराज्यं च द्रव्यं॥ प्रधानदेवताया दूर्वास्तिलमिश्रगोधूमाः पायसं आज्यं चेति हविश्चतुष्टयं॥ एवं पार्श्वदेव
तयोरपि॥ पायसस्य स्थंडिलाग्नौ श्रपणमेव कार्यं॥ न तु गृहसिद्धस्य ग्रहणं ग्रहहोमार्थं गृहसिद्धश्चरुः॥ पात्रासादनकाले पाय
सश्रपणार्थमेका स्थाली ग्रहसिद्धान्नसंस्कारार्थमपरेति स्थालिद्वयं॥ अनेककर्तृकाज्यहोमप्रसक्तावनेकस्रुवासादनं॥ आज्ये
न सह हविस्त्रयस्य गृहसिद्धान्नस्य च पर्यग्निकरणं स्रुवादिसंमार्गांते गृहसिद्धान्नमासादित चरुस्थाल्यामादाय प्राग्वदधिश्रि
त्याभिघारणादि बर्हिरासादनांतं कुर्यात्ततः पायसाभिघारणाद्यासादनांतं॥ अन्वाधाने हविस्त्यागे च प्रधानदेवताया भुवनेश्व

रिपदेनसवितृपदेनचोच्चारः गायत्र्याहोमोक्तेः आज्यभागांतेयजमानोन्वाधानानुसारेणप्रतिदैवतमष्टाविंशत्याहुतिपर्याप्तमर्को
दिजातीयसमिच्चर्वाज्यात्मकंहविस्त्र्यंसूर्यायसोमायभौमायबुधायबृहस्पतयेशुक्रायशनयेराहवेकेतवेनमम॥ अष्टाष्टसं-
ख्यापर्याप्तंतद्धविस्त्र्यंतत्तदधिदेवताप्रत्यधिदेवताभ्योनममं चतुश्चतुःसंख्यापर्याप्तंतद्धविस्त्र्यंविनायकादिभ्यःक्रतु
संरक्षणक्रतुसाद्गुण्यदेवताभ्योनमम॥ अष्टोत्तरशतसंख्याकाहुतिपर्याप्तंदूर्वातिलगोधूमपायसाज्येतिहविश्चतुष्टयंभुवने
श्वर्यैनमम॥ यद्वासवित्रेनमम॥ एवमष्टाविंशतिसंख्यापर्याप्तंतच्चतुष्टयमिंद्रेंद्राणीभ्यांनममेतित्यागंकुर्यात्॥ बहुतरदोषेऽष्टो
त्तरसहस्रसंख्याकोहोमोभुवनेश्वर्याइंद्रेंद्राण्योरष्टोत्तरसंख्याकइंद्रेंद्राण्योर्होमः कृताकृतः॥ होमांतेग्रहादिबलयः॥ भुवनेश्वर्या
दिबलयोऽभिषेकश्चेतिसंक्षेपः॥ समंत्रकःसविस्तरःप्रयोगः स्वस्वशाखीयानुसारेणज्ञेयः॥ संकल्पस्वस्तिवाग्विप्रवरणंभूत
निस्सृतिः॥ पंचगव्यैर्भूमिशुद्धिर्मुख्यदेवतपूजनं॥१॥ अग्निप्रतिष्ठासूर्यादिग्रहस्थापनपूजनं॥ देवतान्वाहितिःपात्रासादनह
विषांकृतिः॥२॥ यथाक्रमंत्यागहोमावितिपूर्वांगकःक्रमः॥ पूजास्विष्टंनवाहुत्याबलिःपूर्णाहुतिस्तथा॥३॥ पूर्णपात्रविमोकाद्य-
रभ्यर्चनांतेभिषेचनं॥ मानस्तोकेतिभूतिश्चदेवपूजाविसर्जनं॥४॥ श्रेयोग्रहोदक्षिणादिदानकर्मेश्वरार्पणम्॥ क्रमोयमुत्तरा
गानांप्रायस्मार्तेष्वितिस्थितिः॥५॥ एवंमदनरत्नोक्ताबोधायनोक्ताचशांतिःकौस्तुभेद्रष्टव्या॥ माग्रजोदर्शनात्पत्नीगमनेब्रह्म

हत्यादिदोषोक्तेः किंचित्प्रायश्चित्तं विधेयमिति भाति॥ ऋतौतुगमनमावश्यम्॥ अन्यथा भ्रूणहत्यादोषः॥ अयंच मनसि कामे सति दुषादि
नास्त्रियमनुपगच्छतोज्ञेयः॥ विरक्तस्यन कोपिदोषइतिश्रीभागवते लोकेव्यवायेतिपद्येटीकायांचस्पष्टं॥ ऋतुकालस्तुरजोदर्शनदिनमार
भ्यषोडशदिनपर्यंतंज्ञेयः॥ तत्रप्रथमदिनचतुष्टयैकादशत्रयोदशदिनेषुगमनंवर्ज्यं अवशिष्टदिनेषुपुत्रार्थिनासमदिने कन्यार्थिनाविष
मदिनेगमनंकार्यं तत्राप्युत्तरोत्तररात्रीणांप्राशस्त्यं एकस्यांरात्रौसकृदेवगमनंकार्यं सकृद्गमनंच फग्मासु सर्वासु आवश्यकमिति के
चित् अन्यकाले प्रतिबंधादिनागमनासंभवे श्राद्धैकादश्यादिदिनेपि ऋतुगमनंकार्यमिति केचित् अथानृतौगमनविचारः स्त्रीणाव
रमनुस्मरन् पत्नीच्छयानृतावपिगच्छन्नदोषभाक् किंतु ब्रह्मचर्यहानिमात्रम् ऋतौगच्छतियोभार्यामनृतौनैवगच्छति यावज्जीवं ब्रह्म
चारीमुनिभिः परिकीर्तितः अथस्त्रीगमनेनिषिद्धकालः अष्टमीचतुर्दशीपौर्णिमाऽमावास्यासूर्यसंक्रातिव्यतीपातपरिघपूर्वदल
विष्टिसंध्यासु मातापित्रोर्मृतदिने श्राद्धतत्प्राग्दिनेजन्मनक्षत्रे दिवाच स्त्रीगमनंवर्ज्यं अथगर्भाधानकालः चतुर्थीषष्ठीचतुर्दश्य
ष्टमीपंचदशीरहिताः तिथयः प्रशस्ताः चंद्रबुधगुरुशुक्रवाराः शुभाः मूलमघादिरेवतीज्येष्ठानक्षत्राणिवर्ज्यानि भरणीकृत्तिका
र्द्राश्लेषापूर्वात्रयविशाखामघ्यमानि शेषाणिशुभानि सर्वकार्येषुगोचरेचंद्रबलमावश्यकं अथचंद्रबलविचारः तद्यथा चंद्रो
न्नमधनंसौख्यंरोगंकार्यंक्षतिं श्रियं स्त्रियंमृत्युंनृपभयंसुखमायंव्ययंक्रमात् १ स्थानेषुद्वादशस्वेतज्जन्मराशेः प्रयच्छति शुक्ल

पक्षेशशिश्रेष्ठोद्विपंचनवमेष्वपि २ अथानेकभार्यस्यऋतुयोगपद्येविवाहक्रमेणऋतुक्रमेणवागर्भाधानं अथऋतावप्यगमनेदो
षापवादः व्याधितोबंधनस्थोवाप्रवासेष्वथपर्वसु वृद्धांवंध्यामसद्वृत्तांमृतापत्यामपुष्पिणीं कन्यासूंबहुपुत्रांचअगच्छन्नेव
दोषभाक् अथगर्भाधानेऔपासनं तत्रप्रथमर्तुगमनंगर्भाधानंहोमंगृह्याग्नौकृत्वाकार्यं द्वितीयादिकऋतुगमनेचनहोमादिकंपे-
षांसूत्रेहोमोनोक्तस्तेहोमवर्जमंत्रपाठादिरूपोगर्भाधानसंस्कारःप्रथमगमनेकार्यः आहिताग्नेरर्धाधानिनो ऽनाहिताग्नेश्चौपासना
ग्निसिद्धिसत्वेतत्रैवहोमः अथगृह्याग्निविच्छेदप्रायश्चित्तं औपासनाग्निविच्छेदेद्वादशदिनपर्यंतमयाश्चेत्याज्याहुत्याततऊर्ध्वंप्राय
श्चित्तपूर्वकंपुनःसंधानविधिनाग्निमुत्पाद्यतत्रकार्यं तत्रप्रत्यब्दंप्राजापत्यकृच्छ्रप्रायश्चित्तं तत्रेत्थंसंकल्पः ममगृह्याग्निविच्छेद
दिनादारभ्यैतावंतंकालंगृह्याग्निविच्छेदजनितदोषपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वर॰ गृह्याग्निविच्छेददिनादारभ्यैतावदब्दपर्यंतंप्रत्य
ब्दमेकैककृच्छ्रान्यथाशक्तिप्रत्याम्नायगोनिष्कर्योभूतरजतनिष्कनिष्कार्धनिष्कपादनिष्कपादार्धान्यतमद्रव्यदानेनाहमाचरि-
ष्ये तथाएतावद्दिनेषुगृह्याग्निविच्छेदेनलुप्तसायंप्रातरौपासनहोमद्रव्यंलुप्तदर्शपौर्णमासस्थालीपाकादिकर्मपर्याप्तव्रीह्या-
ज्यद्रव्यंचतन्निष्क्रयंवादातुमहमुत्सृजे कृच्छ्रप्रत्याम्नायांतरचिकीर्षायांतथोहःकार्यः अशीतिगुंजात्मकोनिष्कपादःअयंच
तुर्गुणितोनिष्कःएवंसंकल्प्यविच्छिन्नस्यगृह्याग्नेःपुनःसंधानंकरिष्यइतिसंकल्पपूर्वकंस्वस्वसूत्रानुसारेणगृह्याग्निंसंसाधयेत्

अथसर्वाधान्यर्धाधानिनोगृह्यसिद्धिविचारः सर्वाधानिनाप्येवमेवपुनःसंधानेनगृह्याग्निमुत्पाद्यगर्भाधानपुंसवनादिहोमःकार्यः त
त्रकृच्छ्रसंकल्पोहोमादिद्रव्यदानसंकल्पश्चनकार्यः गर्भाधानहोमंकर्तुंगृह्यपुनःसंधानंकरिष्येइत्येवसंकल्प्यगर्भाधानांतेऽग्नि
त्यागः अर्धाधानिनामपिपक्षद्वयम् गृह्याग्नौसायंप्रातर्होमस्थालीपाकाःकार्याइत्येकःपक्षः गृह्याग्निःकेवलंसंरक्ष्योनतुतत्रहोमा
दिकार्यमित्यपरः आद्यपक्षेपूर्वहोमादिद्रव्यदानंकार्यंहोमाद्यकरणपक्षेप्रायश्चित्तमात्रंकार्यं नतुद्रव्यदानं अर्थाग्निद्वयसंस
र्गः द्विभार्यस्याग्निद्वयसंसर्गात्पूर्वमुभयाग्न्यनुगतोऽभयविच्छेदादिनादब्दगणनयापृथक्पृथक्कृच्छ्रप्रायश्चित्तंपृथक्पृथक्
होमद्रव्यदानंस्थालीपाकद्रव्यदानंचकृत्वापुनःसंधानद्वयेनाग्निद्वयमुत्पाद्याग्निद्वयसंसर्गंविधायतत्रगर्भाधानहोमः अग्निद्वय
संसर्गात्पूर्वंएकाग्न्यनुगतोतन्मात्रप्रायश्चित्तंतद्धोमद्रव्यमात्रदानंचकार्यं नतुस्थालीपाकद्रव्यदानं भार्यांतरस्यासंन्निधानेयस्यागर्
भाधानंतदग्निविच्छेदप्रायश्चित्तादिनागृह्यमुत्पाद्यतत्रहोमः सर्वत्रपुनःसंधानेस्थालीपाकानारंभेस्थालीपाकादिद्रव्यदानंकृताकृ
तं अथगर्भाधानसंकल्पः एवंयथायथंगृह्याग्निसिद्धिंकृत्वाममास्यांभार्यायांसंस्कारातिशयद्वाराऽस्यांजनिष्यमाणसर्वगर्भा
णांबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वाराश्रीपर॰ प्रीत्यर्थंगर्भाधानाख्यंकर्मकरि॰ तदंगत्वेनस्वस्तिवाचनेत्यादिसंकल्प्यपुण्याहवा
चनमातृकापूजननांदीश्राद्धादिकृत्वायथागृह्यंगर्भाधानसंस्कारःकार्यः अत्रगर्भाधानकर्मणोब्रह्मदेवताकत्वात्पुण्याहवाचनां

तेकर्मांगदेवताब्रह्माप्रीयतामितिवदेत् औपासनांगेस्वस्तिवाचनेअग्निसूर्यप्रजापतयः प्रीयंतां स्थालीपाकारंभेअग्निःप्रीयतामिति
एवमन्यत्रग्रंथांतराद्दृह्यं अथनांदीश्राद्धविचारः गौर्यादिमातृपूजनंनांदीश्राद्धांगं यत्रनांदीश्राद्धंनक्रियतेतत्रमातृकापूजनमपिन-
कार्यं तत्रपूर्वंमातृपार्वणंततःपितृपार्वणंततःसपत्नीकमातामहपार्वणमिति पार्वणत्रयात्मकंनांदीश्राद्धंमातृजीवनेसपत्नमातृ
मरणेपिनमातृपार्वणं एवंमातामह्याजीवनेमातामहीसपत्न्यामरणेपिनमातामहादेःसपत्नीकत्वं एवंदर्शादावपिमातृजीवनेसपत्न
मातृमरणेपिनसपत्नीकत्वंपित्रादेः अत्रस्वधाशब्दस्थानेस्वाहाशब्दःसव्येनैवसर्वाःक्रियाःप्रतिपार्वणंदेवेचयुग्माब्राह्मणाःकुश-
स्थानेदूर्वाःविवाहादिमंगलकर्मांगेवृद्धिश्राद्धेयज्ञादिकर्मांगेतुअमूलादर्भाग्राह्याः दूर्वादर्भाश्चयुग्माएवउदङ्मुखःकर्ता प्राङ्मुखाविः-
प्राः प्राङ्मुखोवाकर्ताउदङ्मुखाविप्राः पूर्वाण्हकालःप्रदक्षिणंकर्म आधानांगत्वपराण्हेकार्यं पुत्रजन्मनि मित्तकंरात्रावपि एवंच
विश्वेदेवार्थविप्रसहिताअष्टौविप्राअत्यशक्तौचत्वारोवा वृद्धिश्राद्धेविश्वेदेवाःसत्यवसुसंज्ञकाः सोमयागगर्भाधानपुंसवनसीमं
तोन्नयनाधानादिकर्मांगभूतवृद्धिश्राद्धेक्रतुदक्षसंज्ञकौगर्भाधानादिसंस्कारेषुवापि देवप्रतिष्ठादिपूर्तकर्मस्वपूर्वाधानादिषुस
न्यासस्वीकारेकाम्यवृषोत्सर्गगृहप्रवेशेतीर्थयात्रायांश्रवणाकर्मसर्पबल्याश्वयुज्याग्रयणादिपाकसंस्थानांप्रथमारंभेनांदी
श्राद्धमावश्यकंपुनराधानेसोमयागादिभिन्नेअसकृत्क्रियमाणेकर्मणिअष्टकादिश्राद्धकर्मसुचनांदीश्राद्धंनकार्यंगर्भाधानपुंस

वनसीमंतचौलमौंजीविवाहातिरिक्तसंस्कारेषुश्रवणाकर्मादिषुचनांदीश्राद्धंवैकल्पिकंजातकर्मागंपुत्रजन्मनिमित्तकंचनांदीश्राद्धंपृ
थगेवजन्मकालेएवजातकर्मणिक्रियमाणेपुत्रजन्मनिमित्तकंजातकर्मागंचवृद्धिश्राद्धंतंत्रेणकरिष्येइतिसंकल्प्यसकृदेवकार्यं
नामकर्मणासहजातकर्मचिकीर्षायांपुत्रजन्मनिमित्तंजन्मकालेएवहेम्नाकृत्वाकर्मागंनामकर्मकालेकार्यं तदातदकरणेनामकर्म
कालेएवपुत्रजन्मनिमित्तकंजातकर्मनामकर्मागंचनांदीश्राद्धंतंत्रेणकरिष्येइतिसंकल्प्यैकमेवकार्यं एवंचौलादिकर्मणासहजात
कर्मादिषुक्रियमाणेषुपुत्रजन्मनिमित्तचौलांतसंस्कारांगंचनांदीश्राद्धंतंत्रेणकरिष्येइतिसंकल्पः तथाचसहैवक्रियमाणेषुचौलादि
ष्वन्येषुचकर्मसुनांदीश्राद्धस्यसकृदेवानुष्ठानंनप्रतिकर्मपृथगनुष्ठानं एवंयमलयोर्युगपदेकसंस्कारकरणेपिज्ञेयं ऋक्शाखि
भिःकात्यायनैश्चपितृपितामहप्रपितामहाइतिपितृपूर्वकउच्चारःकार्यःअन्यशाखिभिस्तुप्रपितामहपितामहपितरोनांदीमुखा
इतिप्रपितामहपूर्वकउच्चारःमातृपार्वणेनांदीमुखशब्देङीष्विकल्पान्नांदीमुख्यइतिनांदीमुखाइतिपक्षद्वयेप्युच्चारे अनादिसंज्ञाले
ननखमुखात्संज्ञायामितिनिषेधानवतारादितिपुरुषार्थचिंतामणिकारः अथवृद्धिश्राद्धकर्तुर्जीवत्पितृकत्वेनिर्णयः जीवेत्तुयदिवर्गा
द्यस्तंवर्गंतुपरित्यजेदितिन्यायेनजीवत्पितृकः स्वापत्यसंस्कारेषुमातृमातामहपार्वणयुतंनांदीश्राद्धंकुर्यात् मातरिजीवंत्यांमातामह
पार्वणकमेव मातामहेजीवतिमातृपार्वणकमेव केवलमातृपार्वणेविश्वेदेवानकार्याःवर्गत्रयाद्येषुमातृपितृमातामहेषुजीवत्सु

नांदीश्राद्धलोपएव कृतसंस्कारेषूचितः द्वितीयविवाहाधानपुत्रेष्टिसोमयागादिषु स्वसंस्कारकर्मसु येभ्य एव पिता दद्यात्तेभ्यो दद्यात्
तथाच मृतमातृमातामहकोपि जीवत्पितृकः स्वसंस्कारे पितुर्मातृपितामहीप्रपितामह्यः पितुः पितृपितामहप्रपितामहाः पितुर्मा
तामहमातृपितामहमातृप्रपितामहाः इत्येव पार्वणत्रयमुद्दिश्य श्राद्धं कुर्यात् नतु स्वमातृमातामहपार्वणोद्देशः पितरि मातामहे च
जीवति स्वसंस्कारे पितामहस्य मातृपितामहीप्रपितामह्य इत्याद्युद्देशः एवं प्रपितामहेपि योज्यं पितुर्मात्राऽऽदिजीवनेतत्पार्वणलोप एव
तथाच येभ्य एव पिता दद्यादिति पक्षस्य वर्गाद्यजीवने तत्पार्वणलोप इति द्वारलोपपक्षस्य च स्वसंस्कारस्यापत्यसंस्कारभेदेन व्यवस्था
सिद्धांतितेति ज्ञेयं केचित्तु पक्षद्वयस्यैच्छिको विकल्पो नतु व्यवस्थित इत्याहुः एवं मृतपितृकस्य जीवन्मातृमातामहस्य पितृपार्वणे
नैव नांदीश्राद्धसिद्धिर्ज्ञेया समावर्तनस्य माणवककर्तृकत्वे पि तदंगभूतनांदीश्राद्धे पितुस्तदभावे ज्येष्ठभ्रात्रादेरधिकार इति केचित्
तत्र पिता पुत्रसमावर्तने स्वपितृभ्यो नांदीश्राद्धं कुर्यात् पिता जीवत्पितृकश्चेत्कृतसंस्कारत्वाद्द्वारलोपपक्षो युक्त इति भाति माणव
कपितुः प्रवासादिना असन्निधाने भ्रात्रादेर्माणवकस्य पितुर्मातृपितामहीप्रपितामह्य इत्याद्युच्चार्य श्राद्धं कुर्यात् मृतपितृकमा
णवकसमावर्तमाने पितृव्यभ्रात्रादिरस्य माणवकस्य मातृपितामहीत्याद्युच्चारयेत् भ्रात्रादेरभावे स्वयमेव स्वपितृभ्यो दद्यात् ए
वं जीवत्पितृकोपि पितुरसन्निधाने भ्रात्रादेरभावे पितुः पितृभ्यः स्वयमेव नांदीमुखं कुर्यात् उपनयनेन कर्माधिकारस्य जातत्वात्—

एवंविवाहेपिद्रष्टव्यं मृतपितृकस्यचौलोपनयनादिकंपितृव्यमातुलादिःकुर्वन्नस्यसंस्कार्यस्यपितृपितामहेत्याद्युच्चार्यश्राद्धंकुर्या
त् जीवतःपितुरसंनिधानेनकुर्वन्मातुलादिरस्यसंस्कार्यस्यपितुर्जनकादीनुद्दिश्यकुर्यान्नतुसंस्कार्यस्यमृतानपिमात्रादीनितिसंक्षे
पः नांदीश्राद्धेपिंडदानंकुलधर्मानुसारेणवैकल्पिकं पिंडेषुदधिमधुबदरद्राक्षामलकमिश्रणं दक्षिणायांद्राक्षामलकानिमंथमां
तेनसंकल्पः सर्वत्रोच्चारेसंबंधनामगोत्रंवर्जयेत् मालतिमल्लिकाकेतकीकमलानांमालादेयानतुरक्तपुष्पाणां कुंकुमचंदना-
द्यलंकृताः सर्वेनांदीश्राद्धारंभेपाकांतरेणवैश्वदेवः साग्निकानग्निकैः सर्वशाखिभिःकार्यः द्वयोर्द्वयोर्विप्रयोर्युगपन्निमंत्रणं भव
न्द्यांक्षणःक्रियतामोंतथाप्राप्नुवतांभवंतोप्राप्नुवावेत्युक्तिः शंनोदेवीत्यनुमंत्र्ययवानेवक्षिपेत् यवोसिसोमदेवत्योगोसवेदेवनि
र्मितः प्रत्नवद्भिःप्रत्तःपुष्ट्यानांदीमुखान्पितॄनिमाल्लोकान्प्रीणयाहिनःस्वाहानमइतिपित्र्येमंत्रः द्विर्द्विर्गंधादिदानं पाणिहोमोग्न
येकव्यवाहनायस्वाहासोमायपितृमतेस्वाहेति अत्रश्राद्धेनापसव्येनतिलाःनचपितृतीर्थेनदानं पावमानीशंवतीः शाकुनिसूक्तंस्वस्ति
सूक्तंचश्रावयेत् मधुवाताइतित्र्यृचस्थानेउपास्मैगायतेतिपंचर्चः अक्षन्नमीमदंतेतिच तृप्तिप्रश्नस्थानेसंपन्नमिति दैवेरुचितमि-
तिप्रश्नः पूर्वाग्रेषुकुशेषुदूर्वासुवाएकस्यद्वौद्वौपिंडौ अक्षय्यस्थानेनांदीमुखाःपितरः प्रीयंतां स्वधावाचनस्थानेनांदीमुखान्पितॄन्
वाचयिष्येइत्यादि नस्वधांप्रयुंजीतत्यमूषुवाजिनमितिविप्रविसर्जनं केचिन्नांदीश्राद्धांतेवैश्वदेवोबह्वृचानामित्याहुः नात्रश्राद्धां

गतर्पणं अनाहिताग्निनापिंडदानंकार्यं पितुर्माआदिवर्गत्रयोद्देशेनश्राद्धेपितुर्मातामहीत्येवतथैवप्रपितामहीत्यादिश्लोकपाठः द्वार

लोपपक्षेयस्पार्वणलोपस्तत्पार्वणविषयश्लोकैकदेशलोपः केवलमातृपार्वणेदेवानकार्याः एताभवंतुसप्रीताइत्यूहः कार्यः सांक
ल्पविधिनासंक्षिप्तनांदीश्राद्धप्रयोगः प्रयोगरत्नादौद्रष्टव्यः इतिनांदीश्राद्धविचारः एवंस्वस्तिवाचनंक्रतुदक्षसंज्ञकविश्वेदेवफलंच
नांदीश्राद्धंगर्भाधानांगंकृत्वायथाशास्त्रंगर्भाधानसंस्कारः कार्यः आश्वलायनेर्गृह्याग्नौप्राजापत्यंचरुंहुत्वाविष्णुंषड्ढारसकृत्प्र-
जापतिंचाज्येनहुत्वाजपोपस्थानेनस्तः करणादिकंकार्यं विष्णुर्योनिंजपेत्सूक्तंयोनिंस्पृष्ट्वात्रिभिर्व्रती गर्भाधानंततः कुर्यात्सुपु
त्रीजायतेध्रुवं एवंनेजमेषेत्यादिजपोपि सर्वथाहोमासंभवेऽश्वगंधारससमुदीर्घातइतिमंत्रेणदक्षिणनासायामासिच्योपगम
नंकार्यं एवंगर्भाधानसंस्कारमकृत्वास्त्रीगमनेगर्भोत्पत्तौतत्प्रायश्चित्तंगोदानंकृत्वापुंसवनंकार्यं अथमैथुनांतेऋतौतुगर्भ
शंकित्वात्स्नानंमैथुनिनःस्मृतं अनृतौतुयदागच्छेच्छौचंमूत्रपुरीषवदित्युक्तरीत्याशौचंकृत्वाचमेत् आचमनंविनामूत्रपुरीषोत्सर्गे
तु तैलाभ्यक्तस्त्वनाचांतः श्मश्रुकर्मणि मैथुने मूत्रोच्चारंयदाकुर्यादहोरात्रेणशुध्यतीत्येकाहोपवासः स्त्रीणांतुनस्नानं शयना
दुत्थितानारीशुचिःस्यादशुचिः पुमानित्युक्तेः इतिगर्भाधानाद्युपयोगिनिर्णयः एवंकृतेपिगर्भाधानेयदिगर्भोत्पत्त्यभावोमृ-
तापत्यतावातदाप्रतिबंधकप्रेतोपद्रवनिवृत्त्यर्थंनारायणबलिर्नागबलिश्चकार्यः तत्रनारायणबलिः शुक्लैकादश्यांपंचम्यांश्र

वणे वा कालांतरानुपलब्धेः तत्प्रयोगः परिशिष्टस्मृत्यर्थसारानुसारी कौस्तुभे शुक्लैकादश्यां नदीतीरे देवालये वा तिथ्यादिकीर्तनांते मदीयकु-
लादिदृष्टिप्रतिबंधकप्रेतस्य प्रेतत्वनिवृत्त्यर्थं नारायणबलिं करिष्ये विधिना स्थापितकुंभद्वये हेमादिप्रतिमयोर्विष्णुं वैवस्वतं यमं चावा-
ह्य पुरुषसूक्तेन यमाय सोमम् इति च षोडशोपचारैः संपूजयेत् अत्र केचित्कुंभपंचके ब्रह्मविष्णुशिवयमप्रेतान्पूजयंति तत्पूर्वभागे
रेखायां दक्षिणाग्रकुशोपरि शुन्धंतां विष्णुरूपी प्रेत इति दशस्थानेषु दक्षिणसंस्थामपो निनीय मधुघृततिलयुतान्दश पिंडान्काश्यपगो-
त्र देवदत्त प्रेत विष्णुदैवत अयं ते पिंड इति दक्षिणामुखः प्राचीनावीती वामं जान्वाच्य पितृतीर्थेन दद्यात् गंधादिभिरभ्यर्च्य प्रवाहणांतं कृत्वा-
विसर्जयेत् तस्यामेव रात्रौ श्वः करिष्यमाणश्राद्धे क्षणः क्रियतामिति एकं त्रीन्पंच वा विप्रान्निमंत्र्योपोषितो जागरं कुर्यात् श्वोभूते मध्या-
न्हे विष्णुं संपूज्य विष्णुरूपं प्रेतं विष्णुब्रह्मशिवयमप्रेतान्वोद्दिश्य एकोद्दिष्टविधिना पादप्रक्षालनादितृप्तिप्रश्नांतं कृत्वा रेखाकरणाद्यवने-
जनांतं तूष्णीं कृत्वा विष्णवे ब्रह्मणे शिवाय सपरिवाराय यमायेति चतुरः पिंडान्नाममंत्रैर्दत्वा विष्णुरूपं प्रेतं ध्यायन् काश्यपगोत्र देवदत्त विष्णु-
रूप प्रेत अयं ते पिंड इति पंचमं पिंडं दत्वा अर्चनादि प्रवाहणांते आचांतान्दक्षिणादिभिः संतोष्य तेष्वेकस्मै गुणवते प्रेतबुद्ध्या वस्त्राभरणादि द-
त्वा विप्रान्वदेत् भवंतः प्रेताय तिलोदकांजलिदानं कुर्वंत्विति ते च पवित्रपाणयः कुशतिलतुलसीयुततिलांजलिं प्रेताय काश्यपगोत्राय विष्णु-
रूपिणे अयं तिलांजलिरिति दद्युः विप्रान्वाचयेत् अनेन नारायणबलिकर्मणा भगवान्विष्णुरिमं देवदत्तं प्रेतं शुद्धमपापमर्हं करोत्विति वि-

सृज्यस्नात्वाभुञ्जीतेति सिंधौतुकुंभपंचकेविष्णुब्रह्मशिवयमप्रेतेतिपंचकंपूजयेत् स्वर्णरूप्यताम्रलोहमयाश्चत्वारः प्रेतोदर्भमयः अग्निंप्र
तिष्ठाप्यश्रपितचरुंनारायणायपुरुषसूक्तेनषोडशाहुतिभिर्हुत्वादशपिंडांतेपुरुषसूक्ताभिमंत्रितशंखोदकेनप्रेतंप्रत्यृचंतर्पयेत् विष्ण्वा-
दिचतुर्भ्योबलिंदद्यात् श्वोभूतेएकोद्दिष्टविधिनाश्राद्धपंचकंकरिष्यइतिसंकल्प्यविप्रपंचकंपाद्यादिपिंडदानांतेतर्पणादिइतिविशेषउक्तः शेषं
पूर्ववत् अथनागबलिः सचदर्शेपौर्णमास्यांपंचम्यामाश्लेषायुतनवम्यांवाकार्यः तत्रपर्षदंप्रदक्षिणीकृत्यनत्वातदग्रेगोवृषनिष्क्रयंनिधायस
भार्यस्यममेहजन्मनिजन्मांतरेवाजातसर्पवधदोषपरिहारार्थंप्रायश्चित्तमुपदिशंतुभवंतः सर्वेधर्मविवेक्तारइत्यादि ० विप्रैश्चतुर्दशकृच्छ्रप्रा
यश्चित्तेनामुककृत्याम्नायद्वारापूर्वोत्तरांगसहितेनाचरितेनतवशुद्धिर्भविष्यतीत्युपदिष्टोदेशकालौसंकीर्त्यपर्षदुपदिष्टंचतुर्दशकृच्छ्रप्रा-
यश्चित्तममुककृत्याम्नायेनाहमाचरिष्यइतिसंकल्प्यवपनादिविधिनातदाचरेत् वपनासंभवेद्विगुणः कृच्छ्रप्रत्याम्नायः सर्पवधदोषप
रिहारार्थमिमंलोहदंडंसदक्षिणंतुभ्यमहंसंप्रददइतिदत्वागुर्वनुज्ञांलब्ध्वागोधूमव्रीहितिलान्यतमपिष्टेनसर्पाकृतिंकृत्वाशूर्पेनिधायसर्पंप्रा
र्थयेत् एहिपूर्वमृतःसर्पअस्मिन्पिष्टेसमाविश संस्कारार्थमहंभक्त्याप्रार्थयामिसमाहितः आवाहनादिषोडशोपचारैःसंपूज्यनत्वाभोसर्पइमंब
लिंगृहाणममाभ्युदयंकुर्वितिबलिंदत्वापादौप्रक्षाल्याचामेत् देशकालौसंकीर्त्यसभार्यस्यममेहजन्मनिजन्मांतरेवाज्ञानादज्ञानाद्वाजातसर्पवधो
त्थदोषपरिहारार्थंसर्पसंस्कारकर्मकरिष्येइतिसंकल्प्यस्थंडिलेग्निंप्रतिष्ठाप्यध्यात्वास्मिन्सर्पसंस्कारहोमकर्मणिदेवतापरिग्रहार्थमन्वाधा-

नंकरिष्ये चक्षुषिआज्येनेत्यंते अग्नावग्निं वायुं सूर्यं आज्येन सर्पमुखे प्रजापतिमाज्येनाज्यशेषेण सर्पं सद्योयक्ष्ये इति समिधावादाय अग्नेराग्नेयदि-
शि प्रोक्षितभूमौ चितिं कृत्वाग्निं चितिं च परिसमूह्याग्नेय्याग्रैर्दर्भैः परिस्तीर्य परिषिच्य षट्पात्रासादनादि चक्षुषी हुत्वा सर्पं चितायामारोप्य जलं
श्रोत्रं च स्पृष्ट्वा ॐ भूः स्वाहा अग्नय इदमित्यादि व्याहृतीर्हुत्वा समस्तव्याहृतिभिश्चतुर्थीं सर्पमुखे जुहुयात् आज्यशेषं स्रुवेणैव सर्पदेहे नि-
षिंचेत् नात्र स्विष्टकृदादि शेषं च प्रसजलैः समस्तव्याहृत्या सर्पपाणिनाप्रोक्ष्य अग्नेरक्षाणो वसिष्ठोऽग्निर्गायत्री सर्पायाग्निदाने विनियोगः अ-
ग्नेरक्षाणो ऋक् अथोपस्थानं नमोऽस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिवीमनु येऽन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ये दो रोचने दिवो ये वा सूर्यस्य र-
श्मिषु येषामप्सु सदः कृतं तेभ्य० या इषवो यातुधानानां ये वा वनस्पतीं २रनु ये वावटेषु शेरते तेभ्य० आहि त्राहि महाभोगिन् सर्पोपद्र-
वदुःखतः संततिं देहि मे पुण्यां निर्दुष्टां दीर्घदेहिनीं प्रपन्नं पाहि मां भक्त्या कृपालो दीनवत्सल ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि कृतः सर्पवधो मया जन्मां-
तरे तथैतस्मिन्मत्पूर्वैरथवा विभो तत्पापं नाशय क्षिप्रं मम पराधं क्षमस्व मे इति संप्रार्थ्य नागेंद्रं स्नात्वागत्य ततः पुनः व्याहृतिभिः क्षीराज्ये
नाग्निं संप्रोक्ष्य हुते सर्पजले नाग्निं सिंचेत् यज्ञोपवीतिना सर्वं सर्पसंस्कारकर्म तु नास्थिसंचयनं कुर्यात् स्नात्वाचम्य गृहं व्रजेत् सभार्यस्य-
कर्तुस्त्रिरात्रमाशौचं ब्रह्मचर्यं च कार्यं चतुर्थेऽहनि सचेलं स्नात्वा घृतपायसभक्ष्यैरष्टौ विप्रान्भोजयेत् तद्यथा सर्पस्वरूपिणे ब्राह्मणायेदं
पाद्यं अनंतस्वरूपिणे० शेषस्वरूपिणे कपिलस्वरूपिणे नागस्वरूपिणे कालिकस्वरूपिणे शंखपालस्वरूपिणे भूधरस्वरूपिणे इत्यष्ट

सकृद्दत्वास्वपादौप्रक्षाल्याचम्यसर्पस्वरूपिणेब्राम्हणायइदमासनमास्यतां एवमनंतादिषुततःसर्पस्थानेक्षणःक्रियतामित्यादि ओंतथाप्राप्नो
तुभवान् प्राप्नुवानि भोसर्पइदंतेगंधं एवमनंतादिषु एवंपुष्पधूपदीपवस्त्रादिदत्वाअन्नंपरिविष्यभोस्यसर्पायइदमन्नंपरिविष्टंपरिवेक्ष्य
माणंचदत्तंदास्यमानंचातृप्तेरमृतरूपेणस्वाहासंपद्यतांनममएवमनंतादिभ्योपिआचांतेषुभोसर्पअयंतेबलिरित्यादिनाममंत्रैर्बलिदानंते
षुपिंडेषुवस्त्रादिपूजाचकार्याइदमपिसर्वंसव्येनैवविप्रेभ्यस्तांबूलदक्षिणादिदत्वाआचार्यंसंपूज्यकलशेस्वर्णनागमावाहनादिषोडशोप॰
चारैःसंपूज्यप्रार्थयेत् ब्रम्हलोकेचयेसर्पाः शेषनागपुरोगमाः नमोस्तुतेभ्यःसुप्रीताःप्रसन्नाःसंतुतेसदा विष्णुलोकेचयेसर्पावासुकि
प्रमुखाश्चये नमोस्तु॰ रुद्रलोकेचयेसर्पास्तक्षकप्रमुखास्तथा नमोस्तु॰खांडवस्यतथादाहेस्वर्गंयेचसमाश्रिताः नमोस्तु॰ सर्पसत्रेचये
सर्पाआस्तिकेनचरक्षिताः नमोस्तु॰ मलयेचैवयेसर्पाः कर्कोटप्रमुखाश्चये नमो॰ धर्मलोकेचयेसर्पावैतरिण्यांसमाश्रिताः नमो॰ ये
सर्पाःपार्वतीयेषुदरीसंधिषुसंस्थिताः नमो॰ ग्रामेवायदिवारण्येयेसर्पाःप्रचरंतिहि नमो॰ पृथिव्यांचैवयेसर्पायेसर्पाबिलसंस्थिताः नमो
स्तु॰ रसातलेचयेसर्पाअनंताद्यामहाबलाः नमो॰ एवंस्तुत्वादेशकालौसंकीर्त्यकृतस्यसंस्कारकर्मणःसांगतासिद्ध्यर्थमिमंहैमनागंसकल
शंसवस्त्रंसदक्षिणंतुभ्यमहंसंप्रददेनमम अनेनस्वर्णनागदानेनानंतादयोनागदेवताःप्रीयंतां आचार्यायगोदानं यस्यस्मृत्या॰ मयाकृतं
सर्पसंस्काराख्यंकर्मतद्भवतांविप्राणांवचनात्परमेश्वरप्रसादात्सर्वंपरिपूर्णमस्तु तथास्त्वितितेब्रूयुः ब्राम्हणांस्तोषयेत् सांगतार्थंब्राम्हणान्

भोजयेत् कृत्वासर्पस्यसंस्कारमनेनविधिनानरः विरोगोजायतेक्षिप्रंसंततिंलभतेशुभां इतिसर्पबलिः एवंपुत्रोत्पत्त्यसिद्धौकर्मविपाकग्रं
थोक्तहरिवंशश्रवणविधानंकुर्यात् तच्चषडब्दंचतुरब्दं त्र्यब्दंसार्धाब्दंअब्दंवाप्रायश्चित्तंकृत्वावाकार्यं तत्रत्रिंशत्कृच्छ्रात्मकोब्दः कृच्छ्रस्तु
द्वादशादिनसाध्यः तथाहिप्रथमेदिनेमाध्यान्हेहविष्यस्यैकभक्तस्यषड्विंशतिर्ग्रासाभोक्तव्याः द्वितीयेहनिनक्तंद्वाविंशतिर्ग्रासाः तृतीयेअ
याचितस्यचतुर्विंशतिर्ग्रासाः चतुर्थेहनिनिरशनं अयंपादकृच्छ्रः कथंचित्त्रिगुणीकृतोयंप्राजापत्यःकृच्छ्रः एकभक्तनक्तायाचितत्र्युपो
पवासद्वयैरर्धकृच्छ्रः यद्वात्र्यहमयाचितंत्र्यहमुपवासइत्यर्धकृच्छ्रः एकभुक्तनक्तायाचितोपवासैःकथंचित्त्रिगुणैःपादोनकृच्छ्रः एषुनव
दिनेषुभोजनमात्रेस्तत्रग्रासनियमंत्यक्त्वापाणिपूरान्नभोजनेऽतिकृच्छ्रः एकग्रासपर्याप्तस्यप्राणधारणपर्याप्तस्यवादुग्धस्य
एकविंशतिदिनेषुभक्षणेकृच्छ्रातिकृच्छ्रः एकदिनेसकुशोदकमिश्रपंचगव्याशनंएकउपवासइतिद्व्यरात्रिकः सांतपनकृच्छ्रः पंचग
व्यकुशोदकानाममिश्राणामेकैकस्यैकैकदिनेअशनमेकउपवासइतिसप्ताहसाध्योमहासांतपनः त्र्यहंमिश्रितपंचगव्याशनेय-
तिसांतपनं तप्तानांघृतदुग्धजलानामेकैकस्यत्रिदिनेपानमुपवासत्रयंतप्तकृच्छ्रः शीतानांपानेशीतकृच्छ्रः द्वादशाहोपवासेनपराककृ-
च्छ्रः यद्वातप्तानांघृतादीनामेकैकदिनेऽशनंचतुर्थउपवासइतिदिनचतुष्टयसाध्यस्तप्तकृच्छ्रः शुक्लपक्षेप्रतिपदादितिथिषुमयूराण्डस
मानैकैकग्रासान्वर्धयेत् पूर्णमास्यांपंचदशग्रासाःक्षयेचतुर्दशद्वौषोडशसंपद्यंते कृष्णपक्षेएकैकग्रासन्हासेनअमायामुपवास

इतिमाससाध्यंयवमध्यसंज्ञं चांद्रायणं कृष्णपक्षेप्रतिपदिचतुर्दशग्रासान्भुक्त्वाएकैकग्रासह्रासेनदर्शेअनशनंशुक्लेप्रवृद्धिरितिकृष्णा
दिशुक्लांतंपिपीलिकामध्यचांद्रायणंकृच्छ्रचांद्रायणादेःत्रिकालस्नानग्रासाभिमंत्रणादिविधिस्ततःप्रयोगःप्रायश्चित्तप्रकरणोज्ञेयः
अतिकृच्छ्रादिलक्षणंप्रसंगादत्रोक्तं अब्दगणनातुप्राजापत्यकृच्छ्रैरेव अथप्रत्याम्नायाः तत्रप्राजापत्यप्रत्याम्नायाः दशसहस्रगायत्रीजपः
१ गायत्र्यासहस्रतिलहोमः २ क्वचित्सहस्रंव्याहृत्यातिलहोमउक्तः ३ शतद्वयंप्राणायामः द्वादशब्राह्मणभोजनं ४ यावत्केशशोषणंवि
रम्यतीर्थेद्वादशस्नानानि ५ वेदसंहितापारायणं ६ योजनयात्रा ७ द्वादशसहस्रनमस्काराः ८ द्वात्रिंशदुत्तरशतंप्राणायामान्कृत्वाअहो
रात्रमुपोषितःप्राङ्मुखःस्तिष्ठन् ९ गोमूत्रेणयावकभक्षणेऐकाहिककृच्छ्रं १० कश्चिद्रुद्रैकादशनीजपात्कृच्छ्रमाह ११ पावकेष्टिः १२ पाव
मानेष्टिः १३ षडुपवासाः प्राजापत्यप्रत्याम्नायाः १४ एकविप्रभोजनमुपवासस्य अत्यशक्तौसहस्रगायत्रीजपोद्वादशप्राणायामावे-
तिस्मृत्यर्थसारे १५ प्राजापत्येष्वशक्तस्तुधेनुंदद्यात्पयस्विनीं धेनोरभावेनिष्कंस्यात्तदर्धपादमेववा अशीतिगुंजात्मकः कर्षः चत्वारः क-
र्षानिष्कंनिष्कनिष्कार्धनिष्कपादान्यतमप्रमाणंहेमरौप्यंवाधेनुमौल्यंवादेयं अत्यशक्तेननिष्कपादार्धरजतंतत्समंधान्यादिवादेयं अति
कृच्छ्रेगोद्वयंसांतपनेगोद्वयंपराकेतप्तकृच्छ्रेचगोत्रयम् कृच्छ्रातिकृच्छ्रेगवांचतुष्टयंत्रयंवा मासंपयोव्रतेयावकव्रतेमासोपवासेपंचगा
वः मासंगोमूत्रयावकव्रतेषट्गावः चांद्रायणेष्टौपंचचतस्रस्तिस्रोवागावः अथप्रायश्चित्तप्रयोगः सचैलंस्नात्वाशक्तौक्लिन्नवस्त्रः

पर्षदग्रेगोरूपमस्याम्नायंनिष्कादिप्रमाणंब्रम्हदंडंनिधायसाष्टांगंप्रणम्यपर्षदंप्रदक्षिणीकुर्यात् सर्वेधर्मविवेक्तारोगोप्तारःसकलाद्विजाः
ममदेहस्यसंशुद्धिंकुर्वंतुद्विजसत्तमाः मयाकृतंमहाघोरंज्ञातमज्ञातकिल्बिषं प्रसादःक्रियतांमह्यंशुभानुज्ञांप्रयच्छत पूज्यैःकृतःपवि
त्रोहंभवेयंद्विजसत्तमाः ममानुगृण्हंतुभवंतइतिवदेत् विप्रैःकिंतेकार्यंमिथ्यामावादीःसत्यमेववदेतिपृष्टःस्वपापंख्यापयेत् मया-
ममपत्न्यावाइहजन्मनिजन्मांतरेवाअनपत्यत्वमृतापत्यत्वादिनिदानभूतबालघातविप्ररत्नापहारादिदुरितंकृतंतस्यनाशायकरि
ष्यमाणेहरिवंशश्रवणादौकर्मविपाकोक्तेविधानेअधिकारार्थंदीर्घायुष्मत्पुत्रादिसंततिप्राप्तयेप्रायश्चित्तमुपदिशंतुभवंतइतिप्रार्थये
त् तेनचपापिनापूजितानुवादकाग्रेषडब्दत्र्यब्दसार्द्धाब्दान्यतमप्रायश्चित्तेनपूर्वोत्तरांगसहितेनाचरितेनत्वंशुद्धोभविष्यसितेनत्वंकृ
तार्थोभविष्यसीतिवदेयुः अनुवादकःपापिनंवदेत् ततःकर्ताओमित्यंगीकृत्यपर्षदंविसृज्यदेशकालौसंकीर्त्यसभार्यस्यममैतज्जन्मज-
न्मांतरार्जितानपत्यत्वमृतापत्यत्वादिनिदानभूतबालघातविप्ररत्नापहारादिजन्यदुरितसमूलनाशकर्मविपाकोक्तविधिनाधिकारसिद्धिद्वारा
दीर्घायुष्मद्बहुपुत्रादिसंततिप्राप्तयेषडब्दंत्र्यब्दंसार्द्धाब्दंवाप्रायश्चित्तंपूर्वोत्तरांगसहितमप्रकमत्याम्नायेनाहमाचरिष्येइतिसंकल्प्यादि-
नांतेकेशनखरोमादिवापयित्वास्नात्वा॰ आयुर्बलंयशोवर्चःप्रजाःपशूनवसूनिच ब्रह्मप्रज्ञांचमेधांचत्वंनोदेहिवनस्पतेइतिविहित
काष्ठेनदंतधावनंकुर्यात् ततोदशस्नानानितत्रादौभस्मस्नानं इशानायनमइतिशिरसि तत्पुरुषायनमइतिमुखे अघोरायनमइतिहृदये

वामदेवायनमोगुह्ये सद्योजातायनमः पादयोःप्रणवेनसर्वांगेभस्मविलिंपेत् ईशानादिपादोपेतैर्मंत्रैर्वाभस्मलेपः अथगोमयस्नानंगो
मयमादाय प्रणवेनदिक्षुदक्षिणभागंतीर्थेचोत्तरभागंप्रक्षिप्य शेषंमानस्तोकइतिअभिमंत्र्यगंधद्वारामितिसर्वांगमालिप्यहिरण्यशृंगमि
तिद्वाभ्यांप्रार्थ्ययाःप्रवतइतितीर्थेअभिमृश्यस्नात्वाद्विराचामेत् अथमृत्तिकास्नानं अश्वक्रांतेरथक्रांतेविष्णुक्रांतेवसुंधरे शिरसाधार
यिष्यामिरक्षस्वमांपदेपदे इतिमृत्तिकामभिमंत्र्य उद्धृतासिवराहेण कृष्णेनशतबाहुना मृत्तिके हरमेपापंयन्मयादुष्कृतंकृतं इतितामा
दाय नमोमित्रस्येतिसूर्यायप्रदर्श्यगंधद्वारामितिमंत्रेणस्योनापृथिवीतिमंत्रेणवाइदंविष्णुरितिवाशिरःप्रभृत्यंगानिविलिंपेत् द्विरा
चामेत् अथवारिस्नानं आपोअस्मानित्युक्त्वाभास्कराभिमुखस्थितः इदंविष्णुर्जपित्वाचप्रतिस्रोतोनिमज्जति ततःपंचगव्यकुशोद
कैःसमंत्रकैः पृथक्पृथक्स्नात्वास्नानांग तर्पणादिकुर्यात् विष्णुश्राद्धं पूर्वांगगोप्रदानंचकृत्वाग्निंप्रतिष्ठाप्य पंचगव्यहोमंव्याहृतिभिर
ष्टोत्तरशतंअष्टाविंशतिवाऽऽज्यहोमंकृत्वाव्रतंगृहीष्यइतिविप्रान्प्रार्थ्यहुतशेषंपंचगव्येनप्रणवेनपिबेत् मुख्यप्रायश्चित्तकृच्छ्रानुसंक-
ल्पानुसारेणानुष्ठायव्याहृत्याज्यहोमविष्णुश्राद्धगोदानानिपूर्ववत्कुर्यात् आज्यहोमेपंचगव्यहोमेचइध्माधानादिस्थालीपाकेतिकर्त
व्यतांकेचिन्नेच्छंति व्याहृत्याज्यहोमेपापापहमहाविष्णुर्देवतेतिकेचित् पंचगव्यविधिस्तुताम्रेपालाशेवापात्रेताम्रायागोमूत्रं अष्टमाष
प्रमाणंगायत्र्यादायगंधद्वारामितिश्वेतगोशकृत्षोडशमाषमादाय आप्यायस्वेतिपीतगोक्षीरंद्वादशमाषंदधिक्राव्णइतिनीलगोद-

धिदशमाषं तेजोसिशुक्रमसीतिकृष्णा गोघृतमष्टमाषमादायतत्रदेवस्यत्वेतिकुशोदकं चतुर्माषंप्रक्षिप्यप्रणवेनालोडयेत् अन्नमाषःपं
चगुंजात्मकः तत्सप्तपात्रैः साग्रैः कुशैर्जुहुयात् इरावतीतिपृथ्वीं १ इदंविष्णुरितिविष्णुं २ मानस्तोकेतिरुद्रं ३ शन्नोदेवीत्यपः ४ ब्रह्मज
ज्ञानमितिब्रम्हाणं वा अग्निं सोमंच नाम्नागायत्र्यासूर्यंप्रजापतेनत्वदितिसमस्तव्याहृतिभिर्वाप्रजापतिंप्रणवेनप्रजापतिंअग्निंस्विष्टकृतंच
नाम्नेत्येताःपंचगव्येनअग्निंवायुंसूर्यंप्रजापतिंचेति वामहाविष्णुं वा आज्येनाष्टाविंशतिसंख्याहुतिभिरित्यन्वाधानं स्त्रीशूद्राणांहोमोन
कार्यः केचिद्ब्राम्हणद्वाराहोमः कार्यइत्याहुः स्त्रीशूद्राणांपंचगव्यपानेविकल्पइतिमहार्णवः स्त्रीशूद्रौविप्रैः पंचगव्यंकारयित्वातूष्णीं
पिबतइतिस्मृत्यर्थसारः अयंप्रायश्चित्तविधिःकृच्छ्रन्यूनप्रायश्चित्तेषुनकार्यः कृच्छ्रप्रभृतिषुसर्वत्रप्रायश्चित्तेष्वनुष्ठेयः एवंकृच्छ्राद्यनु
ष्ठायसूर्यारुणसंवादमहार्णवादिकर्मविपाकग्रंथोक्तंहरिवंशश्रवणादिकर्मकुर्यात् तत्रशुभेदिनेदेशकालौसंकीर्त्य अनेकजन्मार्जितानप
त्यत्वमृतापत्यत्वादिनिदानभूतबालघातनिक्षेपापहरणविप्ररत्नापहरणादिजन्यदुरितसमूलनाशद्वारादीर्घायुष्मद्बहुपुत्रादिसंततिप्रा
प्तिकामोहरिवंशश्रोष्यामिइत्येकस्यकर्तृत्वेदंपत्योःकर्तृत्वेश्रोष्यावइतिसंकल्प्यगणेशपूजनेस्वस्तिवाचननांदीश्राद्धानि विनायक
शांतिंचकृत्वाहरिवंशश्रवणार्थंश्रावयितारमंकत्वांवृणइतिविप्रंकृत्वावस्त्रालंकारैः पूजयेत् वाचकंप्रत्यहंपायसादिनाभोजयेत् दंपती
प्रतिदिनंत्रायंतामित्यादिर्वैदिकैःस्तरास्त्वामित्यादिपौराणैश्चमंत्रैःस्नातावलंकृतौतदेकचित्तौशृण्वंतौतैलतांबूलक्षौरमैथुनरवट्

वाशयनानियावत्समाप्तिवर्जयंतौहविष्यंभुजीयातां अंतेवाचकायगांस्ववर्णत्रयमेकंवास्ववर्णंदक्षिणांदत्वामत्यवरोहमंत्रेणसहस्रंति-
लाज्यंहुत्वाशतविप्रान्चतुर्विंशतिमिथुनानिवापायसेनभोजयेदितिहरिवंशश्रवणप्रयोगः अथविधानांतराणि सौवर्णबालकंकृ-
त्वादद्याद्दोलासमन्वितं अथवाॠषभंदद्यात्विप्रोद्वाहनमेववा महारुद्रजपो वापिलक्षपत्रैःशिवार्चनं स्वर्णधेनुःप्रदातव्यासवत्सावा
यथाविधि घृतकुंभप्रदानंवासंक्षेपादिदमीरितं अथवाप्रत्यहंपार्थिवलिंगपूजांकृत्वा अभिलाषाष्टकजपं संवत्सरं कुर्यात् अभिलाषा
ष्टकस्तोत्रं कौस्तुभेज्ञेयं एवमपिफलाभावेदत्तपुत्रोग्राह्यः अथदत्तकेग्राह्याग्राह्यविचारः ब्राह्मणानांसोदरभ्रातृपुत्रोमुख्यत्वात्प्रथ-
मंग्राह्यः तदभावेसगोत्रसपिंडो यःकश्चित्सापत्नभ्रातृपुत्रोवा तदभावेत्वसगोत्रसपिंडोमातुलकुलजपितृष्वस्रादिकुलजः तदभा
वेतुअसपिंडःसमानगोत्रः तदभावेतु असपिंडःपृथक्गोत्रोपि असगोत्रसपिंडेषु भागिनेयदौहित्रौवर्ज्यौ एवंविरुद्धसंबंधापत्यापु
त्रबुद्ध्यनर्होमातुलोपिनग्राह्यः अतएवसगोत्रसपिंडेषुभ्रातापितृव्योवानग्राह्यः विप्रादीनांवर्णानांसमानवर्णएवतत्रापि देशभेद
प्रयुक्तगुर्जरत्वांध्रत्वादीनांसमानजातीयएव सर्वोपिसभ्रातृकएवग्राह्यः तत्रापिज्येष्ठपुत्रोनग्राह्योनदेयः शूद्रस्यदौहित्रभागिनेयावपि-
ग्राह्यौ अत्रमूलं भ्रातृणामेकजातानामेकश्चेत्पुत्रवान्भवेत् सर्वेतेतेनपुत्रेणपुत्रिणोमनुरब्रवीत् अनेनवचनेननापुत्रस्यलोकोस्ति
जायमानोवैनाब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवान्जायतइत्यादिशास्त्रबोधितस्याप्रजत्वप्रयुक्तदोषस्यनिवृत्तिर्विधिना अस्वीकृतेनापिभ्रा-

तृपुत्रेणपितृव्यस्यभवतीतिबोध्यते अतःपुत्रसदृशत्वात्ग्राह्येषुमुख्यइतिज्ञाप्यते मुख्याभावेतत्सदृशःप्रतिनिधिरितिन्यायात् नचास्मा
देववाक्याद्विधिवत् प्रतिग्रहंविनैवतस्यपुत्रत्वमितिशंक्यम् तथासतिऔरसदत्तकादिद्वादशविधपुत्रवदेतस्यपत्नीतःपूर्वमेवधनहा
रित्वंपिंडदत्वंचित्यंनपत्नीदुहितरश्चैवपितरोभ्रातरस्तथा तत्सुतागोत्रजाबंधुरितिनत्र प्रथमवाक्ये भ्रात्रनंतरं भ्रातृसुतनिवेशानुपप
त्तेः तस्मात्पत्नीतःपूर्वंमदीयपिंडदानधनग्रहणाधिकारीकश्चित् भवत्वितिकामनायांविधिवत्स्वीकृतएवतथाधिकारीभवतिनान्यथा
तादृशकामनायाअभावेतुपितृऋणापाकरणादि पारलौकिकमात्रार्थंदत्तपुत्रोनग्राह्यः भ्रातृपुत्रेणैवतत्सिद्धेरित्येववचनतात्पर्यं-
क्वचिद्देशेवैदिकविधिंविनापिदातृगृहीतृसंमतिराजपुरुषाद्यनुमत्यादिलौकिकव्यापारमात्रेणोपनयनादिसंस्कारकरणमात्रेणच सपिंडोपि
तृत्वसिद्धिव्यवहारोदृश्यतेतत्रमूलंनोपलभ्यते सर्वासामेकपत्नीनामेकाचेत्पुत्रिणीभवेत् सर्वास्तास्तेनपुत्रेणपुत्रिण्योमनुरब्रवीत्
इतिवचनंतुसापत्नपुत्रस्याग्रहीतस्यापिपुत्रत्वपिंडदानाद्यधिकारित्वविधायकं तेनएकसपत्न्याःसपुत्रत्वे अन्यसपत्न्यापुत्रोनग्रा-
ह्यः दौहित्रोभागिनेयश्चशूद्राणांविहितःसुतः ब्राह्मणादित्रयेनास्तिभागिनेयसुतःक्वचित् नत्वेवैकंपुत्रंदद्यात्प्रतिगृह्णीयाद्वेतिन-
ज्येष्ठंपुत्रंदद्यादितिच अत्रौरसानेकपुत्रेणपुत्रदानंकार्यमितिविधीयते तेनपूर्वदत्तकोगृहीतः ततऔरसोजातस्तादृशानेकपुत्रेण
दत्तकएकत्वऔरसोवानदेयःसधवयास्त्रियापत्यनुज्ञयापुत्रोगृहीतव्योदातव्यश्च भर्त्रनुज्ञाभावेतुनग्राह्यः नदेयः एवंविधवया

पिस्त्रियात्वयापुत्रः स्वीकार्यइत्युक्त्वा भर्तरि मृते ग्राह्यः स्पष्टमीदृशानुज्ञाभावे भर्तृजीवनदशायां तन्मरणोत्तरं आममुखाद्यापुत्रस्वीकार-
विषयकभर्त्रभिप्रायं ज्ञातवत्यापि ग्राह्यइतिसर्वसंमतं एतदुभयविधभर्त्रनुज्ञाभावेपितच्छास्त्रान्नित्यकाम्यव्रतादिधर्माचरणइव
पुत्रप्रतिग्रहेपिनापुत्रस्य लोका स्तीत्यादिसामान्यशास्त्राद्विधवाया अधिकारः नस्त्रीपुत्रंदद्यात् प्रतिगृण्हीयाद्वान्यत्रभर्त्रनुज्ञानादि
तिवसिष्ठवाक्यंतुभर्त्रनुज्ञारहितांप्रतिपुत्रप्रतिग्रहाभ्यनुज्ञापरं नतुसुतग्रहणनिषेधपरं शास्त्रप्राप्तनिषेधायोगात् अतस्तादृशस्त्रि
याः पुत्रग्रहप्रतिबंधेनवृत्तिलोपपिंडविच्छेदादिकुर्वन्नरकभाक् भवति योब्राह्मणस्यवृत्तौतुप्रतिकूलंसमाचरेत् विट्भुजांतुकृमी
णांस्यादितिशास्त्रादितिकौस्तुभेविचारः स्त्रीभिः पुत्रस्वीकारेव्रतादिवद्विप्रद्वाराहोमादिकंकार्यं एवंशूद्रेणापि विप्रः शूद्रादिदक्षिणाप्रा
दायवैदिकमंत्रैस्तदीयहोमादिकरोतितत्रशूद्रः पुण्यफलभाग्भवति किंतुविप्रस्यैवप्रत्यवायः पुत्रंप्रतिगृह्यगृहीत्वाजातकर्माद्याश्चू-
डाद्यावासंस्काराः कार्याइतिमुख्यपक्षः असंभवेसगोत्रसपिंडेषुकृतोपनयनोपिविवाहितोपिदत्तकोभवति असंजातपुत्रएवविवाहि
तोग्राह्यइतिमेभाति असपिंडसगोत्रेषुकृतोपनयनएवेत्यपिभाति भिन्नगोत्रस्तुअकृतोपनयनएवग्राह्यः केचित्तुकृतोपनयनोपिभिन्न
गोत्रोग्राह्यइत्याहुः इतिग्राह्याग्राह्यविवेकः अथऋग्वेदिनांपुत्रप्रतिग्रहप्रयोगः पूर्वेद्युः कृतोपवासः पवित्रपाणिः प्राणानायम्यदेश-
कालौसंकीर्त्यममाप्रजात्वप्रयुक्तपैतृकऋणापाकरणपुन्नामनरकत्राणद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंशौनकोक्तविधिनापुत्रप्रतिग्रहंकरि

ष्ये तदंगत्वेनस्वस्तिवाचनंआचार्यवरणंविष्णुपूजनमन्त्रदानंचकरिष्ये आचार्यंमधुपर्केणार्चेत् विष्णुंसंपूज्यब्राम्हणादिभोजनंसंकल्पयेत् आचा

र्यः यजमानानुज्ञयापुत्रप्रतिग्रहांगत्वेनविहितंहोमंकरिष्येइतिसंकल्प्य अग्निंप्रतिष्ठाप्य चरुश्रपणंआज्येनेत्यंतंकृत्वा सकृदग्निंसूर्यां सावित्रीं

षड्वारंचरुणाअग्निंवायुंसूर्यंप्रजापतिंचाज्येनशेषेणस्विष्टकृतमित्याद्यन्वाधाय अष्टाविंशतिमुष्टीस्तूष्णींनिरूप्यतथैवप्रोक्ष्याज्योत्पवनां

तंकुर्यात् दातारंगत्वा एतस्मैपुत्रंदेहीतियाचयेत् दातादेशकालौसंकीर्त्य श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं पुत्रदानंकरिष्येइतिसंकल्प्य गणपतिपूजना

ंतं प्रतिग्रहीतारंयथाशक्त्यासंपूज्य येयज्ञेनेतिपंचानांनाभानेदिष्ठोमानवोविश्वेदेवास्त्रिष्टुप् पंचम्यनुष्टुप् पुत्रदानेविनियोगः येयज्ञे

नेतिऋक् पंचकांतेइमंपुत्रंतवपैतृकऋणापाकरणपुन्नामनरकत्राणसिद्ध्यर्थं आत्मनः श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंतुभ्यमहंसंप्रददेनमम प्र

तिगृण्हातुपुत्रंभवान् इतिप्रतिगृहीतृहस्तेजलंक्षिपेत् गृहीतादेवस्येतिहस्ताभ्यांप्रतिगृह्यस्वांकेउपविश्य अंगादंगात्संभवसीतिमंत्रेण

मूर्ध्निजिघ्रेत् वस्त्रकुंडलाद्यलंकृतंगीतवाद्यैःस्वस्तिमंत्रैश्चस्वगृहमानीयपादौप्रक्षाल्याचम्याचार्यदक्षिणतःस्वयंस्वदक्षिणेभार्योत्संगेपु

त्रंकृत्वोपविशेत् आचार्योबर्हिरासादनाद्याज्यभागांतेचरुमवदाय यस्त्वाहृदेतिहृयोरात्रेयोवसुश्रुतोऽग्निस्त्रिष्टुप् पुत्रप्रतिग्रहांगहोमेवि

नियोगः यस्त्वाहृदेतिऋक् हृदयेनैकमेवावदानंजुहुयात् यजमानोऽग्नयइदं० तुभ्यमग्रेपर्यवहन्सूर्यासावित्रीसूर्यासावित्र्यनुष्टुप् ॐ तुभ्यम

ग्रे० सूर्यासावित्र्याइदं० सोमोददद्दितिपंचानांसूर्यासावित्रीसूर्यासावित्री अनुष्टुभौजगतीत्रिष्टुप्अनुष्टुप् ॐ सोमोददद्‌गन्धर्वाय ऋक् ५ पंचस्व-

पिस्रूर्यासा॰ एवंसप्तचर्वाहुतीर्हुत्वाज्यव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिर्हुत्वास्विष्टकृदादिसमाप्याचार्याय धेनुंदत्वाविप्रान्भोजयेत् अथयजुर्वेदिनां
बौधायनोक्तरीत्याप्रयोगः तत्रराज्ञः शिष्टानांबंधूनांचानुमतिंलब्ध्वासंकल्पादि आचार्यपूजनांतंप्राग्वत्कुर्यात् ब्राह्मणभोजनसंकल्पांते
आचार्योदेवयजमानोल्लेखनादि आप्रणीताभ्यः कुर्यात् ग्रहीतादातुःसमक्षंगत्वा पुत्रंमेदेहीति स्वयमेवभिक्षेत् दाताददामीत्याह दातुःसंक
ल्पादिपुत्रदानांतंपूर्ववत् ग्रहीताधर्मायत्वागृण्हामिसंतत्यैत्वागृण्हामीतिपरिगृह्यैनंपुत्रंवस्त्रकुंडलांगुलीयकैरलंकुर्यात् आचार्यः कुशम
यंबर्हिःपालाशमिध्मंचसंपाद्यपरिधानप्रभृतिअग्निमुखंकृत्वाचरुश्रपणासादनांतेपूर्वांगहोमंकृत्वायस्त्वाहृदाकीरणेतिपुरोनुवाक्यामु-
क्त्वा यस्मैत्वंसुकृतेइतियाज्ययाहुत्वाव्यस्तसमस्तव्याहृतीर्हुत्वास्विष्टकृदादिकुर्यात् आचार्यायदक्षिणावस्त्रकुंडलांगुलीयकंदद्यादितिप
रगोत्रोत्पन्नदत्तकस्योपनयनमात्रेपालकगोत्रेणकृतेउपनयनोत्तरंप्रतिग्रहेवादत्तकेनाभिवादनश्राद्धादिकर्मसुगोत्रद्वयोच्चारः कार्यः
चूडादिसंस्कारेपालकेनकृतेपालकैकगोत्रएवविवाहस्तुसवदेदत्तकेनजनकपालकयोरुभयोरपिपित्रोर्गोत्रप्रवरसंबंधिनीकन्यावर्जनी-
या नात्रसाप्तपुरुषंपांचपुरुषमित्येवंपुरुषनियमउपलभ्यते सापिंड्यंतुजनकगोत्रेणोपनयनेजनकपितृमात्रोः कुलेसाप्तपुरुषंपं
चपुरुषंग्रहीतृमातृपितृकुलेत्रिपुरुषं ग्रहीतृगोत्रेणोपनयनमात्रेकृतेउभयत्रपांचपुरुषंपितृकुले मातृकुलेतुत्रिपुरुषं जातक
र्माद्युपनयनांतसंस्कारग्रहीत्राकृतेग्रहीतृकुलेसाप्तपुरुषं मातृतःपंचपुरुषंअतोन्यूनंजनककुलेकल्प्यं केचित्तुदत्तकप्रवेशोकुल

हृये पि सर्वथान्यूनमेव सापिंड्यमित्याहुः एवं दत्तकसंततेरपि सापिंड्यं ज्ञेयं दत्तकस्य मरणे पूर्वापरपित्रोस्त्रिरात्रं सपिंडानामेकाहमा
शौचं उपनीतदत्तकमरणादौ पालकसपिंडानां दशाहादीति नीलकंठीये दत्तकनिर्णये एवं दत्तकेनापि पूर्वापरपित्रोर्मृतौ त्रिरात्रं पूर्वापर
सपिंडानां मरणे एकाहः पित्रोरौर्ध्वदैहिककरणे तु कर्मांगं दशाहमेव दत्तकस्य पुत्रपौत्रादेर्जननमरणयोः सपिंडानामेकाहः सगोत्रस
पिंडे दत्तीकृते तु सर्वेषां दशरात्रमेव पत्नीदुहित्रादिसत्त्वेपि दत्तक एव पितृधनभागी भवति दत्तकग्रहणोत्तरमौरसे जाते दत्तकश्चतुर्थां
शभागी न समभागी केचित्तु मतिग्रहीत्राजातायुपनयनांतसंस्कारविधाने च कृते औरससमानांशभागित्वं संस्कारमात्रकरणे विधा
नाभावे विवाहमात्रलाभो नान्यधनलाभः कतिपयसंस्कारकरणे चतुर्थांशलाभ इत्याहुः दत्तसत्त्वेप्यौरसस्येव पित्रोः पिंडदानेधिका
रः जनकस्य पिंडदानाभावे दत्त एव जनकपालकयोरुभयोरपि श्राद्धं कुर्यात् धनं चोभयोर्गृह्णीयादिति नीलकंठीये एवं दत्तकन्याया अ
पि स्वीकार उक्तविधिना कार्यः तत्र परगोत्रोत्पन्नायाग्रहणे विवाहे गोत्रद्वयवर्जनं प्राग्वत् पुत्रपत्न्योरभावे दत्तकन्यैव पितृधनभा
गिनी इति दत्तोपयोगी सर्वनिर्णयः अथ कन्यानामेवोत्पत्तौ पुत्रार्थं पुत्रकामेष्टिः ऋतुकालात् षष्ठे दिने सभार्यः कृताभ्यंगः प्राणा
नायम्य देशकालौ संकीर्त्य पुत्रकामः पुत्रकामेष्टिं करिष्य इति संकल्प्य स्वस्तिवाचनादि नांदीश्राद्धांतं कृत्वाग्निं प्रतिष्ठाप्य चक्षुषी आज्येना
त्र प्रधानं अग्निं पंचवारं वरुणं पंचवारं विष्णुं पृथिवीं विष्णुं सोमं सूर्यां सावित्रीं पायसेन शेषेण स्विष्टकृतमित्यादि निर्वापकाले तू

घ्रौपष्टिसृष्टीन्निरूप्यतथैवप्रोक्ष्यश्वेतवत्सश्वेतगोक्षीरेणचरुंपकृत्वाज्यभागांते आतेगर्भइति अग्निरेतुइतिसूक्तद्वयस्यहिरण्यगर्भ-
ऋषिः क्रमेणाग्नीवरुणौदेवते अनुष्टुप्जगत्यौछंदसी पायसचरुहोमेवि॰ ॐ आतेगर्भोयोनिमेतुपुमान्बाणइवेषुधिं आवीरोजायतां
पुत्रस्तेदशमास्यः स्वाहा अग्नयइ॰ करोमितेप्राजापत्यमागर्भोयोनिमेतुते अनूनःपूर्णोजायतामश्लोणोपिशाचधीतः स्वाहाअग्न-
यइ॰ पुमांस्तेपुत्रानारितंपुमाननुजायतां तानिभद्राणिबीजान्यृषभाजनयंतुस्वाहा अग्न॰ यानिभद्राणिबीजान्यृषभाजनयंतिनः
तैस्त्वंपुत्रान्विंदस्वसाप्रसूर्धेनुकाभवस्वाहा अग्नय॰ कामःसमृध्यतांमह्यमपराजितमेवमे यंकामंकामयेदेवतन्मेवायोसमर्धयस्वा
हा अग्नय॰ अग्निरेतुप्रथमोदेवतानांसोस्यैप्रजांमुंचतुमृत्युपाशात् तदयंराजावरुणोनुमन्यतांयथेयंस्त्रीपौत्रमघन्नरोदात्स्वाहा व
रुणाये॰ इमामग्निस्त्रायतांगार्हपत्यः प्रजामस्यैनयतुदीर्घमायुः अशून्योपस्थाजीवतामस्तुमातापौत्रमानंदमभिप्रबुध्यतामियं-
स्वाहा वरुणाये॰ मातेगृहेनिशिघोषउत्पादन्यत्रत्वद्रुदंत्यःसंविशंतु मात्वंविकेश्वरआवधिष्ठाजीवपत्नीपतिलोकेविराजपश्यंती
प्रजांसुमनस्यमानास्वाहा वरुणाय॰ अप्रजस्त्वंपौत्रमृत्युं पाप्मानमुतवाघंशीर्ष्णस्रजमिवोन्मुच्यद्विषद्भ्यः प्रतिमुंचामिपाशंस्वाहा
वरुणाये॰ देवकृतंब्राह्मणकल्पमानंतेनहन्मियोनिषदःपिशाचात् क्रव्यादोमृत्यूनधरान्पातयामिदीर्घमायुस्तवतुपुत्राः स्वाहा व-
रुण॰ नेजमेषेतितिसृणांविष्णुस्त्वष्टागर्भकर्ताविष्णुपृथ्वीविष्णावोनुष्टुप् नेजमेष॰ विष्णव॰ यथेयंपृथ्वी॰ पृथिव्याइ॰ विष्णोःश्रेष्ठे

न॰ विष्णाव॰ सोमोधेनुंराहूगणोगोतमः सोमस्त्रिष्टुप् सोमोधेनुं॰ सोमाये॰ तांपूषन्सूर्यासावित्रीसूर्यासावित्रीत्रिष्टुप् पायसहोमेवि॰
तांपूषन्छिव॰ सूर्यासाविम्याइ॰ इतिपंचदशाहुतीर्हुत्वास्विष्टकृदादिहोमंकृत्वादंपतीअपश्यंत्वेतिद्वयोः प्रजाप्यान्प्राजापत्यः प्रजापतिस्त्रिष्टुप्-
हुतशेषचरुप्राशनेवि॰ अपश्यंत्वेतिद्वाभ्यांप्राश्यपिशंगभृष्टिममित्यस्यदैवोदासिः परुछेपइंद्रोगायत्रीनाभ्यालंभनेविनियोगः ॐपि
शंगभृ॰ इतिदंपतीनाभ्यालंभनंकुर्वतां यजमानःप्रायश्चित्तादिहोमशेषंसमाप्य विप्रेभ्योगांस्वर्णादिदक्षिणांचदत्वाराञ्जौदंपतीदर्भा
स्तरणेशयीयातां इतिपुत्रकामेष्टिप्रयोगः अथपुंसवनं तच्चव्यक्तेगर्भेद्वितीयेतृतीयेचतुर्थेषष्ठेष्टमेवामासेसीमंतेनसहवाकार्यं शु-
क्लपंचमीमारभ्यकृष्णपंचमीपर्यंतंचतुर्थीनवमीचतुर्दशीपंचदशीवर्जितेतिथौसूर्यभौमगुरुवारेषुप्रशस्तं क्वचिच्चंद्रबुधशुक्रवाराउक्ताः
नक्षत्राणितुपुन्नामकानिप्रशस्तानि तानिचपुष्यश्रवणपुनर्वसुहस्तमृगाभिजिन्मूलानुराधाश्विन्योस्येतानि अत्रपुष्योमुख्यः तदभावे-
श्रवणस्तदभावेहस्तादीनि अयमेवानवलोभनस्यापिकालः पुंसवनेनसहकरणीयत्वविधानात् पुंसवनानवलोभनेप्रतिगर्भंकार्ये गर्भ
संस्कारत्वात् गर्भाधानसीमंतोन्नयनेतुस्त्रीसंस्कारत्वात्प्रतिगर्भंनावर्तेते किंतुप्रथमगर्भएवकार्ये प्रथमगर्भेलोपेतुप्रतिगर्भंतयोर्लो
पप्रायश्चित्तमावश्यकं नचप्रथमापत्येतयोः प्रायश्चित्तेनद्वितीयादिगर्भाणांसंस्कारसिद्धिर्भवति प्रायश्चित्तेनहिप्रत्यवायपरिहारमा
त्रं नत्वपूर्वातिशयोत्पादनंतत्तुसंस्कारविधिनैवेतिप्रयुक्तंप्रतिगर्भं प्रायश्चित्तं पुंसवनानवलोभनयोस्तुप्रथमगर्भेनुष्ठानेपिप्रतिगर्भं

तयोर्लोपप्रायश्चित्तं तच्च पादकृच्छ्रं प्रतिसंस्कारं कार्यं बुद्धिकृते लोपे द्विगुणं पुंसवने पतिः कर्ता तदभावे देवरादिः अथ सीमंतकालः त
च्चतुर्थे अष्टमे षष्ठे पंचमे मासि वा विहितं नवमे मासि वा कुर्यात् यावद्गर्भविमोचनं स्त्री यद्यकृतसीमंता प्रसूयेत तदा च न गृहीतपुत्राविधि
वत्सा तं संस्कारमर्हति पक्षतिथिवारनक्षत्राणि पुंसवनोक्तान्येव प्रशस्तानि क्वचिद्दशमीपर्यंतं कृष्णोपि ग्राह्यः षष्ठ्यष्टमीद्वादश्यो रिक्ताः पंच
दशी च वर्ज्यास्तासु संकटे च चतुर्थी चतुर्दशी पौर्णमास्यो ग्राह्याः क्रमेणाष्टचतुर्दशदशनाडिका आद्यास्त्यक्त्वा षष्ठ्यष्टमीद्वादश्योपि ग्राह्याः पुन्न-
क्षत्राणामलाभे रेवतीरोहिण्युत्तरात्रयाणि ग्राह्याणि उक्तनक्षत्राणां प्रथमांत्यपादौ त्यक्त्वा मध्यमपादद्वयं ग्राह्यमित्युक्तं इदं कर्म सकृदेव
कार्यमित्युक्तं कात्यायनानां तु गर्भसंस्कारत्वात्प्रतिगर्भमावर्तनीयं सीमंतोन्नयने पतिरेव कर्ता गर्भाधानलोपे तत्प्रायश्चित्तार्थं विप्राय गां द
त्वा पुंसवनादिकं कार्यं तत्राश्वलायनानां देशकाल संकीर्तनांते ममास्यां भार्यायामुत्पत्स्यमानगर्भस्य गार्भिकबैजिकदोषपरिहार पुंरूपता
सिद्धिज्ञानोदयप्रतिरोधपरिहारद्वारा श्रीप० पुंसवनमनवलोभनं ममास्यां भार्यायां गर्भाभिवृद्धिपरिपंथिपिशितरुधिरप्रिया अलक्ष्मीभू
भूतराक्षसीगणदूरनिरसनक्षेमसकलसौभाग्यनिदानमहालक्ष्मीसमावेशनद्वारा प्रतिगर्भं बीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारा च श्रीपरमे
श्वरप्रीत्यर्थं स्त्रीसंस्काररूपं सीमंतोन्नयनाख्यं कर्म च तंत्रेण करिष्ये इति संकल्पः सीमंतेन सह त्रयाणां करणे ज्ञेयः नांदीश्राद्धे क्रतुदक्ष
संज्ञका विश्वेदेवाः पुंसवनस्य पृथक्त्वे पवमानसंज्ञकमौपासनाग्निं प्रतिष्ठापयेत् त्रयाणां सहत्वे मंगलनामानं प्रतिष्ठापयेत् गृह्याग्निवि- १७

च्छेदे सर्वाधानिनश्चाग्न्युत्पत्तिः पूर्ववत् पुंसवने प्रजापतिंचरुणा सीमंते धातारंद्विः राकांद्विर्विष्णुंत्रिः प्रजापतिंसकृदाज्येनजुहुयात् अव
शिष्टप्रयोगोन्यत्रज्ञेयः शाखांतरेषुचतत्तद्ग्रंथेभ्योज्ञेयः अत्रप्रतिसंस्कारंदशदशत्रीन्त्रीन्वाब्राह्मणान्भोजयेत् शक्तेन शतंशतं सी
मंतान्नभोजने प्रायश्चित्तं पारिजाते ब्रह्मौदनेचसोमेचसीमंतोन्नयनेतथा जातश्राद्धेतथाभुक्त्वाभोक्ताचांद्रायणंचरेत् यद्वा अराइ
वेतिमंत्रस्यशतवारंजपः एतच्च आधानांगब्रह्मौदनांगभोजनइवसीमंतांगभोजनेज्ञेयम् नतुतद्दिनेतद्गृहे भोक्तृमात्रस्येति पारिजा
तोक्तंभुक्तं अथगर्भिणीधर्माः गर्भिणीकुंजराश्वादिशैलहर्म्यादिरोहणं व्यायामंशीघ्रगमनं शकटारोहणंत्यजेत् नभस्मन्युपवि
शेत् मुसलोलूखलादिषु त्यजेज्जलावगाहंच शून्यंसद्मतरोस्तलं कलहंगात्रभंगंच तीक्ष्णात्युष्णादिभक्षणं संध्यायामतिशीताम्ल
गुर्वाहारंपरित्यजेत् व्यवायशोकासृङ्मोक्षंदिवास्वापंनिशिस्थितिं भस्मांगारनखैर्भूमिलेखनंशयनंसदा त्यजेदमंगलंवाक्यंनचहा
स्याधिकाभवेत् नमुक्तकेशानोद्विग्नाकुक्कुटासननगानचगर्भरक्षासदाकार्यानित्यंशौचनिषेवणात् प्रशस्तमंत्रलिखनाच्छस्तमाल्यानु
लेपनात् विशुद्धगेहवसनाद्दानैरश्वादिपूजनैः हरिद्रांकुंकुमंचैवसिंदूरंकज्जलंतथा केशसंस्कारतांबूलंमांगल्याभरणंशुभं चतुर्थे-
मासिषष्ठेवाप्यष्टमेगर्भिणीवधूः यात्रांविवर्जयेन्नित्यंमाषष्ठात्तुविशेषतः अथपतिधर्माः गर्भिणीवांछितंद्रव्यंतस्यैदद्याद्यथो
चितं सूतेचिरायुषंपुत्रमन्यथादोषमर्हति सिंधुस्नानंद्रुमच्छेदंवपनंप्रेतवाहनं विदेशगमनंचैवनकुर्याद्गर्भिणीपतिः वपनंमैथु

नंतीर्थंश्राद्धभोजनमेवच वर्जयेत्ससमान्मासान्नावआरोहणंतथा फल्गादिवास्तुकरणंनखकेशविकर्तनं चौलंशवानुगमनंवि-
वाहंचविवर्जयेत् मुंडनंपिंडदानंचप्रेतकर्मचसर्वशः नजीवत्पितृकः कुर्यात्गुर्विणीपतिरेवच अत्रकर्तनमपिनिषिद्धंपते वपन
स्यनिषेधेपिकर्तनंतुविधीयतइति वाक्यंतुजीवत् पितृकादीनांयोवपननिषेधस्तत्रकर्तनविधिपरम् तदपवादः क्षौरंनैमित्तिकंकु
र्यान्निषेधेसत्यपिध्रुवं पित्रोःप्रेतविधानंचगर्भिणीपतिराचरेत् अन्वष्टक्याष्टकयोर्गर्भिणीपतिःपिंडदानंकुर्यात् केचित्पित्रोःप्रति
सांवत्सरिकेपिंडदानंकुर्वंति दर्शमहालयादिषुनैवकार्यं अथगर्भस्रावहरंकांचनयज्ञोपवीतदानंमहार्णवे इदंस्त्रीकर्तृकंशुभदिने
स्त्रीआचम्यदेशकालौसंकीर्त्यममगर्भस्रावनिदानसकलदोषपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंवायुपुराणोक्तंसुवर्णयज्ञोपवीतदा
नविधिंकरिष्येइतिसंकल्प्य पलेनतदर्धेनयथाशक्तिवाहेमंयज्ञोपवीतंग्रंथिप्रदेशेमौक्तिकयुतंकृत्वा तथैववज्रमणियुतंराजतमुत्तरी
यंचकृत्वोभयंपंचगव्येनगायत्र्याप्रक्षाल्य ताम्रपात्रेद्रोणमितंदधिनिक्षिप्यतन्मध्येद्रोणमितमाज्यंनिक्षिप्याज्योपरितदुभयंसंस्था
प्यभर्ताब्राम्हणोवागायत्रीमंत्रेणगंधादिभिःपूजयेत् अष्टगुंजात्मकोमाषः दशमाषाःसुवर्णं पलकुडवप्रस्थाढकद्रोणाःसुवर्णादि-
पूर्वचतुर्गुणाः दध्याज्ययोर्द्रोणपरिमाणाभावेशक्त्यनुसारिप्रमाणं ब्राह्मणद्वाराआज्यमधुमिश्रैस्तिलैरष्टोत्तरशतंगायत्र्याव्याहृति
भिर्वाहोमंकारयेत् त्यागंभर्तावास्त्रीवाकुर्यात् होमकर्तारंविप्रंवस्त्राद्यैःसंपूज्यप्राङ्मुखायतस्मैउदङ्मुखास्त्रीदानंकुर्यात् तद्यथाउप

वीतं परिमितं ब्रह्मणा विधृतं पुरा भवनौकास्य दानेन गर्भं संधारये त्वहं इति मंत्रेण विप्रस्य नामगोत्रे उच्चार्य ताम्रपात्रस्थ दध्याज्य संस्थं सु
पूजितं सोत्तरीयकमिदं यज्ञोपवीतं गर्भस्रावनिदानदोषपरिहारद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं तुभ्यमहं संप्रददे न मम प्रतिगृह्यतां विप्रः प्र
तिगृह्णामीत्यादि यथाशक्ति दक्षिणां दत्वा अन्येभ्योपि यथाशक्ति दक्षिणां दत्वा प्रतिग्रहीतुरनुव्रज्य नमस्कारक्षमापनादि कृत्वा विप्र-
भोजनं संकल्प्य कर्मेश्वरायार्पयेत् एतच्च स्त्रवद्गर्भो भवेत्सा तु बालकं हंति या विषैरित्युक्ते बालहत्याप्रायश्चित्तं कृत्वा कार्यं अन्यत्र तु
स्वर्णधेनुदानहरिवंशश्रवणादीन्युक्त्वा घृतपूर्णताम्रकलशदानादिविधानानि उक्तानि अथ सूतिकागृहप्रवेशः गृहं नैर्ऋत्यां सूतिकागृ
हं कृत्वा तत्राश्विनी रोहिणी मृग पुनर्वसु पुष्योत्तरा हस्त चित्रा स्वात्यनुराधा धनिष्ठा शततारका नक्षत्रेषु रिक्तादिवर्ज्यतिथिषु चंद्रानुकूल्ये
शुभलग्ने सूतिकाप्रवेशो गोविप्रदेवपूजनं कृत्वा मंत्रवाद्यघोषेण सापत्यस्त्रीभिः सह कार्यः असंभवे सद्योवा प्रसवप्रतिबंधे कृष्णविधाने प्रमंदि
ने इत्यृचं विजिहीष्वेति सूक्तं वा जपेत् एताभ्यामभिमंत्रितजलं वा पाययेत् तेन सुखप्रसवः शीघ्रप्रसवमंत्रस्तु हिमवत्युत्तरे पार्श्वे सुरथा नाम यक्षि
णी तस्याः स्मरणमात्रेण विशल्या गर्भिणी भवेत् ॐ क्षीं ॐ स्वाहेति मंत्रेण दूर्वांकुरेण तिलतैलं शतं सहस्रं वाभिमंत्र्य किंचित्पाययेत् किंचिन्मा-
त्रस्य गर्भे लेपश्च सम्यग्लेपे शीघ्रं सुखप्रसवः अस्थिमात्रावशिष्टगोमस्तकस्य सूतिकागृहोपरि निधाने सुखप्रसवः वंशनिंबयोस्त्वक् तुलसीमू
लं कपित्थपत्रं करवीरबीजं च समभागं महिषीदुग्धेन पेषयित्वा तेन सतैलेन योनिलेपे सद्यः प्रसवः अथ जातकर्म मूलज्येष्ठाव्यतीपातादाव-

नुत्पन्नस्य जातमात्रस्य पुत्रस्य पिता मुखं कुलदेवतावृद्धप्रणामपूर्वकमवलोक्य नद्यादावुदङ्मुखः स्नायात् तदसंभवे गृहे आनीताभिः शीताभिः
स्वर्णयुताभिरद्भिः स्नायात् एतच्च रात्रावपि नद्यादौ कार्यं अशक्तो रात्रावग्निसंनिधौ स्वर्णयुतशीतोदकैः मूलादिषु जननेतु मुखमदृष्ट्वैव स्ना
नं देशांतरगते जनके पुत्रजन्मश्रवणोत्तरं स्नानं सर्वत्र स्नानात्प्राक् अस्पृश्यत्वं एवं कन्योत्पत्तावपि स्नानं तत्प्राक् अस्पृश्यत्वं च ज्ञेयं अन्यस
पिंडाशौचमध्ये जननेपि पितुस्तात्कालिकी स्नानदानादौ जातकर्मणि च शुद्धिः केचिन्मृताशौचे पुत्रजनने जातकर्माशौचांते कार्यमित्याहुः
नालच्छेदनात्पूर्वं संपूर्णसंध्यावंदनादिकर्मणि नाशौचं प्रथमदिने पंचमषष्ठदशमदिने च दानप्रतिग्रहयोर्नदोषः शृतमन्नं न ग्राह्यं ज्योतिष्टो-
मादिदीक्षावता स्वयमन्येन वा जातकर्म न कार्यं किंतु अवभृथस्नानांते दीक्षां विसृज्य स्वयं कार्यं श्रेष्ठः कनिष्ठेन पुंसवनादिकं न कारयेत् जातकर्म-
तु कारयेत् अतिक्रांतं तु स्वयमेव कुर्यात् महारोगार्तो जातकर्म स्वयं न कुर्यात् अछिन्नं नाभिकर्तव्यं श्राद्धं वै पुत्रजन्मनि पुत्रपदेन कन्यापि गृह्यते
तथाच संस्कारांगभिन्नं कन्यापुत्रयोर्जन्मनिमित्तकं नांदीश्राद्धं विधीयते एतच्च रात्रावपि कार्यं तच्च हेम्नैव कार्यं न त्वन्नादिना तथाच स्नातो लंकृ
तः पिता अकृतनालच्छेदमपीतस्तन्यमन्यैरस्पृष्टं प्रक्षालितं कुमारं मातुरुत्संगे कारयित्वाऽऽचमनादि देशकालादि संकीर्तनांते अस्य कुमारस्य
गर्भांबुपानजनितदोषनिबर्हणायुर्मेधावृद्धिबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं जातकर्म करिष्ये तदादौ च स्वस्तिपुण्या
हवाचनं मातृकापूजनं करि॰ हिरण्येन पुत्रजन्मनिमित्तकं जातकर्मांगं च नांदीश्राद्धं तंत्रेण करिष्ये इति संकल्प्य यथागृह्यं कुर्यात् ततोद

द्यात्सुवर्णंच भूमिं गांतुरंगं रथं छत्रं छागं च माल्यं च शयनं चासनं गृहं तिलपूर्णानि पात्राणि सहिरण्यानि चैव हि भक्षयित्वा तु पक्वान्नं द्विजश्चां
द्रायणं चरेत् सूतके तु सकुल्यानां न दोषो मनुरब्रवीत् अथ रिक्तपाणिर्ज्योतिर्विदं संपूज्य तस्माज्जन्मलग्नगत शुभाशुभ ग्रहनिर्णयं ज्ञात्वा प्र
तिकूलग्रहानुकूल्यार्थं तत्तद्ग्रहप्रीत्यर्थं दानानि कुर्यात् ग्रहमंत्रजपादिशांतिसूक्तजपादिकर्मणि विप्रान्वा नियोजयेत् ततो नालच्छेदं कारयि
त्वा हिरण्योदकेन मातुर्दक्षिणस्तनं प्रक्षाल्य मात्रा कुमारं पाययेत् तत्रेमां कुमार इत्यादि मंत्रं विप्रादिः पठेत् जातकर्माद्यन्नप्राशनांतसंस्कारे
षु आश्वलायनानां होमः कृताकृतः होमपक्षे नांदीश्राद्धांते जातकर्मांगहोमं करिष्ये इति संकल्प्य लौकिकाग्निं प्रतिष्ठाप्यान्वाधानाद्याज्यभागांते
अग्निं इंद्रं प्रजापतिं विश्वान्देवान्ब्रह्माणं आज्येन जुहुयात् मधुसर्पिः प्राशनादि मूर्धाघ्राणांते स्विष्टकृदादि कुर्यादिति क्रमः अन्येषां यथागृ
ह्यं होमादि ज्ञेयम् कुमार्या अपि जातकर्मादि संस्काराश्चौलांताः सर्वे अमंत्रकाः कार्याः विवाहस्तु समंत्रकः अतः कन्याया जातकर्मादि
संस्कारलोपे तत्तत्काले विवाहकाले वा प्रायश्चित्तं कृत्वा विवाहः कार्यः अत्र सर्वत्र जातकर्म नामकर्मादौ मुख्यकालातिक्रमे गुर्वाद्यस्तरहिते
शुभनक्षत्रादौ जातकर्मादिकं कार्यं तत्र जातकर्मणि नक्षत्राणि रोहिण्युत्तराश्विनीहस्तपुष्यानुराधारेवतीमृगचित्राश्रवणादित्र-
यस्वातीपुनर्वसवः रिक्तापर्वरहितास्तिथयः भौमशनिभिन्ना वाराः भद्रावैधृत्यादिशून्ये स्वकेंद्रलग्ने शुभं अथ पंचमषष्ठदिनयोर्जन्म
दानां पूजनं रात्रेः प्रथमयामे पित्रादिः स्नात्वाचम्य देशकालौ संकीर्त्य अस्य शिशोः समातृकस्यायुरारोग्यप्राप्तिसकलारिष्टशांतिद्वारा श्रीपर-

मेश्वरप्रीत्यर्थं विघ्नेशस्यजन्मदानांषष्ठीदेव्याः जीवंत्यपरनाम्न्याः शास्त्रगर्भाभगवत्याश्चपूजनंकरिष्ये इतिसंकल्प्य तंडुलपुंजेषुविघ्नेशंजन्म
दाश्चनाममंत्रेणावाह्य आयाहिवरदेदेविमहाषष्ठीतिविश्रुते शक्तिभिःसहबालंमेरक्षजागरवासरे इतिषष्ठीदेवीमावाह्य नाम्नाभगवतीमावा
ह्यनामभिः शक्तिस्त्वंसर्वदेवानांलोकानांहितकारिणी मातर्बालमिमंरक्षमहाषष्ठि नमोस्तुतेइतिमंत्रेणषोडशोपचारैः संपूज्यप्रार्थयेत् लंबो
दरमहाभागसर्वोपद्रवनाशन त्वत्प्रसादादविघ्नेशचिरंजीवतुबालकः जननीसर्वभूतानां बालानांचविशेषतः नारायणीस्वरूपेण बालंमे
रक्षसर्वदा प्रेतभूतपिशाचेभ्यो डाकिनीयोगिनीषुच मातेवरक्षबालंमेश्वापदेपन्नगेषुच गौरीपुत्रोयथास्कंदः शिशुत्वेरक्षितः पुरा तथाममा
प्ययंबालः षष्ठिकेरक्ष्यतांनमः विप्रेभ्यस्तांबूलदक्षिणादिदद्यात् रात्रौजागरणंकुर्यात् पंचमषष्ठदिनयोर्दानप्रतिग्रहयोर्नदोषः दशमदिने
बलिदानंस्त्रीयेभ्योन्नदानंचकार्यं अथाशौचेकर्तव्यनिर्णयः सूतकेमृतकेकुर्यात्प्राणायाममंत्रकं तथामार्जनमंत्रांश्चमनसोच्चार्यमार्ज-
येत् गायत्रींसम्यगुच्चार्यसूर्यायार्घ्यंनिवेदयेत् उपस्थानंनैवकार्यं मार्जनंतुकृताकृतं सूर्यंध्यायन्नमस्कुर्यात् गायत्रीजपोनकार्यः अर्घ्यां-
तामानसीसंध्येत्यन्ये केचिन्मनसागायत्रीजपः कार्यइत्याहुः वैश्वदेवः ब्रह्मयज्ञादयः पंचमहायज्ञानकार्याः वेदाभ्यासोनकार्यः औपासन
होमपिंडपितृयज्ञावसगोत्रेण कारयेत् केचिच्छ्रौतकर्मणिसद्यःशुद्धुक्तेरग्निहोत्रहोमः स्नात्वाचम्यस्वयंकार्यइत्याहुः अपरेतुसर्वस्या-
प्याशौचापवादस्यअनन्यगतिकत्वात्सतिब्राह्मणेब्राम्हणद्वारैवकार्यः ब्राम्हणाभावेस्वयंकार्यइत्याहुः स्थालीपाकोनकार्यः आशौचांते

कार्यः सर्वथालोपप्रसक्तौस्थालीपाकोपिब्राह्मणद्वाराकार्यः अन्वाधानोत्तरंसूतकप्राप्तौब्राह्मणद्वाराश्रौतेष्टिस्थालीपाकौहोमादौत्यागः स्नाता
स्वयंकार्यः दर्शादिश्राद्धस्यलोपएवप्रतिसांवत्सरिकश्राद्धं अशौचांतेएकादशाहेकार्यंतत्रासंभवेदर्शव्यतिपातादिपर्वणि एवंपत्न्याःप्र
तुमत्यामपिपिंडयज्ञदर्शश्राद्धेकार्येअन्वाधानोत्तररजोदोषेइष्टिस्थालीपाकौकार्यौअन्यथाकालांतरेदानप्रतिग्रहाध्ययनानिवर्ज्यानि
अशौचेन्यस्यान्नंनाश्नीयात् पितृयज्ञस्थालीपाकश्रवणाकर्मादिसंस्थानांप्रथमारंभोब्राह्मणद्वाराप्याशौचेपानर्भवतिप्रथमारंभोत्तरंश्रव
णाकर्मादिकंविप्रद्वाराशौचेपिपत्न्यार्तवेपिकार्यंआग्रयणंतुनभवतिअग्निसमारोपप्रत्यवरोहौआशौचेनभवतः तेनसमारोपोत्तरमाशौ
चेदर्शादिपर्वप्राप्तावग्निनाशापत्तेस्तैत्तिरीयादीनांत्रिदिनंहोमलोपेबह्वृचानांद्वादशदिनंहोमलोपेअशौचांतेश्रौतस्मार्तयोः पुनराधानमेवस
मारोपप्रत्यवरोहयोरन्यद्वारकत्वाभावात् अग्न्यनुगमनेप्रायश्चित्तपूर्वकंपुनरुत्पत्तिरन्यद्वाराभवतिभोजनकालेअशौचप्राप्तौमुखस्थंग्रासंत्य
क्त्वास्नायात् तद्ग्रासभक्षणेएकोपवासः सर्वान्नभक्षणेत्रिरात्रोपवासः सूतकेमृतकेचैवनदोषोराहुदर्शनेइत्युक्तेर्ग्रहणेस्नानश्राद्धदानजपादिकमा
शौचेपिकार्यंएवंसंक्रांतिस्नानदानादिकमपिसंकटेनांदीश्राद्धोत्तरंमौंजीविवाहयोर्नाशौचंसंकटेमधुपर्कोत्तरमृत्विजांनाशौचंयजमानस्य
दीक्षणीयोत्तरंप्रागवभृथान्नाशौचंअवभृथमाशौचोत्तरंकार्यंव्रतेषुनाशौचमित्युक्तेरनंतव्रतादिकमन्यैःकारयेत् प्रारब्धान्नसत्रस्यान्नदानादि
षुनाशौचंपूर्वसंकल्पितान्नेषुनदोषःपरिकीर्तितः उदकदुग्धदधिघृतलवणफलमूलभर्जितधान्यानांसूतकिगृहस्थितानांस्वयंग्रहणे दो-

षाभावः सूतकीहस्तात्तुनग्राह्यं केचित्तंडुलादिकमपक्वान्नंग्राह्यमाहुः इतिसंक्षेपेणनिर्णयोविशेषस्तुवक्ष्यते अथसूतिकाशुद्धिः दशाहांतेसू
तिकायाअस्पृश्यत्वनिवृत्तिर्नामकर्मजातकर्मादिमासकर्माधिकारश्च जातेष्टिविवाहोपनयनादिकर्मसुतुपुत्रप्रसूनांविंशतिरात्रांतेधिकारः
कन्याप्रसूनांमासांतेऽधिकारः अथजन्मनिदुष्टकालस्तच्छांतयश्चनिर्णीयंते तत्रादौगोप्रसवः यस्यजन्मकालेपितुर्मातुःस्वस्यचारिष्टफ
लंतत्रगोप्रसवादिशांतिस्तत्तन्नक्षत्रादिशांतिश्चकार्या धनाद्यरिष्टेषुनकार्या मूलाश्लेषाज्येष्ठामघानक्षत्रेषुजनने चतुर्थपादादिषुपित्राद्यरिष्टा
भावेपिगोप्रसवः अश्विनीरेवतीपुष्यचित्रास्वनक्षत्रशांत्यभावेपिगोप्रसवशांतिरेवकार्या तत्रास्यशिशोरमुकदुष्टकालोत्पत्तिसूचितारिष्ट
निवृत्त्यर्थंगोप्रसवशांतिंकरिष्येइतिसंकल्प्यगणेशपूजनमात्रंकृत्वा अंगादंगादितिमंत्रेणशिशुमूर्द्धावघ्राणांतेप्रयोगमध्यएवपुण्याह
वाचनमितिकौस्तुभमयूखौपुण्याहवाचनंशाखोक्तंकृत्वामूर्द्धावघ्राणांतेअस्यगोमुखप्रसवस्यपुण्याहंभवंतोब्रुवंत्वित्येकवाक्यमेवत्रिर्व
देत् ऋत्विजश्चप्रतिब्रूयुर्नतुशाखोक्तमितिकमलाकरः नांदीश्राद्धंनकार्यं अग्निप्रतिष्ठांतेकस्मिंश्चित्पीठेनवग्रहान् अधिदेवतादिसहि
तान्प्रतिष्ठाप्यान्वाधानंकुर्यात् आज्यभागांतेअपः आपोहिष्ठेतितृचेनअप्सुमेसोमइति गाथ्याऋचाच मीलितदधिमध्वाज्येनप्रत्यृचंप्र
त्यष्टसंख्याहुतिभिर्विष्णुतद्विष्णोरित्यृचामीलितदधिमध्वाज्येनाष्टाहुतिभिः यक्ष्महणंअक्षीभ्यामितिसूक्तेनप्रत्यृचमष्टाष्टमीलितद
धिमध्वाज्याहुतिभिर्नवग्रहान्वदधिमध्वाज्येनाष्टाष्टसंख्याहुतिभिः शेषणेत्यादिमयूखादयः कमलाकरस्तुदधिमध्वाज्येनापश्चतुर्थरवि

ध्युं सप्तव यक्ष्महणमक्षीभ्यामितिसूक्तेन प्रत्यृचमष्टाष्टसंख्याहुतिभिर्नवग्रहानेकैकयाहुत्याशेषेणस्विष्टकृतमित्याह आज्यभागहोमां तेएकस्मिन्कुंभेविष्णुवरुणौप्रतिमयोः संपूज्यौप्रतिमास्तु विष्णुवरुणायक्ष्महणः पूज्याइतिप्रयूखे ततोयथान्वाधानहोमइतिसंक्षेपः अवशिष्टप्रयोगः शांतिग्रंथेषु एवमग्रेपिदेवताद्रव्याहुतिसंख्यानिमित्तफलमात्रंलिख्यतेविस्तरोन्यत्रज्ञेयः अथकृष्णचतुर्दशीजननशां तिः कृष्णपक्षेतुचतुर्दश्यांप्रसूतेःषड्विधंफलं चतुर्दशींचषड्भागांकुर्यादादौशुभंस्मृतं द्वितीयेपितरंहंतितृतीयेमातरंतथा चतुर्थेमा तुलंहंतिपंचमेवंशनाशनं षष्ठेतुधनहानिःस्यादात्मनोवंशनाशनं तत्रचतुर्दश्याःषडंशानांमध्येद्वितीयतृतीयषष्ठांशेषुजननेगोमुखप्रसव पूर्वकंचतुर्दशीशांतिः अन्यभागेकेवलचतुर्दशीशांतिः अस्यशिशोःकृष्णचतुर्दश्याअमुकांशजननसूचितसर्वारिष्टनिरसनद्वाराश्रीप रमेश्वरप्रीत्यर्थमित्यादिसंकल्पः आग्नेयादिषुचतुर्दिक्षुचत्वारःकुंभामध्येशतछिद्रकुंभेप्रतिमायांरुद्रावाहनं प्रयूखेतुपीठादौरुद्रप्रति मांसंपूज्यतत्प्राच्यामुदीच्यांवाशतच्छिद्रादिपंचकलशस्थापनंपूजनंअन्वाधानेग्रहानष्टाष्टसंख्यसमिदाज्यचरुभिरधिदेवतादीनएकै कसंख्यसमिच्चर्वाज्याहुतिभिः रुद्रं अश्वत्थप्लक्षपलाशखदिरसमिद्भिश्चर्वाहुतिभिराज्याहुतिभिर्माषैस्तिलैःसर्वैश्चप्रतिद्रव्यमष्टोत्तर शताष्टाविंशत्यन्यतरसंख्ययात्र्यंबकमितिमंत्रेणअग्निंवायुंसूर्यंप्रजापतिंचतिलाहुतिभिरमुकसंख्याभिः सकृद्वाव्यस्तसमस्तव्याहृ तिभिः यद्वाप्रजापतिमेवसमस्तव्याहृतिभिःस्तिलैःशेषेणेत्यादि अथसिनीवालीकुहूदर्शजननशांतयः तत्रामावस्यायाःप्रथमोयामः

सिनीवाली अस्योपांत्ययामेकुहूः मध्यवर्तीपंचयामादर्शइतिकेचित् अपरेच्चतुर्दशीमात्रपक्षे ऽहोरात्रेवर्तमाना अमावास्यासिनीवाली
प्रतिपन्मात्रयुते ऽहोरात्रेवर्तमानाकुहूः तेनामायावासरत्रयस्पर्शित्वलक्षणदिनवृद्ध्यभावेसूर्योदयस्पर्शाभावलक्षणक्षयाभावे
चदर्शोनास्त्येवउदयात्पूर्वाहोरात्रे वर्तमानायासिनीवालित्वात्उदयोत्तरंवर्तमानायाः कुहूत्वात् दिनक्षयेसर्वोप्यमादर्शसंज्ञानतत्रसिनीवा-
लीकुहूभागौ केवलचतुर्दशीकेवलप्रतिपद्युक्तत्वाभावात् एवंदिनवृद्धौत्रिदिनस्पर्शेमध्यदिनस्याषष्टिनाडीमितामावास्यादर्शसंज्ञाच
तुर्दश्यादियोगाभावात् पूर्वोत्तरदिनस्थौभागौसिनीवालीकुहूसंज्ञावित्याहुः इदंमयूखेस्पष्टं सिनिवाल्यांप्रसूतास्याद्यस्यभार्यापशु
स्तथा गजाश्वमहिषीचैवशक्रस्यापिश्रियंहरेत् गोपक्षिमृगदासीनांप्रसूतिरपिवित्तल्हत्कुहूप्रसूतिरत्यर्थंसर्वदोषकरीस्मृतायस्य
प्रसूतिरेतेषांतस्यायुर्धननाशनं शांत्यभावेहीतित्यागमत्रजातोनसंशयः अत्यागेनाशयेत्तर्किंचित्स्वयंवानाशमाप्नुयात् सिनीवालीज-
ननसूचितेत्यादिः कुहूजननसूचितारिष्टनाशेत्यादिश्चसंकल्पः कुहूजननेगोप्रसवोपीतिकेचित् अत्रोभयत्रादिचतुर्दशीशांतिवच्छ
तच्छिद्रकलशसहिताःपंचकलशाःमध्येरुद्रः प्रधानदेवताइंद्रः पितरश्चपार्श्वदेवतेइतिभर्तमात्रयंइंद्रस्यपितॄणांचप्रधानरुद्रन्यूनसं
ख्ययाप्रधानोक्तसर्वद्रव्यैर्होमःअवशिष्टान्वधानदेवताहोमश्चतुर्दशीशांतिवत् प्रधानदेवतापूजोत्तरंगोवस्त्रस्वर्णदानानिकृत्वागोभू
तिलहिरण्याज्यवासोधान्यंगुडानिचरौप्यंलवणमित्येतद्दशदानानिदापयेत् क्षीराज्यगुडदानंचकृत्वाहोमंसमारभेत् एतानिदानानिऋत्विग्भ्योदेया

नि तेनांते पृथक् दक्षिणादानं नकार्यं अतएव अत्र गवादेर्दक्षिणारूपत्वात्सदक्षिणंदानंनभवति अन्यत्र दशदानादीनांसदक्षिणंदानंकार्यं
अथैतेषांमानं ऋग्वेमानंगोत्वंसमहस्तोदंड:त्रिंशद्दंडावर्तनंदशावर्तनानिगोचर्मेतिलानांद्रोण:सुवर्णरजतयोर्दशमाषतदर्धंतदर्धंवा तमआज्यस्यचत्वा
रिंशत्पलानि वाससस्त्रिहस्तत्वं धान्यस्यपंचद्रोणा: एवंगुडलवणयो: एतावत्प्रमाणाशक्तौनित्यनैमित्तिकेयथाशक्तिदेयानियथाशक्तिहिर
ण्यंवातत्स्थानेनिधित्वेनहिरण्यगर्भेतिमंत्रेणदेयं नैमित्तिकादेरकरणेप्रत्यवायात अभ्युदयादिफलार्थं तुदशदानानिशक्तौविनानकार्याणि
इतिभातिहोमांतेबलिदानाभिषेकादिइतिसिनीवालीकुहुशांति: अथदर्शशांति: अथातोदर्शजातानांमातापित्रोदारिद्र्यतातद्दोषपरिहारार्थं
शांतिंवक्ष्यामितेसदा अस्यदर्शजननसूचितारिष्टनिरासार्थंशांतिंकरिष्येइतिसंकल्प: स्थंडिलात्पूर्वदेशेकलशंप्रतिष्ठाप्यकलशाग्न्योर्मध्येस
र्वतोभद्रपीठेब्रह्मादिमंडलदेवताआवाह्यतन्मध्येस्वर्णप्रतिमायांयेचेहेतिमंत्रेणपितॄनावाहयेत् तद्दक्षिणेरजतप्रतिमायामाप्यायस्वेति
सोममुत्तरतस्ताम्रप्रतिमायांसवितापश्चात्तादितिसूर्यंचावाह्यसंपूज्याग्निंप्रतिष्ठाप्यमनंतोभद्रशान्त्यांग्रहस्थापनादि अन्वाधानेआदि
त्यादिग्रहान् अमुकसंख्याभि: समिच्चर्वाज्याहुतिभि: पितॄन् अष्टाविंशतिसंख्याकाभि: समिच्चरुभ्यां सोमंसूर्यंचप्रत्येकमष्टोत्तरशतसंख्या
भि: समिच्चर्वाहुतिभि: शेषेणस्विष्टकृतमित्यादि अत्रस्विष्टकृत: पूर्वंमातापितृशिशूनांकलशोदकेनाभिषेकस्तत: स्विष्टकृद्बलिदानादीति
विशेष: इतिदर्शशांति: अथनक्षत्रशांति: तत्रमूलनक्षत्रफलं पिताम्रियेतमूलाद्यपादेपुत्रजानिर्यदिद्वितीयेजननीनाशोधननाशस्तृतीय

केचतुर्थेकुलनाशोतः शांतिः कार्याप्रयत्नतः क्वचिच्चतुर्थचरणः शुभउक्तोमनीषिभिः एवंचदुहितुर्ज्ञेयम्मूलजातफलंबुधैः केचित्तुनक
न्याहंतिमूलर्क्षेपितरंमातरंतथा मूलजाश्वशुरंहंतिश्वश्रूमाश्लेषजासुता ज्येष्ठायांतुपतिज्येष्ठंविशाखोत्थातुदेवरं शांतिर्वापुष्कलास्या
च्चेत्तर्हिदोषोनविद्यतइत्याहुः अभुक्तमूलसंभवंपरित्यजेत्तुबालकं समाष्टकंपिताथवानतन्मुखंविलोकयेत् ज्येष्ठांतेघटिकाचैकामूला-
दौघटिकाद्वयं अभुक्तमूलमथवासंधिनाडीचतुष्टयं वृषालिसिंहेचघटेचमूलंदिविस्थितंकुंभतुलांगनांत्ये पातालगंमेषधनुःकुलीरेन
क्रेषुमर्त्येष्वितिसंस्मरंति एतल्लग्नफलंस्वर्गेमूलेभवेद्राज्यंपातालेचधनागमः मृत्युलोकेयदामूलंतदाशून्यंसमादिशेत् नवमासंसार्पदोषो
मूलदोषोष्टवर्षकं ज्येष्ठामासान्पंचदशतावद्दर्शनवर्जनम् व्यतीपातेंगहानिःस्यात्परिघेमृत्युमादिशेत् वैधृतौपितृहानिःस्यान्नष्टेदावंधतां
व्रजेत् मूलेसमूलनाशःस्यात्कुलनाशोधृतौभवेत् विकृतांगश्चहीनश्चसंध्ययोरुभयोरपि तद्वत्सदंतजातस्तु पादजातस्तथैवच तस्माच्छां
तिंप्रकुर्वीत ग्रहाणांक्रूरचेतसां व्यतीपातादौग्रहमखसहितातच्छांतिरावश्यकंकार्याइतरशांतिषुग्रहमखोनावश्यकइत्यर्थः मुख्यका-
लंप्रवक्ष्यामिशांतिहोमस्ययत्नतः जातस्यद्वादशाहेतुजन्मर्क्षेवाशुभेदिने जननाद्द्वादशाहेशांतिकरणेशांत्युक्तनक्षत्राहुतिवन्हिचक्रा
वलोकनादिकंनावश्यकं कालांतरेआवश्यकं एवमन्यशांतिष्वपिज्ञेयंतद्यथाशुक्लादितस्तिथिःसैकावारयुक्ताब्धिशेषितारवगुणेभ्रविवा
सोग्नेर्द्व्येकयोःस्यादधोदिविभूमावग्निःशुभः होमाहुतिः सूर्यभतस्त्रिभंत्रिभंगण्यंमुहुस्तत्रचचंद्रभावधिसूर्यज्ञशुक्रार्कजचंद्रभूमि

जाजीवस्तमः केतुरसत्यसन्धुरवेसंस्कारनित्यकर्मसुनिमित्ताव्यवहितनैमित्तिकेषुरोगातुरेचवन्हिचक्रादिकं नापेक्षितं अग्नेःस्थापनवेळा-
यांपूर्णाहुत्यामथापिवा आहुतिर्वन्हिवासश्चविलोक्यो शांतिकर्मणि त्र्युत्तरारोहिणीश्रवणधनिष्ठाशततारकापुनर्वसुस्वातीमघाश्विनीहस्त
पुष्यानुराधारेवतीनक्षत्रेषुगुरुशुक्रास्तमलमासरहिते शुभवारतिथ्यादौ शांतिः कार्या निमित्ताव्यवहितनैमित्तिके रोगशांतौच अस्ता-
दिदोषोनास्तिप्रसंगात्सर्वशांत्युपयोगीशुभदिननिर्णयः अभुक्तमूलोत्पत्तौ वर्षाष्टकंशिशुत्यागः ततः शांतिः तदन्यमूलोत्पत्तौ द्वादश
हे अव्यवहितागामिमूलयुतेशुभदिनेवाअन्यत्रशुभदिनेवा गोप्रसवशांतिंकृत्वास्यशिशोः मूलप्रथमचरणोत्पत्तिसूचितारिष्टनिरा
सार्थंसग्रहमखशांतिंकरिष्येइतिसंकल्पयेत् द्वितीयादिपादोत्पत्तौसंकल्पे तथोहः ब्रह्मसदस्योक्तताकृतौ ऋत्विजोष्टौचत्वारोवा मध्यकल-
शे स्वर्णप्रतिमायांरुद्रावाहनादि तस्यचतुर्दिक्षुकुंभचतुष्टयेऽक्षतपुंजेषुवरुणपूजायद्वामध्यकुंभेप्रतिमासुनिर्ऋतिमिंद्रमपश्चावाह्यप-
द्मस्यचतुर्विंशतिदलेषुउत्तराषाढाद्यनुराधांतचतुर्विंशतिनक्षत्राणांविश्वेदेवादिचतुर्विंशतिदेवतास्तंडुलपुंजादिष्वावाह्यदिक्षुलोकपा-
लांश्चावाह्यपूजयेत् अग्निग्रहस्थापनांतेऽन्वाधानेऽर्कादिग्रहान्समिच्चर्वाज्याहुतिभिः निर्ऋतिंप्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्याभिर्घृतमिश्र
पायससमिदाज्यचर्वाहुतिभिः यद्वा पायसेनाष्टोत्तरशतसंख्ययासमिदाज्यचरुभिरष्टाविंशतिसंख्ययाइंद्रमपश्चप्रतिद्रव्यमष्टाविंशति
संख्यपायससमिदाज्यचर्वाहुतिभिर्विश्वेदेवादिचतुर्विंशतिदेवताअष्टाष्टपायसाहुतिभिः रक्षोहणमग्निंकृणुष्वजेति पंचदशऋग्भिःप्र

स्पृत्वमष्टाष्टसंख्यकृसराहूतिभिः सवितारं दुर्गांत्र्यंबकं कवीन् दुर्गांवास्तोष्पतिं अग्निं सेत्रपालं मित्रावरुणावग्निंचाष्ठाष्टकृसराहुतिभिः
श्रियंहिरण्यवर्णामिति पंचदशऋग्भिः प्रत्यृचमष्टाष्टसमिदाज्यचर्वाहुतिभिः सोमंत्रयोदशपायसाहुतिभिः रुद्रंम्बराजंचतुर्गृहीताज्येनाग्निंवायुंसू-
र्यंप्रजापतिंचाज्येनशेषेणस्विष्टकृतमित्यादिकर्वीत्नित्यनैमित्तिकस्थालीपाकेऽत्र विशेषः पूर्ववदायसपात्रे निर्वापः तत्र प्रथमे शूर्पे पायसार्थे तूष्णीं द्वादशमु-
ष्टीभिकृतिमिंद्रमपश्योर्द्विश्यनिरूप्य द्वितीयेचर्वर्थंतदेवत्रयमुद्दिश्य द्वादशमुष्टीन्पुनःप्रथमेषण्णवतिमुष्टीन् पायसार्थंतृतीयेशूर्पेकृसरार्थंचतुश्च
त्वारिंशान्मुष्टीन् द्वितीयेपुनश्चतुरोमुष्टीन् प्रथमेपुनःसोमार्थंचतुर्मुष्टीन्निरूप्यततःशूर्पत्रयेआहुतिपर्याप्तंतंडुलान्गृहीत्वानिर्वापसंख्ययाप्रोक्ष्यपा-
त्रत्रयेहविस्त्रयंश्रपयेत्तिलमिश्रतंडुलपाकेनकृसरोभवतियद्यार्येगृहसिद्धान्नंग्रायत्सर्वंग्रंथेषुनिर्वृत्याद्यर्थेनिर्वापादिक्रमेणश्रपणमेवोक्तं
अथोगृहसिद्धान्नएवतिलदुग्धमिश्रेणकृसरादिसंपादनंप्रमादालस्यादिकृतकर्मभ्रंशएव ततोहोमकालेयजमानस्त्यागंकुर्यात् तत्र एतावत्संख्याहु-
तिपर्याप्तंसमिदाज्यचरुद्रव्यमादित्यादिनवग्रहेभ्योनमम एवमधिदेवतादिभ्यः ततोऽष्टोत्तरशतसंख्याहुतिपर्याप्तंघृतमिश्रपायसमष्टोत्तरशताहु-
तीनामष्टाविंशत्याहुतीनांवापर्याप्तंसमिदाज्यचर्वात्मकद्रव्यंत्र्यंबकमिदंनिर्ऋतयेनमम अष्टाविंशत्याहुतिपर्याप्तंपायससमिच्चर्वाज्यमिंद्रायनममए-
वमग्न्यः अष्टाष्टाहुतिपर्याप्तपायसंविश्वेभ्योदेवेभ्यो ०१विष्णवे २वसुभ्यो ३वरुणाय ४अजैकपदे ५अहिर्बुध्न्याय०६पूष्णे ७अश्विभ्यां ८यमाय ९अग्न- ३४
ये१०प्रजापतये११सोमाय१२रुद्राय १३अदित्यै१४बृहस्पतये१५सर्पेभ्यः१६पितृभ्यः१७भगाय१८अर्यम्णे १९सवित्रे२०त्वष्ट्रे२१वायवे २२ इंद्राग्निभ्यां०

२३ मित्राय २४ नमम विंशत्यधिकशताहुतिपर्याप्तंकृसरं रक्षोघ्नेग्नयेनमम अष्टाष्टाहुतिपर्याप्तंकृसरंसवित्रेदुर्गायैत्र्यंबकाय कविभ्योदु
र्गायैवास्तोष्पतयेऽग्नयेक्षेत्रपालायमित्रावरुणाभ्यामग्नयेचनमम प्रतिद्रव्यंविंशत्यधिकशताहुतिपर्याप्तानिसमिच्चर्वाज्यानि श्रियेनम
म त्रयोदशाहुतिपर्याप्तंपायसंसोमायचतुर्गृहीताज्यंरुद्रायस्वराजेएकैकाहुतिपर्याप्तमाज्यंअग्नयेवायवेसूर्यायप्रजापतयेचनमम एवंस
विस्तरनत्तद्रव्यसंख्यादेवतोच्चारेणत्यागःसर्वत्रज्ञेयः केचित्तुइदमुपकल्पितमन्वाधानोक्तद्रव्यजातमन्वाधानोक्ताहुतिसंख्यापर्याप्तम-
न्वाधानोक्ताभ्योयक्ष्यमाणाभ्योदेवताभ्योनममेतिसंक्षेपेणत्यागंकुर्वंति ततोग्रहमंत्रैर्निर्कृत्यादिमंत्रैश्चयथायथंहोमांतेग्रहपूजास्विष्ट
कृन्नवाहुतिबलिदानपूर्णाहुतिपूर्णपात्रविमोकादिवन्हिपूजांतेयजमानाद्यभिषेकेकृतेधृतशुक्लवस्त्रगंधोयजमानोमानस्तोकेतिविभू
तिंधृत्वामुख्यदेवतापूजनंविसर्जनंश्रेयोग्रहणदक्षिणादानानिकुर्यात् शतंतदर्धंदशवाब्राह्मणान्भोजयेदितिसंक्षेपः अथाश्लेषाशां
तिः तत्राश्लेषाफलं आश्लेषायाःक्रमेणपंचसप्तद्वित्रिचतुरष्टैकादशषट्नवपंचेतिदशधाविभक्तनाडीषुक्रमेणराज्यंपितृनाशोमातृ
नाशः कामभोगःपितृभक्तिर्बलंहिंसकत्वंत्यागोभोगोधनमितिफलानिअथपादविभागेनफलं तत्राद्यपादःशुभःद्वितीयेपादेधनस्य
नाशः तृतीयेमातुश्चतुर्थेपितुःआश्लेषांत्यपादत्रयजाताकन्याश्वश्रूंहंति एवंनरोप्यंत्यपादत्रयजःश्वश्रूंहंति आश्लेषासर्वपादेषु
शांतिःकार्याप्रयत्नतः जातस्यद्वादशाहेतुशांतिकर्मसमाचरेत् असंभवेतुजन्मर्क्षे अन्यस्मिन्वाशुभेदिने अथोक्तकालेगोमुखप्र

सर्वंकृत्वा अस्यशिशोराश्लेषाजननसूचितसर्वारिष्टपरिहारेत्यादिसंकल्पंकृत्वामूलशांतिवत्कुंभद्वये वरुणरुद्रौद्वौसंपूज्यचतुर्विंशति
दलपद्मस्थकुंभेप्रतिमायामाश्लेषाधिपतीन्सर्पानावाह्यतद्दक्षिणेपुष्यदेवतांबृहस्पतिमुत्तरतोमघादेवतांपितॄंश्चावाह्यदलेषुपूर्वदल
मारभ्यप्रादक्षिण्येनपूर्वाधिपतिभगादिपुनर्वसुदेवतादितिपर्यंतचतुर्विंशतिदेवतावाहनादिकुर्यात् कौस्तुभेतुतैत्तिरीयकमंत्रैः पुष्यम
घादिपूर्वादिनक्षत्राणामावाहनमुक्तं नतुनक्षत्रदेवतानां ततोलोकपालानावाह्यावाहितसर्वदेवताः संपूज्याग्निंग्रहांश्चप्रतिष्ठाप्यान्वाद
ध्यात् आदित्यादिग्रहाद्युद्देशांतेप्रधानदेवताः सर्पान्प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्यमष्टाविंशतिसंख्यंवाघृतमिश्रपायससमिदाज्यचर्वाहु-
तिभिः बृहस्पतिंपितॄंश्चाष्टाविंशतिसंख्यमष्टसंख्यंवातैरेवद्रव्यैर्भगादिचतुर्विंशतिदेवताअष्टाष्टपायसाहुतिभिः रक्षोहणमित्यादिशे-
षदेवतानिर्देशोमूलशांतिवत् तद्वदेवपायसकृसरचरूणांश्रपणंहविस्त्यागश्चकार्यः कौस्तुभोक्तप्रधानदेवतामंत्रैस्तत्तद्धोमः शेषंमू
लशांतिवत् अथज्येष्ठानक्षत्रफलं ज्येष्ठायादशभागेषुआद्येमातामहीमृतिः मातामहंद्वितीयेचतृतीयेहंतिमातुलं तुर्येजातोमातरंच
हत्यात्मानंतुपंचमे गोत्रजान्षष्ठभागेचसप्तमेतूभयंकुलं अष्टमेस्वाग्रजंहंतिनवमेश्वशुरंतथा दशमांशकजातस्तुसर्वंहंतिशिशुर्ध्रु
वं ज्येष्ठर्क्षेतुपुमान्जातोज्येष्ठभ्रातुर्विनाशकः ज्येष्ठर्क्षेकन्यकाजाताहंतिशीघ्रंधवाग्रजं पादत्रयेजातनरोज्येष्ठोप्यत्रप्रजायते ज्येष्ठांत्य
पादजातस्तुपितुस्त्वस्यचनाशकः द्वादशाहेशांत्युक्तशुभदिनेवागोप्रसवशांतिंकृत्वास्यशिशोर्ज्येष्ठर्क्षजननसूचितसर्वारिष्टपरिहार

ह्रुरेत्यादिसंकल्प्यमध्यकलशेसुवर्णप्रतिमायांशचीसहितमैरावतारूढंइंद्रंलोकपालांश्चावाह्यरक्तवस्त्रद्वयशष्कुलीनैवेद्यसहितषो
डशोपचारैःपूजयेत् तस्यचतुर्दिक्षुकुंभचतुष्टयंतत्पूर्वंमध्यभागेशतछिद्रंचनिधायपूर्णपात्रंतेषुचतुर्षुफलादौवरुणावाहनपूज
नादिअन्वाधानेग्रहान्वाधानांतेइंद्रंपलाशसमिदाज्यचरुद्रव्यैःप्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्ययाइंद्रायेंद्रोमरुत्वनइतिमंत्रेणप्रजापतिं
मष्टोत्तरशततिलाहुतिभिःसमस्तव्याहृतिमंत्रेणशेषेणस्विष्टकृतमित्यादिअष्टोत्तरशतंब्राह्मणान्भोजयेत् ॥इतिज्येष्ठाशांतिसंक्षे
पप्रयोगः ॥ चित्राद्यर्धेपुष्यमध्यद्विपादेपूर्वाषाढाधिष्ण्यपादेतृतीयेजातःपुत्रश्चोत्तराद्येविधत्तेपित्रोर्भ्रातुःस्वस्यचापिप्रणाशंउत्तरा-
फाल्गुन्याद्यपादइत्यर्थः अत्रेत्थंभाति चित्रापूर्वार्धेजातस्यगोप्रसवंकृत्वानक्षत्राधिपविप्रतिमांसंपूज्यअजादानंकार्यंएवंपुष्यद्वितीय
तृतीयपादयोर्जननेगोप्रसवनक्षत्राधिपपूजागोदानानिकार्याणिउत्तराफाल्गुनीप्रथमपादेजनने नक्षत्राधिपपूजांतिलपात्रदानंचकुर्यात्
एवंपूर्वाषाढातृतीयपादेजननेनक्षत्रेशपूजाकांचनदानंमघाप्रथमपादजननेमूलवत्फलं तत्रगोप्रसवनक्षत्रेशपूजनग्रहमखाःकार्याः
मघायाआद्यघटिद्वयजननेनक्षत्रगंडांतशांतिरपिरेवत्यंतघटिद्वयेश्विन्याद्यद्वयेजननेनक्षत्रेगंडांतशांतिगोप्रसवग्रहमखाःकार्याःरे
वत्यश्विन्योरितरभागेषुमघांतिमपादत्रयेचदोषविशेषानुक्तेर्नशांत्यादिकं एवंविशाखाचतुर्थपादजननेशालकदेवरनाशादिदुष्टफ
लोक्तेर्ग्रहमखःकार्यः यत्रकालेदुष्टफलमुक्तंशांतिर्नोक्तातत्रग्रहमखइतिकमलाकरोक्तेः एवमितरत्राप्यूह्यं इतिनक्षत्रशांतयः अथव्य

तीपातवैधृतिसंक्रांति शांतिः कुमारजन्मकालेतुव्यतीपातश्चवैधृतिः संक्रमश्चरवेस्तत्र जातोदारिद्र्यकारकः अप्रियंमृत्युमाप्नोति नात्र
कार्याविचारणा स्त्रीणांचशोकदुःखंचसर्वनाशकरोभवेत् गोमुखप्रसवंकुर्याच्छांतिचसनवग्रहां उक्तकालेसंकल्पादिकंकृत्वापंच
द्रोणपरिमितव्रीहिराशिंकृत्वातदुपरिसार्द्धद्रोणद्वयमिततंडुलराशिंतदुपरिसपादद्रोणपरिमिततिलराशिंचकृत्वातिलराशौविधिना
नास्थापितकुंभेसौवर्णप्रतिमायांसूर्यमावाह्यतद्दक्षिणोत्तरयोरग्निरुद्रावावाह्यतिस्रोदेवताः व्यतीपातशांतौसंक्रांतिशांतौचपूजयेत्व्य
तीपातसंक्रांत्योर्जननेव्यतीपातसंक्रांतिशांतिंतंत्रेणसंकल्प्यैकैवशांतिः कार्या अत्रपूजाहोमादेः प्रसंगसिद्धिः द्विगुणोवाग्न्याधानहोम
इतिभाति ग्रहपीठदेवतान्वाधानांतेसूर्यंउत्सूर्योबृहदितिमंत्रेणसमिदाज्यचर्वाहुतिभिः प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्याभिः अग्निंरुद्रंच
तैरेवद्रव्यैः प्रत्येकमष्टाविंशतिसंख्याहुतिभिः अग्निंदूतमितित्र्यंबकमितिमंत्राभ्यांमृत्युंजयमष्टोत्तरशततिलाहुतिभिः शेषेणेत्यादिअ
भिषेकांतेगोवस्त्रस्वर्णादिदत्वाशतब्राह्मणान्भोजयेत् इतिव्यतीपातसंक्रांतिशांतिः ॥ अथवैधृतिशांतौविशेषः ॥ पूर्ववद्व्रीहितं
डुलतिलराशौस्थापितकुंभमध्येत्र्यंबकमितिमंत्रेणरुद्रंदक्षिणतः उत्सूर्यइतिसूर्यंउत्तरतश्चाप्यायस्वेतिसोममावाह्यपूजयेत् अन्वा
धानेरुद्रंसमिच्चर्वाज्यैः प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्याहुतिभिः सूर्यसोमौप्रत्येकमष्टाविंशतिसंख्यैस्तैरेवद्रव्यैर्मृत्युंजयमष्टोत्तरसहस्रश
तान्यतरसंख्यतिलाहुतिभिः शेषेणेत्यादि अन्यत्पूर्ववत्संक्रांतिदिनेवैधृतिसत्वेदेवताभेदाच्छांतिद्वयंपृथक्कार्यं इतिवैधृतिशांतिः

अथैकनक्षत्रजननशांतिः एकस्मिन्नेव नक्षत्रे भ्रात्रोर्वा पितृपुत्रयोः प्रसूतिश्चेत्तयोर्मृत्युर्भवेदेकस्य निश्चितः पितृनक्षत्रे मातृनक्षत्रे वा कन्यायाः पुत्रस्य वोत्पत्तौ गोमुखप्रसवं कृत्वा शांतिः कार्या सोदरभ्रातृभगिन्योर्नक्षत्रे भ्रातुर्भगिन्या वोत्पत्तौ गोप्रसवमकृत्वैव शांतिमात्रं कार्यं संकल्पे पित्रैकनक्षत्रोत्पत्तिसूचितसर्वारिष्टेत्याद्यूहः कलशे रक्तवस्त्रे यस्मिन्नक्षत्रे जन्म तन्नक्षत्रप्रतिमां तन्नक्षत्रदेवताप्रतिमां वा अग्निर्नः पातु कृत्तिका इत्यादितैत्तिरीयमंत्रैः पूजयेत् अन्वाधाने इदं नक्षत्रं अमुकां नक्षत्रदेवतां वा समिच्चर्वाज्यैः प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्यं शेषेणेत्यादि अंते ययोरेकनक्षत्रे जन्म तयोरभिषेकः अत्र ग्रहमखो नावश्यकः क्वचित्संपूजितहरिहरप्रतिमादानमप्युक्तं अथ ग्रहणशांतिः ग्रहणे चंद्रसूर्यस्य प्रसूतिर्यदि जायते इत्थं संजायते यस्तु तस्य मृत्युर्न संशयः व्याधिपीडा च दारिद्र्यं शोकश्च कलहो भवेत् अत्र गोमुखप्रसवः कार्य इति भाति ग्रहमखः कृताकृतः संकल्पे सूर्यग्रहणकालिकप्रसूतिसूचितेत्याद्यूहः ग्रहणकालिकनक्षत्रस्य नक्षत्रदेवताया वा हेमप्रतिमां सूर्यग्रहे सूर्यस्य हेमप्रतिमां चंद्रग्रहे राजतं चंद्रबिंबं कृत्वा भयत्र सीसेन राहोर्नागाकृतिं कृत्वा गोमयोपलिप्ते शुचिदेशे श्वेतवस्त्रोपरि देवतापूजनं नात्र कलशस्थापनादि तत्र मध्ये आकृष्णेनेति सूर्यं दक्षिणतः स्वर्भानोरध इति राहुं उत्तरतो नक्षत्रदेवतां पूजयेत् चंद्रग्रहे तु आप्यायस्वेति मध्ये चंद्रः पूज्यः पार्श्वयो राहुनक्षत्रदेवते पूर्ववत् अन्वाधाने सूर्यग्रहे सूर्यं अर्कसमिदाज्यचरुतिलैः प्रत्येकं अष्टोत्तरशतसंख्यया राहुं दूर्वाज्यचरुतिलैः स्तावत्संख्यैर्नक्षत्रदेवतां जलवृक्षसमि

दाज्यचरुतिलैस्तावत्संख्ययाशेषेणेत्यादि चंद्रग्रहेचचंद्रंपालाशसमिदाज्यचरुतिलैः शेषंपूर्ववत् अंतेग्रहकलशोदकेन पंचगव्य —
पंचत्वक् पंच पल्लवादियुतलौकिकोदकेनच लौकिकेनैववाभिषेकः वेधकालेजन्मनि नैवशांतिः किंतुदुष्टकालत्वाद्रुद्राभिषेकः
कार्यइतिभाति ॥ अथनक्षत्रगंडांतशांतिः ॥ रेवत्याश्लेषाज्येष्ठानक्षत्राणामंत्यघटिद्वयमश्विनीमघामूलानामाद्यघटिद्वयमितिघटि
काचतुष्टयमितंत्रिविधंनक्षत्रगंडांतंअश्विनीमघामूलानांपूर्वार्धेबाध्यतेपिता पूषाहिशाक्रपश्चार्धेजननीबाध्यतेशिशोः सर्वेषांग
डजातानांपरित्यागोविधीयते वर्जयेद्दर्शनंयावत्तस्यषाण्मासिकंभवेत् शांतिंवापुष्कलांकुर्यात्सोममंत्रेणभक्तिमान् अस्यशि-
शोरेवत्यश्विनीसंध्यात्मकगंडांतजननसूचितारिष्टनिरासार्थंनक्षत्रगंडांतशांतिंकरिष्येइत्यादिसंकल्पः गोमुखप्रसवंकृत्वाषोडश
पलमष्टपलंवाचतुष्पलंवा कांस्यपात्रंविधायतस्मिन् पायसंपयोवानिक्षिप्यतत्रनवनीतपूर्णशंखंनिधायतस्मिन्राजतंचंद्रबिंबं
संस्थाप्यसोमोहमिति ध्यानपूर्वकंचंद्रमाप्यायस्वेतिपूजयेत् पूजांतेआप्यायस्वेतिमंत्रस्यसहस्रंजपः ग्रहमखहोमः कार्यः नात्रप्र
धानदेवताहोमः ग्रंथांतरेतु ताम्रकलशेराजतप्रतिमायांबृहस्पतिमंत्रेणवागीश्वरंसंपूज्यतदुत्तरकुंभचतुष्टयेपंचपल्लवादिकं-
कुंकुमचंदनकुष्टगोरोचनानिक्षिप्त्वावरुणंपूजयेदित्युक्तं आचार्यायसशंखसमौक्तिकचंद्रदानं ग्रंथांतरपक्षेताम्रपात्रसहितवा
गीश्वरदानंआयुर्वृद्ध्यर्थंसहस्राक्षेणेतिमंत्रजपः ॥ दशावरब्राम्हणभोजनंचेति ॥ अथतिथिगंडांतलग्नगंडांतशांतिः पंचमीषष्ठ्यो

र्दशम्येकादश्योः पंचदशीप्रतिपदोः संधिभूतं घटिकाद्वयं ॥ तिथिगंडांतं कर्कसिंहयोर्वृश्चिकधनुषोर्मीनमेषयोश्च लग्नयोः संधिभू-
तैका घटिका लग्नगंडांतं तत्र तिथिगंडांते पूर्वार्धे जन्मनि तत्काले स्नात्वा वृषभदानेचात न्मूल्यदानं कृत्वा सूतकांते शांतिः कार्या उ-
त्तरार्धे जन्मनि शांतिमात्रं लग्नगंडांते पूर्वार्धे जन्मनि कांचनदानं उत्तरार्धे शांतिमात्रं कुंभे हेमप्रतिमायां वरुणं संपूज्य वरुणोद्दे-
शेन प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्यया समिच्चर्वाज्यतिलयवानां होमः कार्यः यवव्रीहिमाषतिलमुद्गानां दक्षिणा त्वेन दानमिति ॥
अथ दिनक्षयादि शांतिः ॥ दिनक्षये च भद्रायां प्रसूतिर्यदि जायते यमघंटे दग्धयोगे मृत्युयोगे च दारुणे दुष्टयोगतिथीनां च निषि-
द्धांशेषु चेत्तदा अतिदोषकरी प्रोक्ता तस्मिन्पापफले सति यमघंटादयो ज्योतिर्ग्रंथे प्रसिद्धाः दुर्योगतिथीनां निषिद्धभागास्तु विष्कं-
भवज्रयोस्तिस्रः षट् च गंडातिगंडयोः परिघार्धं पंच शूले व्याघाते नव घटीस्त्यजेत् चतुःषडष्टनिध्यर्कभूतातिथ्याद्यनाडिकाः अष्ट
८ क ९ मनु १४ तत्त्व २५ शा १० बाण ५ संख्या विवर्जयेदित्युक्ता ज्ञेयाः दिनक्षयादिदोषेष्वेकैकदोषदूषितकाले जनने शिवरुद्रैका-
दशिन्यभिषेकः कार्यः द्वित्र्यादिदोषसमुच्चये ग्रहयज्ञाश्वत्थप्रदक्षिणादिसमुच्चयः दीपंशिवालये भक्त्या घृतेन परिदापयेत् गाण-
पत्यं पौरुषसूक्तं सौरं मृत्युंजयं शुभं शांतिजाप्यं रुद्रजाप्यं कृत्वा मृत्युजयी भवेत् इतिवाक्याद्बहुदोषे रुद्रजपादिसमुच्चयोपि ॥
अथ विषघटीशांतिः ॥ तत्र कौस्तुभे तिथिवारनक्षत्राणां विषनाड्य उक्तास्तथापि ज्योतिर्ग्रंथेषु नक्षत्रविषघटीनामेव महादोषत्वेनो-

क्तेर्नक्षत्रविषघटीष्वेवजननेउक्तशांतिः कार्या तिथ्यादिविषघटीनामल्पदोषत्वाद्रुद्राभिषेकादिकं कार्यम् विषघटीलक्षणं कौस्तुभादौज्ञेयं
विषनाडीषुसंजातः पितृमातृधनात्मनां नाशकृद्विषशस्त्रास्त्रैः क्रूरे लग्नेशकेपिच एतद्विषनाडीषु शिशुजननसूचितारिष्टेत्यादिसंक
ल्पः एककुंभेप्रतिमाचतुष्टयेरुद्रयमाग्निमृत्युदेवताः कद्रुद्राययमायसोममग्निर्मूर्धापरंमृत्योरितिमंत्रैः संपूजयेत् गृह्याग्न्याधानांते
रुद्रयमाग्निमृत्यून्समिच्चरु घृततिलाहुतिभिः प्रतिदैवतं प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतसंख्याभिः शेषेणेत्यादिगृहसिद्धान्नहोमः॥ अथ-
यमळजननशांतिः॥ तत्रश्रौताग्निमतः सोग्नयेमरुत्वतेत्रयोदशकपालंपुरोळाशंनिर्वपेदिति ऋग्वेदब्राम्हणोक्तेष्टिः यद्वा आश्व-
लायनसूत्रोक्तः केवलंमारुतयागः गृह्याग्निमतआश्वलायनस्यगृह्याग्नौमारुतश्चरुः अथयस्यवधूर्गौर्वाजनयेद्यमौततः
सूमरुद्भिश्चरुंकुर्यात्पूर्णाहुतिमथापिवेति कारिकोक्तेः गृह्याग्निशून्य बह्वृचः कात्यायनोक्त शांति लौकिकाग्नौ कुर्यात् ममभा-
र्यायमलजननसूचितसर्वारिष्टपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंमारुतेष्ट्यायक्ष्यइतिसंकल्पः श्रौताग्निमतः स्मार्ताग्निमत
स्तु मारुतस्थालीपाकेनयक्ष्यइतिसंकल्पः निरग्निःसग्रहमखां कात्यायनोक्तांशांतिंकरिष्येइतिसंकल्प्यस्वस्तिवाचनादिआ
चार्यवर्णांतंकुर्यात् अष्टदिक्षु अष्टकलशान्विधिनासंस्थाप्यउदकपूरणादिसर्वौषधीप्रक्षेपणांतेवरुणंपूजयेत् अष्टकल
शोदकैर्दंपत्योरभिषेकः आपोहिष्ठेतितिसृभिः कयानइतिद्वेआनस्तुतेइतिपंचेतिसप्तभिरेंद्रीभिर्मोषुवरुणइतिपंचभिरि

द्रुमापइत्येकया अपनइत्यष्टाभिराग्नेयीभिर्ऋग्भिः कार्यः अभिषिक्तौ दंपती धृतश्वेतवस्त्रचंदनौ उदङ्मुखौ तिष्ठेतां प्राङ्मुख आचार्यो ग्रहस्थाप
नांते अपस्तिसृभिराज्याहुतिभिरिंद्रं सप्तभिर्वरुणं पंचभिरप एकयाग्निमष्टाभिराज्याहुतिभिः पूर्ववत्तत्राभिषेकार्थमक्कैश्चतुर्विंशतिमंत्रैरग्निं सोमं
पवमानं पावकं मारुतं मरुतः यमं अंतकं मृत्युं चैकैकया चर्वाहुत्या नाममंत्रैः शेषेणेत्यादि अन्वादध्यात् षट्त्रिंशद्वारं तूष्णीं निर्वापप्रोक्षणे भं
ते ग्रहकलशोदकादिनाभिषेकः दासीमहिषीवडवागोहस्तिनीनां यमलजनने पीयं शांतिः कार्या॥ इयं शांतिर्महोत्पाते घूकककपोतगृध्रश्ये-
नानां गृहप्रवेशे स्तंभप्ररोहे वल्मीकप्ररोहे मधुजनने आसनशयनयानभंगे पल्लीपतने सरटारोहणे छत्रध्वजविनाशेषु अन्येषु उत्पातेषु च
कार्येति च कात्यायनमतं सा च साग्निकैः कात्यायनैः स्वगृह्याग्नौ कार्या निरग्निकैस्त्वन्यैश्च लौकिकाग्नौ इति यमलजननादिशांतिः अथत्रि-
कप्रसवशांतिः सुतत्रये सुतां चेत्स्यात्तत्रये वा सुतो यदि मातापित्रोः कुलस्यापि तदानिष्टं महद्भवेत् ज्येष्ठनाशो वित्तहानिर्दुःखं वा सुमहद्
भवेत् गोप्रसवं कृत्वा प्रसूतत्रयजन्मानंतरं कन्याजननसूचितसर्वारिष्टनिवारकन्यात्रयजन्मानंतरं पुत्रजननसूचितेति वा निमित्तानुसारे
ण संकल्पः स्थंडिलपूर्वभागे ग्रहस्थापनांते तदुत्तरतः कलशपंचके स्वर्णप्रतिमासु ब्रह्मविष्णुमहेशेंद्ररुद्रानावाह्य पूजयेत् तत्र मंत्राः ब्रह्म
जज्ञा० इदं वि० त्र्यंबकं० यत इं० कद्रुद्रायेति ग्रहपीठदेवतान्वाधानांते ब्रह्माणं विष्णुं महेशं इंद्रं रुद्रं च प्रत्येकं समिदाज्यचरुतिलैः प्रतिद्रव्य
मष्टोत्तरसहस्र अष्टोत्तरत्रिंशत अष्टोत्तरशतान्यतमसंख्याहुतिभिः शेषेणेत्यादि॥ अथ दंतजननशांतिः॥ उपरि प्रथमं यस्य जायंते च शि

शोर्द्विजाः दंतैर्वासह यस्यस्याज्जन्मभार्गवसत्तम द्वितीयेचतृतीयेचचतुर्थेपंचमेतथा यदादंताश्चजायंते मासेचैवमहद्भयं मातरंपितरंवाथ
स्वादेदात्मानमेवच बालानामष्टमेमासिषष्ठमासि ततःपुनः दंतायस्यचजायंतेमातावाम्रियतेपिता बालकःपीड्यते धात्रस्वयमेव नसंश
यः केचित्तुअष्टमेमासिदंतजन्मशुभमाहुः तत्रास्यशिशोः प्रथमंमूर्ध्वदंतजननसूचितसर्वारिष्टेत्यादिसदंतजननसूचितेत्यादिवाद्वितीयेमासिदंतजन्मसूचितेत्यादिवासंकल्प्य यथानिमित्तंयोजयेत् स्थंडिलोत्तरभागेनौकायांस्वर्णपीठेवास्वस्तिकयुतेबालमुपवेश्यसर्वौषध्यादियुक्तजलैःस्नापयित्वास्थंडिलपूर्वतः कलशेप्रतिमास्थधातारंवन्हिंसोमंवायुंपर्वतान्केशवंचेतिषट्देवताः संपूज्यग्रहान्वाधानांतेधातारंसकृच्चरुणावन्ह्यादिपंचदेवताएकैकयाज्याहुत्याशेषेणेत्यादिअन्वादध्यात् धात्रेत्वाजुष्टंनिर्वपामीत्यादिनिर्वापप्रोक्षणे नाम्नान्वरुहोमः स्रुवेणवन्ह्यादिभ्यः पंचाज्याहुतयोपिनाम्नैवहोमांतेदक्षिणांदत्वासमाहंयथाशक्तिब्राह्मणान्भोजयेत् अष्टमदिनेकांचनादिदत्वाकर्मेश्वरार्पणंकुर्यात् षष्ठाष्टममासयोर्दंतजननेतुएकस्याबृहस्पतिदेवतायाः पूजनंदधिमधुघृताक्तानामश्वत्थसमिधामष्टोत्तरशतंबृहस्पतिमंत्रेणहोमः॥ आज्येनस्विष्टकृदादि ॥ इतिदंतजननशांतिः॥ अथप्रसववैकृतशांतिः॥ यत्रगर्भेविपर्यासोमानुषाणांगवामपि अद्भुतानिप्रसूयंतेतत्रदेशस्यविद्रवः मानुषामानुषाणांचगोजाश्वमृगपक्षिणां जायंतेजातिभेदाश्चसदंताविकृतास्तथा बहुशीर्षाअशीर्षावाबहुकर्णाअकर्णकाः एकशृंगात्रिशृंगावातथैवत्रिचतुर्भुजाः दीर्घकर्णामहाकर्णागजकर्णाश्चमानवाः राजश्रेष्ठकुलेनाशोधनस्यचकु

लस्यच अष्टोत्तरसहस्राणिचरुंवैजुहुयात्घृतं समिधांतुपलाशानांतर्पयेत्पूर्ववद्द्विजान् अशिराजायतेजंतुस्तथाद्वित्रिशिरास्तथा
अत्रसूर्याद्भुतेसूर्यंपूजयेज्जुहुयादपि दध्याज्यमधुसंयुक्ताःसमिधस्त्वर्कसंभवाः मृगीजनयतेसर्पान्मंडूकांश्चैवमानुषान् अत्रा-
द्भुतेर्गोष्यतयेपूजाहोमंचकारयेत् औदुंबरस्यसमिधोदधिसर्पिःसमन्विताः स्त्रीगर्भपातोयमलंप्रसूयंतेथवास्त्रियः सदंताश्चैवजा
यंतेजातमात्राहसंतिच बुधाद्भुतेबुधायात्रपूजाहोमौसमाचरेत् संक्षेपेणयथाप्राज्ञमित्थंजननशांतयः उक्ताजपाभिषेकार्थसूक्तादि
बहुविस्तृताः प्रयोगाःकौस्तुभोदौच प्रसिद्धाबहुशःपराः अनेनप्रीयतांदेवोभगवान्विठ्ठलःप्रभुः॥ अथनामकरणं॥ तत्रजन्मादि
नेजातकर्मानंतरंतत्कालेक्वचित् एकादशाहेद्वादशाहेवाविप्रस्यनामकर्मद्वादशमदिनेआशौचसत्वेपिवचनान्नामकर्मकार्यमितिकेचित्
क्षत्रियाणांत्रयोदशेषोडशेवादिने वैश्यानांषोडशेविंशतितमेवादिने द्वाविंशेमासांतेवाशूद्राणांमासांतेशततमेदिनेवत्सरांतेवेतिविप्रादी
नांगौणकालः मुख्यकालेकुर्वन्विप्रादिःपुण्यतिथिनक्षत्रचंद्रानुकूल्यादिगुणादरंनकुर्यात् उक्तमुख्यकालातिक्रमेशुभनक्षत्रादि
कमावश्यकं वैधृतिव्यतीपातसंक्रांतिग्रहणदिनामावास्याभद्रासुप्रोक्तकालेपिनामकर्मादिशुभकर्मनकार्यं अत्रमलमासगुरुशु-
क्रास्तादिदोषोनास्तीत्युक्तं अपराण्हेरात्रौचनामकर्मवर्ज्यं अथोक्तकालातिक्रमेपेक्षितशुभतिथ्यादि चतुर्थीषष्ठ्यष्टमीनवमीद्वाद
शीचतुर्दशीपंचदशीरहितास्तिथयःप्रशस्ताः चंद्रबुधगुरुशुक्रावासराः अश्विन्युत्तरारोहिणीमृगपुनर्वसुपुष्यहस्तस्वात्यनुरा-

धाश्रवणधनिष्ठाशततारकारेवतीनक्षत्राणि वृषभसिंहवृश्चिककलग्नानिप्रशस्तानि तानिनामानिचतुर्विधानि देवतानाममासनामन
क्षत्रनामव्यावहारिकनामेति तत्रामुकदेवभक्तइत्याकारकंदेवनानामप्रथमं चैत्रादिमासनामानिवैकुंठोथजनार्दनः उपेंद्रोयज्ञपुरु
षोवासुदेवस्तथाहरिः योगीशःपुंडरीकाक्षः कृष्णानंतोच्युतस्तथा चक्रीतिद्वादशैतानिक्रमादाहुर्मनीषिणइत्यनुसारेणमासनामद्वि
तीयकं मासाश्चात्रचांद्राः तेचशुक्लादिकृष्णांताएव यस्मिन्नक्षत्रेजन्मतन्नक्षत्रवाचकशब्दात्तत्रजातइत्यधिकारेविहिततद्धितप्रत्ययेकृ
तेनिष्पन्नंनाक्षत्रनामतृतीयं तद्यथा आश्वयुक्आपभरणःकार्तिकःरौहिणःमार्गशीर्षःआर्द्रकःपुनर्वसुःतिष्यःआश्लेषःमघाःपूर्वाफ
ल्गुनःउत्तराफल्गुनःहस्तःचैत्रःस्वातिःवैशाखःअनुराधःज्यैष्ठःमूलकःपूर्वाषाढःउत्तराषाढःअभिजितःश्रावणःश्रविष्ठःशतभिष
क् पूर्वप्रोष्ठपादःउत्तरप्रोष्ठपादःरैवतइति केचित्तुचूचेचोलाश्विनीप्रोक्तेत्यादिज्योतिर्ग्रंथोक्तावकहडाचक्रानुसारेणाश्विन्याद
यश्चतुर्षुचरणेषुचूडामणिश्चेदीशश्चोलेशोलक्ष्मणइत्यादिकानिनाक्षत्रनामानिकुर्वंतितन्मूलंतुग्रंथादिबहुसंमतंशांखायनाद्युक्तं कृत्तिको
त्पन्नस्याग्निशर्मेतिनक्षत्रदेवतासंबद्धंनाक्षत्रंनामकुर्वंति एवंकातीयाअपि नाक्षत्रनामैवाभिवादनीयंगुप्तंचामौंजीबंधनात् माता
पितरावेवजानीयातां व्यावहारिकंनामचतुर्थं तत्रकवर्गादिषुतृतीयचतुर्थपंचमवर्णहकारान्यतमवर्णाद्यावयवकं यरलवान्यतमम
ध्यवर्णयुतं ऋलृवर्णरहितम् विसर्गांतम् पित्रादिपुरुषत्रयान्यतमवाचकंशत्रुवाचकभिन्नंतद्धितप्रत्ययरहितंकृत्प्रत्ययांतंयुग्म ३०

स्वरं पुंसां अयुग्माक्षरं स्त्रीणां कार्यं यथा देवदत्त इति हरिरिति उक्तसर्वलक्षणाभावे समाक्षरं पुंसां अयुग्माक्षरं स्त्रीणामित्येकलक्षणफलमे
व यथा रुद्र इति राजेत्याद्यक्षरं अत्र स्वरव्यंजनेषु न संख्यानियमः अत्र विशेषः द्व्यक्षरं प्रतिष्ठाकामश्चतुरक्षरं ब्रह्मवर्चसकामः अंत्यलका
ररेफं वर्जयेदिति आपस्तंबहिरण्यकेशिसूत्रे तु भाति पदि कादि धात्वंतं यथा हिरण्यदा इति उपसर्गफलं वा सुश्रीरित्यादीति विशेष उक्तः तच्च
व्यावहारिकं नाम शर्मपदांतं वेदपदांतं वा ब्राह्मणस्य वर्मेति राजेति वा पदफलं क्षत्रियस्य गुप्तदत्तान्यतरांतं वैश्यस्य दासांतं शूद्रस्य कार्यं
व्यावहारिकं नाम प्रासादादीनामपि कार्यं देवालयगजाश्वानां रक्षाणां वापिकूपयोः सर्वापणानां पण्यानां चिन्हानां योषितां नृणां का
व्यादीनां कवीनां च पश्वादीनां विशेषतः राजप्रासादयज्ञानां नामकर्म यथोदितमित्युक्ते : अथ प्रयोगे विशेषः गर्भाधानादिसंस्कारलो
पे प्रत्येकं पादकृच्छ्रं बुद्धिपूर्वकमकरणे प्रत्येकमर्धकृच्छ्रं प्रायश्चित्तं जातकर्मणः कालातिपत्तिनिमित्तकाज्यहोमपूर्वकं कार्यं तद्यथा
जातकर्मणः कालातिपत्तिनिमित्तकदोषपरिहारद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं प्रायश्चित्तहोमं करिष्ये इति संकल्प्याग्निस्थापनेध्माधाना
दि पाकयज्ञतंत्रसहितं वह्निस्थापनाज्यसंस्कारपात्रसंस्कारमात्रसहितं वा भूर्भुवः स्वः स्वाहेति समस्तव्याहृत्याज्यहोमं कुर्यात् होमं
समाप्य गर्भाधानपुंसवनानवलोभनसीमंतोन्नयनलोपजनितदोषपरिहारद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं एतावतः पादकृच्छ्रान् बुद्धिपू
र्वकलोपे अर्धकृच्छ्रान् तत्प्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूतयथाशक्तिरजतद्रव्यदानेनाहमाचरिष्य इति संकल्प्य द्रव्यं दद्यात् जातकर्मनाम्नोः

सहचिकीर्षायांपूर्वोक्त जातकर्मसंकल्पवाक्यमुच्चार्य अस्यकुमारस्यायुरभिवृद्धिव्यवहारसिद्धिबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंनामकर्मच तंत्रेण करिष्येइतिसंकल्प्यस्वस्तिवाचनादिकंकुर्यात् तत्रजातकर्मनामकर्मणोःपुण्याहंभवंतोब्रुवंत्वित्युक्त्वा अस्यकुमारस्यजातकर्मणेएतन्नाम्ने अस्मैचस्वस्ति भवंतोब्रुवंत्वितिस्वस्तिपर्यायेवदेत् तदनुसारेणैवविप्रप्रतिवचनं केवलनामचिकीर्षायांनामकर्मणः पुण्याहमित्युक्त्वास्वस्तिपर्याये अमुकनाम्नेअस्मैस्वस्तिभवंतोब्रुवंत्वितिवदेत् विप्राश्चामुकनाम्नेअस्मैस्वस्तीतिब्रूयुः लेखनादौनामत्रयंशर्मादिपदरहितंकृत्वाव्यावहारिकं नामशर्माद्यंतंकुर्यात् अभिवादननाक्षत्रनामापिशर्माद्यंतंसर्वत्रोच्चारणीयं अवशिष्टप्रयोगः प्रयोगग्रंथेषु॥ अथस्त्रीणांनामकर्म॥ संकल्पेअस्याःकुमार्याइतिविशेषः स्वस्तिवाचनेएतन्नाम्न्येअस्यैस्वस्तीत्यादिभक्तेत्यापस्तंबंतदेवतानाममासनामस्त्रचक्रिणीवैकुंठीवासुदेवीतित्रीणिडीबंतानिहरिरित्यविकृतंअवशिष्टानिअष्टावावंतानि रोहिणीकृत्तिकेत्येवंयथायथंनाक्षत्रनामेतिमातृदत्तमतेआश्वलायनैर्नाक्षत्रनामस्त्रीणांनकार्यं व्यावहारिकंयज्ञदाशर्मेतिपुंवत् पूजादिकंवैदिकमंत्ररहितंपूर्ववत्कार्यं पितुरसंनिधौस्त्रीपुंसयोर्नामपितामहादिःकुर्यात्॥ इतिनामकरणं॥ अथांदोलारोहणं॥आंदोलाशयनेपुंसोद्वादशोदिवसःशुभः त्रयोदशस्तुकन्यायाननक्षत्रविचारणा॥ अन्यस्मिन्दिवसेचेत्स्याच्छुभकालंविचारयेत् उत्तरात्रयरोहिणीहस्ताश्विनीपुष्यरेवत्यनुराधामृगचित्रापुनर्वसुश्रवणस्वातिनक्षत्रेषुशुभवारेरिक्तातिरिक्ततिथौचंद्रताराबलेकुलयोषिद्भिरांदोलाशयनंकार्यं॥ एकत्रिंशोदि

नेद्वितीयजन्मर्क्षेवादोलारोहोक्तनक्षत्रेवापूर्वाण्हमध्ययोः कुलदेवताविप्रयोः पूजांविधायशंखेन गोदुग्धंपाययेत् ॥ इतिदुग्धपानं ॥
सूत्यामासोत्तरंबुधसोमगुरुवारेषुरिक्तान्यतिथौश्रवणपुष्यपुनर्वसुमृगहस्तमूलानुराधानक्षत्रेषुजलस्थानंगत्वाजलपूजाकार्या
अत्र गुरुशुक्रास्तचैत्रपौषमासाधिमासावर्ज्याः इतिजलपूजनं ॥ तृतीयेमासिसूर्यावलोकनंचतुर्थेमासि अन्नप्राशनकालेवानि-
ष्क्रमणं तत्रकालः शुक्लपक्षः शुभः प्रोक्तः कृष्णश्चांत्यत्रिकंविना रिक्तापष्ठ्यष्टमीदर्शद्वादशीश्च विवर्जिता गुरुशुक्रबुधवाराः श्वि
नीरोहिणीमृगपुष्योत्तरात्रयहस्तधनिष्ठाश्रवणरेवतीपुनर्वसुअनुराधानक्षत्राणिच प्रशस्तानि इदंनिष्क्रमणंनित्यंकाम्यं सूर्यावलोकन
निष्क्रमणयोर्नांदीश्राद्धंकृताकृतं अथभूम्युपवेशनकालः पंचममासेनिष्क्रमोक्ततिथ्यादौभौमबलेसति भूम्युपवेशनंकार्यं अथा
न्नप्राशनकालः षष्ठेष्टमेदशमेद्वादशेवामासेपूर्णेवत्सरेवापुंसोन्नप्राशनं पंचमसप्तमनवममासेषुस्त्रीणां ॥ द्वितीयाचतृतीयाच पं-
चमीसप्तमीतथा ॥ त्रयोदशीचदशमीप्राशनेतिथयःशुभाः रविचंद्रवारोक्वचित् अश्विनीरोहिणीमृगपुनर्वसुपुष्योत्तरात्रयहस्तचित्रास्वा
त्यनुराधाश्रवणधनिष्ठाशततारकारेवत्यःशुभाः जन्मनक्षत्रमशुभंमितिकेचित् भद्रावैधृतिव्यतीपातगंडांतगंडवज्रशूलपरिघावर्ज्याः
विष्णुशिवचंद्रार्कदिक्पालभूमिदिशाब्राह्मणान्संपूज्य मातुरुत्संगगतस्यशिशोः कांचनेकांस्येवापात्रेस्थितंदधिमधुघृतमिश्रंपायसं
सुवर्णयुक्तनहस्तेनसमंत्रंप्राशयेत् सूर्यावलोकनादीन्यन्नप्राशनांतानि अन्नप्राशनकालेशिष्टाःसहैवानुतिष्ठंति एतेषांसहप्रयोगस

ध·सिं कल्यादिकं कौस्तुभादौज्ञातव्यम् अथान्नप्राशनान्तेकर्तव्यं अग्रतोथपरिन्यस्यशिल्पवस्तूनिसर्वशः शस्त्राणिचैववस्त्राणिततःपश्येत्तुल- दृ·प·पु
३३ क्षणं प्रथमंयत्स्पृशेद्बालःपुस्तकादिस्वयंतदा जीविकातस्यबालस्य तेनैवतुभविष्यति अन्नप्राशनान्तसंस्कारेषुमलमासगुरुशु-
क्रास्तादिदोषोनास्तिइत्युक्तंतच्छुद्धिकालेष्वसंभवे ज्ञेयंतेनषष्ठादि मासेअस्तादिदोषसत्वेऽष्टमादिमासेकार्यं इतिसूर्यावलोकननिष्क्रमणाभू-
म्युपवेशनान्नप्राशनानि अथकर्णवेधः॥ दशमेद्वादशेवाह्नि षोडशेकर्णवेधनं मासेषष्ठेसप्तमेवाअष्टमेदशमेपिवा द्वादशेवाततोब्देचप्र-
थमेवातृतीयके नकर्तव्यंसमेवर्षेस्त्रीपुंसःश्रुतिवेधनं तृतीयादिवत्सरेमासाः कार्तिकेपौषमासेवाचैत्रेवाफाल्गुनेपिवाशुक्लपक्षःशु-
भःप्रोक्तोजन्ममासोनिषेधितः भद्रायांविष्णुशयनेकर्णवेधंविवर्जयेत् तेनकार्तिकमासावधिः शुक्लद्वादश्यनन्तरंज्ञेयः केचिन्मीनस्थसू-
र्येचैत्रंधनुस्थेपौषंमासंवर्जयंति द्वितीयादशमीषष्ठीसप्तमीचत्रयोदशी द्वादशीपंचमीशस्तातृतीयाकर्णवेधने चंद्रबुधगुरुशुक्रवाराः
पुष्यपुनर्वसुमृगोत्तरात्रयहस्तचित्राश्विनीश्रवणरेवतीधनिष्ठाःशुभाः विष्णुरुद्रब्रह्मसूर्यचंद्रदिक्पालनासत्यसरस्वतीगोब्राह्मण
गुरुपूजांकृत्वालक्तकरसांकितं कर्णंपुंसःपूर्वंदक्षिणंविध्येत् पश्चाद्वामं स्त्रीणांपूर्ववामं सौवर्णीराजपुत्रस्यराजतीविप्रवैश्ययोःशू-
द्रस्यचायसीसूचीबालकाष्टांगुलामता कर्णरंध्रेरवेश्छायाप्रविशेद्दूर्धयेत्तथा अन्यथादर्शनेतस्यपूर्वपुण्यविनाशनं इतिकर्णवेधः॥
अथबालस्यदृष्टिदोषादौरक्षाविधिः॥ वासुदेवोजगन्नाथःपूतनातर्जनोहरिः रक्षतुत्वरितोबालंमुंचमुंचकुमारकं कृष्णरक्षशिशुं ३२

शंखमधुकैटभमर्दन प्रातःसंगवमध्यान्हसायान्हेषुचसंध्ययोः महानिशिसदारक्षकंसारिष्टनिषूदन यच्चोरजःपिशाचांश्चग्रहान्मातृग्रहानपि बालग्रहान्विशेषेणच्छिंधिछिंधिमहाभयान् आहिनाहिहरनित्यंबद्धरक्षाभूषितशिशं इतिभस्माभिमंत्र्यैवभूषयेत्तेनभस्मनाशिरोललाटाद्यंगेषुरक्षांकुर्याद्यथाविधि इतिप्रयोगसागरे रक्षरक्षमहादेवनीलग्रीवजटाधर ग्रहैस्तुसहितोरक्षमंचमुंचकुमारकं अस्यमंत्रस्यभूर्जपत्रेविलिख्यतत्पत्रंभक्तजंबन्धीयात् बालरोदनपरिहारार्थयंत्रमुक्तंमयूखे षडस्रमध्येन्हींकारस्तन्मध्येशिशोर्नामविलिख्यषट्कोणेषु ॐ लुलुवस्वाहेतिमंत्रषडक्षराणिविलिख्य तद्बहिर्नेमिवद्वृत्तद्वयंविलिख्यतद्बहिरयोमुखैर्यचंद्रैरावेष्ट्यपंचोपचारैःसंपूज्यबालहस्तेबध्नीयादिति बालग्रहेशांत्यादिकंबालग्रहस्तवश्चशांतिकमलाकरशांतिमयूखयोर्द्रष्टव्यं ॥ अथवर्धापनविधिः ॥ सप्तवर्षपर्यंतंप्रतिमासजन्मतिथौकार्यः वर्षांतरंप्रत्यब्दंजन्मतिथौकार्यः तिथिद्वैधेयत्रजन्मर्क्षयोगः साम्याद्यादिनद्वयेजन्मनक्षत्रयोगसत्वासत्वयोरौदयिकीद्विमुहूर्ताधिकाग्राह्या द्विमुहूर्तन्यूनत्वेपूर्वा जन्ममासाधिमासत्वेशुद्धमासेप्रत्याब्दिकवर्धापनविधिर्नत्वधिके अथसंक्षेपतःप्रयोगः ॥ आचम्यदेशकालौसंकीर्त्य ममामुकस्यायुरभिवृद्ध्यर्थंवर्षवृद्धिकर्मकरिष्यइतिसंकल्प्यतिलोद्वर्तनपूर्वकंतिलोदकेनस्नात्वाकृततिलकादिविधिर्गुरुंसंपूज्याक्षतपुंजेषुदेवताःपूजयेत् तत्रादौकुलदेवतायैनमइतिकुलदेवतामावाह्यजन्मनक्षत्रंपितरौप्रजापतिंभानुंविघ्नेशंमार्कंडेयंव्यासंजामदग्न्यंरामंअश्वत्थामानंकृपंबलिंप्रल्हादंहनुमंतंविभीषणंषष्ठींचनाम्नैवावाह्यपूजयेत् षष्ठ्यैदधिभक्तनैवेद्यः पूजांतेप्रार्थना चिरंजीवीयथा

त्वंभोभविष्यामितथासुने रूपवान्वित्तवांश्चैवश्रियायुक्तश्चसर्वदा मार्कंडेयनमस्तेस्तुसप्तकल्पांतजीवन आयुरारोग्यसिद्ध्यर्थंप्रसी
दभगवन्मुने चिरंजीवीयथात्वंतुमुनीनांप्रवरोद्विज कुरुष्वमुनिशार्दूलतथामांचिरजीवनं मार्कंडेयमहाभागसप्तकल्पांतजीवन आ-
युरारोग्यसिद्ध्यर्थंअस्माकंवरदोभव अथषष्ठीप्रार्थना जयदेविजगन्मातर्जगदानंदकारिणी प्रसीदममकल्याणिनमस्तेषष्ठिदेवते
त्रैलोक्येयानिभूतानिस्थावराणिचराणिच ब्रह्मविष्णुशिवैःसार्द्धंरक्षांकुर्वंतुतानिमे ततस्तिलगुडमिश्रंपयःपिबेत् तत्रमंत्रः स-
तिलगुडसंमिश्रंमंजल्यर्धमितंपयः मार्कंडेयाद्वरंलब्ध्वापिबाम्यायुर्विवृद्धये क्वचित्पूजितषोडशदेवताभ्योनाम्नाप्रत्येकमष्टावि-
शतिसंख्यतिलहोमउक्तः ततोविप्रभोजनं तद्दिनेनियमाः खंडनंनखकेशानांमैथुनाध्वगमौतथा आमिषंकलहंहिंसांवर्षवृद्धौवि
वर्जयेत् मृतेजन्मनिसंक्रांतौश्राद्धेजन्मदिनेतथाअस्पृश्यस्पर्शनेचैवनस्नायादुष्णवारिणा ॥ अथचौलं ॥ जन्मतोगर्भतोवाब्दे
प्रथमेथद्वितीयके तृतीयेपंचमेवापिचौलकर्मप्रशस्यते यद्वासहोपनीत्यात्रकुलाचाराद्व्यवस्थितिः माघफाल्गुनवैशाखज्येष्ठेमा
सिशुभंस्मृतं जन्ममासेधिमासेनज्येष्ठेजेष्ठस्यनोभवेत् शुक्लपक्षः शुभः प्रोक्तः कृष्णश्चांत्यंत्रिकंविना द्वितीयाथतृतीयाचपंच
मीसप्तमीशुभा दशम्येकादशीवापित्रयोदश्यपिशस्यते रविभौमार्किशनयोवाराविप्रादिवर्णतः गुरुशुक्रबुधाः शुक्लेसोमः
सर्वशुभावहः अश्विनीमृगपुनर्वसुपुष्यहस्तचित्रास्वातीज्येष्ठाश्रवणधनिष्ठाशततारकारेवत्यः शुभाः क्षौरप्रयाणभैषज्येज

न्मर्क्षंवर्जयेत्सदा आयुःक्षयोसुराधाग्निश्चुत्तरारोहिणीमघे: सिंहस्थेगुरौ चौलादिशुभकर्मनकार्यं सूनोर्मातरिगर्भिण्यां चूडाकर्म
नकारयेत् ॥ पंचमाब्दात् प्रागूर्ध्वं तुगर्भिण्यामपि कारयेत् सहोपनीत्याकुर्याच्चेत्तदादोषोनविद्यते पृथक्चूडाकर्मपृथगुपनय
नंचमातरिगर्भिण्यानकार्यं उभयोःसहानुष्ठानेतुनदोषः गर्भिण्यामपिपंचममासपर्यंतंनदोषः पंचमासादधःकुर्यादतऊर्ध्वंनका
रयेदित्युक्तेः ज्वरितस्य चौलादिमंगलंनकार्यं विवाहव्रतचूडासुमाता यदिरजस्वला तस्याःशुद्धेःपरंकार्यंमंगलंमनुरब्रवीत् नां-
दीश्राद्धोत्तरंरजस्वलायांशांतिंकृत्वाकार्यं केचित्तुमुहूर्तांतराभावेप्रारंभात् प्रागपिरजोदोषेश्रीपूजनादिविधिनाशांतिंकृत्वाकार्य
मित्याहुः मातुलपितृव्यादौकर्तरितत्पत्न्यांरजस्वलायामपिमंगलंनेतिसिंधुः त्रिपुरुषात्मककुलेषण्मासमध्येमौंजीविवाहरू
पमंगलोत्तरंमुंडनाख्यंचूडाकर्मादिनकार्यं संकटेतु अब्दभेदेकार्यं चतुःपुरुषपर्यंतंकुलेसपिंडीकरणमासिकश्राद्धांतप्रेतकर्मस
माप्तेःप्राक्चूडाकर्मादिकमाभ्युदयिकंकर्मनकार्यं एकमातृजयोरेकवत्सरेपत्ययोर्द्वयोः नसंस्कारःसमानःस्यान्मातृभेदेविधीय-
ते प्रारंभोत्तरंसूतकप्राप्तौकूष्मांडीभिर्ऋग्भिर्घृतंहुत्वागांदत्वाचूडोपनयनोद्वाहनादिकमाचरेत् अत्रविशेषोविवाहप्रकरणेवक्ष्यते म
ध्येमुख्येकाशिखाअन्याश्चपार्श्वादिभागेष्विति यथाकुलाचारं प्रवरसंख्ययाशिखाचूडासमयेकार्याःउपनयनकालेमध्यशिखेत
रशिखानांवपनंकृत्वामध्यभागएवोपनयनोत्तरंशिखाधार्या चौलकर्मणिजातकर्मणिचभोजनेसांतपनकृच्छ्रंप्रायश्चित्तं अन्येषु

संस्कारेषु उपवासेन शुद्धिः चूडांताः सर्वे संस्काराः स्त्रीणाममंत्रकाः कार्याः होमस्तु समंत्रकः होमोप्यमंत्रकः कार्यो न वा कार्य इति द्वि
त्तिकृदादिमतं एवं शूद्रस्याप्यमंत्रकं चौलं इदानीं शिष्टेषु स्त्रीणां चूडादिसंस्कारकरणं न दृश्यते विवाहकाले चूडादिलोपप्रायश्चित्तमात्रं
प्रकुर्वंति चौलोत्तरं मासत्रयपर्यंतं सपिंडैः पिंडदानं तिलतर्पणं च न कार्यं महालये गयायां पित्रोः प्रत्यब्दश्राद्धे च पिंडदानादि कार्यं
॥ अथ विद्यारंभः ॥ पंचमवर्षे अक्षरलेखनारंभ उत्तरायणे कार्यः अत्र कुंभस्थः सूर्यो वर्ज्यः शुक्लपक्षः शुभः प्रोक्तः कृष्णश्चांत्यत्रि
कं विना द्वितीया तृतीया पंचमी दशम्येकादशी त्रयोदश्यः श्रेष्ठाः अश्विनीमृगार्द्रापुनर्वसुपुष्यहस्तचित्रास्वात्यनुराधाश्रवणध-
निष्ठाशततारकारेवत्यो भौमशनिभिन्नवाराश्च शुभाः विघ्नेशं लक्ष्मीनारायणौ सरस्वतीं स्ववेदं सूत्रकारं च पूजयित्वा गुरुं ब्राह्म-
णान् धात्रीं च संपूज्य नत्वा सर्वांस्त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य प्रणवपूर्वकमक्षरमारभेत् ततो गुरुं नत्वा देवतां विसर्जयेत् ततोत्र भुवनमा
तः सर्ववाङ्मयरूपेण गच्छागच्छेति सरस्वत्यावाहनमंत्रः प्रणवेन षोडशोपचारार्पणं अथानुपनीतधर्माः प्रागुपनयनात्कामचारका
मवादकामभक्षाः तेन मूत्रपुरीषोत्सर्गादावाचमनाद्याचारो नास्ति लघुपातकहेतुलशुनपर्युषितोच्छिष्टादिभक्षणे दोषाभावः एव-
मपेयपानेऽनृतावाच्यभाषणेपि महादोषहेतुमांसांत्यजरजस्वलादिस्पृष्टान्नभक्षणे मद्यादिपाने च दोषोस्त्येव रजस्वलादिसंस्पर्शे स्ना
नमेव कुमारके शिशोरभ्युक्षणं प्रोक्तं बालस्याचमनं स्मृतं तत्र प्रागन्नप्राशनाच्छिशुसंज्ञा तत ऊर्ध्वं प्राक् चौलाद्विवर्षाद्वा बाल

संज्ञा तत आमौंजीबंधनात् कुमारसंज्ञा अत्राचमनमितित्रिरुदकपानमेव नतुओष्ठमार्जनादिकल्पइतिज्ञेयम् नचानुपनीतोवेद
मुच्चारयेत् पित्रोरंत्यक्रियायां त्वनुपनीतेनापिमंत्रोच्चारः कार्यः सचद्वित्रिवर्षयोःकृतचूडस्यैवत्रिवर्षोर्ध्वंत्वकृतचूडस्यापि ए
तच्चौरसपुत्रविषयं पित्रोरनुपनीतोपिविदध्यादौरसस्कृतः और्ध्वदैहिकमन्येतुसंस्कृताः श्राद्धकारकाइतिस्कांदात् बालानाम
पथ्यंपित्रादिभिर्निवारणीयं तस्मात्सर्वप्रयत्नेनबालानग्रेहेतुभोजयेत बालानांक्रीडनदानेस्वर्गसुखं तेषांभोज्यप्रदानेगोदानफ
लं॥ अथोपनयनं॥ उपनयनंनाम आचार्यसमीपनयनांगकोगायत्र्युपदेशप्रधानकः कर्मविशेषः उपनयनपदस्ययोगरूढत्वा
त् तत्राधिकारिणः पिता वोपनयेत्पुत्रंतदभावेपितुःपिता तदभावेपितुर्भ्राता तदभावेतुसोदरः तदभावेसगोत्रसपिंडाः तद
भावेमातुलादयोसगोत्रसगोत्रसपिंडाः तदभावेअसपिंडसगोत्रजाः एतच्चकुमारापेक्षयावयोज्येष्ठाविवक्षिताः कनिष्ठकर्तृकोपन
यनस्यनिषिद्धत्वात् सर्वाभावेश्रोत्रियः जन्मनाब्राह्मणोज्ञेयः संस्कारैर्द्विजउच्यते विद्यत्वाच्चापिविप्रत्वंत्रिभिःश्रोत्रियउच्यते कृ
च्छ्रत्रयंचोपनेता त्रीन्कृच्छ्रांनेबटुश्चरेत् गायत्र्याद्वादशाधिकसहस्रजपश्चोपनेत्र धिकारसिद्ध्यर्थंकार्यः केचिद्द्वादशसाहस्रीजपंति
॥ अथोपनयनकालः॥ गर्भतोजन्मतोवापंचमेष्टमेवावर्षेब्राह्मणस्योपनयनं एकादशेद्वादशेवाक्षत्रियस्य द्वादशेषोडशेवावैश्य
स्य षष्ठेतुधनकामस्यविद्याकामस्यसप्तमे अष्टमेसर्वकामस्यनवमेकांतिमिच्छतः केचित्तुविप्रस्यषष्ठेनमन्यंते आषोडशादा–

द्वाविंशाद्वाचतुर्विंशाद्वावर्षात् ब्राह्मणादेर्गौणकालः अत्र गर्भादिसंख्या तथाच जन्मतः पंचदशवर्षपर्यंतं विप्रस्य न विशेषतः प्रायश्चित्तं षोडशे वर्षे सशिखवपनमेकविंशतिरात्रं यावकाशनमंते सप्त ब्राह्मणभोजनमिति प्रायश्चित्तं सप्तदशादिवर्षेषु कृच्छ्रत्रयादि प्रायश्चित्तपूर्वकमुपनयनं बोध्यं विप्रक्षत्रिययोरुत्तरायणे मौंजीबंधः वैश्यस्य दक्षिणायनेपि वसंते ब्राह्मणमुपनयीत ग्रीष्मे राजन्यं शरदि वैश्यं माघादिशुक्रांतपंचमासाः साधारणा वा सकलद्विजानामिति गर्गोक्तेर्वसंतालाभे शिशिरग्रीष्मावपि ग्राह्यौ वसंतविधिनोत्तरायणादिविधेः संकोचायोगात् एवं माघादिमासपंचकनियमात् पौषाषाढयोः सत्यप्युत्तरायणे उपनयनं न कार्यं तत्रापि मीनार्कमारभ्य यावन्मिथुनप्रवेशं प्रशस्तः कालः मीनमेषयोस्तु प्रशस्ततरः मकरकुंभस्थेर्के मध्यमं मीनमेषस्थे उत्तमं वृषभमिथुनस्थेऽधममुपनयनमित्यभिधानात् मीनार्कविशिष्टः चैत्रोऽनिष्टबृहस्पत्यादिबहुविधदोषापवादकतया प्रशस्ततमः जीवभार्गवयोरस्ते सिंहस्थे देवतागुरौ चंद्रसूर्येंदुबलेपि गोचरेनिष्टे गुरौ मेखलाबंधनं कार्यं चैत्रे मीनगते रवावित्यर्थस्मृतेः अत्र गुरुशुक्रास्तदोषापवादोऽतिमहासंकटविषयत्वान्न कथनीयः मीनार्के चैत्रे जन्ममासनक्षत्रदोषो नास्ति जन्ममासजन्मनक्षत्रजन्मतिथिजन्मलग्नजन्मराशिलग्नेषु विप्राणामुपनयनं न दोषाय क्षत्रियवैश्ययोः प्रथमगर्भे दोषो न ज्येष्ठापत्यस्य ज्येष्ठमासे मंगलं न शुक्लपक्षः शुभः प्रोक्तः कृष्णश्चांत्यत्रिकं विनेति गुरूक्तेः कृष्णपक्षे दशमीपर्यंतं संकटे कार्यं शिष्टास्तु संकटेपि कृष्णपक्षे पंचमीपर्यंत-

मेवकुर्वंति ॥ अथतिथिविचारः ॥ द्वितीयातृतीयापंचमीषष्ठीदशम्येकादशीद्वादश्यः प्रशस्ताः क्वचित्सप्तमीत्रयोदशी कृष्णप्रतिप
द्विधिः पुनरुपनयनमूकाद्युपनयनविषयः तिथौसोपपदास्यायामनध्यायेगलग्रहे अपराण्हे चोपनीतः पुनर्संस्कारमर्हतीतिवि
ताज्येष्ठेद्वितीयाच आश्विनेदशमीसिता चतुर्थीद्वादशीमाघेएताः सोपपदास्मृताः अनध्यायाः पौर्णमासीचतुर्दश्यष्टमीअमा प्र
तिपत्सूर्यसंक्रांतिमन्वाद्याश्चयुगादयः कृष्णापक्षेद्वितीयाश्च कार्तिकाषाढफाल्गुने विषुवायनसंक्रांत्योः पक्षिणीअनध्यायइतिस्मृ
र्वपरिच्छेदेउक्तम् सोपपदानामनध्यायतिथीनांचदिनद्वयेसूर्योदयोत्तरं सूर्यास्तात्पूर्वंचत्रिमुहूर्तसत्वेदिनद्वयमनध्यायः विशिष्टा
स्तु प्रतिपच्छेषघटिकादिमात्रेपिव्रतबंधे ऽनध्यायंवदंति विषुवायनेतरसंक्रांतिमन्वादियुगादिषुतु प्रथमद्वितीयपरिच्छेदोक्तरी
त्यायत्रदिनेसंक्रांतिपुण्यकालोयुगमन्वादिश्राद्धकालश्च तद्दिने नध्यायः नतुतेषामस्तादौमुहूर्तत्रयसत्वमनध्यायहेतुः अप
दश्यादिचत्वारिसप्तम्यादिदिनत्रयं चतुर्थ्येकतः प्रोक्ताअष्टवेतेगलग्रहाः अत्रचतुर्थीनवमीचव्रतकालेत्याज्येतिभाति केचि
च्चतुर्थीशेषयुत पंचम्यां व्रतबंधंनकुर्वंति ॥ तत्रमूलंमृग्यं ॥ नवमीशेषयुतदशम्यांमौंजीनकार्येतिमयूखे अपराण्हस्त्रे-
धाविभक्तदिनतृतीयांशोव्रतबंधेवर्ज्यः दिनमध्यभागोमध्यमः प्रथमभागोमुख्यः मन्वादियुगादयोद्वितीयपरिच्छेदे दर्शि-
ताः तत्रोपनयनेचैत्रशुक्लतृतीयायामन्वादेर्वैशाखशुक्लतृतीयायांयुगादेश्चप्रसक्तिः अन्येषांयुगादिमन्वादितिथीनांप्रसक्ति

नोस्ति अनयोरपवादः सिंधुकौस्तुभादौस्मर्यते याचैत्रवैशाखसितातृतीया माघस्यसप्तम्यथ फाल्गुनस्यकृष्णाद्वितीयोपनये प्रशस्ता प्रोक्ता भरद्वाजमुनींद्रमुख्यैरिति अत्रमाघसप्तम्याः मन्वादेरपवादः पुनरुपनयनादिविषयः फाल्गुनकृष्णाद्वितीयायाश्चातुर्मास्यद्वितीयात्वे नानध्यायत्वे प्राप्तं तस्यापवादोयं यत्तुअनध्यायस्यपूर्वेद्युरनध्यायात्परेहनि व्रतारंभं विसर्गंचविद्यारंभंचवर्जयेदितिस्मृत्यंतरं नद्वितीयाविध्यनुपपत्त्यागलग्रहत्वेन प्राप्तसप्तमीनवमीत्रयोदशीनिषेधानुवादकमिति भाति अप्राप्तनिषेधकत्वे मन्वादियुगादिसंक्रांत्यादिप्रयुक्तानध्यायेभ्योपिपूर्वपरदिनयोर्निषेधापत्त्याचैत्रशुक्लद्वितीयादेरपिनिषिद्धत्वापातात् नचेष्टापत्तिः शिष्टाचारग्रंथेषुचानुपलंभात् मुहूर्तमार्तंडोक्त्यामाघशुक्लद्वितीयाकृष्णाद्वितीयावैशाखकृष्णाद्वितीयाचेत्यनध्यायत्रयमुपनयनेधिकं प्राप्नोति एतदपरे नाद्रियंते बहुग्रंथेषुमूलानुपलंभात् मौंजीप्रकरणेमुहूर्तचिंतामण्यादिग्रंथेषुक्वाप्यनुक्तेश्च अतोमार्तंडोक्तानामतिरिक्तानध्यायानामुपनिषत्पाठादिविषयत्वं नतुमौंजीविषयत्वमितियुक्तंभाति तत्र तृतीयाषष्ठीद्वादशीषु प्रदोषसत्त्वे मौंजीनकार्या रात्रेः प्रथमयामेचतुर्थी सार्द्धयामेसप्तमीयामद्वयेत्रयोदशीचेत्तदाप्रदोषः दिनद्वयेप्रथमयामादिषुचतुर्थ्यादिव्याप्तौपूर्वदिनेप्रदोषोनोत्तरदिने इति कौस्तुभे प्रदोषदिने मंदवारेकृष्णपक्षांत्यत्रिकेचोपनयनेपुनरुपनयनमिति मयूखे एतेनित्यानध्यायाः अथनैमित्तिकाः ॥ विवाहप्रतिष्ठोद्यापनादिष्वासमाप्तेः सगोत्राणामनध्यायइति स्मृत्यर्थसारोक्ते स्त्रीपुरुषसपिंडेषुब्रह्मयज्ञादिवर्जना

त् मौंजी। विवाहादिनिमित्तकमंडपप्रतिष्ठाद्युत्सवसमाप्तिपर्यंतमुपनयनं न कार्यमिति भाति विवाहादिमंगलकरणे दोषो न शोभनदिने
चानध्याय इत्युक्तेर्गर्भाधानादिशुभकार्यदिने एककुले एकगृहे वा व्रतबंधो न कार्य इति भाति भूकंपे भूविदारणे वज्रपाते उल्कापा
ते धूमकेतुउत्पन्नो ग्रहणे च दशाहं सप्ताहं वा व्रतबंधादिमंगलं न कार्यं केचित्संकटे त्रिदिनमनध्यायमाहुः अकालवृष्टौ त्रिरात्रं पक्षि
णी वानध्यायः पौषादिचैत्रांतमकालवृष्टिः केचिदार्द्राहिजेष्ठातसूर्यनक्षत्रादन्यत्राकालवृष्टिरित्याहुः यस्मिन्देशे यो वर्षाकालस्त-
तोन्यत्राकालवृष्टिरिति सिद्धांतः अतिवृष्टौ करकावृष्टौ रुधिरवृष्टौ च त्र्यहं प्रातःसंध्यागर्जने त्वहोरात्रं गुरुशिष्यर्त्विङ्मरणे त्र्य
हं पशुमंडूकनकुलश्वाहिमार्जारमूषकैरंतरागमने ऽहोरात्रं आरण्यमार्जारादिगमने त्रिरात्रं सृगालवानरैर्द्वादशरात्रं श्रवणद्वा
दशीयमद्वितीयामहाभरण्यादयोऽन्येप्यनध्याया नित्यानैमित्तिकाश्च बहवो ग्रंथेषूक्तास्तेषामुपनयने प्रसक्त्यभावादत्र नोक्ताः
व्रतबंधे नांदीश्राद्धोत्तरं पूर्वोक्तप्रातर्गर्जितादिनैमित्तिकानध्यायप्राप्तौ ज्योतिर्निबंधे नांदीश्राद्धं कृतं चेत्स्यादनध्यायस्त्वकालिकः
तदोपनयनं कार्यं वेदारंभं न कारयेदिति निषेधो याजुषादिविषयः बह्वृचानामुपाकर्मण्येव वेदारंभोक्त्या मौंजीदिने वेदारंभाप्रसक्तेः
तदोपनयनं कार्यमिति बह्वृचादिसर्वसाधारणं याजुषादिभिर्मौंज्युत्तरमपि अनध्यायप्राप्तौ वेदारंभो वर्ज्यः नांदीश्राद्धात्प्राक्
नैमित्तिकानध्याये मुहूर्तांतरं कार्यं मौंज्युत्तरमनुप्रवचनीयादि प्रागर्जने वक्ष्यते॥ इति अनध्यायादिनिर्णयः॥ इत्थं तिथिनक्ष

संग्रामगमनध्यायादिकंचविचार्यवारादिचिंत्यते गुरुशुक्रबुधवाराःश्रेष्ठाःसूर्यवारोमध्यमः चंद्रवारोधमः भौममंदवारौनिषिद्धौसाम
वेदिनांक्षत्रियाणांचभौमवारःप्रशस्तः शाखाधिपतिवारश्चशाखाधिपबलंतथा शाखाधिपतिलग्नंचदुर्लभंत्रितयंव्रते गुरुशु
क्रौभौमबुधाऋग्वेदाद्यधिपाःस्मृताः पतीसितेज्यौविप्राणांनृपाणांकुजभास्करौ वैश्यानांशशभृत्सौम्यावितिवर्णाधिपाःस्मृताः
पितुःसूर्यबलंश्रेष्ठंशाखावर्णेशयोर्वटोः पितुर्वटोश्चसर्वेषांबलंवाक्पतिचंद्रयोः बटुतत्पित्रोरुभयोर्गुरुचंद्रबलालाभेबटोरुभय
बलमावश्यकं तत्रचंद्रबलंगर्भाधानप्रसंगेउक्तं द्विपंचसप्तनवैकादशस्थोगुरुःशुभफलप्रदः जन्मतृतीयषष्ठदशमस्थानेषुपूजाहो-
मात्मकशांत्याशुभः चतुर्थाष्टमद्वादशस्थानेषुदुष्टफलः कर्कधनुर्मीनराशिषुचतुर्थादिस्थानेपिनदोषः अतिसंकटेचतुर्थद्वादशस्थो
द्विगुणपूजा होमादिनाशुभः अष्टमस्तुत्रिगुणपूजाहोमादिनाशुभः केचिदनिष्टोवामवेधेनशुभइत्याहुस्तन्नेतिराजमार्तंडः अष्टम
वर्षादिमुख्यकालेगुरुबलाभावेपिमीनगतरविफतचैत्रेवाशांत्यावाव्रतबंधःकार्योनतुमुख्य कालातिक्रमःनित्यकालस्यबली-
यस्त्वात् अथनक्षत्राणिपूर्वात्रयहस्तचित्रास्वातीमूलाश्लेषार्द्राश्रवणेषुऋग्वेदिनांमौंजीशस्ता रोहिणीमृगपुष्यपुनर्वसूत्तरा
हस्तानुराधाचित्रारेवतीषुयाजुषाणां अश्विनीपुष्योत्तरात्रयार्द्राहस्तधनिष्ठाश्रवणेषुसामगानां अश्विनीमृगानुराधाहस्तधनिष्ठा
पुनर्वसुरेवतीषुअथर्ववेदिनां एषांनक्षत्राणामसंभवेभरणीकृत्तिकामघाविशाखाज्येष्ठाशततारकावर्जयित्वा सर्वाणिसर्वेषांग्राह्या

णि राजमार्तंडे पुनर्वसुनिषेधोनिर्मूलइतिबहवः केचिदृक्सामवेदविषयः पुनर्वसुनिषेधइत्याहुः व्यतीपातवैधृतिपरिघार्धेषुविष्कं
मादीनांनिषिद्धनाडीषुभद्रायांग्रहणेच मौंजीवर्ज्याअथलग्नग्रहबलं ॥ व्ययेत्र्याद्याद्वादशाष्टषट्वर्ज्याःशुभखेचराः खलाख्यायारि
गाश्चंद्रःशुक्लोगोकर्कगस्तनौकविस्सूर्यस्ततोश्रेष्ठोऽष्टमेवर्ज्योऽखिलोग्रहः लग्नेशाःशुक्र चंद्रौचषष्ठेवर्ज्याः सितोंत्यगः लग्नेचंद्रख
लाश्चैवेंदुर्वर्ज्योद्वादशाष्टमे पंचेष्टग्रहहीनंचलग्नंसर्वत्रवर्जयेत् तुलामिथुनकन्याख्याधनुर्वृषझषाह्वयाः नवमांशाःशुभाःप्रो
क्ताःकर्कांशंवर्जयेद्व्रते षड्वर्गशुध्यादिकमिष्टकालसाधनादिविचारश्चज्योतिर्ग्रंथेभ्योज्ञातव्यः मातरिरजस्वलायांमातुलज्ये
ष्ठभ्रात्रादीनांपितृसान्निध्यात्कर्तृणांपत्न्यांरजस्वलायांचमौंजीविवाहादिनकार्यं नांदीश्राद्धोत्तरंमातृरजसिभ्रात्रादिकर्तृत्वेनर
सत्येपिसन्निहितमुहूर्तांतरालाभेशांतिंकृत्वाकार्यं अन्यथामुहूर्तांतरेएवनांदीश्राद्धोत्तरंमातुलादिकर्तृणांपत्नीरजोदोषे आर
ब्धत्वाच्छांतिंविनैवकार्यं मौंजीविवाहोत्तरमंडपोद्वासनात् प्राक् मातृरजोदोषेपिशांतिःकार्या मंगलस्यासमाप्तत्वादितिमुहूर्तचिं
तामणिटीकायां प्रारंभात्प्रागपिरजोदोषेमुहूर्तांतरालाभेशांतिंकृत्वाऽतिसंकटेव्रतबंधादिकं कार्यमितिकौस्तुभे शांतिप्रकारश्च
ममामुकमंगलेसंस्कार्यजननीरजोदोषजनिताशुभफलनिरासार्थंशुभफलावाप्त्यर्थंश्रीपूजनादिशांतिंकरिष्यइतिसंकल्प्यमाष
सुवर्णनिर्मितांलक्ष्मींश्रीसूक्तेनषोडशोपचारैःसंपूज्यस्वगृह्योक्तविधिनाश्रीसूक्तेनप्रत्यृचंपायसंहुत्वाकलशोदकेनाभिषिच्य-

 विष्णुं स्मृत्वा कर्मेश्वरार्पणं कुर्यादिति प्रारंभोत्तरं सूतकप्राप्तौ एकोदरयोः समानसंस्कारे प्रेतकर्मसमाप्तौ च चौलप्रकरणे उक्तं॥ विशे
 षस्तु वक्ष्यते॥ अथ पदार्थसंपादनं॥ कौपीनं प्रावाराश्च कार्पासजमहतं संपाद्यं॥ ईषद्धौतं नवं सदशं यद्वस्त्रं महतसंज्ञं प्रावारार्थम
जिनं वा॥ तच्च त्र्यंगुलं चतुरंगलं वा बहिर्लोमा खंडं त्रिखंडं वाऽखंडं चत्वारिंशदंगुलं धार्यं त्रिखंडपक्षे चतुर्विंशत्यंगुलाष्टांगुलषोड
शांगुलाः क्रमेण त्रयः खंडाः॥ कार्पासं यज्ञोपवीतं तन्निर्माणप्रकारः ब्राह्मणेन ब्राम्हणास्त्रीभिर्विधवादिभिश्च निर्मितं सूत्रं ग्राह्यं॥
संहतचतुरंगुलिमूलेषु षण्णवत्या सूत्रमावेष्ट्य तत्त्रिगुणीकृत्योर्ध्ववृत्तं वलितं कृत्वा पुनरधोवृत्तरीत्या त्रिगुणीकृतं तत्सूत्रं नवतंतु
कं संपद्यते. तत्त्रिरावेष्ट्य हृदग्रंथिं कुर्यात् स्तनादूर्ध्वमधो नाभेर्न धार्यं तत्कथंचन विच्छिन्नं वाप्यधोयातं भुक्त्वा निर्मितमुत्सृजे-
त् सिद्धमंत्राः प्रयोक्तव्या इति न्यायेन सिद्धं यज्ञोपवीतं त्रिगुणीकरणादिमंत्रैरभिमंत्रितं यज्ञोपवीतं परममिति मंत्रेण धारयेत्
॥ तद्यथा॥ गायत्र्या त्रिगुणीकृत्यापोहिष्ठेति तिसृभिः प्रक्षाल्य पुनर्गायत्र्या त्रिगुणीकृत्य ग्रंथौ विष्णुब्रह्मरुद्रान्न्यसेत् केचिन्नवतं
तुषु नवदेवतान्यासमाहुः ततो गायत्र्या दशवारमभिमंत्रिताभिरद्भिर्यज्ञोपवीतं प्रक्षाल्योदुत्यमिति तृचेन सूर्याय प्रदर्श्य यज्ञोप-
वीतमिति मंत्रेण प्रथमं दक्षिणबाहुमुद्धृत्य पश्चात्कंठे धारयेदिति उपवीतं ब्रह्मसूत्रं प्रोद्धृतं दक्षिणे करे प्राचीनावीतमन्यस्मिन्नि
वीतं कंठलंबितं चितिकाष्ठचितिधूमचांडालरजस्वलाशवसूतिकास्पर्शे स्नात्वा यज्ञोपवीतत्यागः॥ कंठविलंबितत्वाद्यकृत्वा

मलमूत्रोत्सर्गेच त्यागः॥ मासचतुष्टयोत्तरंच यज्ञोपवीतत्यागः केचिज्जननशावाशौचयोरंतेपि तत्यागमाहुः समुद्रंगच्छस्वाहेतिमं
त्रेणासप्रणवव्याहृतिभिर्वाजीर्णयज्ञोपवीतत्यागः यज्ञोपवीतंप्रमादाद्गुतंचेत्तूष्णींलौकिकंधृत्वामनोज्योतिरितिअग्नेव्रतपतेव्रतंच
रिष्यामितच्छकेयंतन्मेराध्यतां॥ वायोव्रतपते०॥ आदित्यव्रतपतेइत्यादिमंत्रचतुष्टयेनचतस्त्रआज्याहुतीर्हुत्वाविधिवन्नूतनं
धारयेत् अथवायज्ञोपवीतनाशजन्यदोषनिरासार्थंप्रायश्चित्तंकरिष्येइतिसंकल्प्य आचार्यवरणाग्निप्रतिष्ठापनाद्याज्यभागांतेस
वितारंगायत्र्यातिलैराज्येनाष्टोत्तरशतंसहस्रंवाजुहुयात् नूतनंधृत्वा अतिक्रांतसंध्याद्याचरेदितियज्ञोपवीतहीनःक्षणंतिष्ठेच्चे-
च्छतगायत्रीजपः यज्ञोपवीतंविनाभोजनेविण्मूत्रकरणेवागायत्र्याष्टसहस्रंजपः वामस्कंधात्कूर्परेमणिबंधांतेवापतितेयथास्था
नंधृत्वात्रीन्षट्वायथाक्रमंप्राणायामान्कृत्वानवंधारयेत् कोपादिनास्वयंयज्ञोपवीतत्यागेपूर्ववल्लौकिकंधृत्वाप्रायश्चित्तांतेन-
वंधारयेत् ब्रह्मचारिणएकंयज्ञोपवीतंस्नातकस्यद्वेउत्तरीयाभावेतृतीयकं जीवत्पितृकेणजीवज्ज्येष्ठभ्रातृकेणचोत्तरीयंतत्स्थानेतृती
यंयज्ञोपवीतंवानधार्यं आपत्कामस्यत्र्यधिकानिबहुयज्ञोपवीतानि अभ्यंगेचोदधिस्नानेमातापित्रोर्मृतेहनि तैत्तिरीयाः कटाकपवा-
श्वरकावाजसनेयिनः कंठादुत्तार्यस्नानंतुकुर्युर्वैक्षालनंद्विजाः अन्ययाजुषैर्बह्वृचैःसामगैश्चकंठादुत्तारणेतत्यक्त्वानवंधार्यंअथमे
खलामौंजीत्रिवृत्समाश्लक्ष्णाकार्याविप्रस्यमेखला त्रिवृताग्रंथिनैकेनत्रिभिःपंचभिरेवच मुंजाभावेतुकर्तव्याकुशाश्मांतकबल्व

जैः ब्राह्मणस्य भवेद्दंडः पालाशः केशसंमितः सर्वेषां यज्ञियो वास्यादूर्ध्वनासाग्रसंमितः बटुहस्तेन चतुर्हस्ता हस्तोच्छ्रिता चतुरस्रा सोपानां
किता प्राक्प्रुदक्प्रवणा कदलीस्तंभाद्यलंकृता वेदिः संपाद्या अथोपनयनांतर्गतपदार्थेषु विशेष उच्यते वासः परिधानोत्तरं लौकिकमाच
मनं यज्ञोपवीतधारणोत्तरं तु यथाविधि॥ अथ आचमनविधिर्वक्ष्यते॥ एवमाज्यपात्रादुत्तरभागे बटुमाचमय्य प्रणीतापश्चिमदेशरूप
तीर्थेन प्रवेश्याचार्याग्न्योर्मध्येन नीत्वाचार्यदक्षिणत उपवेशयेत् ततो बर्हिरास्तरणादिस्रुक्स्रुवसंमार्जनांते यज्ञोपवीतदानाद्याचमनांतं॥
ततः शिष्यांजलौ जलावक्षारणादि समिदाधानांतं गायत्र्युपदेशांगं बटोः श्रीचित्तसिद्ध्यै अग्नये समिधमिति मंत्रं एकश्रुत्या प्रयोक्तव्यः
ततः परिदानाभिवादनांते आचारप्राप्तं गायत्रीपूजनं कृत्वाऽग्नेरुत्तरदेशे गायत्र्युपदेशः कार्यः अवक्षारणमप्युत्तरदेश उक्तं प्राङ्मुखः
आचार्यः प्रत्यङ्मुखायोपविष्टाय बटवे गायत्रीमुपदिशेत्॥ अथ उपसंग्रहणप्रकारः॥ उपसंग्रहणं नाम अमुकप्रवरान्वितामुकगोत्रोमु
कशर्माहं भो अभिवादय इत्युक्त्वा दक्षिणोत्तरकर्णौ वामदक्षिणपाणिभ्यां स्पृष्ट्वा दक्षिणहस्तेन गुरोर्दक्षिणपादं वामेन वामं स्पृष्ट्वा शिरोव
नमनमिति एवं गुरुषु मातापित्रादिषु च॥ अभिवादनपूर्वकपादस्पर्शात्मकमुपसंग्रहणं वृद्धतरेषु त्वभिवादनमात्रं वृद्धेषु नमस्कारः
अशुचिं वमंतमभ्यक्तं स्नानं कुर्वंतं जपादिरतं पुष्पजलभैक्षादिभारवाहं न नमेत् तन्नमने उपवासः शूद्रनतौ त्रिरात्रं अंत्यजेच्छ
च्छं देवतागुरुयतिनमनाकरणे उपवासः॥ अथ प्रत्यभिवादनं तत्रांत्यस्वरः प्लुतः कार्यः॥ तद्यथा॥ आयुष्मान्भव सौम्य देवदा

ना ॥३॥ एकारौकारांतेनाम्निहरा ३ इशंभा ३ उइति संध्यक्षरविश्लेषेण पूर्वभागाकार प्लुतइति अनुप्रवचनीयार्थंभिक्षायांभिक्षांभ-
वान्ददातुभिक्षांभवती ददात्विति वाभवच्छब्दमध्यकाभिक्षावाक्यप्रयोगः॥ अन्यभिक्षायामादावंते वाभवच्छब्दइति॥ अथोपनय-
नविवाहादौनिर्विघ्नफलप्राप्त्यर्थमुपसर्गनिरासायवासपिंडमरणादिनिमित्तकप्रतिकूलनिवृत्त्यर्थंवाविनायकशांतिः कार्या॥तत्र-
कालः शुक्लकृष्णपक्षचतुर्थीगुरुवारः पुष्यश्रवणोत्तरारोहिणीहस्ताश्विनीमृगनक्षत्राणिशस्तानिउपनयनादौतुप्रधानकालानुरोध-
नयथासंभवकालोग्राह्यः तत्रामुकशर्मणोनिर्विघ्नफलसिद्ध्यर्थमितिवाउपसर्गनिवृत्त्यर्थमितिवाप्रकसपिंडमरणनिमित्तकाशुभचित्तप्रा-
तिकूल्यनिरासार्थमितिवासंकल्पऊह्यः अवशिष्टप्रयोगोन्यत्रज्ञेयः विवाहोपनयनादिष्वाभ्युदयकर्मस्वादौग्रहयज्ञंकुर्यात् श्राद्धातिरिक्ते
ष्वनाभ्युदयकेष्वपिशांत्यादिकप्रसक्तग्रहानुकूल्यकामोग्रहयज्ञंकुर्यात् अरिष्टनिरासार्थंउत्पातेषुशांतिस्थानेष्वप्रधानोपिग्रहमखउक्तः
प्रधानकर्मणःपूर्वमव्यवहितेव्यवहितेवाकालेकुर्यात् व्यवहितपक्षेसप्तदिनाधिकव्यवधानंनकार्यं प्रतिग्रहंदशावरप्रधानाहुतिसंख्या
यामेकएवऋत्विक् दशाधिकपंचाशत्पर्यंतसंख्यायां चत्वारऋत्विजः ततः ऊर्ध्वंशतावरहोमेष्टौऋत्विजोनवमआचार्यः तत्राचार्यआ
चार्यकमेकृत्वाआदित्याययजुहुयात् अष्टभ्यःसोमादिभ्योष्टौऋत्विजोजुहुयुः ऋत्विक्चतुष्टयपक्षेद्वाभ्यांग्रहाभ्यांएकैकोजुहुयात्
आचार्योकीयताम्राादिमयेषुप्रतिमासुसर्वासुसौवर्णीषुवापटेष्वक्षतपुंजेषुवा आदित्यादिपूजनं होमसंख्यानुसारेणकुंडस्यस्थं

डिलस्य वाग्रहवेद्याश्वहस्तादिमानं तत्रप्रधानांगाहुतीनांपंचाशदवरसंख्यत्वेरत्निमितंकुंडं शतावरत्वेअरत्निमितंसहस्रावरत्वेहस्तमि
तं अयुतादिहोमेहस्तद्वयं लक्षहोमेचतुर्हस्तं तत्रबद्धमुष्टिःकरोरत्निःमुक्तकनिष्ठिकःकरःअरत्निः चतुर्विंशत्यंगुलोहस्तः यवोनचतु
स्त्रिंशदंगुलानिहस्तद्वयं अष्टचत्वारिंशदंगुलानिहस्तचतुष्टयंकुंडमेखलायोनिनाभिखातादिमानंग्रंथांतरेभ्योज्ञेयं इदंकुंडादिमानं
सर्वत्रज्ञेयं समिच्चर्वाज्यंद्रव्यं अर्कः पलाशः खदिरश्चापामार्गोश्वत्थपिप्पलः औदुंबरःशमीदूर्वाकुशोर्कादिः क्रमात्समित्केचित्तिला
नपिआहुःअर्कादिप्रधानहोमसंख्यादशांशेनाधिदेवतानांहोमः अधिदेवताद्यर्धसंख्यया क्रतुसंरक्षकक्रतुसाद्गुण्यदेवतानां शांत्यंग
भूतेग्रहयज्ञेबलिदानंकुर्वंति अन्यत्रग्रहमखेबलिदानंनकुर्वंतिप्रधानभूतायाएकाहुतेरेकविप्रभोजनं श्रेष्ठं शताहुतेरेकविप्रभो
जनम् मध्यमं सहस्राहुतेरेकविप्रभोजनंजघन्यम् स्कृविस्तरादिप्रयोगादिकमन्यत्र इतिग्रहयज्ञः कुमारस्योपनयनकालेकन्या
याविवाहेवाबृहस्पत्यानुकूल्याभावेशौनकाद्युक्ताशांतिःकार्याअस्यकुमारस्योपनयनेअस्याःकन्यकायाविवाहेवाबृहस्पत्यानुकूल्यसिद्धि
द्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंबृहस्पतिशांतिंकरिष्ये इतिसंकल्प्याचार्यंवृणुयात् स्थंडिलेईशान्यांयथाविधिस्थापितेश्वेतकलशेपंचग
व्यकुशोदकविष्णुक्रांताशतावरीप्रमुखौषधिप्रक्षेपपूर्णपात्रनिधानांतेहरितास्तनिर्मितदीर्घचतुरस्रपीठेहेमीगुरुप्रतिमांप्रति-
ष्ठाप्यस्थंडिलेग्निस्थापनादिअन्वाधानेबृहस्पतिमश्वत्थसमिदाज्यसर्पिर्मिश्रपायसैः साज्येनमिश्रितयवव्रीहितिलेनचप्रतिद्रव्यमष्टो

त्तरशताहुतिभिः शेषेणस्विष्टकृतमित्याद्याज्यभागांतेप्रतिमायांषोडशोपचारैर्गुरुपूजा तत्रपीतवस्त्रयुग्मपीतयज्ञोपवीतपीतचंद
नपीताक्षतपीतपुष्पघृतदीपदध्योदननैवेद्यार्पणांतेमाणिक्यंस्कंवर्णवादक्षिणांदत्वाग्रहमखोक्तरीत्याकुंभानुमंत्रणांतेबृहस्पति
मंत्रेणदधिमध्वाक्तसमिदाज्यगृहसिद्धपायसमिश्रितयवाद्यैर्यथान्वाधानंहोमः होमशेषंसमाप्यगंधादिभिर्बृहस्पतिंसंपूज्यपीतगं
धाक्षतपुष्पफलताम्रपात्रस्थजलेनार्घ्यंदद्यात् ॥ तत्रमंत्रः ॥गंभीरदृढरूपांगदेवेज्यसुमतेप्रभो नमस्तेवाक्पतेशांतगृहाणार्घ्यंनमो
स्तुते ॥ प्रार्थयेत् ॥ भक्त्यायत्तेसुराचार्यहोमपूजादिसत्कृतं तत्त्वंगृहाणशांत्यर्थंबृहस्पतेनमोनमः जीवोबृहस्पतिःसूरिराचार्योगु
रुरंगिराः ॥ वाचस्पतिर्देवमंत्रीशक्षंकुर्यात्सदाममेतिविसर्जनं प्रतिमास्नानांतेकुमारादियुतयजमानाभिषेकः ॥ तत्रमंत्राः ॥आपो
हिष्ठेतितिस्रः तत्वायामि ३ स्वादिष्टया ३ समुद्रज्येष्ठाः ४ इदमापःप्रव० १ तामग्निवर्णां १ याओषधीः १ अश्वावतीर्गो० १ यद्देवा
देवहेडनमित्याद्याः कूष्मांडमंत्राः पुनर्मनःपुनरायुरित्यंतास्तैत्तिरीयशाखायांप्रसिद्धाः कौस्तुभादौलिखिताएतैरभिषिच्यविप्रान्भो
जयेदिति ॥ ॥इतिबृहस्पतिशांतिः ॥ ॥अथोपनयनादौसंकल्पाः ॥तत्रोपनयनात्पूर्वंसुराचार्यैःप्रयोपनेतृस्वयोग्यतासिद्ध्यर्थंकृच्छ्
त्रयंतत्प्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूतयथाशक्तिरजतद्रव्यदानेनाहमाचरिष्येतथाद्वादशाधिकसहस्रगायत्रीजपमुपनेतृत्वयोग्यतासि
द्ध्यर्थंकरिष्येइतिसंकल्पयेत् यदिपूर्वसंस्काराअतीतास्तदाअस्यकुमारस्यपुंसवनादीनामथवाजातकर्मादीनांम्यौलांतानांसंस्कारा

णां कालातिपत्तिजनितप्रत्यवायपरिहारद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं प्रतिसंस्कारमेकैकां भूर्भुवःस्वः स्वाहेति समस्तव्याहृत्याज्याहुतिं हो-
ष्यामीति संकल्प्याग्निस्थापनेध्माधानादिपाकयज्ञतंत्रसहितां वन्हिस्थापनाज्यसंस्कारपात्रसंसर्गमात्रसहितां वातीतसंस्कारसम
संख्यसमस्तव्याहृत्याज्याहुतीर्जुहुयात् ततोस्य कुमारस्य पुंसवनानवलोभनसीमंतोन्नयनजातकर्मनामसूर्यावलोकननिष्क्रमणोप-
वेशनान्नप्राशनचौलसंस्काराणां लोपनिमित्तप्रत्यवायपरिहारार्थं प्रतिसंस्कारं पादकृच्छ्रं प्रायश्चित्तं चौलस्यार्धकृच्छ्रं बुद्धिपूर्वकलो
पे प्रतिसंस्कारमर्धकृच्छ्रं चूडायाः कृच्छ्रं तत्प्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूतयथाशक्तिरजतद्रव्यदानेनाहमाचरिष्ये ॥ चौलस्योपनीत्या
सह करणस्य कुलधर्मप्राप्तत्वे कालातिपत्तिहोमं चौललोपप्रायश्चित्तं च न कार्यं ॥ केचित्संस्कारलोपप्रायश्चित्तं बटुना कारयंति ॥ ततो
बटुर्मम कामचारकामवादकामभक्षादिदोषपरिहारद्वारोपनयनयोग्यतासिद्ध्यर्थं कृच्छ्रत्रयप्रायश्चित्तं तत्प्रत्याम्नायगोनिष्क्रयी
भूतयथाशक्तिरजतदानद्वारा आचरिष्ये इति संकल्पयेत् निष्कं निष्कार्धं निष्कपादं निष्कपादार्धं वा रजतं गोमूल्यं देयं न तु न्यू
नं ॥ अष्टगुंजमाषरीत्या चत्वारिंशन्माषो निष्क इत्युक्तं ततः प्रायश्चित्ते कृते पश्चादतीतमपि कर्म वै कार्यमित्येक आचार्या नेत्यन्ये
पि विपश्चित इति वचनाज्जातकर्मादिसंस्काराः कार्या न कार्या इति पक्षद्वयं तत्र प्रायश्चित्तेन प्रत्यवायपरिहारेपि संस्कारजन्यापू
र्वोत्पत्त्यर्थं संस्कारानुष्ठानपक्षे संकल्पः पत्न्या कुमारेण च सहोपविश्य देशकालौ संकीर्त्यास्य कुमारस्य गर्भांबुपानजनितदोष

निबर्हणायमेधाभिवृद्धिबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंअतिक्रांतंजातकर्मतथाबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणा
युरभिवृद्धिव्यवहारसिद्धिद्वाराश्रीसूर्यावलोकनंआयुःश्रीवृद्धिबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वाराश्री० निष्क्र मणंआयुरभिवृद्धि-
द्वारोपवेशनंमातृगर्भमलप्राशनशुद्ध्यन्नाद्यब्रह्मवर्चसतेजइंद्रियायुरभिवृद्धिबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वाराश्रीपरमेश्वर
प्रीत्यर्थंअन्नप्राशनंचाद्यकरिष्ये बीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणेनबलायुवर्चोभिवृद्धिद्वाराश्री० र्थंचूडाकर्मद्विजत्वसिद्ध्यावेदाध्य
यनाधिकारार्थंउपनयनंचश्वःकरिष्येजातादिसर्वसंस्कारांगत्वेनपुण्याहवाचनंमातृकापूजनं नांदीश्राद्धंउपनयनांगत्वेनमंडपदेवतास्था
पनंकुलदेवतास्थापनंचकरिष्ये॥ इतिस्वस्वगृह्यग्रंथानुसारेणसंकल्प्यनांदीश्राद्धांतंतंत्रेणअनेकोद्देशेनसकृदंगानुष्ठानंतंत्रंकृत्वामं
डपदेवतास्थापनादिकंबटुपितृभ्यांस्वलंकृतवस्त्रदानांतंकृत्वान्नप्राशनांताःसंस्कारायथागृह्यंपूर्वदिनेकार्याः चौलोपनयनेपर
दिनेकार्ये सर्वेषांसद्यःकरणेपूर्वोक्तसंकल्पवाक्यांतेउपनयनंचाद्यकरिष्यइतिसंकल्पः संस्काराणामकरणपक्षेचूडाकर्मोपनय-
नेसंकल्प्योभयांगत्वेनपुण्याहवाचनंनांदीश्राद्धंउपनयनांगत्वेनमंडपदेवतास्थापनंकुलदेवतास्थापनंचकरिष्यइतिसंकल्पः॥
नांदीश्राद्धांतेपूर्वपूजितमातृकासहितमंडपदेवतास्थापनं ततःपूर्वोक्तरीत्यावेदिनिर्माणं इतिपूर्वदिनकृत्यं ततःपरदिनेतिक्रां
तंचौलंकृत्वापूर्वंजातचौलंत्वभ्यंगस्नानंनस्नापयित्वामात्रासहभोजयेत् तदाब्रह्मचारिभ्योभोजनंदेयमित्याचारः ततोदेशका

लौसंकीर्त्यास्यकुमारस्यद्विजत्वसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंगायत्र्युपदेशंकर्तुंतत्पाच्यांगभूतंवपनादिकरिष्ये इतिसंकल्प्यवप
नादिकुर्यात् मुख्यशिखान्यशिखानांचौलेधृतानामत्रवपनं ततःस्नातमहतवस्त्रं बद्धशिखंकृतमंगलतिलकं बटुंकुर्युः मौहूर्ति
कंसंपूज्य तदुक्ते सुमुहूर्ते आचार्योवेद्यांप्राङ्मुखउपविष्टोंतःपटमपसार्यबटुंमुखमीक्षेत कृतनमस्कारंतेस्वांके कुर्वीत ततोविप्रा
यथाचारंमंत्रैरुभयोः शिरस्यक्षतान्क्षिपेयुः एवंयथागृह्यमुपनयनप्रयोगंज्ञात्वानुष्ठेयं सर्वत्रबटुनागायत्र्यादिमंत्रान्वाचयन्
संधिकृतंवर्णविकारंनान्यथाकुर्यात् प्रयोगशेषंसमाप्यद्वेशतेउ. तंयथाशक्तिब्राम्हणभोजनंसंकल्प्यविप्रेभ्योभूयसींदक्षिणांद
द्यात् ततोब्रम्हचारीनूतनभिक्षाभाजनमातरंमातृष्वस्रादिकांवाभिक्षांवाभवतीददात्विति अनुप्रवचनीयार्थंतंडुलान्याचेत॥
पितरंभिक्षान्भवान्ददात्विति याचेत् भैक्ष्यमाचार्यायनिवेद्यमध्यान्हसंध्यामुपास्यगुरुसंन्निधावहःशेषंनयेत् तद्दिनेमध्या
न्हसंध्याविकल्पितेत्यन्ये ब्रह्मयज्ञस्तु द्वितीयदिनमारभ्यगायत्र्या कार्यः अनुप्रवचनीयहोमारंभात्पूर्वंगर्जितवृष्ट्यादिसंभाव
नायांदिवैवचरुश्रपणान्तंकृत्वास्तमितेजुहुयात् पाकाभावेगर्जितादिनिमित्तेतुशांतिंकृत्वापाकः कार्यः॥ अथशांतिप्रयोगः
॥ब्रह्मौदनपाकात्पूर्वंगर्जितेनसूचितस्यब्रम्हचारिकर्तृकाध्ययनविघ्नस्यनिरसनद्वाराश्रीपर० शांतिंकरिष्यइतिसंकल्प्यस्वस्ति
वाचनाचार्यवरणेकृते आचार्योग्निंप्रतिष्ठाप्यचक्षुषीआज्येनेत्यंतेसवितारमष्टोत्तरशतसंख्यसाज्यपायससाहुतिभिर्गायत्री

मंत्रेणाशेषेणस्विष्टकृतमित्यादिप्रायश्चित्तहोमांतेगायत्र्यासवितुरमाज्येनेति अन्वाधायगृहसिद्धपायसहोमांते बृहस्पतिसूक्तजपः
अंते आचार्याय धेनुंदत्वा शतंयथाशक्ति विप्रान्भोजयिष्ये इतिसंकल्पयेत् मेधाजननात्पूर्वं काण्डिकाग्निकार्यं पूर्ववत् उपनय-
नाग्निनाशेउपनयनाहुतिभिः कटिसूत्रधारणादिमाणवकसंस्कारावक्षारणाग्निकार्यगायत्र्युपदेशरहिताभिः पूर्वोत्तरतंत्रसहि
ताभिरग्निमुत्पाद्य तत्रानुप्रवचनीयपूर्वभाव्यग्निकार्यंकृत्वानुप्रवचनीयहोमंकृत्वामेधाजननात्प्राक्तनान्यग्निकार्याणिकृत्वामे-
धाजननंकार्यमिति कौस्तुभे उपपादितं नष्टस्योपनयनाग्नेः पुनरुत्पत्तिन्वहोमेविनियोगइतिविशेषइतिचोक्तं ममतुउपनयना
हुतिभिरग्निमुत्पाद्य तत्रमेधाजननपूर्वभाव्यग्निकार्याणिकृत्वामेधाजननंकार्यं अनुप्रवचनपूर्वभाव्यग्निकार्यमनुप्रवचनीय
होमश्चनकार्यइतिभाति गायत्र्युपदेशानुप्रवचनीयमेधाजननानांत्रयाणांप्रधानभावेन अध्ययनांगत्वादग्नेस्त्वितयांगत्वा
त् कौस्तुभोक्तरीत्यागायत्र्युपदेशतत्पूर्वाग्निकार्ययोरावृत्त्यभाववदनुप्रवचनीयतत्पूर्वाग्निकार्ययोरावृत्त्यभावौचित्यात् यथाग्निष्टोमां
गपशौ त्रयस्यांगेयूपेपशौवृद्ध्यानुष्ठानानंतरंनष्टेतृतीयपशवर्थंयूपोत्पादनेद्वितीयपशवनुष्ठानमप्यावर्तते अत्रसदसत्त्वाद्विर्विचा
र्यानुष्ठेयं सायंसंध्याग्निकार्येकृतेनुप्रवचनीयहोमंब्रह्मचारीकुर्यात् बटोरशक्तौचरुश्रपणांतमन्यःकुर्यात् होममात्रंबटुःकु-
र्यात् हुतचरुशेषेणत्र्यवरब्राह्मणभोजनं। अथबटुर्व्रतंक्षारादिवर्जमधीयाद्ब्रह्मचारीदिनत्रयं शयीताथचतुर्थेह्निमेधाज

ननमाचरेत् यद्वाद्वादशरात्रंस्यादब्दव्रतमथापिवा मेधाजननविधिरन्यत्र ॥ अथमंडपदेवतोत्थापनं ॥ तच्चस्थापनदिनात्तस
प्तमदिवसेपंचमसप्तमदिनयोश्चशुभं षष्ठदिनेविषमदिनेचाशुभं अथमंडपोद्वासनपर्यंतंनिषेधाः नांदीश्राद्धेकृतेपश्चाद्यावन्मा
तृविसर्जनं ॥ दर्शश्राद्धंक्षयःश्राद्धंस्नानंसीनोदकेनच अपसव्यंस्वधाकारंनित्यश्राद्धंतथैवच ब्रम्हयज्ञंचाध्ययनंनदीसीमादि
लंघनं उपवासव्रतंचैवश्राद्धभोजनमेवच नैवकुर्युः सपिंडाश्चमंडपोद्वासनावधि अत्रस्वधाकारग्रहणंतत्सहचरितवैश्व
देवनिषेधार्थं अत्रसपिंडास्त्रिपुरुषपर्यंताइतिपुरुषार्थचिंतामणौ अभ्यंगेसूतकेचैवविवाहेपुत्रजन्मनि मांगल्येषुचसर्वेषुन
धार्यंगोपिचंदनं एतेषुभस्मधारणमपिनकुर्वंति जननाशौचेभस्मगोपीचंदनेनिषिद्धे मृतकेभस्मधार्यं षंढांधबधिरमूकपं
गुकुब्जवामनादयःसंस्कार्याः मत्तोन्मत्तौनसंस्कार्यावित्यके पातित्यंनास्ति ॥ कर्मानधिकारात् ॥ तदपत्यंसंस्कार्यं ॥ ब्राम्हण्यांब्रा
म्हणादुत्पन्नोब्राह्मणएवेतिश्रुतेः अन्येतुमत्तोन्मत्तावपिसंस्कार्यावित्याहुः ॥ तत्रहोममाचार्यः ॥ कुर्यात्उपनयनंचाचार्यसमी
पनयनमग्निसमीपनयनंवागायत्रीवाचनंवाविकलांगविषयेप्रधानं एतत्रयान्यतममात्रंविकलांगेसंपाद्य अन्यदंगंयथासंभवं
कार्यंमूकबधिरादेःसावित्रीवाचनासंभवेस्पृष्ट्वासावित्रीजपःकार्यः संस्कारमंत्रावासःपरिधानमंत्राश्चाचार्येणवाच्याः के
चित्तूष्णींवासःपरिधानादिकमाहुः ॥ एवंविवाहेपि ॥ कन्यास्वीकरणादन्यत्सर्वंविप्रेणकारयेदित्यादिवचनात् इतिविकलांगो

पनयनादिविचारः ॥ अमृते जारजः कुंडो मृते भर्तरि गोलकः ॥ एतयोः कुंडगोलकयोः संस्कार्यत्ववचनं युगांतरविषयं तस्य क्षे
त्रजपुत्रविषयात् कलियुगे दत्तौरसातिरिक्तपुत्राणां निषेधात् ॥ ज्येष्ठत्व कृतसंस्कारे गर्भाधानादिकर्मभिः कनिष्ठो नैव संस्का
र्य इति शातातपोऽब्रवीत् ॥ इदं चौलोपनयनांतसंस्कारविषयं विवाहविषये तु विकल्पांगेषु नायं नियमः ॥ कन्यास्वपि ज्येष्ठाया
विवाहानंतरमेव कनिष्ठाया विवाहः ज्येष्ठपुत्रविवाहाभावेपि कनिष्ठा कन्या संस्कार्या ज्येष्ठस्योपनयनाभावे कनिष्ठा न विवाह्या ॥
॥ अथ पुनरुपनयनं ॥ तच्च त्रिविधं प्रत्यवायनिमित्तकं प्रायश्चित्तभूतं पुनरुपनयनमाद्यं तच्च जातकर्मादिसहितं तद्रहितं प्रायश्चि
त्तांतरसहितं केवलं चेत्यनेकविधं कृतस्योपनयनस्योक्तकालाद्यंगवैगुण्येन वैफल्यापत्तावपरं वेदांतराध्ययनार्थं विहितं तृतीयकं ॥
तत्र प्रथमं यथा ॥ अमत्या औषधांतरानाश्यरोगनाशार्थं पैष्ट्याः सुरायाः पाने त्रिमासं कृच्छ्राचरणं पुनरुपनयनं च मत्या पैष्ट्यन्यसुरा
या औषधार्थं पाने कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ पुनरुपनयनं च पैष्टीपाने द्वादशाब्दं अज्ञानाद्वारुणी गौडी माध्वीसुरापानाच्च पुनरुपनयनं त
प्तकृच्छ्रं च अज्ञानाद्रेतोविण्मूत्राणामशने सुरासंस्पृष्टान्नजलादिभक्षणे च पुनः संस्कारस्तप्तकृच्छ्रं च ज्ञात्वा विण्मूत्राद्यशने चां-
द्रायणं पुनः संस्कारो लशुनपलांडुगृंजनविड्वराहग्रामकुक्कुटनरगोमांसभक्षणे द्विजातीनां तत्प्रायश्चित्तांते पुनरुपनयनं ॥
अश्वखरोष्ट्रमानुषीक्षीरपाने हस्तिनीवडवाक्षीरपाने च तप्तकृच्छ्रं पुनः संस्कारश्च खरासभोष्ट्राद्यारोहणे कृच्छ्रः पुनः संस्कारश्च ॥ इ

देहेमाद्रिप्रमतंमिताक्षरगस्मृत्यर्थसारादिमतेरासभोष्ट्रारोहेउपवासत्रयादिमात्रं नतुपुनःसंस्कारः कौस्तुभाशयोप्येवं॥ रूपभारोहणे
अमत्याकृच्छ्रंमत्वाकृच्छ्रत्रयादिकेचिद्वृषभारोहेपुनःसंस्कारंकुर्वंतितत्रमूलंमृग्य एवमजवस्तमहिषारोहेपिमांसभक्षकपशोर्विट्
भक्षणेपुनरुपनयनमात्रंकेचित्तुमानुषमलभक्षणेपिपुनःसंस्कारमात्रमाहुः प्रेतशय्याप्रतिग्राहीपुनःसंस्कारमर्हति जीवतोमृतवार्तां
श्रुत्वात्यकर्मकरणेतंघृतकुंभेनिमज्योद्धृत्यस्नापयित्वाजातकर्माद्युपनयनांतसंस्कारान्कृत्वात्रिरात्रव्रतांते पूर्वभार्ययातस्यांमृता
यांअन्यभार्ययावाविवाहःकार्यःआहिताग्निश्चेत्पुनराधानात्कृष्मादिष्ट्यादितीर्थयात्रांविनाकलिंगांगवंगांध्रसिंधुसौवीरम्लेच्छदेश
प्रत्यंतवासिदेशगमनेपुनःसंस्कारः चांडालान्नभक्षणे चांद्रायणं बुद्धिपूर्वभक्षणेकृच्छ्राब्दउभयत्रपुनःसंस्कारः अजिनमेखलादं
डोभैक्ष्यचर्याव्रतानिच निवर्तंतेद्विजातीनांपुनःसंस्कारकर्मणि वपनंमेखलेतिस्मृत्यंतरेपाठः ब्रह्मचारिणोमधुमांसाशनेपुनरुप
नयनंप्राजापत्यंत्रिरात्रोपवासोवामत्याभक्षणेपराकः अभ्यासेद्विगुणंपुनःसंस्कारश्चपितृमातृगुरुभ्योभिन्नस्यप्रेतस्यांत्यकर्म
करणे ब्रह्मचारिणःपुनरुपनयनं हस्तमथितदधिभक्षणेबहिर्वेदिपुरोडाशाशनेअभ्यासेकृच्छ्रःपुनःसंस्कारश्चयःसन्यासंगृ
हीत्वानतान्निवृत्यगार्हस्थ्यंचिकीर्षतिसषण्मासंकृच्छ्रान्कृत्वाजातकर्मादिसंस्कारैःसंस्कृतःशुद्धोगार्हस्थ्यंकुर्यात् एवमनशन
मरणार्थंसंकल्पनिवृत्तोपिकुर्यात् कर्मनाशोजलस्पर्शात्करतोयाविलंघनात् गंडकीबाहुतरणात्पुनःसंस्कारमर्हति अथद्वितीयं

पुनरुपनयनं प्रदोषेनिश्यनध्यायेमंदेकृष्णोगलग्रहे अपराण्हेचोपनीतःपुनःसंस्कारमर्हति अत्रप्रदोषः प्रदोषदिनंकृष्णःकृष्णापक्ष
एकादश्यादिरंत्यत्रिकरूपोपराण्हश्चदिनतृतीयभागरूपइत्यर्क्तं अनध्याया अपिनित्याएव पौर्णिमाप्रतिपदादयःपुनरुपनयननि
मित्तंनतुनैमित्तिकाअकालवृष्ट्यादिनिमित्तकत्रिरात्रादयः नैमित्तिकेषुप्रातर्गर्जितनिमित्तानध्यायएवपुनःसंस्कारनिमित्तं अत्र
विस्तारः कौस्तुभे अंसाभिमर्शपूर्वकंबटोःसमीपमानयनं प्रधानकर्मतस्यविस्मरणेपुनरुपनयनं एवंगायत्र्युपदेशविस्मरणेपि
तृतीयपुनरुपनयननिमित्तप्रकारः एवंवेदमधीत्यवेदांतराध्ययनचिकीर्षायांप्रतिवेदंपुनरुपनयनमित्येके अन्यवेदिनामृग्वे
दाध्ययनार्थंपुनरुपनयनमित्यपरे अन्येतुएकेनैवोपनयनेनवेदत्रयाध्ययनाधिकारः अथर्ववेदाध्ययनार्थंद्वितीयमुपनयन
मित्याहुः तेनऋगादिवेदत्रयाध्यायिनोमुंडमाण्डूक्याद्यथर्वणोपनिषदोविनापुनःसंस्कारंपठंतितेचिंत्याः युगपदनेकवेदारंभे
नोपयनावृत्त्यपेक्षेतिसकृदुपनीत्यायुगपत्सकलवेदारंभःसिद्ध्यतीतिपरेतत्रएकवेदाध्ययनानंतरंयद्वेदाध्ययनचिकीर्षातं
द्वेदेतिकर्तव्यताकंपुनरुपनयनं तत्रवपनंब्रह्मौदनंमेधाजननंदीक्षाचकृताकृतापरिदानांताक्रियाभवति अनध्यायादिकेद्वितीं
यपुनरुपनयननिमित्तेसर्वमविकृतंयथोक्तकालेउपनयनंअथप्रायश्चित्तार्थव्रतबंधेविशेषः तत्रनिमित्तानंतरमेवकरणेउ
दगयनपुण्यनक्षत्राद्युक्तकालोनापेक्ष्यते अन्यथातुयथोक्तकालापेक्षा तत्रकर्तापितातदभावेपितृव्यादिःसपिंडः तदभावे

न्यः कश्चित् यत्र पुनरुपनयनं प्रायश्चित्तत्वेनोक्तं तत्र पर्षदुपदिष्टविधिना तदेव कार्यं यत्र तु प्रायश्चित्तांतरसहितं विहितं तत्रोक्तविधि
ना प्रायश्चित्तं संस्कार्येण कारयित्वाचार्येण तस्योपनयनं कार्यं यत्र च जातकर्मादिसंस्कारसहितमुपनयनं विहितं तत्र जातादि चौलांत
संस्कारान् कृत्वा कार्यं पुनरुपनयनं गायत्रीस्थाने तत्सवितुर्वृणीमह इत्यस्या उपदेशादाचार्येणास्या एव ऋचो द्वादशोत्तरसहस्रज
पः कृच्छ्रत्रयं चोपनेतृत्वाधिकारार्थं कार्यं तत्रास्य कृतौर्ध्वदैहिकस्य पुनःसंस्कारद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं जातकर्माद्युपनयनांत
संस्कारान्करिष्ये एवं निमित्तांतरेपि संकल्प ऊह्यः सर्वसंस्कारोद्देशेन तंत्रेण नांदीश्राद्धादि श्मश्रुवपनानंतरं चौलकेशवपने मनुष्यादि
क्षीरपानादिनिमित्तांतरे तु संस्कार्योऽमुकदोषपरिहारार्थं पर्षदुपदिष्टममुकप्रायश्चित्तं करिष्ये इति संकल्प्य तत्कुर्यात् आचार्यस्त्वअ
स्यामुकदोषपरिहारार्थं पुनःसंस्कारसिद्धिद्वारा श्रीपरमे॰ पुनरुपनयनं करिष्ये इति संकल्प्योपनयनमात्रं कुर्यात् यत्रोपनयनमात्रो-
क्तिस्तत्र संस्कार्यस्य न संकल्पः किं त्वाचार्यस्यैव पुनरुपनयनं ग्रामाद्बहिः प्राच्यामुदीच्यां वा गत्वा कार्यं नांदीश्राद्धांते मंडपदेवतास्थाप
नं कृतमंगलस्नानं संस्कार्यं भोजयित्वा वपनपक्षे वपनस्नानं कारयित्वा अस्य प्रायश्चित्तार्थं पुनरुपनयनहोमे देवतापरिग्रहार्थमन्वाधा
नं करिष्ये अस्मिन्नन्वाहितेऽग्नावित्यादि नित्यवत् ब्रह्मचारिणः पुनरुपनयने समंत्रकं वासोधारणं नित्यं अन्यस्य वैकल्पिकं ब्रह्मसू
त्रधारणादि सूर्येक्षणांतं नित्यवत् ततो यथा वासो वासा इत्यंतमंत्रकं प्रदक्षिणमावर्तनादि वासो बद्धांजलिग्रहणांते प्रणवव्याहृ

तीनांऋष्यादिस्मृत्वातत्सवितुर्वृणीमह इत्यस्यश्यावाश्वः सविताऽनुष्टुप् पुनरुपनयनेउपदेशेविनियोगः पादोऽर्धर्चशः सर्वामिति
त्रिर्वाचयेत् ब्रह्मचारिणोमेखलादानादिनित्यवत् ब्रह्मचर्योपदेशांतं अन्यस्यमेखलाजिनदंडधारणंपाक्षिकंब्रह्मचर्योपदेशोदि-
वा मास्वाप्सीरित्यंतः वेदमधीष्वेत्यादिकंनततः स्विष्टकृदादिमेधाजननपक्षेतत्पर्यंताग्निधारणंभिक्षापूर्वकानुप्रवचनीयगाय-
त्र्यास्थाने तत्सवितुर्वृणीमहइतिहोमः त्रिरात्रव्रतांतेयस्मिन्नाश्रमेपुनरुपनयनंतदाश्रमधर्मान्कुर्यात् यत्रपुनरुपनयनांतंपु
नर्विवाहः क्रतौध्र्वदेहिकादेःश्रूयतेतत्रमेखलादिधारणपूर्वकंकतिचिद्दिनानिब्रह्मचर्यंकृत्वोचितकालसमाप्यपूर्वभार्ययान्यया
वाविवाहंकुर्यातइतिऋग्वेदिनांपुनः संस्कारः अथयजुर्वेदिनां तत्रबौधायनोब्रह्मचारिणः पितृज्येष्ठाभ्यामन्योच्छिष्टभक्षणेस्त्रि
यासहभोजनेमधुमांसश्राद्धसूतकान्नगणान्नगणिकान्नाशनेपुनरुपनयनमित्याद्युक्त्वा अग्निमुखंकृत्वाज्याक्तपलाशसमिध
मादायवान्वयतिपुनस्त्वादित्या० कामायस्वाहेति यन्मआत्मनोमिंदाभूदग्निःपुनराग्निश्चक्षुरदादिति द्वाभ्यांहुत्वाचरुंपक्त्वा जुहो
तिसप्ततेअग्ने० घृतेनस्वाहेति ततोयेनदेवाः पवित्रेणेतितिसृभिरुपहोमाः ततः स्विष्टकृत्प्रभृतिसिद्धमाधेनु वरप्रदानात् अथापरमा
परिधानात्कृत्वापलाशींसमिधमादायव्रात्यप्रायश्चित्तंजुहोति व्याहृतिर्जुहोति अथापरोब्राह्मणवचनात्साविव्याशतंकृत्वाभिमंत्रि-
तंघृतंप्राश्यकृतप्रायश्चित्तोभवतीत्यादिकमवदत् अत्रोक्तपक्षाणांशक्ताशक्तभेदेनव्यवस्थाइदंकौस्तुभेद्रष्टव्यं एवंशास्त्रांतरेष्वपि

वपनमेखलाजिनदंडभैक्ष्यचर्याव्रतादिकं वैकल्पिकव्यवस्थायानुष्ठायस्वस्वशाखोक्तोपनयनं कार्यं अथब्रह्मचारिधर्माः तत्रसं
ध्यात्रयमग्निपरिचरणंभैक्ष्यंच नित्यंतत्राग्निकार्यं प्रातःसायंचसायमेवसकृद्वातत्रपालाशखदिराश्वत्थशमीसमिधः श्रेष्ठास्त
दलाभेअर्कवेतसांभवच्छब्द पूर्विकाभिक्षाविप्राणांसाचविप्रगृहेष्वेव आपदिशूद्रगृहेषु आमान्नंगृण्हीयात् हव्येश्राद्धभिन्नकव्ये
चाभ्यर्थितोभुंजीत अस्यब्रह्मयज्ञोपिनित्यः सचोपाकरणात्पूर्वं गायत्र्याकार्यः गुरूच्छिष्टमध्वादिकं निषिद्धमपितदन्या
परिहार्यरोगनिवृत्त्यर्थंभक्षणीयंनिषिद्धान्यत् गुरूच्छिष्टं त्वनौषधमपिभक्ष्यंएवंज्येष्ठभ्रातुः पितुश्चोच्छिष्टेषुज्ञेयंदिवा-
स्वापो नेत्रेकज्जलमद्यपानच्छत्रं मंचादौशयनंचवर्ज्यं तांबूलाभ्यंजनंचैवकांस्यपात्रेचभोजनंयतिश्चब्रह्मचारीचविधवाचवि
वर्जयेत् मधुसूतकान्नश्राद्धान्नादेर्निषेधाः पुनसंस्कारप्रकरणोक्ता अनुसंधेयाः मेखलामजिनंदंडमुपवीतंचनित्यशः कौपी
नंकटिसूत्रंचब्रह्मचारीविधारयेत् मेखलोपवीतादौत्रुटितेजलेप्रास्यान्यद्धारयेत् यज्ञोपवीतनाशेमनोज्योतिरित्यनेनव्रातपतिभिश्चे
तिचतस्रआज्याहुतीर्जुहुयादित्युक्तं अस्यगुरुपरिचर्याप्रकारोऽन्यत्रज्ञेयः अथब्रह्मचारीव्रतलोपे संध्याग्निकार्यलोपेष्टसहस्रगा
यत्रीजपः क्वचित्सकृल्लोपेमानस्तोकेतिमंत्रस्य शतंजपउक्तः भिक्षालोपेष्टशतंअभ्यासेद्विगुणंपुनःसंस्कारश्चमधुमांसाद्यशनेउ
क्तं स्त्रीसंगेगर्दभपशुः एकानेकव्रतलोपसाधारणमृगविधानेतं वाधियाजपेन्मंत्रंलक्षंचैवशिवालयेब्रह्मचारीस्वधर्मेषुन्यूनंचे

पूर्णमेतितनव् उपाकर्मकृत्वा प्रागुक्तविद्यारंभकाले क्षरा रंभोक्तविष्ण्वादिपूजाप्रकारेणवेदारंभः कार्यः द्विजस्त्रीणांयुगांतरेमौंजी
बंधोवेदाध्ययनंचासीत् कलियुगेतुनैतद्द्वयं अतस्त्रीणांवेदोच्चारणादौदोषः अथानध्यायाः तेचनित्यानैमित्तिकाश्च प्रायेणमौंजी
प्रकरणेउक्ताः ततोन्येपिउभयविधानध्याया बहवोनिबंधेषूक्ता स्तेत्रनप्रपंच्यंते कलिकाले स्मिंस्तावदनध्यायपालनस्य दुर्मे
धसामशक्यत्वात् तथाचहेमाद्रौस्मृतिः चतुर्दश्यष्टमीपर्वप्रतिपत्स्वेवसर्वदादुर्मेधसामनध्यायास्त्वंतरागमनेषुचेति अतः कलौ
प्रतिपद्द्वयमष्टमीद्वयंचतुर्दशीद्वयं पौर्णिमादर्शौऽयनसंक्रांतिरित्येतावत एवानध्यायांस्त्यक्त्वावेदशास्त्रादिकमध्येतव्यंपुंसांप्रा
योल्पप्रज्ञत्वात्शिष्टाचारोप्येवमेव पूर्वदिनेसायंपरत्रप्रातश्चत्रिमुहूर्तानध्यायतिथिसत्वेउदयेस्तमयेवापीत्यनेनदिनद्वयेऽनध्यायप्रा
प्तौवचनांतरंकेचिदाहुः क्वचिद्देशेयावत्तद्दिननाडिकास्तावदेवत्वनध्यायोनतन्मिश्रेदिनांतरइति इदमप्यल्पप्रज्ञविषयं चतुर्थीसप्तम्या
दौ प्रदोषनिर्णयउक्तः प्रदोषेषु नस्मरेन्नचकीर्तयेदित्युक्तेरितरानध्यायतोदोषाधिक्यंअनध्यायस्तु नांगेषुनेतिहासपुराणयोः न
धर्मशास्त्रेष्वन्येषुपर्वण्येतानिवर्जयेत् नित्येजपेचकाम्येच क्रतौपारायणेपिच नानध्यायोस्तिवेदानांग्रहणेग्राहणेस्मृतः अथा-
ध्ययनधर्माः वेदारंभेवसानेगुरोःपादोपसंग्रहणं आदौप्रणवमुच्चार्यवेदमधीत्यांतेप्रणवमुच्चार्यभूमिंस्पृष्ट्वाविरमेत् रात्रेःप्र
थमयामेचरमयामेचवेदाध्ययनं यामद्वयंशयानस्तु ब्रह्मभूयायकल्पते गुरुंपितरंमातरंचमन्येतकदापिनद्रुह्येत अध्यापिता

येगुरुंनाद्रियंते शिष्यावाचामनसाकर्मणा वायथैवतेनगुरोर्भोजनीयास्तथैवतान्नभुनक्ति श्रुतंतत् इत्यध्ययनधर्माः अथव्रतानि ता
निमहानाम्नीव्रतमहाव्रतोपनिषद्व्रतगोदानव्रताख्यानिचत्वारिक्रमेणाजन्मतस्त्रयोदशादिषुवर्षेषूत्तरायणे चौलोक्ततिथिनक्षत्र
वारादिषुकार्याणि अथविस्तृतप्रयोगाः कौस्तुभादौस्वस्वगृह्येषुचद्रष्टव्याः एतेषांलोपे प्रत्येकमेकैकं कृच्छ्रंचरित्वागायत्र्याशता
ज्याहुतीर्जुहुयात् त्रीन्षड्द्वादशवाकृच्छ्रान्कुर्याद् इत्यन्यत्र अथसमावर्तनं गुरुर्वेक्षेत्राद्यन्यतमंदत्वातदनुज्ञयास्नायात्स्ना
नंनामसमावर्तनं तानिचक्षेत्रंहेमगोरश्वश्छत्रोपानहौधान्यंवस्त्रन्नयंशाकमित्येतानि एषुयद्गुरोःप्रियंतद्देयंदानंविनैवगुरु
प्रीतौतदनुज्ञयैवस्नायाद् श्लोकादिनापिनविद्यानिष्क्रयः एकैकमक्षरंयस्तुगुरुःशिष्येनिवेदयेत् पृथिव्यांनास्तितद्द्रव्यंयद्दत्वाह्य
नृणीभवेदित्युक्तेः सचस्नातकस्त्रिविधः विद्यास्नातकोव्रतस्नातकउभयस्नातकइति तत्रैकंद्वौत्रीन्चतुरोवावेदान्वेदैकदेशंवाधी
त्यतदर्थंचज्ञात्वाद्वादशवर्षादिब्रह्मचर्यकालावधेः प्रागेवस्नातिसविद्यास्नातकः उपनयनसावित्रीव्रतवेदव्रतान्यनुष्ठायवेदसमा
प्तेः पूर्वमेवस्नातोव्रतस्नातकः द्वादशवर्षादिब्रह्मचर्यसमाप्यावेदंसमाप्यस्नातोविद्याव्रतोभयस्नातकः तत्रोपनयनोत्तरंमेधाज
ननपर्यंतंत्रिरात्रंद्वादशरात्रादिव्रतमुपनयनव्रतं मेधाजननोत्तरमुपाकर्मांतंब्रह्मचारिधर्मानुष्ठानंसावित्रीव्रतं तदुत्तरंवेदा-
ध्ययनार्थंद्वादशवर्षादिकालावच्छिन्नंव्रतंवेदव्रतं स्वाध्यायोध्येतव्यइतिविधेरर्थज्ञानपर्यंतत्वाद्वेदार्थज्ञानंविनावेदाध्ययनमात्रे

णसमावर्तनेऽधिकारोनेतिपूर्वमीमांसकाः वेदग्रहणमेवविधिफलंपूर्वकांडार्थज्ञानंकर्मानुष्ठानाक्षिप्तं उत्तरकांडार्थज्ञानंकाम्य
श्रोतव्यविधिभास मित्युत्तरमीमांसकाः तत्रसंहिताब्राह्मणंचमिलित्वैकोवेदः आरण्यकांडंब्राह्मणांतर्गतमेव संपूर्णैकवे
दाध्ययनेऽशक्तोवेदैकदेशंपठेत् अत्यशक्तेनसंहितायाः प्रथमचरमसूक्तेकतिपयसूक्तानांप्रथमाऋचः सर्वसूक्तानांप्रथमा
ऋचोवाध्येतव्याः एवंवेदैकदेशाध्ययनोत्तरंसमावृत्तोविवाहितोवाब्रह्मचर्योक्तनियमेनवेदाध्ययनंकुर्यात् तत्रऋतोभार्या
गमनंकार्यं ब्रह्मचारीव्रतलोपप्रायश्चित्तंकृच्छ्रत्रयंकृत्वा महाव्याहृतिहोमंचकृत्वा समावर्तनं कार्यं एतच्चसंध्याग्निकार्यभि
क्षालोपशूद्रादिस्पर्शकटिसूत्रमेखलाजिनत्यागदिवास्वापांजनपर्युषितभोजनादिव्रतभंगेषु अल्पकालमल्पव्रतभंगेजेय-
म् बहुधर्मलोपेतु तवोधियानच्यस्यास्यविष्ठुमितिमंत्रस्यलक्षजपःशिवालयेइत्युक्तं एवंचमहानाम्न्यादिव्रतलोपस्यब्र
ह्मचर्यव्रतलोपस्यचप्रायश्चित्तोत्तरंसमावर्तनाधिकारः अथसमावर्तनकालः तत्रोपनयनोक्तकालेसमावर्तनमितिबहवो-
ज्योतिर्ग्रंथाः तेनानध्यायेप्रदोषदिने भौमशनिवारयोः पौषाषाढयोर्दक्षिणायनेचनभवति मार्गशीर्षेविवाहप्रसक्तौदक्षिणा
यनेपिभवति अन्यथाऽनाश्रमीनतिष्ठेतदिनमेकमपिद्विजइतिनिषेधातिक्रमापत्तेः अन्येतुमौंज्युक्तकालोपादानेमूढाभा-
वात्रिक्तात्रयपूर्णिमामावास्याष्टमीप्रतिपदिन्नतिथिषुशुक्रेत्यत्रिकभिन्नकृष्णेचगुरुशुक्रास्तादिदिनक्षयभद्राव्यतीपा-

तादिदोषशून्येशुभवारेसमावर्तनं कार्यंनात्रप्रदोषसोपपादादितिथिवर्जनमावश्यकमितिआहुः पुष्यपुनर्वसूमृगरेवतीहस्तानुराधोत्तरात्रयरो
हिणीश्रवणविशाखाचित्राश्रेष्ठाः तदलाभमौंज्यकृभानिक्कचिद्भौमशनिवारोसिंधावुक्तौ अथमणिकुंडलवस्त्रयुगच्छत्रोपानद्युगदंड
स्रगुन्मर्दनानुलेपनांजनोष्णीषाणिआत्मनेआचार्यायचसंपाद्यालाभेआचार्यायैवसंपादयेत् देशकालौसंकीर्त्यममब्रह्मचर्यनियमलोप
जनितसंभावितदोषपरिहारेणसमावर्तनाधिकारसंपादनद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंआज्यहोमपूर्वकंकृच्छ्रत्रयमाचरिष्येइतिसंक-
ल्प्याग्निप्रतिष्ठापनादिचक्षुषीआज्येनात्रप्रधानंअग्निंवायुंसूर्यंप्रजापतिंचतसृभिराज्याहुतिभिः अग्निंपृथिवींमहांतमेकयाज्याहुत्या
वायुमंतरिक्षंमहांतमेकया॰ आदित्यंदिवंमहांतंएकयाज्या॰ चंद्रमसंनक्षत्राणिदिशोमहांतंएकया॰ अग्निंद्विर्विभावसुंशतक्रतुंअ-
ग्निंअग्निंअग्निंवायुंसूर्यंप्रजापतिंचेत्यष्टावेकैकयाज्याहुत्याशेषेणेत्यादिआज्यभागांतेव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिर्हुत्वाभूरग्नयेचपृथि-
व्यैचमहतेचस्वाहाअग्नयेपृथिव्यैमहतेइत्यादियथान्वाधानत्यागःभुवोवायवेचांतरिक्षायचमहतेचस्वाहास्वरादित्यायचदिवेचमहतेचस्वाहाभूर्भुवस्वश्चंद्रमसे
चनक्षत्रेभ्यश्चदिग्भ्यश्चमहतेचस्वाहा चंद्रमसेनक्षत्रेभ्योदिग्भ्यश्चमहतइदं पाहिनोअग्नएनसेस्वाहा पाहिनोविश्ववेदसेस्वाहा यज्ञंपाहिवि
भावसोस्वाहा सर्वंपाहिशतक्रतोस्वाहा पुनरूर्जानिवर्तस्वपुनरग्नइषायुषा पुनर्नःपाह्यंहसः स्वाहा सहरय्यानिवर्तस्वाग्नेपिन्वस्वधा
रया विश्वप्स्न्याविश्वतस्परिस्वाहा पुनर्व्यस्तसमस्तव्याहृतिचतुष्टयं १८ व्रतचतुष्टयार्थंगायत्र्याज्यहोमः कृच्छ्रत्रयगोनिष्क्रयंदत्वाहो

मद्योऽधंसमापयेत् महानाम्न्यादिव्रतलोपे प्रत्येकमष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिमष्टौवा गायत्र्याज्याहुतीर्हुत्वा एकैकं कृच्छ्रंचरेत् इति प्रायश्चित्तप्रयोगः
अथसमावर्तनसंकल्पादि ममगृहस्थाश्रमार्हतासिद्धिद्वाराश्रीपरमे० समावर्तनंकरिष्ये इतिसंकल्प्य नांदीश्राद्धांतं बटुरेव कुर्यात् ब्रह्म
चारीजीवत्पितृकश्चेत्पितुर्मात्राद्युद्देशः ब्रह्मचार्यशक्तश्चेत्पित्रादि स्तत्प्रतिनिधित्वेन नांदीश्राद्धंकुर्यात् समावर्तनेउपनयनादाविव
पित्रादिरेव नांदीश्राद्धं कर्तेतिमतांतरेण प्रागुक्तं अविशिष्टप्रयोगः स्वस्वगृह्यानुसारेण दशत्रीन्वाविप्रान्भोजयेत् दास्यंतिमधुपर्कं ये
तत्रैतांरजनींवसेत् ततोव्रतानि संकल्पयेत् तानिचस्वस्वसूत्रोक्तानि स्मृत्युक्तानि चेति द्विविधानि सर्वाण्यपिपुरुषार्थान्येव नतुस-
मावर्तनांगानि तत्राशक्तः सूत्रोक्तान्येवव्रतानिकुर्यात् शक्तस्तु स्मृत्युक्तानिअपि तानियथा निमित्तंविनाननक्तंस्नास्यामि ननग्नः
स्नास्यामि ननग्नःशयिष्ये ननग्नांस्त्रियमीक्षिताऽन्यत्रमैथुनात् वर्षतिनधाविष्ये नवृक्षमारोहिष्ये नकूपमवरोहिष्ये नबाहुभ्यां
नदींतरिष्ये नप्राणसंशयमभ्यापत्स्ये इतिसूत्रोक्तानि अथस्मृत्युक्तानि नित्यं यज्ञोपवीतद्वयंधारयिष्ये सोदककमंडलुं छत्रमुष्
णीषं पादुकेउपानहौ सुवर्णकुंडलेदर्भमुष्टिंच धारयिष्ये कर्तनेन ह्रस्वीकृतकेशश्मश्रुनखःस्यांनिमित्तंविनामंडनं नकरिष्येइत्यर्थः
नवसमावृत्तास्तुंडरश्मिर्भिर्निषेधात् नित्यमध्ययनरतःस्यांस्वशरीरादुद्धृतंस्वनिर्माल्यंपुष्पचंदनादिपुनर्न धारयिष्ये शुक्लांबरधरःस्यांसु
गंधिप्रियदर्शनःस्यांविभवेसति जीर्णवासामलवद्वासाश्चनस्यां रक्तंवासः शरीरपीडावहंवावस्त्रंन धारयिष्ये गुरुंविनान्येषृ-

तवस्त्रमलंकारांस्त्रजंचनधारयिष्ये अशक्तस्तु अन्यधृतमपिवस्त्रादिप्रक्षाल्यधारयेत् अन्यद्धृतोपवीतमुपानहौचनधास्ये कंथांन
धारयिष्ये नस्वरूपमुदकेनिरीक्षिष्ये नभार्ययासाकमेकपात्रे एककालेवाश्नीयां एतद्विवाहाभिन्नविषयं शूद्रायधर्मज्ञानंनीति
ज्ञानंव्रतकल्पंचनोपदिशामि एतत्साक्षादुपदेशपरंकृत्वा ब्राम्हणमग्रतइति ब्राह्मणद्वारकोपदेशेदोषाभावात् गृहमेधिशूद्रा-
यस्योच्छिष्टंनदास्ये शूद्रायहोमशेषंनदास्ये उद्धृतोदकेनतिष्ठन्नाचमनंनकरिष्ये जानुमात्रेतदधिकेवाजलेतिष्ठदाचमनेदोषाभा-
वात् अशुचिनाएकहस्तेनवाआनीतजलेनाचमिष्ये पादेनपादधावनंनकरिष्ये अकल्यांस्त्रियंनगमिष्यामि नप्रावृतमस्तकोहनिप
र्यटिष्यामि रात्रौमलमूत्रोत्सर्गंचप्रावृतशिराःस्यांसोपानत्कोशनाभिवादननमस्कारांश्चनकरिष्ये पादेनासनंनापकर्षिष्यामि ए-
वमन्यान्यपिस्मृत्युक्तानिज्ञेयानि एतेषुव्रतेषु यानिकर्तुंशक्नुयात्तान्येवसंकल्पयेत् अत्रसंकल्पितव्रतोल्लंघनेमत्या कृते त्र्यहम-
भोजनं अमत्याकृते एकरात्रमभोजनं प्रायश्चित्तं अशक्तःस्नानंकंवाविप्रंभोजयेत् इतिस्नातकव्रतानि आतुरदशायांयथो-
क्तसमावर्तनासंभवेसंक्षेपतस्तत्कार्यं तत्प्रयोगः संकल्प्यब्रह्मचारिलिंगानिमेखलादीनित्यक्त्वावपनंकृत्वा तीर्थेस्नात्वावा-
सःपरिधानाचमनतिलकधारणानिकृत्वाग्निंप्रतिष्ठाप्य तत्रप्रजापतिंमनसाध्यायंस्तूष्णींसमिधमादध्यात् अन्यदपिअवि-
रोधितूष्णीमेवकर्तव्यमिति इतिसमावर्तनानुकल्पः ब्रह्मचर्यदशायांदशाहाशौचहेतुसपिंडमरणे समावर्तनोत्तरमुदकदान ४९

पूर्वकं त्रिरात्रमतिक्रांताशौचं कार्यं अनुपनीतसपिंडे मातुलादौ च मृतेऽतिक्रांताशौचं न एवं जननाशौचेप्यतिक्रांताशौचं न ततश्च दशा
हाद्याशौचापादकसपिंडकमृतौ समावर्तनोत्तरं त्रिरात्रमध्ये विवाहो न कार्यः कस्यचिन्मरणाभावे तु न विवाहे दोषः इत्थं व्रतांत कर्माण्य
नंतोपाध्यायसूनुना निर्णीय श्रीविष्णुनाम्नो वाग्विलासः समर्पितः अथ श्रीभगवत्पादाब्जपुंडरीकवरभंगो श्रीगुरून्पितरौ नत्वा वि
वाहं वक्तुमुद्यतः ॥१॥ उद्वहेत्तु द्विजो भार्यां सवर्णां लक्षणैर्युतां अव्यंगांगीं सौम्यनाम्नीं मृदुंगीं च मनोहरां भाविशुभाशुभज्ञान
हेतुलक्षणविचारोऽस्ति मृतुपिंडान्कृत्वे त्यादिरूप आश्वलायनसूत्रोक्तः ज्योतिःशास्त्रोक्तराशिनक्षत्रादिघटितविचारोपि शुभा
शुभादिज्ञानहेतुः सन्न संक्षेपेणोच्यते तत्र मेषादिराशिस्वामिनः भौमः शुक्रो बुधश्चंद्रः सूर्यः सौम्यो भृगुः कुजः गुरुः शनैश्चरो मं
दः सुरेज्यो राशिपाः स्मृताः अत्र ग्रहाणां शत्रुमित्रादि रवेर्गुरुभौमचंद्रा मित्राणि शनिशुक्रौ शत्रू बुधः समः इंदोः सूर्यबुधौ मित्रे
भौमगुरुशुक्रशनयः समाः अस्य शत्रुर्न कुजस्य बुधो रिपुः सूर्यगुरुचंद्रा मित्राणि शनिशुक्रौ समौ बुधस्यार्कशुक्रौ मित्रे चं
द्रारिः शनिभौमगुरवः समाः गुरोः सूर्यभौमचंद्रा मित्राणि शुक्रबुधौ शत्रू शनिः समः शुक्रस्य शनिबुधौ मित्रे सूर्यचंद्रावरी भौमगु
रू समौ शनेः शुक्रबुधौ मित्रे कुजसूर्यचंद्रा अरयः गुरुः समः अत्र गुणविचारः राश्योरेकाधिपत्वे राशिपत्योर्मित्रत्वे च पंच गुणाः राशि
पयोः समत्वशत्रुत्वेऽर्धो गुणः समत्वमित्रत्वे चत्वारः शत्रुमित्रत्वे एकः द्वयोः समत्वे त्रयः द्वयोः शत्रुत्वे गुणाभावः अथ गणाः पू-

र्वात्रयोत्तरात्रयभरणीरोहिण्यार्द्रा मनुष्यगणः हस्तरेवतीपुनर्वसूपुष्यस्वातीमृगश्रवणाश्विन्यनुराधा देवगणः कृत्तिकाश्लेषामघा
चित्राविशाखाज्येष्ठामूलधनिष्ठाशततारका राक्षसगणः गणैक्ये शुभं देवमनुष्ययोर्मध्यमं देवराक्षसयोर्वैरं राक्षसमनुष्ययोर्मरणं अतो
मनुष्यराक्षसयोर्विवाहो न कार्यः अत्र गुणाः गणैक्ये षट् गुणाः वरो देवो नृगणा कन्या तत्रापि षट् वैपरीत्ये पंच वरो राक्षसः कन्या देवगणा
अत्रैक वैपरित्ये गुणाभावः मनुष्यराक्षसत्वेपि गुणाभावः अथ राशिकूटं द्विर्द्वादशकत्वे निर्धनत्वं नवपंचमत्वे निःपुत्रता षट्काष्ट
के मरणं विपत्तिर्वा उभयसप्तमे तृतीयैकादशे चतुर्थदशमे च शुभं नक्षत्रैक्ये चरणभेदे शुभं अत्र राश्यैक्येति शुभं राशिभेदेपि कू-
टदोषेन नक्षत्रभेदे राश्यैक्ये च शुभं अत्र नाडीगणादिदोषेन चरणैक्ये षट्काष्टकं च वर्ज्यं द्विर्द्वादशके नवपंचमे च मध्यमं शेषे शु
भं अत्र गुणाः सत्कूटसमदुःकूटे ग्रहमैत्रीसत्वे चत्वारः अन्यथा एकः चरणैक्ये गुणाभावः अथ नाडी अश्विन्यार्द्रापुनर्वसूत्तरा
फल्गुनीहस्तज्येष्ठामूलशततारकापूर्वाभाद्रपदेति प्रथमनाडी भरणीमृगपुष्यपूर्वाफल्गुनीचित्रानुराधापूर्वाषाढा धनिष्ठोत्तराभा-
द्रपदेति मध्यमनाडी कृत्तिकारोहिण्याश्लेषामघास्वातीविशाखोत्तराषाढाश्रवणरेवतीति चरमनाडी अत्र नाड्यैक्ये मृत्युः नाडीभे
देष्टौ गुणाः नाड्यैक्यं सर्वथा वर्ज्यं शूद्रादौ पार्श्वक नाडीद्वयं संकटे शुभं अत्र वर्णवश्यभकूटयोनीकूटानामल्पगुणत्वात्तद्विवाहविघ
टकत्वाभावाच्च स्वरूपं नोक्तं अत्र सर्वगुणमेलने नविंशति गुणसंभवे मध्यमं विंशत्यधिकगुणत्वेति शुभं विंशतिन्यूनत्वे त्वशुभं इति न-

क्षत्रादिघटितविचारः अनन्यपूर्विकांकांतामसपिंडांयवीयसींअरोगिणींभ्रातृमतीमसमानार्षगोत्रजामिति याज्ञवल्क्योक्तकन्यावि
शेषणेषु कांतत्वनिरोगित्वभ्रातृमत्वभिन्नविशेषणानामभावे इह परत्र पातित्यात्तानि प्रपंच्यंते तत्रान्यपूर्विकाः पुरुषांतरपूर्विकाः मनो
दत्तावाचादत्ताग्निंपरिगतासप्तमंपदंनीताभुक्तागृहीतगर्भाप्रसूतातिसप्तविध पुनर्भवास्तदभिन्नामनन्यपूर्विकांसप्तपदीविधेःपूर्वमाद्या
नांतिसृणांसंकटेऽन्येनविवाहोभवतिसप्तपदीविधौजातेबलाद्धृताहृतापिनान्यत्रदेया असपिंडांसमानः एकः पिंडः पिंडदानक्रियामू
लपुरुषशरीरंवायस्याःसासपिंडातद्भिन्नां तत्रलेपभाजश्चतुर्थाद्याः तत्राद्याःपिंडभागिनः पिंडदः सप्तमस्तेषांसापिंड्यसाप्तपौरुष
मितिमत्स्योक्तेरेकस्यांपिंडदानक्रियायांदातृत्वपिंडभाक्त्वलेपभाक्त्वान्यतमसंबंधेनप्रवेशोनिर्वाप्यसापिंड्यमितिकेषांचिन्मतं अतस्त्री
णामपिपतिभिःसहकर्तृत्वात्सापिंड्यसिद्धिःमूलपुरुषैकशरीरावयवान्वयेनावयवसापिंड्यमित्यपरंमतंयद्यपिभ्रातृपत्नीनांपरस्प
रंनैतत्संभवतितथाप्याधारत्वेनैकशरीरान्वयः एकमूलपुरुषावयवानांपुत्रद्वारातास्वाधानादितिज्ञेयं उभयत्रापियथादौमित्रादेर
पिंडभाक्त्वादेकशरीरान्वयस्यसप्तमात्परेषुपरशतेष्वपिसत्त्वाच्चातिप्रसंगप्राप्तेर्वध्वावरस्यवाततः कूटस्थाद्यादिसप्तमः पंचमीचेत्त
योर्मातातत्सापिंड्यंनिवर्ततइत्यादिवचनैर्निरासः मातृत्वपितृत्वादिसंबंधेसत्येवपंचमसप्तमपर्यंतमेवेत्युभयनियमस्वीकारा
त् तथाचपितृद्वारकसापिंड्यविचारेसप्तमादूर्ध्वंसापिंड्यनिवृत्तिः मातृद्वारकसापिंड्यसापिंड्यविचारेतुपंचमादूर्ध्वंतन्निवृत्तिरितिनिर्णयः अत्रो

दाहरणानि विष्णोर्मूलात्कांतिगौर्यौजातौ ताभ्यांस्कधीहरौ बुधमैत्रौ चैत्रशिवौ गणभूपौ मृडाच्युतौ १ तज्जातयोरष्टमयोर्विवाहोरति-
कामयोः विष्णोर्मूलाद्दत्तचैत्रौ सोममैत्रौ स्कधीबुधौ २ ताभ्यांश्यामारती तज्जशिवगौर्योः करग्रहः विष्णोर्मूलाद्दत्तचैत्रौ सोममैत्रौ स्क-

विष्णुर्मूलभूतः	विष्णुर्मूलभूतः	विष्णुर्मूलभूतः	विष्णुर्मूलभूतः
कांतिः २ गौरी २	दत्तः २ चैत्रः २	दत्तः २ चैत्रः २	दत्तः २ चैत्रः २
स्कधीः ३ हरः ३	सोमः ३ मैत्रः ३	सोमः ३ मैत्रः ३	सोमः ३ मैत्रः ३
बुधः ४ मैत्रः ४	स्कधीः ४ बुधः ४	स्कधीः ४ बुधः ४	स्कधीः ४ बुधः ४
चैत्रः ५ शिवः ५	श्यामा ५ रतिः ५	श्यामा ५ नर्मदा ५	श्यामा ५ शिवः ५
गणः ६ भूपः ६	शिवः ६ गौरी ६	शिवः ६ कामा ६	कांतिः ६ हरः ६
मृडः ७ अच्युतः ७		रमा ७ कविः ७	
रतिः ८ कामः ८			
अत्ररतिकामयोरष्टमयोर्विवाहः	अत्रगौरीशिवयोः षष्ठयोर्विवाहः मातृद्वारकत्वात्	अत्ररमाकव्योर्नविवाहः मंडूकप्लुत्यासापिंड्यानुवृत्तेः	अत्रकांतिहरयोर्नविवाहः एकतोनिवृत्तावपि अन्यतः अनुवृत्तेः

धीबुधौ ३ ताभ्यांश्यामानर्मदाचशिवकामौरमाकवी मंडूकप्लुतिसापिंड्यंरमाकव्योर्विवाहहृत् ४ विष्णोर्मूलादत्तचैत्रौसोमभैमौरसधी
बुधौ श्यामाशिवौ कांतिहारौहरकांतीनदंपती ५ निवृत्तेमध्येकतस्तदन्यतोप्यनुवर्तते दिङ्मात्रेणोदाहृतात्रसेयंसापिंड्यपद्धतिः
कूटस्थात्पंचम्योः कन्ययोः संततौ मातृद्वारकत्वात्सापिंड्यनिवृत्तिः पंचम्याः कन्ययोः यौपुत्रौतयोः संततौपितृद्वारकत्वात्सापिंड्य
मनुवर्ततइतीदंमंडूकप्लुतिसापिंड्यंपंचम्याः कन्यायाः पुत्रस्यषष्ठस्यकूटस्थात् पंचमादिः सपिंडोनभवति तथापि द्वितीयसंत
तिपंक्तौपंचमषष्ठादेः पितृद्वारकत्वादिनासापिंड्यसत्वादेकतोनिवृत्तावप्यन्यतोनिवृत्त्यापंचमषष्ठादिनापंचम्याःकन्यायाःसं
ततिर्नविवाह्याएवंकूटस्थमारभ्यअष्टमादेःकूटस्थमारभ्यद्वितीयतृतीयादेश्चैकतोव्यावृत्तिपक्षेतोनुवृत्तोः सत्वमूह्यं एवमाशौचविषयकसापिंड्येपिए
कतोनिवृत्त्यादिकंयथासंभवंसर्वमूह्यं एवंपितृद्वारकसापिंड्यंसप्तमादूर्ध्वंनिवर्तते मातृद्वारकंतुपंचमादूर्ध्वमितिमुख्यकल्पेन
वर्जनीयानांकन्यानांसंख्यानेत्थंसंपपद्यते पितृकुलेषोडशाधिकद्विसाहस्री: २०१६ मातृकुलेपंचोत्तरशतं १०५ कुलद्वयेमेलनेनैक
विंशत्युत्तरशताधिकसहस्रद्वयसंख्या २१२१ कन्यावर्ज्याःसंपद्यंते अत्रगणनाप्रकारस्तत्रमूलश्लोकास्तद्व्याख्याचकौस्तुभेस्प
ष्टा बालानांदुर्बोधतयानेहोच्यते तथाचमुख्यकल्पेन कुलद्वयेएतावत्यः वर्जनीयाएव नलघुकल्पानुसरणेनसप्तमात्पंचमादर्वा
ग्विवाहःकार्यः पंचमेसप्तमेचैवयेषांवैवाहिकीक्रियाक्रियापराअपिहितेपतिताःशूद्रतांगताःरासप्तमात्पंचमाद्वीमान्यःकन्यामु-

द्वहेद्विजः गुरुतल्पीसविज्ञेयःसगोत्रांचैवमुद्वहन् इत्यादिस्मृतिभ्यः यानितुचतुर्थीमुद्वहेत्कन्यांचतुर्थः पंचमोवरः तृतीयांवाचतु
र्थीवापक्षयोरुभयोरपि इत्यादिवचनानि तेषुकानिचिन्निर्मूलानिकानिचिद्दत्तकसापत्न्यादिसंबंधविषयतयाविप्राणांक्षत्रियादिषु
सापिंड्यविषयतयावानेयानिइतिनिर्णयसिंधुमतं कौस्तुभेतुउद्वहेत्सप्तमादूर्ध्वंतदभावेतुसप्तमीं पंचमीं नदभावे तुपितृपक्षेप्य
यंविधिः सप्तमींचतथाषष्ठींपंचमींचतथैवच एवमुद्वाहयेत्कन्यांनदोषः शाकटायनः तृतीयांवाचतुर्थीवापक्षयोरुभयोरपि वि-
वाहयेन्मनुःप्राहपाराशर्योयमोंगिराः यस्तुदेशानुरूपेणकुलमार्गेणचोद्वहेत् नित्यंसव्यवहार्यःस्याद्वेदाच्चैतत्प्रतीयतइत्या
दिवचनानांचतुर्विंशतिमतषट्त्रिंशन्मतादिषूपलभ्यमानत्वात् सापिंड्यसंकोचेनविवाहस्य बहुदेशेषुदर्शनाच्च येषांकुले दे
शेचानुकल्पत्वेनसापिंड्यसंकोचः परंपरयासमागतस्तेषांसापिंड्यसंकोचेनविवाहोनदोषायस्वकुलदेशविरुद्धेनसापिंड्यसंकोचे
नविवाहेदोषोभवत्येवजनपदधर्माग्रामधर्माश्चतान्विवाहेप्रतीयात्येनास्य पितरोयाता येनयाताःपितामहाः येनयायात्सतांमार्गंतेनग
च्छन्नदुष्यति इत्यादिवाक्यैःस्वकुलदेशाचारविरुद्धस्यैवशास्त्रस्यविवाहेनुसर्तव्यत्वात् एवंमातुलकन्यापरिणयनेपि तृप्तांज
हुर्मातुलस्येवयोषाभागस्तेपैतृष्वसेयीवपामिवेतिमंत्रलिंगैःमातुलस्यसुतामूढामातृगोत्रांतथैवच समानप्रवरांचैवत्यक्त्वा ५२
चांद्रायणंचरेत् इत्यादिस्मृतीनांबाधात्येषांकुलेमातुलकन्यापरिणयः परंपराप्राप्तस्तैःसकार्यः गोत्रान्मातुःसपिंडाच्चविवा

हां गोवधस्तथेति मातुलकन्याविवाहस्य कलिवर्ज्यत्ववचनमपि येषां कुलेदेशे मातुलकन्याविवाहो नास्ति तत्परं मातुलकन्यापरिणयनस्याने
कश्रुतिस्मृतिसिद्धत्वात् अत एव मातुलकन्योद्वाहिनां श्राद्धे निमंत्रणनिषेधोपि स्वकुलाचारादिविरोधेन तदुद्वाहादिपरः उक्तविधसा
पिंड्यसंकोचेन विवाहं कुर्वतां शिष्टैः श्राद्धादौ भोजनाद्याचारादित्यादि बहूपपादितं परंतु सापिंड्यसंकोचस्वीकारेपि कतिथकन्या कति
थेन पुरुषेण विवाह्या कथितं न न विवाह्येति व्यवस्था नोपपादिता सापिंड्यदीपिकाकारादयोर्वाचीनास्तु चतुर्थीमुद्वहेत्कन्यां चतुर्थः
पंचमो वरः पाराशरमते षष्ठी पंचमो न तु पंचमीमित्यादिवचनानां समूलत्वं निश्चित्य अशक्तैः संकटे समाश्रयणीयस्य सापिंड्यसं
कोचस्य व्यवस्थामूचुः तथाहि चतुर्थी कन्या पितृपक्षे मातृपक्षे च चतुर्थेन पंचमेन वा पुंसा विवाह्या द्वितीयतृतीय षष्ठाद्यैश्चतु
र्थी नोद्वाह्या पराशरमते पंचमः षष्ठीमुद्वहेत् द्वितीयतृतीयचतुर्थादिः षष्ठीं नोद्वहेत् पंचमः पंचमीं नोद्वहेत् मातृतः पितृतश्चापि प
ष्ठः षष्ठीं समुद्वहेदिति वचनांतरात् षष्ठेनापि षष्ठी विवाह्या पंचमषष्ठभिन्नैः षष्ठी न विवाह्येति पर्यवसन्नं तथा पितृपक्षे सप्तमी मातृ
पक्षे पंचमी च तृतीयाद्यैः सर्वैः परिणेया पितृपक्षाच्च सप्तमीं मातृपक्षात्तु पंचमीमिति व्यासवचनात् उद्वहेत्सप्तमादूर्ध्वं तदभावे-
तु सप्तमीं पंचमीं तदभावे तु पितृपक्षे त्वयं विधिरिति चतुर्विंशतिमतोक्तेश्च पितृपक्षेपि पंचमी तृतीयाद्यैः परिणेया तत्रापि मा
तृपक्षेपि पंचमेन पंचमी नोद्वाह्या पंचमो न तु पंचमीमिति सर्वत्र निषेधात् तृतीयां वा चतुर्थीं वा पक्षयोरुभयोरपीति वचनात्तुल

तीयांविवाह्या प्राप्नोतितत्रव्यवस्थोच्यते मातृपक्षे तावत्तृतीयामातुलकन्या मातृष्वसृकन्यावासंभवति पितृपक्षे तु तृतीयापितृव्यकन्यापि-
तृष्वसृकन्यावा तत्रपितृव्यकन्यासगोत्रत्वात्त्याज्या पैतृष्वसेयीं भगिनीं स्वस्त्रीयां मातुरेव च एतास्तिस्रस्तु भार्यार्थे नोपयच्छेत बुद्धिमानि
ति मनूक्तेः पितृष्वसृमातृष्वसृकन्ये अपि त्याज्ये पितृष्वसृकन्यां मातुर्भगिनीं मातृष्वसारं मातुः स्वस्त्रीयां मातृष्वसृकन्यामेतास्तिस्रो नो
द्वहेदितितदर्थात् मातुलकन्यैव तृतीया पूर्वोक्तरीत्या कुलपरंपरागतत्वे परिणेया एवं च तृतीयापितृतीयेनैव मातुलकन्यैव परिणेया नच
तुर्थादिना केनापि कश्चित्संकटे पितृष्वसृकन्यापरिणयनमाहुः॥ तत्रदेशकालाचाराद्व्यवस्था ज्ञातव्या अत्रायं सापिंड्यदीपिकादिसिद्धार्थ
संग्रहः तृतीयामातुलकन्यैवोद्वाह्या चतुर्थी चतुर्थपंचमाभ्यामेव पंचमी पंचमभिन्नैः तृतीयाद्यैः सप्तमांतैः षष्ठी पंचमषष्ठाभ्यामेव स
प्तमी तृतीयाद्यैः सप्तमांतैरिति अयं सापिंड्यसंकोचेन विवाहः संकटेष्वशक्तेन कार्यः कन्यांतरलाभे शक्तेनै कार्यः गुरुतल्पादिदोष-
स्मृतेः सापिंड्यसंकोचवाक्यानामशक्तविषयत्वस्य स्पष्टत्वात् प्रभुः प्रथमकल्पस्य योनुकल्पेन वर्तते सनाप्नोति फलंचेहैनिश
नैरनुकल्पस्वीकारे दोषोक्तेः दत्तकसापिंड्यं दत्तकनिर्णये प्रागेवोक्तं अथ सापत्नमातृकुले सापिंड्यप्रकारं सुमंतुराह पितृप-
त्न्यः सर्वा मातरः तद्भ्रातरो मातुलाः तद्भगिन्यो मातृष्वसारः तद्दुहितरश्च भगिन्यः तदपत्यानि भागिनेयानि अन्यथा संक
रकारिणः स्युरिति अत्र लक्षणया सापत्नमातृकुले चतुःपुरुषसापिंड्यं विवाहनिषेधाय विधीयत इति केचित् अपरे तु विवा-

हमात्रविषयत्वेमानाभावादाशौचादिविषयकत्वस्यापिसंभवात् यावद्वाचनिकं प्रमाणमितिन्यायेन परिगणितेष्वेवसापिंड्य-
मितिवदंति तथाच सुमंतुवाक्ये वाक्यभेदाश्रयणेनैव वाक्यार्थाः पर्यवस्यंति पितृपत्न्यः सर्वामातरइति प्रथमवाक्ये सापत्नमा
तरि मुख्यमातृवत् संमाननं तद्वधेमातृवधप्रायश्चित्तं तद्गमने मातृगमनप्रायश्चित्तादिकं चातिदिश्यते नात्रातिक्रांतविषये द
शाहाशौचातिदेशः त्रिरात्रविधिनाबाधात् तद्भ्रातरो मातुलाइत्यत्र मातुलत्वप्रयुक्तमाशौचादिकं मातुलस्य स्वभगिनीसप-
त्न्याः कन्योद्वाहनिषेधश्च अत्र मातुलत्वातिदेशेपि न तत्पुत्रादिषु मातुलपुत्रत्वाद्यतिदेशः तेन बंधुत्रयत्वप्रयुक्तमाशौचं न मातु
लकन्यादौ विवाहविधिनिषेधावपि न एवं मातुलकन्यादौ पितृभगिनीत्वातिदेशाभावेन तत्पुत्रं प्रत्यपि पितृष्वसृत्वाद्यतिदेशो
न भवति तद्भगिन्यां मातृष्वसारइत्यत्राशौचं विवाहनिषेधश्च मातृष्वसृपुत्रे बंधुत्रयवत्त्वं च न सापत्नमातृष्वसृकन्याविवाहनिषे
धस्तु विरुद्धसंबंधत्वादेव वक्ष्यते तदपत्यानि भगिन्यइत्यत्राशौचं संमाननादिकं च नात्र विवाहप्रसक्तिः सगोत्रत्वात् अत्र सापत्न-
मातुलसापत्नभ्रातृसापत्नमातृष्वसृसापत्नभगिनीनां स्वमातुलसोदरभ्रात्राद्यनंतरं तर्पणं महालयादावुद्देशोप्यस्मादेव वचनादा
वश्यकइति भाति तदपत्यानि भागिनेयानिइत्यत्राशौचं विवाहनिषेधश्च भागिनेयीत्वातिदेशेपि तत्कन्यासु भागिनेयीकन्यात्वाति
देशो न यावदुक्तप्रमाणमितिन्यायादितिदिक् क्वचित्सापिंड्याभावेपि वचनादविवाहः अविरुद्धसंबंधामुपयच्छेत दंपत्योर्मिथःपि

त्मात् साम्ये विरुद्धसंबंधः यथा भार्यास्वसृदुहितापितृव्यपत्नीस्वसा चेति परिशिष्टोक्तेः बौधायनः मातुः सपत्न्या भगिनीं तत्सुतां च
विवर्जयेत् पितृव्यपत्नीभगिनीं तत्सुतां च विवर्जयेत् केचिज्ज्येष्ठभ्राता पितुः सम इत्युक्ते ज्येष्ठभ्रातृपत्न्या भगिनी मातृष्वसृतुल्य
त्वान्न विवाह्येत्याहुः यवीयसी स्यापंक्त्या वयसा वपुषा च न्यूनामुद्वहेत् असमानार्षगोत्रजां आर्षप्रवरः स्वसमाने आर्षगोत्रे यस्य त
ज्ज्ञानं भवति यातां असमानगोत्रामसमानप्रवरां चोद्वहेदित्यर्थः अथ संक्षेपतो गोत्रप्रवरनिर्णयः तत्र गोत्रलक्षणं विश्वामित्रोज
मदग्निर्भरद्वाजोथ गौतमः अत्रिर्वसिष्ठः कश्यप इत्येते सप्तऋषयः समानामृषीणामगस्त्याष्टमानां यदपत्यं तद्गोत्रमित्याचक्षते यद्यपि
केवलभार्गवेष्वार्ष्टिषेणादिषु केवलांगिरसेषु हारितादिषु च नैतल्लक्षणं भृग्वंगिरसोरष्टऋषिष्वनंतर्गतत्वात् तथाप्यत्र प्रवरैक्यादेवावि
वाहः यद्यपि गोत्राणि अनंतानि गोत्राणां तु सहस्राणि प्रयुतान्यर्बुदानि चेत्युक्तेस्तथाप्यूनपंचाशदेव गोत्रभेदाः व्यावर्तकप्रवरभे
दानां तावतामेव दर्शनात् प्रवरलक्षणं तु गोत्रवंशप्रवर्तक ऋषीणां व्यावर्तका ऋषिविशेषाः प्रवरा इत्येवं संक्षेपतो ज्ञेयं समानगो
त्रत्वं समानप्रवरत्वं च पृथक् पृथक् विवाहप्रतिबंधकं तत्र प्रवरसाम्यं द्विविधं एकप्रवरसाम्यं द्वित्रिप्रवरसाम्यं च तत्र भृग्वंगि
रोगणांतरेषु एकप्रवरसाम्यमपि विवाहप्रतिबंधकं केवलभृगुगणेषु केवलांगिरोगणेषु चैकप्रवरसाम्यं न विवाहबाधकं किंतु प्रव-
रेषु द्विप्रवरसाम्यमेव पंचप्रवरेषु त्रिप्रवरसाम्यमेव च विवाहबाधकं पंचानां त्रिषु सामान्यादविवाहस्त्रिषु द्वयोः भृग्वंगिरोगणेष्वेवं शेषेष्वेकोपि वारयेदित्या ५८

दिवचनात् जामदग्न्यभृगुगणेषु गौतमांगिरसेषु भरद्वाजांगिरसेषु चैकप्रवरसाम्येपि क्वचित्प्रवरसाम्याभावेपि च सगोत्रत्वादेवाविवा-
हः गोत्राणां प्रवराणां च गणना प्रोच्यतेधुना संक्षेपात् स्फुटबोधाय भृगवत्स्मृतयपि च सप्त भृगवः सप्तदशांगिरसः चत्वारो त्रयः
दश विश्वामित्राः त्रयः कश्यपाः चत्वारो वसिष्ठाः चत्वारोगस्त्यश्चेत्येकोनपंचाशद्गणास्तथापि सर्वग्रंथमतसंग्रहेणाधिकास्तत्र
तत्र वक्ष्यंते तत्र सप्त भृगुगणाः वत्साः विदाः एतौ जामदग्न्यौ आर्ष्टिषेणाः यस्काः मित्रयुवः वैन्याः शुनकाः एते च पंच केवलभृगवः ए
वं संप्रतत्र वत्साः मार्कंडेयाः मांडूकेयाः इत्यादयः शतद्वयाधिका वत्सगोत्रभेदाः एतेषां पंच प्रवराः भार्गवच्यावनाप्नवानौर्वजामद
ग्न्येति भार्गवौर्वजामदग्न्येति त्रयो वा भार्गवच्यावनाप्नवानेति त्रयो वा विदाः शैलाः अवटाः इत्यादयो विंशत्यधिका विदाः तेषां पंच प्र
वराः भार्गवच्यावनाप्नवानौर्ववैदेति भार्गवौर्ववैदेति वा आर्ष्टिषेणाः नैकशेयाः ग्रामायणाः इत्यादयो विंशत्यधिका आर्ष्टिषे
णाः एषां भार्गवच्यावनाप्नवानार्ष्टिषेणानुरूपेति पंच भार्गवार्ष्टिषेणानूपेति त्रयो वा एतेषां त्रयाणां वत्सविदार्ष्टिषेणानां परस्प
रमविवाहः द्वित्रिप्रवरसाम्यात् आद्ययोर्जामदग्न्यत्वेन सगोत्रत्वाच्च यद्यपि त्रिप्रवरार्ष्टिषेणानां वत्सविदैः सह न द्विप्रवरसाम्यं नापि
सगोत्रत्वं जामदग्न्यत्वाभावात् तथापि पंचप्रवरपक्षगतमपि त्रिप्रवरसाम्यं विवाहबाधकं एवमग्रेपि ज्ञेयं वात्स्यानां भार्गवच्याव
नाप्नवानेति त्रयः वत्सपुरोधसो भार्गवच्यावनाप्नवान्वत्सपौरोधसेति पंच बैजमथितयो भार्गवच्यावनाप्नवान्बैजमथितेति पं

च एते त्रयः क्वचित् एतेषां परस्परं पूर्वोक्तैश्च त्रिभिर्न विवाहः त्रिप्रवरसाम्यात् यस्काः मौनाः मूकाः इत्यादयस्त्रिपंचाशदधिकाय
स्काः एषां भार्गववैतहव्यसावेतसेति त्रयः मित्रयुवः रौक्षायणाः सापिंडिनाः इत्यादयस्त्रिंशदधिका मित्रयुवः तेषां भार्गववाध्र्य
श्वदिवोदासेति त्रयः भार्गवच्यावनदैवोदासेति वा वाध्र्यश्वेत्येको वा वैन्याः पार्थाः बाष्कलाः श्येना इत्येते वैन्याः एषां भार्गववैन्य
पार्थेति त्रयः शुनकाः गार्त्समदाः यज्ञपतयः इत्यादयः सप्तदशाधिकाः शुनकाः एषां शौनकेत्येकः गार्त्समदेति वा भार्गवगार्त्सम-
देति द्वौ वा भार्गवशौनहोत्रगार्त्समदेति त्रयो वा यस्कादीनां चतुर्णां स्वस्वगणं हित्वा परस्परं पूर्वैर्जामदग्न्यवत्सादिभिश्च सह विवाहो-
भवति एकप्रवरसाम्येपि द्वित्रिप्रवरसाम्याभावात् भृगुगणेषु एकप्रवरसाम्यस्य दूषकत्वाभावात् अजामदग्न्यत्वेनासगोत्रत्वात् मित्रयू
नां धाक्षिकद्विप्रवरसाम्यात्त्रिप्रवरैर्वत्सादिभिः सह न विवाह इति केचित् तत्प्रवरपक्षग्राहिणामविवाहः पक्षांतरग्राहिणां मित्रयूनां
विवाह एवेत्यन्ये क्वचिदधिकं गणद्वयमुक्तं वेदविश्वज्योतिषां भार्गववेदवैश्वज्योतिषेति त्रयः शाठरमाठराणां भार्गवशाठरमाठरे
ति त्रयः अनयोः परस्परं पूर्वैश्च सर्वैर्विवाहः इति भृगुगणाः अथांगिरसः ते त्रिविधाः गौतमाः भारद्वाजाः केवलाश्चेति तत्र गौत
मांगिरसो दश आयास्याः शारद्वताः कौमंडाः दीर्घतमसः करेणुपालयः वामदेवाः औशनसः राहूगणाः सोमराजकयः बृहदुक्
थाश्चेति १० तत्र अयास्याः श्रोणिवेधाः मूढरथा इत्यादयो द्वादशाधिका आयास्यास्तेषामांगिरसायास्यगौतमेति त्रयः शारद्वताः

अभिजिताः रौहिण्या इत्यादयः समत्यधिकाः शारद्वतास्तेषामांगिरसगौतमशारद्वतेत्रयः कौमंडाः मामंथरेषणाः मास्कराक्षाइत्या
द्योदशाधिकाः कौमंडास्तेषा मांगिरसौ तथ्य काक्षीवत गौतम कौमंडेति पंच आंगिरसौतथ्यगौतमौशिज काक्षिवतेति वा आंगिर-
सायास्योशिजगौतमकाक्षीवतेतिवाआंगिरसौशिज काक्षीवतेति त्रयो वा आंगिरसौतथ्य काक्षीवतेतिवा औतथ्यगौतमकौमंडेति
वा अथदीर्घतमसो गौतमास्तेषामांगिरसौतथ्यकाक्षीवत गौतमदेर्घतमसेतिपंच आंगिरसौतथ्यदेर्घतमसेति त्रयो वा करेणुपाल
याः वास्तव्याः श्वेतीया इत्यादयः ससाधिकाः करेणुपालयस्तेषा मांगिरस गौतम करेणुपालेति त्रयः वामदेवानामांगिरस वामदे
व्यगौतमेति त्रयः आंगिरस वामदेव्य बार्हदुक्थेतिवा औशनसादिश्याः पशस्ताइत्यादयोनवाधिका औशनसास्तेषामांगिरस
गौतमौशनसेति त्रयः रहूगणानामांगिरसराहूगण गौतमेति त्रयः सोमराजकीनामांगिरस सोमराज्यगौतमेति त्रयः बृहदुक्था-
नामांगिरस बार्हदुक्थगौतमेति त्रयः १० क्वचिद्गणद्वयमधिकं उतथ्यानामांगिरसौतथ्यगौतमेति राघुवानामांगिरस राघुवगौ-
तमेति गौतमानां सर्वेषामविवाहः सगोत्रत्वात् आर्षेणद्वित्रिप्रवरसाम्याच्च अथभरद्वाजाः ते चत्वारः भारद्वाजाः गर्गाः ऋक्षाः
कपयश्चेति भरद्वाजाः क्षाम्यायणाः देवाश्वा इत्यादयः षष्ठ्युत्तरशताधिका भरद्वाजास्तेषामांगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजेति त्रयः ग
र्गाः सांभरायणाः सखीनय इत्यादयः पंचाशदधिकागर्गास्तेषामांगिरस बार्हस्पत्यभारद्वाजशैन्यगार्ग्येति पंच आंगिरसशै-

न्यगार्ग्येति त्रयोवा अंत्ययोर्व्यत्ययोवा भारद्वाजगार्ग्यशैन्येतिवा गर्गभेदानामांगिरसतैतिरकपिभुवेति ऋक्षारौक्षायणाः कपिलाइ
त्यादयोनवाधिकाऋक्षास्तेषामांगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजवांद नमातवर्चसेतिपंच आंगिरसवांदनमातवचसेतित्रयोवा कपयः
स्वस्तितरयः दंडिनइत्यादयः पंचविंशत्यधिकाः कपयस्तेषामांगिरसामहय्यौरुक्षय्येतित्रयः आंगिरसामहीयवौरुक्षयसेत्याश्व
लायनपाठः आत्मभुवामांगिरसभारद्वाजबार्हस्पत्यवरात्मभुवेतिपंच अयंगणः क्वचित् भरद्वाजानांसर्वेषांपरस्परमविवाहः
सगोत्रत्वात् प्रायेणद्विप्रवरसाम्याच्च ऋक्षांतर्गतानांकपिलानांविश्वामित्रैरप्यविवाहः इतिभरद्वाजांगिरसः अथकेवलांगिर
सः तेचषट् हारिताः कुत्साः कण्वाः रथीतराः विष्णुवृद्धाः मुद्गलाश्चेतिहारीताः सौभगाः नैध्यगवाइत्यादयोद्वात्रिंशदधिकाहारीता
स्तेषामांगिरसांबरीषयौवनाश्वेति आद्योमांधातावाकुत्सानामांगिरसमांधात्रकौत्सेतित्रयः कण्वाः औपमर्कटाः बाष्कलायनाइत्या
दयएकविंशत्यधिकाः कण्वास्तेषामांगिरसाजमीढकाण्वेतित्रयः आंगिरसघोरकाण्वेतिवा रथीतराः हस्तिदाः नैतिरक्ष
यइत्यादयश्चतुर्दशाधिकारथीतरास्तेषामांगिरसवैरूपरथीतरेतित्रयः आंगिरसवैरूपपार्षदश्वेतिवा अंत्ययो-
र्व्यत्ययोवा विष्णुवृद्धाः शठाः मरणाइत्यादयः पंचविंशत्यधिका विष्णुवृद्धास्तेषामांगिरसपौरुकुत्स्यत्रा-
सदस्यवेतित्रयः मुद्गलाः सात्यमुग्रियः हिरण्यस्तंबयइत्यादिका अष्टादशाधिका मुद्गलास्तेषामांगिरसभार्म्या

श्वमौद्गल्येतित्रयः आद्यस्ताक्ष्र्योवा आंगिरसताविमौद्गल्येतिवा एषांषण्णां केवलांगिरसां स्वस्वगणं हित्वा परस्परं पूर्वैश्च सर्वैर्विवाहोभ
वति अंगिरसोगस्त्याष्टमससर्षिभिन्नत्वेनतदपत्यानां सगोत्रत्वाभावात् द्विप्रवरसाम्याभावाच्च हारीतकुत्सयोस्तुनविवाहः पाक्षिक
द्विप्रवरसाम्यात् अथात्रयस्तेचत्वारः अत्रयः गविष्ठिराः वाद्भुतकाः मुद्गलाश्चेति अत्रयोभूरयः छांदयइत्यादयश्चचतुर्नवत्यधिका
अत्रयस्तेषामात्रेयार्चनानसश्वावाश्वेतित्रयः गविष्ठिराः दक्षव्ः भलंदनाइत्यादयश्चतुर्विंशति अधिकागविष्ठिरास्तेषामात्रेयार्चना
नसगाविष्ठिरेतित्रयः आत्रेयगाविष्ठिरपौर्वातिथेतिवा वाद्भुतकानामात्रेयार्चनानसवाद्भुतकेतित्रयः मुद्गलाः शालिसंधयः अर्णवाइ
त्यादयोदशावरा मुद्गलास्तेषामात्रेयार्चनानसपौर्वातिथेतित्रयः क्वचिदतिथयो वामरथ्याः स्रुमंगलाबीजवापा धनंजयाश्चेतिपंच
गणाअधिकाः तत्राद्यचतुर्णामात्रेयार्चनानसातिथेतित्रयः आत्रेयार्चनानसगविष्टिरेतिवास्रुमंगलानामत्रिस्रुमंगलश्यावाश्वे
तिवा धनंजयानामात्रेयार्चनानसधनंजय्येति बालेयाः कौंद्रेयाः शौभ्रेयाः वामरथ्याः इत्यादयाः अत्रेः पुत्रिकाः पुत्रास्तेषामात्रे
यवामरथ्यपौत्रिकेतित्रयः अत्रीणांसर्वेषामविवाहः सगोत्रत्वात्सप्रवरत्वाच्च अत्रेः पुत्रिकापुत्राणां वामरथ्यादीनांच वासिष्ठवि
श्वामित्राभ्यामप्यविवाहः इत्यत्रयः अथचविश्वामित्राः ते दशकुशिकाः लोहिताः रौक्षकाः कामकायनाः अजाः कताः धनंजयाः अ
घमर्षणाः पूरणाइंद्रकौशिकाश्चेति कुसिकाः पर्णजंघाः नारक्थाइत्यादयः सप्तत्यधिकाः कुशिकास्तेषांविश्वामित्रदेवरातौदलेतित्र

य: १ लोहिता: कुडक्याश्वाक्रवर्णायनाइत्यादय: पंचाधिका लोहिता: रोहिताइति केचित् तेषांवैश्वामित्राष्टकलौहितेतित्रय: अंत्य
योर्व्यत्ययोवावैश्वामित्रमाधुच्छंदसाष्टकेतिवा विश्वामित्राष्टकेतिद्वौवा २ रौक्षकाणांविश्वामित्रगाथिनरैणवेतित्रय: विश्वामित्र-
रौक्षकरैणवेतिवा एतेरैवणावा ३ कामकायना: देवश्रवसा: देवतरसाइत्यादय: पंचावरा: कामकायना: श्रीमतावातेषां वै
श्वामित्रदेवश्रवसदैवतरसेतित्रय: ४ अजानांवैश्वामित्रमाधुच्छंदसाज्येतित्रय: ५ कता: औदुंबरा: शैशिरय: इत्यादयोविंश
त्यधिका: कतास्तेषांवैश्वामित्रकात्यात्कीलेतित्रय: ६ धनंजया: पार्थिवा: बुंधला: इत्यादय: ससावराधनंजयास्तेषांवैश्वामि
त्रमाधुच्छंदसधानंजय्येतित्रय: वैश्वामित्रमाधुच्छंदसाघमर्षणेतिवा ७ अघमर्षणानांवैश्वामित्राघमर्षणकौशिकेतित्रय:
८ पूरणानां वैश्वामित्रपूरणेतिद्वौविश्वामित्रदेवरातपौराणेतिवा ९ इंद्रकौशिकानां वैश्वामित्रेंद्रकौशिकेतिद्वौ १० क्वचिदन्येप्येका
दशोक्ता: आश्मरथ्या: १ साहुला: २ गाथिना: ३ वैणवा: ४ हिरण्यरेतस: ५ सुवर्णरेतस: ६ कपोतरेतस: ७ शालंकाय-
ना: ८ घृतकौशिका: ९ कथका: १० रौहिणाइति ११ आश्मरथ्यानांवैश्वामित्राश्मरथ्यवाधूलेतित्रय: १ साहुलानांवैश्वामि
त्रसाहुलमाहुलेतित्रय: २ गाथिनानांवैश्वामित्रगाथिनरैणवेतित्रय: ३ वेणुवेतिक्वचित्पाठ: एतेएवरेणवइतिउदवेणव
इतिचोच्यंते ३ वैणवानां वैश्वामित्रगाथिनवैणवेति ४ हिरण्यरेतसांवैश्वामित्रहैरण्यरेतसेतिद्वौ ५ सुवर्णरेतसां वैश्वामित्रसौ-

वर्णरेतसेतिद्वौ ६ कपोतरेतसांवैश्वामित्रकपोतरेतसेतिद्वौ ७ शालंकायनानांवैश्वामित्रशालंकायनकौशिकेतित्रयः एतएवकौ-
शिकाइतिजन्हवइतिचोच्यंते ८ घृतकौशिकानांवैश्वामित्रघृतकौशिकेतिद्वौ ९ कथकानांवैश्वामित्रकाथकेति १० रौहिणानांवै-
श्वामित्रमाधुच्छंदसरौहिणेतित्रयः वैश्वामित्रगणानांसर्वेषांपरस्परमविवाहः सगोत्रत्वात्सप्रवरत्वाच्च कुशिकानांदेवरातप्रवर-
साम्येनदेवराताद्यैर्दानिर्णयाद्वक्ष्यमाणदेवरातवदेवजामदग्न्यैरप्यविवाहइतिभाति धनंजयानांवैश्वामित्रैरत्रिभिश्चाविवाहः
कतानांभरद्वाजैर्वैश्वामित्रैश्चाविवाहः द्विगोत्रत्वात् इतिविश्वामित्रः अथकश्यपाः॥ तेत्रयः निध्रुवाः रेभाः शांडिलाश्चेति तत्र
निध्रुवाः कश्यपाः अष्टांगिरसः इत्यादयश्चत्वारिंशदधिकशतावरानिध्रुवास्तेषां काश्यपावत्सारनैध्रुवेति त्रयः निर्णयसिं-
धौतुनिध्रुवगणोत्तरंकश्यपगणमुक्त्वाकश्यपानांकाश्यपावत्सारासितेतिप्रवरत्रयमुक्तं अत्रशिष्टाचारोपिदृश्यते १ रे-
भाणांकाश्यपावत्साररैभ्येतित्रयः २ शांडिलाः कोहलाः उदमेधाः इत्यादयः षष्ट्यवराः शांडिलास्तेषांकाश्यपावत्सारशां-
डिल्येतित्रयः अंत्यस्थानेदेवलोवाअसितोवाकाश्यपासितदेवलेतिवा अंत्ययोर्व्यत्ययोवादेवलासितेतिद्वौवाएषांकश्य-
पानांपरस्परमविवाहः सगोत्रत्वात्सप्रवरत्वाच्च अथवसिष्ठाः तेचत्वारः वसिष्ठाः॥१॥ कुंडिनाः २ उपमन्यवः ३ पराश-
राश्च ४ वसिष्ठावैतालकवयः रकयइत्यादयः षष्ट्यधिकाः वसिष्ठास्तेषांवासिष्ठेंद्रप्रमदाभरद्वस्वितित्रयः वासिष्ठेत्येकोवा

१ कुंडिनाः लोहितायनाः गुग्गुलयः इत्यादयः पंचविंशत्यवराः कुंडिनास्तेषां वासिष्ठमैत्रावरुण कौंडिण्येतित्रयः ॥ उपमन्यवः औदलयः मांड
लेखय इत्यादयः ससत्यवराः उपमन्यवस्तेषां वासिष्ठेंद्रप्रमदाभरद्वस्वितित्रयः आभरद्वसव्येति पाठांतरं वासिष्ठा भरद्वस्विंद्रप्रमदेतिवा आद्य
योर्व्यत्ययोवा ३ पराशराः कांडुशयाः वाजया इत्यादयः सप्तचत्वारिंशदवराः पराशरास्तेषां वासिष्ठशात्त्यपाराशर्येतित्रयः ४ एषां वासि
ष्ठानां परस्परमविवाहः इति वसिष्ठाः अथागस्त्याः तेदशइध्मवाहाः सांभवाहाः सोमवाहाः यज्ञवाहाः दर्भवाहाः सारवहाः अगस्तयः पू
र्णमासाः हिमोदकाः पाणिकाश्चेति १० इध्मवाहाः विशालाद्याः स्फालानायनाः इत्यादयः पंचाशदधिकाइध्मवाहेतित्रयः आगस्त्ये
त्येकोवा १ सांभवाहानामागस्त्यदार्ढच्युतसांभवाहेतित्रयः २ सोमवाहानांसोमवाहोत्यः आद्योपूर्वोक्तावेव ३ एवं यज्ञवाहानांयज्ञवाहोत्यः
४ दर्भवाहानांदर्भवाहोत्यः ५ सारवाहानांसारवाहोत्यः ६ अगस्तीनामागस्त्यमाहेंद्रमायोभुवेति ७ पौर्णमासानामागस्त्यपौर्णमास
पारणेतित्रयः ८ हिमोदकानामागस्त्यहैमवर्चिहैमोदकेतित्रयः ९ पाणिकानामागस्त्यपैनायकपाणिकेतित्रयः १० अगस्तीनांसर्वेषां
मविवाहः सगोत्रत्वात्सप्रवरत्वाच्च इत्यगस्तयः अथद्विगोत्राः तत्रभारद्वाजाच्छुंगात् वैश्वामित्रस्यशैशिरः क्षेत्रेजातः शौंगशैशि-
र्नाम ऋषिः तस्य गोत्रलक्षणाक्रांतत्वाद्गोत्रत्वं तद्गोत्राणामांगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाज शौंगशैशिरेतिपंच आंगिरसबार्हस्पत्यभा
रद्वाज कात्यात्कीलेतिवा आंगिरसकात्यात्कीलेतित्रयोवा आद्योभरद्वाजोवा एषां सर्वभारद्वाजैः सर्वैर्विश्वामित्रैश्चाविवाहः संकृत-

यः पूतिमाषास्तंडय इत्यादयोष्टाविंशत्यवराः संकृतयस्तेषामांगिरसगौरिवीति सांकृत्येतित्रयः शाक्त्य गौरिवीतिसांकृत्येतिवा अंत्ययोव्य
त्ययोवा एषांस्वगणस्थैः पूतिमाषादिभिः सर्ववासिष्ठगणैश्चाहर्वसिष्ठसंज्ञकवक्ष्यमाणलौगाक्षिभिश्चाविवाहः केवलांगिरोगणेस्त्वावि-
वाहोभवत्येव आंगिरसत्वेपि सगोत्रत्वाभावात् द्वित्रिप्रवरसाम्याभावाच्च केचिद्भारद्वाजांगिरसत्वमाश्रित्य भारद्वाजशौंगशैशिरैःस
हाविवाहमाहुः तन्न भारद्वाजत्वेदृढप्रमाणाभावात् प्रयोगपारिजाते काश्यपैः सहैषामविवाह इत्युक्तं तत्र हेतुश्चिंत्य इति कौस्तुभे ॥
लौगाक्षयः दर्भायणाः इत्यादयोष्टात्रिंशदधिका लौगाक्षयस्तेषां काश्यपावत्सारवासिष्ठेतित्रयः काश्यपावत्साराऽसितेतिवा एते अहर्व
सिष्ठाः नक्तं काश्यपाः दिनकर्मणि वासिष्ठत्वप्रयुक्तकार्यभाजः रात्रिकर्मणि काश्यपत्वप्रयुक्तकार्यभाजइत्यर्थः एतेषांसर्वैः काश्यपैः
सर्वैश्चवसिष्ठैः संकृतिभिश्चाविवाहः ३ अथस्मृत्यर्थसाराद्युक्ताद्विगोत्राः देवरातानां वैश्वामित्रदेवरातौदलेतित्रयः एतेषां सर्वैर्जाम
दग्न्यैर्विश्वामित्रैश्चाविवाहः धनंजयानां विश्वामित्रमाधुच्छंदसधानंजयेतित्रयः एषांसर्वैर्विश्वामित्रैरत्रिभिश्चाविवाहः अयंवि-
श्वामित्रगणे प्रागुक्तः ॥ जातूकर्ण्यानां वासिष्ठात्रेयजातूकर्ण्येति एषां वासिष्ठैरत्रिभिश्चाविवाहः अयं वासिष्ठगणेसिंधावुक्तः ३
पूर्वमत्रिगणे शूक्तानां वामरथ्यादीनामत्रिपुत्रिकापुत्राणां च वासिष्ठात्रिभ्यामविवाहः अत्रिविश्वामित्राभ्यामिति केचित् ४ पूर्वं
भरद्वाजगणस्थ ऋक्षांतरगणत्वेनोक्तानां कपिलानामांगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजवांदनमातवचसेति पंचप्रवराणां विश्वामित्रभार

द्वाजाभ्यामविवाहः ५ पूर्वं विश्वामित्रेपुत्रकानां कतानां वैश्वामित्रकात्यात्कीलेति त्रिप्रवराणां विश्वामित्रभरद्वाजाभ्यामविवाहः ६ अने-
नैव न्यायेन परगोत्रोत्पन्नदत्तकादीनामिदानीं तन्नाम्नामपि द्विगोत्रत्वात् जनक प्रतिगृहीतृपित्रोर्द्वयोरपि सगोत्रैः सह अविवाहो ज्ञेयः ना-
त्र पुरुषसंख्या तेन शतपुरुषांतरमपि द्विगोत्रत्वं नापैति क्षत्रियवैश्ययोस्तु पुरोहितगोत्रप्रवराविति सिद्धांतः अथ स्वगोत्राज्ञाने उपनयने य-
आचार्यस्तद्गोत्रप्रवरैरेव कर्माणि विवाहाविवाहौ चेति आचार्यगोत्राज्ञाने तु दत्वात्मानं तु कस्मैचित्तद्गोत्रप्रवरो भवेत् अथ मातृगोत्रवर्ज-
न निर्णयः तत्र मातृगोत्रपदेन मातामहगोत्रमेव वर्ज्यं तच्च गांधर्वादिविवाहोढापुत्राणां सर्वेषां वर्ज्यं ब्राह्मविवाहोढापुत्राणां तु सर्वेषां माता-
महगोत्रं न वर्ज्यं किंतु माध्यंदिनानामेव मातृगोत्रं माध्यंदिनीयानामिति सत्याषाढवचनात् तथैव सर्वत्र शिष्टाचाराच्च अथ सगोत्रादि-
विवाहादौ प्रायश्चित्तं तत्राज्ञानतः सगोत्रसप्रवरविवाहे कन्यां त्यक्त्वा चांद्रायणप्रायश्चित्तं कार्यं ज्ञानतो द्विगुणं एवं कन्यायाः एतदर्थं
एवं सपिंडायाविवाहेपि त्यागश्च ब्राह्मण्याः संभोगधर्मकार्ययोरेव मातृवत्पालयेदित्यन्नादिना पालनोक्तेः यस्तु सगोत्रादिकां वि-
वाह्योपगच्छति तस्याज्ञाने विवाहप्रयुक्तं चांद्रायणं सगोत्रागमनप्रयुक्तं चांद्रायणद्वयाधिकं ज्ञानतस्तु अधिकं कल्प्यमिति केचित्
अन्ये तु गुरुतल्पव्रताच्छुद्ध्येदिति गुरुतल्पसाम्योक्तेः षडब्दं प्रायश्चित्तं अज्ञानतस्त्वब्दं चांद्रायणत्रयं वेत्याहुः अज्ञानतः सगो-
त्रादिषूत्पन्नानां जनकप्रायश्चित्तोत्तरं काश्यपगोत्रेण व्यवहारः कार्यो न तु त्यागः ज्ञानतस्तु सगोत्राद्युत्पन्नानां चांडालत्वमेव आरू-

दपतितापत्यं ब्राह्मण्यां यश्च शूद्रजः सगोत्रादास्क तथैव चांडालास्त्रय ईरिता इति यमस्मृतेः अथान्येपि विवाहे निषेधाः मत्कृद्वाहो नैव
कार्यो नैकस्मै दुहितृद्वयं नचैकजन्ययोः पुंसोरेकजन्ये तु कन्यके अत्रापवादः सोदरयोः सोदरकन्यके वत्सरादिकालव्यवधाने महानद्या
दिव्यवधाने वा देये पूर्वकन्यायां दत्तायां मृतायां तस्यैव वरस्य द्वितीया कन्या देया मत्कृद्वाहो दारिद्र्यादिसंकटे कार्यः सोदराणां तुल्यसंस्का
रो वर्षमध्ये निषिद्धः गृहनिर्माणविवाहौ वर्षांत न कार्यौ गृहप्रवेशस्य निषेधाभावाद्गृहप्रवेशोत्तरं विवाहः कार्यः सोदरयोः पुत्रयोः कन्यापु-
त्रयोर्वा कन्ययोर्वा विवाहो षण्मासाभ्यंतरे विशेषतो निषिद्धौ पुरुषत्रयात्मक कुले विवाहान् मौंजीबंधः षण्मासे निषिद्धः षण्मासे शुभकार्यत्र
यं न कार्यं अत्र शुभकार्यपदेन मौंजीविवाहावेव तेन गर्भाधाननामकर्मसंस्काराणां न त्रित्वनिषेधः नवा गर्भाधानादिनां चतुष्ट्वादिसंपाद
नं नाग्निकार्यत्रयं भवेदित्यनेनैकवाक्यता लाघवादिति भाति भिन्नोदराणामग्निकार्यत्रयं न दोषायेति केचित् केचित्तु कुर्यान्मंगलत्रयमभि-
त्यस्य भिन्नार्थत्वं स्त्रीकृत्यं यत्किंचिच्छुभकार्याणामपि त्रित्वं न शुभमित्याहुः पुरुषोद्वाहात् स्त्र्युद्वाहः षण्मासाभ्यंतरे निषिद्धः ज्येष्ठमंगला
लघुमंगलं न कार्यं बहिर्मंडपविहितं ज्येष्ठमंगलं तद्भिन्नं लघु गर्भाधानादिकस्य मासकालस्य निषेधः एवं शांत्यादेरपि नैमित्तकस्य मासकालस्य
न निषेधः अतिपन्नस्य त्वयं निषेधः एवं व्रतोद्यापनादीनां वास्तुप्रवेशादीनां च लघुत्वादेव विवाहोत्तर निषेधः इदं निषेधचतुष्टयं त्रिपुरुषात्म
क कुले षण्मासाभ्यंतर एव एवं मुंडनद्वयनिषेधं व्रतबंधाच्चौलनिषेधं च केचिदाहुः अथैषामपवादः सोदराणामपि समानसंस्कारो विवा

शौचसंकटे अब्दभेदात्कार्यौ चतुर्दिनव्यवधानादेकदिनव्यवधानाद्वा कार्यौ अतिसंकटे एकदिने कर्तृभेदेन मंडपभेदेन वा कार्यौ द्वाभ्यां कन्याभ्यां ए
कस्मिन्नपि लग्ने एकस्मिन्नपि गृहे भिन्नोदरयोर्विवाहः कार्यः एवं पूर्वोक्तनिषेधचतुष्टयेपि वर्षभेदे दोषाभावः यमलयोरेककाले एकमंडपे वा
समानसंस्काराणां न दोषः एवं मातृभेदेपि षण्मासाभ्यंतरे समानसंस्कारे दोषो न मातृभेदे एकजातकन्ययोरेकदिने एकमंडपेपि वेदीभेदेन
विवाहो न दोषायेति केचित् पुरुषत्रयात्मककुले मंगलकार्योत्तरं षण्मासाभ्यंतरे मुंडनफलकं कर्म न कार्यं अत्र सर्वत्र पुरुषत्रयगणनाप्रकारः प्रति
कूलविचारेण स्पष्टीकरिष्यते मुंडनकर्म तु चौलं नामसंस्कारादिकमाधानादिकमभ्युदयार्थमैच्छिकसर्वप्रायश्चित्तादिकं क्षौरप्रापकतीर्थया-
त्रादिकं चोह्यं व्रतबंधस्तु कात्यायनमते मंगलरूपत्वाद्विवाहादुत्तरं कार्यः अन्येषां मते मुंडनरूपत्वान्न कार्यः पित्रोरंत्यक्रियादिमासप्रमुंडन
माकस्मिकप्राप्तप्रायश्चित्तमुंडनमासन्नमरणेन सर्वप्रायश्चित्तीयमुंडनं च कर्तव्यमेव नित्यत्वाद्दर्शपूर्णमासचातुर्मास्यादिमुंडनेपि न दोषः न
च मुंडनं चौलमित्युक्तं व्रतोद्वाहादौ तु मंगलमिति वचसा मंडनमुंडनयोः परिगणनादाधानादीनां न दोष इति वाच्यं वाक्यस्योदाहरणार्थत्वात्
अन्यथा व्रतोद्वाहान्न चौलकमित्येव वक्तव्ये मंडनान्न तु मुंडनमिति सामान्येन वचनरचनानर्थक्यापातात् तस्माद्गर्भाधानादिलघुमंग
लादुद्वाहादि ज्येष्ठमंगलाच्चाधानादिमुंडनमपि वर्ज्यमिति भाति एवं सति कुले बहुकर्मोपरोधः स्यादिति चेत् विवाहव्रतचूडोत्तरमंगलेषु
पिंडदानादौ मासाद्यल्पकालप्रतिबंधवत् पित्राद्यन्नमरणोल्पकालप्रतिकूलनिर्णयवच्च लघुमंगलोत्तरं मासाद्यल्पकाले मुंडननिषेध

कल्पनंयुक्तिबलादाश्रयणीयमितिभाति अत्रविषयेप्राचीननिबंधेषुविशेषोनुदृश्यते तथापिधार्ष्ट्येनमयोक्तोविशेषोयुक्तश्चेद्ग्राह्यः इतिमंडन
मुंडननिर्णयः अथप्रतिकूलविचारः विवाहनिश्चयोत्तरंवरस्यकन्यायावासगोत्र त्रिपुरुषात्मककुलेकस्यचिन्मरणेप्रतिकूलदोषः विवाह
निश्चयश्च वैदिक लौकिकोवाग्राह्यः तत्रवैदिकोवाग्दानाख्यविधिनाकृतोमुख्यः लौकिको लग्नतिथिनिश्चयादिवरवध्वोः शर्कराभाषाबंधपूगी
फलदानादिश्च सगोत्रत्रिपुरुषेत्वकन्या मातामह कुलादिव्याप्तिः तथाच वरस्तत्पूर्वपत्नीवरमातापितरौवरपितामहपितामह्यावनूढापि-
तृष्वसाचेतिपूर्व त्रिपुरुषी वरस्तस्यभ्रातापत्नीपुत्रानूढकन्यासहितः वरस्यानूढाभगिनी वरस्य स्नुषापुत्रौ अनूढा कन्याच पौत्रस्तद्भार्या
च अनूढापौत्रीचेति परत्रिपुरुषी पितृव्य तत्पत्न्यौ पितृव्य पुत्रस्तत्पत्न्यावनूढापितृव्यकन्याचेतिसंतानभेदेत्रिपुरुषीचेतिसगोत्रत्रिपुरु
षीपुरुषपरिगणना एतेषामन्यतममरणेप्रतिकूलमितिपर्यवसितोर्थः अत्रभ्रातापुत्रपौत्रादिश्चानुपनीतोपित्रिवर्षाधिकवयः ग्राह्यः ए-
वमनूढभगिन्यादेरपित्रिपुरुषाधिकत्वंयुक्तंभाति एवंवधूकुलेप्यूह्यं एवमेवमंडनमुंडनादावपित्रिपुरुषगणनोह्या अत्रविशेषः पितामाता
पितामहः पितामहीपितृव्यः पूर्वपत्नीपूर्वस्त्रियःपुत्रोभ्रातानूढाभगिनीचैतेषांमरणविशेषतः प्रतिकूलदोषान्नैवकर्तव्योविवाहः एतद-
न्यत्रिपुरुषसपिंडमरणेशांत्यादिनादोषंपरिहृत्यविवाहःकार्यः संकटेतुपित्रादिमरणेपिकालप्रतीक्षाशांतिभ्यांदोषंनिर्हृत्यविवाहःकार्यः तत्र
व्यवस्था निश्चयोत्तरंमातापित्रोरेकैकमरणेतुशांत्यादिनाविवाहः तत्रपितुरब्दमिहाशौचंतदर्धंमातुरेवच मासत्रयंतुभार्यायास्तदर्धंभ्रात

पुत्रयोः अन्येषांतुसपिंडानामाशौचंमाससंमितं तदंतेशांतिकंकृत्वाततोलग्नंविधियते प्रतिकूलेनकर्तव्यंलग्नंयावदृतुत्रयं प्रतिकूलेसपिं-
डस्यमासमेकंविवर्जयेदित्यादिवाक्याश्रयेणव्यवस्थोच्यते अत्राशौचशब्देनप्रतिकूलकृतंविवाहानधिकारमात्रंकालप्रतिक्षार्थमुच्यतेअ-
तःपितृमरणेवर्षांतरंविनायकशांतिंकृत्वासंकटेविवाहःकार्यःअतिसंकटेषण्मासांतरंविनायकशांतिंश्रीपूजनादिशांतिंचकृत्वाविवाहःत-
तोप्यतिसंकटेमासांतरंशांतिद्वयांते विवाहइतिसंकटतारतम्येनपक्षत्रयं मातुर्मरणेषण्मासांतेविनायकशांत्याविवाहःअतिसंकटेमासां
तेशांतिद्वयंकृत्वोद्वाहःयत्तु प्रमीतौपितरौयस्यदेहस्तस्याशुचिर्भवेत् नदैवंनापिवापित्र्यंयावत्पूर्णोनवत्सरइतिपित्रोर्मृतौवर्षपर्यंतंसर्वश्रौ
तकर्मनिषेधवचनंतत्प्रागवाङ्निश्चयात्पित्रोर्मृतौसंकटाभावविषयंज्ञेयं भार्यामरणेमासत्रयांतेमासांतेवाश्रीपूजनादिशांतिः भ्रातृमरणेसा-
र्द्धमासांतेवाविनायकशांतिःपुत्रमृतौसार्द्धमासंमासंवाप्रतीक्ष्यश्रीपूजनादिशांतिःपितृव्यमरणेमासांतेविनायकशांतिःपितामह्याअनू-
ढभगिन्याश्चमरणेमासांतेश्रीपूजनादिशांतिःएतदन्य त्रिपुरुषसपिंडमरणेमासांतेश्रीपूजनादिशांतिः ततोविवाहःगुणवत्तरमातुर्मृतौष
ण्मासेनमनःखेदानपगमेवर्षप्रतीक्षा एवंगुणवत्तरभार्यायाःषण्मासपर्यंतंप्रतीक्षाज्योतिःप्रकाशेतुअतिसंकटवशेनमात्रादिमरणेमासा
धिकप्रतिक्षायाअसंभवेमासमध्येपिदशाहोत्तरंकिंचित्कालंप्रतीक्ष्योक्तव्यवस्थयाविनायकशांतिंश्रीपूजनादिनाशांतिंचकृत्वागांदत्वापुन
र्वाग्दानादिचरेदित्युक्तं सर्वो प्ययमपवादःसंकटेषुतारतम्येनबुधैर्योज्यःअल्पसंकटविषयेमहासंकटविषयकविधिकथनेवक्तुःकर्तु

श्चदोषएव दुर्भिक्षराष्ट्रभंगादिभयेपित्रोर्मरणशंकायांचनप्रतिकूलंदीर्घरोगिदूरदेशस्थविरक्तानांकन्यायाः प्रौढत्वेचप्रतिकूलदोषोनेत्यपवा-
दः श्रीपूजनादिशांतिश्चश्रियेजातइतिश्रियंइदंविष्णुरितिविष्णुंगौरीर्मिमायेतिगौरींत्र्यंबकमितिरुद्रंपरंमृत्योइतियमंचसंपूज्याष्टोत्तरश
ततिलाज्यंजुहुयात् ॐ भूः स्वाहा मृत्युर्नश्यतांस्वधायैस्वरवंवर्धतांस्वाहेतिततोहोमंसमाप्याचार्यगोद्वयंदक्षिणांप्रदद्यादितिकौस्तुभेद्रष्टव्या इ-
तिप्रतिकूलविचारः प्रेतकर्माण्यनिर्वृत्यचरेन्नाभ्युदयक्रियां आचतुर्थंततः पुंसिपंचमेशुभदंभवेत् अत्रप्रेतकर्मपदेनसपिंडीकरणात्पूर्व
भाविकर्माणिसपिंडीकरणंचसपिंडीकरणोत्तरंपार्वणविधिनोक्तानिमासिकानिचोच्यंते सपिंडीकरणादर्वागपकृष्यकृतान्यपि पुनरप्यप-
कृष्यंतेवृद्ध्युत्तरनिषेधणादित्यानुमासिकानामप्यपकर्षोक्तेः अभ्युदयपदेननांदीश्राद्धयुक्तंकर्ममात्रंग्राह्यं केचित्तुद्विवाहाद्येवग्राह्यमि
त्यूचुः आचतुर्थमितिनांदीश्राद्धकर्तारंपुरुषमारभ्यजनकचतुःपुरुषीजन्यचतुःपुरुषीसंतानभेदेनचचतुःपुरुषीसगोत्रागृह्यते तथा-
चनांदीश्राद्धकर्तुःपितृपितामहप्रपितामहाः पत्नीसहिताः कर्तुर्भार्यापुत्रपौत्रप्रपौत्रास्तद्भार्याश्चभ्रातातत्पुत्रपौत्रास्तद्भार्यापितृव्य-
तत्पुत्रपौत्रास्तद्भार्याश्चप्रपितामहस्यपुत्रपौत्रास्तद्भार्याश्चैतेषांमृतानामनुमासिकांतप्रेतकर्माकरणेमंगलंनकार्यमित्यर्थः नांदीश्राद्धक
र्तृमुख्यएवग्राह्योनतुमातुलादिर्गौणः मृतपितृकस्योपनयनादौसंस्कार्यमारभ्यैवचतुःपुरुषीगणना मातामहादेर्भिन्नगोत्रत्वेपि
नांदीश्राद्धेदेवतात्वात्प्रेतकर्माभावेमंगलंनभवतिमातामहत्वादेःस्वातंत्र्येणदेवतात्वाभावात्दर्शाहांत्यकर्माभावेपिमंगलप्रतिबंधोनास्तीत्यनरूपा

भावनिमित्तकमंगलप्रतिबंधकनिर्णयः मौंजीविवाहयोर्नांदीश्राद्धमारभ्यमंडपोद्वासनपर्यंतंमध्येदर्शादिनंयथानपतेत्तथाकार्यं दर्शा-
न्यपित्रोःक्षयाहादिश्राद्धदिनंयदिज्ञानादज्ञानाद्वापततितदात्रिपुरुषसपिंडैर्विवाहादिमंगलसमाप्त्युत्तरंश्राद्धंकार्यं एवंचदर्शा-
न्यश्राद्धस्यैवस्वरूपतोविवाहमध्यनिषेधः नतुदर्शवच्छ्राद्धरहितस्यापिश्राद्धतिथिमात्रस्य वृत्तेविवाहेपरतस्तत्कुर्याच्छ्राद्धमि-
त्याद्युक्तेः एतेनसंक्रांतिमन्वाद्यष्टकादिनानाश्राद्धदिनत्वाद्दर्शवन्मध्येपातोनिषिद्धइतिशंकानिरस्ता तेनषण्णवतिश्राद्धकर्तृभिः
सपिंडैर्मध्यपतितमन्वादेः प्रायश्चित्तादिनासंपत्तिःसंपाद्या इतिचतुर्थीकर्ममध्येदर्शादिनिर्णयः प्रारंभात्प्रागारंभोत्तरंवामातुःपि
तृव्यादेःकर्त्रंतरस्यपत्न्यावारजोदोषेयद्वक्तव्यंतद्व्रतबंधप्रकरणेविस्तरेणोक्तंततएवज्ञेयं रजोदोषजननाशौचादिसंभावनायांनांदी
श्राद्धस्यापकृष्यानुष्ठानेदिनावधिःएकविंशत्यहर्यज्ञेविवाहेदशवासराःत्रिषट्चौलोपनयनेनांदीश्राद्धंविधीयते दशादिनाद्यतिक्र-
मेपुनर्नांदीश्राद्धमित्यर्थात्सिद्धंनांदीश्राद्धोत्तरंसूतकमृतकयोः प्राप्तौनविवाहादिप्रतिबंधः विवाहव्रतयज्ञेषुश्राद्धेहोमेर्चनेजपे
आरब्धेसूतकंनस्यादनारब्धेतुसूतकं प्रारंभोवरणंयज्ञेसंकल्पोव्रतसत्रयोः नांदीमुखंविवाहादौश्राद्धेपाकपरिक्रियेत्युक्तेःइदंस-
न्निहितमुहूर्तांतराभावादिसंकटएवज्ञेयं॥ संकटाभावेतुनांदीश्राद्धेजातेपिसूतकांतेमुहूर्तांतरएवमंगलं सर्वोप्याशौचापवादोनन्य ६२
गतित्वेआर्तौचज्ञेयइतिसिंधूक्तेः तेनव्रतेसंकल्पोत्तरमाशौचेपिविप्रद्वारेवपूजादियज्ञादौमधुपर्कविधिनावरणोत्तरमपिऋत्विगंत

रत्नाभादिकेनन्यगतौसंकटेएवचमधुपर्कविधिनावृतस्याशौचाभावः एवंजपहोमादावप्यूह्यं श्राद्धपाकपरिक्रियापाकप्रोक्षणम्
एतदप्यार्त्तिसत्वे महासंकटेप्रारंभात्प्रागपिसूतकप्राप्तौकूष्मांडमंत्रैर्घृतहोमंकृत्वा पयस्विनींगांदत्वापंचगव्यंप्राश्यशुद्ध्यच्चूडोप
नयनोद्वाहप्रतिष्ठादिकमाचरेत् उपकल्पितसंभारस्यसन्निहितलग्नांतराभावेननाशाद्यापत्तावप्येवंशुद्धिः इदंजननाशौचमात्रविषय
मितिमार्तंडादौ कूष्मांडहोमादिनाशुद्धिपूर्वकंसूतकमृतकयोर्मध्येआरब्धेविवाहादौविप्राणांपूर्वसंकल्पितान्नभोजनेदोषोन पाकप
रिवेषणादिकमपिसूतकिभिःकार्यं होमादिविधिनाशुद्धिसंपादनादितिकौस्तुभेस्थितं नैतद्युक्तं लोकविद्विष्टत्वादतःपरगोत्रैरेवा-
न्नदानंयुक्तंभाति नांदीश्राद्धोत्तरंसूतकमृतयोःप्राप्तौपूर्वमन्नसंकल्पाभावेपिविवाहोत्तरकालसंकल्पितान्नभोजनंविप्रैःकार्यंअ
त्रापिपरैरन्नप्रदानंभोक्तव्यंचद्विजोत्तमैरिति सर्वसंमतंपरैरसगोत्रैरितिसिंधुमयूरवादौव्याख्यानात् पूर्वसंकल्पितान्नस्या-
पिभोजनसमयेसूतकप्राप्तौभोक्तृभिर्भुक्तशेषंत्यक्त्वापरगृहोदकैराचांतनादिविधेयं पाकशेषःसूतकिभिर्भोक्तव्यःभुंजानेषुचवि
प्रेषुत्वंतरामृतसूतके अन्यगेहोदकाचांताइतिस्मृतेः नांदीश्राद्धोत्तरंभोजनादन्यकालेसूतकप्राप्तौसूतकीगृहेभोक्तव्यं भुंजानेषुसूत
कप्राप्तौभोक्तृभिःपात्रस्थमप्यन्नंत्याज्यमितिवाचनिकएवविशेषः नहिवचनस्यातिभारइतिन्यायात् ममतुभुंजानेष्वितिवाक्यमारब्धा
नारब्धसर्वकर्मस्यसंकल्पितान्नविषयमितिभाति इतिविवाहादौरजोदोषसूतकप्राप्तिनिर्णयः विवाहात्पूर्वंकन्यायांरजोदर्शनेमातृपित्रोः

मातॄणांनरकपातः कन्यायावृषलीत्वंतद्भर्तुर्वृषलीपतित्वं अत्रशुद्धप्रकारः कन्यादाताऋतुसंख्ययागोदानानिएकंवागोदानंयथाशक्ति
ब्राह्मणभोजनंवाकृत्वाकन्यादानेयोग्योभवेत् कन्यातूपवास त्रयंतेगव्यपयःपानंकृत्वाविप्रकुमार्यैसरत्नभूषणंदत्वाद्वाहयोग्या
भवति वरश्चकूष्मांडहोमपूर्वकंतामुद्वहेत् अन्नंदाषीस्यादितिविवाहहोमकालेरजोदोषेतांस्नापयित्वायुंजानेतितैत्तिरीयमंत्रेणप्रा-
यश्चित्तंहुत्वाहोम तंत्रं समापयेत् यदातुदात्रभावाद्रजोदर्शनंतदाकन्यावर्षत्रयंप्रतीक्ष्यस्वयंवरंवृणुयात् नात्रवरस्यापिदोषः इ-
तिकन्यारजोदोषनिर्णयः॥ पक्षमध्येतिथिद्वयस्यक्षयेणयस्त्रयोदशदिनात्मकःपक्षःसक्षयपक्षः तदाबहुप्रजासंहारोराजसंहारो-
वा क्षयपक्षेचौलोपनयनोद्वाहादिवास्तुकर्मादिशुभंनकार्यं क्षयमासाधिमासगुरुशुक्रास्तादौविवाहनिषेधः प्रथमपरिच्छेदे एवंसिंहस्थ
गुरुनिषेधनिर्णयोपिप्रथमपरिच्छेदेद्रष्टव्यः क्षयसंवत्सरोपिनिषिद्धः शीघ्रगत्यापूर्वराशिशेषमतिक्रम्यराश्यंतरसंचारोतिचारस्तंप्राप्तोगु
रुः पुनः पूर्वराशिंवक्रगत्यायदिनायाति तदासक्षयसंवत्सरःसर्वकर्मसुवर्ज्यः तत्रमेषवृषभवृश्चिककुंभमीनराशिषुनदोषःकेचिद्गो-
दादक्षिणदेशेकेष्वतिचारादिगुरुदोषोनेत्याहुः इतिक्षयपक्षादिविचारः मुख्यंगुरुबलंवध्वावरस्येष्टंरवेर्बलं द्विपंचसप्तनवैकादशस्थो
गुरुः कन्यायाःशुभः जन्मतृतीयषष्ठदशमस्थानेषुपूजाहोमात्मकशांत्याशुभः चतुर्थाष्टमद्वादशस्थानेषुदुष्टफलः कर्कधनुर्मीन
गश्चतुर्थादिस्थानेपिनदुष्टःसंकटेचतुर्थद्वादशयोर्द्विवारमष्टमस्त्रिवारंहोमादिरूपपूजयार्चितःशुभः वरराशेस्त्रिषट्दशैकादश

स्थानेरविः शुभः अन्यत्रग्रहमखोक्तपूजयाशुभःगुरुपूजाप्रकारउपनयनप्रकरणेउक्तः जन्मतोगर्भतोवापंचमवर्षप्रभृति अष्टमव
र्षपर्यंतंकन्याविवाहेउचितःकालःषड्वर्षोत्तरंवर्षद्वयंप्रशस्ततरः षडब्दमध्येनोद्वाह्याकन्यावर्षद्वयंयतःसोमोभुंक्तेततस्तद्वद्गंधर्वश्च
ततोनलइत्युक्तेः नवमदशमयोर्मध्यमः एकादशवर्षेधमः द्वादशादौप्रायश्चित्तावहः ब्राम्होदैव आर्षःप्राजापत्यआसुरोगांधर्वोराक्ष
सःपैशाचइत्यष्टौविवाहाः योग्यवरमाहूयालंकृत्यकन्यादानविधिनातस्मैदानंब्राम्होविवाहः यज्ञेऋत्विक्कर्मकुर्वतेलंकृत्यकन्यार्पणं
दैवः वरादेकंगोमिथुनंद्वेवागृहीत्वातस्मैकन्यार्पणमार्षःइदंगोमिथुनग्रहणंननिंदंति तस्यकुमारीपूजनार्थत्वेनकन्याविक्रयाभावात्
त्वयैतयैवसहगृहधर्मआचरणीयएतस्याजीवनपर्यंतंविवाहोत्तरंचतुर्थाश्रमोवानकार्यइत्याभाष्यकन्यादानंप्राजापत्यः ज्ञातिभ्यो
यथेच्छंधनंदत्वाविवाहआसुरः वरवध्वोरिच्छयान्योन्यसंयोगोगांधर्वः युद्धादिना बलाद्धरणंराक्षसः चौर्येणकन्याहरणंपैशाचः
पूर्वचतुर्षुपूर्वःपूर्वःश्रेष्ठःउत्तरेषूत्तरोत्तरोनिंद्यः तत्रविप्रस्यब्राह्मदैवौप्रशस्तौ क्षत्रियस्यगांधर्वराक्षसौ आसुरोवैश्यस्य आर्षप्रा-
जापत्यपैशाचाःसर्वेषांसंकरेराक्षसभिन्नाःसप्तविप्रस्य ब्राह्मदैवेतरेषट्क्षत्रियस्य वैश्यशूद्रयोर्ब्राह्मदैवराक्षसभिन्नाः पंचसर्वेष्व
पिविवाहेषुनत्तत्प्रकारेः कन्यापरिग्रहोत्तरंस्वस्वगृह्यरीत्याविवाहहोमादिविधिरावश्यकः दानविधिनादानंसर्वत्रनभवति पैशाचा
दौसप्तपदीविधेःपूर्वमन्यस्मैकन्यादेया ब्राह्मादिष्वपिकन्यादानोत्तरमपिसप्तपदीविधेःपूर्ववरस्यषंढत्वादिदोषज्ञानेवरमृतौवा

कन्यान्यस्मैदेया ब्राह्मविवाहोढायांजातः पुत्रोदशपूर्वान्दशपरानपितॄंस्तारयते दैवोढापुत्रःसप्तसप्त प्राजापत्योढापुत्रः षट्षट् आर्षो-
ढापुत्रस्त्रींस्त्रीन् आश्वलायनसूत्रेतुब्राह्म्यादिषूढादशादशाष्टौसप्तचपूर्वानपरांश्चपुत्रस्तारयतइत्युक्तं अन्येषुदुर्विवाहेषुब्रह्मधर्मद्वि-
षःसुताः वाग्दानोत्तरंवरस्यदेशांतरगमनेषण्मासंप्रतीक्ष्यान्यस्मैदेया कन्यायाःशुल्कंप्रदायगमनेवर्षंप्रतीक्षा यत्तुबलाद्विवाहसगो-
त्रत्वक्लीबत्वादिवरदोषेवाकन्यासप्तपदीविध्युत्तरमपिअन्यस्मैदेयेतितत्कलियुगेनिषिद्धम् वाग्दानोत्तरंपातित्यादिदोषाभावेपि
कन्यामदातुर्दंड उक्तः एवंकन्यायाअपस्मारदोषमनुक्त्वादातापिदंड्यः अधमोद्वाहेषुद्विजभोजनादिकृतेआसुरे एकमुपवासोगां-
धर्वेत्रिरात्रंराक्षसपैशाचयोश्चांद्रायणंप्रायश्चित्तं इतिविवाहभेदाः दाराग्निहोत्रसंयोगंकुरुतेयोग्रजेस्थिते सकनिष्ठःपरिवेत्ताज्ये-
ष्ठःपरिवित्तिः एवंज्येष्ठायामनूढायांकनिष्ठकन्योद्वाहेज्येष्ठकन्यादिधिषुःकनिष्ठाग्रेदिधिषूः अत्रप्रायश्चित्तं अज्ञानतःपित्रादिदत्तो-
द्वाहेभ्रात्रोःपरिवेतृपरिवित्तिसंज्ञयोः कृच्छ्रद्वयंकन्यायाःकृच्छ्रंदातुरतिकृच्छ्रंयाजकस्यचांद्रायणं ज्ञानतःपित्राद्यदत्तोद्वाहे सर्वे-
षांवत्सरंकृच्छ्राचरणंकामतःपित्रादिदत्तोद्वाहेत्रैमासिकं अज्ञानेनादत्तोद्वाहेचांद्रायणादिदिधिषूपतेरतिकृच्छ्रकृच्छ्रौ अत्राप-
वादः सापत्नेदत्तकेवाज्येष्ठकनिष्ठस्यदाराग्निहोत्रग्रहणेदोषोनसोदरेपिक्लीबमूकबधिरवामनभग्नपादत्वादिदोषयुतेदेशांतरस्थे
वेश्यासक्तेपतितेमहारोगिण्यतिवृद्धेकृषिसक्तेधनवृद्धिराजसेवादिव्यापारासक्तेचौर्यासक्तेउन्मत्तेविवाहाग्निहोत्रेच्छानिवृत्तेचज्येष्ठे

कनिष्ठस्यदाराग्निहोत्रग्रहणेदोषोनदेशांतरंगतं ज्येष्ठमष्टौद्वादशवर्षाणि कनिष्ठः प्रतीक्षेत एवंकन्यायाः अपिज्येष्ठायाभिन्नमातृ-
जत्वेकनिष्ठाविवाहेदोषोन एवंमूकत्वादिदोषयुतायांज्येष्ठायामूह्यं इतिपरिवेत्रादिनिर्णयः अथकन्यादातृक्रमः पितापिताम-
होभ्रातापितृकुलस्थः पितृव्यादिर्मातृकुलस्थोमातामहमातुलादिः सर्वाभावेजननीत्येवंपूर्वाभावेपरः परः भ्रातॄणामुपनीत-
नामेवाधिकारः॥ अनुपनीतभ्रातुर्मात्रादेश्च सत्वेमात्रादेरेवाधिकारोन त्वनुपनीतभ्रातुः सर्वाभावे कन्यास्वयंवरं वृणु-
यात् कन्यास्वयंवरे मातुर्दातृत्वेन्तताभ्यामेवनांदीश्राद्धंकार्यं तत्रमाताकन्यावास्वयंप्रधानसंकल्पमात्रंकृत्वान्यब्राह्मणद्वाराकारये-
त् वरस्तुसंस्कर्ताभ्रात्राद्यभावेस्वयमेवनांदीश्राद्धंकुर्यान्नमाताउपनयनेन क्रमोधिकारस्यजातत्वात् द्वितीयादिविवाहेवरः स्वयमेवनां-
दीमुखंकुर्यात् परकीयकन्यादानेविशेषः आत्मीकृत्यसुवर्णेनपरकीयांतुकन्यकां धर्मेणविधिनादानमसगोत्रेपियुज्यते इतिदातृनि-
र्णयः वरवध्वोरपिनांदीकर्तृत्वनिर्णयः मूलनक्षत्राद्यपादत्रयजातौवधूवरौस्वस्वश्वशुरंनाशयतः आश्लेषांत्यपादत्रयजातौश्वश्रूंज्ये-
ष्ठांत्यपादजातावन्योन्यज्येष्ठभ्रातरंविशाखांत्यपादजातावन्योन्यकनिष्ठभ्रातरंमघाप्रथमपादेमूलवत्फलंकेचिदाहुः केचिदुपनयन-
स्यद्वितीयजन्मरूपत्वात्तेनचद्वितीयजन्मनापूर्वजन्मसंभवमूलादिदोषस्यनिरस्तत्वाद्वरस्यश्वशुरघातित्वादिदोषोनेत्यपवादंसंकटे
वदंति श्वशुराद्यभावेवध्वा अपिनदोषः नक्षत्रवृक्षनदीनाम्नींनांत्यपर्वतनामिकां नपक्ष्यहिप्रेष्यनाम्नींनविभीषणनामिकामुद्वहेदिति

ध॰सिं कन्यान्यस्मैदेया ब्राह्मविवाहोढायांजातः पुत्रोदशपूर्वान्दशपरानपितॄंस्तारयते दैवोढापुत्रःसप्तसप्त प्राजापत्योढापुत्रः षट् षट् आर्षो- तृ॰प॰पृ॰
६४ ढापुत्रस्त्रींस्त्रीन् आश्वलायनसूत्रे तु ब्राह्म्यादिषुढादशादशाष्टौसप्तमत्रपूर्वान्परांश्च पुत्रस्तारयतइत्युक्तं अन्येषुदुर्विवाहेषुब्रह्मधर्मद्वि-
षः स्मृताः वाग्दानोत्तरंवरस्यदेशांतरगमनेषण्मासंप्रतीक्ष्यान्यस्मैदेया कन्यायाः शुल्कंप्रदायगमनेवर्षंप्रतीक्षा यत्तुबलाद्विवाहसगो-
त्रत्वक्लीबत्वादिवरदोषेवाकन्यासप्तपदीविध्युत्तरमपि अन्यस्मैदेयेति तत्कलियुगेनिषिद्धम् वाग्दानोत्तरंपातित्यादिदोषाभावेपि
कन्यामदातुर्दंड उक्तः एवंकन्यायाअपस्मारदोषमनुक्त्वादातापिदंड्यः अधर्मोद्वाहेषु द्विजभोजनादिकृते आसुरे एकमुपवासोगां-
धर्वेत्रिरात्रंराक्षसपैशाचयोश्चांद्रायणंप्रायश्चित्तं इतिविवाहभेदाः दाराग्निहोत्रसंयोगंकुरुतेयोग्रजेस्थिते सकनिष्ठः परिवेत्ताज्ये-
ष्ठः परिवित्तिः एवंज्येष्ठायामनूढायांकनिष्ठकन्योद्वाहेज्येष्ठकन्यादिधिषुः कनिष्ठाग्रेदिधिषूः अत्रप्रायश्चित्तं अज्ञानतः पित्रादिदत्तो-
द्वाहेभ्रात्रोः परिवेतृपरिवित्तिसंज्ञयोः कृच्छ्रद्वयंकन्यायाः कृच्छ्रंदातुरतिकृच्छ्रंयाजकस्यचांद्रायणं ज्ञानतः पित्राद्यदत्तोद्वाहे सर्वे-
षांवत्सरंकृच्छ्राचरणंकामतः पित्रादिदत्तोद्वाहेत्रैमासिकं अज्ञानेनादत्तोद्वाहेचांद्रायणादिदिधिष्वाधिपतेरतिकृच्छ्रकृच्छ्रौ अत्राप-
वादः सापत्नेदत्तकेवाज्येष्ठेकनिष्ठस्यदाराग्निहोत्रग्रहणेदोषोनसोदरेपिक्लीबमूकबधिरवामनभग्नपादत्वादिदोषयुतेदेशांतरस्थे ६४
वेश्यासक्तेपतितेमहारोगिण्यतिवृद्धेकृषिसक्तेधनवृद्धिराजसेवादिव्यापारासक्तेचौर्यासक्तेउन्मत्तेविवाहाग्निहोत्रेच्छानिवृत्तेचज्येष्ठे

कनिष्ठस्यदाराग्निहोत्रग्रहणेदोषोन देशांतरंगतं ज्येष्ठमष्टौद्वादशवर्षाणि कनिष्ठः प्रतीक्षेत एवंकन्यायाः अपिज्येष्ठायाभिन्नमातृ
जत्वेकनिष्ठाविवाहेदोषोन एवंमूकत्वादिदोषयुतायांज्येष्ठायामूह्यं इतिपरिवेत्त्रादिनिर्णयः अथकन्यादातृक्रमः पितापितामह-
होभ्रातापितृकुलस्थः पितृव्यादिर्मातृकुलस्थोमातामहमातुलादिः सर्वाभावेजननीत्येवंपूर्वाभावेपरः परः भ्रातॄणामुपनीत
नामेवाधिकारः॥ अनुपनीतभ्रातुर्मात्रादेश्चसत्त्वेमात्रादेरेवाधिकारोनत्वनुपनीतभ्रातुः सर्वाभावेकन्यास्वयंवरंवृणु
यात् कन्यास्वयंवरेमातुर्दातृत्वेचताभ्यामेवनांदीश्राद्धंकार्यं तत्रमाताकन्यावास्वयंप्रधानसंकल्पमात्रंकृत्वान्यद्ब्राह्मणद्वाराकारये
त् वरस्त्वसंस्कृतभ्रात्राद्यभावेस्वयमेवनांदीश्राद्धंकुर्यान्नमाताउपनयनेनकर्माधिकारस्यजातत्वात्द्वितीयादिविवाहेवरः स्वयमेवनां
दीमुखंकुर्यात् परकीयकन्यादानेविशेषः आत्मीकृत्यसुवर्णेनपरकीयांतुकन्यकां धर्मेणविधिनादानमसगोत्रेपियुज्यते इतिदातृनि
र्णयेवरवध्वोरपिनांदीकर्तृत्वनिर्णयः मूलनक्षत्राद्यपादत्रयजातौवधूवरौस्वस्वश्वशुरंनाशयतः आश्लेषांत्यपादत्रयजातौश्वश्रूंज्ये
ष्ठांत्यपादजातावन्योन्यज्येष्ठभ्रातरंविशाखांत्यपादजातावन्योन्यकनिष्ठभ्रातरंमघाप्रथमपादेमूलवत्फलंकेचिदाहुः केचिदुपनयन
स्यद्वितीयजन्मरूपत्वात्तेनचद्वितीयजन्मनापूर्वजन्मसंभवमूलादिदोषस्यनिरस्तत्वाद्वरस्यश्वशुरघातित्वादिदोषोनेत्यपवादसंकटे
वदंति श्वशुराद्यभावेवध्वा अपिनदोषः नर्मदानदीनाम्नींनांत्यपर्वतनामिकां नपक्ष्यहिप्रेष्यनाम्नींनविभीषणनामिकामुद्वहेदिति

ध॰सिं॰ वरायपुंस्त्वंपरीक्ष्यकन्यादेया यस्याप्सुप्लवतेबीजंह्लादिमूत्रंचफेनिलमित्यादिपुंस्त्वपरीक्षा कुलंचशीलंचवपुर्वयश्चविद्यांचवित्तंच तृ॰प॰पू॰
६५ सनाथतांच एतान्गुणान्सप्तपरीक्ष्यदेयाकन्याबुधैःशेषमचिंतनीयं इतिवधूवरयोर्मूलजातत्वादिगुणदोषनिर्णयः अथविवाहेमासादिनि
र्णयःमाघफाल्गुनवैशाखज्येष्ठमासाःशुभप्रदाः मार्गशीर्षोमध्यमःस्यात्क्वचिदाषाढकार्तिकौ अत्रमिथुनेर्के आषाढोवृश्चिकेर्केकार्तिक-
श्चदेशाचारानुरोधेनग्राह्यौनसर्वदेशे एवंमकरस्थःपौषोमेषस्थःचैत्रोपि ज्येष्ठयोर्वधूवरयोर्ज्येष्ठमासिविवाहोनशुभः मासांतरेमध्य
मः नज्येष्ठयोर्विवाहः स्याज्ज्येष्ठमासिविशेषतः द्वौज्येष्ठौमध्यमौप्रोक्तावेकज्येष्ठंशुभावहं ज्येष्ठत्रयंनकुर्वीतविवाहेसर्वसंमतमित्यु
क्तेःतथाचज्येष्ठमासोज्येष्ठगर्भस्यमंगलेमध्यमःजन्ममासजन्मनक्षत्रादिकंज्येष्ठापत्यस्यनिषिद्धंसार्वकालमेकेविवाहमितित्वासु
राद्याधर्मविवाहविषयं मयूखे आर्द्रादिदशनक्षत्रेषुसूर्याधिष्ठितेषुविवाहमौंज्यादिकंवसिष्ठादिभिर्निषिद्धमित्युक्तं नैतत्कौस्तुभसिंधा-
दिग्रंथेमार्तंडादिज्योतिर्ग्रंथेष्वपीतिबहवःशिष्टाः आर्द्रादिप्रवेशदोषंनमन्यंते अमावास्यातिनिषिद्धारिक्ताष्टमीषष्ठ्योल्पफलाः अन्यास्ति
थयोबहुफलाः शुक्लपक्षःश्रेष्ठः कृष्णस्त्रयोदशीपर्यंतोमध्यमः सोमबुधगुरुशुक्रवाराःशुभाः अन्येमध्यमाः रोहिणीमृगमघास्तिस्र
उत्तराहस्तस्वातीमूलानुराधारेवत्यःसर्वसंमतनक्षत्राणिहरदत्तमतेचित्राश्रवणधनिष्ठाश्विन्यइत्यधिकानिचत्वारितत्रापिखलग्रहयु ६५
तंनक्षत्रंवर्ज्यंचंद्रताराबलंकन्यावरयोरुभयोरपि अन्यतरस्यचंद्रबलाभावेरजतादिदानंकार्यंमेषःकन्याघरःसिंहोनक्रःकुंभंधनुर्वृषः

मीनः सिंहोधनुः कुंभोजादीनांघातचंद्रमाः यात्रायांयुद्धकार्येषुघातचंद्रंविवर्जयेत विवाहे सर्वमांगल्येचौलादौव्रतबंधने घातचंद्रोनै
वचिंत्योयज्ञेसीमंतजातयोः मृत्युयोगेपारिघार्धेभद्रायांपातवैधृतौ विष्कंभादद्वेदुष्टभागेतिथिक्षयेपिच यामार्धकुलिकादौचगंडां
तेरविसंक्रमे केतूद्गमेभूमिकंपेविवाहाद्यंविवर्जयेत् ग्रहणपादादिग्रासेभिन्नेचतुःषडष्टदिवसाः मार्गर्धितावर्ज्याः भूकंपेउल्कापाते
चत्रिदिनंधज्वपातेचकंदीनंवर्ज्यं यावत्केतूद्गमस्तावदशुभः समयोभवेत् अस्यापवादः भूकंपादेर्नदोषोस्तिवृष्टिश्चाङ्कूतेसतिदि
वाविवाहः प्रशस्तः रात्रावपिकन्यादानंहेमाद्यादिमते प्रशस्तंभवति॥ अथलग्नेग्रहवलं त्रिषष्ठाष्टस्वर्केस्त्रिजलधनगोवृजः स्तिसुः
तास्त्रिषष्ठस्थोज्ञेज्योव्ययनिधनवर्ज्यो १२। ८ भृगुसुतः द्वितीयाब्धौस्वकाम्नतनुषु २।४।५।३।१०।१ रिपु ६ व्ययष्टसुशनिस्तमः
केतुश्चायंभवतिसुखहेतुश्वसफलः अथलग्नवर्ज्यग्रहाः रविर्लग्नेचंद्रस्तनुरिपुमृतिस्थः ८ क्षितिसुतोष्टलग्नाम्त्रे ८।१।१० ज्ञे-
ज्यौनिधनउशनास्व्यष्टरिपु ६ पुशनिः शेषोलग्नेतनुपतिरथार्यष्टमगृहेविवाहस्तुः सर्वेमदनसदने ७ नैवशुभदाः शेषौराहुके-
तू॥ अन्येद्वादशगंचंद्रं द्वेकेशनवमाशपोषष्ठाष्टगोलुधनाम्त्रे १० वर्ज्यौनाहुर्मनीषिणः मेषान्नकान्तुलात्स्वकीत्रिगणपानवमांशा
के: शस्ताहृषनृत्युक्कंककन्यातूलधनुर्झषाः अथैकविंशतिमहादोषाः दुःपंचांगग्रहमोस्त्रकसविधूरवलतनुःषण्मृतांदुःसितारोसंक्रांति
गंडदोषःसखलभादिनजोचक्रचक्रार्धपातोरंधलग्नंकुवर्गोस्तगखलउदयास्ताशुचिःक्रूरवेधःकर्नयैकार्गलांघ्रिग्रहणफलवीदुः

क्षणोत्पातनाशेच अथसंकटेगोधूलं गोधूलंपद्जादिकेशुभकरंपंचांगशुद्धोरवेरर्धास्तात्सरपूर्वतोर्धघटिकंतत्रेंदुमष्टारिगं सोग्रांगंकुज
मष्टमंगुरुश्चमाहुः पानमर्कैश्चमंजत्स्याष्टिमसुरवाप्तिसंकटइदंसद्यौवनाढ्येकन्चित् यथोक्तचंद्रताराद्यभावेदानानि चंद्रेच शंखंलवणंचता
रेतिथौविरुद्धेधान्यतंडुलांश्च धान्यंनदद्यात्करणेचवारेयोगेविरुद्धेकनकंचदेयं षड्वर्गशुद्ध्यादिविचारः कालसाधनादिप्रकारः कु-
लिकादिस्वरूपाणिचज्योतिर्ग्रंथेभ्योज्ञातव्यानि विस्तरभयान्नेहोच्यंते इतिमुहूर्तविचारसंक्षेपः मंडपनिर्माणाद्यंगजातमंगिनोवि
वाहादेरुक्तनक्षत्रादौकार्यं कंडनदलनयवारकमंडपमृदादिवर्णकाद्यखिलं तत्संबंधिगतागतमृत्सैववाहिकेकुर्यादित्युक्तेः यवारकंवि
क्रमाइतिभाषायां एवंहारिद्रादि अंगेषुचंद्रबलंनापेक्ष्यं विवाहांगंविवाहात्प्राक्तृतीयषष्ठनवमदिनेषुनकार्यं तत्रमंडपः षोडशद्वाद
शदशाष्टान्यतमसंख्यहस्तश्चतुर्द्वारःकार्यः मंडपेचतुर्वरकरांपंचवधूकरांवावेदींचतुरस्रांसोपानयुतांप्राक्प्रवणांरंभास्तंभादिभिःस-
र्वतःसुशोभितांगृहनिर्गमाद्वामभागेकुर्यात् अथकन्यायाजन्मकालीनग्रहादियोगसूचितवैधव्यपरिहारोपायः तत्रमूर्तिदानं
कन्यादेशकालौसंकीर्त्यवैधव्यहरंश्रीविष्णुप्रतिमादानंकरिष्ये इतिसंकल्प्यपलतदर्धतदर्धान्यतमप्रमाणहेमनिर्मितांविष्णुप्रति-
मांचतुर्भुजांसायुधांवृतेनाचार्येणाग्न्युत्तारणादिपूर्वकंषोडशोपचारैःपूजयेत् वस्त्रार्पणकालेपीतवस्त्रंपुष्पार्पणकालेकुमुदो
त्पलमालांचदद्यात् पूजांतेकन्यादेवंप्रणम्यमंत्रेणदद्यात् यन्मयाप्राचिजनुषिघ्नंत्यापतिसमागमं विषोपविषशस्त्राद्यैर्हतोवापि

विरक्तया भाव्यमाणंमहाघोरंयशःसौख्यधनापहं वैधव्याद्यतिदुःखौघंतन्नाशयसुखामये बहुसौभाग्यवृद्ध्यैचमहाविष्णोरिमांत
नूं सौवर्णीं निर्मितांशान्त्यातुभ्यंसंप्रददेद्विजेति ततोयथाशक्तिहेमदक्षिणांदत्वा अनघाद्याहमस्मीतितिर्निवेदेत् एवमस्त्वितिविप्रोक्तिःत
तोविप्रभोजनं अथवैधव्यहरःकुंभविवाहः विवाहकर्त्तापित्रादिः कन्यावैधव्यहरंकुंभविवाहंकरिष्येइतिसंकल्प्यनांदीश्राद्धांतंकृत्वा
महीद्यौरित्यादिनाकुंभस्थापनांतेतत्रवरुणप्रतिमायांवरुणंसंपूज्य तत्र कलशमध्ये विष्णुप्रतिमायां विष्णुं षोडशोपचारैः संपूज्य
प्रार्थयेत् वरुणांगस्वरूपायजीवनानांसमाश्रय पतिंजीवयकन्यायाश्चिरंपुत्रसुखंकुरु देहिविष्णोवरंदेव कन्यांपालयदुःख
तइति ततोविष्णुरूपिणेकुंभायेमांकन्यांश्रीरूपिणींसमर्पयामीति समर्प्य परित्वेत्यादिमंत्रेरधस्तादुपरिचकुंभंकन्यांच मंत्रावृ
त्यापरिवेष्टयततःकुंभंनिःसार्यजलाशयेप्रभज्यशंखजलेनसमुद्रज्येष्ठेत्यादिमंत्रैः पंचपल्लवैःकन्यामभिषिच्यविप्रान्भोजयेदि
ति इतिकुंभविवाहः अथवरस्य मृतभार्यात्वपरिहारोपायः तत्रपरिवेत्तृत्वपापात्मृतभार्यात्वंतत्पापपरिहारायप्राजापत्यत्र
यंचांद्रायणत्रयंकृत्वा असकृन्मृतभार्यात्वयोगतदुभयत्रयमावृत्त्याकृत्वा मृतभार्यात्वनिरसनद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं अयुत
संख्यचर्वाज्यहोमंकरिष्यइतिसंकल्प्याग्निस्थापनांतेऽन्वाधानेदुर्गाग्निविष्णून् अष्टाधिकायुतसंख्याभिश्चर्वाज्याहुतिभिः शेषे
णस्विष्टकृतमित्यादिप्रतिदेवतंतूष्णींनिरूप्यप्रोक्ष्यचत्यागकाले अष्टोत्तरायुतसंख्याहुतिपर्याप्तंचर्वाज्यद्रव्यंयथामंत्रलिंगंदुर्गा

यै अग्नयेविष्णवेचनममेतित्यजेत् जातवेदसेत्यनुवाकस्य उपनिषद्ऋषयः दुर्गाग्निविष्णवोदेवताः त्रिष्टुप्छंदः चर्वाज्यहोमेविनियो
गः अनुवाकावृत्त्याप्रत्यृचंहोमः तत्रप्रथमंचतुरधिकपंचसहस्रसंख्यश्चरुहोमस्ततश्चतुरधिकपंचसहस्राज्यहोमइत्येवमयुतहो
मः होमशेषंसमाप्यदशविप्रान्भोजयेदिति अथवाकस्यचिद्ब्राह्मणस्यविवाहंकुर्यात् अथमृतपुत्रत्वदोषेब्राह्मणोद्वाहनंहरि
वंशश्रवणंमहारुद्रजपश्चेतित्रीणिव्यस्तानिसमस्तानिवाशक्त्यपेक्षयाकुर्यात् रुद्रजपदशांशेनाज्याक्तदूर्वाहोमः हरिवंशश्रवण
विधिरन्येपिविधयोविस्तरेणप्रागुक्ताः यथाशक्तिभूषणालंकृतकन्याप्रदाताश्वमेधयाजीभयेषुप्राणदाताचेतित्रयः॥ समपु-
ण्याः श्रुत्वाकन्याप्रदातारंपितरःसपितामहाःविमुक्ताःसर्वपापेभ्योब्रह्मलोकंव्रजंतिते इतिकन्यादानप्रशंसा विष्णुंजामातरं
मत्वातस्यकोपंनकारयेत् अप्रजायांतुकन्यायांनाश्नीयात्तस्यवैगृहे इतिकन्यागृहेपित्रोर्भोजननिषेधः विवाहमध्येस्त्रियासह
भोजनेपिनदोषः अन्यदापत्न्यासहभोजनेचांद्रायणप्रायश्चित्तं अथवाग्दानादिविचारः विवाहनक्षत्रादियुक्तेसुदिनेवरस्य
पित्रादिः कन्यागृहंगत्वाकन्यापूजनंकरिष्येतदंगत्वेनगणपतिपूजनंवरुणपूजनंचकरिष्येइतिसंकल्प्यकन्यापितातुकरिष्य-
माणकन्यादानांगभूतंवाग्दानंकरिष्येतदंगगणपतिपूजनंवरुणपूजनंचकरिष्येइतिसंकल्प अवशिष्टःप्रयोगोन्यत्रज्ञेयः अ-
थविवाहदिनेतत्पूर्वदिनेवावध्वाहरिद्रातैलादिनामंगलस्नानंकारयित्वातच्छेषहरिद्रादिनावरस्यमंगलस्नानंकरणीयमित्याचारः

एवंवरस्यापित्रादिः पत्न्यासंस्कार्येणचसह कृताभ्यंगस्नानोहुतवासाः प्राङ्मुखउपविश्यस्वदक्षिणेपत्नींतद्दक्षिणेसंस्कार्यमुपवेश्यदेशकालौ
संकीर्त्यममास्यपुत्रस्यदेवपित्र्यऋणापाकरणहेतुधर्मप्रजोत्पादनसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंविवाहाख्यसंस्कारकर्मकरिष्ये तद
ंगत्वेनस्वस्तिवाचनंमातृकापूजनंनांदीश्राद्धंनांदिन्यादिमंडपदेवतास्थापनंचकरिष्ये तदादौनिर्विघ्नतासिद्ध्यर्थंगणपतिपूजनंकरिष्ये
इतिपुत्रविवाहेसंकल्पः कन्याविवाहेतुजातकर्मादिलोपममास्याःकन्यायाःजातकर्म नामकर्मसूर्यावलोकननिष्क्रमणोपवेशनान्नप्राशनचौ
लसंस्काराणांबुद्धिपूर्वकलोपजन्यप्रत्यवायपरिहारार्थंप्रतिसंस्कारमर्धकृच्छ्रंचूडायाःकृच्छ्रंतत्प्रत्याम्नायगोनिष्क्रयीभूतयथाशक्तिरज
तदानेनाहमाचरिष्येगर्भाधानसीमंतयोर्लोपेतयोरप्यूहः ततोममास्याःकन्यायाःभर्त्रासहधर्मप्रजोत्पादनगृह्यपरिग्रहधर्माचरणे
ष्वधिकारसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंविवाहाख्यसंस्कारंकरिष्यइतिविशेषः शेषंपूर्ववत् भ्राताममभ्रातुरितिभगिन्याइतिवापितृ
व्यादिःकृतोममभ्रातुःसुतस्यभ्रातृकन्यायाइतिवासंकल्पोह्यःकुर्यात वरवध्वोःस्वयंकर्तृत्वेममदेवपित्र्यऋणेत्यादिममभर्त्रासहेत्यादि
चसंकल्पः केचित्स्वस्तिवाचनकालेकन्यादानादिकालेवाप्रधानविवाहसंस्कारसंकल्पंनकुर्वंतिसप्रमादइतिबह्वृचः अन्येतुकन्यादानवि
वाहहोमादिसंकल्पस्तदतिरिक्तविवाहपदार्थाभावादित्याहुः मातृकापूजांतेमृतपितृमातामहोवरवध्वोःपितास्वपित्राद्युद्देशकपार्वणमप्युक्ततंनां
दीश्राद्धंकुर्यादित्यसंदिग्धं॥मातर्येवजीवंत्यांतत्पार्वणलोपः मातामहमातृजीवनेतत्पार्वणमात्रलोपः तथाचोभयत्रपार्वणद्वयेनैव

ध॰सिं॰ नांदीश्राद्धसिद्धिः मातृमातामहयोर्जीवनेपि तृपार्वणेनैव तत्सिद्धिः पितृप्रपितामहमृतौ पितामहजीवने च पितृप्रपितामहतत्पितॄनु तृ॰प॰पू॰
६८ द्दिश्य पितृपार्वणं तथा च पितृप्रपितामहतत्पितरो नांदीमुखाइदं वः पाद्यं इत्यादिप्रयोगः प्रपितामहमातृजीवने पितृपितामहत-
त्पितामहा इत्युद्देशः पितृमृतौ पितामहप्रपितामहजीवने पितः पितामहस्य पितामहप्रपितामहौ च नांदीमुखाइत्युच्चारः ॥ एवं
मातृमरणेपि तामहीमातृजीवने मातः पितुः पितामहीप्रपितामह्यौ च नांदीमुखाइत्युच्चारः प्रपितामहीमातृजीवने मातृपितामह्यौ
पितुः प्रपितामह्यौ च नांदीमुखाइत्युच्चारः पितामहीप्रपितामह्योर्जीवने मातः पितामहस्य पितामहीप्रपितामह्यौ चेत्युच्चारः मु-
ख्यमातृजीवने सपत्नमातृमरणेपि न मातृपार्वणं एवं मुख्यपितामहीजीवने पितामह्याः सपत्नीमृतावपि तया सह न मातृपार्वणं किं-
तु पूर्वोक्त एवोच्चारः एवं प्रपितामहीसपत्नीविषयेपि एवं मुख्यमातामहीजीवने तत्सपत्न्यादिमरणेपि न मातामहादीनां सपत्नीकत्वे-
नोच्चारः किंतु केवलानामेव दर्शादौ मातृजीवने सपत्नमातुर्मृतौ केवलानामेव पित्रादीनामुद्देश इति सिद्धांतात् अथ मातामहमृतौ
मातुः पितामहजीवने मातामहतत्पितामहप्रपितामहौ इत्युच्चारः मातुः प्रपितामहमातृजीवने मातामहमातृपितामहौ मातामह-
हस्य प्रपितामहश्च नांदीमुखाइत्युच्चारः द्वयोर्जीवने मातामहमातुः पितामहस्य पितामहप्रपितामहौ च नांदीमुखाइत्युच्चारः अथ- ६८
जीवत्पितृको मृतमातृमातामहश्च विवाहोपनयनजातकर्मादिषु पुत्रसंस्कारेषु मातृमातामहपार्वणद्वयमेव कुर्यात् मातर्यपि

जीवत्सां मातामहपार्वणमेव मातामहजीवने मातृमरणे जीवत्पितृकः सुतसंस्कारे मातृपार्वणमेव देवरहितं कुर्यात् त्रिष्वपि जीव-
त्सु कृतसंस्कारे पितुः पित्रादीनुद्दिश्य पार्वणत्रयं कुर्यात् त्रिष्वपि जीवत्सु कृतसंस्कारे नांदीश्राद्धलोप एवेति पक्षांतरं ग्रंथांतरे मेउ-
क्तं द्वितीयविवाहसमावर्तनाधानादिपुत्रसंस्कारे नांदीश्राद्धं कुर्वन् जीवन्पितृकः पितुः पित्रादीनुद्दिश्य पार्वणत्रयं कुर्यात् पितुर्मा-
तृपितामहिप्रपितामह्यः पितुः पितृपितामहप्रपितामहाः पितुर्मातामहमातुःपितामहमातुःप्रपितामहा नांदीमुखा इत्युच्चारः
अत्र पितुर्मात्रादिजीवने तत्पार्वणलोपः मृतपितृकस्तु स्वपित्रादीनुद्दिश्येतित्यसंदिग्धं पितृपितामहयोर्जीवने पितामहस्य मात्रादि
पार्वणत्रयोद्देशः त्रयाणां जीवने पितृपार्वणलोपः तत्र कृतसंस्कारइव स्वसंस्कारे मातृमातामहयोः पार्वणाभ्यामेव नांदीश्राद्धसि-
द्धिः पित्रादित्रयजीवने मातृमातामहयोश्च जीवने प्रपितामहस्य पित्रादिपार्वणत्रयोद्देशेन नांदीश्राद्धं एवं प्रथमविवाहे पि कर्त्र-
तराभावात् वर एव नांदीश्राद्धं कुर्वन् मृतपितृकः स्वपित्रादीनुद्दिश्य जीवत्पितृकस्तु पितुः पित्रादीनुद्दिश्य कुर्यात् जीवत्पितृपि-
तामहस्तु पितामहस्य पित्रादिपार्वणत्रयोद्देशेन प्रपितामहस्यापि जीवने प्रपितामहस्य पित्रादिपार्वणत्रयोद्देशेन वा पितृपार्वणलो-
पेन वा नांदीश्राद्धं अत्र सर्वत्र पितुः पितामहादेर्वा पित्रादिपार्वणोद्देशपक्षे स्वमातृमातामहयोर्मरणेपि न स्वमातृमातामहयोः
पार्वणं किंतु पित्रादेर्मातृमातामहयोरेवेति ज्ञेयं इति जीवत्पितृकनांदीश्राद्धप्रयोगः यदा तु कन्याविवाहं पुत्रस्थापनयनं प्रथम

विवाहेचपितृव्यमातुलादिःकर्त्तातदासंस्कार्यस्यमृतपितृकत्वे अस्यसंस्कार्यस्यपितृपितामहप्रपितामहाइत्यादिप्रयोगंकु-
र्यात् सोदरभ्रातुर्नोच्चारविशेषःभ्रातुःपित्रादीनांसंस्कार्यपित्रादीनांचैक्यात् सापत्नभ्रातातुसंस्कार्यस्यमातृपितामहीप्रपितामह्य
इत्याद्युच्चारयेत् संस्कार्यमातृजीवनेतत्पार्वणलोपःसंस्कार्यस्यजीवत्पितृकत्वेमातुलादिःकर्त्तासंस्कार्यपितुःमातृपितामहीप्रपि
तामह्यःसंस्कार्यपितुःपितृपितामहप्रपितामहाइत्याद्युच्चार्य ततःपितुःपित्रादिपार्वणत्रयंकुर्यात् संस्कार्यस्यपितृपितामहयोर्जी
वनेमातुलादिःसंस्कार्यपितुर्मात्रादीन्मातामहादींश्चोद्दिश्यपार्वणद्वयंकुर्यात् पितुर्वर्गद्वयाद्यजीवनेएकैकवर्गपार्वणं पितुर्वर्गत्रया
द्यजीवनेमातुलादिःपितामहस्यमात्रादिपार्वणत्रयोद्देशंकुर्यात् पितामहस्यमात्रादिजीवनेतत्पार्वणलोपःपूर्ववत् पितृव्येजी-
वत्पितृकसंस्कारकर्त्तरिनोच्चारविशेषःसंस्कार्यपितुःपित्रादीनांपितृव्यस्यपित्रादीनांचैक्यात् पितामहस्यसंस्कर्तृत्वेसंस्का
र्यपितुर्मरणेसंस्कार्यस्यपितःममपितृपितामहाचनांदीमुखाःसंस्कार्यस्यमात्रादयोमातामहादयश्चेत्याद्युच्चारःसंस्कार्य-
स्यपितृजीवनेपितामहःकर्त्तास्वमातृपितृमातामहपार्वणानिममेतिपदरहितानितत्सहितानिवोच्चारयेत् एवंप्रपितामहेकर्त्तर्य
पियोज्यं दातुमशक्नुवताकन्यादानाधिकारिणात्वंकन्यादानंकुर्वितिप्रार्थितोयःपरकीयकन्यांदातुमिच्छतियश्चस्ववर्णेनात्मी
यांकृत्वा अनाथांज्ञात्वावाकन्यांदातुमिच्छतिसोपिसंस्कार्यायाःकन्यायाःपित्रादीनुच्चारयेत् तस्याःपितृजीवनेतदीयमात्रा

दीन् तस्यावर्गत्रयाद्यजीवनेपितुः पित्रादीनितियथासंभवमूह्यं इतिपित्रन्यकर्तृकनांदीश्राद्धप्रयोगः दत्तकन्याधाविवाहं
कुर्वन्प्रतिग्रहीनापितास्वपित्रादीनुद्दिश्यैवकुर्यात् दत्तकस्तुपुत्रोयदि अधिकार्यंतराभावाल्लब्धजनकपितृधनस्तदाजनकपि
त्रादीन्प्रतिग्रहीतृपित्रादींश्चपितरःपितामहाःप्रपितामहाश्चनांदीमुखाइत्येवमुच्चार्यश्राद्धंकुर्यात् एवंमातृपार्वणेमातामह
पार्वणेचद्विवचनप्रयोगऊह्यः यदितुजनकधनग्रहणेधिकार्यंतरसत्वादलब्धजनकधनस्तदाप्रतिगृहीतृपित्रादीनेवोद्दिश्य
कुर्यात् नपितृद्वयोद्देशेन अत्रसर्वत्रसंभ्रमेणकाचित् क्वचिन्मातृपार्वणपितृपार्वणयोःक्रमवैपरीत्यपातेपिसक्रमोनचावि
वक्षितः सर्वत्रनांदीश्राद्धेषुपूर्वंमातृपार्वणंततःपितुःपार्वणंततोमातामहस्येतिक्रमस्यनिश्चितत्वात् बह्वृचकात्यायनैः
मातृपितामहीप्रपितामह्यइत्यादिनानुलोम्येनपार्वणत्रयस्योच्चारः तैत्तिरीयादिभिस्तुप्रपितामहपितामहपितरइत्येवमादि
नाव्युत्क्रमेणोच्चारःकार्यः एकसंस्कार्यस्यानेकसंस्काराणांसहानुष्ठानेपिनांदीश्राद्धंसकृदेव एवंयमलयोर्द्वयोःपुत्रयोःक
न्ययोर्वाविवाहोपनयनादिसंस्काराणांसहैवानुष्ठानेपिनांदीश्राद्धंसकृदेव यमलयोःसंस्काराणामेकमंडपएककालएकेनक
र्त्रासहकरणेदोषोनेत्युक्तं नांदीश्राद्धे अन्नाभावेआममामाभावेहिरण्यंदद्यात् हिरण्याभावेयुग्मब्राह्मणभोजनपर्याप्त
मानिष्क्रयीभूतंयथाशक्तिकिंचिद्द्रव्यंस्वाहानममेतिवदेत् अन्यःसर्वोपिविशेषोगर्भाधानप्रकरणेविस्तरेणोक्तस्ततएवानुसंधेयः

इतिनांदीश्राद्धं ततोमंडपदेवतास्थापनंग्रहयज्ञश्चस्वस्तिवाचनात्पूर्वंनांदीश्राद्धोत्तरंवाकार्यः अथकन्यादाता वरगृहंगतः
करिष्यमाणकन्याविवाहांगत्वेनवरस्यसीमांतपूजांकरिष्यइतिसंकल्प्यगणेशवरुणौसंपूज्यवरंपादप्रक्षालनवस्त्रगंधपुष्प
नीराजनैःसंपूज्ययथाचारंदुग्धादिप्राशयेत ततोवरोमंगलघोषैःवाहनारूढोवधूगृहंगच्छेत् वरपितावधूंवस्त्रादिनापूजयेदि-
तियथाचारं लग्नदिनेकन्यापिताकन्यावा अन्योन्यालिंगितगौरीहरयोःप्रतिमांस्वर्णरौप्यादिनिर्मितांकात्यायनीमहालक्ष्मीश
चीभिःसहपूजयेत् तत्रकोणचतुष्टयस्थापितकलशश्रेणीनांमध्येउपलिप्तेनद्यपादिवस्त्रेषातंडुलपूर्णेगौरीहरौमंत्रेणपूजयेत
तत्रसिंहासनस्थांदेवींसर्वालंकारसंयुतां पीतांबरधरंदेवंचंद्रार्धकृतशेखरं करेणाधःसुधापूर्णकलशंदक्षिणेतु वरदंचाभयंवामे
नाश्लिष्यन्वतनुप्रियामितिध्यानमंत्रः गौरीहरमहेशानसर्वमंगलदायक पूजांगृहाणदेवेशसर्वदामंगलंकुरु इतिपूजामंत्रः कन्यादेहप्र
माणेनसप्तविंशतितंतुभिः कृतयावर्तिकयादीपंप्रज्वाल्यसुवासिनीब्राह्मणान्भोजयेत इतिगौरीहरपूजा पंचविंशतिदर्भाणा
वेण्यग्रग्रंथिसंयुतोलंबाग्रोविष्टरः संपाद्यवरस्ययाभवेच्छाखातच्छाखागृह्यचोदिता मधुपर्कः प्रदातव्योऽप्यन्यशाखेपिदातरि दधि
मधुमिश्रंमधुपर्कः तत्रदध्यलाभेपयोजलंवा मध्वलाभेसर्पिर्गुडोवाप्रतिनिधिः गृहागतस्नातकंवरंमधुपर्केणार्हयिष्यइतिसंकल्पः ७०
वरस्यद्वितीयोद्वाहेतुस्नातकमितिपदलोपः ततोयथागृह्यंमधुपर्कप्रयोगोज्ञातव्यः एवंगुरुः श्रेष्ठविप्राःराजाचेतिगृहागताः

यज्ञेवृतान्ऋत्विजश्चमधुपर्केणपूजनीयाः ऋत्विगादीनामपिअर्च्येशाखयैवमधुपर्कोननुदातृशाखयाजयंतस्तुसर्वत्रयजमान
शाखयैवमधुपर्कइत्याह अत्रगंधपुष्पधूपदीपपूजांतेउपहारोमाषविकारसहितोभोजनार्थंदेयः एवंमधुपर्केतत्पूर्ववाकृतभोज
नार्थैववरायेपोषितोदाताकन्यांदद्यात अथलग्नघटिस्थापनं दशपलमितताम्रघटितंषडंगुलोन्नतंद्वादशांगुलविस्तृतंघटीयंत्रं
कुर्यादितिसिंधुः द्वादशार्द्धपलोन्मानंचतुर्भिश्चतुरंगुलैः स्वर्णमाषैः कृतच्छिद्रंयावत्प्रस्थजलप्लुतमितितुश्रीभागवतेतृतीयस्कंधे
उक्तं अस्यार्थः अशीतिगुंजात्मकः कर्षः अस्यैवसुवर्णसंज्ञा॥ कर्षचतुष्टयंपलं तथाचषट्पलताम्रविरचितंपात्रंविंशतिगुंजोन्मि
तसुवर्णनिर्मितचतुरंगुलदीर्घशलाकयामूलेकृतच्छिद्रंकुर्यात् तेनच्छिद्रेणयावत्प्रस्थपरिमितंजलंप्रविशतितेनचप्रस्थजलपूर
णेनतत्पात्रंजलेमग्नंभवति तत्पात्रंघटीकालप्रमाणं तत्रप्रस्थमानंतुषोडशपलात्मकं पलंसुवर्णाश्चत्वारः कुडवः प्रस्थमाढकं द्रो
णंचखारिकाचेतिपूर्वपूर्वंचतुर्गुणमित्युक्तेः ग्रंथांतरेचतुर्मुष्टिः कुडवश्चत्वारःकुडवाः प्रस्थइति केचित्षष्टिसंख्याकगुरुवर्णोच्चा
रेपलसंज्ञः कालः षष्टिपलकालोनाडिकेत्याहुः एवंप्रमाणीकृतंघटीयंत्रंसूर्यमंडलस्यार्द्धोदयेधौतेवाजलपूर्णताम्रपात्रेमृत्पा
त्रेवाक्षिपेत् तत्रमंत्रः मुख्यंत्वमसियंत्राणांब्रह्मणानिर्मितंपुरा॥ भवभावायदंपत्योः कालसाधनकारणं अनेनमंत्रेणगणेशाव-
रुणपूजनपूर्वकंघटीयंत्रंस्थापयेत् एवंस्थापिताघटी आग्नेययाम्यनैर्ऋतवायव्यदिग्गतानशुभा मध्यास्थितान्यदिग्गताचशुभा

एवमाग्नेयादिपंचदिक्षुपूर्णांशक्रमा इतिघटिकाविचारः अथज्योतिर्विदादिष्टेशुभकालेहस्तांतरालेतंदुलराशीपूर्वापरौकृत्वा
पूर्वराशौप्रत्यङ्मुखंवरं अपरस्मिन्प्राङ्मुखींकन्यां अवस्थाप्यतयोर्मध्येकुंकुमादिकृतस्वस्तिकांकितमंतःपटमुदग्दशंधा
रयेयुःकन्यावरयोःपित्रादिर्ज्योतिर्विदंसंपूज्यतद्दत्ताक्षताःफलयुताःकन्यावरयोरंजलौदद्यात् कन्यावरौसाक्षतहस्तौस्वस्ति
कालोकनपरौअमुकदेवतायैनमइतिस्वस्वकुलदेवतांध्यायंतौतिष्ठेतांज्योतिर्विदामंगलपद्याष्टकपाठंतेनोक्तकालेतदेवलग्न
मितिपठित्वासुमुहूर्तमस्तु॥ ॥ॐप्रतिष्ठेत्युक्ते॥ अंतःपटमुत्तरतोपसारयेयुः ततःकन्यावरौपरस्परशिरस्यक्षतप्रक्षे
पंपरस्परेक्षणंचकुर्यातां वरोवध्वाभ्रूमध्येदर्भाग्रेण ॐभूर्भुवःस्वरितिपरिमृज्यदर्भंनिरस्यापःस्पृशेत् वैदिकैःपठ्यमा
नब्राह्मणखंडवाक्यानि कन्यापूर्वकंताभ्यामक्षतारोपणंप्रतिवाक्यंकार्यं ततःप्राङ्मुखंवरंप्रत्यङ्मुखींकन्यांकृत्वादातादक्षि-
णेसपत्नीकउपविश्यवरदत्तालंकारादिरहितामहतवस्त्रस्वदेयालंकारमात्रयुतांकनकयुक्ताञ्जलिंवरपूजावशिष्टगंधलिप्त
हस्तपादांकन्यामेवंदद्यात् कुशहस्तोदेशकालौसंकीर्त्यामुकप्रवरामुकगोत्रोमुकशर्माहंममसमस्तपितॄणांनिरतिशयानंदब्र १
ह्मलोकवाप्त्यादिकन्यादानकल्पोक्तफलावाप्तये अनेनवरेणास्यांकन्यायामुत्पादयिष्यमाणसंतत्याद्वादशावरान्द्वादशप
रान्पुरुषांश्चपवित्रीकर्तुमात्मनश्चलक्ष्मीनारायणप्रीतयेब्राह्मविवाहविधिनाकन्यादानंकरिष्यइतिकुशाक्षतजलेनस

कल्प्योत्थायकन्यांसंप्रगृह्यकन्यांकनकसंपन्नांकनकाभरणैर्युतांदास्यामिविष्णवेतुभ्यंब्रह्मलोकजिगीषयाविश्वंभरःसर्वभूताःसाक्षिण्यःसर्वदेव-
ताःइमांकन्यांप्रदास्यामिपितॄणांतारणायचेत्युक्त्वाकांस्यपात्रस्थकन्यांजलेरुपरिवरांजलिंनिधायदक्षिणस्थितपत्न्यासंततांक्रियमाणांशङ्खो
दकधारांसहिरण्यांवरहस्तेनिक्षिपेत् कन्यातारयतुपुण्यंवर्धयतुशांतिःपुष्टिस्तुष्टिश्चास्तु पुण्याहंभवंतोब्रुवंतुइत्यादिवाक्यंचतुर्थ्यंते
अमुकप्रवरोअमुकगोत्रोमुकशर्माहंममसमस्तस्यादिप्रीनयइत्यंतमुक्त्वाअमुकप्रवरोपेताअमुकगोत्रायामुकशर्मणःप्रपौत्रायामुकशर्मणः
पौत्रायामुकशर्मणःपुत्रायामुकशर्मणेश्रीधररूपिणेवरायअमुकप्रवरामुकगोत्रामुकशर्मणःप्रपौत्रीममुकशर्मणःपौत्रीममुकशर्मणःप्र-
मपुत्रीम् अमुकनाम्नींकन्यांश्रीरूपिणींप्रजापतिदैवत्यांप्रजोत्पादनार्थंतुभ्यमहंसंप्रददेइतिसहिरण्यंहस्तेसाक्षतजलंक्षिपेत् ---
प्रजापतिःप्रीयतांकन्यांप्रतिगृह्णातुभवानितिवदेत् एवंत्रिवारंकन्यातारयत्वित्यादिनाकन्यादानकार्यंवरःॐस्वस्तिइत्युक्त्वाकन्याद
क्षिणांसंस्पृश्याकइदंकस्माअदात्पृथिवीप्रतिगृह्णात्वितित्रिरुक्त्वाधर्मप्रजासिद्ध्यर्थंप्रतिगृह्णामीतिवदेत् दातागौरींकन्यामिमांविप्र
यथाशक्तिविभूषितां गोत्रायशर्मणेतुभ्यंदत्तांविप्रसमाश्रय कन्येममाग्रतोभूयाःकन्येमेदेविपार्श्वयोःकन्येमेपृष्ठतोभूयास्त्वद्दानान्मोक्ष
माप्नुयां ममवंशकुलेजातापालितावत्सराष्टकं तुभ्यंविप्रमयादत्तापुत्रपौत्रप्रवर्धिनी धर्मचार्थेचकामेचनातिचरितव्यात्वयेयंवरोनातिच
रामीति दानोपविश्यकन्यादानप्रतिष्ठामिद्ध्यर्थंइदंसुवर्णमग्निदैवत्यंदक्षिणात्वेनसंप्रददे ॐस्वस्तीतिवरःततोभाजनपात्रंजलपात्रं

दिदानानि पितामहो दानकर्तान्चेत्पौत्रीमित्यतः पूर्वंममेतिवदेत् पुत्रीमित्यतः पूर्वंनवदेत् मात्रादिः पुरुषत्रयकीर्तनमेवकुर्यात् क्वापि ममेतिनवदेत् प्रपितामहः प्रपौत्रीमित्यत्रममेतिवदेत् मातुलादिरन्योवादातास्वगोत्रस्याविशेषणत्वेनोक्तामुकशर्मणः समस्तपितॄणा मितिकन्यापितृनामषष्ठ्यंतमुक्ताकन्याविशेषणत्वेननप्त्र्यादिवदेत् ममवंशकुलेजातेत्यत्रममेतिस्थानेकन्यापितृनामवदेत् दत्तकन्या दानेममवंशकुलेदत्तेतिऊहः अथकन्यादानांगत्वेनगवादिदानेमंत्राः यज्ञसाधनभूतायाविश्वस्याघौघनाशिनी विश्वरूपधरोदेवः प्रीयतामनयागवा हिरण्यगर्भसंभूतंसौवर्णंचांगुलीयकं सर्वप्रदंप्रयच्छामिप्रीणातुकमलापतिः इत्यंगुलीयकस्य क्षीरोदमथनेपूर्व मुद्धृतंकुंडलद्वयम् श्रियासहसमुद्भूतंददेश्रीः प्रीयतामितिकुंडलयोः कांचनंहस्तवलयंरूपकांतिसुखप्रदं विभूषणंप्रदास्यामिवि भूषयतुमेसदेतिवलययोः परापवादपैशून्यादभक्ष्यस्यचभक्षणात् उत्पन्नपापदानेनताम्रपात्रस्यनश्यतु इतिताम्रजलपात्रस्ययानिपापानिका म्यानिकामोत्थानिकृतानिचकांस्यपात्रप्रदानेनतानिनश्यंतुमेसदाइतिभोजनार्थकांस्यपात्रस्य अगम्यागमनंचैवपरदाराभिमर्शनंरौप्यपात्र प्रदानेनतानिनश्यंतुमेसदेतिजलार्थस्यभोजनार्थस्यचरौप्यपात्रस्य पूरितंपूगपूगेननागवल्लीदलान्वितं पूर्णंचूर्णपात्रेणकर्पूरापि ष्टकेनच सपूगखंडेनदिव्यगंधर्वाप्सरसांप्रियं ददेदेवनिरातंकंत्वत्प्रसादात्कुरुष्वमामिति तांबूलस्य एवंदासीमहिषीगजाश्वभूमि स्वर्णपात्रपुस्तकशय्यागृहरंजनवृषभानांदानमंत्राः कौस्तुभेद्रष्टव्याः अंतःपटधारणादिकन्यादानांतंकेचिदग्निप्रतिष्ठापनोत्तरं ७२

कुर्वंति केचित्सूर्वांगहोमोत्तरं केचिदाज्यसंस्कारोत्तरमित्यनेकपक्षास्तत्र स्वस्वगृह्यानुसारेणाचारानुसारेण व्यवस्था ततो वधूवराभिषेकः ततः कंक-
णबंधनं अथाक्षतारोपणं वधूवराभ्यां अन्योन्यतिलककरणं मालाबंधनं अष्टपुत्रीकंचुकीमांगल्यतंतुत्यादिदानं गणेशपूजा ल
ड्डुकबंधनं उत्तरीयवस्त्रांतग्रंथियोजनं लक्ष्म्यादिपूजा इति कन्यादानानुक्रमः भाषाबह्वृचानामन्येषांच यथागृह्यं ज्ञेयः अथ विवाह
होमः वधूवरौ पूर्वोक्तलक्षणां वेदीं मंत्रघोषेण गत्वा वरः स्वासन उपविश्य वधूं दक्षिणत उपवेश्य प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य प्रतिगृ
हीतायामस्यां वध्वां भार्यात्वसिद्ध्यर्थं च विवाहहोमं करिष्य इति संकल्प्य यथागृह्यं विवाहहोमं कुर्यात् एतदादि विवाहाग्निरक्षणं रक्षिता
ग्निश्चतुर्थीकर्मपर्यंतं गृहप्रवेशनीयहोमात्पूर्वमनुगतश्चेद्विवाहहोमः पुनः कार्यः गृहप्रवेशनीयोत्तरं गते होमद्वयमपि पुनः कार्यं
केचित्तु द्वादशरात्रपर्यंतं कृत्स्नायाश्चेत्याज्याहुतेः सार्वत्रिकत्वमाश्रित्यात्रापि अयाश्चेत्याज्याहुतिमेवाहुः अथ गृहप्रवेशनीयहोमः स च वध्वा सह
स्वगृहं गतस्य विहितस्तथापि शिष्टाः श्वशुरगृह एव कुर्वंति तत्रार्धरात्रोत्तरं विवाहहोमे परेद्युः प्रातस्तिथ्यादि संकीर्त्य मम भार्यया गृहस्थाश्रमत्वसिद्धिद्वारा श्री
परमेश्वरप्रीत्यर्थं गृहप्रवेशनीयाख्यं होमं करिष्य इति संकल्पः कार्यः अर्धरात्रात्पूर्वं विवाहहोमे तद्दिवहोमोत्तरं पुनस्तिथ्यादि संकीर्त्य संकल्पपूर्वं करा
त्रावपि गृहप्रवेशनीयहोमकरणे दोषो न यत्तु विवाहहोमगृहप्रवेशनीयहोमयोरेकतंत्रेणानुष्ठानं कुर्वंति तन्न युक्तम् विवाहाग्नेरेव गृहप्र
वेशनीयहोमोत्तरं गृह्यत्वसिद्धिराश्वलायनतैत्तिरीयादीनां भवति तैत्तिरीयकात्यायनादीनां पुनराधाने प्रकारांतरमस्ति यदि रात्रौ

षट्घटीमध्येऽभ्युत्पत्तिस्तदा गृहप्रवेशनीयाभावेऽपिव्यतीपातादिसंभवेऽपितद्दिवौपासनहोमारंभः तदुत्तरंचेत्परदिनेसाग्न्यौपा-
सनारंभः प्रवृत्त्य सायंसंध्यामुपास्यविवाहाग्निंप्रज्वाल्यप्राणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्यास्मिन्विवाहाग्नौयथोक्तकालेश्रीपरमे-
श्वरप्रीत्यर्थं यावज्जीवमुपासनंकरिष्यइतिसंकल्प्यपुनर्देशकालौसंकीर्त्यश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंसायंप्रातरौपासनहोमौकरिष्ये तत्र-
त्रेदानींसायमौपासनहोमंकरिष्ये प्रातस्तुपूर्वसंकल्पितप्रातरौपासनहोमंकरिष्यइतिसंकल्प्य होमःकार्यः अथत्रिरात्रंवधूव-
रौब्रह्मचारिणावलंकुर्वाणावधःशायिनावक्षारालवणाशिनौतिष्ठेतां अथचतुर्थदिवसेऐरिणीदानं तच्चवधूपितृभ्यामुपोषिताभ्यामुपो-
षितायैवरमात्रेकार्यं वरमातूरजोदोषेतस्याःशुद्धिमतीक्षाकरणासंभवेमनसापात्रमुद्दिश्यैतिरीत्यातामनसोद्दिश्यैरिणीदानं
वधूवरमात्रोर्विवाहोत्तरंदेवकोत्थापनात्प्राक्रजोदोषेपूर्वोक्तांशांतिंकृत्वाशुद्ध्यतेसंकटेशुद्धेःप्रागपिदेवकोत्थापनंकार्यं मातुलादेः
कर्त्रंतरस्यपत्न्यारजसिप्रागजीप्रकरणेउक्तं एवंविवाहोत्तरमाशौचपातेचतुर्थीकर्मपर्यंतप्राप्तकर्मकरणेदातुर्वरस्यकन्यायाश्चना-
शौचं आशौचांतेदेवकोत्थापनं असंभवेआशौचमध्येएवदेवकोत्थापनंकृत्वाआशौचंकार्यंविवाहात्पूर्वमाशौचरजोदोषयो-
स्तुप्रागुक्तं चतुर्थीकर्महोमःकौस्तुभेउक्तः एतत्किंचित्कऋकशाखिनोनकुर्वंति मंडपोद्वासनदिननिर्णयोमंडपोद्वासनपर्यंत- ७३
कर्तव्याकर्तव्यनिर्णयश्चोपनयनप्रकरणेउक्तस्तत्रैवद्रष्टव्यः नस्नायादुत्सवेतीतेमंगलंविनिवर्त्यचअनुव्रज्यसुहृद्बंधून्

चेपित्वेष्टदेवतां स्नानंसचैलंतिलमिश्रकर्मप्रेतानुयानंकलशप्रदानं अपूर्वतीर्थामरदर्शनंचविवर्जयेन्मंगलतोऽब्दमेकं मासषट्कंवि
वाहादौव्रतप्रारंभणेपिच ॥ जीर्णभांडादिनत्याज्यंगृहसंमार्जनंतथा ऊर्ध्वंविवाहात्पुत्रस्यतथाचव्रतबंधनात् आत्मनोमंडनंनैव
वर्षवर्षार्धमेवच मासमन्येसंस्कारेत्रिमासंचौलकर्मणि पिंडदानंमृदास्नानंनकुर्यात्तिलतर्पणं अयंविवाहव्रतबंधचौलोत्तरवर्षषण्मास
त्रिमासेषु अन्यद्वार्षिकश्राद्धयुतमंगलोत्तरंचमासमेकंपिंडदानतिलतर्पणनिषेधस्त्रिपुरुषसपिंडानामेवं एवंमुंडननिषेधोपि व्रतो-
द्वाहोमंगलमितिपक्षेमौंज्यनंतरंमुंडननिषेधः व्रतबंधस्यमुंडनरूपत्वपक्षेतुननिषेधः आत्मनोमुंडनमितिकर्मांगतयाप्रासंगिकप्राप्तंच
मुंडनंनिषिध्यते अत्रापवादः गंगायांभास्करक्षेत्रेमातापित्रोर्मृतेहनि आधानेसोमयागादौदर्शादौक्षौरमिष्यते महालयेगयाश्राद्धेपि
त्रोः प्रत्याब्दिकेतथा सपिंड्यंतेप्रेतकर्मण्याद्यषोडशकेष्वपि कृतोद्वाहादिकः कुर्यात्पिंडदानंचतर्पणं केचिद्भ्रातृपितृव्यादेराब्दिकेप्य
पमूचिरे एवंपिंडपितृयज्ञेअष्टकान्वष्टकापूर्वेद्युःश्राद्धेषुनपिंडदाननिषेधः दर्शश्राद्धंत्वपिंडकमेवतेनबह्वृचानांप्राप्त्यभावान्निषेधप्रसंगोन इतिमंड-
पोद्वासनोत्तरकार्याकार्यनिर्णयः अथवधूप्रवेशः विवाहान्षोडशदिनांतः समदिनेषुपंचमसप्तमनवमदिनेषुचरात्रौस्थिरलग्नेनूत
नभिन्नेगृहेवधूप्रवेशः शुभः प्रथमदिनेपिक्वचित्षष्ठदिनेनिषेधः प्रयोगरत्नोक्तोनिर्मूलः ॥ षोडशदिनमध्येपूर्वोक्तदिनेषुप्रवेशोक्तन
क्षत्रतिथिवारगोचरस्यचंद्रबलाद्यभावेपिगुरुशुक्रास्तादावपिनदोषः व्यतीपातक्षयतिथौग्रहणेवैधृतौतथा अमासंक्रांतिविष्ट्या

दौमासकालंपिनाचरेत् प्रथमनववधूप्रवेशोविवाहार्थंगमनंचप्रतिशुक्रदोषोनास्ति द्विरागमनेएवसंमुखशुक्रदोषः षोडशादिनोत्तरंमास
पर्यंतंविषमदिनेषुमासोत्तरंविषममासेषुवर्षोत्तरंविषमवर्षेषुवधूप्रवेशःशुभःसमेष्वेतेषुवैधव्यादिदोषः पंचमवर्षोत्तरंसमविषमविचा
रोनास्तिषोडशादिनोत्तरंवधूप्रवेशेनक्षत्राणि॥ अश्विनीरोहिणीमृगपुष्यमघोत्तरात्रयहस्तचित्रास्वात्यनुराधामूलश्रवणधनिष्ठारेव-
त्यःशुभाः॥मासोत्तरंमार्गशीर्षमाघफाल्गुनवैशाखज्येष्ठमासाःशुभाः॥ चतुर्थीनवमीचतुर्दशीपंचदशीभिन्नतिथयोरविभौमेतरगु
वाराश्चशुभाः॥इतिनववधूप्रवेशः अथद्विरागमनं॥ ॥तत्रमाघफाल्गुनवैशाखाःशुक्लपक्षश्चशुभाः॥ अश्विनीरोहिणीपुनर्व
सुपुष्योत्तरात्रयानुराधाज्येष्ठाहस्तस्वातीचित्राश्रवणशततारकानक्षत्रेषुचंद्रबुधगुरुशुक्रवारेगुरुशुक्रास्तादिरहितेस्थिरल
ग्नादिशुभकालेद्वितीयवधूप्रवेशःशुभः॥द्विरागमनेधिमासविष्णुशयनमासःसमवत्सराःप्रतिशुक्रादिदोषश्चवर्ज्यः॥द्विरागमनोपर्यादिविवाहमा-
रभ्यषोडशादिनमध्येक्रियतेतदाप्रतिशुक्रादिदोषोस्तादिदोषश्चनास्ति॥द्विरागमेषोडशावासरांतरेचैकादशाहेसमवासरेषु॥नचात्रऋक्षंनत्र
तिथिर्नयोगोनवारशुद्ध्यादिविचारणीयं॥केवलांगिरसकेवलभृगुभरद्वाजवसिष्ठकश्यपात्रिवत्सगोत्राणांप्रतिशुक्रदोषोन॥रेवत्यश्विनीभरणी
कृत्तिकाद्यचरणगेचंद्रेसतिशुक्रस्यांधत्वात्प्रतिशुक्रदोषोन॥दुर्भिक्षेदेशविप्लवेविवाहतीर्थगमनेएकनगरग्रामयोश्चप्रतिशुक्रदोषोन॥ इति
द्विरागमः ॥उद्वाहात्प्रथमेशुचौयदिवसेभ्र्तुगृहेकन्यकाहन्यात्तज्जननींक्षयेनिजतनुंज्येष्ठेपतिंज्येष्ठकं॥पौषेचश्वशुरं ७४

पतिंत्वमलिनेन्चैत्रेस्वपित्रालयेतिष्ठंतीपितरंनिहंतिनभयंतेषामभावेन॥ इतिनवमः प्रथमाब्देनिवासविचारः॥ ॥अथपुनर्विवा
हः॥ ॥दुष्टलग्नेयथोक्तग्रहताराद्यभावे ऽन्यत्रापिदुष्टयोगाद्यशुभकालेकूष्मांडीघृतहोमादियथोक्तविधिंविनासूतकादौच
विवाहेजातेतयोरेवदंपत्योः शुभमुहूर्तेपुनर्विवाहः कर्तव्यः शुरापीव्याधितापूर्तावंध्यार्थघ्न्यप्रियंवदास्त्रीप्रसूश्चाधिवेत्तव्यापुरुष
द्वेषिणीतथा अधिवेदनंभार्यांतरकरणं॥ अप्रजांदशमेवर्षेस्त्रीप्रजांद्वादशान्यजेत्॥ मृतप्रजांपंचदशेसद्यस्त्वप्रियवादिनीं॥
अत्राप्रियवादोव्यभिचारः॥ प्रतिकूलभाषणरूपस्यतस्यप्रायः कलौसार्वत्रिकत्वात्॥ आज्ञासंपादिनींदक्षांवीरसूंप्रियवादिनीं॥
पत्नींत्यक्त्वाभोगार्थमन्योद्वाही पूर्वभार्यायैस्वधनस्यतृतीयांशंदद्यात्॥ निर्धनश्चेत्तांपोषयेत्॥ मनुः अधिविन्नातुयानारीनिर्गच्छे
द्रोषितागृहात्॥ सासद्यः सन्निरोद्धव्यात्याज्यावाकुलसन्निधौ॥ अग्निशुश्रूषादिधर्माचरणंज्येष्ठयासहकार्यं॥ नतुकनिष्ठया॥
इदंज्येष्ठाया आज्ञासंपादिनीत्वे॥ यदितुरोषादिशीलेनसमनंतरोक्तमनुवाक्यात्॥ ज्येष्ठाकुलसंनिधौत्यागाद्वागृहांतरेनिरोधा
द्वावार्ताहिकनिष्ठयापिसहधर्मंचरेदन्यथाधर्मभ्रंशापातात् तथावीरसूतायास्त्यादाज्ञासंपादनीत्वया दक्षांप्रियंवदांशूद्रातामत्र
विनियोजयेत् इतिमाधवस्मृतेश्च द्वितीयविवाहहोमः पूर्वविवाहसंबंधिगृह्याग्नावेवकार्यः तदसंभवेलौकिकाग्नौकार्यः लौकिका
ग्नौकरणपक्षेद्वितीयविवाहहोमादिनोत्पन्नाग्नेर्गृह्याग्नित्वाद्वयोर्गृह्याग्न्योः संसर्गः कार्यः अथाग्निद्वयसंसर्गप्रयोगः देशकालौसं

कीर्त्यममद्वाभ्यांभार्याभ्यांसहनिष्पन्नगृह्याग्न्यो: ताभ्यांसहाधिकारसिद्धिद्वाराश्रीप॰ संसर्गंकरिष्ये इतिसंकल्प्यस्वस्तिवाचनंकृत्वोद
गपवर्गस्थंडिलेकृत्वादक्षिणेस्थंडिलेज्येष्ठायागृह्याग्निंप्रतिष्ठाप्यप्रथमापोज्येष्ठपत्न्यान्वारब्धोन्वाधानंकुर्यात् अग्निद्वयसंसर्गार्थे
प्रथमाग्निहोमकर्मणिदेवतापरिग्रहार्थमन्वाधानंकरिष्ये चक्षुषी आज्येनेत्यंते अग्निंनवभिराज्याहुतिभि: शेषेणेत्यादि अग्निमीळे
इतिनवानांमधुच्छंदा अग्निर्गायत्री अग्निद्वयसंसर्गार्थप्रथमाग्नौप्रधानाज्यहोमेविनियोग: अग्निमीळे इत्यादिनवभिर्ऋग्भि: प्रस्रु
वस्रुवेणनवाज्याहुतीर्जुहुयात् ॥ अग्नयइदमितिसर्वत्रत्याग: होमशेषंसमाप्य अयंतेयोनिरित्तिमंत्रेणज्येष्ठाग्निंसमिधिसमारोप्य
प्रत्यवरोहेतिमंत्रेणतंद्वितीयाग्नौप्रत्यवरोह्यध्यात्वापत्नीद्वयान्वारब्धोन्वाधानंकुर्यात् अग्निद्वयसंसर्गार्थेप्रथमसंसृष्टद्वितीया-
ग्नौविहितहोमेदेवतापरिग्रहार्थमन्वाधानंकरिष्ये आज्यभागांते अग्निंप्रधानंषड्वारमाज्येनशेषेणेत्यादि प्रोक्षणींकुशान् दर्वीस्रुवौ
प्रणीता आज्यपात्रे इध्माबर्हिषीत्यष्टौपात्राणि स्रुचिचतुर्गृहीतमाज्यंगृहीत्वापत्नीद्वयान्वारब्धोजुहुयात् अग्नावग्निरित्यस्यहि
रण्यगर्भोग्निरष्टी अग्निद्वयसंसर्गार्थेसंसृष्टाग्नौप्रधानाज्यहोमेवि॰ ॐ अग्नावग्निश्चरतिप्रविष्टऋषीणांपुत्रो अधिराजएष: तस्मै
जुहोमिहविषाघृतेनमा देवानांमोसुहद्भागधेयंमो अस्माकंमोसुहद्भागधेयंस्वाहा अग्नयइ॰ एवमग्रेपि आज्यस्यस्रुचिचतुर्ग्रहणं
विनियोगस्त्यागश्च अग्निनाग्निर्मेधातिथि: काण्वोग्निर्गायत्री अग्निद्वयसं॰ अग्निनाग्नि: समिध्यते॰ अस्तीदमितितिसृणांविश्वामि

त्र्योग्निरनुष्टुप् अंत्येत्रिष्टुभौ अस्तीदमधि० अरण्यो० उत्तानायाम० पाहिनो अग्नइत्यस्य भर्गः प्रगाथोग्निर्बृहती पाहिनो अग्नएकः-
या० वसोस्वाहा होमशेषंसमाप्याहिताग्नयेगोयुग्मंदत्वाविप्रान्भोजयेत् इत्यग्निद्वयसंसर्गप्रयोगः पत्न्योरेकाप्यादिमृतादग्ध्वाते
नैवतांपुनः आदधीतान्ययासार्द्धमाधानविधिनागृही द्वितीयविवाहकालः प्रमदामृतिवासरादितः पुनरुद्वाहविधिर्वरस्यच ॥
विषमेपरिवत्सरेशुभोयुग्गुलेचापिमृतिप्रदोभवेत् संकटेमहारुद्राभिषेकं मृत्युंजयमंत्रजपंवाकृत्वाविवाहः कार्यइतिभाति तृती
यामानुषीकन्यानोद्वाह्यायाम्रियतेहिसा विधवावाभवेत्तस्मात्तृतीयेर्कंसमुद्वहेत् अथार्कविवाहः रविशन्योर्वारेहस्तर्क्षेवान्यत्रशुभ
दिनेवापुष्पफलयुतमर्कंगत्वा अर्ककन्यादातारमाचार्यंकृत्वारक्तगंधादिभूषितोदेशकालौस्मृत्वामम तृतीयमानुषीविवाहजन्यदोष
परिहारार्थं तृतीयमर्कविवाहंकरिष्ये आचार्यंवृत्वानांदीश्राद्धंतंकुर्यात् दातामधुपर्कंयज्ञोपवीतवस्त्रगंधमाल्यादिभिर्वरंपूजयेत्
अर्कस्यपुरतःस्थित्वात्रिलोकवासिन्सप्ताश्वच्छाययासहितोरवे तृतीयोद्वाहजंदोषंनिवारयसुखंकुर्वितिप्रार्थ्यच्छायासुतंरवि
मर्कंध्यात्वाप्यलिंगैरभिषिच्यवस्त्रादिभिराकृष्णेनेतिमंत्रेणसंपूज्यश्वेतवस्त्रेणसूत्रेणवावेष्ट्यगुडोदननैवेद्यतांबूलंदद्यात् ममप्री-
तिकरायेयंमयास्रष्टापुरातनीअर्कजाब्रम्हणासृष्टाद्यास्मान्संप्रतिरक्षात्वितिसर्कंप्रदक्षिणीकृत्य नमस्तेमंगलेदेविनमःसवितुरात्मजे
त्राहिमांकृपयादेविपत्नीत्वंमइहागता अर्कत्वंब्रम्हणासृष्टःसर्वप्राणिहितायच वृक्षाणामधिभूतस्त्वंदेवानांप्रीतिवर्धन तृतीयो

ध॰सिं॰ ब्राह्मजंपापंमृत्युंत्वाशक्रविनाशयेतिचप्रदक्षिणीकुर्यात् अंतःपटधारणादिकन्यादानपर्यंतंविधिंकृत्वाकन्यादानादिन्यस्यप्रपौत्रींस- तृ॰प॰पू॰
७६ वितुःपौत्रीमर्घस्यपुत्रींकाश्यपगोत्रामर्ककन्याममुकगोत्रायवरायतुभ्यंसंप्रददे अर्ककन्यामिमांविप्रयथाशक्तिविभूषितां गोत्राय
शर्मणेतुभ्यंदत्तांविप्रसमाश्रयदक्षिणांदत्वागायत्र्यावेष्टितसूत्रेणबृहत्सामेतिमंत्रेणार्कवरयोःकंकणंबध्वार्कस्यचतुर्दिक्षुकुंभेषु
विष्णुनाममंत्रेणषोडशोपचारैः संपूज्यार्कस्योत्तरेर्कपत्न्यान्वारब्धोवरः अस्याःसम्यक्भार्यात्वसिद्ध्यर्थंपाणिग्रहहोमंकरिष्ये आ
घारदेवतेआज्येनेत्यंतेबृहस्पतिंअग्निंअग्निंवायुंसूर्यंप्रजापतिंचाज्यद्रव्येणशेषेणस्विष्टकृतमाघारांतंकृत्वासंगोभिरित्यांगिर
सोबृहस्पतिस्त्रिष्टुप् आज्यहोमेविनि॰संगोभिरांगिरसो॰बृहस्पतयइदं॰यस्मैत्वेतिवामदेवोग्निस्त्रिष्टुप् यंस्मैत्वाकामकामाय
वयंसम्राड्यजामहे तमस्मभ्यंकामंदत्वाथेदंत्वंघृतंपिबस्वाहा॥ अग्नयइदं॰ ततोव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिर्हुत्वाहोमशेषंसमा
प्यप्रयाहृतमिदंकर्मस्थावरेषुजरायुणा अर्कोपत्यानिनोदेहितत्सर्वंसंतुमहेसीतिप्रार्थ्यशांतिसूक्तपाठांतेगोयुग्ममाचार्यायदत्वा
स्वधृतवस्त्राणिगुरवेदत्वान्यानिधारयेत् दशरात्रंयोवाविप्राभोज्याः इत्यर्कविवाहः॥ श्रीमंनाथांघ्रिकमलंदीनानाथदयार्णवं स्मारं
स्मारंकामपूरमाह्निकाचरणंब्रुवे प्रथमोक्ताबह्वृचानांप्रकारःसतुयाजुषैःग्राह्योयत्रस्वसूत्रोक्तोविशेषःस्यान्नबाधकः ब्राह्मेमु ७६
हूर्तउत्थायश्रीविष्णुंस्मृत्वागजेंद्रमोक्षादिपठित्वेष्टदेवतादिस्मरेत् समुद्रवसनेदेविपर्वतस्तनमंडले विष्णुपत्निनमस्तुभ्यंपाद-

स्पर्शंक्षमस्वमे इतिभूमिंप्रार्थ्य गवादिमंगलानिपश्येत् अथमूत्रपुरीषोत्सर्गादिविधिः तृणाद्यंतर्हितभूमौशिरः प्रावृत्ययज्ञोपवीतं
निवीतंपृष्ठतः कर्णेवाकृत्वाघ्राणपिधानंकृत्वादिवासंध्ययोरुदङ्मुखोरात्रौदक्षिणामुखोमौन्यनुपानत्कआसीनोमूत्रपुरीषो-
त्सर्गंकुर्यात् यज्ञोपवीतस्यनिवीतत्वाभावेनैवकर्णेधारणमनाचारः मार्गजलदेवालयनदीतीरादौमलोत्सर्गोनिषिद्धः हस्तान्द्वादश
शसंत्यज्यमूत्रंकुर्याज्जलाशयात् अवकाशोषोडशवापुरीषेतुचतुर्गुणं भत्यकादिमेहनेस्वशकृद्दर्शनेचसूर्यंगांवापश्येत् ततो
गृहीतशिश्नउत्थायशौचंकुर्यात् मूत्रोत्सर्गेशुद्धमृदंसकृत्लिंगेत्रिवारंवामकरेद्विवारमुभयोःकरयोर्दत्वानावद्वारंजलेनक्षालयेत् मूत्रात्तु
द्विगुणंशक्रेमैथुनेत्रिगुणंस्मृतं पुरीषेतुएकांलिंगेगुदेतिस्रस्तथावामकरेदशउभयोःकरयोःसप्तमृत्तिकाःत्रिर्वापिपादयोःद्विगुणंब्रह्मचर्ये
स्याद्यतीनांचचतुर्गुणं एवंमृद्भिर्जलैःशौचंनदर्भैर्नशिर्कीर्तितंतदर्धमातुरशूद्रस्त्रीबालानांनदर्धतः उक्तसंख्ययागंधलेपक्षयाभावे
यावतातत्क्षयस्तावच्छौचं मृदामलकमात्राजलालाभेनशौचविलंबेसचैलस्नानं यथोक्तशौचाकरणेतु गायत्र्यष्टशतंजप्त्वाप्रा-
णायामत्रयंतथा॥ मूत्रेचत्वारोगंडूषाःपुरीषेद्वादशाष्टौवाभोजनांतेषोडशकार्याः अथाचमनविधिः अप्रावृतशिरःकंठउपविष्टःउ
पवीतीप्राङ्मुखउदङ्मुखोवांगुष्ठमूलमुक्तांगुष्ठकनिष्ठहस्तेनानुष्णंफेनादिरहितंजलंहृदयंगतंत्रिःपिबेत् केशनाद्यैःस्त्रिभिः
पीत्वैकेनदक्षकरंमृजेत् द्वाभ्यामोष्ठौचसंमृज्यैकेनान्माजयेच्च तौ जलमेकेनसंमंत्र्यैकेनवामकरंमृजेत् एकेनदक्षिणपादंवामकेन

चैवहि संभास्यंकेनमूर्धानं मूर्ध्नोष्ठंनासिकाद्वयं नेत्रयुग्मंकर्णयुग्मंदक्षिणोपक्रमंक्रमात् नाभिंहृदयमूर्धानौदक्षवामभुजौस्पृशेत्
केचित्क्लेशबाधैःस्त्रीभिःपीत्वाद्वाभ्यांप्रक्षालयेत्करौ गंडोष्ठौमार्जयेद्विर्द्विरेकैकंपाणिपादयोःयद्वा ओष्ठंमार्जेन्मृजेद्द्विर्द्विरेकैकंपा-
णिपादयोः शेषंप्राग्वदित्याहुः तत्रोर्ध्वोष्ठस्यांगुल्यग्रैःस्पर्शः अंगुष्ठतर्जनीभ्यांनासिकयोः अंगुष्ठानामिकाभ्यांनेत्रयोः अंगुष्ठकनिष्ठि
काभ्यांकर्णयोर्नाभेश्च तलेनहृदयस्यपाणिनामूर्ध्नः अंगुल्यग्रैर्भुजयोः एतावदाचमनविधावशक्तस्त्रिःपीत्वाकरंप्रक्षाल्यदक्षि-
णकरणंस्पृशेत् कांस्यायःसीसत्रपुपित्तलपात्रेर्नाचामेत् श्रौताचमनंतुदेव्यास्त्रयःपादाः आपोहिष्ठेतिनवपादाःसप्तव्याहृतयो
देवीपादत्रयंद्वेधाविभक्तंदेवीशिरश्चेतिचतुर्विंशतिस्थानानि अथाचमननिमित्तानि कर्मकुर्वन्नधोवायुनिःसरणेश्रुपातेक्रोधे
मार्जारस्पर्शेक्षुतेवस्त्रपरिधानेरजकाद्यंत्यजदर्शनेचाचामेत् स्नात्वापीत्वाक्षुत्वासुप्त्वाचाचामेत् विण्मूत्ररेतःशौचांतआचामे
त् सर्वत्राचमनासंभवेदक्षिणकर्णस्पर्शः दंतलग्नान्नंमृदूपायेननिर्हरेत् रक्तनिर्गमेदोषोक्तेः दंतलग्नंचदंतवत् तस्यान्नस्यकाला
तरेनिर्गमेआचमनं वामहस्तस्थितेदर्भेदक्षिणेननचाचमेत् करद्वयस्थितेदर्भेआचामेत्सोमपोभवेत् नचोच्छिष्टंपवित्रंतद्भुक्ते
पित्र्येचसंत्यजेत् विण्मूत्रोत्सर्गेचत्यजेत् अथदंतधावनंकंटकीक्षीरवृक्षापामार्गादिकाष्ठैःकार्यं काष्ठालाभेप्रात्क्लोपवासादिनिषिद्ध
दिनेचपर्णादिनाप्रदेशिनीवर्ज्यांगुल्यावाद्वादशगंडूषैर्वादंतान्शोधयेत् अथसंक्षेपतःस्नानविधिः नद्यादौगत्वाशिखांबध्वाजानूर्ध्वं

जलेतिष्ठन्नन्यथा तूपविश्याचम्यममकायिकवाचिकमानसिकदोषनिरसनपूर्वकंसर्वकर्मसुशुद्धिसिद्ध्यर्थंप्रातःस्नानंकरिष्यइतिसंक
ल्प्यजलंनत्वाप्राङ्मुखःप्रवाहाभिमुखोवात्रिरवगाह्यांगानिनिमृज्यस्नात्वाद्विराचम्यापोहिष्ठेतिमार्जनंकृत्वाइमंमेगंगइतित्रिर्जल
मालोड्याघमर्षणोत्रिरावृत्तेनऋतंचेतिसूक्तेनकात्यायनैर्द्रुपदेतिऋचाजलेनिमग्नतयाकृत्वाप्लुत्याचम्यजलतर्पणंकुर्यान्नवातदि
त्यं॥ उपवीती ब्रम्हादयोयेदेवास्तान्देवांस्तर्पयामिभूर्देवांस्तर्प० भुवर्देवांस्त० स्वर्देवांस्त० भूर्भुवःस्वर्देवांस्तर्प०॥ निवीती॥ कृष्णद्वैपायनादयोये
ऋषयः तानृषींस्त० भूर्ऋषींस्त० भुवर्ऋषींस्त० स्वर्ऋषींस्तर्पयामि भूर्भुवःस्वर्ऋषींस्त० प्राचीनावीती सोमः पितृमान्यमोंगिरस्वान
ग्निष्वात्ताःकव्यवाहनादयोयेपितरः तान्पितॄंस्तर्पयामि भूः पितॄंस्त० भुवः पितॄंस्त० स्वः पितॄंस्त० भूर्भुवःस्वः पितॄंस्त० एकैकधास्नानेअ
न्यांनदींनस्मरेत् अत्रतैत्तिरीयादिभिस्तर्पणेऋष्यादीनांनामांतराण्युक्तानि तानिसंक्षेपविधौतस्यतर्पणस्यकृतत्वात्कृतत्वान्नोक्तानि
अथगृहेउष्णोदकेनस्नानंनतुशीतोदकेन तद्विधिश्चपात्रेशीतोदकंप्रक्षिप्यतदुपरिउष्णोदकेनापूर्य शंनोदेवी० आपः पुनंतु० द्रुप
दादिव० ऋतंच० आपोहिष्ठेतिपंचभिर्ऋग्भिरभिमंत्र्यममइत्यादिनातीर्थानिस्मरन् स्नायात् गृहस्थानेसंकल्पआचमनअघमर्षण
तर्पणंचन अंते आचमनंमार्जनंचकार्यं एवंस्नात्वावस्त्रेणपाणिनावाजलापनयनमकृत्वाशुष्कंशुद्धंकार्पासवस्त्रंपरिधायस्नाना
र्द्रवस्त्रमूर्ध्वतउत्तारयेत् विकच्छोनुत्तरीयश्चनग्नश्चावस्त्रएवच श्रौतस्मार्तंनैवकुर्यात् द्विगुणवस्त्रोदग्धवस्त्रस्यूतग्रथितवस्त्रः

काषायवस्त्रादयोदिगंबरश्चनग्नाः निष्पीडितंवस्त्रंनस्कंधेक्षिपेत् चतुर्गुणीकृत्यवस्त्रंगृहेऽधोदशंनद्यामूर्ध्वदशांस्थलेनिष्पीड
येत् नतुत्रिगुणं उत्तरीयंजीवत्पितृकजीवज्ज्येष्ठभ्रातृकैर्नधार्यं प्रावारवस्त्रंतुसर्वैर्धार्यं इतिप्रातर्नित्यस्नानं चांडालसूतकिसूति
कोदक्याचितिकाष्ठशवचांडालछायादिस्पर्शेस्नानं चांडालादिस्पर्शनमारभ्यतत्स्पृष्टस्पृष्टेषुतृतीयपर्यंतंसचैलंस्नानं चतुर्थ
स्याचमनमात्रं तदूर्ध्वंप्रोक्षणं द्वितीयादेर्दंडतृणाद्यंतरितस्पर्शेत्वाचमनमेव वस्त्रांतरितःसाक्षात्स्पर्शएवेतितत्रचतुर्थस्यैवा
चमनं नित्यस्नानमकृत्वाभुक्त्वातूपवासः ग्रहणसंक्रांत्यादिनैमित्तिकस्नानमकृत्वाभोजनेपाने अष्टसहस्रजपः शूद्रादिस्पर्श
निमित्तेउपवासः श्वकाकचांडालादिस्पर्शेस्नानमकृत्वाभुक्तोपानेचत्रिरात्रं रजकादिस्पर्शेतदर्धंनैमित्तिकस्नानंरात्रावपि मृतेज
न्मनिसंक्रांतौश्राद्धेजन्मदिनेतथा अस्पृश्यस्पर्शनेचैवनस्नायादुष्णवारिणा इतिनैमित्तिकस्नानं नैमित्तिकेजलतर्पणादिविधि
र्नदर्शव्यतीपातरथसप्तम्यादौस्नानंकार्तिकमाघस्नानादिकंचकाम्यं इतिजलावगाहादिरूपवारुणस्नानानि अथगौणस्नाना-
नि आपोहिष्ठादिभिर्मंत्रैःप्रोक्षणंमंत्रस्नानं गायत्र्यादशकृत्वाजलमभिमंत्र्यतेनसर्वांगप्रोक्षणंगायत्र्यं भस्म नास्नानमाग्नेयं
आर्द्रवस्त्रेणांगमार्जनंकापिलं विष्णुपादोदकविप्रपादोदकप्रोक्षणविष्णुध्यानादिभिश्चस्नानांतराणिगौणस्नानेर्जपसंध्यादौशक्त
द्दिनेतुश्राद्धदेवार्चनादौ ब्रम्हयज्ञेविकल्पः अथतिलकविधिः प्रातःपुंड्रंमृदाकुर्याद्धुत्वाचैवतुभस्मनामृदश्चगोपीचंदनतुल

सीमूलसिंधुतीरजान्हवीतीरवल्मीकादिस्थाः ललाटोदरहृदयकंठेदक्षिणपार्श्वबाहुकर्णदेशे वामपार्श्वबाहुकर्णदेशेपृष्टेककुदि
चेतिद्वादशस्थानेषु शक्रकेशवादिनामभिः कृष्णपक्षेसंकर्षणादिनामभिः शिरसिवासुदेवेतिमृदातिलकोविधेयः अथभस्मत्रि
पुंड्रः श्राद्धेयज्ञेजपेहोमेवैश्वदेवेसुराचने भस्मत्रिपुंड्रैः पूतात्मामृत्युंजयतिमानवः भस्मगृहीत्वा अग्निरितिभस्मजलमि-
तिभस्मस्थलमितिभस्म व्योमेतिभस्म सर्वं हवाइदंभस्म मनएतानिचक्षूंषिभस्मानीतिमंत्रेणाभिमंत्र्य जलमिश्रितेनमध्य
मांगुलित्रयगृहीतेनललाटहृदयनाभिगलांसबाहुसंधिपृष्ठशिरःस्थानेषुशिवमंत्रेणनारायणाष्टाक्षरेणवागायत्र्यावाप्रण
वेनवात्रिपुंड्रान्कुर्यात् अथसंध्याकालः उत्तमातारकोपेतामध्यमालुप्ततारका अधमासूर्यसहिताप्रातःसंध्यात्रिधामता उत्त
मासूर्यसहितामध्यमालुप्तभास्करा अधमातारकोपेता सायंसंध्यात्रिधामता अध्यर्धयामादासायंसंध्यामाध्यान्हिकीष्यते
सर्वेषांसंध्यात्रयंनद्यादौबहिरेवप्रशस्तंसाग्निकस्यतु प्रादुष्करणाद्यनुरोधेनसायंप्रातःसंध्येगृहेकर्तव्ये अथसंक्षेपतःसंध्या
प्रयोगोबव्हृचानां दर्भेद्रुपकृतेपवित्रेग्रंथियुतेग्रंथिरहितेवाहस्तयोर्धृत्वाद्विराचम्यप्राणायामंकुर्यात् प्रणवस्यपरब्रह्मऋषि
परमात्मादेवता देवीगायत्रीछंदः सप्तानांव्याहृतीनांविश्वामित्रजमदग्निभरद्वाजगौतमात्रिवसिष्ठकश्यपाऋषयः अग्निवाय
वादित्यबृहस्पतिवरुणेंद्रविश्वेदेवादेवताः गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्बृहतीपंक्तीत्रिष्टुप्जगत्यश्छंदांसि गायत्र्याविश्वामित्रऋ

षिः सविता देवता गायत्री छंदः गायत्री शिरसः प्रजापतिर्ऋषिः ब्रह्माग्निवाय्वादित्या देवताः यजुश्छंदः ॥ प्राणायामे विनियोगः स
वांगुलीभिस्तर्जनीमध्यमाभिन्नाभिर्वा नासां धृत्वा दक्षिणेन वायुमाकृष्य रोधयेत् ॥ ॐ भूः ॐ भुवः ॐ स्वः ॐ महः ॐ जनः
ॐ तपः ॐ सत्यं ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं० ॐ आपोज्योतीरसोमृतं ब्रह्म भूर्भुवः स्वरोम् इति सप्रणवसप्तव्याहृतिगायत्री गा
यत्रीशिरस्त्रिः पठित्वा वामनासया वायुं विसृजेदिति प्राणायामः सर्वशाखसाधारणः ममोपात्तदुरितक्षयद्वारा श्रीपरमेश्वर
प्रीत्यर्थं प्रातः संध्यामुपासिष्ये आपो हि ष्ठेति तृचस्यांबरीषः सिंधुद्वीप आपो गायत्री मार्जने विनियोगः आपो हि ष्ठेति नवभिः
पदैः सप्रणवैः कुशोदकेन मूर्ध्नि नव कृत्वा मार्जयेत् यस्य क्षयायेत्यधो मार्जयेत् नद्यादितीर्थस्थं ताम्रमृन्मयादिभूमिष्ठपात्र
स्थं वा वामकरस्थं वा जलं दर्भादिना दाय मार्जनं सर्वत्र न तु धाराच्युतजलेन अथ मंत्राचमनं सूर्यश्चेति मंत्रस्य याज्ञवल्क्य
उपनिषदृषिः सूर्यमामन्युमन्युपतयो रात्रिश्च देवताः प्रकृतिश्छंदः आचमने विनियोगः सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च म
न्युकृतेभ्यः पापेभ्यो रक्षंतां यद्रात्र्या पापमकार्षं मनसा वाचा हस्ताभ्यां पद्भ्यामुदरेण शिश्ना रात्रिस्तदवलुंपतु यत्किंच दुरितं
मयि इदमहं माममृतयोनौ सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहेति जलं पिबेत् आचम्य आपो हि ष्ठेति नवर्चस्यांबरीष सिंधुद्वीप आपो गा
यत्री अंते द्वे अनुष्टुभौ मार्जने विनियोगः प्रणवेन व्याहृतिभिर्गायत्र्या प्रणवांतया आपो हि ष्ठेति सूक्तेन मार्जनं च चतुर्थ्यर्क्

गंतेर्धर्मश्चांते वा पादांते वापि मार्जयेत् गायत्रीशिरसाचांते मार्जयित्वाघमर्षणं ऋतंचेति तृचस्य माधुच्छंदसोघमर्षणो भाववृत्तमनुष्टुप् अघमर्षणो विनियोगः दक्षिणहस्ते जलं कृत्वा ऋतंचेति ऋक्त्रयं द्रुपदेति ऋचं वा जप्त्वा दक्षिणनासया पापपुरुषं निरस्य तज्जलं नावलोक्य वामभागे क्षितौ क्षिपेत् आचम्य गायत्र्या विश्वामित्रः सविता गायत्री श्रीसूर्यायार्घ्यदाने विनियोगः प्रणवव्याहृतिपूर्वया गायत्र्या तिष्ठन्सूर्योन्मुखः जलांजलिंत्रिः क्षिपेत् कालातिक्रमे प्रायश्चित्तार्थं चतुर्थं असावादित्यो ब्रह्मेति प्रदक्षिणं भ्रमन् जलं सिंचेत् अर्घ्यो जलौ तर्जन्यंगुष्ठयोगो न कार्यः इदमर्घ्यदानं प्रधानमित्येके अंगमितिपरे अथ गायत्रीजपः प्राणायामत्रयं कृत्वा गायत्र्या विश्वामित्रः सविता गायत्री जपे विनि० तत्सवितुर्हृदया० वरेण्यं शिरसे स्वाहा भर्गो देवस्य शिखायै वषट् धीमहि कवचाय हुं धियो यो नो नेत्रत्रयाय वौषट् प्रचोदयात् अस्त्राय फट् इति षडंगन्यासः कार्यः न वा कार्यः न्यासविधेरवैदिकत्वादिति गृह्यपरिशिष्टे स्पष्टं एतेनाक्षरन्यासपदन्यासपादन्यासादीनां मुद्रादिविधेः शापविमोचनादिविधेश्च तांत्रिकत्वेनावैदिकत्वादनावश्यकत्वं वेदितव्यं मंत्रदेवतां ध्यायेत् केचिद्गायत्र्यादिध्यानं वदंति आगच्छ वरदे देवि जपे मे संनिधौ भव गायंतं त्रायसे यस्माद्गायत्री त्वं ततः स्मृता इत्यावाह्य यो देवः सवितास्माकं धियो धर्मादिगोचरे प्रेरयेत्तस्य तद्भर्गस्तद्वरेण्यमुपास्महे इति मंत्रार्थं चिंतयन् मौनी प्रातः सूर्याभिमुखस्तिष्ठन्नामंडलदर्शनात्प्रणवव्याहृतिकाया गायत्र्या अष्टशतमष्टाविंशतिं दश वा जपेत् सायंवाय-

व्याभिमुखः आनक्षत्रदर्शनादितिविशेषः अनध्यायेष्वाविंशतिंप्रदोषेदर्शेवजपेदिकारिकायां रुद्राक्षविद्रुमादिमालाभिरंगुलीः
पर्वभिर्वाजपः अष्टशतंचतुःपंचाशत् सप्तविंशतिर्वामालामधाय: उत्तरन्यासंकृत्वोपस्थानं जातवेदसे० तच्छंयो० नमोब्रह्मणइ-
निमंत्रैः सायंप्रातश्चोपतिष्ठेदितिपराशिष्टमतं स्मृत्यंतरे मित्रस्यचर्षणीत्यादिमित्रदेवताकैः प्रातः इमंमेवरुणेत्यादिभिर्वरु-
णपदोपेतैः सायंसूर्योपस्थानमुक्तं प्राच्यैदिशेइंद्रायनमः आग्नेय्यैदिशेअग्नयेनमः इत्यादिनादशदिग्वंधनांतेसंध्यायैनमः
गायत्र्यैनमः सावित्र्यै० सरस्वत्यैनमः सर्वाभ्योदेवताभ्योन० इति नत्वा उत्तमेशिखरेजातेभूम्यांपर्वतमूर्द्धनि ब्राह्मणैरभ्यनु-
ज्ञातागच्छदेवियथासुखमितिविसृज्य भद्रंनोअपिवातयमनः इतित्रिरुक्त्वाप्रदक्षिणंभ्रमन्नासत्यलोकान् पातालादालो-
कालोकपर्यंतान् येसंतिब्राह्मणादेवास्तेभ्योनित्यंनमोनमः इतिभूम्युपसंग्रहंनमस्कृत्यद्विराचामेदिति अथतैत्तिरीयाणां संक-
ल्पांतंपूर्ववत् गायत्रींध्यात्वा आयातुवरदादेवी अक्षरंब्रह्मसंमितं गायत्रींछंदसांमाते दंब्रह्मजुषस्वमे॥ सर्ववर्णेमहादेवि
संध्याविद्येसरस्वति अजरेअमरेदेवि सर्वदेविनमोस्तुते ओजोसिसहोसिबलमसिभ्राजोसिदेवानांधामनामासिविश्वमसिविश्वायुः
सर्वमसिसर्वायुरभिभूरोम् गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि सरस्वतीमावाहयामि छंदऋषीनावाहया० श्रियं० ह्रियं० इ-
त्यावात्यमार्जनंपूर्ववत् आपोवाइदꣳसर्वंविश्वाभूतान्यापः प्राणावा आपः पशव आपोन्नमापोमृतमापः संम्राडापोविराड

पः स्वराडापश्छंदः २ स्यापोज्योती २ ष्यापोयजू २ ष्यापः सत्यमापः सर्वादेवताआपोभूर्भुवः स्वराप ॐ इतिजलमभि
मंत्र्य सूर्यश्चेतिपूर्ववन्मंत्रान्मनंदधिक्राव्णो अकारिषमितिऋचमुक्त्वा आपोहिष्ठेतितिसृभिः हिरण्यवर्णाइतिपवमानः
स्ववर्जन इत्यनुवाकेन चऋगतेमार्जनांते अघमर्षणंकृत्वार्घ्यदानादिगायत्रीजपांतमावाहनमंत्रवर्ज्यंपूर्ववत् न्यासविधेर
वैदिकत्वमुक्तमेव जपांतेउपस्थानं मित्रस्यचर्षणी० मित्रोजनान्० प्रसमित्र० यच्चिद्धिते० यत्किंचेदं० कितवासोयत् इतिषड्
रुपस्थायप्राच्यैदिशेयाश्चदेवताएतस्यांप्रतिवसंत्येताभ्यश्चनमोनमइत्यादिना अधरांताः षण्नत्वा आवांतरायैदिशेयाश्च
देवताइतिचनत्वानमोगंगायमुनयोर्मध्य इत्यादिनामुनिदेवान्नत्वास २ स्ववंत्तुदशाइतिमंत्रंपठित्वागोत्राद्युच्चार्यपूर्ववद्भूम्यप
सव्यग्रहनत्वापूर्ववत्संध्यांविसर्जयेदिति अथकात्यायनानांसंध्याप्रयोगः आचम्य भूः पुनातु भुवः पुनातु स्वः पुनातु भूर्भुवः स्वः
पुनात्वित्यादिनापानंकृत्वा अपवित्रःपवित्रोवेति विष्णुस्मृत्वा आसनादिविधिकृत्वाद्विराचम्यप्राणानायम्यपूर्ववत्संकल्प्यगाय
त्रीत्र्यक्षरांबालांसाक्षसूत्रकमंडलुंरक्तवस्त्रांचतुर्वक्त्रांहंसवाहनसंस्थितां ब्रम्हाणींब्रह्मदैवत्यांब्रम्हलोकनिवासिनीं आवाहया
म्यहंदेवीमायांतीं सूर्यमंडलात् आगच्छवरदेदेवित्र्यक्षरेब्रह्मवादिनी गायत्रीछंदसांमातर्ब्रम्हयोनेनमोस्तुतेइत्यावाह्य पूर्वव
दापोहिष्ठेतितृचेनमार्जयेत् सूर्यश्चेतिमंत्रस्य नारायणऋषिः सूर्योदेवता अनुष्टुप्छंदः आचमनेवि० सूर्यश्चेति० जलमास्या

चम्य आपोहिष्ठेतिनवऋक्मार्जनंकुर्यादितिकेचिदाहुः वह्वृचस्तु संकल्पाद्यंतेसूर्यश्चेतिमंत्राचमनंकृत्वापोहिष्ठेतितिसृभिः प्रतिपादंमार्जनं
नेऽघमर्षणंकार्येनतुमार्जनद्वयमित्याहुः ऋतमित्यादिमंत्रस्यार्घमिति द्वयोः भगवानघमर्षणऋषिः आपोदेवता यजुश्छंदः आदानप्रक्षेपणेवि॰ ऋ-
मि आन आप ओषधयः संतुइति जलमादाय दुर्मित्रास्तस्मै संतुयोस्मान्द्वेष्टियंचवयंद्विष्मइतिवामभागेविक्षिपेत् ततऋतंचेतित्र्यृचेन
द्रुपदादिवेतित्रिरुक्तऋचावाघमर्षणंपूर्ववत्सायंप्रातःधिरर्घ्यदानंपुष्पयुक्तं ततःसूर्यंनमस्कृत्यान्तेसप्रदक्षिणंगायत्र्यापरितउक्षणं अथोपस्थानंउद
येमुदुत्यमितिद्वयोः प्रस्कण्वःसूर्योनुष्टुप्गायत्र्यौचित्रंदेवानामांगिरसःकुत्सः सूर्यस्त्रिष्टुप्तच्चक्षुर्दध्यङ्ङाथर्वणःसूर्यःपुरउष्णिक्उपस्थाने॰उ
द्वयंतमसस्परि॰उदुत्यंजातवेदसं॰चित्रंदेवानां॰तच्चक्षुर्देवहितमित्यूर्ध्वबाहुःसूर्यमुदीक्षमाणोजपेत् ततःपठेत्प्राणायामादिविधायन्यासमुद्रातर्प
णादिविधिःकृताकृतः तेजोसीतिपरमेष्ठीप्रजापतिराज्यंयजुःआवाहनेविनियोगः तेजोसिशुक्रमस्यमृतमसिधामनामासिप्रियंदेवानामनाधृ
ष्टंदेवयजनमसि परोरजसइतिविमलःपरमात्मानुष्टुप् गायत्र्युपस्थाने॰ गायत्र्यस्येकपदीद्विपदीत्रिपदीचतुष्पद्यपदसिनहिपद्यसेन
मस्तेतुरीयायदर्शतायपदायपरोरजसेसावदोम् ततो गायत्रीजपानंपूर्ववत् ततः शक्तेनर्विभ्राडित्यनुवाकेनपुरुषसूक्तेनवाशिवसं
कल्पेनवामंडलब्राम्हणेनवोपस्थानंकार्यं अत्रकेचिच्छाखोक्तवनदिग्बंधनंकेचित्कुर्वंति ततउत्तमेशिखरेजा॰देवागातुमितिमंत्रा-
भ्यांविसर्जनंभूम्युपसंग्रहंनमस्कारादिपूर्ववत् इति कात्यायनसंध्या संध्यासुपासतेयेतेनिष्पापाब्रम्हलोकगाः अन्यकर्मफलंनास्तिसं-

ध्याहीनोशुचिस्ततःजीवमानोभवेच्छूद्रोमृतःश्वाजायतेध्रुवंसंध्यात्रयेकालातिक्रमेप्रायश्चित्तार्थमेकमर्घ्यमधिकंदत्वारात्रौप्रहरपर्यंतंदिनोक्त
कर्माणिकुर्यात्ब्रह्मयज्ञंसौरंचवर्जयेत्सर्वथासंध्यालोपेप्रतिसंध्यमेकोपवासोष्टुतमष्टोत्तरसहस्रंवागायत्रीजपः अशक्तौप्रतिसंध्यालोपेशत
गायत्रीजपः अहन्यहल्लोपेतदावृत्तिः ततःपरंकृच्छ्रादिकल्प्यं अथौपासनहोमः स्वयंहोमोमुख्यः अशक्तौपत्नीपुत्रःकुमारीभ्राता
शिष्योभागिनेयोजामाताऋत्विग्वा पुत्रादिर्दंपत्योःसंनिधानेएकसंनिधानेवाजुहुयात् त्यागंयजमानःपत्नीवाकुर्यात् तस्या असं
निधौतदाज्ञयाऋत्विगादिरपि पत्न्यास्तु प्रसवोन्मादादिदोषेतु तदाज्ञांविनापिऋत्विगादिस्त्यागंकुर्यात् स्वयंहोमेफलंयत्स्या
दन्यहोमेतदर्धकं पर्वणितुस्वयमेवजुहुयात् तत्र प्रातः सूर्योदयात्प्राक्सायंसूर्यास्तात्प्राक् अग्नीनांगृत्यास्तेवाप्रादुष्करणंकृ
त्वासूर्योदयास्तोत्तरंहोमःकार्यः प्रादुष्करणकालातिक्रमे ॐ भूर्भुवःस्वः स्वाहेतिमंत्रेणस्रुवाज्याहुतिरूपंसर्वप्रायश्चित्तमाज्यसंस्कारपूर्वकं
कृत्वा होमः सूर्योदयोत्तरंदशघटिकापर्यंतंप्रातर्होमकालोमुख्यः तत आसायंगौणः सायंनवनाडिकापर्यंतंमुख्यः तत आप्रातर्गौणःमुख्य
कालातिक्रमनिमित्तप्रायश्चित्तपूर्वकममुकहोमंकरिष्यइतिसंकल्प्याज्यंसंस्कृत्यस्रुचिचतुर्गृहीतंगृहीत्वासायंकालेदोषावस्तर्नमःस्वाहेति
हुत्वाप्रातस्तुप्रातर्वस्तर्नमःस्वाहेतिहुत्वाहोमंसंस्कृत्यनित्यहोमःश्रौतहोमंकृत्वास्मार्तहोमःकेचित्स्मार्तहोमंपूर्वमाहुः आधानेपुनरा
धानेसायमुपक्रमोहोमःसायंप्रातर्होमयोर्द्रव्यैक्यंकर्त्रैक्यंचप्रातर्यजमानःकृताचेत् कृत्स्नदानदोषाय अथाश्वलायनस्मार्तहोमःआ

च्यमाणानायम्यदेशकालौसंकीर्त्यश्रीपरमे० सायमौपासनहोमंप्रातरौपासनहोमंवामुकद्रव्येणकरिष्ये चत्वारिशृंगेतिध्यात्वासोदक
हस्तेनत्रिः परिसमूह्यपरिस्तीर्यत्रिः पर्युक्ष्यहोमद्रव्यंसमिद्घृतमुत्तरस्थितंदर्भेणाक्त्याल्यमोक्ष्यत्रिः पर्यग्निकृत्वाग्नेः पश्चिमतोदर्भेनि
धाय विश्वानिनइत्यभ्यर्च्यप्रजापतिंमनसाध्यायन् समिधमग्नौप्रक्षिप्य तथैवत्यक्त्वासमिधिदीप्तायांशततंडुलैरग्नयेस्वाहेतिसायंप्रथ
माहुतिः सूर्यायस्वाहेतिप्रातः प्रथमाहुतिः शताधिकतंडुलैः प्रजापतयइतिमनसोच्चार्यहोमत्यागाभ्यांद्वितीयाहुतिरुभयकाले परि
स्तरणंविसृज्यपरिसमूहनपर्युक्षणेकृत्वोपस्थानं अग्नआयूंषीतितिसृणांशतंवैखानसा अग्निः पवमानोगायत्री अग्न्युपस्थानेवि०
अग्नेत्वन्न इतिचतसृणांगोपायनालौपायनावा बंधुःसुबंधुःश्रुतबंधुर्विप्रबंधुश्चाग्निर्द्विपदाविराट् अग्न्युपस्थाने० प्रजापतेहिरण्यगर्भः प्रजा
पतिस्त्रिष्टुप् प्रजापत्युपस्थानेवि० तंतुंतन्वन्देवा अग्निर्जगती यद्वोदेवा प्रजापतिर्जगती उपस्थानेवि० हिरण्यगर्भोहिरण्यगर्भः प्रजाप
तिस्त्रिष्टुप् प्रजापत्युपस्था० इतिवायव्यदेशेतिष्ठन्नुपस्थाय उपविश्यमानस्तोकइत्यादिनाविभूतिधारणंक्वचिदुक्तं विष्णुंस्मृत्वा अनेन होम
कर्मणापरमेश्वरः प्रीयतामित्यर्पयेत् प्रातस्तु सूर्योनोदिवःसूर्यश्चक्षुः सूर्योगायत्री सूर्योप० उदुत्यंकाण्वः प्रस्कण्वः सूर्योगायत्री सूर्योप
स्था० चित्रंदेवानामांगिरसः कुत्सः सूर्यस्त्रिष्टुप् सूर्योप० नमोमित्रस्य सूर्योभितपाः सूर्योजगती सूर्योप० इतिचतुर्भिः पूर्वोक्तैः स्त्रिभिः प्रा ८२
जापत्यैश्चोपस्थानंकेचित्प्रातस्तंतुंतन्वन्नितिनपठंति पत्नीकुमारीकर्तृकहोमेध्यानोपस्थानादौमंत्रावर्ज्याः अथहिरण्यकेशीयानां पू

वोक्तसंकल्पाद्यंतेयथाहतद्धसवइतिपरिसमूह्यपरिस्तीर्य अदितेनुमन्यस्वेतिदक्षिणतः प्राचीनंपर्युक्षेत् अनुमतेनुमन्यस्वेतिपश्चादुदीचीनंस
रस्वतेनुमन्यस्वेतिउत्तरतः प्राचीनंदेवसवितः प्रसुवेतिसर्वतः तूष्णींसमिधमाधायहोमादिप्राग्वत् अदितेन्वमꣳस्थाः अनुमतेन्व॰ सरस्वते
न्व॰ देवसवितः प्रासावीरितिपूर्ववत्परिषेचनं उदुत्यंचित्रंदेवानामितिप्रातरुपस्थानं अग्निर्मूर्धादिवइतित्वामग्नेपुष्करादधीतिद्वाभ्यांसा
यमुपस्थानं आपस्तंबानांसायमग्नयेस्वाहाग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहेतिद्वे आहुतीप्रातस्तु सूर्यायस्वाहाग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहेतिविशेषःशेषं-
हिरण्यकेशीयवत् अथकात्यायनानां सायमस्तमितेहोमःप्रातः सूर्येनुदितेहोमः तत्रप्रातरुपस्थानांतांसंध्यांकृत्वाहोमांतेगायत्रीजपा
दिसंध्यासमापनं तत्रपूर्ववत्संकल्पांतेउपयमनान्कुशानादायसव्येकृत्वादक्षिणकरेणतिस्रः समिधोग्नावाधायपाणिकोदकेनपर्युक्ष्या
ग्निमर्चयित्वाग्नयेस्वाहा प्रजापतयेस्वाहेतिसायंदध्नातंडुलैर्वाहुत्वाप्रातस्तथैवसूर्यायप्रजापतयेचजुहुयात् समास्त्वेत्यनुवाकेन साय
मुपस्थानंप्रातस्तु विभ्राडित्यनुवाकेन अत्रदधिहोमादौसंस्रवप्राशनमाहुः होमलोपेष्टोत्तरसहस्रगायत्रीजपः मुख्यकालातिक्रमेनादि
ष्टहोमः अथहोमद्रव्याणि व्रीहिश्यामाकयवानांतंडुलाः पयोदधिसर्पिर्यवव्रीहिगोधूमप्रियंगवः स्वरूपेणापिहोम्याः तिलास्तुस्वरूपेणैव
तंडुलादयः शतसंख्याहस्तेनहोतव्याःदध्यादिद्रवद्रव्यंस्रुवेण सर्वत्रोत्तराहुतिभिः पूर्वतोभूयसी समिधश्चार्कपलाशखदिरापामार्गपिप्प
लोदुंबरशमीदूर्वादर्भमयादशद्वादशांगुलाः सत्वचः वटप्लक्षबिल्वादिजाहेमाद्रौ होमाहुत्योः संसर्गेयत्रवेत्थेतिमंत्रेणाग्नयेसमिद्धोमः नि-

स्यहोमेत्वतिक्रांते आज्यंसंस्कृत्यचतुर्गृहीत्वामनोज्योतिर्जुषतामितिजुहुयात् द्वादशदिनपर्यंतंहोमलोपेइदमेवप्रायश्चित्तंततः परमग्निना
शः एवंहोमलोपप्रायश्चित्तंकृत्वातिक्रांतहोमार्थंद्रव्यंसंस्कृत्यसायंप्रातः क्रमेणद्वेद्वेआहुतीदिनगणनयाजुहुयात् अग्निसूर्यप्रजापतीनुप
तिष्ठेन्नवाजुहुयात् प्रायश्चित्तेनचारितार्थ्यात् सूतकादिनाहोमलोपेप्येव हिरण्यकेशीयानामप्येवं आपस्तंबादीनांत्रिरात्रात्परमग्निना
शोभवतीतिस्मृतेर्नकेपिस्त्वयंहोमः कार्यः समारोपोत्तरंसूतकपाते प्रत्यवरोहासंभवेनत्रिरात्रंहोमलोपेपुनराधानं अथसमस्यहोमः सायंप्रा
तर्होमौसमस्यकरिष्ये पूर्ववत्सायंकालहोमांतंकृत्वापर्युक्ष्यपुनर्द्रव्यंसंस्कृत्यसमिधं प्रक्षिप्यसूर्यप्रजापत्याहुतीर्दत्वाहविष्यांतमित्युपतिष्ठे
त् हविष्यांतमितिपंचर्चस्यवामदेवः सूर्यवैश्वानरौत्रिष्टुप् नित्यवत्प्रजापत्युपस्थानं अथपक्षहोमः प्रतिपदि अद्यसायमारभ्यचतुर्दशी
सायमवधिकान्पक्षहोमान्तंत्रेणकरिष्ये सायंतंडुलान्पात्रद्वयेदिनसंख्यानुसारेणचतुर्दशादिवारंगृहीत्वाहोमकालेग्नयेस्वाहेतिसर्वान्पूर्व
पात्रस्थानेकदैवहुत्वाद्वितीयपात्रस्थान्प्रजाप तयेयेवजुहुयात् एवंद्वितीयायांप्रातरद्यावधिपर्वप्रातरवधिकान्पक्षहोमान्तंत्रेणकरि
ष्यइत्यादिसायंवत् विशेषस्तु प्रथमपात्रस्थान् सूर्यायस्वाहेतिजुहुयात् द्वितीयपात्रस्थान् प्रजापतयेहुत्वोभयत्रसमिदेकोपस्थानादिस-
कृत् पक्षमध्ये आपत्प्राप्तौतत्सायंकालाच्चतुर्दशीसायंपर्यंतान् शेषहोमान्सायंपक्षहोमवद्धुत्वापर्वप्रातर्होमांतान् प्रातर्जुहुयात् सर्वथाप
र्वसायंहोमः प्रतिपत्प्रातर्होमश्चपृथगेवइतिपक्षहोमशेषहोमौपक्षमध्येआपन्निवृत्तावपकृष्टाहोमाः पुनः कार्याः संततपक्षहोमत्रये-

ग्निनाशात्तृतीयेपक्षेप्रतिदिनंहोमः सर्वथापत्निहृत्यभावेयावज्जीवंपक्षहोमाः अथसमारोपाः अयंतेयोनिरित्य० अग्निसमा० अनेनमं-
त्रेणहोमोत्तरमरणीमश्वत्थसमिधंवा प्रताप्याग्निसमारोहं तत्रभावयेत् होमादिकाले अरणींनिर्मथ्यप्रत्यवरोहेतिमंत्रेणस्थंडिले
ग्निंप्रतिष्ठापयेत् समित्समारोपेश्रोत्रियागारादग्निंप्रति ष्ठाप्यप्रत्यवरोहेतिमंत्रेणतांसमिधमग्नावादध्यात् सूत्रांतरेआजुह्वानउद्-
ध्यस्वेतिमंत्राभ्यांप्रत्यवरोहणं प्रत्यहंसमारोपादिद्वादशादिनमेव पर्वणिसायंहोमकालपर्यंतंप्रत्यवरोहणाभावेग्निनाशइतिकश्चित्
समारोपप्रत्यवरोहौ यजमानकर्तृकावेव तेनसमारोपोत्तरंपर्वण्याशौचप्राप्तौप्रत्यवरोहासंभवादग्निनाशः एतत्त्रिदिनहोमलोपे
विहितपुनराधानानामापस्तंबादीनामेव आश्वलायनानांतुद्वादशरात्रमध्येपर्वणिप्रत्यवरोहाभावेपिनाग्निनाशः किंतुद्वादशरात्रो-
त्तरंहोमलोपएवेत्यपरे आश्वलायनानांतुद्वादशदिनंहोमलोपएवाग्निनाशः राजक्रांत्यादिसंकटेऋत्विक्द्वारापिसमारोपादिकेचि
द्दर्शिगाद्यभावेनानन्यगतिकत्वेआशौचपातात्पूर्वंपूर्वहोमसहितानपिहोमानपकृष्यकृत्वानकृत्वावासमारोपंकृत्वासूतकांतेप्रत्यवरोहःकार्योनात्र
पर्वोल्लंघनदोषइत्याहुः समारोपोत्तरंदंपत्योः प्रवासेसीमानद्योरुल्लंघनकालेउभाभ्यामन्यतरेणवासमिदाधन्वारंभःकार्यः अन्य-
थाग्निनाशः यजमानस्यैवप्रवासेकृत्यं अभयंवोभयंमेस्त्विति अग्निमुपस्थायप्रवासंगच्छेत् ततआगत्यगृहामाबिभीतोपवः स्वस्त्ये
वोस्मासुचप्रजायध्वंमाचवोगोपतीरिषदितिमंत्रेणस्वगृहंनिरीक्ष्य गृहानहंसुमनसःप्रपद्येवीरघ्नोवीरवतःसुवीरान् इरांवहंतोघृतमु

क्षमाणास्तेष्वहं सुमनाः संविशानीतिगृहं प्रविश्यशिवंशग्मंशंयोरितिपुनस्त्रिरनुवीक्ष्यनित्यहोमांते अभयंवोअभयंमेस्त्वित्यग्निमुपतिष्ठेत्
ज्येष्ठपुत्रशिरः पाणिभ्यांपरिगृह्य अंगादंगात्संभवसीतिमंत्रंजपित्वामूर्धानंत्रिर्जिघ्रेत् एवमितरपुत्राणांप्रत्तकन्यानांतूष्णींजिघ्रेत्
प्रवासादागतंप्रतिज्ञातमपि अप्रियंतद्दिनेनवदेयुः प्रोषितेपत्यौपत्नीस्मार्तहोमोस्वयंकृत्वादर्शपूर्णमासस्थालीपाकपिंडपितृय-
ज्ञान्विप्रेणकारयेत् अनुगतप्रायश्चित्तादिपत्न्यारजस्वलायामपिऋत्विक्कुर्यात् पुनःसंधानंतुपत्यौप्रोषितेनभवेत् नैमित्तिकाजा
तेष्टिगृहदाहेष्ट्यादिपिनभवंति प्रायश्चित्तेष्वेः पूर्णाहुतिः अथोपासनाग्न्यनुगमनेगृह्याग्नेरनुगमप्रायश्चित्तंकरिष्येइतिसंकल्प्यआय-
तनस्थंभस्मदूरीकृत्योपलेपादिकृत्वाग्निंप्रतिष्ठाप्याज्यंसंस्कृत्य अयाश्चेतिमंत्रेणैकामाज्याहुतिंसर्वप्रायश्चित्तंचहुत्वादंपत्योरन्यत
रेणापरहोमकालपर्यंतमुपोषितेनस्थातव्यं एवंद्वादशरात्रपर्यंतंकेचिदुपवासमयाश्चेतिहोमंवाकुर्यात् नद्व्यमित्याहुः एतद्वृत्ति-
कारमतं केचित्तुयद्यग्न्यनुगमनेहोमकालद्वयातिक्रमस्तदानष्टाग्निसंधानं तत्रत्रिरात्रमग्निनाशेप्राणायामशतंततआविंशतिरात्र
मेकदिनोपवासः तत आमावास्यद्वयंत्रिरात्रोपवासः ततऊर्ध्वंसंवत्सरपर्यंतंप्राजापत्यकृच्छ्रं ततः प्रतिवर्षंकृच्छ्रावृत्तिः एवंप्रायश्चित्तं
कृत्वाआधानोक्तसंभारान्निधायनष्टस्यगृह्याग्नेःप्रायश्चित्तंकरिष्येइतिसंकल्प्यायाश्चेत्याज्येनस्रुवाहुतिपत्न्युपवासादिपूर्ववत् ला
जाहोमादिकंवा एवंद्वादशरात्रपर्यंतमग्न्युत्पत्तिरित्याहुः द्वादशदिनोत्तरंविच्छेदप्रायश्चित्तंहोमादिद्रव्यदानंचकृत्वाविवाहहोमा-

दिविधिनायथास्त्वस्वगृह्यं पुनः संधानं अथान्वाहितानाग्नेः प्राक्‌यागादनुगतौ अयाश्चेति पूर्ववदग्निमुत्पाद्य पुनरन्वाधानं कृत्वा भूर्भुवः
स्वरित्युपस्थाय सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा स्थालीपाकं कुर्यात् अन्वाधानोत्तरं प्रयाणप्राप्तौ तुभ्यं ता अंगिरस्तम इत्याज्याहुतिमग्नये हुत्वा स
र्वप्रायश्चित्तं हुत्वाग्निं समारोप्य गच्छेत् समारूढे समिन्नाशे पुनराधेयमिष्यते उपलेपादिकं कृत्वा नष्टाग्निप्रायश्चित्तं पुनराधेयं संकल्प्य आ
धानोक्तसंभारान्निधायाग्निं प्रतिष्ठाप्य अयाश्चेति स्रुवाज्याहुतिं ॥ ॥ सर्वप्रायश्चित्तं च जुहुयादिति पुनराधेयं स्वाग्निक्रमेणान्याग्नौ स्वयं
जनेस्त्वा प्रावन्त्यय जनवा पथिकृत्स्थालीपाकं करिष्ये इति संकल्प्य चरुः कार्योऽथवा पथिकृत्स्थाने पूर्णाहुतिं होष्यामीति संकल्प्य स्रुचि द्वादश
वारं चतुर्वारं वाज्यं गृहीत्वा अग्नये पथिकृते स्वाहेति जुहुयात् विवाहोत्तरं आधानोत्तरं वा पौर्णमास्यां स्थालीपाकारंभः प्रतिपदि यागोऽति
क्रांतश्चेदागामि पर्वपूर्वतिथिषु चतुर्थीनवमीचतुर्दशीद्वितीयापंचम्यष्टमीर्विहाय कार्यं ॥ अत्र कालातिक्रमप्रायश्चित्तं अन्वाधानो-
त्तरं प्रतिपद्दोषस्य करणे तृतीयादितिथिषु सर्वप्रायश्चित्तं हुत्वा पुनरन्वाधाय यागः द्वितीयपर्वप्राप्तौ अतीतेष्टिः पथिकृच्चरुपूर्वकं प-
र्वणि कार्या तत्राप्यतिक्रमो द्वितीयप्रतिपदि लुप्तेष्टेः पादकृच्छ्रं कृत्वा प्राप्तकालयागः द्वितीययागस्यापि आगामितिथिषु लोपे तत्पूर्व-
णि पादकृच्छ्रपथिकृत्पूर्वकं द्वितीययागः तत्राप्यतिक्रमे तृतीयप्रतिपदि अर्धकृच्छ्रं यागद्वयस्य कृत्वा प्राप्तयागः तृतीययागस्यात्य
ति यावदर्धकृच्छ्रं पथिकृत्पूर्वकं चतुर्थपर्वणि वा । करणे अग्निनाशात्पुनराधेयं अत्र पुनराधेयस्वरूपं संभारनिधानपूर्वकमयाश्चेति स्रु.

धर्मसिं. २०

वाज्याहुतिर्निगिन्त्यन्वाम्ब्ध समिन्नाशास्थले उक्तमेव पुनराधानं तु विवाहहोमादिरूपं पुनराधायेयाऽग्निर्नं आयतनाद्बहिः गम्यापरा सान्याकवन्हिपान
इदं तएकस्मिन्मूत्वानमायतनं प्रक्षिप्य सर्वप्रायश्चित्तं जुहुयात् पर्वणि व्रतलोपेऽग्नयेव्रतपतये चरुः पूर्णाहुतिर्नावौ पर्वणि दंपत्योरन्यतरास्तुपाले
भये व्रतभृतेच्चरुः पूर्णाहुतिर्नर्वा अन्वाधानेष्टिमध्ये चंद्रग्रहणे आहर्गोरिति चंद्रायाज्यं हुत्वानवानवदन्त्यपस्थाय ध्माधानादियागः सूर्योप
रागे उद्वयमिति सूर्यायाज्यं हुत्वा चित्रं देवानामित्युपस्थानं अन्वाधानोत्तरं स्वभेरेतोविसर्गे इमंमेवरुण तत्त्वायामीति वरुणाय द्वे आज्याहुती
गर्भं धूज्ञा पुनर्मामेतिसात्रमंत्रयोर्जपश्च बुध्यारेतोविसर्गेऽग्निव्रतपतिच्चरुः अन्यदा स्वप्ने रेतोविसर्गे सूर्यनमस्कारत्रयं इध्माधानोत्तरं हवि-
र्दोषे दुष्टस्थाने आज्यं प्रतिनिधिं कृत्वा यागं समाप्य दुष्टं जले त्यक्त्वा अन्वाधानादि स्वदेवताकः पुनर्यागः इध्माधानात्पूर्वं हविर्दोषे तद्देवताकं हु
विः पुनरुत्पाद्य यागः स्विष्टकृदर्थहविर्दोषे आज्येन स्विष्टकृतं कुर्यात् अंगहविर्दोषे तदाज्यं पुनरुत्पाद्यं तत्र हविर्दोषास्तु प्रच्युतनखकेशा-
कीटरक्तास्थिविण्मूत्रश्लेष्माद्यैर्यो मिश्रितेभ्यश्च मार्जारनकुलकाकमुखजलबिंदुघर्मनासिकामलाश्रुकर्णमलैः सूतिकारजस्वलाचांडालादि-
दृष्टिभिश्च संसर्गाः देवताहविर्मंत्रादिविपर्यासे यद्वो देवा इति मन्त्रेण आज्यहोमः कृत्स्न हविर्दाहे तद्ध विरुत्पाद्य स एव यागो न तु पुनर्यागः पूर्वो
दितचतुर्दिक्षु चरुस्कंदे अभयेयमाय वरुणाय सोमायेति क्रमेण हुत्वा सर्वतउत्संके चतुर्भ्योऽपि हुत्वाकोणभूस्कंदे व्यान्हतीर्नाहुत्वा चरुमाप्यायस्व सं-
तेपयांसीति मंत्राभ्यामाज्येनाप्याययेत अग्नौ मिंदाहुतीचंद्र इति केचित् स्वगृह्याग्नेरन्यगृह्याग्निना संसर्गे उभौ यजमानौ युगपत्तमपि संमारो-

पू. प. पू.

भ्योभोमत्यवरोहणंकृत्वाऽग्नयेविविचयेचरुंकुर्यात्शवाग्निनासंसर्गेऽग्नयेशुचयेचरुः पंचनाग्निनासंसर्गेसंव-
र्गायाग्नयेचरुः सर्वत्रसंसर्गेसमारोपप्रत्यवरोहणोत्तरंचरुः स्वयमग्निप्रज्वलनेउद्दीप्यस्वजातवेदो० मानोहिंसीः-
र्जातवेदोगामश्वंपुरुषंजगत् अबिभ्रदग्न आगहिश्रियामापरिपातयेतिद्वाभ्यांहस्समिधावग्नयेजुहुयात् सर्वत्रविध्यपराधेसांगत्वार्थं
सर्वप्रायश्चित्तंगृहदाहेग्नयेक्षामवतेचरुः एवमन्यान्यपिप्रायश्चित्तानिबह्वृचब्राह्मणादिसूक्तानिज्ञेयानि यत्रतुप्रायश्चित्तविशेषोनोक्त-
स्तत्रसर्वप्रायश्चित्तंभूर्भुवःस्वरित्यनेनाज्याहुतेःसर्वप्रायश्चित्तसंज्ञा अथाग्न्यपघातनिमित्तानिश्वसूकररासभकाकसृगालमर्कटशू-
द्रान्त्यजपतितकुणपसूतिकारजस्वलाभिःपुरीषमूत्ररेतोश्रुपूयश्लेष्मशोणितास्थिमांसादिभिरन्यैर्वाजुगुप्सितैरारोपितारणिस्पर्शोग्नि-
स्पर्शोवाग्निनाशः तत्रारणिगतेवह्नौनष्टेपुनराधेयमग्निस्पर्शेपुनराधानं यद्वापुनस्त्वादित्यारुद्रावसवःसमिंधतांपुनर्ब्रह्माणोवसुनीथ
यज्ञैः घृतेनत्वंतनुवोवर्धयस्वसत्याःसंतुयजमानस्यकामाःस्वाहा आदित्यरुद्रवसुभ्यइदंनममेतिसमिद्धोमः स्रुवेणाज्याहुतिर्वा
अग्नौजलापघातेपीदमेव स्वस्थजीविनोमृतशब्दश्रवणेग्नयेसुरभिमतेचरुः पूर्णाहुतिर्वा प्रधानाहुतीनांस्विष्टकृतासंसर्गेसर्वप्राय-
श्चित्तं पिंडपितृयज्ञेऽतिप्रणीतनाशेतत्रा॥ ॥होमपक्षेसर्वप्रायश्चित्तं होमपक्षेपुनःप्रणयनमपि आपस्तंबानांप्रायश्चित्तांतेप्रणय-
नमेवनित्यं पिंडपितृयज्ञलोपेवैश्वानरश्चरुः समहोत्रारव्यमहाहविर्होतेत्यादिमंत्रः पूर्णाहुतिर्वाश्रवणाकर्मसर्पबल्याश्वयुज्या

आग्रयणप्रत्यवरोहणकर्मणामन्यतलोपेप्राजापत्यकृच्छ्रं अकृताग्रयणस्यनवान्नभक्षणेमयैवैश्वानरायचरुः अष्टकालोपेउपवासः पूर्वेद्युः श्राद्धलो-
पेप्युपवासः उपवासप्रत्याम्नायएकविप्रभोजनंवा अन्वष्टक्यालोपेप्येभिर्द्युभिःसुमनाएभि रिंदुभिरितिऋचः शतंजपः सर्वत्रचरुस्थानेपू-
र्णाहुतिः दर्शपूर्णमासानारंभे आलस्यादिना पूर्णाहुतिकरणेतु यागपर्यासंवत्संन्या ज्यदर्यामिनिगृह्याग्निसारेनिषिद्धतिथ्यादौस्वभार्यागमनेप्रा-
याज्ययाजतलक्षालीदिगणिकान्नाद्यभोज्यभोजनेनिषिद्धप्रतिग्रहेपुनर्मामैत्विंद्रियइमेयेधिष्ण्यासइतिद्वाभ्यामाज्यहोमः समिद्धोमोवाज-
पीवागृहोपरिकपोतोपवेशनेदेवाःकपोतइतिपंचर्चसूक्तजपः प्रत्यृचमाज्यहोमोवापाकयज्ञतंत्रेणदुःस्वप्नदर्शनेयोमेराजन्युज्योवेत्यृचासूर्योपस्था-
नं आतुरत्वनाशायवामकैर्नामिर्त्वातिसूक्तेनप्रत्यृचंचरोर्होमः यक्ष्मनाशायेदंनमस्सेनिपंचसूक्तयोगः षष्ठंस्विष्टकृदादि प्रोक्षणीप्रणीता-
स्थजलानांबिंदुपातस्त्रावेवा आपोहिष्ठेतितृचेनपुनः पूरणंतनंमे अपस्तद्गुनायत इत्यृचाज्याहुतिः॥ इध्माधानलोपेतस्याज्यभागोत्तरं
स्मरणेविपर्यासप्रायश्चित्तंकृत्वाध्माधानंचकृत्वाप्रधानयागः प्रधानयागोत्तरंस्मरणेग्निसमिंधनरूपद्वारस्याभावाल्लोपएवेतिप्रायश्चि-
त्तेनैवसिद्धिः अन्यागेष्वप्येवमूह्यं अथाग्निनाशकानि दंपत्योरन्यतरोग्निसमीपेउदयास्तमयकालेवसेत् उभौदंपतीगृहसीमांग्रामसी-
मांवानदींवोल्लंघ्यहोमकालेबहिर्वसेतांनदापुनराधानं अग्नीनामजस्त्रहरणेशाम्यासात्प्रागुच्छ्वासेग्निनाशः कर्मार्थहरणेग्नी-
नांनानुच्छ्वासादिचोद्यते आत्मसमारोपणपक्षेप्स्कमज्जनेमैथुनेशूद्रादिस्पर्शनेग्निनाशः पत्न्यनेकत्वेप्येकस्यामपिहोमकालेगृहसी-

म्नो बर्हिर्गतायामग्निनाशः ज्येष्ठायामग्निसमीपस्थायां कनिष्ठया सह यजमानप्रवासो न दोषाय दंपती उभावपि ग्रामगृहयोः
सीम्नो बहिर्गत्वा होमकालात्पूर्वमागतौ चेन्न दोषः यजमाने ग्निसमीपस्थेपि होमकाले पत्न्या ग्रामांतरस्थितौ पुनराधानमाहुः
प्रवासे न्यतरेण समारूढाग्नेरन्वारंभासत्वे नदीसीम्नोरुल्लंघने पुनराधानं अग्निं विहायय जमानस्य शतयोजने गमने वर्षपर्यं-
तं स्वयं होमाभावे वाग्निनाशः तत्र पुनराधानं पवित्रेष्टिर्वा विनाग्निभिर्यदा पत्नी नदीमंबुधिगामिनीं अतिक्रमेत्तदाग्नीनां विनाशः स्या
त्तथा श्रुतिः अग्निसमीपपत्न्या पत्न्यंतरे वा पत्न्या नदीलंघने दोषा न प्रतिप्रवासे पत्न्या अग्निनाशः सह सीमोल्लंघने ग्निनाशः एवं पत्न्यैरपि
पत्नीप्रवासे जलं न हंतुनाग्निरुपशांतश्चेत्पुनराधेयं तदेव पुनराधेयमग्नावनुगते सति असमाधाय चेत्स्वामी सीमामुल्लंघ्य गच्छति
समारोपणं विनाशस्यापरासादूर्ध्वमग्नीनाहरणे नाशः रजोदोषसमुत्पन्ने सूतके मृतके पि वा प्रवसन्नग्निमान्विप्रः पुनराधानमर्हति ब-
ह्वीनामपि चैकस्यां सुदक्षायां न तु प्रजेत एकादशांतर्नद्यस्तुर्मिच्छन्निमित्ततः नचाग्निहोमवेलायां प्रवसेन्नच पर्वणि होमहूयात्स्य
ये दर्शपूर्णमासात्यये पुनराधेयमापस्तंबविषये पत्नीनाग्नो पच द न्नं सूतके मृतके पि वा अपत्न्या तु वसेद्द्रात्रिं पुनराधानमर्हतीदं का-
त्यायनादिपरं पत्नीप्रवासे पुनराधानमुक्तं तदेकभार्यस्य बहुभार्यस्य तु ज्येष्ठाप्रवास एव पुनराधानमिति केचित् एतेषु निमित्तेषु स्थितानग्नीनु
त्सृज्यान्येषामाधानं आरादुपकारकांगलोपे कर्मसमाप्तेः प्राक् प्रायश्चित्तं कृत्वा तदंगं कुर्यान्न कर्मसमाप्तौ प्रायश्चित्तमेव नांगावृ-

सिं नि: सन्निपत्योपकारकांगस्य द्रव्यसंस्काररूपस्य लोपे प्रधानात्प्राक् तत्कार्यं प्रधानोत्तरं प्रायश्चित्तमेव नावृत्तिः मृतायै पत्न्यै दाहायार्धाग्निं दत्त्वावशिष्टाग्नौ सायंप्रातर्होमस्थालीपाकाग्रयणानि कुर्यात् कौस्तुभे त्वर्धाग्निदानादिकमुक्त्वा विधुरस्यापूर्वाधानप्रकारस्तस्य विच्छेदे पुनराधानप्रकारश्चोक्तः तत्राधानप्रकारो वशिष्टाग्नेः प्राक् होमान्नाशपरः यद्वा श्रौताग्निषु भार्यायै अर्धाग्निदानं कृत्वा उत्सर्गेष्ट्या पूर्वाग्नीन् परित्यज्य पुनराधानं कृत्वाग्निहोत्रं कार्यमित्युक्तं तद्वदत्रापि उत्सर्गेष्ट्या पूर्वाग्नित्यागोत्तरमपूर्वाधानं कौस्तुभे उक्तमिति योज्यमिति भाति अरणिस्रुवादिपात्राणां लक्षणवृक्षादिविचारोन्यत्र ज्ञेयः एतेषां विधीनां संकल्पादिविस्तरस्तूक्तः प्रयोगो गृह्याग्निसागरे प्रायश्चित्तादिविधयः प्रायः सर्वसूत्रेषु समाना एव क्वचित्क्वचित्स्वस्वसूत्रोक्ता विशेषा ऊह्याः विवाहहोमो गृहप्रवेशनीयहोमेन समानतंत्रोनुष्ठीयमानो बह्वृचानां पुनराधानं ॥ अन्येषां विवाहहोमाद्भिन्न एवेति विशेषः अथ कात्यायनोपयोगी किंचिदुच्यते पराग्निपक्वं नाश्नीयाद्गुडगोरसमंतरा आहिताग्नेरयं धर्मो याज्ञिकानां तु संमतः इक्षुक्षीरविकाराश्च धान्यभृष्टयवा अपि पराग्निपक्वं न ज्ञेयं प्रवासे चाग्निहोत्रिणः यदन्नं वारिहीनं च पक्वं केवलपावके तदन्नं फलवद्ग्राह्यमन्नदोषो न विद्यते प्रातर्होमं तु निर्वर्त्य समुद्धृत्य हुताशनात् शेषं महानसे कृत्वा तत्र पाकं समाचरेत् पूर्वेण योजयित्वा तं तस्मिन्होमो विधीयते अतोस्मिन्वैश्वदेवादिकं कुर्यादतंद्रितः बह्वृचकारिकायां ८७
नित्यपाकाय शालाग्नेरेकदेशस्य कार्यतः पाकार्थमुल्मुकं हृत्वा तत्र पक्त्वा महानसे वैश्वदेवोग्न्यगारे स्यात्सा कार्यो मिश्र लौकिकः

भूरिपाकोभवेद्यत्रश्राद्धादावुत्सवेषुच कृतेन्नवैश्वदेवेथलौकिकोनैवकार्यतः दीपकोधूपकश्चैवतापार्थंयश्चनीयते सर्वेतेलौकि
काज्ञेयास्तावन्मात्रापवर्गतः बहुधाविल्हतोत्स्यभिरावसथ्यात्कथंचन यावदेकापितिष्ठेत्तावदन्यानमथ्यते वैश्वदेवात्तथाहो
नान्याकुर्ज्ञेयंनैवमंथनं पचनाग्नावपस्कादः पुनराधानमर्हतिआरोपितारणीचोभाएकावाययदिनश्यति तत्राग्न्याधेयमिच्छंतिपु
नराधेयमेववा अथानारोपितारण्योःक्षयेग्रात्स्येनैवपुनः तदलाभेयदोह्यायाद्यत्रस्यात्पुनराहितिः शूद्रोदक्यांत्यजैश्चैवपतिता
मेध्यरासभैः अनारूढारणिस्पर्शेतेविहायान्ययोग्रहः आरूढारणिस्पर्शेपुनराधेयमुक्तं भवतेनःसमेत्यकमज्जयेहूषिता
रणी एकारण्येवदुश्चचेत्तामेवाप्स्नुनिमज्जयेत् तत्रान्यारणिलाभातप्रागुद्धातेपुनराहितीः उद्धातेअग्नौनष्टे नष्टायामरणौयाव
वदग्निस्तिष्ठतिवेश्मनि तावद्धोमादिकंकृत्वातन्नाशेपुनराहरेत् अत्रेकारणिनाशेन्यामकांमंत्रेणोपादायोभाभ्यांमंथनमिति
केचित् अवशिष्टातामेवछित्वामंथनमित्यपरे एकस्याःदोषेप्यरणिद्वयंत्यक्त्वान्तनद्वयोपादानमितिनारायणवृत्त्याशयः अ
यमरणिविचारःश्रौतस्मार्तसाधारणःसर्वशाखासाधारणश्च अग्निसमारोपप्रकारोयेवैश्वदेवःपाकश्चलौकिकेग्नौकार्यइत्या
हुः यस्यवेदश्चवेदीचविच्छिद्येतेत्रिपुरुषं सवैदुर्ब्राह्मणोज्ञेयःसर्वकर्मसुगर्हितः अग्निहोत्रमकुर्वीतज्ञानवाञ्छ्रद्धयान्वितः
अग्निहोत्रात्परोधर्मोनभूतोनभविष्यति श्रौतेकर्मणिनोशक्तोज्ञानद्रव्याद्यभावतः स्मार्तंकुर्याद्यथाशक्त्यात्राप्याचारंलभंसदा

कृतदारोनतिष्ठेतक्षणमप्यग्निनाविनातिष्ठेन्नचेद्द्विजोव्रात्यस्तु याग्नपतितोभवेत् नगृण्हीयाद्विवाहाग्निंगृहस्थइतिमन्यते अन्नंतस्य

नभोक्तव्यंवृथापाकोह्यसस्मृतः यो दद्यात्काचनंमेरुंपृथिवींचससागरां तत्सायंप्रातर्होमस्यतुल्यंभवतिवानवा अथनित्यदानं
एकस्मिन्नप्यतिक्रांतेदिनेदानविवर्जिते दस्युभिर्मुषितस्येवयुक्तमाक्रंदितुंभृशं तस्माद्विभवानुसारेणधनधान्यादिदेयमसंभवे
पूगीफलादिकमपिप्रत्यहंदेयं ततोगोब्राह्मणादिमंगलदर्शनं इत्यष्टधाविभक्तदिनस्यप्रथमभागकृत्यं द्वितीयभागेवेदशास्त्राभ्या
सः पठेदध्यापयेद्दानंजपंश्चैवविचारयेत् अवेक्षेतचशास्त्राणिधर्मादीनिद्विजोत्तमः देवार्चनमितिप्रातर्होमोत्तरंवाचतुर्थभागे
ब्रम्हयज्ञोत्तरंवाकार्यंविधायदेवतापूजांप्रातर्होमादनंतरंकुर्वीतदेवतापूजांजपयज्ञादनंतरमित्यादिद्विविधस्मृतेः देवार्चनंप्रक
तैर्व्यंत्रिकालेपियथाक्रमं अशक्तौविस्तरात्प्रातर्मध्यान्हेचंदनादितः सायंनीराजनंकुर्यात्त्रिकालेतुलसीदलैः यथासंध्यातथापूजात्रिकाले
मोक्षदास्मृतेतिकमलाकरः तत्रविष्णुशिवब्रम्हसूर्यशक्तिविनायकादिष्वभिमतां देवतामर्चयेत् तत्रापिकलौहरिहरयोःपूजाप्रशस्ता
नविष्ण्वाराधनात्पुण्यंविद्यतेकर्मवैदिकं तस्मादनादिमध्यांतंनित्यमाराधयेद्धरिम् अथवादेवमीशानंभगवंतंसनातनं प्रणवेनाथवारु
द्रगायत्र्यात्र्यंबकेनवा नमोन्नमःशिवायेतिमंत्रेणानेनवायजेत् तत्रापिप्रतिमास्थंडिलादिभ्यःशालग्रामेबाणलिंगेचप्रशस्ता आवाह
नादिकंविनासदादेवतासंनिधानात् श्रीभागवते उद्वासावाहनेनस्तःस्थिरायामुद्धवार्चने अस्थिरायांविकल्पःस्यात्स्थंडिलेतुभवेद्द्वयं

तत्रसंक्षेपतः पूजाप्रयोग उच्यते विशेषविचारस्तु मूर्तिभेदतिथ्यादिप्रसंगेनवक्ष्यते येभ्योमाता० एवापित्रेविश्वदेवा० इतिपठन् घंटानादं कृत्वा-
ऽभ्यर्चणानामध्येदेशकालादिसंकीर्तनान्तेश्रीमहाविष्णुपूजांकरिष्ये इतिपंचायतनपक्षेश्रीरुद्रविनायकसूर्यशक्तिपरिवृतश्रीमहाविष्णुपू
जांकरिष्ये इतिसंकल्प्यासनादिविधाय सहस्रशीर्षेतिषोडशर्चस्यसूक्तस्यनारायणः पुरुषोनुष्टुप् अंत्यात्रिष्टुप् न्यासेपूजायांविनि० ततः
प्रथमामृचंवामकरे द्वितीयांदक्षिणेन्यसेत् तृतीयांवामपादे चतुर्थींदक्षिणे पंचमींवामजानुनि षष्ठींदक्षिणे सप्तमींवामकटौ अष्टमींदक्षि
णायांनवमींनाभौ दशमींहृदि एकादशींकंठे द्वादशींवामबाहौ त्रयोदशींदक्षिणे चतुर्दशींमुखे पंचदशीमक्ष्णोः षोडशींमूर्ध्नि एवं
देहेन्यस्यदेवेचन्यासंकुर्याद्विधानतः अंत्याभिःपंचभिर्ऋग्भिः हृदयाद्यंगपंचकं कलशशंखघंटाश्चपाद्यार्घ्याचमनीयकं संपूज्यभास्यचात्मा
नंपूजासंभारमेवच ध्यायेदभिमतांविष्णोर्मूर्तिंसंपूजयेत्ततः प्रथमयापुरुषसूक्तस्यर्चावाहनं शालग्रामादौ आवाहनाभावान्मंत्र
पुष्पंकरगंते श्रीमहाविष्णवेश्रीकृष्णायेत्येवमभिमतमूर्तिंचतुर्थ्या हृदयसर्वोपचारार्पणं पंचायतनेतुचतुर्थ्याविष्णवेशिवविनायकसूर्य-
शक्तिभ्यश्चैवंयथोपास्यमुच्चारः नैवेद्यादौपार्थक्याभावेयथांशतइतिवदेत् द्वितीययासनंदद्यात् तृतीययापाद्यं चतुर्थ्यार्घ्यं पंचम्याचा
मनं षष्ठ्यास्नानं संभवेपंचामृतस्नानान्याप्यायस्वेत्यादिमंत्रैः चंदनोशीरकर्पूरकुंकुमागरुवासितजलैः सुवर्णघर्मानुवाकमहापुरुषवि
द्यापुरुषसूक्तराजनसामभिरभिषेकः सप्तम्यावस्त्रं अष्टम्यायज्ञोपवीतं नवम्यागंधं दशम्यापुष्पाणि एकादश्याधूपं द्वादश्यादीपं [illegible]

पंचदीपंचघंटादेर्नादमाचरेत् अथोदश्यानैवेद्यंसंभवेतांबूलफलदक्षिणा चतुर्दश्यानमनं पंचदश्याप्रदक्षिणाः षोडश्याविसर्जनंपुष्पां
जलिर्वास्नानेवस्त्रेचनैवेद्येदद्यादाचमनंतथा दत्वाषोडशाभिर्ऋग्भिः षोडशान्नस्यचाहुतीः सूक्तेन मन्त्रंचपुष्पंदत्वासूक्तेनसंस्तुयात्
ततः पौराणैः प्राकृतैश्चस्तुत्वाशिरोमस्यादयाः कृत्वाबाहुभ्यांचपरस्परं प्रपन्नंपाहिमामीशभीतंमृत्युग्रहार्णवात् इतिपदन्नमेत
निर्माल्यंदेवदत्तंभावयित्वाशिरसिधारयेत् शंखोदकंशिरसिधृत्वा देवतीर्थंपूजांते वैश्वदेवांतेवाशिरसिधार्यंपर्यस्य तत्रक्रमः विप्रपादोद
कंपीत्वाविष्णुपादोदकंपिबेत् शालग्रामशिलातोयमपीत्वायस्तुमस्तके प्रक्षेपणंचकुरुतेब्रह्महासनिगद्यते पात्रांतरेणवैग्राह्यंनकरेण
कदाचनेतिकमलाकरः क्षालनेनएकस्यैववस्त्रस्यप्रतिदिनेदानेदोषोन एवंस्वर्णादिभूषणानामपि सुवर्णमययज्ञोपवीतेप्येवमाचारः
एवंपूजायाःफलंस्कांदे कामासक्तोथवाक्रुद्धः शालग्रामशिलार्चनात भक्त्यावायदिवाभक्त्याकलौमुक्तिमवाप्नुयात् कथांत्यः कुरुतेविष्णोः
शालग्रामशिलाग्रतः वैवस्वतभयंनास्तितथाचकलिकालजं प्रायश्चित्तंहिपापानांकलौपादोदकंहरेः धृतेशिरसिपीतेचसर्वास्तुष्यंतिदे-
वताः विष्णुमूर्ध्निस्थितंपुष्पंशिरसानवहेन्नरः बौधायनोक्तोहरिहरयोःपूजाविधिः पराशरमाधवे मयातुशिवपूजाविधिः॥ ॥शिवरात्रि
प्रकरणेद्वितीयपरिच्छेदेउक्तइतिनेहोच्यते कौर्मे योमोहादथवालस्यादकृत्वादेवतार्चनं भुंक्तेसयातिनरकंसूकरेष्वभिजायते एवंदेवं ८९
संपूज्यमातापितृप्रमुखान्गुरून्पूजयेत् यस्यदेवेपराभक्तिर्यथादेवेतथागुरौइतिमाधवः तृतीयभागेपोष्यवर्गार्थंधनार्जनंयजना-

ध्ययनदानयजनाध्यापनप्रतिग्रहाः षट् विप्रकर्माणि षण्णां तु कर्मणामस्य त्रीणि कर्माणि जीविका याजनाध्यापने चैव विशुद्धाच्च प्र-
तिग्रहः श्रीभागवते प्रतिग्रहं मन्यमानस्तपस्तेजोयशोनुदं अन्याभ्यामेव जीवेत शिलैर्वा दोषदृक्तयोरिति तथा वार्त्ता विचित्रा शालीनया
यायावरशीलोञ्छनं विविचित्रा वार्त्ता कृष्यादि शालीनम् अयाचितं यायावरं प्रत्यहं धान्याद्याकणिशोपादानं कणोपादानं च शीलोञ्छनं अत्रोत्तरो
त्तरा प्रशस्ता शिलोञ्छनं कलौ निषिद्धं कुसूलकुंभीधान्यो वा त्र्याहिक श्वस्तनो पि वा कुटुंबपोषणे द्वादशाहपर्याप्तधान्यः कुसूलधान्यः षडहपर्याप्तधान्य
कुंभीधान्यः न कुर्यात् कृषिं वाणिज्यं सेवावृत्तिं तथैव च ब्राह्मण्याश्चाप्यनंतेनं तस्मात्तानि विवर्जयेदिति स्मृत्यंतरे वार्त्ता वृत्तिरापद्यपि यथा पुत्रमांसं
वरं भोक्तुं न तु राजप्रतिग्रह इति वाक्यमधर्मवर्त्तिराजप्रतिग्रहविषयं वृद्धांश्च मातापितरौ साध्वीं भार्यां सुतः शिशूंश्चायाज्ययाजनशूद्रप्र-
तिग्रहादिनापि पोषणीया इत्युक्ता आपदि शाकपयोदधिपुष्पजलकुशभूमयः कुलटापंढपतितभिन्नात् नीचादप्ययाचितप्राप्ता ग्राह्याः ब्र-
ह्मचारी यतिश्चैव विद्यार्थी गुरुपोषकः अध्वगः क्षीणवृत्तिश्च षट् पक्कान्नस्य भिक्षुकाः शूद्रस्य द्विजशुश्रूषा वृत्तिः आपदि कृष्यादिः चतुर्थं
भागं मध्याह्नस्नानं प्रातर्गोमयस्नानं मध्याह्ने मृत्तिकास्नानं अनयोर्विधिः प्रायश्चित्ते उक्तः शेषविधिः प्रातःस्नानवत् ब्रह्मयज्ञांग
तर्पणात् प्राक् वस्त्रं न निष्पीडयेदिति विशेषः ततो धृतपुंड्रो मध्याह्नसंध्यां कुर्यात् अर्घ्यवर्ज्यामादासायंसंध्या माध्याह्निकी प्यते तत्र वि-
शेषः सूर्यश्चेति स्थाने आपः पुनंत्विति मंत्राचमनं आपः पुनंत्वित्यस्य नारायण याज्ञवल्क्य आपः पृथिवी ब्रह्मणस्पतिरष्टी मंत्राच

ध॰सिं॰

भनेशिनियो॰ ॐ आपः पुनंतु पृथिवीं पृथिवी पूता पुनातु मां पुनंतु ब्रह्मणस्पति ब्रह्मपूता पुनातु मां यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा दुश्चरितं मम सर्वं पुनं तु॰प॰पृ॰
तु मामापो सतां च प्रतिग्रहं स्वाहेति पिबेत् अघमर्षणांतेतिष्ठन् हंसः शुचिषदित्यस्य गौतमः सूर्यो जगती अर्घ्यदाने वि॰ ॐ हंसः शु॰
॰ एकार्घ्यं अर्घ्यांते उपस्थानं ऊर्ध्वबाहुः उदुत्यमिति त्रयोदशर्चस्य काण्वः प्रस्कण्वः सूर्यो गायत्री अंत्यास्तिस्रोनुष्टुभः सूर्योपस्था
ने वि॰ केचित्तु चित्रं देवानामिति षड्भिरप्युपतिष्ठंते शेषमुपस्थानवर्ज्यं प्रातः संध्यावत् रात्रौ मध्यान्हसंध्यायामाकृष्णेनेत्यर्घ्यदानं
गायत्र्या प्रायश्चित्तार्घ्यं द्वितीयं दत्वा हंसविष्णांतामिति पंचर्चोपस्थानं अथ तैत्तिरीयाणां आपः पुनंत्वित्यपः पीत्वा दधिक्राव्णोति पूर्ववत् *
कृत्वा सूर्यायैकमर्घ्यं गायत्र्या दत्वोर्ध्वबाहुस्तिष्ठन्नुपतिष्ठेत् उद्वयं॰ १ उदुत्यं जातवे॰ १ चित्रं देवानां॰ १ तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्तात् १ य उदगा
न्महतो॰ ततो जपादि उपस्थानवर्ज्यं प्राग्वत् अथ कातीयानां आपः पुनंत्विति प्राग्वत् गायत्र्यैकार्घ्यं उद्वयमित्यादि चतुर्भिरुपस्था
नं जपांते शक्तस्य पूर्वोक्तैर्विभ्राडित्यनुवाकादिभिरुपस्थानं शेषं प्राग्वत् अथ ब्रह्मयज्ञः स च प्रातर्होमोत्तरं वा मध्यान्हसंध्योत्तरं
वा वैश्वदेवांते वा भक्तदेवकार्यः भट्टोजिदीक्षितीये तु प्रातराहुतेरनंतरकालः शाखांतरविषयः आश्वलायनैस्तु मध्यान्हसंध्योत्तरमेवा
नुष्ठेय इत्युक्तम् शुष्कवासास्तदभावे आर्द्रं त्रिर्विधून्वन् परिधायाचम्य प्राणानायम्य श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं ब्रह्मयज्ञं करिष्ये तदंगत्वेन देव
र्षिस्वाचार्यतर्पणं करिष्ये मृतपितृकैः पितृतर्पणं च करिष्ये इति संकल्प्य दर्भेषु दर्भपाणिः प्राङ्मुख एवोपविश्य वामजंघोपरि मूल ६०

देशादक्षिणपादं निधायाथवावामपादांगुष्ठोपरि दक्षिणपादांगुष्ठं निधायैवोपस्थं कृत्वा दक्षिणजानुस्थेवामे करेउत्ताने प्रागग्रांगुलौप्रा
गग्रे द्वे पवित्रे धृत्वा दक्षिणकरेण तथैव संपुटीकृत्य द्यावापृथिव्योः संधिमीक्षमाणो निमीलिताक्षो वोंकारव्याहृतीः सकृदुच्चार्य गायत्रीं
पच्छोर्धर्चशः सर्वामनवानामिति त्रिर्जपेत् ततोग्निमीळ इति सूक्तं पठित्वा संहिताब्राम्हणषडंगानि एकं समाप्यापरमित्यध्यायं सूक्तमृ
चं वा यथाशक्ति क्रमशः पठेत् मंत्रब्राम्हणादीनि भागशः सर्वाणि यथाशक्ति प्रतिदिनं पठेदिति केचित् एवं यजुर्वेदाध्यायी क्रमशश्च
तुर्वेदान् भागशः सर्वानेव वा ऋग्वेदपूर्वकान् पठेत् एकैकशाखाध्यायी तु स्वशाखामेव शाखाध्ययनाभावे सूक्तमृचं वा पठित्वैकं यजुः
साम चोपनिषद इतिहासपुराणादींश्च पठेत् पुरुषसूक्तमुक्त्वा नमो ब्रम्हणे नमो अस्त्वग्नये इत्यृचं त्रिः पठेत् नात्र ऋष्यादिस्मरणं विद्य
दसीत्यादराद्यंते पाठस्तैत्तिरीयविषयः उपविश्य पाठाशक्तस्तिष्ठन्व्रजन्शयानो वा पठेदित्याश्वलायनः॥ अनध्यायेष्वल्पं पठेत् अथ त
र्पणं तत्र सव्येन देवतीर्थेन दर्भाग्राभ्यां देवतर्पणं तद्यथा साक्षतजलैः प्राच्यपि तृतर्पण॥ प्रजापतिस्तृप्यतु ब्रह्मा तृप्यतु वेदास्तृ०
देवास्तृ० ऋषयः० सर्वाणि छंदांसि० ॐकारः० वषट्कार० व्याहृतयः० सावित्री० यज्ञा० द्यावापृथिवी तृप्येतां॥ अंतरिक्षं० अहोरात्रा
णि तृप्यं० सांख्या० सिद्धा० समुद्रा० नद्य० गिर० क्षेत्रौषधिवनस्पतिगंधर्वाप्सरस० नागा० वयांसि० गावः० साध्या० विप्रा० यक्षा० रक्षां-
सि० भूतानि० एवमंतानि तृ०२९ अथ ऋषयः निवीती कनिष्ठिकामूलेन दर्भमध्याभ्यां शतर्चिनः० माध्यमास्तृ० गृत्सम० विश्वामि०

वामदेवा॰ अत्रि॰ भरद्वा॰ वसिष्ठ॰ प्रगाथा॰ पावमान्य॰ क्षुद्रसू॰ महासूक्ता॰ १२ एकत्वद्वित्वबहुत्वेषु तृप्यतु तृप्यंतां तृप्यंत्विति यथाप-
थंवदेत् अथप्राचीनावीती पितृतीर्थेनद्विगुणीकृतदर्भमूलाग्रैः सुमंतुजैमिनिवैशंपायनपैलसूत्रभाष्यभारतमहाभारतधर्माचा
र्यास्तृप्यंतु जानंतिबाहविगार्ग्यगौतमशाकल्यबाभ्रव्यमांडव्यमांडूकेयास्तृ॰ गार्गीवाचक्नवीतृ॰ वडवाप्रातेथेयीसुलभामैत्रेयी॰ क-
होळंतर॰ कौषीतकंत॰ महाकौषीतकं॰ पैग्यंत॰ महापैग्यंत॰ सुयज्ञंत॰ सांख्यायनंत॰ ऐतरेयंत॰ महैतरेयं॰ शाकलंत॰ बाष्कलंत॰ सुजा
तवक्त्रं॰ औदवाहिं॰ महौदवाहिं॰ सौजामिं॰ शौनकंत॰ आश्वलायनंत॰ येचान्ये आचार्यास्तेसर्वेतृप्यंतु २३ ततोमृतपितृकः पितृत्र
यीमातृत्रयींसपत्नीकमातामहत्रयींपत्न्याद्येकोद्दिष्टगणांश्चमहालयप्रकरणोक्तान्मृतांस्तर्पयेत् संबंधंप्रथमंब्रूयान्नामगोत्रम
नंतरं पश्चाद्रूपंविजानीयात्क्रमएषःसनातनः एकैकमंजलिंदेवाद्वौद्वौऋषिभ्यस्त्रींस्त्रीन्पितृभ्यइतिसंख्याविशेषः आश्व
लायनानांवैकल्पिकः तत्सूत्रेसंख्यानुक्तेः येषांसूत्रेसंख्योक्तिस्तेषांनित्यइतिमाधवः मातृत्रयीभिन्नस्त्रीभ्यएकांजलिः एता
वद्भिस्तर्पणाशक्तो आब्रह्मस्तंबपर्यंतंदेवर्षिपितृमानवाः तृप्यंतुपितरःसर्वेमातृमातामहादयः अतीतकुलकोटीनांसप्तद्वीप
निवासिनां आब्रह्मभुवनाल्लोकादिदमस्तुतिलोदकमितित्रिस्त्रिर्दद्यात् ततोयेकेचास्मत्कुलेजाताअपुत्रागोत्रिणोमृताः तेगृह्णंतुम
यादत्तंवस्त्रनिष्पीडनोदकमितिपरिधानवस्त्रंभूमौनिष्पीड्यदद्यात् अत्रबह्वृचानांप्राचीनावीती अन्येषांनिवीती इदंगृहेनिषिद्धं

ब्रह्मयज्ञो ग्रामाद्बहिरुदकसमीपे विहितः ग्रामे मनसाधीयीत सव्यान्वारब्धदक्षिणेनांजलिनावा तर्पणं तर्पणं बर्हिषाछन्नेस्थले
कार्यंनतुजलेपात्राद्वाजलमादाय शुभेपात्रांतरक्षिपेत् जलपूर्णेथवागर्तेनस्थलेतुविबर्हिषी हेमरौप्यताम्रकांस्यमयेपात्रेनमृन्म
येयत्रास्युःकुशाः स्थलंतत्रतर्पणंस्यान्नदीजले अनामिकाधृतंहेमतर्जन्यांरौप्यमेवच कनिष्ठिकाधृतंखड्गं तेनपूतोभवेन्नरः अंगुल्य
ग्रेतीर्थंदैवंस्वल्पांगुल्योर्मूलेकायं मध्येंगुष्ठांगुल्योः पित्र्यंमूलेत्वंगुष्ठस्यब्राह्मं उद्धृतजलेनपितृतर्पणेतिलान्संमिश्रयेज्जलेअनु-
द्धृतजलेनतर्पणेवामहस्ते तिलाग्राह्याः तिलतर्पणंगृहेनिषिद्धं रविभृगुवारेसप्तमीनंदासुकृत्तिकामघाभरणीषुमन्वादौ युगादौ
चपिंडदानंमृदास्नानंनकुर्यात्तिलतर्पणंपित्रोःश्राद्धदिनेनित्यतर्पणेतिलानिषिद्धाः पर्वादिनेनिषिद्धतिथिवारादिष्वपितिलतर्पणं
विकिरेपिंडदानेचतर्पणेस्नानकर्मणि आचांतःसन्प्रकुर्वीतदर्भसंत्यजनंबुधः दर्भत्यागमंत्रस्तु येषांपितानचभ्रातानपुत्रोनान्य-
गोत्रिणः तेसर्वेतृप्तिमायांतुमयोत्सृष्टैःकुशैस्तथेति अथहिरण्यकेशीयानांसंकल्पादित्रिगायत्रीजपांतंप्राग्वत् ततइषेत्वो
र्जेत्वेत्यस्यायमनुवाकंवायथाशक्तिपठित्वाऋक्सामषडंगेतिहासपुराणादीनिपठित्वानमोब्रह्मणइत्येतयात्रिःपरिदधाति अथतर्पणं
तच्चतैत्तिरीयाणांब्रह्मयज्ञांगंनभवति तेनब्रह्मयज्ञोत्तरंव्यवहितकालेपिब्रह्मयज्ञात्प्रागपिभवति एवंकाण्वमाध्यंदिनानामपिब्र
तोदेवर्ष्याचार्यपितृतृप्तिद्वाराश्रीपरमेश्वर० देवर्ष्याचार्यपितृतर्पणंकरिष्ये इतिपृथगेवसंकल्पः पूर्ववदेकैकांजलिनादेवतर्पणं

ब्रह्माणंतर्पयामि॰ प्रजापतिंतर्प॰ बृहस्पतिंत॰ अग्निंत॰ वायुंत॰ सूर्यंत॰ चंद्रमसं॰ नक्षत्राणि॰ इंद्रं २ राजानंत॰ वरुणं २ राजानं॰
सोमं २ राजानं॰ वैश्रवणं २ राजानं॰ वसून्॰ रुद्रान्॰ आदित्यान्॰ विश्वान्देवान्॰ साध्यान्॰ ऋभून्॰ भृगून्॰ मरुतः॰ अथर्वणः॰ अं-
गिरसस्तर्पयामीति निवीती उदङ्मुखः विश्वामित्रं॰ जमदग्निं॰ भरद्वाजं॰ गौतमं॰ अत्रिं॰ वसिष्ठं॰ कश्यपं॰ अरुंधतीं॰ अगस्त्यं॰
कृष्णद्वैपायनं॰ जातूकर्ण्यं॰ तरुक्षं॰ तृणबिंदुं॰ वर्मिणं॰ वरूथिनं॰ वाजिनं॰ वाजश्रवसं॰ सत्यश्रवसं॰ सुश्रवसं॰ सुतश्रवसं॰ सोमशुष्माय-
णं॰ सत्ववंतं॰ बृहदुक्थ्यं॰ वामदेवं॰ वाजिरत्नं॰ हर्यज्वायनं॰ उदमयं॰ गौतमं॰ ऋणंजयं॰ कृतंजयं॰ तक्रतुंजयं॰ धनंजयं॰ बभ्रुं॰ त्र्यरु-
णं॰ त्रिवर्षं॰ त्रिधातुं॰ शिबिंत॰ पराशरं॰ विष्णुं॰ रुद्रं॰ स्कंदं॰ काशीश्वरं॰ ज्वरं॰ धर्मं॰ अर्थं॰ कामं॰ क्रोधं॰ वसिष्ठं॰ इंद्रं॰ त्वष्टारं-
त॰ कर्तारं॰ धर्तारं॰ धातारं॰ मृत्युं॰ सविशारं॰ सावित्रीं॰ ऋग्वेदं॰ यजुर्वेदं॰ सामवेदं॰ अथर्ववेदं॰ इतिहासंपुराणं॰ इतिहोद्वा-
वंजली प्राचीनावीती दक्षिणामुखः वैशंपायनं॰ पलिंगुंतर्प॰ तित्तिरिंत॰ उखंत॰ आत्रेयंपदकारं॰ कौंडिण्यंवृत्तिकारं॰ सूत्रकाराव्
सत्याषाढं॰ प्रवचनकर्तॄन् आचार्यान्॰ ऋषीन्॰ वानप्रस्थान्॰ ऊर्ध्वरेतसः॰ एकपत्नीस्तर्पयामीति त्रींस्त्रीनंजलीनिति वि-
शेषः शेषंपितृतर्पणादिसर्वंप्रागुक्तमेव अथपंस्तंबादीनां ब्रह्मादयोयेदेवास्तां॰ सर्वान्देवान्॰ सर्वान्देवगणान्॰ सर्वादेवपत्नीः॰
सर्वानपुत्रांकसर्वान्पौत्रान्॰ भूर्देवां॰ भुवर्देवां॰ स्वर्देवां॰ भूर्भुवस्स्वर्देवां॰ कृष्णद्वैपायनादयोयेऋषयः तानृषीं॰ सर्वानृषीं॰ सर्वानृ-

गणान्॰ सर्वानृषिपत्नीः॰ सर्वानृषिपुत्रान्॰ सर्वानृषिपौत्रान्॰ ६ भूऋषीं॰ ४१॰ एवं सोमः पितृमान्यमोंगिरस्वानान्॰ तान्पितॄनि-
त्यादयो दशपितृपर्याया ऊह्याः एवमन्येषामप्यूह्यं अथ कात्यायनानां प्राङ्मुख आचम्य पवित्रे धृत्वा प्राणानायम्य श्रीपर॰ थं ब्र-
ह्मयज्ञं सव्ये दर्भान् जले धृत्वा दक्षिणजानौ धृत्वा सूत्रांत सकृद्गायत्रीं त्रिरुच्चार्य इषेत्वेत्यादि आरभ्य संहितां ब्राह्मणं च पूर्वोक्तरीत्या प-
ठेत् अनंतरं पौनर्वादितिहासपुराणादि पठित्वा अंते ॐ स्वस्तीति वदेत् सूत्रांतरोक्तत्वात् नमो ब्रह्मण इति त्रिः पठंति केचित् अथ तर्पणं
एतच्च प्रातः संध्यानंतरं वा मध्याह्ने ब्रह्मयज्ञांतरं वा सकृद्देवकार्यं ब्रह्मयज्ञस्यैव कल्पिककालत्रयमुक्तम् तत्र देवर्षिपितृतर्पणं करिष्ये
इति संकल्प्यादौ पूर्वोक्तधर्मेण देवतर्पणं भूमौ ताम्रादिपात्रे वा दर्भानास्तीर्य विश्वेदेवास आगतेति देवानावाह्य विश्वेदेवाः शृणुतेमं भाति
तर्पितान्मंत्रान्प्रागग्रान्दर्भान् धृत्वा देवतीर्थेन ॐ ब्रह्मा तृप्यतां विष्णुः॰ रुद्रः॰ प्रजापतिः॰ देवास्तृ॰ छंदांसि॰ वेदाः॰ ऋषयः पुराणाचार्याः॰ गं-
धर्वाः॰ इतराचार्याः॰ संवत्सरः॰ सावयः॰ देव्यस्तृप्यंतां अप्सरसः॰ देवानुगाः॰ नागाः॰ सागराः॰ पर्वताः॰ सरितः॰ मनुष्याः॰ यक्षाः॰ रक्षांसि॰ पि-
शाचाः॰ सुपर्णाः॰ भूतानि॰ पशवः॰ वनस्पतयः॰ ओषधयः॰ भूतग्रामश्चतुर्विधस्तृप्यतामिति सर्वत्र सप्रणवं प्रथमांतं नामोच्चार्य तर्पयेत्॰
सप्तऋषय इति मंत्रेण ऋषीनावाह्य निवीती द्विर्द्विः सनकस्तृप्यतु सनंदनः॰ सनातनः॰ कपिलः॰ आसुरिः॰ वोढुस्तृ॰ पंचशिखः॰ अपसव्यं उशंत-
स्त्वेति पितॄनावाह्यायंतु नः पितर इति जपित्वा पितृतीर्थेन त्रिस्त्रिः कव्यवाडनलस्तृप्यतां सोमः॰ यमः॰ अर्यमा॰ अग्निष्वात्ताः पितरस्तृप्यंतां

सोमपापितरः॰ बर्हिषदः॰ यमाय नमः तर्पयामि धर्मराजाय॰ मृत्यवे॰ अंतकाय॰ वैवस्वताय॰ कालाय॰ सर्वभूतक्षयाय॰ औदुंबराय॰ दध्ना
य॰ नीलाय॰ परमेष्ठिने॰ वृकोदराय॰ चित्राय॰ चित्रगुप्ताय॰ ९१ यमतर्पणं वैकल्पिकं सूत्रे एकैकस्य त्रीन् जीवत्पितृकस्य प्रणिबंधपर्यंतमपस
व्यमवंत्र ततो मृतपितृकः। पित्रादित्रयं मात्रादित्रयं च तर्पयित्वा उदीरतामिति त्रिभिर्ऋग्भिस्तर्पणं जलस्यानं अंजलिना धारां निषिं-
चेत् उदीरतां अंगिरसोनः पितरो॰ आयंतुनः॰ ऊर्जंवहंतीरमृतं॰ पितृभ्यः स्वधायिभ्यः॰ येचेह॰ मधुवाताइतितिस्रइति॰ ९ प्रत्यृचं मंत्रोक्तं कु
र्यात् तृप्यध्वमिति त्रिः सिंचेत् ततो नमो वः पितर इत्यष्टाय जुंष्टिपर्यं पठित्वा मातामहादीनेकोद्दिष्टगणांश्च तर्पयेत् देवागातुविद इति विसर्ज
येत् स्नानवस्त्रनिष्पीडनोदकदानादि प्राग्वत् प्रातर्होमानंतरं देवतार्चनं नकृतं चेच्चतुर्थभागे ब्रह्मयज्ञोत्तरं कार्यं १ अथ पंचम भागकृत्यं ॥
वैश्वदेवः प्रकर्तव्यः पंचसूनापनुत्तये कंडणी पेषणी चुल्ली जलकुंभो थमार्जनी इति पंचहिंसास्थानानि पंचसूनाः वैश्वदेवस्य प्रातरेव प्रारंभो
नत्वग्निहोत्रादिवत्सायं तेन प्रातः सायं वैश्वदेवं त्यादिरेव संकल्पः पंचमहायज्ञा अहरहः कर्तव्याः ते च ब्रह्मयज्ञ देवयज्ञ भूतयज्ञ पितृ
यज्ञ मनुष्ययज्ञाख्याः तत्र ब्रह्मयज्ञ उक्तः बलिहरणादीनां वैश्वदेवो देवयज्ञादि यज्ञत्रयरूपः मनुष्ययज्ञस्तु मनुष्येभ्योन्नदानं गृहपक्वह-
विष्यान्नैस्तैलक्षारादिवर्जितैः जुहुयात्सर्पिषाभ्यक्तैर्गृह्येग्नौ लौकिकेपि वा यस्मिन्नग्नौ पचेदन्नं तस्मिन्होमो विधीयते वैश्वदेवांतर्गतपि-
तृयज्ञेनैव नित्यश्राद्धसिद्धेर्न नित्यश्राद्धार्थं पृथक्पाकः अनेनैव दर्शश्राद्धस्यापि सिद्ध्या दर्शश्राद्धमप्यशक्तेः संवत्सरमध्ये सकृद्देवकार्यं

मितिभट्टोजीये सूतकेपंचमहायज्ञानांलोपइत्युक्तं सचायंवैश्वदेव आत्मसंस्कारार्थोन्नसंस्कारार्थश्चतेनाभक्तानांपाकैक्येपृथक्वै-
श्वदेवोनविभक्तानांतुपाकैक्यपिहविष्यांतरेणपृथगेव 'अविभक्तानांपाकभेदेपृथक्वैश्वदेवः कृताकृतइतिभट्टोजीयेपाकासंभवेएका-
दश्यादौतंडुलैर्वापयोदधिघृतफलोदकादिभिर्वाकार्यः हस्तेनान्नादिभिः कुर्यादद्भिरंजलिनाजले कोद्रवंचणकंमाषंमसूरंचकुलित्थ-
कं क्षारंचलवणंसर्वंवैश्वदेवेविवर्जयेत प्रवसतागृहेपुत्रर्त्विगादिद्वारावैश्वदेवः कारयितव्यः गृहेकर्त्रंतराभावेप्रवासेस्वयंकार्यः वैश्वदे-
वोबह्वृचैस्तैत्तिरीयैश्चदिवारात्रौचेतिद्विवारंकार्यः 'अथवैकस्मिन्नेककालेवाद्विरावृत्त्यासहवाकार्यः बह्वृचतैत्तिरीययोर्लौकिकाग्नौपा-
कोवैश्वदेवश्चेतिप्रायेणाचारः॥ अथप्रातःसायंवैश्वदेवस्यसहकरणपक्षेतंत्रप्रयोगः तत्रवैष्णवैर्भगवतेषोडशापंचवादीपांतानुपचा-
रान्समर्प्यसर्वान्नात्पुरुषाहारपर्याप्तंनैवेद्यंसमर्प्यशेषान्नेनवैश्वदेवः कार्यः वैष्णवभिन्नैस्तुवैश्वदेवांतेतच्छेषेणनैवेद्यः कार्यः विष्णो-
र्निवेदितान्नेनयष्टव्यंदेवतांतरंपितृभ्यश्चापितद्देयंतदानंत्यायकल्पतेइत्यादिवचनानांवैष्णवविषयकत्वस्यनिबंधकारैरुक्तत्वात् अत्र
वैष्णवानारायणाष्टाक्षरादिवैष्णवमंत्रदीक्षोपदेशजपवंतोमुख्याः उपदेशः कलौयुगइतिस्मृत्योपदेशमात्रस्यापिदीक्षासमफलत्वा-
त्॥ गौणाश्चपारंपर्यागतारुणोदयविद्धैकादश्यनुपवासशुक्लकृष्णैकादश्युपवासादियत्किंचिद्धर्ममात्रपरामंत्रोपदेशादिरहिताः ननुपंच-
रात्रागमोक्तदीक्षांप्राप्तोहिवैष्णवइत्युक्तेः किंचिद्धर्ममात्रानुष्ठानेनकथंवैष्णवत्वमितिचेत् गायत्र्यध्ययनादिक्षत्रियवैश्यसाधारण्य

धर्मवतां यजनाध्यापनप्रतिग्रहरूपासाधारणधर्मशून्यानां पित्रादिपरंपरया वैश्यादिवृत्तिपराणामप्यव्यभिचरितैकगोत्रत्वात्क्षत्रियत्वसि
द्धिब्राह्मणधर्ममात्रेण पयास्यासगापर्शा गा गयथा ब्राम्हणत्वं तदुचितसूतकाद्याचारश्च तथा कलियुगे किंचिद्धर्मेणापि वैष्णवत्वं
तदुचिताचारश्च युज्यते क्षत्रियाणां हि पुरोहितभेदेन गोत्रभेदस्तेन यदुवंशेषु परस्परं विवाहो नैवं ब्राम्हणेष्विति स्पष्टं एवंश्चाद्धे
पिनैवेद्यं समर्प्य पितृभ्योन्ननिवेदनं ज्ञेयं ममात्मान्नसंस्कारपंचसूनाजनितदोषपरिहारद्वारा श्रीप॰ प्रातर्वैश्वदेवं सायंवैश्व
देवं च सहतंत्रेण करिष्ये कुंडे स्थंडिलादौ वा पचनाग्निं व्याहृतिभिः पावकनामानं प्रतिष्ठाप्य चत्वारि शृंगेति ध्यात्वा परिसमूह्य पर्यु
क्ष्य विश्वानिनइत्यर्चनादि विधाय घृताक्तमन्नमग्नावधिश्रित्य प्रोक्ष्योद्वास्याग्नेः पश्चान्निधाय त्रिविधा विभज्य प्रथमं भागं देवेभ्यो
जुहुयात् तद्यथा हृदि सव्यं करं निधायोत्तानहस्तेन सूर्याय स्वाहा सूर्यायेदं नमम प्रजापतये॰ सोमाय वनस्पतये॰ अग्नीषोमा
भ्यां॰ इंद्राग्निभ्यां॰ द्यावापृथिवीभ्यां॰ धन्वंतरये॰ इंद्राय॰ विश्वेभ्यो देवेभ्यो॰ ब्रह्मणे॰ इति दश प्रातर्वैश्वदेवाहुतयः अथ सायंवैश्व
देवीयाः अग्नये स्वाहेति हुत्वा प्रजापतय इत्यादि पुनर्नवजुहुयात् एवं विंशत्याहुती हुत्वा प्रायश्चित्तार्थं व्यस्तसमस्तव्याहृतिभिर्हुत्वा
न हुत्वा वा परिसमूहनपर्युक्षणे कुर्यात् ॐ च म इत्युपतिष्ठेत् इति देवयज्ञः अथ बलिहरणाख्यो भूतयज्ञः द्वितीयभागाद्गृहीत्वाग्नेः
द्वायां भूमौ सूर्याय स्वाहा सूर्यायेदं न ममेत्येवं दशाहुतीः प्राक्संस्था निरंतरा हुत्वा मध्ये तरालं त्यक्त्वा अद्भ्यः स्वाहा ओषधिवनस्पतिभ्यः॰

गृह्ा० गृहदेवताभ्यः० वास्तुदेव० इतिप्राक्संस्थाहुत्वा अग्न्न आहुतेः पश्चात् इंद्राय० यदुत्तरे इंद्रपुरुषेभ्यः अंतरालस्यदक्षिणेयमा
य० तदुत्तरेयमपुरुषेभ्यः० ब्रम्हण आहुतेः प्राक् वरुणाय तदुत्तरेवरुणपुरुषेभ्यः० अंतरालस्योत्तरेसोमाय तदुत्तरेसोमपुरुषेभ्य
अंतरालेब्रम्हाणब्रह्मपुरुषेभ्यः० विश्वेभ्योदेवेभ्यः० सर्वेभ्योभूतेभ्यः० दिवाचारिभ्यः० सोमपुरुषोत्तरेरक्षोभ्यः० एवमेवसायंवैश्वदेव
संबंधिद्वितीयबलिहरणंकुर्यात् तत्रसूर्यस्यानेप्र यममग्नयेहुत्वाप्रजापतयइत्यादिपूर्ववत् दिवाचारिभ्यइत्यस्यस्थानेनक्तंचारि
भ्यःस्वाहेतिजुहुयात्इतिविशेषः इतिभूतयज्ञः प्राचीनावीती तृतीयभागादादायस्वधापितृभ्यः इतियमबलेर्दक्षिणतोदत्वापि
तृभ्यइदंनममेत्युक्त्वाद्वितीयबलेर्दक्षिणतःद्वितीयंपितृयज्ञमेवकुर्यात् इतिपितृयज्ञः अपरेचक्राकारंबलिमाहुः बलावनुद्ध
तेनाद्यान्नोद्धरेत्स्वयंबलिं ततोगृहांगणेभूमावप आसिच्य ऐंद्रवारुणवायव्यायाम्यानैर्ऋतिकाश्चये तेकाकाः प्रतिगृण्हंतुभूम्यांपिं
डंमयोज्झितं इतिपितृयज्ञशेषेणदद्यात् वैवस्वतकुलेजातौद्वौश्यामशबलौशुनौ ताभ्यांपिंडोमयादत्तोरक्षेतांपथिमांसदा येभू
ताप्रचरंति० इतिद्वयंभूतयज्ञशेषेणदद्यात् येभूताइतिमंत्रतंत्रेणवैश्वदेवप्रयोगेदिवानक्तंबलिमितिपाठः॥ ॥अग्निहोत्रेचपृ
थक् प्रयोगेदिवाबलिमिच्छंतोनक्तंबलिमिच्छंत इतिविभागेनपाठः प्रक्षालितपाणिपाद आचम्य गृहंप्रविश्य शांतापृथिवीत्यादि
जपित्वाविष्णुंस्मृत्वाकर्मापर्यंत अथमनुष्ययज्ञः अतिथिभोजनपर्याप्तं षोडशग्रासमिदं वाग्रासचतुष्टयंवाग्रासमितंवान्नंसनका

दि मनुष्येभ्यो हंतेदंनममेति दद्यात् बहुभुक्तिस्कके वागतेषशक्तेनत्रिभ्योग्रासत्रयंदेयं अथतैत्तिरीयाणां श्राद्धदिनेभिन्नपाकेनादौवै-
श्वदेवोदेवयज्ञादिचतुष्टयंचभवति अपरे आदौवैश्वदेवांते पंचमहायज्ञाइत्याहुः याजुषाः सामगाः पूर्वंमध्येकुर्वंत्यथर्वणाः बव्ह
चाश्चश्राद्धशेषेणतत्राप्यादौतु साग्निकाः स्वर्गपुस्त्यर्थमात्मसंस्कारार्थं मातःसायंवैश्वदेवौतंत्रेणकरिष्ये औपासनाग्निंपच्चनाग्निवाप्र
लिधाप्यतमौपासनहोमवत्परिसमुह्यपरिषिच्यान्नमग्नावधिश्रित्यमोद्स्योद्वास्याभिघार्याग्निंसंपूज्याऽन्नंत्रेधाविभज्यहस्तेनजु-
हुयात् अग्नयेस्वाहा॥ विश्वेभ्योदेवेभ्यः० ध्रुवायभूमाय० ध्रुवक्षितये० अच्युतक्षितये० अग्नयेस्विष्टकृते० परिसमुह्यपर्युक्ष्याग्नेः
पश्चादेकत्रैवदेशेन्यजलाकारश्चक्राकारोवाबलिः तत्रदेवताः धर्मायस्वाहा धर्मायेदं० अधर्माय० अद्भ्यः० ओषधिवनस्पतिभ्यः० र-
क्षोदेवजनेभ्यः० गृह्याभ्यः० अवसानेभ्य० अवसानपतिभ्य० सर्वभूतेभ्य० कामाय० अंतरिक्षाय० यदेजातिजगतियच्चचेष्टतिनाम्नोभागो
यन्नाम्नेस्वाहा॥ तन्नाम्नइदं० केचित्द्वयवइदमितित्यागमाहुः पृथिव्यैस्वाहा अंतरिक्षाय० दिवे० सूर्याय० चंद्रमसे० नक्षत्रेभ्य० इंद्राय०
बृहस्पतये० प्रजापतये० ब्रम्हणे० सर्वान्सकृत्परिषिच्य पृथक्पृथक्परिषेचनपक्षेद्वावेकंद्वेचत्वारिप्रत्येकंत्रीणिचैवाहि पृथिव्यादिद-
शस्वेकमतऊर्ध्वंपृथक्क्रमात्इतिज्ञेयं प्राचीनावीतीतद्दक्षिणतः स्वधापितृभ्यः स्वाहा तदुत्तरतउपवीती नमोरुद्रायपशुपतये
स्वाहा पितृरुद्रबलीपृथक्परिषिंचेत इतिवैश्वदेवः अथदेवयज्ञादिचतुष्टयंदेवयज्ञेतपक्ष्येइतिसंकल्प्याग्निपरिषिच्यदेवेभ्यःस्वाहे

स्यग्नौहुतोतरपरिषेकः प्राचीनावीतीपितृयज्ञेनयक्ष्ये दक्षिणतोभूमौपितृभ्यः स्वधास्त्विति दत्वात्यक्त्वापरिषिच्य यज्ञोपवीती
अपः स्पृष्ट्वा भूतयज्ञेनयक्ष्ये भूतेभ्योनमइतिभूमौदत्वापरिषिच्यनिवीती मनुष्ययज्ञेनयक्ष्ये उद्धृतमाणमन्नं मनुष्येभ्योहंतेतिदद्या-
त् सर्वयज्ञेष्वाद्यंतयोः क्रमेणाविद्धदसिदृढिरसीतिमंत्रयोः पाठः प्रायेणैषां बलिशिष्टमन्नंयेभूताः प्रचरंतीतिगृहांगणेगत्वाकाशेउ
त्क्षिपेत् ततोयथाचारंश्ववायसादिबलिः अथकातीयानां तत्रसाग्निकानामेकपाकेश्राद्धदिने आदौवैश्वदेवः अन्येषामंते प्रा
वसथ्योल्मुकंमहानसेकृत्वा तत्रपाकंविधायमहानसस्थांगारान्गृहीत्वाग्नौनिधायपाकादन्नं घृताक्तमादायपूर्ववदात्म०र्थेवैश्वदेवा
ख्यंकर्मकरिष्ये इतिसंकल्प्य अथवादेवभूतपितृमनुष्यान्वैश्वदेवान्नेनयक्ष्ये गृह्याग्निंमणिकोदकेन पर्युक्ष्यहस्तेनाग्नौजुहुयात् ब्र-
ह्मणेस्वाहा इदंब्रह्मणेनमम एवमग्रेपि प्रजापतये० गृह्याभ्यः० कश्यपाय० अनुमतये० इतिदेवयज्ञः ततोमणिकसमीपेबलित्र
यमुदक्संस्थं पर्जन्याय नमः स्वाहा इदंपर्जन्यायनमम अद्भ्योनमः० पृथिव्यै० अथद्वारशाखयोः प्राक्संस्थंबलिद्वयं धात्रे० विधा०
उदकेनचतुरस्रंकृत्वा तत्रपूर्वेवायवे० दक्षिणेवायवे० पश्चिमेवायवे० उत्तरेवायवे० प्रागादिषुवायुबलेः प्रागग्रदर्भेवा प्राच्यैदिशे० दक्षिण
स्यैदि० प्रतीच्यैदिशे० उदीच्यै० मध्ये प्राक्संस्थं ब्रह्मणे० अंतरिक्षायसूर्याय० एषामुत्तरेविश्वेभ्योदेवेभ्यो० विश्वेभ्योभूतेभ्यो० अनयो
रुत्तरे० उषसे० भूतानांपतये० इतिभूतयज्ञः प्राचीनावीती ब्रह्मादिबलित्रयस्यदक्षिणे पितृतीर्थेन पितृभ्यः स्वधानमइदंपितृभ्योन-

ममेतिदद्यात् इतिपितृयज्ञः पात्रंप्रक्षाल्यसव्येनब्रम्हादिबलितोवायव्यांयस्मैतत्तेनिर्णेजनमितितज्जलंनिनयेत् पूर्ववन्मनुष्य
यज्ञः निरग्निकस्तुलौकिकाग्निमात्रस्यपृष्ठोदिवीतिप्रतिष्ठाप्य तत्सवितु० ता २ सवितु० विश्वानिदेव० इतितिसृभिः सावित्रैः प्रज्वाल्य तत्र
नित्योपासनहोमंकृत्वापाकंपंचहंस्वदेवंचकुर्यादितिगदाधरः तत्राप्यशक्तौबव्हृचानामुक्तरीत्यापचनाग्निंप्रतिष्ठाप्य ध्यात्वासंपू-
ज्यतत्रपूर्वोक्तरीत्यावैश्वदेवस्तत्र अग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहेतिपंचाहुतिनामुत्तरहोमः सर्वत्रनिरग्नेरितिविशेषः शेषंप्राग्वत् कात्यायनानां
दिवैकोवैश्वदेवोनद्वितीयोरात्रौ सामगाथर्वणैरपिस्वगृह्योक्तरीत्यापंचमहायज्ञाः कार्याः स्वगृह्यानुपलंभेबव्हृचोक्तरीत्योपनयना
दिसंस्काराः पंचमहायज्ञादयश्चकार्याः शाखांतरमतसम्यगनालोच्यस्वधाष्टर्यतः शाखांतराह्निकंप्रोक्तंज्ञात्वाशोध्यंस्वशा
खिभिः इक्ष्वनपः फलंमूलंतांबूलंपयऔषधं भक्षयित्वापिकर्तव्याः स्नानदानादिकाः क्रियाः पंचमहायज्ञेष्वन्यतमस्यलोपेउ
पवासः धनिकस्यातुरस्यचप्रतियज्ञंकृच्छ्रार्धं अन्येत्वेकाहलोपेमनस्वत्याहुतिर्द्व्यहलोपेत्रिभिस्तंतुमतीभिर्होमोवारुणीनांच
तसृणांजपोद्वादशाहंलोपेतंतुमतीस्थालीपाकोवारुणीभिराज्यहोमश्चेत्याहुः अथसर्वसाधारणोभोजनादिविधिः हैमेरज
तपात्रेऽब्जादिपात्रेवाभोजनंशस्तं एकएवतुभुंजीतकांस्यपात्रेनान्योच्छिष्टे तांबूलाभ्यंजनंचैवकांस्यपात्रेचभोजनं यति-
श्चब्रम्हचारीचविधवाचविवर्जयेत् पलाशपर्णेषुयत्यादेः प्रशस्तंगृहिणस्तुचांद्रायणं इदंवल्लीपलाशविषयमितिस्मृत्यर्थसारे

कदलीकुटजमधुजंबूपनसाम्रचंपकोदुंबरपत्राणिशस्तानि अर्काश्वत्थवटादिपत्राणिनिषिद्धानि चतुरस्रमंडले प्रक्षालितपात्रंनिधाय पंचयज्ञावशिष्टघृतादियुक्तं परिशिष्टमन्नमस्माकंनित्यमस्त्वेतदितिवदन्नत्वाग्रंथिरहितपवित्रयुक्तदक्षिणपाणिः पादाभ्यांपादेनवाभूवं स्पृशन् व्याहृतिभिर्गायत्र्याचाभिमंत्र्यसत्यंत्वर्तेनपरिषिंचामीतिदिवा ऋतंत्वासत्येनपरिषिंचामीतिरात्रौपरिषेचनंकृत्वा अंतश्चर-सिभूतेषुगुहायांविश्वतोमुखः त्वंयज्ञस्त्वंवषट्कारस्त्वंविष्णुः पुरुषः परः पात्राद्दक्षिणेभूमौभूपतयेनमः भुवनपतयेन० भूतानांपतये० इतित्रीन्बलीन्दद्यात् यमायचित्रायचित्रगुप्ताययमायधर्मायसर्वभूतेभ्यइतिवाव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिर्वाचत्वारः धर्मराजायचित्रगुप्तायेतिद्वौवाभूपत्यादित्रयकृतावेतावितिपंचवादेयाः हस्तपादमुखार्द्रः आपोशनार्थंजलमादायान्नंब्रह्मरसोविष्णुः० अहंवैश्वानरो भूत्वेत्यर्थंध्यात्वा वामकरेणपात्रंधृत्वामृतोपस्तरणमसीत्यपः प्राश्य मौनी ॐ प्राणायस्वाहा ॐ अपानायस्वाहा ॐ व्यानायस्वा० ॐ उदानायस्वा० ॐ समानाय० इतिसघृताः सक्षीरावापंचाहुतीः सर्वांगुलिभिः सर्वग्रासंग्रसन्मुखेजुहुयात् ब्रह्मणेस्वाहेतिषष्ठींकनिवमाणाहुतिपर्यंतंपात्रालंभोमौनंचनियतमग्र्यऐच्छिकद्वयं भोजनंप्राङ्मुखंप्रत्यङ्मुखंवाशस्तंदक्षिणामुखंयशःफलकाम्यंउदङ्मुखं मध्यमंविदिक्ष्निषिद्धं कृत्स्नंग्रासंग्रसन्द्वात्रिंशदादिनियतग्रासमनियतग्रासंवाभुक्त्वामृतापिधानमसीतिगंडूषार्धंपीत्वार्धंभूमौनिनीयपवित्रंत्यक्त्वामुखहस्तोच्छिष्टंसम्यक्प्रक्षालयेत् तर्जन्यामुखंनशोधयेत् किंचिद्गंडूषोत्तरं हस्तप्रक्षालनंषोडशगंडूषांतेद्विराचामेत्

भोजनगृहंचनाचामेत् अनाचांतोमूत्रपुरीषौनकुर्यात् उत्तरापोशनमकृत्वोत्थानेस्नानाच्छुद्धिः हस्तौसंमृज्यप्रस्नाव्यांगुष्ठेननेत्रयोर्निषि
च्येष्टदेवतांस्मरेत् नांजलिनापिबेत् पालाशंदग्धमयोबद्धंचपीठंनवर्जयेत् नशिशुभिःसहभुंजीत भार्ययासहविवाहंवर्जनभुंजीत बाल
वृद्धेभ्योन्नमदत्वानभुंजीत नप्रौढपादोनासनारूढपादोनप्रसारितपादोनविदिक्कुतुंडोनदुष्टैकपंक्तौनशून्याग्निपाकगृहेनदेवालयेभुं
जीत नसंध्ययोर्नमहानिशायांनयज्ञोपवीतहीनोनवामहस्तेननशूद्रशेषंभुंजीत आदौमधुरंमध्येलवणाम्लंमंतेतिक्तादिपूर्वंद्रवंमध्ये
कठिनमंतेद्रवं अथापोशनं यतेः षोडशवनस्थस्यषोडशद्वात्रिंशद्ग्रासागृहिणोयथेष्टंब्रह्मचारिणः सर्वंसशेषमश्नीयान्निःशेषंघृतपायसंक्षीरंद-
धिमधुभुंजीत दिवारात्रौचेतिद्विवारमेवनांतराभोजनं अर्कपर्वद्वयरात्रौचतुर्दश्यष्टम्योर्दिवा एकादश्यामहोरात्रंभुक्त्वाचांद्रायणंचरेत्
यस्तुपाणितलेभुंक्तेयश्चफूत्कारसंयुतं प्रसृतांगुलिभिर्यश्चतस्यगोमांसवच्चतत् नाजीर्णेभोजनंकुर्यात्कुर्यान्नातिबुभुक्षितः नार्द्रवासाना
र्द्रशिरानपादारोपितेकरे ग्रासशेषंनचाश्नीयात्पीतशेषंपिबेन्नच शाकमूलफलादीनिदंतच्छेदैर्नभक्षयेत् नोच्छिष्टोघृतमादद्यान्नपदाभा
जनंस्पृशेत् पिबतोयस्यतत्तोयंभाजनेमुखनिःसृतं अभोज्यंतत् पीतावशिष्टतोयपानेचांद्रायणं हस्तनखस्पृष्टजलपानेवामहस्तोद्धृ
तजलपानेचसुरापानसमं एकपंक्त्युपविष्टानांविप्राणांभुंजानानामेकस्मिन्नप्युत्थिते आचांतेवान्यैर्नभोज्यं अत्रोत्थितस्यभोक्तुश्चदोषः
गुरोर्नदोषः लवणंव्यंजनंचैवघृतंतैलंतथैवच लेह्यंपेयंचविविधंहस्तदत्तंनभक्षयेत् ताम्रेगव्यंकांस्येनारीकेरेक्षुरसौसगुडंदधिसगुडं

मार्द्रकंच मधसमं सैंधवसामुद्रभिन्नभत्यस्लवणभक्षणं मृद्भक्षणंच गोमांससमं उदक्यामपि चांडालं श्वानं कुक्कुरमेवच भुंजानो यदि पश्ये
ततदन्नं तु परित्यजेत् भुंजानस्य गुदस्रावे उपवासः पंचगव्यंच आपोशनोत्तरं प्राणाहुतेः प्राक् तत्स्रावे स्नानं षट् प्राणायामाः भुंजानस्या
शौचमासौ ग्रासं त्यक्त्वा स्नानं ग्रासाशने उपवासः सर्वाशने त्रिरात्रं विष्ठादिस्पर्शे स्नानं प्राणायामत्रयंच चांडालपतितोदक्यावाक्यं श्रुत्वा
भुंजने एकोपवासः स्नात्वा शतगायत्रीजपो वा कलह घरट्टोलूखलमुसलानां यावच्छब्दस्तावदभोजनं अथैकपंक्त्यानाम्भोयाद्ब्राह्मणैः
स्वजनैरपि कोपि जानाति किंकस्य प्रच्छन्नं पातकं भवेत् ततो भिना भस्मना नस्तंभन सलिलेन च द्वारेण वच मार्गेण पंक्तिभेदं चरेद्बुधः केश
पिपीलिकामक्षिकाभिः सह पक्वमन्नं त्यजेदेव पाकोत्तरं केशपिपीलिकादिकीटकमक्षिकासंसृष्टे गवाघ्राते वान्ने सलिलं भस्म मृद्वापि
भक्षे प्रक्ष्यं विशुद्धये इति विज्ञानेश्वरः शूद्रान्नं शूद्रदत्तब्राह्मणान्नं रात्रिपर्युषितं रजस्वलाचांडालपतितादिदृष्टं काकादिपक्ष्युच्छिष्टमभो
ज्यं स्नेहपक्वं मंडकादि च पर्युषितं ग्राह्यं अवत्साया गारनिर्दशानां गोमहिष्यजानां गर्भिण्या एककालांतरितदोहाया यमलसूत्रवतस्त
न्योरजवर्जं हिस्तनीनामुष्ट्रीवडवाघोरारण्यकमृगादेरवंश्वक्षीराणि वर्ज्यानि शिग्रुं हिंगू वर्ज्यं रक्तं वृक्षनिर्यासं पुरीपस्थानोत्पन्नतंडुली
यकादिकं देवाद्यदत्तं विनाकृतं संयावपायसापूपशष्कुलीकृसरं वर्जयेत् शणकुसुंभालाबुवार्ताककोविदारवटादिफलानि मातुलिंगं
नवर्ज्यं पलांडुलशुनगृंजनभक्षणे चांद्रायणं भुंजानेषु परस्परस्पर्शे अन्नत्यागः पात्रस्थान्नभक्षणे स्नात्वाष्टोत्तरशतगायत्रीजपः अ-

धिक भोजनेसहस्त्रंभुंजानस्याशुचिनाविप्रेण स्पर्शेन्नत्यागः भुक्तोच्छिष्टस्पर्शेसवर्णेस्नानंजपोवा असवर्णेतूपवासः भुक्तोच्छिष्टस्य
श्वशूद्रादिस्पर्शेउपोष्यपंचगव्यंरजकादिस्पर्शेत्रिरा॰ परिवेषणंकुर्वन्नुच्छिष्टस्पर्शेपयोदधिघृतादिलघुद्रव्यमत्यजंन्नाचांतःशुचिः
भक्ष्याद्यन्नस्यत्यागएववस्त्रेविकल्पः परिवेषणादिकालेरजोदृष्टौतत्स्पृष्टान्नत्यागः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥.भोजनात्
उच्छिष्टशेषान्नं रौरवेपूयनिलयेपद्मार्बुदनिवासिनां प्राणिनांसर्वभूतानामक्षय्यमुपतिष्ठत्विति दद्यात् आचांतोप्यशुचिस्ता
वद्यावत्पात्रमनुद्धृतं उद्धृतेप्यशुचिस्तावद्यावन्नोन्मृज्यतेमही पर्णस्याग्रंचमूलंचशिरांचैवविशेषतः चूर्णपर्णंवर्जयित्वातांबू
लंखादयेद्बुधः अनिधायमुखेपर्णंपूगंवैभक्षयेन्नच इतिपंचमभागकृत्यं इतिहासपुराणाद्यैःषष्ठसप्तमकौनयेत् अष्टमेलोकयात्रा
तुबहिःसंध्यौततःपुनःसायंसंध्याप्रातःसंध्यावत् अग्निश्चमामन्युश्च॰ यदन्हापापमकार्षं॰ अहस्तदवलुंपतु॰ सत्येज्योतिषि
जुहोमिस्वाहेतिमंत्राचमनेविशेषः पश्चिमाभिमुखस्तिष्ठन् अर्घ्यंदद्यात् ऊर्ध्वजानुरुपविश्य प्रत्यङ्मुखएवगायत्रींजपेत्
सायंहोमसूक्तएव सायंवैश्वदेवेपुनःपाकः अतिथिंसंपूज्य घटित्रयानंतरंसार्धयामात्प्राक् भुक्त्वाशयीत भोजनकालेदीपनाशे
पात्रमालभ्यसूर्यंस्मृत्वापुनर्दीपंदृष्ट्वापात्रस्थंभुंजीतनान्यत् श्राद्धतत्पूर्वदिनेपातधृतिसंक्रांत्यादिषुनिशिभोजनं चतुर्थप्र
थमौयामौविद्याभ्यासेनयेन्निशि महरद्वयशायीतुब्रह्मभूयायकल्पते प्राक्प्रत्यक्दक्षिणस्यां शिरःकृत्वाशयीतनकदाचिदुदक्

शिराःप्राभिसृत्कंज स्नात्सुखशायिनः स्मृत्वाविष्णुंनत्वास्वप्यात् अगस्तिर्माधवश्चैवमुचुकुंदोमहामुनिः कपिलोमुनिःरास्तीकः पंचै-
तेसुखशायिनः नसंध्यायांनध्यानेनगोगेहेनदेवविप्रगुरूणांसुपरिनोच्छिष्टोनदिवानननग्नः शयीतनिद्राकालेतांबूलंमुखात्स्त्रियंशय्य
नाद्वाल्लातिलकंशिरसःपुष्पंत्यजेत् गर्भाधानप्रकरणोक्तकालेसार्द्धयामोत्तरंदीपेसत्यसतिवानिवीतंयज्ञोपवीतंकंठादौकृत्वापत्नींग-
च्छेत् अष्टम्यांचचतुर्दश्यांदिवापर्वणिमैथुनं कृत्वासचैलंस्नात्वातुवारुणीभिश्चमार्जयेत् पुनर्मामैत्वितिजपश्चोक्तएवंस्नानभोज-
नादिकेबहुविधविधिनिषेधाकुले आन्हिककर्मणिन्यूनाधिकदोषविधिनिषेधातिक्रमदोषपरिहारार्थप्रायश्चित्ताज्ञानेनतत्सांगतार्थप्रायश्चित्तसांगतार्थं
चविष्णुनामोच्चारणादिकंकार्यं प्रायश्चित्तान्यशेषाणितपःकर्मात्मकानिच यानितेषामशेषाणांकृष्णानुस्मरणंपरं यस्यस्मृत्याचनामोक्त्या
तपःकर्मात्मकादिषु न्यूनंसंपूर्णतांयातिसद्योवंदेतमच्युतं नाम्नोस्तियावतीशक्तिः पापनिर्हरणेहरेः तावत्कर्तुंनशक्नोतिपातकंपा-
तकीजनः लौकिकंवैदिकंकर्मेश्वरेर्पणीयं यत्करोषियदश्नासियज्जुहोषिददासियत् यत्तपस्यसिकौंतेयतत्कुरुष्वमदर्पणमित्युक्तेः
युगपत्सर्वकर्मार्पणेमंत्रः कामतोकामतोवापियत्करोमिशुभाशुभम् तत्सर्वंत्वयिसंन्यस्तंत्वत्प्रयुक्तः करोम्यहं अपारमान्हिकंकर्मेद-
हनंबहुभेदयुक् निःशेषमक्षमोवक्तुंयथामत्यवदल्लघु अनंतोपाध्यायजनिःकाशीनाथाभिधःसुधीः तुष्यतांतेनभगवांच्छ्रीनाथो
विठ्ठलप्रभुः इत्यनंतोपाध्या० काशी० विरचि० धर्म० द्वि० आन्हिकाचारप्रकरणंसमाप्तं॥ ॥अवश्यंभक्ष्यहृत्कृत्यमज्ञातच्छुभ[illegible]

काम्यं नैमित्तिकंचापिप्राय: सिंधुक्रमादथ अथाधानविचार:॥ तत्राधाननक्षत्रादिकालविचार: प्रथमपरिच्छेदेउक्त: आवसथ्याधानं
तुदारकालेदायविभागकालेवा अग्निर्वैवाहिकोयेननगृहीत:प्रमादिनापितस्तुपरतेतेनगृहीतव्य:प्रयत्नत: गृह्याग्निहीनस्यान्नमभो-
ज्यंपितरिज्येष्ठभ्रातरिवासाग्निकेकनिष्ठादेरविभक्तस्यनिरग्नित्वदोषोन एवंज्ञानाध्ययनादिनिष्ठस्यापिनदोष: गृहस्थस्याप्यध्य-
यनोक्ते: स्मार्ताधानमपिज्येष्ठेभ्रातरि अकृताधानेसतिनकार्यमितिनिर्णयसिंध्वादौगार्ग्योक्ति: अत्रैवंनिर्णयोभाति यत्रज्येष्ठेन
दायादपक्षमवलंब्यविवाहकालेयावज्जीवमौपासनंकरिष्येइत्येवंसंकल्पपूर्वकंविवाहाग्निर्नगृहीतस्तद्विषयोयंकनिष्ठस्यनिषेध: येनज्येष्ठेन
विवाहकालेतथासंकल्पपूर्वकमग्नि:परिगृहीत:सपश्चात्परिचरणाभावेनाविद्यमानाग्निकोप्युच्छिन्नाग्निरेवनत्वकृताधानइतितत्र
कनिष्ठस्याधानेदोषोनेति अत्राधिकारिणोपिभ्रातुरनुज्ञयाकनिष्ठस्याधानंप्रवर्तितेविवाहस्त्वननुज्ञयापिन एवंपितुरनुज्ञयाप्याधानंस-
न्यस्तच्छिन्नहस्तादौयद्वाषंढादिदूषणेजनकेसोदरेज्येष्ठेकुर्याद्वेतर:क्रियामित्यादिविशेष: विवाहप्रकरणेपरिवेतृप्रसंगेउक्त: अथ
शूद्रसं॰विचार: गर्भाधानपुंसवनानवलोभनसीमंतोन्नयनजातकर्मनामकर्मनिष्क्रमणान्नप्राशनचौलोपनयनमहानाम्न्यादिव्रत
चतुष्टयसमावर्तनविवाहाइतिषोडशसंस्काराद्विजानां जातकर्मनामकर्मनिष्क्रमणान्नप्राशनचूडाविवाहाइतिषट् द्विजस्त्रीणां
तत्रविवाह:समंत्रकोन्येमंत्ररहिता:गर्भाधानसीमंतौस्त्रीपुरुषसाधारणौ॥ चूडांतानविवाहश्चेतिदशामंत्रका: शूद्राणांबहुसंम

तन्मिति शूद्रकमलाकरे शूद्राणां पंचमहायज्ञा अप्युक्ताः केचिद्वैदिकमंत्रेणोपनयनमप्याहुः ब्राह्मे तु विवाहमात्रं संस्कारं शूद्रोपि लभतां सद्भिः कृतं अत्र सदसच्छूद्रगोचरत्वेन वा परंपराप्राप्तप्रकारेण वा व्यवस्था अस्य द्विजसेवा वृत्तिः आपदि वाणिज्यशिल्पादि शूद्रेण लवणादिविक्रयं मधमांसं च न कपिलाक्षीरपानेन ब्राह्मणीगमनेन च वेदाक्षरविचारेण शूद्रश्चांडालतां व्रजेत्। शूद्रो वर्णश्चतुर्थोपि वर्णत्वाद्धर्ममर्हति वेदमंत्रस्वधास्वाहावषट्कारादिभिर्विना स्त्रीशूद्रधर्मेषु व्रतादिषु सर्वत्र विप्रेण मंत्रः पठनीयः सोपि पौराण एव भारतपुराणयोः श्रवणे स्त्रीशूद्रयोरधिकारो न त्वध्ययने आवश्ये चतुरो वर्णान् कृत्वा ब्राह्मणमग्रतः शूद्रस्य पंचमहायज्ञश्राद्धादिकर्माणि कातीयसूत्रानुसारेणेति मयूखे आगमोक्ता विष्णुशिवादिमंत्राः नमोंताः प्रणवरहिताः पुराणादिनाश्रवणनिदिध्यासनादि कृत्वा ब्रह्मज्ञानमपि स्त्रीशूद्रैः संपाद्य उपनिषच्छ्रवणे तु नाधिकार इति शूद्रस्य तदनादरश्रवणादित्यधिकारिणि शूद्रस्य सर्वश्राद्धान्यामेनैव केचित्सर्वप्रजानां काश्यपत्वात् सर्वशूद्राणां काश्यपगोत्रं तच्च श्राद्ध एव कीर्तनीयं नान्यत्रेत्याहुः एवं शांतिकादावधिकारोपि मद्वारैव यदि विप्रः शूद्रदक्षिणामादाय वैदिकमंत्रैस्तदीयहोमाभिषेकादि करोति तदा तत्र शूद्रस्य तु पुण्यफलभाक् विप्रस्तु महाप्रत्यवायीति माधवः अहिंसासत्यास्तेयशौचेंद्रियनिग्रहदानशमदमक्षमादयः शूद्रादिसर्वसाधारणा धर्माः परपदनाशकाः स्वस्तिवाचनादि शूद्रकर्मणां प्रयोगास्तु शूद्रकमलाकरे ज्ञेयाः अथ वापीकूपाद्युत्सर्गादि गृह्यग्राम्यया ग्रामनद्यदक्षिणेन कृतवायव्यमुमध्ये च दुष्टफलः फल

ध॰सिं॰ कूपः शोषदिस्कशुभः वापीकूपतडागाद्युत्सर्गेउत्तरायणेमाघादिमासषट्कस्यशुक्लपक्षेषुप्रशस्तः जलक्षयसंभावनायांकार्तिकमार्गशी तृ॰प॰पृ

१०८ र्षयोरपि नकालनियमस्तत्रसलिलंकारणंपरमित्युक्तेः चतुर्षुविष्णुशयनमासेषुशुक्रास्तादौचवर्ज्यं अश्विनीरोहिणीमृगपुष्यम-

घोत्तरामूलश्रवणादित्रयहस्तज्येष्ठानुराधारेवतीषुद्वितीयातृतीयापंचमीसप्तमीदशम्येकादशीत्रयोदशीतिथिषुबुधगुरुशुक्रसो

मवारेषुजलोत्सर्गः शुभः उत्सर्गाभावेजलंनग्राह्यं वापीकूपतडागादौयज्जलंस्यादसंस्कृतंनस्पृष्टव्यंनपेयंचपीत्वाचांद्रायणंचरे

त् उत्सर्गप्रयोगोन्यतोज्ञेयः अथवृक्षादिरोपणं अश्विनीरोहिणीमृगपुष्यमघोत्तरात्रयहस्तचित्राविशाखानुराधामूलशततारका

रेवतीषुसत्तिथिवारेषुवृक्षलतारोपःशस्तः आश्लेषायांसोमवारः सौम्योलग्नेबलान्वितः योगेस्मिन्रोपयेदिक्षुकदलीक्रमुकादिका

न् नारीकेलान्यपेड्रूमावश्विन्यांलग्नगेरवौ नागवल्लींगुरौलग्नेचंद्रस्तांशास्थितेसति अथमूर्तिप्रतिष्ठा प्रतिष्ठासर्वदेवानांवैशाखज्येष्ठ

फाल्गुनेचैत्रेतुस्या द्विकल्पेनमाघेविष्णवन्यमूर्तिषु सौम्यायनेशुभामोक्तानिंदितादक्षिणायने मातृभैरववाराहनरसिंहत्रिवि-

क्रमाः दक्षिणेप्ययनेस्थाप्यादेव्यश्चेत्सूर्विरेपरे विष्णोः शस्ताश्चैत्रमासाश्विनश्रावणका अपिमाघफाल्गुनवैशाखज्येष्ठाषाढसह

स्यंच श्रावणेचनभस्येचलिंगस्थापनमुत्तमं देव्यामाघेश्विनेमासेप्युत्तमासर्वकामदा अश्विनीरोहिण्युत्तरात्रयमृगपुनर्वसूपुष्यह १०८

स्तचित्रास्वात्यनुराधाश्रवणत्रयरेवतीषुशनिभौमान्यवासरेदर्शरिक्तान्यतिथौसर्वदेवप्रतिष्ठाशुभा श्रवणेकृत्तिकादिविशाखांतेषु च

द्वादश्यांचविष्णोः प्रशस्ताः चतुर्थीगणेशस्योक्तानवमीमूलमंत्रदेव्याः तथास्त्वस्त्वनसत्राणिसर्वेषां यथादौशिवस्यहस्त्वः सूर्यस्येत्यादिदुं
स्वयेहीनाकर्तारंमंत्रहीनातुऋत्विजं स्त्रियंलक्षणहीनातुनप्रतिष्ठासमारिपुः ब्रह्मातुब्राह्मणैः स्थाप्योगायत्रीसहिताः प्रभुः सर्ववं
र्णैस्तथाविष्णुः प्रतिष्ठाप्यः स्वरवार्थिभिः मातृभैरवाद्याः सर्वैः शिवलिंगंयतिनापिपुराणप्रसिद्धंजीर्णलिंगंस्त्रीशूद्रैरपिपूज्यंनूतनस्यापि
नलिंगंस्त्रीशूद्रोवापिनस्पृशेत् शिवादिप्रतिष्ठापांस्त्रीशूद्रादेर्नाधिकारः शूद्रोवानुपनीतोवास्त्रियोवापतितोपिवा केशवंवा शिवंवापिस्पृष्ट्वानरकम्
श्नुते स्थिरप्रतिमाः प्राङ्मुखीरुदङ्मुखोयजेत चलप्रतिमासुप्राङ्मुखः सौवर्णीराजतीताम्रीमृन्मयीप्रतिमाभवेत् पाषाण धातुयुक्ता
वाकांस्यपित्तलयोरपि अंगुष्ठपर्वमानात्साबितस्तिंयावदेवतु गृहेषुप्रतिमाकार्यानाधिकाशस्यतेबुधैः मृद्दारुलाक्षागोमेदमधूच्छिष्टेन
चेतिकेचित् श्रीमद्भागवते शैलीदारुमयीलौहीलेप्यालेख्याचसैकती मनोमयीमणिमयीप्रतिमाष्टविधास्मृता लौहीसौवर्णीदारुमधू
कवृक्षस्यैवसप्तांगुल्यधिकाद्वादशांगुलपर्यंतागृहेप्रतिमेतिदेवीपुराणे अर्चकस्यतपोयोगादर्चनस्यातिशायनात् अभिरूप्याच्चबिंबानांदेवः
सांनिध्यमृच्छति प्रतिमापट्टयंत्राणांनित्यंस्नानंनकारयेत् कारयेत्पर्वदिवसेयदावामलधारणं पार्थिवलिंगपूजादिविचारोद्वितीयपरिच्छे
देउक्तः अथपंचसूत्रीनिर्णयः लिंगोच्चतालिंगविस्तारोलिंगस्यौच्यंपीठविस्तारः प्रनालिकामानंचेतिपंचसूत्राणि तत्रलिंगमस्तकविस्ता
रंलिंगोच्चतातुल्यंकृत्वातत्त्रिगुणसूत्रवेष्टनांहेलिंगस्यौल्यंकृत्वालिंगात्सर्वतोलिंगसमविस्तारंपीठंवर्तुलंकुर्यात् पीठोच्चतालिंगोच्चता

द्विगुणा पीठाद्वहिः पीठोत्तरभागे लिंगसमदीर्घा मूले दैर्घ्यसमविस्तारा अग्रे तदर्धविस्तारा प्रनालिका लिंगोच्चत्वात्त्रिगुणा पीठोच्चत्वं तेनैव निमितं
अथ पीठमध्यभागे लिंगाद्विगुणस्थूलं पीठोच्चत्वात्तृतीयांशेन कंठं कुर्यात् कंठस्योर्ध्वाधोभागयोः समं च मेहृयं कृत्वा पीठोपरि लिंगविस्तारष
ष्ठांशेन मेखलां कृत्वा तत्संलग्नं तत्समं खातं कुर्यात् प्रनालिकायामपि विस्तारस्तृतीयांशेन खातः पीठवन्मेखला च कार्येति गृहे लिंगद्वयं नार्च्यं
शालग्रामद्वयं तथा द्वे चक्रे द्वारकायास्तु नार्चेत्सूर्यद्वयं तथा शक्तित्रयं त्रिविघ्नेशं द्वौ शंखौ नार्चयेत्सुधीः अन्यत्र तु चक्रांकमिथुनं पूज्यं न तु
चक्रांकमर्चयेदित्युक्तं तेन विकल्पः नार्चयेच्च तथा मत्स्यकूर्मादि दशकं गृहे अग्निदग्धाश्च भग्नाश्च न पूज्याः प्रतिमा गृहे भग्ना वा स्फुटिता वा
पि शालग्रामशिला शुभा शालग्रामाः समाः पूज्याः समेषु द्वितयं नहि विषमा नैव पूज्यंते विषमेष्वेक एव हि सस्वर्णशालग्रामदाने पृथ्वी
दानफलं शतशालग्रामपूजने ऽनंतफलम् अविभक्तानामपि भ्रातृणां देवतार्चनमग्निहोत्रं संध्या ब्रह्मयज्ञश्च पृथगेव स्त्री शूद्रो वास्प
र्शरहितं शालग्रामचक्रांकितबाणलिंगानि नार्चयेत् शूद्रो वानुपनीतो वा सधवा विधवांगना दूरादेवास्पृशन्पूजां प्रकुर्याच्छिवकृष्णयोः ॥
शालग्रामबाणयोरेव स्पर्शननिषेधो न तु प्रतिमादौ सर्ववर्णैस्तु संपूज्याः प्रतिमाः सर्वदेवताः लिंगान्यपि तु पूज्यानि मणिभिः कल्पितानि चे
त्युक्तेः शालग्रामशिलार्चानामध्यमा याचिता धमा उक्तलक्षणसंपन्ना पारंपर्यक्रमागता उत्तमा सा तु विज्ञेया गुरुदत्ता तु तत्समा तत्राप्या
मलकीतुल्या पूज्या सूक्ष्मैव या भवेत् यथा यथा शिला सूक्ष्मा तथा स्यात्तु महत्फलम् यवमात्रं तु गर्तः स्याद्यवार्धं लिंगमुच्यते शिवनाभि-

रितिख्यातस्त्रिषुलोकेषुदुर्लभः शालग्रामशिलायास्तु प्रतिष्ठानैवविद्यते महापूजां तुकृत्वादौ पूजयेत्तांततोबुधः बाणलिंगानिराजेंद्र ख्यातानिभुवनत्रये नप्रतिष्ठानसंस्कारस्तेषामावाहनंतथा वासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धाविमाद्यैः क्रमेणपूज्याः तल्लक्षणंतु पंचचक्रोवासुदेवःषड्भिश्चक्रैःसप्तभिःसंकर्षणएकादशभिरनिरुद्धइति प्रणवोच्चारणाच्चैवशालग्रामशिलार्चनात् ब्राम्हणीगमनाच्चैव शूद्रश्चांडालतांव्रजेत् दीक्षायुक्तैस्तथाशूद्रैर्मद्यपानादिवर्जितैः कर्तव्यंब्राह्मणद्वाराशालग्रामशिलार्चनम् विष्णुप्रीतिकरंनित्यंतुलसीकाष्ठचंदनं कार्तिकेकेतकीपुष्पंयेनदत्तंहरेःकलौ दीपदानंचदेवर्षेतारितंतेनवैकुलं शालग्रामसंबंधितोप्यवच्चक्रांकशिलातोयस्यापिपानविधानात्सापिशालग्रामसन्निधौपूज्या अग्राह्यंशिवनिर्माल्यंपत्रंपुष्पंफलंजलं शालग्रामस्यसंस्पर्शात्सर्वंयातिपवित्रतां मध्यमानामिकामध्ये पुष्पंसंगृह्यपूजयेत् अंगुष्ठतर्जन्यग्राभ्यांनिर्माल्यमपनोदयेत् विनाभस्मत्रिपुंड्रेणविनारुद्राक्षमालया पूजितोपिमहादेवोनस्यात्तस्यफलप्रदः विनामंत्रंनबिभृयाद्रुद्राक्षान्भुविमानवः पंचामृतंपंचगव्यंस्नानकालेप्रयोजयेत् रुद्राक्षस्यप्रतिष्ठायांमंत्रंपंचाक्षरंतथा त्र्यंबकादिकमंत्रंचतथातत्रप्रयोजयेत् अष्टोत्तरशतंकुर्याच्चतुःपंचाशदेकतु सप्तविंशतिमानावा मालाहीनानपूज्यते सप्तविंशतिरुद्राक्षमालयादेहसंस्थया यःकरोतिनरःपुण्यंसर्वंकोटिगुणंभवेत् अथरुद्राक्षतुलस्यादिसर्वजपमालानांसंस्कारः कुशोदकसहितैःपंचगव्यैर्मालांप्रक्षाल्य ॐ ह्रीं अंआंइंईंउंऊंऋंॠंऌंॡंएंऐंओंऔंअंअः कंखंगंघंङंचंछंजंझंञंटंठंडंढंणंतंथंदंधं

नंपंफंबंभंमंयंरंलंवंशंषंसंहंळंक्षं इत्येतानिपंचाशन्मातृकाक्षराणि अश्वत्थपत्रस्थापितमालायांविन्यस्य ॐ सद्योजातं॰ वामदेवा॰ अ
घोरे॰ तत्पुरुषा॰ ईशान सर्वविद्या॰ इतिपंचमंत्रान्जपित्वा सद्योजातेतिमंत्रेण मालांपंचगव्येन प्रोक्ष्यसितजलेन प्रक्षाल्य वामदेवे
तिचंदनेनाघृष्याघोरेतिमायांधूपयित्वातत्पुरुषेतिचंदनकस्तूर्यादिनालेपयित्वेशानइतिमंत्रेण प्रतिमणिंशतवारंदशवारंवाभिमंत्र्या
घोरइतिमंत्रेणमेरुंशतवारमभिमंत्रयेत् ततएतैरेवपंचभिर्मंत्रैर्मालांपंचोपचारैः पूजयेदिति बोपदेवः रुद्राक्षान्कंठदेशेदशन ३२ परि
मितान्मस्तकेविंशतिद्वे ४० षट्षट्कर्णप्रदेशेकरयुगलकृतेद्वादशद्वादशैव बाह्वोरिंदोःकलाभि १६ र्नयनफणकृतेएकमेकंशिखायांव
क्षस्यष्टाधिकंयः कलयतिशतकंसः स्वयंनीलकंठः रुद्राक्षदानादुद्रपदमाप्नोति पंचविंशत्पलंलिंगेष्वभ्यंगंकारयेदथ स्नापयेत्तिल
तैलेर्भ्यकरयंत्रोद्भवैः शिवं स्नानंपलशतंज्ञेयमभ्यंगःपंचविंशतिः पलानांद्विसहस्रेणमहास्नानंजलेनतत् पयोदधिघृतक्षौद्रशर्क
राद्यैस्ततः क्रमात्॥ शिवस्यसर्पिषास्नानंप्रोक्तंफलशतेनवै तावतामधुनाचैवदध्नाचपयसापिच पलसार्धसहस्रेणरसेनैवेक्षवेणच
भक्त्याचोष्णोदकैः शीतोदकैःसंस्नापयेच्छिवं श्रीविष्णुंक्षीरदध्यादैः क्रमाद्दशगुणोत्तरैः स्नापयेत्किंचिदुष्णैश्चक्षीराद्यैःपंचभिःसमैः
॥ अथश्रीविष्ण्वादिपंचायतनानि विष्णुर्मध्येशिवेभास्यसूर्यार्याईशदिक्क्रमात् शंभौमध्येविष्णुसूर्यगजास्यार्यास्तथाक्रमात् रवौमध्य
गतेरुद्रगणेशाच्युतशक्तयः मध्येदेवीविष्णुशिवगणेशारवयः क्रमात् २ मध्येगणपतिर्विष्णुशिवसूर्याम्बिकास्तथा ईशानादिक्रमेणैवपं

चायतनपंचकं ३ अथकेशवादिचतुर्विंशतिनिर्णायकबोपदेवश्लोकः भिंधोव्याख्यानः नस्यायंसंग्रहः केशवादिश्चतुर्बाहोर्दक्षिणोर्ध्वकर
क्रमात् शंखचक्रगदापद्मायुधैः केशव उच्यते नारायणः पद्मगदाचक्रशंखायुधैः क्रमात् माधवश्चक्रशंखाभ्यांप नगदायामवेद्
गोविंदोगदयापद्मशंखचक्रैः क्रमाद्भवेत् विष्णुः पद्मेनशंखेनचक्रेणगदयाक्रमात् ३ शंखपद्मगदाचक्रैर्मधुसूदनईरितः त्रिविक्रमो
गदाचक्रशंखपद्मैस्तुक्रमात् ४ वामनः शंखचक्राभ्यांपद्मेनगदयापिच चक्रेणगदयाशंखपद्माभ्यांश्रीधरः स्मृतः ५ हृषीकेशः स्मृत
श्चक्रपद्मशंखगदायुधैः पद्मनाभः पद्मचक्रगदाशंखैः क्रमात्स्मृतः ६ दामोदरः शंखगदाचक्रपद्मैरुदीर्यते संकर्षणः शंखपद्मचक्रा
युधगदायुधैः ७ वासुदेवश्चक्रगदापद्मशंखाद्यलक्षणैः प्रद्युम्नः स्याच्छंखगदापद्मचक्रैः क्रमाद्धृतैः ८ अनिरुद्धोगदाशंखपद्मचक्रै
रस्तुक्रमात् पद्मशंखगदाचक्राख्यधैः स्यात्पुरुषोत्तमः ९ अधोक्षजोगदाशंखचक्रपद्मैः करस्थितैः नरसिंहः पद्मगदाशंखचक्राख्यधै-
र्भवेत् १० अच्युतः पद्मचक्राभ्यांशंखेनगदयाक्रमात् जनार्दनश्चक्रशंखगदापद्माद्यबाहुभिः ११ उपेंद्रोगदयाचक्रपद्मशंखान्वितैः
करैः चक्रपद्मगदाशंखैः करस्थैः स्यात्क्रमाद्धरिः १२ श्रीकृष्णाख्योगदापद्मचक्रशंखैर्मतोविभुः इतिप्रोक्ताः केशवादिचतुर्विंशतिमू
र्तयः १३ अथसिंध्वनुसारेणदेवप्रतिष्ठाप्रयोगः यजमानोद्वादशादिहस्तंमंडपंकृत्वाग्नेयपूर्वतोवाहस्तमात्रंकुंडंस्थंडिलंवाकृत्वाम-
ध्येवेदींतदुपरिसर्वतोभद्रंग्रहनिर्ऋत्यांनाग्रहवेदींप्रासादसंस्कारमंडपसंस्कारेवाचिकीर्षितेनैर्ऋतेवास्तुपीठंरु-

ध·सिं त्वा अस्यांमूर्तौलिंगेवादेवतासान्निध्यार्थंदीर्घायुर्लक्ष्मीसर्वकामसमृध्यक्षय्यसत्वकामोमुकदेवमूर्तिप्रतिष्ठांकरिष्येइतिसंकल्प्यस्वस्ति तृ· प·पु
१०३ वाचनादिनांदीश्राद्धांते आचार्यंवृत्वाष्टौचतुरोवाऋत्विजोवृत्वापूजयेत् आचार्योयदत्रेतिसर्षपान्विकीर्यापोहिष्ठेतिकुशोदकेभूमिं
प्रोक्ष्यदेवा आयांतुयातुधाना अपयांतुविष्णोदेवयजनंरक्षस्वेतिभूमौप्रादेशंकृत्वा मंडपप्रतिष्ठांतोद्दिष्टमूर्तिप्रतिष्ठाग्रंथादवगंत
व्यस्तदनुसारेणकृत्वानकृत्वावा यदत्रसंस्थितंभूतंस्थानमाश्रित्यसर्वदा स्थानंत्यक्त्वातुतत्सर्वंयत्रस्थंतत्रगच्छतु अपक्रामंतु॰ पं·
चगव्यहिरण्ययवदूर्वाश्वत्थपलाशपर्णान्युदकुंभेप्रक्षिप्यताभिरद्भिरापोहिष्ठेतितिसृभिर्हिरण्यवर्णाः शुचयःपावकायासुजातःकश्य
पोयास्विंद्रः अग्निंयागर्भंदधिरेविरूपास्तान आपः शं॰ स्योनाभवंतु यासां॰ राजावरुणोयातिमध्येसत्यानृ॰ अवपश्यंजनानां मधु
श्चुतः शुचयोयाः पावकास्ता॰ यासांदेवादिविकृण्वंतिभक्षंया अंतरिक्षे बहुधाभवंति याःपृथिवींपयसोंदंतिशुक्रास्ता॰ शिवेनमा
चक्षुषापश्यतापः शिवयातनुवोपस्पृशतत्वचंमे सर्वां॰ अग्नीं॰ रप्सुषदोहुवेवोमयिवर्चोबलमोजोनिधत्त ४ पवमानः सुवर्जनः प
वित्रेणविचर्षणिः यःपोतासपुनातुमा पुनंतुमादेवजनाः पुनंतुमनसाधिया पुनंतुविश्वआयवः जातवेदःपवित्रवत् पवित्रेणपुनाहि
मा शुक्रेणदेवदीद्यत् अग्नेक्रत्वाक्रतूं॰ रनु॰ यत्तेपवित्रमर्चिषि अग्नेविततमंतरा ब्रम्हतेनपुनीमहे उभाभ्यांदेवसवितः पवित्रेण
सवेनच इदंब्रम्हपुनीमहे वैश्वदेवीपुनतीदेव्यागात् यस्यैबव्हीस्तनुवोवीतपृष्ठाः तयामदंतःसधमाद्येषु वयं॰ स्यामपतयोरयी

र्मा वैश्वानरो रश्मिभिर्मा पुनातु वातुः प्राणेनेषिरो मयोभूः द्यावापृथिवी पयसा पयोभिः ऋतावरी यज्ञिये मा पुनीतां बृहद्भिः सवितः
स्तृभिः वर्षिष्ठैर्देवमन्मभिः अग्ने दक्षैः पुनाहि मा येन देवा अपुनत येनापो दिव्यंकशः तेन दिव्येन ब्रह्मणा इदं ब्रह्म पुनीमहे यः पावमानीरध्ये
ति ऋषिभिः संभृतं २ रसं सर्वं २ स पूतमश्नाति स्वदितं मातरिश्वना पावमानीर्यो अध्येति ऋषिभिः संभृतं २ रसं तस्मै सरस्वती दुहे क्षीरं २
सर्पिर्मधूदकं पावमानीः स्वस्त्ययनीः ४ सुदुघाहि पयस्वतीः ऋषिभिः संभृतो रसः ब्राह्मणेष्वमृतं २ हितं पावमानीर्दिशंतु नः इमं लोकमथो
अमुं कामान्समर्धयंतु नः देवीर्देवैः समाभृताः पावमानीः स्वस्त्ययनीः सुदुघाहि घृतश्चुतः ऋषिभिः संभृतो रसः ५ ब्राह्मणेष्वमृतं २ हितं
येन देवाः पवित्रेण आत्मानं पुनते सदा तेन सहस्रधारेण पावमान्यः पुनंतु मां प्राजापत्यं पवित्रं शतोद्याम २ हिरण्मयं तेन ब्रह्मविदो
वयं पूतं ब्रह्म पुनीमहे इंद्रः सुनीती सह मा पुनातु सोमः स्वस्त्या वरुणः समीच्या यमो राजा प्रमृणाभिः पुनातु मा जातवेदा मोर्जयंत्या पुना
तु ६ इत्यनुवाकेनाभिषिच्य व्याहृतिभिरिदं विष्णुरिति च फलपवदूर्वाः समर्प्य रक्षोहणमिति देवहस्ते कंकणं बध्वा वाससाच्छाद्य अवत
हेळो उदुत्तममिति जलेऽधिवासयेत् अथ चल प्रतिष्ठायामग्निं मंत्रेण स्थाप्यान्वाद्ध्यात् चक्षुषी आज्येनेत्यंते ग्रहादिहोमपक्षे ग्रहान्
धिदेवतादीन्समिच्चर्वाज्येन वास्तुपीठदेवतांश्चान्वाधाने उद्दिश्य इंद्रं पृथिवीं शर्वं अग्निं अग्निमूर्तिं पशुपतिं यमं यजमानमूर्तिं उग्रं निर्ऋ
तिं सूर्यमूर्तिं रुद्रं वरुणं जलमूर्तिं भवं वायुं वायुमूर्तिं ईशानं कुबेरं सोममूर्तिं महादेवं ईशानं आकाशं भीमं एताः लोकपालमूर्तिमूर्तिप-

तिदेवताः पलाशोदुंबराश्वत्थशम्यपामार्गसमिद्भिः आज्याहुतिभिस्तिलाहुतिभिश्च प्रतिदैवतं प्रतिद्रव्यमष्टाष्टसंख्याकाभिः स्थाप्यदेवताम-
रूकं पलाशोदुंबराश्वत्थशम्यपामार्गसमित्तिलचर्वाज्यैः प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरसहस्रमष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिसंख्यया वा अग्निर्यजुर्भिरित्यनुवाके
नविभ्यो देवाभ्यस्तिलाज्याभ्यां दशदशाहुतिभिः एवं द्वितीये पर्याये एता एव देवतास्तत्तत्संख्याकैस्तैरेव द्रव्यैरेवं तृतीये पर्याये एता एव देवतास्तत्त-
त्संख्याकैस्तैरेव द्रव्यैर्ब्रह्मादिमंडलदेवतास्तिलाज्याहुतिभिः प्रतिदैवतं दशदशसंख्याकाभिः शेषेण स्विष्टकृतमित्यादि० भूर्पे प्रधानदेवतार्थे
तूष्णीं चतुरो मुष्टीन्निरूप्य होमपर्याप्तं गृहीत्वा तत्र यवमोक्ष्य गोक्षीरेण चरुं श्रपयेदाज्यभागांते यजमान इदमुपकल्पितमन्वाधानोक्तद्रव्यजातं
मन्वाधानोक्ताहुतिसंख्यापर्याप्तमन्वाधानोक्ताभ्यो यक्ष्यमाणाभ्यो देवताभ्यो न ममेति त्यागं कुर्यात् गृह्यसिद्धान्नादिना ग्रहादिहोमं विधाय लो-
कपालमूर्तिमूर्तिपतिभ्यः समिच्चरुतिलाज्येन जुहुयात् प्रतिद्रव्यं होमांते देवं पादनाभिशिरसि स्पृशेत् आज्यहोमे चोत्तरतः सजलकुंभं
संपातानानयेत् तेषां मन्त्राः इंद्रायेंदो इतींद्रस्य स्योनेति पृथिवीमूर्तेः अघोरेभ्य इति तत्पतेः शर्वस्य अग्न आयाहीत्यग्नेः अग्निं दूतमित्यग्निमूर्तेः
नमः शर्वाय च पशुपतये चेति पशुपतेः यमाय सोममिति यमस्य असि हि वीरेति यजमानमूर्तेः स्तुहि श्रुतमिति नत्पतेरुग्रस्य असुन्वंतमिति नैर्ऋ-
तेः आकृष्णेनेति सूर्यमूर्तेः यो रुद्रो अग्नाविति तत्पतेरुद्रस्य इमं मे वरुणेति वरुणस्य शन्नो देवीति जलमूर्तेः नमो भवाय चेति भवस्य आनो नियु-
द्भिः० वायोः वात आवातु वायुमूर्तेः तमीशानं० ईशानस्य आप्यायस्व० कुबेरस्य वयं सोम० सोममूर्तेः तत्पुरुषाय० महादेवस्य अभि त्वा देव० ई-

शानस्य आदित्यरूपस्य० आकाशस्य नमउग्रायचेतिभीमस्य ततः स्थाप्यदेवमंत्रेणसमित्संचरूपायसचरुतिलाज्यहोमः प्रतिद्रव्यंहोमांतेदक्षपादना भिशिरस्पर्शः देवमंत्रश्चतांत्रिकोमूलमंत्रोदेवगायत्रीवावैदिकोवाग्राह्यः अग्निर्यजुर्भिः सवितास्तोमैः इंद्रउक्थामदैः मित्रावरुणावाशिषा अंगिरसोधि ष्णियैरग्निभिः मरुतः सदोहविर्धानाभ्यां आपः प्रोक्षणीभिः ओषधयोबर्हिषा अदितिर्वेद्या सोमोदीक्षया त्वष्टेध्मेनविष्णुर्यज्ञेन वसवआज्येन आ दित्यादक्षिणाभिः विश्वेदेवाऊर्जा पूषास्वगाकारेण बृहस्पतिः पुरोधया प्रजापतिरुद्गीथेन अंतरिक्षंपवित्रेण वायुपात्रैः अहं श्रद्धयास्वाहेत्य नुवाकेनतिलाज्ययोर्दशदशाहुतयः ततोदेवस्यपादौस्पृशेत् संपातजलेनदेवमभिषिंचेत् एवमेवद्वितीयपर्यायेणहुत्वादेवस्यनाभिंस्पृशेत् तृती यपर्यायेणहुत्वाशिरःस्पृशेत् प्रतिपर्यायंसंपाताभिषेकः एकपर्याये आहुतिसंख्या पलाशसमिधः १०२ औदुंबर १०२ अश्वत्थ १०२ शमी १०२ अपामार्ग १०२ आज्य १०२ तिल १०२ स्थाप्यदेवस्याष्टाविंशतिपक्षे समित्संचरु १४० चर्वाज्यतिलाः ८४ अनुवाकः २० मीलिताः १५०९ पर्यायत्र ये ४७ ६४ एवंहुत्वार्चांशोधयेत् देवंनत्वा स्वागतंदेवदेवेशविश्वरूपनमोस्तुते शुद्धेपित्वदधिष्ठानेशरुद्धिंकुर्मः सहस्वतामितिप्रार्थ्य उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पतइतिसर्वलिंगस्थाप्यमन्यत्तारणंकार्यं अग्निः सप्तिमिति सूक्तमग्निपदहीनंपठित्वातत्सहितंपुनःपठेत् एवमष्टशतमष्टाविंशतिवारं पठन्जलंपातयेत् ततोर्चांद्वादशवारंमृदाजलेनचप्रक्षाल्यमंत्रैः पंचगव्यैःकृत्वा पयः पृथिव्यांपयओषधीषुपयोदिव्यंतरिक्षेपयोधाः पय स्वतीः प्रदिशः संतुमह्यं आवोराजानमितिचसंस्नाप्य आप्यायस्वेतिपंचमंत्रैः पंचामृतेन संस्नाप्यलिंगंचेन्नमस्तेरुद्रइत्याभिः संस्नाप्य

घृताभ्यंगमुद्वर्तनमुष्णोदकेनस्नानंचकृत्वागंधंदत्वासंपातोदकैरभिषिच्यसपल्लवैश्चतुर्भिःकुंभैःक्रमेण आपोहिष्ठा॰योवः शि॰तस्मा॰
आकल॰इतिसंस्नाप्य समुद्रज्येष्ठेतिचतसृभिराकलशेषितिचमिलितचतुःकुंभैःसंस्नाप्य औदुंबरादिपीठेचास्यपविश्यपरितोष्टदिक्षु
सजलकुंभेषुगंधपुष्पदूर्वाःक्षिप्त्वाद्यकुंभेसप्तमृदः द्वितीयपुष्करपर्णशमीविकंकतारमंतकत्वचःपल्लवांश्च तृतीयेसप्तधान्यंचतुर्थेपंच
रत्नं पंचमेफलपुष्पाणि षष्ठेकुशदूर्वालोचनाः सप्तमेसंपातोदकं अष्टमेसर्वौषधीःक्षिप्त्वाक्रमेणापोहिष्ठेतित्रिभिःहिरण्यवर्णाःशुच
यइतिचतुर्भिःपवमानानुवाकेनचाभिषिच्यएककुंभेशमीपलाशवटखादिरबिल्वाश्वत्थविकंकतपनसाम्रशिरीषोदुंबराणांपल्लवान्
कषायांश्चक्षिप्त्वाश्वत्थेवइत्याभिषिच्यपंचरत्नोदकेनहिरण्यवर्णाःशुचयइतिसंस्नाप्यवाससीदत्वापरिवितानंबध्नंतिकेचित् यज्ञोप
वीतगंधपुष्पधूपदीपान्दत्वा हिरण्यगर्भः॰य आत्मदा॰यःप्राणतो॰यस्यमे॰यनद्यौ॰यंक्रंदसी॰आपोहयत्॰यश्चिदापो॰८ इत्यष्टौ-
पीठदीपान्दत्वास्वर्णशलाकयातैजसपात्रस्थंमधुघृतंचगृहीत्वाचित्रंदेवाना॰तेजोसि॰शुक्रमस्यमृतमसि धामनामसि प्रियंदेवानामना
धृष्टंदेवयजनइतिमंत्राभ्यां॰ॐ नमोभगवतेतुभ्यंशिवायहरयेनमः हिरण्यरेतसेविष्णोविश्वरूपायतेनमइतिचदक्षिणसव्येदेवनेत्रेमंत्रावृत्त्या
लिखेत् अंजंतित्वत्यंजनेनांकृत्वादेवस्यत्वा॰इंद्रस्येंद्रियेणानज्मीतिमध्वाज्यशर्कराभिरक्ता अंजनेनपुनरंजयेत् तत आदर्शमस्यादि १०५
दर्शयेत् अत्रकर्ताचार्यायगामृत्विग्भ्योदक्षिणांदद्यात् आचार्यं प्रत्यृचमादौप्रणवंवदन्पुरुषसूक्तेन स्तुत्वावंशपात्रस्थपंचवर्णौदने

नदेवंनीराजयित्वारुद्रायचतुष्पथादौदद्यात् मंत्रास्तु ॐ नमोरुद्रायसर्वभूताधिपतये   दीपमूल
धरायोमादर्थितायविश्वाधिपतयेरुद्रायवैनमोनमः शिवमगार्हितंकर्मास्तुस्वाहेति अश्वत्थपर्णेभूतेभ्योनमइति अथाचार्यः सर्व-
तोभद्रेदेवताआवाहयेत् मध्येब्रम्हाणं पूर्वादिदिक्षुइंद्रादिलोकपालान् इशानेंद्राद्यंतरालेषु वसून १ रुद्रान् २ आदित्यान् ३ अश्वि-
नौ ४ विश्वान्देवान् ५ पितॄन् ६ नागान् ७ स्कंदवृषौ ८ ब्रम्हेशानाद्यंतरालेषु दक्षं १ विष्णुं २ दुर्गान् ३ स्वधाकारं ४ मृत्युरोगान् ५ समुद्रान्
सरितः ६ मरुतः ७ गणपतिं ८ मध्येपृथिवींमेरुंसंस्थाप्यदेवंचावाह्यप्रागादिषु वज्रंशक्तिं दंडंखड्गं पाशं अंकुशंगदां शूलं तद्बाह्येगौत-
मंभरद्वाजंविश्वामित्रंकश्यपंजमदग्निंवसिष्ठमत्रिमरुंधतींच तद्बाह्येनवग्रहान् तद्बाह्येऐंद्रींकौमारींब्राह्मीं वाराहींचामुंडांवैष्णवीं
माहेश्वरींवैनायकीं एतानामभिरावाह्यसंपूज्य प्रतिमापादेवंतन्मंत्रेणावाह्यमंडलमध्येप्रतिमासुप्रतिष्ठितोभवेतिनिवेश्यसंपूज्य
वन्हौमंडलदेवतानांनामभिस्तिलाज्येन दशदशाहुतीर्हुत्वापुष्पांजलिंसमर्प्यनमोस्तुहृदितिदेवंनत्वामंडलादुत्तरतः स्वस्तिकेमंचकं तदु
परिशय्यांकृत्वाभिष्ठेतिदेवमुत्थाप्यमंगलघोषैःशय्यायांदेवमुपवेश्य पुरुषसूक्तोत्तरमहान्यासनारायणाभ्यांस्तुत्वादेवेन्यासंकुर्यात्
तथाहिपुरुषात्मनेनमः प्राणात्मने० प्रकृतितत्वाय० बुद्धितत्वाय० अहंकारतत्वाय० मनस्तत्वाय० इतिसर्वांगेषु प्रकृतितत्वाय० बुद्धित
त्वाय० त्वदिशब्दतत्वाय० शिरसिस्पर्शतत्वाय० त्वचिरूपतत्वाय० त्वदिएवंरूपेवरसगंधश्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिव्हाघ्राणवाक्पाणिपादपा

५·सिं पूपस्वस्थपिथ्यप्तेजोवाय्वाकाशसत्वरजस्तमोदेहतत्वानिर्विन्यसेत् ततः पुरुषसूक्तार्धर्चं हृदयं करयोः तदुत्तरहृदयं जान्वोः तदुत्तरसूर्यक- त·प्र
१०६ ट्योः ततः तिस्रोनाभिहृत्कंठेषु ततो हृदयं बाह्वोः ततो हृदयं नासयोः ततो हृदयमक्ष्णोः अंत्यां शिरसि ततः स्कन्दशायी भवेदिति शय्यायां दे-
वं स्थापयित्वा मंडलशय्ययोरंतरालगतकर्मेति शेषं दत्वास्विष्टकृदादिहोमशेषं समाप्य मंडलदेवताभ्यो नाममंत्रैश्चरुणा बलीन्दद्यात् नी-
वारचरुशेषेणादिग्बलिं ततो धामंतइति पूर्णाहुतिं जुहुयात् इत्यधिवासनं अथ स्थिरार्चायां क्रमो विशेषश्च संकल्पादि जलाधिवासांत स्न-
स्नादेवं नत्वा स्वागतं देवदेवेशेत्यादि प्रार्थनोत्थापनाग्न्युत्तारणादि नेत्रोन्मीलनांतं पूर्ववत् तत्र स्थिरे शिवलिंगे स्वर्णसूच्या गंधेन ॐ नमो
भगवते रुद्राय हिरण्यरेतसे परायपरमात्मने विश्वरूपायोमाप्रियाय नम इत्युक्त्वांजनादिनाजयेदिति नेत्रोन्मीलने लिंगे विशेषः ततः स्न-
स्नुक्त्वादि मंडलदेवतास्थापनांतं ततो मंडले मूर्तिनिवेशस्ततः शय्यायां देवारोहणं ततः स्कृतिः पूर्वोक्तन्यासः ततः शय्यायां देवशयनं
ततोग्निस्थापनादि लोकपालमूर्तिमूर्तिपतिमोहांतं पूर्ववत् स्थाप्यदेवताहोमेनवाश्चरुर्नास्तिसक्षेवहवींषि ततश्च विष्णोः स्थिरार्चायां
पूर्वोक्तसमित्तिलाज्यहोमोत्तरं पुरुषसूक्तेन मस्तु चमाज्यं हुत्वा इदं विष्णुरिति पादौ स्पृष्ट्वा पुनस्ता एव हुत्वा अतो देवेति शिरस्पृष्ट्वा पुन-
स्ता एव हुत्वा पुरुषसूक्तेन सर्वांगं स्पृशेत् स्थिरलिंगं चेत्समिदाज्यतिलहोमांते यातइषुरित्यनुवाकांते नद्रापेइति सहस्राणित्यनुवाकाभ्यां १०६
चमस्त्रं चमाज्यं हुत्वा सर्वो वै रुद्र इति मूलं स्पृशेत् पुनस्ता एव हुत्वा कद्रुद्रायेति मध्यं पुनस्ता एव हुत्वा नमो हिरण्यबाहव इत्यग्रं पुनस्ता ए-

बहुस्त्वासर्वरुद्रेण सर्वांगंस्पृशेत् इत्यधिवासनेविशेषः परेद्युः पीठिकांन्स्नापयित्वामहीमृष्वित्यावाह्य आदितिर्द्यौरितिस्तुत्वान्द्रींनमइतिसं
पूज्यतेनैवपूर्णाहुतिंहुत्वा उत्तिष्ठब्रम्हणस्पतइतिदेवमुत्थाप्य पुष्पांजलिंदत्वापुरुषसूक्तेनस्तुत्वा उदुत्यमित्युत्थाप्य कनिक्रददितिसूक्ते-
नविष्णुं सद्योजातमितिपंचानुवाकैर्लिंगंगृहंप्रवेश्यपीठिकायामिंद्रादिनामभिरष्टरत्नानिक्षिप्त्वासप्तधान्यरौप्यमनःशिलाःक्षिप्त्वापायसेन
संलिप्यप्रणवेनांगन्यासंकृत्वास्रुवेणशलाकामंतरितांकृत्वासुलग्नेप्राणनिष्ठपरमेश्वरंस्मृत्वातोदेवेतिविष्णुंरुद्रेणलिंगंचस्थापयेत् तत
श्चरुहोमप्राणप्रतिष्ठादि ततःस्थिरार्चायामधिवासनेपरेद्युः कृत्येचविशेषोन्यत्सर्वमुक्तंवक्ष्यमाणचलार्चावदेव अथचलप्रतिष्ठायाम
धिवासनोत्तरेद्युरेकाहपक्षेसद्योवाउत्तिष्ठब्रम्हणइतिदेवमुत्थाप्यपुरुषसूक्तोत्तरनारायणाभ्यांस्तूयात् अथप्रायःस्थिरचलार्चयोः
साधारणप्रयोगः अथप्रतिष्ठांगंपरेद्युःहोमंकरिष्येइतिसंकल्प्य चक्षुषी आज्येनेत्यंतेस्थाप्यदेवंतन्मंत्रेण घृतपक्वव्रीहिचरुणादशा
हुतिभिरग्निंसोमंधन्वंतरिंकुहूमनुमतिंप्रजापतिंपरमेष्ठिनंब्रम्हाणमग्निंसोमं अग्निमन्नादं अग्निमन्नपतिंप्रजापतिंविश्वान्देवान्
सर्वान्देवानग्निंस्विष्टकृतंपूजांगहोमेविष्णुश्चेत्संकर्षणादिद्वादशदेवताः शार्ङ्गिणंपाग्निंपंसरस्वतींविष्णुंकुसरेणैकैकयाहुत्वाविष्णुंषड्
वारंकृसरेण शिवश्चेद्भवंशर्वंईशानंपशुपतिंरुद्रमुग्रंभीमंमहांतंकृसरेणैकैकया० भवस्यदेवस्यपत्नीमित्याद्यष्टौगणेशोदनेनैकैकयाभ
वस्यसुतमित्यादि ० हरिद्रौदनेनएकै० रुद्रंसप्तदशवारंशिवंशंकरंसहमानंशितिकंठंकपर्दिनं ताम्रमरुणमपगुरमाणंहिरण्यबाहुंस

स्पिंजरंबाहुसंहिरण्यमेताः सूसरेणैकैक॰ शेषेणस्विष्टकृतमित्यादि शूर्पेतूष्णींस्थाप्यदेवतार्थेचतुर्मुष्टीनग्न्यादिषोडशदेवताभ्योनाम्नाचतु
श्चतुर्मुष्टीभिरूप्यतथैवप्रोक्ष्यसघृतजलेभ्रपयित्वास्रुच्यावदानधर्मेणस्थाप्यदेवमंत्रेणदशाहुतीर्हुत्वानामभिर्जुहुयात् अग्नयेस्वाहा सोमाय॰
धन्वंतरये॰ कुह्वै॰ अनुमत्यै॰ प्रजाप ये॰ परमेष्ठिने॰ ब्रम्हणे॰ अग्नये॰सोमाय॰ अग्नयेन्नादाय॰ अग्नयेन्नपतये प्रजापतये॰ विश्वेभ्योदेवेभ्यः॰
सर्वेभ्योदेवेभ्यः॰ भूर्भुवः स्वरग्नयेस्विष्टकृतेस्वाहा १६ इतिसप्तते अग्नेसमिधः सप्तजिह्वः सप्तऋषयः सप्तधामप्रियाणि सप्तहोत्राः सप्तधात्वा
यजंतिसप्तयोनीरापृणस्वाघृतेन पुनस्त्वादित्यारुद्रावसवः समिंधतांपुनर्ब्रह्माणोवसुनीथयज्ञैः घृतेनत्वंतनुवोवर्धयस्वसत्याः संतुयजमा
नस्यकामाइतिमंत्राभ्यांपूर्णाहुतिंकृत्वाचार्योयाओषधीरितिपुष्पफलसर्वौषधीः समर्प्यसंपातोदकंताम्रपात्रे आदायदेवमंत्रेणशतवारमभि
मंत्र्यतेनदेवशिरसिसिंचेत् ततउत्तिष्ठब्रम्हणइतिदेवमुत्थाप्यविश्वतश्चक्षुरित्युपतिष्ठेत् एतेउत्थापनोपस्थानेचलार्चायामेव एवंध्यात्वाऽऽज
पेत् ब्रह्मणेन॰ विष्णवेन॰ रुद्राय॰ इंद्राद्यष्टभ्यो॰ वसुभ्यो॰ रुद्रेभ्यो॰ आदित्येभ्यो॰ अश्विभ्यां॰ मरुद्भ्यो॰ कुबेराय॰ गंगादिमहानदीभ्यो॰ अ-
ग्नीषोमाभ्यां॰ इंद्राग्निभ्यां॰ द्यावापृथिवीभ्यां॰ धन्वतरये॰ सर्वेशाय॰ विश्वेभ्योदेवेभ्यो॰ ब्रम्हणइति ततः संपातोदकेनयजमानाभिषेकः देवं
ध्यात्वाप्रतितिष्ठपरमेश्वरेतिपुष्पांजलिंदत्वासच्चिदानंदब्रम्हैवभक्तानुग्रहायगृहीतविग्रहंस्वायुधाढ्यंनिजवाहनाद्युपेतंनिजहृत्कमले १०७
स्थितंसर्वसाक्षिणमणीयांसंपरमेष्ठ्यसिपरमांश्रियंगमइतिमंत्रेणपुष्पांजलावागतंविभाव्यार्चायांविन्यस्यप्राणप्रतिष्ठांकुर्यात् यथा अस्यश्री

प्राणप्रतिष्ठामंत्रस्य ब्रह्मविष्णुरुद्रा ऋषयः ऋग्यजुःसामानिछंदांसि क्रियामयवपुः प्राणाख्यादेवता आंबीजं क्रौं शक्तिः प्राणप्रतिष्ठापनेवि
नियोगः ब्रह्मविष्णुरुद्रऋषिभ्योनमः शिरसि ऋग्यजुःसामछंदोभ्योनमः मुखे प्राणाख्यदेवतायैनमः हृदि आंबीजायनमः गुह्ये क्रौंशक्त्येनमः पादयोः
ॐ कं खं गं घं ङं अं पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशात्मने आं हृदयाय नमः ॐ चं छं जं झं ञं इं शब्दस्पर्शरूपरसगंधात्मने ई शिरसेस्वाहा ॐ टं ठं डं
ढं णं उं श्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणात्मने ऊं शिखायैवषट् ॐ तं थं दं धं नं एं वाक्पाणिपादपायूपस्थात्मने ऐं कवचायहुं ॐ पं फं बं भं
मं ॐ वचनादानविहरणोत्सर्गानंदात्मने ॐ नेत्रत्रयायवौषट् ॐ यं रं लं वं शं षं सं हं ळं क्षं अं मनोबुद्ध्यहंकारचित्तात्मने अः अस्त्राय
फट् एवमात्मनिदेवेचकृत्वादेवंस्पृष्ट्वाजपेत् ॐ आं ह्रीं क्रौं यं रं लं वं शं षं सं हं सः देवस्य प्राणाइहप्राणाः ॐ आं ह्रीं हंसः देवस्यजीवइ
हस्थितः ॐ आं ह्रीं हंसः देवस्यसर्वेंद्रियाणि ॐ आं ह्रीं देवस्यवाङ्मनस्त्वक्चक्षुःश्रोत्रघ्राणप्राणाइहागत्यस्वस्तयेसुखेनसुचि
रंतिष्ठंतुस्वाहा अर्चात्हृदयंगत्वादत्वाजपेत् अस्यैप्राणाः प्रतिष्ठंतु अस्यैप्राणाःक्षरंतुच अस्यैदेवत्वमर्चायैमामहेतिचकश्चनप्रणवेन
सन्निरुध्यसजीवंध्यात्वाध्रुवाद्यौरितित्र्यृचंजप्त्वाकर्णेगायत्रींदेवमंत्रंचजप्त्वापुरुषसूक्तेनोपस्थायपादनाभिशिरःस्पृष्ट्वा इहैवैधीति
त्रिर्जपेत् ततःकर्तास्वागतंदेवदेवेशमद्भाग्यात्त्वमिहागतः प्राकृतंत्वमदृष्ट्वामांबालवत्परिपालय धर्मार्थकामसिद्ध्यर्थंस्थिरोभवशि-
वायनः सान्निध्यंतुतदादेवस्वार्चायांपरिकल्पय यावच्चाद्रावनीसूर्यास्तिष्ठंत्यप्रतियातिनः तावत्त्वयात्रदेवेशस्थेयंभक्तानुकंपया भगव

ध.सि. ॥ मृदंघदेवेशत्वंपितासर्वदेवहिनां येनरूपेणभगवन्त्वयाव्याप्तंचराचरं तेनरूपेणदेवेशस्मार्चायांसन्निधोभवेतिनमेत् अथाचार्यःकनीयां ॥ कृ.प.
२०८ ॥ लिंगमर्चायाम्भूः पुरुषमावाहयामि भुवः पुरुषमा० स्वः पुरुष० भूर्भुवःस्वःपुरु० इत्यावाह्यप्रणवेनासनंदत्वादृक्षेश्यामाकविष्णुक्रां
तपद्मामिश्रंपाद्यं ॐ इमा आपःशिवतमाः पूततमामेध्यामेध्यतमा अमृता अमृतरसाः पाद्यास्ता जुषतांप्रतिगृह्यतांप्रतिगृण्हातुभगवा
नब्रह्माविष्णुर्विष्णवेनमइतिपाद्यंभगवान्महादेवोरुद्रायनमइतिलिंगे एवंदेवतांतरेप्यूह्यं इमा आपःशिवतमा० आचमनीयास्तेजुषतांप्रति
गृह्य० इमाआ० अर्घ्यास्तेइत्यर्घ्यंपंचामृतस्नानं देवमंत्रैः संस्नाप्य इदंविष्णुरितिविष्णोनमो अस्तुनीलग्रीवायेतिलिंगेकंकणोविसृज्यव
स्त्रंयज्ञोपवीतंचदत्वाइमेगंधाःशुभादिव्याः सर्वगंधैरलंकृताः पूताब्रह्मपवित्रेणपूताःसूर्यस्यरश्मिभिः पूताइत्यादिपूर्ववदितिगंधं इमे
माल्याःशुभादिव्याःसर्वमाल्यैरलंकृताः पूताइत्यादि इतिमालाः इमेपुष्पाइतिपुष्पं वनस्पतिरसोधूपो० धूपोयंप्रतिगृह्यतांप्रतिगृण्हातु
भगवानित्यादि ज्योतिःशुभ्रंचतेजश्चदेवानांसततंप्रियं प्रभाकरः सर्वभूतानांदीपो० तां प्रतिगृण्हातुभगवानितिदीपंदत्वा विष्णोःसंकर्ष
णादिद्वादशनामभिः पुष्पाणिसमर्प्य तैरेवतर्पणंकृत्वापायसगुडोदनचित्रोदनानिपवित्रेलवितत मितिनिवेद्यसंकर्षणादिनामभिर्द्वाद
शगृहसिद्धान्नकृसराहुतीर्हुत्वाकृसरेणैवशां डि०णे० श्रियै० सरस्वत्यै० विष्णवे० इतिहुत्वा विष्णोर्नुकं० तदस्यप्रि० प्रतद्विष्णु० परोमात्र
विचक्र० चिर्दे वः० इतिपणमंत्रैर्जुहुयात् लिंगेतुदीपांतंकृत्वाभवायदेवाय० शर्वायदेवाय० ईशानायदे० पशुपतयेदे० रुद्रायदे० उ ॥ २०८

उग्रायदे० भीमायदे० महतेदेवायनमइतिपुष्पाणिदत्वानैरेवतर्पणंकृत्वापविर्त्रअंतेइतिपायसंगुडोदनंचनिवेद्य भवायदेवायस्वाहेत्याद्यष्टभिः
कृसरंजुहुयात् तिलमिश्रोदनः कृसरः भवस्यदेवस्यपत्न्यैस्वाहेत्याद्यष्टभिर्गुडोदनंहुत्वा भवस्यदेवस्यसुतायस्वाहेत्याद्यष्टभिर्हरि
द्रोहनंहुत्वात्र्यंबकं० मानोमहां० मानस्तो० आराद्ते० विकिरि० सहस्राणिसह० इतिद्वादश एतैः कृसरंहुत्वा शिवाय० शंकराय० सहमाना
य० शितिकंठाय० कपर्दिने० ताम्राय० अरुणाय० अपगुरमाणाय० हिरण्यबाहु० सस्पिंजराय० बभ्लुशाय० हिरण्यायेतिद्वादशनाम
भिर्जुहुयात् स्विष्टकृदादिहोमशेषंसमाप्यपूर्वोक्तस वेद्यांविर्भिविष्णवे लिंगायवाबलिंदद्यात् मंत्रस्तु त्वामेकमाद्यंपुरुषंपुरातनंनारायणं
विश्वसृजंयजामहे त्वमेवयज्ञोविहितोविधेयस्त्वमात्मनात्मन्प्रतिगृण्हीष्वहव्यं लिंगेतुनारायणपदेरुद्रशिवमितिवदेत् अश्वत्थपर्णे
भूर्भुवःस्वरोमितिहुतशेषंनिधायप्रदक्षिणीकृत्य विश्वभुजेसर्वभुजे आत्मनेपरमात्मनेनमइतिनत्वाचार्याय द्वादशतिस्रएकांवागांद
त्वाऋत्विग्भ्योदक्षिणांदत्वाशतंद्वादशवाविप्रान्भोजयेदिति मासादेर्नूतनेजलाशयोक्तप्रतिष्ठाविधिःकार्यः तत्रगोरुत्तारणपात्रीप्र
क्षेपादिनकुर्यात् वारुणहोमस्थानेवास्तुहोमः इतिस्थिरार्चाचलार्चयोः प्रतिष्ठाप्रयोगः अथातोपिसंक्षिप्तएकाध्वरविधानेनचलप्रति
ष्ठाप्रयोगः संकल्पादिनांदीश्राद्धांतंप्राग्वत् एकमाचार्यंवृणुयात् आचार्योमुकदेवप्रतिष्ठाकर्मकरिष्येइत्यादिसर्षपविकिरणांतं सर्वतो
भद्रमंडलेप्राग्वत्तामभिर्ब्रह्मादिमंडलदेवता आवाह्यसंपूज्ययथागृह्यमग्निंप्रतिष्ठाप्यान्वादध्यात् आज्यभागांतेस्थाप्यदेवतांसहस्रा

मध्योत्तरघृतेवासमिदाज्यचरुतिलद्रव्यैर्ब्रह्मादिमंडलदेवताः प्रत्येकंदशदशतिलाज्याहुतिभिः शेषेणेत्यादि तूष्णींनिर्वापप्रोक्षणे आ
ज्यभागांते तडागनदीतीरेगोष्ठचत्वरपर्वतगजाश्वह्रदवल्मीकसंगमेतिदशमृद्भिरष्टवारंदेवंसंस्नाप्यपंचगव्यैःक्रमेणस्नापयित्वादूर्वासि
द्धार्थपल्लवोपेतैरष्टकलशैरापोहिष्ठादिमंत्रैरभिषिच्याग्न्युत्तारणंकुर्यात् सर्वतोभद्रस्थपीठेदेवमुपवेश्यनाम्नावस्त्रगंधधूपादिदत्वाष्ट
दिक्षुपल्लवादिफतोदकुंभानष्टौदीपांश्चसंस्थाप्यप्राग्वन्नेत्रोन्मीलनंचित्रान्नेनबलिंदत्वापुरुषसूक्तेनस्तवोक्तद्रव्यचतुष्टयंसंस्थाप्य
देवमंत्रेणहुत्वाएकैकद्रव्यहोमांतेदेवंस्पृशेत् आज्यहोमेकुंभेपातान्क्षिपेत् मंडलदेवताभ्योहुत्वाहोमशेषंसमाप्यपूर्णाहुतिंकु-
र्यात् ततः पूर्वोक्तरीत्यासूक्तन्यासावाहनप्राणप्रतिष्ठांतंकृत्वाइहैवैधीतितृचंपुरुषसूक्तंचजप्त्वामूलमंत्रादिनावाहनादिपंचामृत
स्नानांतेसंपातोदकैरिमाआपःशिवतमाइत्यादिनाभिषेकः वस्त्रादिनैवेद्यांतंप्राग्वत् तांबूलफलदक्षिणानीराजननमः प्रदक्षिणादि
विधायपुष्पांजलिंदत्वासाचार्यःकर्तादेवंनत्वासमाप्याचार्यायदक्षिणांतेष्टकुंभोदकैर्यजमानाभिषेकः विष्णुंस्मृत्वाकर्मेश्वरेर्पयेदिति
संक्षेपः अथपुनःप्रतिष्ठा मद्यचांडालस्पृष्टावन्हिदग्धाविप्ररक्तदूषितापापिस्पृष्टाचप्रतिमापुनःसंस्कार्याखंडितेस्फुटितेस्या नष्टं
शेपूजनाभावेश्वगर्दभादिस्पर्शेपतितरजस्वलाचोरैःस्पर्शेचपुनःप्रतिष्ठा खंडितांभग्नांविधिनोद्धृत्यान्यांस्थाप्य अर्चायाभंगचौर्यादौत
द्दिनेउपवासः ताम्रादिधातुमूर्तीनांचोरचांडालादिस्पर्शेताम्रादिधातूक्तशुद्धिंकृत्वापुनःप्रतिष्ठा पूर्वंप्रतिष्ठितस्याशुद्धिपूर्वकमेकसत्र

मेकमासं द्विमासंवार्चनादिविच्छेदेशूद्ररजस्वलाधपस्पर्शेनेवाजलाधिवासंकृत्वाकलशेनस्नपयेत् ततः पंचगव्येनस्नपयित्वाष्टसहस्रमष्टशतमष्टाविंशतिसंख्यंवाकलशैः शुद्धोदकेनपुरुषसूक्तेनस्नपयेत् गंधपुष्पादिनापूजयित्वागुडोदनंनिवेदयेदितिशुद्धिः बुद्धिपूर्वेपूजनविच्छेदेशूद्रस्पर्शादौपुनः प्रतिष्ठैवशुद्धिः अन्येतु॥ ॥एकाहपूजाविहतौकुर्याद्द्विगुणमर्चनं द्विरात्रेतुमहापूजांसंप्रोक्षणमतः परं मासादूर्ध्वंपूजाविहतौपुनः प्रतिष्ठाप्रोक्षणविधिर्वाकार्यइत्याहुः पुनः प्रतिष्ठादिमलमासशुक्रास्तादावपिकार्यं देवालयवापीकूपतडागभेदने आरामसेतुसभाभंगेइदंविष्णुकर्मानस्तोकेविष्णोः कर्माणिपादोस्येतिचतस्र आज्याहुतीर्हुत्वाब्राम्हणान्भोजयेदिति अथप्रोक्षणविधिः देवमुद्धास्यपंचवारंमृज्जलैः प्रक्षाल्यपंचगव्यैःस्नापयित्वाकुशोदकैर्विशोध्यमूलेनाष्टोत्तरशतवारंप्रोक्ष्यमूलेनमूर्धादिपीठांतंसंस्पृश्यतत्त्वन्यासलिपिन्यासमंत्रन्यासपूर्वकंप्राणप्रतिष्ठांकृत्वामहापूजांकुर्यात् पूजाहीनादिष्वप्येषसंप्रोक्षणविधिः स्मृतः अथजीर्णोद्धारः सचलिंगादौभग्नेदग्धेवाकार्यः अयंचानादिसिद्धप्रतिष्ठितलिंगादौभंगादिदोषेपिनकार्यः तत्रतुमहाभिषेकः कार्यः कर्ताऽमुकदेवस्यजीर्णोद्धारंकरिष्येइत्युक्त्वानांदीश्राद्धांतंकृत्वाचार्यंवृत्वापीठेमंडलदेवता आवाह्यलिंगेव्यापकेश्वरहृदयायनमः ॐ व्यापकेश्वरशिरसेस्वाहेत्यादिषडंगंकृत्वादेवतांतरेमूलमंत्रेणषडंगंकृत्वार्चयेत् अघोरेतिमंत्रमष्टोत्तरशतंजप्त्वाग्निंप्रतिष्ठाप्य अघोरेणघृताक्तसर्षपैःसहस्रंहुत्वेंद्रादिभ्योनाम्नाबलिंदत्वाजीर्णदेवंप्रणवेनसंपूज्यसाज्यतिलैर्मंडलदेवताहोमंकृत्वाप्रार्थयेत् जीर्णंभग्नमिदंदेवसर्वदो

षावहंन्नृणां अस्योद्धारेकृतेशांतिः शास्त्रेस्मिन्कथितात्वया जीर्णोधाविधानंचनृपराष्ट्रहितावहं तदधिष्ठायमांदेवप्रहरामितवाज्ञया
किराज्यमधूदूर्वासमिद्भिर्देवमंत्रेणाष्टोत्तरशतंहुत्वातिलैः सहस्रंहुत्वापायसेनशतंहुत्वालिंगंप्रार्थयेत् लिंगरूपंसमागत्ययेनेदंसमधि
ष्ठितंपायास्वंसंमितंस्थानंसत्यज्यैवशिवाज्ञया अत्रस्थानेचयाविद्यासर्वविद्येश्वरैर्युता शिवेन सहसंतिष्ठतिमंत्रितजलेभिषिच्यविसर्ज—
येत् अस्त्रमंत्रितेनखनित्रेणखात्वालिंगमादायवामदेवमंत्रेणनद्यादौक्षिपेत् मूर्तिमर्णवेनाक्षिपेत् दारुजंहंमधुनाभ्यज्याघोरेणदहेत्
हेमादिमयंयोग्यंकृत्वातत्रैवस्थापयेत् ततःशांत्यर्थम घोरेणाघृतक्षीरमध्वाक्तैस्तिलैः सहस्रंहुत्वाप्रार्थयेत् भगवन्भूतभव्येशलोकनाथ
जगत्पते जीर्णलिंगसमुद्धारः कृतस्तवाज्ञयामया अग्निनादारुजंदग्धंक्षिप्तंशैलादिकंजले प्रायश्चित्तायदेवेशअघोरास्त्रेणतर्पितं
ज्ञानतोज्ञानतोवापियथोक्तंनकृतंयदि तत्सर्वंपूर्णमेवास्तुत्वत्प्रसादान्महेश्वर अथयजमानः प्रार्थयेत् गोविप्रशिल्पिभूपानामा
चार्यस्यचयज्वनः शांतिर्भवतुदेवेशअच्छिद्रं जायतामिदं मूर्तौतुविशेषः॥ त्वत्प्रसादेननिर्विघ्नंदेहंनिर्मापयेत्पसौ वास्तुंकुरुकरश्रेष्ठताव
त्वंचाल्पकेगृहे वसक्लेशंप्रहित्वेह मूर्तिर्विततवपूर्ववत् यावत्कारयतेभक्तः कुरुतस्यचवांछितं ततोनवांमूर्तिंलिंगंवाकृत्वोक्तविधिना
प्रतिष्ठाकालानपेक्षयाप्रासादेवाकुस्थापयेत् इतिजीर्णोद्धारः प्रतिमाशिवलिंगप्रासादकलशादिभंगेस्वामिनोमरणंभवेत्॥ तत्रशांतिः
कुंडंकृत्वाविधानेनततोहोमंसमाचरेत् चरुंचयमदेवस्यसाधयित्वाविधानतः दधिक्षौद्रघृताक्तानामश्वत्थसमिधांततः॥ जुहुयादष्ट

माऽऽइमारुद्रेतिमंत्रवित् मांषैर्मुद्रैस्तिलैश्चैव घृतेनमधुनापिच एभिः पंचसहस्राणिशक्तिबीजेन होमयेत् शक्तिबीजंच्छ्रींबीजं सूमिंघे-
र्मुमनश्वाहस्वर्णधान्यंसदक्षिणंदत्वायपंचगव्येनस्ना यादेवालयेद्विजः बलिंदद्याद्यमायाथकृसरैः पायसैस्तथाईशानायबलिंदत्वाकृ
तकृत्योभवेन्नरः अभ्रसूलकमलाकरे अपर्युषितनिश्छिद्रैः प्रोक्षितैर्जंतुवर्जितैः आत्मारामोद्भवैर्वापि भक्त्यासंपूजयेत्सुरान् स्कं-
धैर्दलपन्नानिशीर्णपर्युषितानिच स्वयंपतितपुष्पाणिमलाद्युपहृतानिच मुकुलैर्नार्चयेद्देवमपक्वैः कृमिसुक्फलैः पुष्पाभावेपत्र
पूजापत्राभावेफलैरपि निवेदयेत्सकलाभेतृणगुल्मौषधीरपि समित्पुष्पकुशादीनिब्राह्मणः स्वयमाहरेत् शूद्रानीतैः क्रयक्रीतैः
कर्मकुर्वन्पतत्यधः उक्तपुष्पार्चनेक्रयक्रीतैरपि केचिद्धर्मार्जितधनक्रीतैर्यः कुर्यात्केशवार्चनं नपर्युषितदोषोस्तिमालाकारगृहेषुचे
त्यादुक्तेमालाकारनीतैः क्रयक्रीतैरपिपुष्पपत्रैः पूजयंतिनित्यपूजार्थं परोपवनादेरपिपुष्पादिग्रहेचौर्यदोषोन पूजार्थेपुष्पादिनया
चेत्समित्पुष्पकुशादीनिवहंतंनाभिवादयेत् तद्धारीचैवनान्यान्हि निर्माल्यंतद्भवेत्तयोः देवोपरिधृते वामहस्तेधोवस्त्रेचधृतंजलेन
क्षालितंचपुष्पंनिर्माल्यंवर्ज्यंपर्युषितंपुष्पंवर्ज्यंपर्युषितंजलंनवर्ज्यंतुलसीपत्रंनवर्ज्यंतीर्थजंजलं महरतिष्ठतेजातीकरवीरमहर्नि
शं नैवपर्युषितंपद्मंतुलसीबिल्वपत्रकं कुंदंचदमनंचैवागस्त्यंचकलिकातथा बिल्वादेरपर्युषितत्वादिनसंख्या बिल्वः ३० अपा
मार्गः ३ जाती १ तुलसी ६ शमी ६ शतावरी ११ केतकी ४ भृंगराजः ९ दूर्वा ८ मंदारः १ पद्मं १ नागकेसरः २ दर्भाः ३० मरुवकः ३ नि-

ल:१ तगर: ६ पालाशं ६ कल्हारं ११ मल्लिका ४ चंपकः९ करवीरं ८ कुंभी १ दमनं १ मरुबक २ एतेषामेतद्दिनोत्तरं पर्युषितत्वं तुलसी
ग्रहणकाल: वैधृतौच व्यतीपाते भौमभार्गवभानुषु पर्वद्वयेच संक्रांतौ द्वादश्यां सूतकद्वये तुलसीं येविचिन्वंति तेछिंदंतिहरे: शिर: नैव
च्छिंद्याद्रवौ दूर्वां तुलसीं निशिसंध्ययो: धात्रीपत्रं कार्तिकेच पुण्यार्थी मतिमान्नर: द्वादश्यां चदिवास्वापस्तुलस्यावचयस्तथा विष्णोश्चै
वदिवास्नानं वर्जनीयं सदाबुधै: अत्रदिवानिषेधाद्रात्रौ स्नानादिषोडशोपचारै: पूजाकार्या दिवातु गंधपुष्पांजल्यंता एवोपचारा इ-
ति कमलाकराह्निके विष्णोर्द्वादश्यां निर्माल्योपनयनमपिनकार्यमिति तंत्रांतरे स्मर्यते एतदपवाद: पुरुषार्थचिंतामणौ नारदीये
पंचामृतेन संस्नाप्य एकादश्यां जनार्दनं द्वादश्यां पयसा स्नाप्य हरिसायुज्यमश्नुते इति देवार्थे तुलसीछेदो होमार्थे समिधां तथा इंदु
क्षयेन दुष्येत गवार्थे तु तृणस्य च तुलसीग्रहणमंत्र: तुलस्यमृतनामासि सदा त्वं केशवप्रिये केशवार्थं विचिन्वामि वरदा भव शोभने
जातिमल्लिका करवीराशोकोत्पलचंपक बकुल बिल्वशमीकुशा एतानी सर्वदेवानां विहितानी अथ विहितप्रतिषिद्धत्वाद्वैकल्पिकानि
पाटलाशमीपत्रं च दुर्गायाः कुंदपलाश बकुल दूर्वा: शिवस्य कुसुदतगरे सूर्यस्य तुलसी भृंगराजतमालपत्राणि शिवदुर्गयो: अग
स्तीमाधवीलता लोध्रपुष्पं विष्णुशिवयो: धत्तूरमंदारौ विष्णुसूर्ययो: इतिविकल्पितानि अथ विष्णो: प्रियाणि मालतीजातीकेत १११
कीमल्लिकाशोक चंपक पुन्नाग बकुलोत्पल कुंद करवीर पाटला तगर पुष्पाणि अन्यानि च सुरभीणि विष्णो: प्रियाणि अपामार्गभृं

गराजखदिरशमीदूर्वांकुरामदमंकबिल्वतुलसीपत्राण्युत्तरोत्तराधिकप्रियाणि तुलसीसर्वाधिकाजातिपुष्पसहस्रेणमालार्पणेक
ल्पकोटिसहस्रंविष्णुपुरेवासः आम्रमंजर्यापूजनेगोकोटिदानफलं अथशिवस्यचतुर्णांपुष्पजातीनांगंधमाघ्रातिशंकरः अर्क
स्यकरवीरस्यबिल्वस्यबकुलस्यच दशसुवर्णदानफलंश्वेतार्कपुष्पं ततः सहस्रगुणंबकुलंपुष्पं एवंधत्तूरशमीपुष्पद्रोणपु
ष्पनीलोत्पलानामुत्तरोत्तराणांसहस्रगुणत्वम् मणिमुक्ताप्रवालैरुक्तरत्नैरप्यर्चनंकृतं नगृण्हामिविनादेविबिल्वपत्रैर्वरानने
सर्वकामप्रदंबिल्वंदारिद्र्यस्यविनाशनं नीलोत्पलसहस्रेणमालार्पणेकल्पकोटिसहस्रंशिवपुरेवासः धत्तूरैर्बृहतीपुष्पैश्चपूज
नेगोलक्षफलं पाटलामंदारापामार्गजातीचंपकोशीरतगरनागकेसरपुन्नागजपामल्लिसहकारकुसुमप्रपुष्पाणिशिवप्रियाणि
धत्तूराणिकदंबानिरात्रौदेयानिशंकरे मदनरत्नेकेतकाभिकदंबीनीतिपाठः अभावेपुष्पपत्राणामन्नाद्येनाभिपूजयेत् शालि
तंडुलगोधूमयवैर्वापिसमाचरेत् अथनिषिद्धानि बंधूककुंदानिमुक्तकेतकीकपित्थबकुलशिरीषनिंबानि पुष्पपात्रादिकंत्यक्त्वा
भिर्गुरुवमुत्तानमर्पयेत् पत्रंपुष्पंफलंचैवयथोत्पन्नंतथार्पयेदितिवचनात् बिल्वपत्रंतुस्वाभिमुखाग्रन्युब्जमर्पयेत्
पक्वाम्रफलस्यशिवार्पणेवर्षायुतंशिवपुरेवासः सव्यंव्रजेत्ततोसव्यंप्रणालींनैवलंघयेदित्यादिस्थिरलिंगेप्रदक्षिणाप्रकारः
चरेत्तुसव्येनैवदेव्याश्चअपिबकुलकुंदादिसहितान्येवप्रियाणि धान्यानांसर्वपत्रैश्चपुष्पैर्देवींप्रपूजयेत दूर्वांकुरैःसिंधुवारे-

बंधुकागस्तिसंभवैःबिल्वपत्रैःपूजनेराजसूयफलंकरवीरस्रजाग्निष्टोमस्य बकुलस्रजावाजपेयस्य द्रोणस्रजाराजसूयस्येति
एवंसूर्यबिंबेगादेरपिमाघोविष्णुवत्ज्ञेयानि अथशिवनिर्माल्यग्रहणविचारः अग्राह्यंशिवनैवेद्यंपत्रंपुष्पंफलंजलं शालग्रामशि-
लासंगात्सर्वंयातिपवित्रतां शैवसौरनैवेद्यभक्षणेचांद्रायणम् अभ्यासेद्विगुणंमत्याभ्यासेसांतपनं अन्यनिर्माल्येप्यनापद्येवं इ-
दंचज्योतिर्लिंगस्वयंभूलिंगसिद्धप्रतिष्ठापितलिंगातिरिक्तस्थावरलिंगविषयम्॥ज्योतिर्लिंगादौतुपूजकेनदत्तंफलतीर्थादिकं
भक्त्याशक्त्यंग्राह्यंनलोभेन पंचायतनस्थितलिंगेषुचरेषुप्रतिमासुचान्नादेरपिस्वयंग्रहणेपिनदोषःज्योतिर्लिंगाद्यन्यस्थिर-
लिंगेषुतीर्थोदकचंदनमात्रंग्राह्यंबाह्यैःशिवोपासकैरेवभक्ष्यं ज्योतिर्लिंगादौपूजकदत्तमन्नमपिभक्ष्यमितिकेचित् त्र्युत्तरारोहिणी
ध्रुवं मघाभरणीपूर्वात्रयंक्रूरं श्रवणत्रयपुनर्वसुस्वात्यश्चरं अश्विनीहस्तपुष्यंक्षिप्रं अनुराधारेवतीमृगचित्रंमृदु कृत्तिकाविशा-
खेमिश्रंमूलाश्लेषाज्येष्ठार्द्रास्तीक्ष्णं इतिनक्षत्रसंज्ञाः यत्रनोक्तातिथिस्तत्रग्राह्यारिक्तामभाविना वारोपियत्रनप्रोक्तस्तत्रार्कार्किकु-
जान्विताः चरमृदुक्षिप्रध्रुवमूलविशाखामघास्वसकुजेष्टशनिवारे भूकर्षणंहितं सूर्यत्यक्तनक्षत्रात्त्र्यष्ट नवाष्टस्वराःशुभमशुभमपितिहल-
चक्रं अत्रैवनक्षत्रेशनिभौमभिन्नवारेबीजवापः सस्यारोपणंच धान्यच्छेदश्चसीरवृक्षजन्यः खलमध्यस्तंभः धान्यानांमर्दनंज्येष्ठा
मूलमघाश्रवणरेवतीरोहिण्यनुराधाफल्गुनीद्वयेशुभम् धान्यसंग्रहः क्षिप्रध्रुवचरमृदुमूलेषुज्ञगुरुशुक्रेषुचरभिन्नलग्नेशुभः ११२

ॐ धनदायसर्वलोकहितायदेहिमेधान्यंस्वाहेतिमंत्रंलिखित्वाधान्यागारेक्षिपेत् तेनधान्यवृद्धिः बुधमंददिनेनैवधनधान्यव्ययःकार्यः
अधान्नवान्नसह्यारेमृदुक्षिप्रचरेदिवा अथवस्त्रादि वस्त्रविभूषणविधिर्ध्रुवाश्विनीहस्तपंचकपुनर्वसुद्वये पौष्णवासवमघोभ्य
सत्तिथौ मंदभौमशशिवासरान्विना अनुक्तेपी एदंवस्त्रंविभाज्ञोत्सवलब्धिषु ध्रुवपुष्यादितोयोषिद्भुंजेयावस्त्रभूषणे भभाभोति
पतिभीतिस्नातिवारुणभेवया पादुकासनशय्यादेर्भोगः सत्तिथिवासरे ध्रुवक्षिप्रमृदुश्रोत्रभरणीषुपुनर्वसौचेन्नव्यवस्त्रंमध्यां
शेदग्धस्फुटितपंकिलं तत्त्यजेच्छांतिकंकुर्यात्त्यजेदेवांत्यभागयोः विज्ञेयमेतच्छय्यायामास्तृतोपादुकास्वपि सूचीकर्मानुराधा
श्विनित्रामृगपुनर्वसौ वस्त्रप्रक्षाल्यंधारणोक्तेकालेबुधदिनंविना भोजनंभोजनेरौप्यस्वर्णकांस्यादिनिर्मितेकुर्यादमृतयोगेपुष्वर-
क्षिप्रमृदुध्रुवैःस्याद्भूषणानांघटनंचरक्षिप्रमृदुध्रुवैः शुभवारेरत्नवतांमिश्रभेपिरवौकुजे ॥ इतिवस्त्रादिविचारः ॥ शस्त्राणांघ
टनंक्रूरमिश्राश्विमृगतीक्ष्णभेशस्त्रंधार्यंध्रुवक्षिप्रमृदुज्येष्ठाविशाखके सेवाकार्याक्षिप्रमैत्रध्रुवेज्ञेज्यार्कभार्गवे मंदेपिचेत्सेवकर्क्षे
स्वामिन्नद्वितीयकं हस्तषट्कध्रुवश्रोत्ररेवतीपुष्यभेशुभं पुनर्वसौचशिबिकागजाश्वादिषुरोहणं राज्ञांविलोकनंक्षिप्रश्रुतिद्वयमृ
दुध्रुवेनित्यारंभःपुष्यध्रुवेमृगज्येष्ठाधनिष्ठयोः अनुराधाशतभिषक्धस्तेस्याच्छुभवासरे विपणिःस्यान्मृदुक्षिप्रध्रुवैरिन्नाकुजान्वि-
ना क्रयःकार्योश्विनीस्वातीश्रवश्चित्राशतांत्यभेविक्रयोभरणीपूर्वात्रयाश्लेषाकृमिश्रभे संतुबंधोध्रुवेस्वात्यांजीवार्कशनिवासरे ना-

नापशुक्रियाहस्तपुष्यार्द्रामृगमिश्रभे पुनर्वसौधनिष्ठाश्विपूर्वाज्येष्ठाशतातांत्यभेत्यक्तार्कभौमेंदुशनीन्यक्तातिचित्राध्रुवाणिचअ-
मारिक्ताष्टमीश्चापिगाति क्रयमुखाः शुभाः* दीप पशुगमनंपशुक्रयादिकमित्यर्थः* द्रव्यंलघुचरैर्योज्यंवृश्चिकर्थेवरलग्नके
ऋणंभौमेनगृण्हीयाहृद्धियोगकेसंक्रमे धनिष्ठापंचकेहस्तेत्रिपुष्करद्विपुष्करेभौमादिषुऋणच्छेदंकुर्याच्चधनसंग्रहंबुधेधनं-
नमदेयंसंग्रहस्तकंबुधेशुभः शन्यर्कारैस्त्रिपादर्क्षैर्भद्रातिथ्यास्त्रिपुष्करः मृगाचित्राधनिष्ठासुतत्तिथ्यान्हिद्विपुष्करः शुभाशुभेषुत्रिगुणं
द्विगुणंचफलंक्रमात् मिश्रक्रूरेषुतीक्ष्णेषुस्वात्यांद्रव्यंनलभ्यते दत्तंप्रयुक्तंनिक्षिप्तंनष्टंचेत्याहनारदः अंधमंदचिपिटसुलोचना
भितिक्रमात् गणनीयरोहिणीभादंधेनष्टंलभेद्द्रुतं मंदेयत्नाल्लभेत्तच्चिपिटस्वक्ष्योर्नहि अन्विष्यपूर्वतोधेषुमंदसंज्ञेषुदक्षिणेप्र
तीच्यांचिपिटाख्येषुसुलोचनउदग्दिशि राजाभिषेकः श्रवणेध्रुवर्क्षेज्येष्ठामृदुक्षिप्रउदग्रवीर्यःस्यात् त्यक्तारिक्ताधिकचैत्ररात्री
श्चंद्रेज्यशुक्रास्त्युदयेशुभाथजलाशयानांखननमघापुष्यध्रुवेमृगे पूर्वाषाढानुराधांत्यधनिष्ठाश्वात हस्तभेजलराशिगतेचंद्रेल
ग्नस्थेचबुधेगुरौसौरेचोलोक्तनक्षत्रवारादिषुशुभंजगुः पंचमेपंचमेराज्ञादिनेन्येषांयदृच्छया स्मश्रुकर्मभवेन्नैवनवमेदिवसे
क्वचित् क्षौरेभृतेरतदर्शेवर्जयेच्चाजिजीविषुः क्षौरंनकुर्युरभ्यक्तभुक्तस्नातविभूषिताः प्रयाणसमरारंभेनरात्रौनचसंध्ययोः
श्राद्धाहेप्रतिपद्रिक्ताव्रतान्हिवनवैधृतौ मघास्तंजन्मनक्षत्रेसर्वकर्मसुकीर्तितं क्षौरंप्रयाणभैषज्यंविवादेषुनशोभनं षष्ठ्य

मापूर्णिमा पात्तचतुर्दश्यष्टमी तथा आसन्नसंनिहितं पापं तैलेषु स्त्रीभगे क्षुरे राजकार्ये नियुक्तानां नराणां भूपजीविनां श्मश्रु लोमनखच्छेदे नास्ति कालविशोधनं क्षौरनैमित्तिककार्यनिषेधे सत्यपि ध्रुवं यज्ञे मृतौ बंधमोक्षे नृपविप्राज्ञयापि च भार्गवयस्त्रैः सपित्रकै नेकार्यं मंडनं सदा मंडनस्य निषेधोपि कर्तनं तु विधीयते उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा वपनं कारयेत्सुधीः केशश्मश्रुलोम नखान्युदक्संस्थानि वापयेत् आनर्त्तो हि छत्रः पाटलिपुत्रो दितिर्दितिः श्रीशः क्षौरेषु मरणादेषां दोषा नश्यंति निःशेषाः अथ गोत्पत्तौ नक्षत्रफलं अश्विन्यां रोगोत्पत्तावेकाह नवदिनानि वा पंचविंशति दिनानि वा पीडा भरण्यामेकादशैकविंशतिर्वा मासं वा मृत्युर्वा २ कृत्तिकायां दशनवैकविंशतिर्वा ३ रोहिण्यां दश वा नव वा सप्त वा त्रीणि वाहानि ४ मृगे पंच नव वा त्रिंशद्वा ५ आर्द्रायां मृत्युर्वा दशाहं वा मासं वा ६ पुनर्वसौ सप्त नव वा मृत्युर्वा ७ पुष्ये सप्त वा मृत्युर्वा ८ आश्लेषायां मृत्युर्विंशतिस्त्रिंशद्वा नव वा दिनानि पीडा ९ मघायां मृत्युर्वा सार्धमासं वा विंशति दिनानि वा पीडा १० पूर्वाफाल्गुन्यां मृत्युर्वाब्दं मासं वा पीडा पंचदश वा षष्टिर्वा दिनानि ११ उत्तरायां सप्तविंशतिः पंचदश सप्त वा दिनानि १२ हस्ते मृत्युरष्ट वा नव वा सप्त वा पंचदश वाहानि १३ चित्रायां पक्षमष्ट वा दश वैकादश वाहानि १४ स्वात्यां मृत्युर्वैकद्वित्रिचतुःपंचमासैर्वा दशदिनैर्वा रोगनाशः १५ विशाखायां मासं वा पक्षं वाष्ट दिनं विंशति दिनानि वा पीडा १६ अनुराधायां दशरात्रमष्टाविंशति रात्रं वा ज्येष्ठायां मृत्युर्वा पक्षं वा मासं वैकविंशति रात्रं वा पीडा १८ मू-

ध॰सिं ४८ लेमृत्युः पक्षंनवरात्रींविंशतिरात्रंवापीडा १९ पूर्वाषाढायांमृत्युर्वाद्वित्रिषडादिमासैर्विंशतिदिनैः पक्षेणवारोगनाशः २० उत्तराषाढा- तृ॰प॰
यांसार्धमासंविंशतिरात्रंवामासंवा २१ श्रवणेपंचविंशतिर्दशैकादशेवाषष्टिर्वाहानि २२ धनिष्ठायांदशरात्रंपक्षंमासंत्रयोदशरात्रं
वा २३ शततारकायांद्वादशाष्टैकादशवा २४ पूर्वाभाद्रपदायांमृत्युर्वाद्वित्र्यादिमासंवादशरात्रंवा २५ उत्तराभाद्रपदायांसार्धमासंप-
क्षंसप्ताहंदशाहंवा २६ रेवत्यांज्वराद्युत्पत्तौदशाहमष्टाविंशतिरात्रंवापीडा २७ जन्मनक्षत्रेजन्मराशावष्टमचंद्रेचरोगोत्पत्तौमृत्युः
२८ अर्कादिवारेक्रमेणमघाद्वादश्यौविशाखेकादश्यौपंचम्यार्द्रे तृतीयोत्तराषाढेशततारषष्ठ्यौ अष्टम्यश्विन्योपूर्वाषाढानवम्यौचे
तित्रयाणांयोगेमृत्युः एवमर्कादावनुराधाभरण्यौ आर्द्रोत्तराषाढेमघाशततारेविशाखाश्विन्यौज्येष्ठामृगौश्रवणाश्लेषेपूर्वाभाद्रप
दाहस्तौचेन्मृत्युयोगः अत्रोक्तास्तिथिवारनक्षत्रशांतयोविस्तृताः कार्याः येषुनक्षत्रेषुमरणमुक्तंतत्रशांतिरावश्यकी अन्यत्रकृता
कृता अथसर्वनक्षत्रसाधारणः शांतिप्रयोगः देशकालौसंकीर्त्य ममोत्पन्नव्याधेर्जीवच्छरीराविरोधेनसमूलनाशार्थममुकनक्षत्र
शांतिंकरिष्येइतिसंकल्प्यगणेशपूजादि आचार्यंवृत्वाकुंभोपरिपूर्णपात्रेद्वादशदलेनक्षत्रदेवताप्रतिमांसौवर्णींसंपूज्यद्वादशदले

अथधर्माब्धिसारेतृतीयपरिच्छेदोत्तरार्धंप्रारभ्यते

ध.सिं. श्रीगणेशायनमः॥ श्रीगुरुभ्योनमः॥ श्रीमद्ग्रंथकर्तृचरणेभ्योनमः॥ श्रीरुक्मिणीपांडुरंगंप्रणम्यपितरौगुरून्॥ तृतीयच्छेदोत्तरार्धंतनोमिश्री तृ.प.उ
१ शतुष्टये॥१॥ श्रीनाथःकरुणासिंधुरिंदिराशंकरःसती॥ विघ्नेशोभास्करेंद्राद्याविघ्नान्घ्नंतुसदैवमे॥२॥ तत्रतावच्छ्राद्धादिनिर्णयंवक्तुमधिका
रनिर्णयायजीवत्पितृकाधिकारोविविच्यते॥ पादुकेचोत्तरीयंचतर्जन्यांरूप्यधारणं॥ नजीवत्पितृकःकुर्याज्ज्येष्ठेभ्रातरिजीवति॥ अत्रपादु
केकाष्ठमय्यौ॥ उत्तरीयंसग्रंथिपरिमंडलंवस्त्रमेकैकांगुल्यादिविस्तृतंसूत्रंवंकृतंपरिमंडलरूपंवाउत्तरीयस्थानापन्नंस्मृत्युक्तंतृतीययज्ञोप
वीतंवाजीवत्पितृकेणजीवज्ज्येष्ठभ्रातृकेणचनधार्यमितितात्पर्यं॥ प्रावरणरूपंद्वितीयवस्त्रंतुजीवत्पितृकादिभिःसर्वैर्धार्यम्॥ एकवस्त्रो
नभुंजीतनकुर्याद्देवतार्चनमित्यादिनासर्वकर्मस्वेकवस्त्रत्वनिषेधात्॥ पितरिपितामहेज्येष्ठभ्रातरिचाकृताधानेजीवतिपुत्रपौत्रकनिष्ठभ्रा
तृभिराधानंनकार्यं॥ ज्येष्ठभ्रातर्यकृतविवाहेकनिष्ठेनविवाहोनकार्यः॥ अत्रविशेषः पूर्वार्धेउक्तः॥ एवंपित्रादिषुअकृतसोमयागेषुजीवत्सु
पुत्रादेःसोमेनाधिकारः॥ एवंपूर्णमासेऽग्रेदर्शेणवग्निहोत्रहोमेचपित्राद्यैरनारब्धेपुत्रादेर्नाधिकारः॥ एवंसंन्यासेऽपिकनिष्ठस्यसोदरस्यै
वदांपानभिन्नोदरस्यभ्रातुः॥ पित्रादेराज्ञायांपुत्रादेर्नदोषइतिकेचित्॥ अधिकारिणिपितरिसत्याज्ञायामपिदोषः॥ पातित्यजात्यंधत्वादि
दोषैरनधिकारिण्याज्ञयानदोषः॥ पातित्यादावाज्ञांविनापिनदोषइत्यपरे॥ नथाजीवत्पितृकस्यपितृकृत्येषुदर्शादिश्राद्धतर्पणपैतृकदाने १
षुनाधिकारः॥ अत्रविशेषः॥ स्वापत्यसंस्कारस्वद्वितीयविवाहादिनिमित्तकनांदीश्राद्धेचातुर्मास्यांतर्गतपितृयज्ञेसोमांगतृतीयसवनस्थ

पितृयज्ञेजीवत्पितुरधिकारः ॥ पिंडपितृयज्ञेहोमांतः पिंडपितृयज्ञोनारंभोवापिंडपितृयज्ञस्येतिपक्षद्वयम् ॥ पितुः पित्राद्युद्देशेनपिंडदानमितितृतीयःपक्षः ॥ क्वचिदेवमष्टकादिविकृतिष्वपिपक्षत्रयं ॥ गयांप्रसंगतोगत्वामातुःश्राद्धंकृतंचरेत् ॥ जीवत्पितामातुःश्राद्धमुद्दिश्यगयांनगच्छेत् ॥ महानदीषुसर्वासुतीर्थेचग्रामेजीवत्पितृकः पितुः पितृमात्राद्युद्देशेनश्राद्धंकुर्यात् ॥ नवम्यामन्वष्टकाश्राद्धंक्षयाहेमातुःप्रत्यब्दश्राद्धंचसपिंडकमेवजीवत्पितृकःकुर्यात्तथासन्यस्तेनातेपतितेचनातेजीवत्यपिसतिदर्शश्राद्धमहालयसंक्रांतिग्रहणादिश्राद्धानिसर्वाणिपितुःपित्राद्युद्देशेनजीवत्पितृकेणकार्याणि ॥ एतानिचसंकल्पविधिनापिंडरहितानिकार्याणि ॥ अन्वष्टक्यादावेवपिंडदानेविशेषवचनाभावात् ॥ आश्विनशुक्लप्रतिपदिदौहित्रोजीवत्पितृकः सपिंडकमातामहश्राद्धंकुर्यात् ॥ तथाभ्रातृपुत्रोऽपुत्रस्यपितृव्यस्यप्रत्यब्दश्राद्धंसपिंडंकुर्यात् ॥ तथाभ्रातृपुत्रोऽपुत्रस्यपितृव्यस्यप्रत्यब्दश्राद्धंसपिंडंकुर्यात् ॥ एवंकनिष्ठभ्राताप्यपुत्रज्येष्ठभ्रातुःप्रत्यब्दं ॥ तथासपत्नीपुत्रःसापत्नमातुःश्राद्धं ॥ एवंदौहित्रोऽपुत्रस्यमातामहस्यप्रत्यब्दम् ॥ इत्थंचपितृव्यादिश्राद्धचतुष्टयेजीवत्पितृकस्याप्यधिकारः ॥ पितृव्यभ्रात्रादीनामपुत्राणांपत्नीसत्वेसैवाधिकारिणीनतुभ्रातृपुत्रादेःश्राद्धाधिकारः एवंपतिरेवपुत्राभावेभार्याश्राद्धंकुर्यात् ॥ सपत्नीपुत्रसत्वेतुसएवकुर्यान्नभर्ता ॥ दौहित्रभ्रातृपुत्रयोःसत्वेमृतस्याविभक्तत्वेदौहित्रएव ॥ अविभक्तत्वेभ्रातृपुत्रः केचित्भ्रातृनप्तृपुत्रयोःसत्वेभ्रात्रैवश्राद्धंकार्यमित्याहुः ॥ तथाजीवत्पितृकस्यपितृपितामहादिमनुष्यपितृतर्पणनिषेधेप्यग्निष्वात्तादिदेवपितृतर्पणनिषेधाभावात्स्नानांगतर्पणेब्रह्मयज्ञांगभूतदेवर्षि

पितृतर्पणेन्वाधिकारोस्त्येव ॥ एवंयदीयश्राद्धेऽधिकारस्तदीयश्राद्धांगतर्पणेप्यधिकारः ॥ जीवत्पिताऽपिकुर्वीततर्पणंयमभीष्मयोः ॥ श्राद्धां-
गतर्पणभिन्नतर्पणंजीवत्पितृकेणतिलैर्नकार्यं ॥ श्राद्धप्रयोगमध्येवामजान्वन्यगभावोनीवीबंधश्चनकार्यः ॥ नद्यादौस्नात्वातर्पणांतेसमंत्रकं-
वस्त्रनिष्पीडनंविहितंतन्नकार्यं ॥ तथाखड्गमौक्तिकहस्तेनकर्तव्यंपितृतर्पणमितिविहितंखड्गधारणंनकार्यं ॥ अपसव्यंद्विजाग्र्याणांपित्र्येक
र्मणिकीर्तितं ॥ आमश्राद्धंतुकर्तव्यमेनासितरिजीवति ॥ जीवतिसन्यस्तादिरूपेपितरिमृतमातृमातामहकोऽपिपुत्रःपितुःपितृपितामहप्रपि
तामहानांपितुर्मातृपितामहीप्रपितामहीनांपितुर्मातामहमातृपितामहमातृप्रपितामहानामितिपार्वणत्रयमेकोद्दिष्टगणंचस्वमातरंपितुःप-
त्न्याइतिस्वपितृव्यंपितुर्भ्रातुरितिस्वमातामहंचपितुःश्वशुरस्येत्येवमादिनापितृसंबंधपुरस्कारेणोद्दिश्यमहालयश्राद्धंकुर्यात् ॥ एवंदर्शादि
ष्वूह्यम् ॥ पितुःसन्यासाभावेऽपितीर्थश्राद्धंजीवत्पितुरेवमेव ॥ एवंवृद्धिश्राद्धेप्यूह्यं ॥ ब्रह्मयज्ञांतेनित्यंपितृतर्पणमपिसन्यस्तादिरूपजीवत्पितृ
केणैवमेवकार्यमित्याहुः ॥ यदातुमातुर्वार्षिकमपुत्रमातामहवार्षिकमपुत्रपितृव्यवार्षिकंवाक्रियतेतदाक्रमेणमातृपितामहीप्रपितामहीनांमा-
तामहमातृपितामहमातृप्रपितामहानांपितृव्यपितामहप्रपितामहानामित्येवोद्देशः ॥ यदाचपित्रादिभिःस्वाशक्त्यादिनानियोजितःपित्रादिकर-
णीयंश्राद्धंस्वयंपित्रादेःप्रतिनिधिभूयकरोतितदापितुरमुकशर्मणोयजमानस्यपितृपितामहप्रपितामहानामित्येवंयथाश्राद्धमुद्देशः ॥ सर्वत्रापितृ
कृत्येभ्रातृष्वविभक्तेषुज्येष्ठस्यैवाधिकारः ॥ विभक्तेषुपृथक्पृथक्सापत्न्यमातरिज्येष्ठेसत्यपिकनिष्ठएवस्वमातृवार्षिकान्वष्टक्यादिकुर्यात्

॥जीवत्पितृपितामहकस्यसन्यस्तपितृपितामहकस्यचपितामहस्यपित्राद्युद्देशेनवृद्धिश्राद्धंतीर्थश्राद्धंदर्शादिश्राद्धंवाभवति॥पित्रादिषुत्रिषु-
जीवत्सुसन्यस्तेषुचनकिमपिश्राद्धंकार्यं॥केचित्तुपित्रादित्रयात्परेभ्यःश्राद्धंदेयमित्याहुः॥मृतेपितरिपितामहजीवनेपित्रेपितामहात्पराभ्यांच
श्राद्धंदेयम्॥एवंपितृपितामह मरणेप्रपितामहजीवनेप्यूह्यम्॥यस्तुगृह्याग्निश्रौताग्निमान्जीवन्मातृपितृकःपितुःपित्रादिभ्यःपिंडदानमि-
तितृतीयपक्षाश्रयेणारब्धपिंडपितृयज्ञाष्टकान्वष्टकाश्राद्धेऽन्वष्टकायांचपितुःपित्रादिमात्रादिमातामहादिभ्यःपिंडादिकंददानआसीदनंतरंचमा
तामृतासोन्वष्टकायांचस्वमात्रादिभ्यःपितुःपित्रादिभ्यश्चदद्यात्॥यदाचपिंडपितृयज्ञान्वष्टकाद्यनारंभोपक्षोजीवत्पितृकस्यतदापिसन्यस्तादिपि
तृकस्यदर्शादिश्राद्धंपितुःपित्राद्युद्देशेनव्यतिषंगाभिन्नप्रयोगेणसांकल्पिकेनभवत्येव॥पितुरविभक्तैःपुत्रैःपृथग्वैश्वदेवोनकार्यः॥पितृपाकोपजी
वीस्याद्भ्रातृपाकोपजीवकइत्युक्तेः॥अतएवगृह्याग्नौपाकवैश्वदेवकरणपक्षेऽपिसाग्निकेपितरिसाग्निकैरप्यविभक्तैःपुत्रैःपृथग्वैश्वदेवोनकार्यः॥
येषांपाकाभावेऽग्नेर्लौकिकत्वंमतंतैःपाकमात्रमग्निसंस्कारार्थंकार्यमितिभाति॥विभक्तैस्तुपृथग्वैश्वदेवःकार्यः॥तच्चवैश्वदेवस्यदेवयज्ञभूतयज्ञ
पितृयज्ञात्मकत्वाज्जीवत्पितृकैरपिपंचमहायज्ञांतर्गतःपितृयज्ञःकार्यःवैश्वदेवाद्भिन्नाःपंचमहायज्ञास्तैत्तिरीयाणांतैरपिविभक्तैर्जीवत्पितृकैःपि
तृयज्ञःकार्यः॥तस्यदेवरूपपितृदेवताकत्वेनपितृपितामहादिमनुष्यरूपपितृदेवकत्वाभावात्॥मुंडनंपिंडदानंचप्रेतकर्मचसर्वशः॥नजीवत्पितृ
कःकुर्याद्गुर्विणीपतिरेवच॥अत्रमुंडनंक्षुरेणशिरसोवपनं॥तेनकर्तनंसिध्यति॥सर्वंप्रेतकर्मप्रेतदहनवहनसपिंडीकरणांतौर्ध्वदेहिकादिकमित्यर्थः॥

मुंडनंरागमात्रमेवनिषिध्यते ॥ तेनचौलोपनयनादिषुआधानदर्शपौर्णमासज्योतिष्टोमादिषुनित्यंप्रामंतीर्थप्रायश्चित्तमातृमरणादौनैमित्तिकंप्रा
 प्तंचभवत्येव ॥ केचित्काम्यनागवल्यादिषुकाम्यमपिभवतीत्याहुः ॥ गंगायांभास्करक्षेत्रेमातापित्रोर्गुरोर्मृतौ ॥ आधानेसोमपानेचवपनंसप्तसु-
स्मृतम् ॥ गुरोरितिदत्तकस्यपूर्वापरपित्रोरित्यर्थः ॥ वाक्यांतरेतीर्थमात्रेक्षौरोक्तेःगंगाभास्करक्षेत्रग्रहणंजीवत्पितृकस्यतत्रविशेषतःक्षौरविधाना
र्थं ॥ जीवत्पितृकस्यपिंडदाननिषेधः ॥ नांदीश्राद्धतीर्थश्राद्धयोःसन्यस्तादिपितृकस्यदर्शमहालयादिश्राद्धेषुचपिंडरहितसांकल्पिकश्राद्धबोधनार्थः ॥
महापितृयज्ञेसोमयागेमातृमातामहादेर्वार्षिकश्राद्धेषुगयायामन्वष्टक्यादौचपिंडदानंभवत्येवेत्युक्तम् ॥ पिंडदानंप्रकुर्वीतमातापित्रोःक्षयाहनीति
श्राद्धविधिनापिंडदानेसिद्धेपुनःपिंडविधिःपित्रोर्वार्षिकगर्भिणीपतित्वनिषिद्धकालादिप्रयुक्तनिषेधबाधनार्थं ॥ तेनविवाहव्रतचूडास्वब्दर्षमर्धंतद
र्धकं ॥ पिंडदानंमृदास्नानंनकुर्यात्तिलतर्पणमितिनिषेधस्यापिबाधः ॥ क्षयाहग्रहणंसपिंडीकरणमासिकेष्वपिपिंडदानोपलक्षणपरम् ॥ अथप्रेत
कर्मप्रतिप्रसवः ॥ जीवत्पितृकःस्वमातुरपुत्रसापत्नमातुःस्वपुत्रसपत्नीपुत्ररहितभार्यायाअपुत्ररहितभार्यायाअपुत्रपितृव्यस्यापुत्रमातामहमा
तामह्योश्चदाहादिप्रेतकर्माणिकुर्यात् ॥ अत्रापुत्रपदेनमुख्यगौणपुत्रपौत्रप्रपौत्राभावोविवक्षितः ॥ मातुरौर्ध्वदेहिकमनुपनीतोपिजीवत्पितृकःकुर्या
त् ॥ ऊनत्रिवर्षश्चूडारहितश्चदाहमात्रंसमंत्रकंकृत्वान्यदन्येनकारयेत् ॥ यदातुकृतचूडःपूर्णत्रिवर्षोवातदासर्वंसमंत्रकंप्रेतकर्मकुर्यात् ॥ अक्षत्वा
रांतुपित्रोर्मातामहस्यचांत्यकर्मकुर्यान्नान्यस्य ॥ भर्तृदौहित्रयोःसत्वेभर्तैवपत्न्यादाहादिकुर्यात् ॥ मुंडनंतुभर्तुर्न ॥ एवमपुत्रस्यपत्नीदौहित्रयोःस

त्वेपत्न्येवपत्यः कुर्यात् ॥ तत्रदाहमात्रंसमंत्रकंकृत्वाऽन्यत्संकल्पमात्रंस्वयंविधायब्राह्मणद्वाराकारयेत् ॥ भर्तृसपत्नीपुत्रयोः सत्वेसापत्नपुत्र-
एवकुर्यान्नभर्ता ॥ सपत्नीपुत्रदौहित्रयोः सत्वेसपत्नीपुत्रएव ॥ अपुत्रयोर्विधवाविधुरयोर्भ्रातृपुत्रदौहित्रयोः सत्वेदौहित्रएवाधिकारीतिबहवः
॥ विधवायाभर्तुर्भ्रातृपुत्रएवविधुरस्यस्वभ्रातृपुत्रएवेतिजीवत्पितृकनिर्णयेभट्टाः ॥ अपुत्रस्यपत्नीभ्रातृपुत्रयोःसत्वंपत्न्येव ॥ एवंपुत्रासन्नि
धौपौत्रादेः पितामहपितामह्याद्यौर्ध्वदेहिकाद्यधिकारः ॥ इत्थंपित्र्यकर्मसुंडनप्रेतकर्माद्यधिकारानधिकारौजीवत्पितृकस्यप्रपंचितौ ॥ अत्रविषय
भेदाद्बालबोधार्थत्वाच्चपुनरुक्तिर्नातिदोषाय ॥ सपिंडानांसगोत्रसपिंडमरणेसकृत्सकृत्तिलांजलिदानंविहितम् ॥ तज्जीवत्पितृकेणापिकार्यं ॥ एवं
मातामहाचार्यादिभ्योऽपि ॥ ॥ इतिजीवत्पितृकनिर्णयः ॥ ॥ अथश्राद्धाद्यधिकारिनिर्णयः ॥ तत्रसांवत्सरिकादिश्राद्धेषुदाहाद्यौर्ध्वदेहिकक्रियायां
चौरसः पुत्रोमुख्योधिकारी ॥ औरसपुत्राणांबहुत्वेज्येष्ठएवाधिकारी ॥ ज्येष्ठस्याभावेसन्निधानेवापातित्यादिनाधिकाराभावेवाज्येष्ठानुजः ॥ यत्तुज्ये
ष्ठासन्निधौसर्वतः कनिष्ठोऽधिकारीनतुमध्यमइतितन्निर्मूलम् ॥ तत्रपुत्राणांविभक्तत्वेकनिष्ठभ्योधनंगृहीत्वाज्येष्ठेनैवसपिंडीकरणांताक्रियाकार्या ॥
सांवत्सरिकादिकंतुपृथक्पृथक् ॥ अविभक्तत्वेतुसांवत्सरिकादिकमप्येकेनैवकार्यम् ॥ एकेनकृतेऽपिसर्वेषांफलभागित्वात्सर्वैःपुत्रैर्ब्रह्मचर्यपरान्न
वर्जनादयोनियमाःकार्याः ॥ पुत्राणामेकदेशास्थित्यभावेदेशांतरेगृहांतरेवास्थितैस्तैरविभक्तैरपिपृथगेववार्षिकादिकंकार्यं ॥ तत्रयदाज्येष्ठासन्नि
धौकनिष्ठोदाहादिकंकरोतितदाषोडशश्राद्धांतमेवकुर्यान्नसपिंडीकरणं ॥ वर्षपर्यंतंज्येष्ठमतीक्षांकुर्यात् ॥ तन्मध्येज्ञातेज्येष्ठेनैवकार्यं ॥ नोचेद्वर्षांते

कनिष्ठेनापिकार्यम्॥ वर्षात्प्राक्पुत्रभिन्नेनकृतमपिमासिकानुमासिकसपिंडीकरणंपुत्रेणपुनःकार्यम्॥ एवंकनिष्ठेनकृतमपिज्येष्ठपुत्रेणपुनःका-
र्यम्॥विशेषस्त्वग्रेवक्ष्यते॥कनिष्ठस्यसाग्निकत्वेसपिंडीकरणमपिद्वादशेऽह्निकनिष्ठेनकार्यम्॥औरसपुत्राभावेपुत्रिकासुतक्षेत्रजादयोद्वाद
शविधाःपुत्राउक्तास्तथाऽपिकलौतेषांपुत्राणांनिषेधादौरसपुत्राभावेदत्तकएवाधिकारीमातापितृभ्यामन्यतरेणवाविधिपूर्वंदत्तः॥प्रति-
गृहीत्रसवर्णोदत्तकः॥भार्यानुमत्यापत्युःपुत्रदातृत्वंतदप्यापदि॥अत्यंतापदितुभार्यानुमत्यभावेऽपि॥पत्न्याःपत्यनुमत्यैवअत्रविशेषविचा
रःप्रागुक्तः॥दत्तकाभावेपौत्रः॥पौत्राभावेप्रपौत्रः॥अन्येत्वौरसाभावेपौत्रः॥तदभावेप्रपौत्रः॥प्रपौत्राभावेदत्तकइत्याहुः॥उपनीतपौत्रसत्त्वेप्यनुपनीतौरसपु-
त्रस्यैवाधिकारः॥सचकृतचूडस्यैववर्षाधिकवयस्कः॥पूर्णत्रिवर्षस्यत्वकृतचूडस्यापि॥अनुपनीतेनापिमंत्रपाठपूर्वकमेवपित्रोरौर्ध्वदेहि
कंसांवत्सरिकादिकंश्राद्धंचकार्यम्॥अशक्तौतत्वग्निदानमात्रंसमंत्रकमनुपनीतेनकार्यम्॥अन्यत्त्वन्यद्वाराएवंश्राद्धेऽपिदर्शमहालयादौसं
कल्पमात्रंकार्यं॥अन्यद्दितरेण॥केचिदूनत्रिवर्षेणचूडारहितेनापिदाहमात्रंसमंत्रकंकार्यं॥शेषमन्येनेत्याहुः॥दत्तकस्तूपनीतएवाधिकारी
॥दत्तकाभावेप्रपौत्राभावेचभर्तुःपत्नीपत्न्याभर्ताचदाहाद्यौर्ध्वदेहिकंसांवत्सरिकश्राद्धादिकंचकुर्यात्॥भर्तुरपिसपत्नीपुत्रसत्वेऽधिकारोन॥
विद्ध्यादौरसःपुत्रोजनन्याऔर्ध्वदेहिकम्॥तदभावेसपत्नीजइत्युक्तेः॥भार्ययापिसमंत्रकमेवौर्ध्वदेहिकादिकंकार्यम्॥अशक्तौत्वग्निदानमा ४
त्रंसमंत्रकंकृत्वाशेषमन्येनकार्यम्॥श्राद्धेसंकल्पमात्रंकृत्वाशेषमन्येन॥यद्यप्यविभक्तस्यसंसृष्टस्यवाभ्रातुरेवधनग्रहाधिकारस्तथापि

क्रियाधिकारःपत्न्याएव॥ विभक्तासंसृष्टेतुभ्रातरिधनाधिकारोऽपिपत्न्याएव॥ पत्न्यभावेविभक्तासंसृष्टस्यकन्यापिंडदाधनहारिणीच॥ त
त्राऽपिविवाहितैवपिंडदाधनहरात्वनूढापि॥ दुहितुरभावेदौहित्रोधनहारीपिंडदश्च॥ दौहित्राभावेमाता॥ मातुरभावेभ्रातृपुत्रः॥ अविभक्त
स्यसंसृष्टस्यचपत्न्यभावेभ्राता॥ संसृष्टोनामपूर्वंविभक्तोभूत्वापुनःस्वधनंभ्रातृधनैरेकीकृत्यैकपाकाद्युपजीवनः॥ तत्रसोदरासोदरसमवा
येसोदरएव॥ तत्राऽपिज्येष्ठकनिष्ठयोःसत्वेकनिष्ठएव॥ कनिष्ठभ्रातुरभावेज्येष्ठभ्रातैव॥ कनिष्ठबहुत्वेमृतानंतरस्तदभावेतदनंतरादयः॥
एवंज्येष्ठबहुत्वेमृतानंतरक्रमेणैव॥ सोदरभ्रातुरभावेसापत्नभ्राता॥ अत्रापिज्येष्ठत्वादिविचारःपूर्ववदेव॥ केचित्तुदुहितृदौहित्रयोर्धनहारित्वे
पिविभक्तासंसृष्टस्यदाहादिकंभ्रात्रैवकार्यम्॥ सगोत्रस्यसद्भावेभिन्नगोत्रस्यानधिकारादित्याहुः॥ भ्रातुरभावेभ्रातृपुत्रः॥ तत्रापिसोदरभ्रातृ
पुत्रोमुख्यः॥ तदभावेसापत्नभ्रातृपुत्रः॥ तदभावेपिता॥ पितुरभावेमाता॥ मातुरभावेस्नुषा॥ तदभावेभगिनी॥ तत्रानुजाग्रजसोदरासोदराणांसम
वायेभ्रातृवत्॥ भगिन्यभावेभगिनीपुत्रः॥ समवायेनतद्वदेव॥ तदभावेपितृव्यतत्पुत्रादयःसपिंडाः॥ तदभावेसोदकाः॥ तदभावेगोत्रजाः॥ तद-
भावेमातामहमातुलतत्पुत्रादयोमातृसपिंडाअनुक्रमेण मातृसपिंडाभावेस्वपितृष्वसृमातृष्वसृपुत्राः॥ तदभावेपितुःपितृष्वसृमातृष्वसृमातुलपुत्ररू
पाः॥ पितृबंधवःपश्चान्मातुःपितृष्वस्रादिपुत्ररूपमातृबंधवः॥ पितृबंधूनामभावेऽधिकारिणः॥ तदभावेशिष्यः॥ शिष्याभावेजामाताश्वशुरस्य॥ श्व
शुरोजामातुः॥ तदभावे[illegible]॥ तदभावेविप्रस्यकश्चिद्धनहारी॥ विप्रभिन्नस्यराज्ञाधनंगृहीत्वातेनधनेनान्त्यहारःकारणीयं॥ अथपार्वणसंधंर-

णोन्मुखैर्धर्मपुत्रः कार्यः ॥ अथ स्त्रीणां दाहाद्यधिकारिणः ॥ अनूढायाः स्त्रियाः पिता ॥ तदभावे भ्रात्रादिः ॥ ऊढायास्तु पुत्राभावे सपत्नीपुत्रः ॥ तदभावे पौत्रप्रपौत्राः ॥ तदभावे पतिः ॥ तदभावे दुहिता ॥ तदभावे दौहित्रः ॥ तदभावे पत्युर्भ्राता ॥ तदभावे पत्युर्भ्रातृपुत्रः ॥ तदभावे स्नुषा ॥ तदभावे पिता ॥ पितुरभावे भ्राता ॥ तदभावे भ्रातृपुत्रादयः पूर्वोक्ताः ॥ अत्र सर्वत्र पुत्रभिन्नानां पुत्रासन्निधानात्पुत्राभावाद्वा ॥ कर्तृत्वमिति स्थितम् ॥ तत्र यदि पुत्रासन्निधानात्कर्तृत्वं तदा पुत्रभिन्नैर्दाहमारभ्य सपिंडीकरणात्प्राचीनकर्मैव कार्यं ॥ न तु पुत्रभिन्नैः सपिंडीकरणं कार्यं ॥ पुत्राभावे त्वन्यैः सपिंडीकरणमपि कार्यम् ॥ तत्रापि सपिंडादिभिर्नृपांतैर्दाहमारभ्य दशाहक्रियाः कार्या एव ता एव पूर्वा इत्युच्यंते ॥ तत एकादशाहमारभ्य सपिंडीकरणांता मध्यमसंज्ञास्तास्तु सपिंडादीनां कृताकृतत्वं ॥ तदूर्ध्वा अनुमासिकसांवत्सरिकाद्यास्ता उत्तराख्याः सपिंडादिभिर्न कार्या एव ॥ इदं च तदीयवृत्त्यादिस्थावरधनस्यत्वरधनस्य वा ग्रहणाभावे ॥ तदन्यतरधनग्रहणे तु सपिंडादिभिरपि मध्यमोत्तराख्या अपि क्रियाः कार्या एव ॥ राज्ञा तु मृतधनसत्त्वे तद्धनद्वारा तत्सजातीयवर्णहस्तेन सर्वा अपि क्रिया कारणीया एव ॥ धनाभावे तु पूर्वा ता एवावश्यं कारणीया नान्याः ॥ सपिंडादिनृपांतभिन्नानां तु मृतस्य धनाभावेऽपि स्वधनेनैव सपिंडीकरणांतक्रियाकरणमावश्यकम् ॥ मृतस्य धनं गृहीत्वा प्रेतकार्याकरणे नृपांतानां तद्भ्रूणवधप्रायश्चित्तं ॥ पुत्राद्यैर्भ्रातृसंतत्यंतैर्दौहित्रैश्च तत्सुतैश्च त्रिविधा अपि क्रिया धनग्रहणसत्त्वे तदसत्त्वे वाऽपि कार्या एव ॥ तत्र स्त्रीणामुत्तराः क्रिया मृताहन्येव न तु दर्शादौ भर्तृश्राद्धेनैव निर्वाहस्मृतेः ॥ पूर्वमध्यमास्त्वारू पृथगेव स्त्रीणां ॥ केचित्पुत्रपत्न्योरभावे स्त्रीणां दौहित्रादिभिः सपिंडीकरणरहिता एवोत्तराः क्रियाः कार्याः

।।सपिंडीकरणंतुतासांनकार्यं।।सपिंडीकरणाभावेऽप्येकोद्दिष्टविधिनावार्षिकादिकंकार्यमित्याहुः।।ब्राह्मणस्त्वन्यवर्णानांनकुर्यात्कर्मपैतृकं।।
कामाल्लोभाद्भयान्मोहात्कृत्वातज्जातितांव्रजेत्।। शूद्रेणापिब्राह्मणस्यनकार्यंपैतृकंक्वचित्।। दत्तकस्तुजनकपितुःपुत्राद्यभावेजनकपितुःश्राद्धं
कुर्यात्तद्धनंचगृह्णीयात्।।जनकपालकयोरुभयोःपित्रोःसंतत्यभावेदत्तकोजनकपालकयोरुभयोरपिधनंहरेत्।।श्राद्धंचप्रतिवार्षिकमुभयोःकुर्या
त्।।दर्शमहालयादौतुद्वयोःपित्राद्योःश्राद्धंदेयम्।।तत्रद्वयोःपित्राद्योःपृथक्पिंडदानंपित्रादिद्वयद्वयोद्देशेनैकैकोवापिंडः।।एवंदत्तकस्यपुत्रोदत्तक
जनकस्यपुत्राद्यभावेस्वपितरंपितामहद्वयंप्रपितामहद्वयंचोच्चार्यदर्शादिकंकुर्यात्।।तथैवधनंहरेत्।।एवंदत्तकपौत्रोऽपिजनककुलप्रपि-
तामहस्यपुत्राद्यभावेपितरंपितामहंचैकमुच्चार्यप्रपितामहद्वयमुच्चार्यदर्शादिश्राद्धंकुर्यात्।।प्रपितामहस्यधनंचहरेत्।।यद्येषांस्वास्तुभार्या-
स्वपत्यंनस्याद्रिक्थंहरेयुः।पिंडंचैभ्यस्त्रिपुरुषंदद्युः।इत्यादेरेकपिंडद्वावनुकीर्तयेद्गृहीतारंचोत्पादयितारंचातृतीयात्पुरुषादित्यादेश्चलौगाक्ष्यादि
स्मृतिवचनात्।।यदिजनकपालयोरुभयोरपिपुत्रादिसंततिसत्त्वंतर्हिदत्तकउभयोरप्यौर्ध्वदैहिकंवार्षिकादिकंचनकुर्यात्।।पालकपितुरौरसपुत्रा
द्विभक्तेनदत्तकेनदर्शमहालयादिश्राद्धमात्रंपालकपित्रादिपार्वणोद्देशेनकार्यं।।अविभक्तस्यतुनदौरसकृतेनदर्शादिनैवदत्तकस्यदर्शादिसिद्धिरिति
भाति।।ब्रह्मचारिणोमासिकाब्दिकादिश्राद्धंमातापितृभिःकार्यम्।।ब्रह्मचारिणातुमातृपितृमातामहोपाध्यायाचार्यभिन्नानांशवनिर्हरणंदाहाद्यंनक-
र्मचनकार्यं।।अन्याधिकार्यभावेमातृपितृमातामहाचार्याणांदाहादिकंब्रह्मचारिणाकार्यं।।तत्रदशाहःकर्मकरणेदशाहमाशौचं।।दाहमात्रकरणेए-

काहम्॥ नदाप्यस्यनित्यकर्मलोपोनास्ति॥ अशक्तिलेप्यशौचिनामन्नंतेननभोक्तव्यंतैःसहनवस्तव्यंतदुभयकरणेप्रायश्चित्तपुनरुपनयनेवस्ये
ते॥अन्येषांदाहादौकृच्छ्रत्रयंपुनरुपनयनंच॥ धर्मार्थंकेनचित्कस्यचित्सवर्णस्यदाहादिश्राद्धादिकरणेसंपत्त्यादिफलम्॥ अयंसर्वोऽपिश्राद्ध-
विधिः॥ शूद्राणाममंत्रकःकार्यः॥ अत्रकेचिद्वैदिकमंत्रपाठएवशूद्राणांवर्ज्यः॥ पौराणमंत्रास्तुपठनीयाइत्याहुः॥ पौराणमंत्राअपिशूद्रेणस्वयं
नपठनीयाः॥ किंतुविप्रद्वारापठनीयाः॥ वेदमंत्रास्तुनविप्रद्वारापीतिनिर्णयसिंधुः॥ एवंद्विजस्त्रियोऽपिव्रतोद्यापनादावेवसंकल्पमात्रंस्वयंकृत्वावै-
दिकमंत्रादिप्रयुक्तंसर्वंश्राद्धंविप्रद्वाराकारयेयुरितिपारिजातकारमतम्॥ शूद्रस्यसदामश्राद्धमेव॥ पित्रेनमःपितामहायनमइत्येवमादिना
नमोंतनाममंत्रेणनिमंत्रणपाद्यासनगंधपुष्पादिनाविप्रान्संपूज्य॥ आमंनिवेद्यसक्तुनापिंडदानादिकृत्वादक्षिणादानादिनाश्राद्धंसमाप्यस
जातीयान्गृहसिद्धपक्वान्नेनभोजयेत्॥ यत्तुसिंधौनाममंत्रेणावाहनाग्नौकरणकाश्यपगोत्रोच्चारपूर्वकपिंडदानादिकंतर्पणादिकंपाकेनपिं
डदानादिकंचोक्तंतत्सच्छूद्रविषयम्॥ सप्तपुरुषंत्रिपुरुषंवापरंपरयास्नानवैश्वदेवतर्पणादिकंशूद्रकमलाकरादिग्रंथसंगृहीतंधर्मंनियम-
मेनाचरन्सच्छूद्रउच्यते॥ एवंकिरातयवनादिहीनजातीयानांविप्रेणाप्यआमदानदक्षिणादानपूर्वकंस्वस्वजातीयभोजनात्मकमेवश्राद्धं॥रा
जकार्येनियुक्तस्यबंधनग्रहवर्तिनः॥ व्यसनेषुचसर्वेषुश्राद्धंविप्रेणकारयेत्॥ अत्रप्रथमंजीवत्पितृकनिर्णयउक्तस्तत्प्रसंगात्किंचिदधिका ६
रविचारोप्युक्तः॥ इदानींतुसर्वोप्यधिकारक्रमविचारःसविस्तरउक्तइतितेनापुनरुक्तिर्बालबोधनार्थत्वान्नदोषाय॥ ॥इतिश्रीमदनंतो०

॥अथश्राद्धशब्दार्थः॥ ॥पित्रादीन्मृतानुद्दिश्य विहिते काले देशे पक्वान्नामान्नहिरण्यान्यतमद्रव्यस्य विधिना दानं श्राद्धं॥ तत्राग्नौकरणं पिंडदानं ब्राह्मणभोजनं च प्रधानम्॥ तदुक्तं॥ होमश्च पिंडदानं च तथा ब्राह्मणभोजनं॥ श्राद्धशब्दाभिधेयं स्यादेकस्मिन्नौपचारिकमिति॥ क्वचिद्धवनादशक्तस्य वा पिंडदानाद्यकरणे ब्राह्मणभोजनादिमात्रमपि श्राद्धपदार्थः संपद्यत इति तत्तुर्यपदार्थः॥ तथा च वचनांतरं यजुषां पिंडदानं तु बह्वृचानां द्विजार्चनं॥ श्राद्धशब्दाभिधेयं स्यादुभयं सामवेदिनां॥ अग्निहृया भितरो न संतीति मत्वा श्राद्धमकुर्वाणस्य रक्तं पितरः पिबंति॥

॥अथश्राद्धभेदाः॥ ॥तत्र श्राद्धं चतुर्विधं॥ पार्वणश्राद्धमेकोद्दिष्टश्राद्धं नांदीश्राद्धं सपिंडीकरणश्राद्धं चेति भेदान्॥ पित्रादित्रयोद्देशेन विहितं पिंडत्रयकं तत्पार्वणं॥ तच्चैकपार्वणं द्विपार्वणं त्रिपार्वणमिति त्रिविधम्॥ तत्र पित्रादेर्मृततिथौ क्रियमाणं प्रतिसांवत्सरिकमेकपार्वणकं॥ अमावास्यादिषण्णवतिश्राद्धानि नित्यश्राद्धानि महालयान्वष्टक्याभिन्नानि द्विपार्वणकानि॥ एतेषु सपत्नीकपित्रादित्रयस्य सपत्नीकमातामहादित्रययोरेवोद्देशात्॥ अन्वष्टक्याश्राद्धं त्रिपार्वणकम्॥ पित्रादित्रयमात्रादित्रयसपत्नीकमातामहादित्रयाणामुद्देशात्॥ महालयादिश्राद्धं तु तीर्थश्राद्धं च पार्वणैकोद्दिष्टरूपम्॥ पित्रादिपार्वणत्रयस्य पत्न्याद्येकोद्दिष्टगणस्य चोद्देशात्॥ केचिदेतद्द्वयं मातामहमातामह्योः पार्वणभेदेन पार्वणचतुष्टयकं कुर्वंति॥ केषांचिन्मते दर्शोऽपि त्रिपार्वणकश्चतुष्पार्वणको वेति हेमाद्रौ॥ एकोद्देशेन क्रियमाणमेकपवित्रकमेकोद्दिष्टम्॥ तदपि त्रिविधं नवसंज्ञं नवमिश्रसंज्ञं पुराणसंज्ञं चेति॥ मृतस्य प्रथमदिनमारभ्य दशाहांतं विहितानि न

वसंज्ञानि॥ एकादशाहादीन्यूनाब्दांतानिनवमिश्राणि॥ एतानिविश्वेदेवहीनानि॥ ततःपराणिकनिष्ठभ्रात्रादिवार्षिकशस्त्रहतचतुर्दशीश्राद्धादी
निपुराणसंज्ञानि॥ केचित्सपिंड्यनंतरंक्रियमाणानांपार्वणानामपिपुराणसंज्ञामाहुः॥ पुत्रजन्मविवाहादौक्रियमाणंवृद्धिश्राद्धंनांदीश्राद्धम्॥ इदं
पूर्वार्धेविस्तरेणप्रपंचितं॥ एतदेवगर्भाधानपुंसवनसीमंतेष्वाधानेसोमेचक्रियमाणंकर्मांगमिष्टिश्राद्धमितिचोच्यते॥ अत्रक्रतुदक्षौविश्वेदे
वाः॥ अन्यकर्मसमृद्धिसंज्ञं॥ तत्रसत्यवसूविश्वेदेवाइतिनामभेदोदेवभेदश्चान्यत्समानम्॥ एतच्चपार्वणत्रययुतत्वात्पार्वणभेदांतर्गतमपि
दर्शादितोबहुधर्मभेदात्पृथगुद्दिष्टम्॥ मृतस्यद्वादशाहादिकालेपिंडार्थसंयोजनादिरूपम्॥ सपिंडीकरणं॥ एतदपिपार्वणैकोद्दिष्टविकाररूपम्॥
अत्रविशेषोवक्ष्यते॥ एवंचपार्वणमेकोद्दिष्टमितिद्विविधमेवश्राद्धम्॥ एतत्पुनस्त्रिविधम्॥ नित्यंनैमित्तिकंकाम्यंचेति॥ नियतनिमित्तेविहितंनि
त्यंयथादर्शादि॥ प्रत्यहंविहितमपिश्राद्धंनित्यसंज्ञम्॥ पार्वणद्वययुतंविश्वेदेवहीनमुक्तम्॥ अनियतनिमित्तेविहितंनैमित्तिकम्॥ यथासूर्य
चंद्रग्रहणादौ एतदपिषड्दैवतम्॥ फलकामनोपाधिकंकाम्यं॥ यथापंचम्यादितिथौकृत्तिकादिनक्षत्रेच॥ अथश्राद्धदेशाः॥ दक्षिणाप्रवणे-
गोमयोपलिप्तेक्रिमिकेशास्थिश्लेष्मादिवर्जितेकृत्रिमभूमिवर्जितेरजस्वलादर्शनादिवर्जितेश्राद्धंकार्यं॥ कुरुक्षेत्रप्रभासपुष्करप्रयागकाशी
गंगायमुनानर्मदादितीरनैमिषगंगाद्वारगयाश्रीशैलाक्षय्यवटादिषुश्राद्धंमहाफलदम्॥ शमीपत्रप्रमाणेनपिंडंदद्याद्गयाशिरे॥ उद्धरेत्सप्तगो
त्राणिकुलमेकोत्तरंशतम्॥ पितामाताचभार्याचभगिनीदुहितातथा॥ पितृमातृष्वसाचैवसप्तगोत्राणिवैविदुः॥ एषांगोत्राणांपुरुषाः

क्रमेणचतुर्विंशतिविंशतिषोडशद्वादशैकादशदशाष्टावित्येकोत्तरशतसंख्यास्तेषामुद्धारइत्यर्थः॥ तत्रपितृकुलेद्वादशपूर्वाद्वादशंपराइति
चतुर्विंशतिरेवमग्रेऽ पितुलसीकाननच्छायाशालग्रामस्यसंन्निधिः॥ चक्रांकितस्यसांनिध्यमेष्टुयत्क्रियतेनरैः॥ स्नानंदानंतपःश्राद्धंसर्वमक्ष
यतांव्रजेत्॥ गोगजाश्वादिदुष्टप्रदेशोम्लेच्छदेशेचश्राद्धंनकार्यम्॥ परकीयगृहादौश्राद्धकरणेनद्भूमिस्वामिपितरोभागंहरंति॥ तेनगृह-
स्वामिनेमूल्यंदत्वाकार्यं॥ स्वाम्यनुज्ञयावाकार्यं॥ वनानिगिरयोनद्यस्तीराण्यायतनानिच॥ देवखातास्त्वगर्तास्त्वनस्वाम्यंतेषुकस्यचि
त्॥ नैकवासानचद्वीपेनांतरिक्षंकदाचन॥ श्रुतिस्मृत्यदितंकर्मनकुर्यादशुचिःक्वचित्॥ ॥अथश्राद्धकालाः॥ ॥तेचमायेणामासंक्रां
तियुगादिमन्वादिमहालयादयःपूर्वपरिच्छेदउक्ताएव॥ केचित्तूच्यंते॥ महातीर्थप्राप्तिर्व्यतीपातोमृताहोग्रहणद्वयंश्राद्धंप्रतिरुचिः॥ श्रो
त्रियादिब्राह्मणसंपत्तिरर्धोदयकपिलाषष्ठ्याद्यलभ्ययोगाग्रहपीडादुःस्वप्नदर्शनंनवान्नप्राप्तिर्नवोदकप्राप्तिर्गृहप्रच्छादनादिनिमित्तंच
श्राद्धकालाः॥ यदाविष्टिर्व्यतीपातोभानुवारस्तथैवच॥ पद्मकोनामयोगोयमयनादेश्चतुर्गुणः॥ सर्वमासानांकृष्णपक्षेषुश्राद्धमुक्तम्॥
अत्रमत्यहंपंचम्यादिवायदहःसपत्तिर्वात्रयःपक्षाः॥ एकदिनपक्षेदर्शएव॥ नारायणवृत्तौतुदर्शश्राद्धेनैवपक्षश्राद्धसिद्धिरुक्ता॥ सर्व-
मासेषुदर्शश्राद्धाशक्तौकन्याकुंभवृषस्थेऽर्केसतिदर्शत्रयेएकत्रदर्शेवाश्राद्धम्॥ साग्निकस्यत्वशक्तस्यपिंडपितृयज्ञमात्रेणदर्शसिद्धिः॥
निरग्निकस्यब्राह्मणभोजनमात्रेणधान्यादिद्रव्यदानेनवादर्शसिद्धिः॥ कृष्णपक्षेषुमहालयापरपक्षस्यश्रेष्ठत्वम्॥ तत्रापिपंचदशाहादिप

स्रा अन्तोऽपि बहुविस्तरो द्वितीयपरिच्छेदे उक्तः॥ अत्र विशेषांतरं कालतत्त्वविवेचने॥ पंचदशाहव्यापिमहालयप्रयोगारंभोत्तरमाशौचपाते कृतमहालयानां वैफल्यं॥ तेनरुद्धंते कस्यांचित्तिथौ सकृन्महालयमात्रमनुष्ठेयम्॥ एवं पंचम्यादिपक्षेऽपि॥ प्रतिबंधांतरे प्रतिनिधिद्वाराशेषमहालयानुष्ठानम्॥ पितृव्यज्येष्ठभ्रात्रादीनामपुत्राणां महालयापरपक्षे तत्तन्मृततिथौ तदेकपार्वणकमहालयश्राद्धं जीवत्पितृकेणापि कार्यमिति॥ द्वादशपौर्णमास्यसंभवे माघीश्रावणी प्रोष्ठपद्यो नित्याः॥ कस्मिंश्चित्कृष्णपक्षे प्रतिपदादिपंचदशतिथिषु कृत्तिकादिभरण्यंतनक्षत्रेषु विष्कंभादियोगेषु सूर्यादिवारेषु बवादिकरणेषु च श्राद्धे फलविशेषोक्तेरेते तिथ्यादयः काम्यश्राद्धकाला ज्ञेयाः॥ ॥इतिसामान्यकालः॥

॥अथापराह्णादिविशेषनिर्णयः॥ दिनस्य पंच विभागास्त्रिमुहूर्तकाः तत्राद्यो भागः प्रातःसंज्ञः॥ द्वितीयः संगवः॥ तृतीयो मध्यान्हः॥ चतुर्थोपराह्णः॥ पंचमो भागः सायान्हः॥ दिनस्य पंचदशो भागो मुहूर्तः॥ तत्र सप्तमो गांधर्वोष्टमो मुहूर्तः कुतुपः॥ नवमो रौहिणः॥ तत्र दर्शादिश्राद्धानां निर्णयः॥ पूर्वपरिच्छेदयोः प्रायेणोक्तः॥ विशेषस्तूच्यते॥ साग्निकानां कात्यायनादीनामन्वाधानपिंडपितृयज्ञदर्शश्राद्धानामेकदिनकर्तव्यत्वनियमात्त्रेधा विभक्तदिनतृतीयभागरूपापराह्णव्याप्यन्याममायां दर्शश्राद्धं कर्तव्यम्॥ अथ प्रतिसांवत्सरिकमासिकादिनिर्णय उच्यते॥ तत्रैकोद्दिष्टं मध्यान्हे सप्तमाष्टमनवममुहूर्तरूपे कार्यम्॥ तत्रापि कुतुपरौहिणसंज्ञकावष्टमनवममुहूर्तौ मुख्यः कालः॥ तत्र पूर्वत्रैव परत्रैव वा दिने मध्यान्हव्याप्तौ सैव तिथिर्ग्राह्या॥ दिनद्वये मध्यान्हव्याप्तौ मध्यान्हस्पर्शे वा पूर्वत्रैव दिनद्वये साम्येनैकदेशव्याप्तौ पूर्वा॥ खर्वदर्पाद्यैर्व्यवस्थेत्य

न्ये ॥ वैषम्येणैकदेशव्याप्तावाधिक्येननिर्णयः ॥ पार्वणंत्वपराह्णव्यापिनीग्राह्या ॥ पूर्वत्रैवपरत्रैववापराह्णव्याप्तौसैवग्राह्या ॥ दिनद्वयेत-
द्व्याप्तौतदस्पर्शेवांशतःसमव्याप्तौवापूर्वाविषमव्याप्तौत्वधिकाग्राह्या ॥ माधवाचार्यास्तुदिनद्वयेपूर्वापराह्णव्याप्तावंशतःसमव्याप्तौचोत्तर
तिथेःक्षयेपूर्वा ॥ वृद्धौपरा ॥ उत्तरतिथेःक्षयवृद्ध्यभावेऽपिपरेत्याहुः ॥ अयंसयाह्निर्णयः ॥ प्रत्याब्दिकेमासिकेसकृन्महालयेचज्ञेयः ॥
श्राद्धेमरणदिनक्षत्रंव्यतीपातादियोगश्चापराह्णव्यापीत्युक्तंद्वितीये ॥ केचित्तुकृष्णपक्षेउदयव्यापिनक्षत्रंशुक्लपक्षेऽस्तमयव्यापि ॥ योग
स्तुकुतुपादिव्यापीत्याहुः ॥ एतच्चपार्वणश्राद्धंकुतुपादिमुहूर्तपंचकेकार्यम् ॥ नसायाह्नेनरात्रौनप्रातःसंगवयोः ॥ पिंडपितृयज्ञदिनेसाया
ह्नेऽपिपार्वणमनुज्ञायते ॥ यदाविघ्नवशाद्दिनेसांवत्सरिकश्राद्धंनकृतंतदारात्रावपिप्रथमप्रहरपर्यंतंकार्यम् ॥ सूताहातिक्रमेचांडालत्वादि
दोषोक्तेः ॥ ग्रहणदिनेदर्शमासिकमतिवार्षिकादिश्राद्धप्राप्तौतद्दिनएवान्नेनामेनवाहेम्नावाकुर्यान्नोत्तरदिने ॥ प्रथमाब्दिकंत्रयोदशेमल
मासेकार्यमित्युक्तम् ॥ तेनयत्रद्वादशमासिकंशुद्धमासेभवतितत्रत्रयोदशेऽधिकएवप्रथमाब्दिकंकार्यं ॥ यदात्वधिकमध्येद्वादशमासि
कंतदाद्वादशमासिकस्यद्विरावृत्तिंकृत्वाचतुर्दशेशुद्धमासेप्रथमाब्दिकम् ॥ एवंद्वितीयादिमासिकस्यापिमलमासेमासस्यद्विरावृत्तिर्ज्ञे
या ॥ द्वितीयाद्याब्दिकंतुशुद्धमासेएव ॥ एवंमहालयोऽपिशुद्धएव ॥ नाधिकेमासेकिंचिदपि ॥ मलमासमृतानांतुयदासएवमलमासो-
भवतितदाऽधिकएवसांवत्सरिकंनशुद्धे ॥ दर्शदिनेवार्षिकमासिकोपूर्वंवार्षिकंकृत्वाततःपिंडपितृयज्ञंपाकांतरेणदर्शश्राद्धंचकुर्यात् ॥ परे

स्यादौपिंडपितृयज्ञस्ततोवार्षिकंततोदर्शश्राद्धंनित्यक्रममाहुः॥ एवंमासिकादिष्वपिज्ञेयम्॥ सपिंडीकरणादूर्ध्वंयावदब्दत्रयंभवेत्॥ तावद्दे
वनभोक्तव्यंतदीयेश्राद्धमासिके॥ प्रथमाब्देस्थ्यादिभोजीद्वितीयेमांसभक्षकः॥ तृतीयेरक्तभोजीस्याच्छुद्धंश्राद्धंचतुर्थकम्॥ इत्यास्तां-
प्रासंगिकंप्रकृतमनुसरामः॥ पार्वणमपिहेमश्राद्धमामश्राद्धंचद्वेधा॥ विभक्तदिनपूर्वभागएवकार्यं॥ सर्वंचश्राद्धंतत्तन्निर्णीतकाले॥ त
त्तत्तिथ्यभावेऽपिकर्तव्यंसाकल्यवचनादिनाशास्त्रांतरस्थतत्तत्तिथिसत्वादिनिकालतत्वविवेचने॥ वृद्धिश्राद्धंप्रातःसंगवयोःकार्यम्॥
मध्याह्नोगौणः॥ अपराह्णसायाह्नरात्रयोनिषिद्धाः॥ रात्रौविवाहेप्रातर्वृद्धिश्राद्धंनकृतंतदारात्रावपिकार्यमितिकेचिद्ग्रहणनिमित्त
कंपार्वणश्राद्धंपुत्रजन्मनिमित्तकंजातकर्मांगंवृद्धिश्राद्धंचरात्रावपिकार्यं॥ इतिकालनिर्णयः॥ पुत्रादिभिःपितृमात्राद्युद्देशेनश्रा
द्धेक्रियमाणेनामगोत्रंमंत्राश्चतत्तदन्नंनाम्पितॄन्प्रापयति॥ तत्रपित्रादीनांदेवरूपत्वेतदन्नममृतरूपंभूत्वातत्रोपतिष्ठतेगांधर्वत्वे
भोग्यरूपेणपशुत्वेतृणरूपेणासर्पत्वेवायुरूपेणायक्षत्वेपानरूपेणदानवादित्वेमांसत्वेनप्रेतत्वेरुधिरत्वेनमनुष्यत्वेन्नादिरूपेणेति
॥ग्रंथांतरे॥नस्यतेपितरःश्रुत्वाश्राद्धकालमुपस्थितम्॥ अन्योन्यंमनसाध्यात्वासंपतंतिमनोजवाः॥ तैर्ब्राह्मणैःसहाश्नंतिपितरो
वायुरूपिणः॥ अतएवश्रीरामेणश्राद्धेक्रियमाणेसीताविप्रेषुदशरथादीन्ददर्शेतिकथाश्रूयते॥ मारुष्यंतेयमःप्रेतान्पितॄंश्चाथयमा
लयात्॥ विसर्जयतिभूलोकंकृत्वाशून्यंस्वकंपुरम्॥ तेपुत्रादेःप्रकांक्षंतिपायसंमधुसंयुतम्॥ कन्यागतेसवितरिपितरोयांतिवैसु

९

तान्॥ अमावास्यादिनेमासेगृहद्वारंसमाश्रिताः॥ श्राद्धाभावेस्वभवनंशापंदत्वाव्रजंतिते॥ अतोमूलैःफलैर्वापितथाप्युदकतर्पणैः॥ पितृ
तृप्तिमकुर्वीतनैवश्राद्धंविवर्जयेत्॥ किंचश्राद्धेनब्रह्मादिस्तंबपर्यंतंसकलंभूतंतृप्तिः श्रूयते॥ तत्र पिशाचादिरूपाणांविकिरादिभिस्तृप्ति
र्वृक्षादिरूपाणांस्नानवस्त्रोदकादिनाकेषांचिदुच्छिष्टपिंडादिनेति॥ अतोब्रह्मीभूतपितृकेणापिश्राद्धंकार्यम्॥ तत्रपितृपितामहप्रपिताम-
हादिरूपमेकैकंपार्वणंवसुरुद्रादित्यादिभेदेनध्येयम्॥ एकोद्दिष्टंवसुरूपेणेतिसर्वत्रकेचित्तुपितृपितामहादयः॥ प्रद्युम्नसंकर्षणवासुदे
वात्मनाध्येयाःकर्त्रानिरुद्धात्मनेत्याहुः॥ एवंवरुणप्रजापत्यग्निरूपेणक्वचित्॥ क्वचिन्मासर्तुवत्सररूपेणेति॥ तत्रयथाचारंसमुच्चयेन-
विकल्पेनवाध्यानमितिव्यवस्था॥ पित्रादिपार्वणंयत्रतत्रमातामहादयः॥ सर्वत्रैवहिकर्तव्यानाब्दिकेमासिकेषुन॥ मासिकेषुतथाब्दिकेच
त्रिदैवत्यंप्रकीर्तितम्॥ वृद्धौतीर्थेत्वष्टकासुगयायांचमहालये॥ त्रिपार्वणकमप्यष्टंशेषंषाट्पौरुषंविदुः॥ सपत्नीकंपित्रादित्रयंसपत्नीकंमा-
तामहादित्रयमितिषाट्पौरुषत्वम्॥ क्षयाहंवर्जयित्वैकंस्त्रीणांनास्तिपृथक्क्रिया॥ अन्वष्टकासुवृद्धौचगयायांचक्षयेऽहनि॥ अत्रमातुःपृथ
क्श्राद्धमन्यत्रपतिनासह॥ अथविश्वेदेवाः॥ अत्रविशेषोनोच्यते॥ तत्रसर्वत्रपार्वणश्राद्धेपुरूरवार्द्रवसंज्ञकाविश्वेदेवाः॥ काम्यश्राद्धेमहा
लयेचधूरिलोचनसंज्ञकाः॥ नैमित्तिकेऽष्टकाख्याष्टमीश्राद्धेचकामकालसंज्ञकाः॥ एकोद्दिष्टेसपिंडीकरणेवानैमित्तिकसंज्ञंनांदीश्राद्धेसत्यव
सुसंज्ञकाः॥ तत्रापिगर्भाधानपुंसवनसीमंतोन्नयनेतिसंस्कारत्रयांगभूताधानसोमयागांगंचनांदीश्राद्धमिष्टिश्राद्धसंज्ञकंकर्मांगश्राद्धंसं

ध.सिं.
९०

तकंच ॥ तत्रक्रतुदक्षसंज्ञकाविश्वेदेवाः ॥ पार्वणद्वयाद्ययोर्जीवनान्मातृपार्वणकमेवक्रियमाणंनांदीश्राद्धंदेवरहितंकार्यं ॥ एवंपार्वणत्रयस्य
भिन्नत्वेनानुष्ठीयमानेनांदीश्राद्धेऽपिमातृपार्वणंदेवहीनम् ॥ नांदीश्राद्धेहिदिनत्रयेक्रमेणपार्वणत्रयंकार्यमेकस्मिन्दिनेपृथक्पृथक्पार्वण-
त्रयंसहतंत्रेणवापार्वणत्रयमितित्रयःपक्षाः ॥ नित्यश्राद्धंदेवरहितंकार्यम् ॥ एवंसपिंडीकरणात्प्राक्तनान्येकोद्दिष्टश्राद्धान्यपिदेवहीनानि ॥
इतिश्राद्धदेवतानिर्णयः ॥ ॥ अथश्राद्धेब्राह्मणाः ॥ ॥ तत्रजातकर्मादिसंस्कारैः संस्कृतःसत्यवाक्शुचिः ॥ वेदाध्ययनसंपन्नःषट्सुकर्मस्वव
स्थितः ॥ पुरुषत्रयविख्यातःसवैब्राह्मणउच्यतेइतिब्राह्मणसामान्यलक्षणं ॥ तत्रोत्तममध्यमाधमभेदेनत्रिविधाब्राह्मणाः ॥ तत्रोत्तमाः
॥ वेदाध्ययनसंपन्नावेदांगाध्यायिनोपिच ॥ येवैव्याकरणायेचमीमांसाध्ययनेरताः ॥ पौराणिकाश्चवेदांतीधर्मशास्त्ररतोऽपिच ॥ एतेषाम
पियेपुत्राब्रह्मवेत्तातथैवच ॥ वेदार्थज्ञःकर्मनिष्ठस्तपोनिष्ठश्चयोगिनः ॥ पितृमातृपरश्चैवस्वधर्मनिरतस्तथा ॥ शिशुरप्यग्निहोत्रीचसो-
मादिश्रौतकर्मवित् ॥ शिवभक्तोविष्णुभक्तोभार्यायामृतुकालगः ॥ गुरुभक्तोज्ञाननिष्ठःसोमयाजीचसत्यवाक् ॥ सुशीलस्नातकयतिब्र-
ह्मचारिणउत्तमाः ॥ एतेसर्वसपत्नीकायुवत्वादिगुणान्विताः ॥ सापिंड्ययोनिशिष्यत्वादिसंबंधैश्चवर्जिताः ॥ कुष्ठापस्मारादिदोषैर्हीनाश्चे
दुत्तमाःस्मृताः ॥ तत्रदशाहादिसूतकादिप्रयोजकसापिंड्यसगोत्रसोदकरूपःसंबंधःसापिंड्यपदाभिधेयः योनिसंबंधोमातुलत्वश्वशुर
त्वशालकत्वादिः आदिनागुरुसहाध्यायित्वमित्रत्वादयः ॥ तथाचसपत्नीकत्वादिगुणयुक्ताउक्तसंबंधहीनाअपस्मारांधत्वादिदोषहीनाके-

तृ.प.उ.

९०

दाध्यायित्वादिसप्तविंशतिप्रकारा विप्रा उत्तमा इति सिद्धम् ॥ तत्र विशेषः ॥ यद्येकं भोजयेच्छ्राद्धे छंदोगं तत्र भोजयेत् ॥ ऋचो यजूंषि सामानि त्रि-
तयं तत्र विद्यते ॥ ऋग्वेदिनं च पित्रर्थे याजुषं च पितामहे ॥ प्रपितामहे सामगं च भोजयेच्छ्राद्धकर्मणि ॥ अथर्ववेदिनं वैश्वदेवे प्रयत्नेन भोजयेत्
॥ एतेन स्वशाखीयद्विजाभावे द्विजानन्यान्निमंत्रयेदिति निरस्तम् ॥ केचित्तु यथा कन्या तथा हविरिति नियमाद्यैः सह योनिसंबंधस्त एव परशा-
खीयाः श्राद्धार्हा इत्याहुस्तन्निर्मूलम् ॥ केचिच्छ्राद्धकर्तृसगोत्रप्रवरावर्ज्याः पितृपुत्रौ भ्रातरौ द्वौ निरग्निं गुर्विणीपतिम् ॥ सगोत्रप्रवरं चैव वर्जये-
च्छ्राद्धकर्मणीति वचनादित्याहुः ॥ विप्रा मांसेन मधुना विना दक्षिणया शिषा ॥ परिपूर्णं भवेच्छ्राद्धं यतिषु श्राद्धभोजिष्विति यतिप्रशंसा ॥ ॥अथ
मध्यमा विप्राः ॥ ॥मातामहो मातुलो भागिनेयो दौहित्रो जामाता गुरुः शिष्यो याज्यः श्वशुर ऋत्विक् श्यालकः पितृष्वसृपुत्रो मातृष्वसृपुत्रो
मातुलपुत्रोऽतिथिः सगोत्रो मित्रमित्येते मध्यमाः ॥ दौहित्रजामातृस्वस्त्रीयादीनां विद्यादिगुणवतां श्राद्धे निमंत्रणाभावे दोषः ॥ गुणहीनत्वे तु
न दोषः ॥ षड्भ्यस्तु पुरुषेभ्योर्वाक् श्राद्धार्हा नैव गोत्रिणः ॥ षड्भ्यस्तु परतो भोज्या अलाभे गोत्रजा अपि ॥ अत्र विशेषः ॥ ऋत्विजः सपिंडाः सं-
बंधिनः ॥ शिष्याश्च वैश्वदेवस्थाने नियोज्या न तु पित्र्ये ॥ एवमन्येऽपि विगुणा विप्रा देवस्थाने योज्याः ॥ पिता पितामहो भ्राता पुत्रो वाथ सपिं-
डकाः ॥ न परस्परमर्घ्याः स्युर्न श्राद्धे ऋत्विजस्तथा ॥ वैश्वदेवे नियोक्तव्या यद्येते गुणवत्तराः ॥ ॥अथ वर्ज्या विप्राः ॥ ॥क्षयश्वासमूत्रकृ-
च्छ्रभगंदरादिमहारोगी हीनांगोऽधिकांगः काणो बधिरो मूकः शत्रुः कितवो भृतकाध्यापको मित्रद्रोही पिशुनः कुनखी कृष्णदंतः क्लीबो भ्रा-

तापितृगुरुत्यागीचोरोनास्तिकःपापकर्माविहितकर्मत्यागीनक्षत्रोपजीवीवैद्योराजभृत्योगायकोलेखकःकुसीदजीवीवेदविक्रयीकवित्वजी
वीदेवार्चनजीवीनटोगृहदाहीसमुद्रगामीशास्त्रकर्तासोम विक्रयीपक्षीपोषकःपरिवेत्तादिधिषूपतिःकुमाराध्यापकःपुत्राद्यासविद्योद्रव्य
प्राप्त्यर्थंविद्योपकारीग्रामयाजीकेशपशुविक्रयीशिल्पीपित्रादिवादकारीशूद्रयाजकोजटीश्मश्रुहीनोनिर्दयोरजस्वलापतिर्गर्भिणीपतिः-
कुब्जोवामनोरक्तनेत्रोवाणिज्योपजीवीछिन्नोष्ठश्छिन्नलिंगोगंडुमान्ज्वरितोदेवलकोविधुरोनिरग्निःशूद्रगुरुःशूद्रशिष्योदांभिकोगोविक्रयी
रसविक्रयीवेदनिंदकोवृक्षरोपकःसदायाचकःकदर्यःकृषिजीवीसाधुनिंदितोमेषमहिषपोषकःकपिलकेशोविस्मृतवेदोनिष्ठुरवागित्यादयोवि
प्राहव्यकव्ययोर्वर्ज्याः॥ धर्मार्थमुदरार्थंवौषधकारीविगर्हितः॥ देवतार्चनपरोनित्यंवित्तार्थीवत्सरत्रयम्॥ असौदेवलकोनामदेवस्वग्राहको
पिच॥ वर्जनीयःसविज्ञेयःसर्वकर्मसुसर्वदा॥ इदंमनुष्यस्थापितदेवताविषयमितिभाति॥ दाराग्निहोत्रसंयोगंकुरुतेयोग्रजेस्थिते॥ प-
रिवेत्तासविज्ञेयःपरिवित्तिस्तुअग्रजः॥ अग्रजानुज्ञादौनदोषइत्युक्तम्॥ ज्येष्ठायांयद्यनूढायांकन्यायामुह्यतेनुजा॥ साचाग्रेदिधिषूर्ज्ञेया
पूर्वातुदिधिषूर्मता॥ प्रतिमाविक्रयंयोवैकरोतिपतितस्तुसः॥ जीवनार्थंपरास्थीनिनीयंतेपतितःसच॥ गाननृत्यादिकमुदरार्थंनिषिद्धम्॥
नतुभगवदर्थम्॥ अत्रविप्राणांग्राह्यत्वोक्त्यैवतद्भिन्नानांवर्ज्यत्वेसिद्धेपुनर्वर्ज्यपरिगणनंवर्ज्यभिन्नानांनिर्गुणानामपिग्राह्यत्वार्थम्॥ विद्या
शीलादिगुणवत्त्वंकुष्ठत्वकाणत्वादिशारीरदोषाणांनदूषकत्वं॥ गयायांतुनिर्गुणाअपितेएवभोज्याः॥ नविचार्यंकुलंशीलंविद्याचतपएवच॥

पूजिते सैस्तैः संतुष्यदेवाः सपितृगुह्यकाइत्युक्तेः॥ ब्राह्मणान्नपरीक्षेततीर्थेक्षेत्रनिवासिनः॥ यत्तु॥ नब्राह्मणंपरिक्षेतदैवेकर्मणिधर्मवित्॥
पित्र्येकर्मणितुमासेपरीक्षेतप्रयत्नतइतितदसंभवपरम्॥ गायत्रीसारमात्रोऽपिवरंविप्रः सुयंत्रितः॥ नायंत्रितश्चतुर्वेदीसर्वाशीसर्वविक्र
यीतिहेमाद्रौव्यासः॥ श्राद्धेकाणादयोभोज्याभिक्षितावेदपारगेः॥ विप्रानिमंत्रणात्पूर्वमेवपरीक्षणीयान तुनिमंत्रणोत्तरम्॥ ॥इतिब्राह्मण
विचारः॥ ॥अथश्राद्धार्हद्रव्याणि॥ तत्रदर्भाः दर्भग्रहणेकालोमंत्रोदर्भभेदाश्चद्वितीयपरिच्छेदेउक्ताः॥ विशेषस्तूच्यते॥ कुशामुख्याःकुशा
भावेकाशदूर्वोशीरतृणादयः॥ तत्रकाशैर्दूर्वाभिर्वाकृतपवित्रहस्तोनाचामेत् द्वाभ्यामनामिकाभ्यांतुधार्येदर्भपवित्रके॥ एकानामिकयावापि
द्वयोर्मध्येतुपर्वणोः॥ साग्रौविगर्भौतुकुशौकार्यताभ्यांपवित्रकं॥ द्वाभ्यांतत्स्याच्चतुर्भिर्वाग्रंथियुक्तंनवाभवेत्॥ स्नानेदानेजपेहोमेस्वाध्याये
पितृकर्मणि॥ सपवित्रौसदर्भौवाकरौकुर्वीतनान्यथा॥ ब्रह्मग्रंथिपवित्राद्योनाचामेच्चतुर्थःसदा॥ केचिद्ग्रंथितपवित्राभावेसाग्रदर्भौद्वौद
क्षिणेकरेवामेतुत्रीन्द्वौवाबिभृयादित्याहुः॥ आसनेद्वौदर्भौ॥ पितृकर्मणिसमूलाद्विगुणादर्भाः देवेसाग्राऋजवः॥ पित्र्येऽपिसपिंडीकर
णपर्यंतमृजवःदर्भास्तदूर्ध्वंद्विगुणाभुग्नाइति॥ येचपिंडाश्रितादर्भायैःकृतंपितृतर्पणम्॥ मलमूत्रोत्सर्गधृतामलमूत्राद्यमध्यगाः॥ मार्गे-
चितौयज्ञभूमौस्थितायेस्तरणासने॥ ब्रह्मयज्ञेचयेदर्भास्त्यागार्हासर्वएवते॥ अन्यान्निन्द्यविद्याणिकुशादूर्वात्मकानिच॥ हेमात्मकपवित्रस्य
कलांनार्हतिषोडशीम्॥ पंचगुंजमाषमानेनषोडशमाषहेमसमयंपवित्रकमित्याहुः॥ ॥अथहविः॥ व्रीहियवतिलमाषगोधूमश्यामाकप्रियंगु

मुद्गसर्षपाः श्राद्धेप्रशस्ताः ॥ चणकाविकल्पिनः ॥ यावनालोपिविकल्पितः ॥ इष्टापूर्तेमृताहेचदर्शवृद्ध्यएकादशेच ॥ पात्रेष्वथस्तेषुकालेषुदेयंनै
वकुभोजनम् ॥ अणोधूमंचयच्छ्राद्धमाषमुद्गविवर्जितम् ॥ तैलपक्वेनरहितंकृतमप्यकृतंभवेत् ॥ राजमाषाश्चनिष्पावाअपिशस्ताःसतीनकाः
॥ राजमाषामहाराष्ट्रभाषयाचवलीतिप्रसिद्धाः ॥ निष्पावाः पावटेइति ॥ सतीनकाःवाटाणेइति ॥ कदलीफलमाम्रफलंसूरणःपनसःचिर्विधक
र्कटीफलं ॥ कोशातकीदोडकाइतिप्रसिद्धा ॥ कुस्तुंबरुवैकल्पिकंपटोलंबदरमामलकंखर्जूरीफलंचिंचार्द्रकंशुंठीमूलकंद्राक्षालवंगैलापत्रकंवा
णिजीरकंहिंगुदाडिमफलंमिश्रः ॥ शर्कराशुडःकर्पूरःसैंधवसामुद्रेलवणेपूगीफलंतांबूलपत्रमिति ॥ श्राद्धेप्रोक्तानिहवींषिगव्येदधिदुग्धेघृ
तंगव्यंमाहिषंचकेचित् ॥ माहिषंतक्रंसद्यःकृतमप्युत्स्यतनवनीतग्राह्यमाहुः ॥ केचिन्माहिषाक्षीरंशर्करादियुतंग्राह्यमाहुः ॥ मथितंनिर्जलं
दधिसर्वंनिषिद्धम् ॥ जंबीरफलंविहितप्रतिषिद्धत्वाद्वैकल्पितम् ॥ अक्षोटअक्रोडइतिप्रसिद्धःशृंगाटकःशिंगाडेइतिप्रसिद्धः ॥ चिर्भटं
खर्बूजमितिप्रसिद्धम् ॥ शीतकदलीताराळीतिप्रसिद्धम् ॥ एतेश्राद्धेविहिताः ॥ आम्रातकआंबाडाइतिप्रसिद्धस्तंडुलीयामाठइतिप्रसिद्धाव
तौद्वौविहितप्रतिषिद्धौ ॥ केचिद्राजमाषंकृष्णेतरमुद्गंकृष्णांनिष्पावंचनिषिद्धमाहुः ॥ कथंचिद्यदिविशेष्योनदत्तंभोजनेमधु ॥ पिंडास्तुनैव
दातव्याःकदाचिन्मधुनाविना ॥ अक्षतागोपशुश्चैवश्राद्धेमांसंतथामधु ॥ देवराच्चसुतोत्पत्तिःकलौपंचविवर्जयेदितिवचनद्वयान्मधुन्यैच्छि १२
कविकल्पः ॥ केचिद्यथाचारंप्रदेयंतुमधुमांसादिकंतथेतिवचनाद्देशाचारानुसारेणव्यवस्थितविकल्पमाहुः ॥ मांसंश्राद्धेषुनैवदेयंकलि

वर्जत्वात्॥ नद्यादामिषंश्राद्धेनचाद्याद्धर्मतत्त्वविदित्यादिश्रीभागवतवचनाच्च॥ अन्यानिमुंजातचव्यकसेरुकालेयादिद्रव्याणिबहूनि-
महानिबंधेषूक्तानितान्यप्रतिसिद्धत्वाच्छ्राद्धेवश्यापेक्षोपयोगयोरभावाच्चनोच्यंते॥ ॥अथवर्ज्यानि॥ ॥यद्यपिविहितोक्त्येवतद्भिन्ना
नामग्राह्यत्वंप्रसक्तंतथापिविशेषदोषप्रदर्शनायाप्राप्तनिषेधज्ञापनायचतानिसंगृह्यंते॥ उक्तोचादिनाप्राप्तंपतितांत्यजादेःप्राप्तमन्या
यार्जितंकन्याविक्रयादिलब्धंधनंनिंद्यम्॥ पित्रर्थमेदंदेहीतियाचनार्जितमपिनिषिद्धम्॥ आढकीकुलित्थमसूरकोद्रवराजसर्षपादिभि
ष्ट्राः॥ लोकेतिप्रसिद्धमर्कटास्थ्यवर्ज्याः॥ शिग्रुकूष्मांडोभयविधालाबुकरमर्दार्द्रमरीचपिंडमूलककुसुंभशरणवंशांकुराःदशविधालशु
नादिपलांडुभेदाः कृत्रिमलवणानिरक्तबिल्वश्वेतकृष्णावृंताकगाजरपरपर्यायगृंजनमकरसंज्ञः श्लेष्मातकोरक्तनिर्यासाश्चवर्ज्याः
॥ सामुद्रसैंधवेभक्ष्येप्रत्यक्षंलवणंबुधैः॥ बिडालोच्छिष्टमाघ्रातंश्राद्धेद्रव्यंविवर्जयेत्॥ करीरफलपुष्पाणिविडंगमरिचानिच॥ बीजपूरं
पटोलंचश्राद्धेदत्वापतत्यधः॥ कृष्णधान्यानिसर्वाणिवर्जयेच्छ्राद्धकर्मणि॥ नवर्जयेत्तिलांश्चैवमुद्गमाषांस्तथैवच॥ दातुर्यद्यप्रियंतत्तदेयं
निंद्यंनचेदितरत्॥ अजाविमहिषीक्षीरंतद्विकारांश्चवर्जयेत्॥ वालुकाकीटपाषाणैःकेशैर्यच्चाप्युपद्रुतं॥ वस्त्रेणवीजितंचान्नंवर्जयेच्छ्राद्धक
र्मणि॥ अमेध्यैर्जंगमैःस्पृष्टंशुष्कंपर्युषितंचयत्॥ द्विःपक्वपरिदग्धंचसद्यभक्षांश्चवर्जयेत्॥ यत्तुकृत्वाकेनभक्षणार्हमपिहिंगुजीरकादि-
संस्कारार्थंपुनःपच्यतेतद्विपक्वंवर्ज्यम्॥ यत्तुद्विपाकेनैवभक्षणार्हंनतन्निषिद्धमितिसिंधुः॥ यदन्नैकदेशःकेनचित्पूर्वमास्वादितस्तदन्नंग्रा

श्राद्धेवर्ज्यं॥ मारीषंराजगिरेतिप्रसिद्धंशाकंधान्यंचवर्ज्यम्॥ वटप्लक्षोदुंबरकपित्थनीपमातुलिंगफलानिनभक्षयेत्॥ क्षीरंचलवणेनमिश्रं
ताम्रेगव्यंसुरासमम्॥ अस्यापवादः॥ पयोनुद्धृतसारंचपयसासंयुतंदधि॥ घृतंचेतानिगव्यानिनैवदुष्टानिताम्रके॥ पिप्पलीवर्तुलमरी
चादेःप्रत्यक्षस्यनिषेधोनत्वन्यद्रव्यमिश्रितस्यनारीकेलंविहितमतिषिद्धम्॥ यच्चपौतिकशाकादिकंजीर्णतक्रंसंदधिन्यादिक्षीरमनिर्दशा
याःक्षीरंमृन्मयादिक्षीरंफेनिलतक्रादिकंहस्तदत्तस्नेहलवणादिकंचनित्यभोजनेनिषिद्धम्॥ तत्सर्वंश्राद्धेपिवर्जयेत्॥ माधवीये॥ मृतैर्मक्षिका
कृमिजंतुभिःकेशरोमनखादिभिश्चदूषितंसतिसंभवेवर्जयेत्॥ असंभवेतुकेशादिकमुद्धृत्यसंप्रोक्ष्यहिरण्यस्पर्शंकृत्वाभुंजीत॥ श्वमा-
र्जारमूषकादिभिरालीढादिकंत्वापद्यपिवर्ज्यमित्युक्तम्॥ यत्तुमंडकवटकसक्तुपायसापूपकृसरादीनांस्नेहसिद्धानांचपर्युषितत्वदोषोना-
स्तीतिवचनंतन्नित्यभोजनपरम्॥ नतुश्राद्धपरमितिशिष्टाः॥ यदग्निपक्वंसदेकरात्रिंद्विरात्रंवाद्यंतरितंतत्पर्युषितमुच्यते॥ कदर्यादीनाम
न्नंनित्यभोजनेश्राद्धकर्मणिचनग्राह्यम्॥ तेचकदर्यश्चोरोनटोवीणोपजीवीवार्धुषिकोभिशस्तोगणिकाचिकित्सकःक्रुद्धःपुंश्चलीमत्तः
क्रूरःशत्रुःपतितोदांभिकःपतिपुत्ररहितास्त्रीस्वर्णकारःस्त्रीजितोग्रामयाजकोघातुकःकर्मारस्तंतुवायःकृतघ्नोवस्त्रप्रक्षालनोपजीवीदारो
पजीवीसोमविक्रयीचित्रकर्मागायकइत्यादयस्त्रैवर्णिकाअप्यग्राह्यान्नाः॥ आत्मानंधर्मकृत्यंचपुत्रदारांश्चपीडयेत्॥ लोभाद्यःपितरौभृ- १३
त्यान्सकदर्यइतिस्मृतः॥ द्वावेवाश्रमिणौभोज्यौब्रह्मचारीगृहीतथा॥ वानप्रस्थोयतीलिंगीनभोज्यान्नाःप्रकीर्तिताः॥ षण्मासंयोद्विजो

भुंक्तेशूद्रस्यान्नंविगर्हितम्॥सतुजीवन्भवेच्छूद्रोमृतःश्वाचाभिजायते॥अन्यानिचद्रव्याणिनिबंधेषुबहूनिनिषिद्धानितानिविहितोक्त्य
र्थसिद्धत्वादप्रसिद्धत्वाच्चनोक्तानि॥दुर्गंधिफेनिलंक्षारंपंकिलंपल्वलोदकम्॥नभवेद्यत्रगोतृप्तिर्नक्तंयच्चाप्युपाहृतम्॥नद्यास्त्यंतजलंश्रा
द्धेयच्चाभोज्यनिपानजम्॥स्नानमाचमनंदानंदेवतापितृतर्पणम्॥शूद्रोदकैर्नकुर्वीततथामेघाद्विनिःसृतैः॥नाहरेदुदकंरात्रौतुलसींगोमयं
मृदम्॥तुलसीबिल्वजान्हवीजलभिन्नंपर्युषितंजलंपुष्पंचत्यजेत्॥दौहित्रःकुतपःकालश्छागःकृष्णाजिनंतथा॥रौप्यंदर्भास्तिलागावः
खड्गपात्रंपितृप्रियं॥आरण्याःकृष्णतिलामुख्याः॥तदभावेग्राम्यागौराःकृष्णाश्च॥छागसान्निध्यंश्राद्धेऽतिप्रशस्तम्॥कुक्कुटविड्वराहका
कमार्जारश्वश्वपंढरजस्वलासान्निध्यमतिनिंद्यम्॥चांडालरजस्वलाखंजश्वित्रिन्यूनांगातिरिक्तांगादिभिर्वीक्षितमन्नमभोज्यम्॥आप
द्भिर्मृद्भस्महिरण्योदकस्पर्शाद्भोज्यम्॥पावमानीतरत्समंदामंत्रैर्गायत्र्यादिभिश्चदर्भजलप्रोक्षणेदुष्टान्नशुद्धिः॥पादुकोपानद्योछत्रंरक्तनि
लांबरंतथा॥रक्तपुष्पंचमार्जारंश्राद्धभूमौविवर्जयेत्॥घंटानादोखरधन्वरशंखशुक्तिसान्निध्यंचवर्ज्यम्॥अथश्राद्धदिनकृत्यम्॥
गोमयादिभिर्भूमिभांडशुद्धिः॥देवताब्रह्मचारियतिशिशूनांपिंडदानपर्यंतमन्नंनदेयम्॥अतिशिशवस्तुगृहांतरेभोजनीयाः॥तिलान्
विकिरेत्तत्रसर्वतोबंधयेदजान्॥पाकःश्राद्धकर्त्रास्वयमेवकार्यः॥तदभावेशुद्धपत्न्यातदभावेतुबांधवैः॥सगोत्रैर्वासपिंडैर्वामित्रैर्वास्त्रगुणा-
न्वितैः॥पुंश्चलींतथावंध्यांविधवांचान्यगोत्रजाम्॥वर्जयेच्छ्राद्धपाकार्थममातृपितृवंशजाम्॥नपाकंकारयेत्स्त्रीगर्भिणींवापिदुर्मुखीं॥

पाकभांडानिसौवर्णरौप्यताम्रोद्भवानिच ॥ कांस्यानिमृन्मयंत्वन्नंनव्यमेवमनीषिभिः ॥ पैत्तलंरंगजातंनविहितंनचनिंदितम् ॥ नकदाचित्प
चेदन्नमयस्थालीषुपैतृकं ॥ फलशाकादिच्छेदनार्थभिन्नानामायसानांशस्त्राणांभांडानांचदर्शनमपिपाकादिस्थानेनिषिद्धम् ॥ पक्वान्नस्थाप
नार्थंतुशस्तंनेदारुजान्यपि ॥ गृह्याग्नौतुपचेदन्नंश्राद्धीयंलौकिकेऽपिवा ॥ यस्मिन्नग्नौपचेदन्नंतस्मिन्होमोविधीयते ॥ तत्रगृह्याग्नौपाके-
विशेषः ॥ प्रातर्होमंकृत्वातदेकदेशंमहानसेकृत्वापाकंकुर्यात् ॥ पाकांतेपाकाग्न्येकदेशंगृह्याग्नौसंयोज्यगृह्येऽग्नौकरणवैश्वदेवादिकार्यम् ॥
अत्रैवंव्यवस्था ॥ कात्यायनादीनांगृह्याग्नौपाकः ॥ आश्वलायनानांतुनैत्यकपचनाग्नौ ॥ अग्नौकरणंत्वाश्वलायनानांव्यतिषंगेणश्राद्धेगृ-
ह्याग्निपक्षचरुणागृह्यएव ॥ व्यतिषंगाभावेपाणिहोमः ॥ अन्यशाखीयस्यगृह्याग्न्यभावेऽग्नौकरणंविधुरस्योच्छिन्नाग्निकस्यचएषोदिविवि
धानाग्निसंपादनंतच्चपूर्वार्धेउक्तम् ॥ भोजनपात्राणितुहेमरौप्यकांस्यजानिवापलाशकमलकदलिमधूकपत्रनिर्मितानिवा ॥ अथनिमंत्र
णादिश्राद्धाहेभुक्तान्नपरिणामपर्यंतंकर्तुर्विप्राणांचनियमाः ॥ स्त्रीसंगपुनर्भोजनानृतभाषणाध्यापनद्यूतायासभारोद्वहनहिंसादानप्र-
तिग्रहचौर्याध्वगमनदिवास्वापकलहादिवर्जनंकर्तृभोक्त्रुभयधर्माः ॥ स्त्रीसंगश्चश्राद्धदिनेतत्पूर्वदिनेचऋतुकालेऽपिवर्ज्यः ॥ तांबूलक्षौर-
कर्माभ्यंगदंतधावनवर्जनंकर्तृधर्माः ॥ भोक्तृविप्राणांतैलाभ्यंगेउद्वर्तनेक्षौरेचविकल्पः ॥ कर्तुर्भोक्तुश्चमुख्यवारुणस्नानेनैवाधिकारोनतु
गौणस्नानेन ॥ श्राद्धकृच्छुक्लवासास्यान्मौनीचविजितेंद्रियः ॥ उपवासंपरान्नंचऔषधंचविवर्जयेत् ॥ अवस्त्रत्वंमलवद्वस्त्रत्वंकौपीनवत्वं

कच्छहीनत्वमनुत्तरीयत्वंकाषायवस्त्रत्वमार्द्रवस्त्रत्वंद्विगुणवस्त्रत्वंरक्तवस्त्रत्वंदग्धवस्त्रत्वंस्यूतवस्त्रत्वमित्येकादशविधनग्नत्वंकर्तृभोक्तृभ्यांवर्ज्यं॥ कर्तुर्ललाटेऊर्ध्वपुंड्रादेर्विकल्पः॥ भोक्तुस्तुभवत्येव॥ चंदनतिलकस्तुपिंडदानात्प्राक्कर्तुर्वर्ज्यः॥ भोक्तुस्तु भोजनकालात्प्राग्वर्ज्यः॥ सदर्भहस्तेनतिलकोनकार्यः॥ करणेआचमनंदर्भत्यागश्च॥ कर्त्रानिमंत्रितविप्रत्यागोनकार्यः॥ प्रमादेनत्यागेयत्नेनविप्रः प्रसादनीयः बुद्धिपूर्वकत्यागेसतिचांद्रायणंप्रायश्चित्तं॥ आमंत्रितस्तुयोविप्रोभोक्तुमन्यत्रगच्छति॥ नरकाणांशतंगत्वाचांडालेष्वभिजायते॥ आमंत्रितस्तुयः श्राद्धेविलंबंकुरुतेद्विजः॥ देवद्रोही पितृद्रोही पच्यतेनरकेषु सः॥ स्त्रीसंगः पुनर्भोजनंचश्राद्धपूर्वरात्रावपिकर्तृभोक्तृभ्यांवर्ज्यम्॥ दशकृत्वः पिबेदापोगायत्र्याश्राद्धभुक्द्विजः॥ सायंसंध्यामुपासीतजपेच्चजुहुयादपि॥ सूतकेचप्रवासेचअशक्तौश्राद्धभोजने॥ औपासनादिकंहोमंनकुर्यात्किंतुकारयेत्॥ निमंत्रितस्तुनश्राद्धंकुर्याद्भार्यादितांडनम्॥ अपराण्हाख्यमुहूर्तत्रयेवनस्पतिच्छेदंदधिमंथनंस्वैर्नकार्यम्॥ यदाकर्तुरशक्तस्तदातत्पुत्रशिष्यादिः प्रतिनिधिः श्राद्धंकरोतितदायजमानप्रतिनिधिभ्यामुभाभ्यांपूर्वोक्ताः सर्वेकर्तृनियमाः कार्याः॥ मुक्तकच्छातुयानारीमुक्तकेशीतथैवच॥ हसतेवदतेऽत्यंतंनिराशाःपितरोगताः॥ सवर्णंप्रेषयेदासांद्विजानांतुनिमंत्रणे॥ अभोज्यंब्राह्मणस्यान्नंवृषलेननिमंत्रितम्॥ तथैववृषलस्यान्नंब्राह्मणेननिमंत्रितम्॥ वृषलः शूद्रः॥ अथश्राद्धेब्राह्मणसंख्या॥ वैश्वदेवेसमाः पित्र्येविषमाः॥ तेनद्वौवैश्वदेवेत्रयः पितृपार्वणेइतिपंचविप्राः॥ अथवाचत्वारोदैवेपितृपार्वणेतुपित्रादीनामेकैकस्यत्रयस्त्रयइतित्रयोदशविप्राः

यद्वापित्रादेरेकैकस्यपंचेत्येकोनविंशतिः॥ किंवाएकैकस्यसप्तेतिपंचविंशतिः॥ एवंदर्शादौपार्वणाधिक्येविप्राधिक्यमूह्यम्॥ तथाचवैश्व
देवेद्वौचतुरोवोपविश्यपित्रादिष्वेकैकस्यस्थानेएकत्रीन्पंचसप्तनववोपवेशयेदितिनिष्कर्षः॥ सत्क्रियांदेशकालौचद्रव्यब्राह्मणसंपदम्
॥शौचंचविस्तरोहंतीतिपक्षे अशक्तौवादैवेएकः पितृपार्वणेचैकइतिद्वौविप्रौ॥ तदुक्तंश्रीभागवते॥ द्वौदैवेपितृकार्येत्रीनेकैकमुभयत्रवा॥
भोजयेत्सुसमृद्धोऽपिश्राद्धेकुर्यान्नविस्तरम्॥ देशकालोचितश्रद्धाद्रव्यपात्रार्हणानिच॥ सम्यग्भवंतिनैतानिविस्तरात्स्वजनार्पणादिति
॥एतेनद्वौदैवेएकः पित्र्येइति॥ विप्रत्रयपक्षोनिर्मूलोवेदितव्यः॥ द्वौदैवेऽथर्वणोविप्रौप्राङ्मुखावुपवेशयेत्॥ पित्र्येतूदङ्मुखांस्त्रींश्चऋग्यजुः
सामवेदिनः॥ अत्यशक्तौपार्वणद्वयेएकोविप्रः॥ यद्येकएवविप्रस्तदाविश्वेदेवस्थानेशिवलिंगंशालग्रामंवासंस्थाप्यसर्वंश्राद्धंसमाचरेत्॥
दैवान्नंतत्क्षिपेदग्नौदद्याद्वाब्रह्मचारिणे॥ स्थानत्रयेएकोविप्रइतिपक्षः॥ सपिंडीकरणादन्यत्रेदंवृत्तिकारमतम्॥ अत्राप्येकैकइतिपक्षःस्मृ
त्यर्थसारादिमतोवक्ष्यते॥ सपिंडीकरणेतुपार्वणेत्रयएवविप्राः॥ वृद्धिश्राद्धेतुदैवेद्वौप्रतिपार्वणंद्वौद्वावेवमष्टौनिकृष्टपक्षे॥ संपदिदैवेचत्वा
रः प्रतिपार्वणंचत्वारइतिषोडशेत्येवंदैवेपित्र्येचसमाविप्राइतिविशेषः॥ सर्वथाब्राह्मणालाभेकृत्वादर्भमयान्बटून्॥ प्रैषानुप्रैष्यसंयु-
क्तंसर्वंश्राद्धंप्रकल्पयेत्॥ अत्रविप्रानुकूल्यरूपदृष्टप्रयोजनाभावेप्यदृष्टार्थंदक्षिणादेया॥ एवंयतेःश्राद्धोपवेशनेऽपिसाचदक्षिणाका १५
लांतरेऽन्यस्मैप्रतिपादनीया॥ अथवाऽभ्यर्चितंलिंगंशालग्राममथाऽपिवा॥ संस्थाप्यदेवपित्रर्थंपीठेश्राद्धंचरेन्नरः॥ पितरस्तस्यतिष्ठं-

तिकल्पकोटिशतंदिवि॥ निमंत्रणंतुविप्राणांपूर्वेद्युःसद्यएववा॥कुर्याद्द्विजांश्चनियमान्श्रावयेत्पैतृकान्बुधः॥अक्रोधनैःशौचपरैःसततं
ब्रह्मचारिभिः॥भवितव्यंभवद्भिश्चमयाचश्राद्धकारिणेति॥ ॥अथसामान्यतःश्राद्धपरिभाषा॥ ॥निपात्यदक्षिणंजानुंदेवान्परिचरेत्स
दा॥पितृणांपरिचर्यातुवामजानुनिपातनात्॥प्रदक्षिणंतुदेवानांपितृणामप्रदक्षिणम्॥पितृणांद्विगुणाःकुशादर्भादैवेऋजुलगाः॥दैवे
तूदङ्मुखःकर्तापित्र्येस्याद्दक्षिणामुखः॥संकल्पेक्षणदानेपाद्येआसनेआवाहनेऽर्घ्यदानेगंधाद्याच्छादनांतपंचोपचारेऽन्नदानेपिंड-
दानेअन्नाभ्यंजनयोरक्षय्येस्वधावाचनेचसंबंधगोत्रनामोच्चारणमावश्यकमन्यत्रकृताकृतम्॥संबंधगोत्रनामरूपाणीति॥संबं
धनामगोत्ररूपाणीतिवोच्चारणेक्रमः॥तत्रसकारेणतुवक्तव्यंगोत्रंसर्वत्रधीमतेतिवाक्यात्काश्यपसगोत्रस्येतिवोच्चारः॥केचिच्छा
खाभेदाद्व्यवस्थामाहुः॥गोत्रस्यत्वपरिज्ञानेकाश्यपंगोत्रमुच्यते॥शर्मांतंविप्रनामोक्तंवर्मांतंक्षत्रियस्यतु॥गुप्तांतंचैववैश्यस्यदासां
तंशूद्रजन्मनः॥पित्रादिनामाज्ञानेतुततपितामहप्रपितामहेत्येवंब्रूयान्ननामोच्चारयेदित्याश्वलायनः॥शाखांतरेतुपितुर्नाम्नःस्था
नेपृथिवीषदितिपितामहस्यांतरिक्षसदितिप्रपितामहस्यदिविषदितिनामोच्चार्यम्॥स्त्रीणांदांतंनामसावित्र्यादेत्येवमुच्चार्यम्॥केचिद्दे
वीशब्दांतमाहुः॥अन्येदेवीदापदयोःसमुच्चयमूचुः॥विभक्तिभिस्तुयत्किंचिद्दीयतेपितृकर्मणि॥तत्सर्वसफलंज्ञेयंविपरीतंनिरर्थकम्॥
षष्ठीविभक्त्यासंकल्पःक्षणश्चाक्षय्यकर्मच॥षष्ठ्यावास्याच्चतुर्थ्यावासनदानंद्विजायते॥द्वितीययावाहनंस्याद्विभक्तिस्तुचतुर्थिका॥अ

न्नदानेपिंडपूजास्वधास्वस्तीतिवाचने॥ पिंडदानेतुमंत्रबुद्धिर्येनत्वेत्यादितः पुरा॥ ततः परंचतुर्थीन्वित्यक्रमयंसर्वसंमतम्॥ शेषाणिसर्वकर्मा
णिसंबुद्ध्यंतेयथायथम्॥ इदंतेवाइदंवोवाप्रयुंज्यैवसमाचरेत्॥ सव्येनदैवकर्मस्यादपसव्येनपैतृकम्॥ विप्रप्रदक्षिणाविप्रस्वागतंचार्घ्यदा
नकम्॥ सूक्तस्तोत्रजपोन्नस्यपात्रेषुपरिवेषणम्॥ आव्हानमंत्रस्याघ्राणंतथाचस्वस्तिवाचनम्॥ तांबूलदानमारभ्यसमासेरितिपैतृकम्-
॥ प्रदक्षिणाद्येतदुक्तंसव्येनैवसमाचरेत्॥ देवार्चादक्षिणादिः स्यात्पादजान्वंसमूर्धसु॥ शिरोंसजानुपादेषुवामांगादिषुपैतृके॥ अक्षय्यासना
र्घ्यवर्ज्यंस्वधाकारेणपितृभ्यः सर्वदानम्॥ देवेभ्यः स्वाहापदेन॥ दैवतीर्थेनदैवंतासितृतीर्थेनपैतृकम्॥ अथाचमनानिश्राद्धारंभेद्विराचमनंवि
प्रपादक्षालनांतेस्वपादक्षालनपूर्वकंद्विराचमनं॥ देवार्चनांतेपित्रर्चनांतेचैकैकमाचमनमाघ्राणांतेएकंविकिरदानांतेद्विरेकंवाश्राद्धांतेस्वपाद-
क्षालनपूर्वकंद्विराचमनमिति॥ अन्येप्रस्मेमर्यादांतेकरशुद्ध्यंतेउच्छिष्टचालनांतेचाप्येकैकमाहुः॥ अथभोक्तुः पादशौचांतेद्विराचमनेपाणिहोमां
तेएकंभोजनांतेद्विरिति॥ अथदर्भाः॥ आचांतः प्राक्कुशांस्त्यक्त्वापाणावन्यांश्चधारयेत्॥ तथाच॥ श्राद्धारंभेधृतान्दर्भान्पाद्यांतेचविसर्जयेत्॥
ततोदेवार्चनांतेपित्रर्चनांतेपिंडशेषाघ्राणांतेविकिरदानांतेश्राद्धांतेचपूर्वधृतदर्भांस्त्यजेत्॥ श्राद्धसागरादिप्रयोगेतुपित्रर्चनांतेदर्भत्यागो
नदृश्यते॥ तेनक्वचिदाचमनेऽपिदर्भत्यागोनेतिभाति॥ अथोहविचारः॥ यत्रबहुवचनांतः पितृशब्दस्तत्रपितृशब्दस्यसर्वपितृवाचित्वादू १६
होन॥ यथार्घ्यपात्रेपितृनिमान्प्रीणयेत्यत्रमात्रादिश्राद्धे पितृनितिनवदेत्॥ तत्रापिशुंधनमंत्रेषुशुंधंतांपितरः शुंधंतांपितामहाइत्यादिषु

धंतांमातरइत्यादिर्चोहएव॥ बहुवचनंतुनोह्यते॥ प्रथममंत्रेएवपूज्यत्वार्थकत्वात्॥ ऋचंनोहेदितिनिषेधाहृङ्मंत्रेषुनोहः॥ पिंडदानेयेचत्वा
मत्रानुतेभ्यश्चेत्यत्रमातृश्चाद्रूयाश्चत्वामत्रानुताभ्यश्चेतिनवदेत्॥ स्त्रीणांस्त्रियःपुरुषाश्चानुगाइतिपुमान्स्त्रियेतिपुल्लिंगशेषादितिवृत्तिरु
त्॥ अन्येतुयाश्चेत्याद्यूहमाहुः॥ मात्रादिद्वित्वेपिंडदानेएतद्वामस्मन्मातरौयज्ञदेस्यौदेयेचयुवाम त्रान्वित्येकपिंडंदत्वास्मन्मातृभ्यां॰अयंपिं॰
इत्यादि॥ अभ्यंजनेस्मन्मातरौ॰अभ्यंजाथां॰अंजनेजाथां एवंपितामहीप्रपितामह्योर्द्वित्वेप्यूहः॥ अथबहुत्वे॥ एतद्वोस्मन्मातरोयज्ञदेस्यौदे
रुद्रदेयथानामगोत्रायेचयुष्मानत्रान्वित्येकपिंडदानादि॥ अभ्यंजनेभ्यंग्ध्वं अंजनेङ्ग्ध्वमित्यादि॥ एकनामत्वेएकमेवनामद्विवचनांतंबहुवचनांतंवाव
देत्॥ एवमर्घ्यदानकालेप्यस्मन्मातरावित्याद्यूहेनसंबोध्येदंवामर्घ्यमिदंवोर्घ्यमित्यूहोबोद्धव्यः॥ तथाचायंतुनःपितरःसो॰॥ तिलोसिसोम
देवत्यो॰॥ उशंतस्त्वानि॰॥ पिंडानुमंत्रणदशादक्नोपस्थानमवाहणप्राशनादिमंत्रेषुबहुवचनांतपितृपदयुक्तत्वादिहतेनोहइतिप्रसिद्धम्॥
नाभोक्षितंस्पृशेद्धस्तेनवदेन्मानुषींगिरम्॥ नचोद्वीक्षेतभुंजानंनचैवाश्रूणिपातयेत्॥ दैवेपित्र्येचसर्वत्रजपहोमादिकर्मसु॥ मौनंकुर्या
त्प्रयत्नेनसकलंफलमाप्नुयात्॥ यदिमौनस्यलोपःस्याज्जपहोमार्चनादिषु॥ व्याहरेद्वैष्णवंमंत्रंस्मरेद्वाविष्णुमव्ययम्॥ यस्यस्मृत्याचनामो
क्त्यातपोयज्ञक्रियादिषु॥ न्यूनंसंपूर्णतांयातिसद्योवंदेतमच्युतम्॥ आदिमध्यावसानेषुश्राद्धस्यैतदुदाहरेत्॥ अथसंक्षेपतआश्वलाय
नादीनांप्रयोगक्रमः॥ सव्येनापसव्येनवादेशकालौसंकीर्त्यापसव्येनतत्तच्छ्राद्धार्हपितॄणांषष्ठ्याविभक्त्यैतेषाममुकश्राद्धंसदैवंसपिंडंपार्वणवि

ध.सिं. धिनैकोद्दिष्टेनवान्नेनामेनवाहिरण्येनवाश्वः सद्योवाकरिष्यइतिसंकल्पोयथासंभवंकार्यः ॥ सर्वत्रकुरुष्वेत्यादियत्प्रोक्तंब्राह्मणैःप्रतिवचनं तृ.प.उ.
१७ देयमेव ॥ ततोदैवधर्मेणविप्रस्यदक्षिणजानुंस्पृष्ट्वाऽमुकपितॄणाममुकश्राद्धेविश्वेदेवार्थंत्वयाक्षणः करणीयइतिक्षणंदद्यात् ॥ ॐतथेतिवि
प्रोवदेत् ॥ कर्ताप्राप्नोतुभवानिति ॥ विप्रःप्राप्नवानीति ॥ एवंपैत्र्यधर्मेणवामजानुस्पर्शेनामुकश्राद्धेऽमुकस्यस्थानेत्वयाक्षणइतिपूर्ववत् ॥ त्रय
स्थानेएकविप्रत्वेपितृपितामहप्रपितामहानांस्थानेइत्यादि ॥ अक्रोधनैरित्यादिप्रार्थना ॥ अत्रसर्वत्रदेवपूर्वत्वं ॥ क्वचित्पितृपूर्वकत्वंवक्ष्यते ॥ इदंसंकल्प
क्षणदानादिपूर्वेद्युः सद्योवाकार्यं ॥ ततः कुतुपेस्नातःस्नातान्धौतपादान्विप्रान्संनिधापयेत् ॥ ततः सव्येनशङ्ख्यश्चंमायश्चित्तायैसूक्तजपः
प्रदक्षिणाच ॥ अपसव्येनाचारादधिकारवाचनम् ॥ ततआचमनप्राणायामौसव्येनकृत्वाऽपसव्येनद्वितीयःसंकल्पः ॥ केचित्सद्यःकरणपक्षे
द्वितीयसंकल्पंनेच्छंति ॥ ततस्तिष्ठन्सव्येनवदेवेपित्र्येचभवतांस्वागतमितिप्रतिविप्रंप्रश्नःपूर्ववद्द्वितीयंक्षणदानं ॥ अत्रबह्वृचानांगृह्याग्निम
तांदर्शश्राद्धान्वष्टकापूर्वेद्युःश्राद्धेषुपिंडपितृयज्ञव्यतिषंगेणश्राद्धप्रयोगोनान्येषांनापिश्राद्धांतरेषु ॥ सचद्वितीयक्षणदानांतेश्राद्धतंत्रंकृत्वाप-
रिसमूहनादीध्माधानांतंपिंडपितृयज्ञतंत्रांतेपादक्षालनादिप्रश्नमर्यादांतमप्यावग्नौकरणंकृत्वापरिवेषणादिसंपन्नवचनांतेपिंडदानादिपात्रोत्स
र्गपर्यंतंकृत्वाविकिरादिश्राद्धशेषंसमापनीयमित्येवंरूपः ॥ एवंहिरण्यकेशीयादीनामपिप्रथमसंकल्पोत्तरमग्न्युपसमाधानान्वाधानाद्याज्यसं १७
स्कारांतेपाद्यादिपूजांतेतत्तन्मंत्रोहयुतःसविस्तरोग्नौकरणहोमोज्ञेयः ॥ अथपाद्यम् ॥ अंगणेश्राद्धदेशद्वारेवाचतुरस्रंद्विहस्तंप्रादेशमात्रंवोद

कृप्लुवंदेवमंडलंकृत्वाततोदक्षिणेषडंगुलंत्यक्त्वादक्षिणाप्लुवंचतुर्हस्तंवितस्तिमात्रंवापितृमंडलंवर्तुलंसव्यापसव्यप्रादक्षिण्याप्रादक्षिण्या
दिदैवपैतृधर्मेणगोमूत्रगोमयाभ्यांकार्यं ॥ यथायथंदर्भयवतिलगंधपुष्पैस्तदर्चनम् ॥ मंडलसमीपेपीठउपविष्टस्यैवप्राङ्मुखस्यविप्र-
स्यपादयोरुदङ्मुखः प्रत्यङ्मुखोवाकर्ताऽमुकसंज्ञकाविश्वेदेवाइदंवःपाद्यंस्वाहानममइतियवगंधपुष्पयुतजलमंजलिनाप्रक्षिप्यशंनो-
देवीरितिशूद्रोदकेनपादावुपर्येवप्रक्षालयेत् ॥ नाधोभागेनापिसग्रंथिकपवित्रकरेण ॥ पितृमंडलेउदङ्मुखस्योपविष्टस्यपादयोर्दक्षि-
णासुखस्तिलगंधादिजलमंजलिनापितृतीर्थेनपितरमुकनामरूपगोत्रेदंतेपाद्यंस्वधानममइतित्रयस्थानेएकविप्रत्वेपितृपितामहप्रपि
तामहाइदंवःपाद्यमितिबहुवचनांतेनप्रक्षिप्यशंनोदेवीरित्यादिपूर्ववत् ॥ एवमग्रेऽपिपित्रादित्रयेब्राह्मणत्रयपक्षेइदंतेइत्येकविप्रपक्षेइ-
दंवइतिवचनोहोज्ञेयः ॥ एवंमातामहादिपार्वणेपिबोध्यम् ॥ अत्रपाद्यात्पूर्वंपा ऽर्घ्यः पाद्यांतरंचगंधपुष्पाक्षतैःपादादिमूर्धांतमर्चनपूर्वकं
देवेएषवःपादार्घ्यइतिदत्त्वापित्र्येऽपितिलैःमूर्धाद्यर्चनपूर्वकंपादार्घ्यदानमुक्तंतत्कात्यायनादीनामेवनान्येषामेव ॥ बह्वृचानांतुनैषआ-
चारः ॥ ततःपाद्यशेषंगंधयवतिलादिसव्यापसव्याभ्यांमंडलयोस्त्यक्त्वास्वपादक्षालनंपवित्रत्यागंचकृत्वान्यपवित्रेधृत्वादेवमंडलोत्तरस्वयं
विप्राश्चद्विराचम्यश्राद्धदेशंगच्छेयुः ॥ पादक्षालनोदकाचमनोदकयोःसंसर्गोनकार्यः ॥ अपसव्येनामुकश्राद्धसिद्धिरस्त्वितिवदेत्तैःप्रत्युक्तः
॥ निरंगुष्ठंविप्रदक्षिणहस्तंधृत्वासव्यापसव्याभ्यांभूर्भुवःस्वःसमाध्वमितिसदर्भेषुपीठेषुविलंबेनोपवेशयेत् ॥ तत्रदैवेप्राङ्मुखोविप्रःपित्र्ये

तद्दङ्मुखोसंभवेदक्षिणान्यदिङ्मुखः॥ अथासनादिहेमंराजतंताम्रंवादुकूलंकंबलंवादारुजंतृणमयंपर्णमयंवासनंप्रशस्तम्॥ दारुजेषु-
श्रीपर्णीजंबूकदंबाम्रबकुलशमीश्लेष्मातकशालवृक्षजन्यान्यासनानिप्रशस्तानि॥ अयःशंकुमयपीठंप्रदेयंनोपवेशने॥ अग्निदग्धान्यायसा
निभग्नानिचविवर्जयेत्॥ प्राक्संस्थादक्षिणासंस्थाप्रोक्तापंक्तिरुक्तापैतृके॥ तत्रदेवासनेप्रागग्रौद्वौदर्भौ॥ पित्र्येदक्षिणाग्रैकैकंदर्भंस्थापये
त्॥ घृतैस्तिलादितैलैर्वास्थापयेच्चप्रतिद्विजम्॥ दीपंसव्यापसव्याभ्यांदीपमेकंतुसव्यतः॥ ब्राह्मणाश्चेतःप्रभृत्याश्राद्धसमाप्तेर्मौनिनःप
वित्रहस्ताउच्छिष्टोच्छिष्टस्पर्शंवर्जयंतोवर्तेरन्॥ अत्रयथालक्षणोऽतिथिरागतश्चेत्सव्येनविप्रपंक्तौविष्णूद्देशेनपूजयेत्॥ सव्येनापवित्रःप
वित्रोवेतिमंत्रंपठित्वा॥ वैष्णव्यैनमः काश्यप्यैनमः क्षमायै॰ इतिभूमिंनत्वा मेदिनीलोकमातात्वमित्यादिश्लोकैरुक्त्वाचश्राद्धभूमिंगयांध्यात्वा
ध्यात्वादेवंगदाधरम्॥ प्राचीनावीती॥ तद्विष्णोःपरमंपदं॰॥ तद्विप्रासो॰॥ गायत्रींचजपित्वासव्येनप्राणायामतिथ्यादिकीर्तनांतेपसव्येना
मुकपितॄणामुपकांतममुकश्राद्धंकरिष्यइतिसंकल्प्यादौमध्येंतेचदेवताभ्यःपितृभ्यश्च॰ अमूर्तानांच॰ चतुर्भिश्च॰ यस्यस्मृत्येतिचत्रिःपठेत्
॥ अथदक्षिणेवामेवाकुशौतिलैःसहकुशत्रयंपरिहितवस्त्रांचलवद्धंकृत्वाकटिसंलग्नवस्त्रबहिर्भागेनसंवेष्ट्यरक्षणाख्योनीवीबंधो निह
न्मिसर्वंयदमेध्यवद्भवेदितिश्लोकमंत्रेणकार्यः॥ सर्वतश्चापसव्येनापहतेत्यत्रदक्षिणंतिलान्क्षिप्त्वोदीरतेतिसव्येनप्रोक्षणंस्मृतम्॥ तिलारक्ष॰ १८
तुमंत्रेणद्वारेकुशतिलान्क्षिपेत्॥ तरत्समंदीसूक्तेनपावमानीभिरेवच॥ अभिमंत्र्यजलंतेनपाकादिप्रोक्षयेत्सुधीः॥ यद्वा॥ तद्विष्णोरितिमं

त्रेणगायत्र्यावाऽभिमंत्रितम्॥ यद्देवाइतिमंत्राणांत्रयेणैवान्यशाखिनः। वान्वयेत्ताकपूतत्वंपुष्पाद्यंसर्वमुक्षयेत्॥ नाप्रोक्षितंस्पृशेच्छ्राद्धकालेत्वे
तज्जपेत्ततः॥ पदार्थयोग्यतांवाचयित्वादेवार्चनंचरेत्॥ तत्रप्रत्यक्पचारंदैवेपित्र्येचाद्यंतयोरपोदद्यात्॥ देवद्विजसन्निधावुदङ्मुखउपविश्यतद्दक्षि-
णकरमुत्तानंवामकरेणधृत्वादक्षिणेनसयवंदर्भद्वयममुकेषांविश्वेषांदेवानांभूर्भुवःस्वरिदमासनंस्वाहेतिहस्तेजलमासिच्यदक्षिणभागेआस
नेक्षिपेन्नहस्तेदर्भदानं॥ आसनेष्वासनंदद्यान्नतुपाणौकदाचन॥ पितृकर्मणिवामेचदैवेदद्यात्तुदक्षिणे॥ विप्रोधर्मोसिविशिराजाप्रतिष्ठित-
इतिमंत्रेणगृहीत्वास्वासनमितिवदेत्॥ कर्ताऽसनंस्पृशन्नपोदत्वास्यतामितिविप्रःधर्मोसीतिवदेत्॥ अपोदत्वादैवेक्षणःक्रियतामितिनिरंगु
ष्ठकरंगृह्णीयात्॥ ॐतथेत्यादिप्राग्वत्॥ इदंतृतीयनिमंत्रणं॥ अथार्घ्यकल्पना॥ तत्रपात्राणिहैमरौप्यंताम्रमयंवादारुजंवापलाशादिपर्णम
यंवाकांस्यंवाशंखशुक्तिजंवाखड्गपात्रंवाऽर्घ्यपात्रंप्रशस्तम्॥ अत्रविप्रैकत्वंद्वित्वंचतुष्ट्वादावपिदैवेऽर्घ्यपात्रेद्वयमेव॥ यत्तुदैवेद्वेअर्घ्यपात्रेपि-
त्र्येत्रीण्युभयत्रैकैकंवेत्येकपात्रपक्षांतरंतदशक्तपरम्॥ एवंपात्रद्वयंप्रोक्षितायांभुविप्रागग्रकुशेषुन्युब्जमुत्तानंवासाद्यप्रोक्ष्यन्युब्जपक्षेउत्ता
नीकृत्यनयोर्द्विकुशेद्वेद्वेपवित्रेनिधायशंनोदेवीरितिमंत्रावृत्त्याऽपआसिच्ययवोसीतिमंत्रेणावृत्त्यायवानोप्यतूष्णींगंधपुष्पाणिक्षिपेत् केचि
द्गंधद्वारां०॥ ओषधीःप्रतिमोदध्वमित्यृग्भ्यांगंधपुष्पाणिक्षिपंति॥ देवार्घ्यपात्रेसंपन्नेइत्युक्त्वासुसंपन्नेइतिप्रत्युक्तोवामकरंविप्रदक्षिणजा-
नुनिम्न्यस्यामुकविश्वान्देवान्भवत्स्वावाहयिष्येइतिपृष्ट्वावाहयेत्यनुज्ञातोविश्वेदेवासआगतेत्यृचाप्रतिविप्रंपादादियुग्मक्रमेणजान्वंस

मूर्धांतं यवान्विकिरेत्॥ विश्वेदेवाः शृणुतेत्यृचोपस्थाय भूमावशिष्टान्यवान्विकिरेत्॥ हिरण्यकेशीयादयस्त्वर्घ्यदानगंधादिपूजोत्तर-
मग्नौकरणकाले येदेवासइत्याद्यं तु नः पितर इति मंत्राभ्यामग्निदक्षिणतो देवपित्रावाहनं कुर्वंति॥ कातीयैस्त्वर्घ्यपात्रासादनात्प्रागेव देवपि-
त्रावाहनं कार्यम्॥ तथैव कात्यायनसूत्रात्॥ ततोऽर्घ्यपात्रसंपत्तिं वाचयित्वा द्विजोत्तमान्॥ तदग्रे चार्घ्यपात्रे तु स्वाहार्घ्या इति विन्यसेत्
॥ अपो दत्वा विप्रहस्ते दद्याद्दर्भपवित्रकं॥ यादिव्या इति मंत्रेण हस्तेष्वर्घ्यं विनिक्षिपेत्॥ विश्वेदेवास इदं वो अर्घ्यं स्वाहा नम इतीरयन्॥ प्रतिवि-
प्रं यादिव्येत्यावृत्तिः॥ केचित्तु यादिव्या इत्यनेन दत्तार्घ्यानुमंत्रणमाहुः॥ मयूखे कातीयप्रयोगे विप्रहस्तेऽर्घ्यपवित्रदानांते आवाहनवदंगेष्वर्चनं कृ-
त्वाऽर्घ्यदानमित्युक्तम्॥ एकविप्रत्वे एकस्यैव हस्ते द्विरर्घ्यदानम्॥ विप्रचतुष्टयपक्षे एकैकं पात्रं विभज्य द्वयोर्द्वयोर्देयम्॥ कूर्चस्तु तत्तत्पात्रस्थ एव
॥ क्वचित्क्षीरदधिघृततिलतंडुलसर्षपकुशाग्रपुष्पेति द्रव्याष्टकमर्घ्यपात्रे प्रक्षिप्यमित्युक्तम्॥ आद्यंतयोरपो यच्छन् गंधाद्यैरर्चनं चरेत्॥ अ-
मुकविश्वेदेवा अयं वो गंधः स्वाहा नम इति करेण वा विप्रहस्तेष्वेव द्विर्द्विर्दानम्॥ एवं सर्वत्र देवे स्वाहा नम इत्यंतमुच्चार्योपचारदानम्॥ चंदनाग-
रुकर्पूरकुंकुमादिं प्रदापयेत्॥ गंधद्वारेति वै गंधमायनेते च पुष्पकम्॥ धूरसीत्यमुना धूपमुद्दीप्यस्वेति दीपकम्॥ युवं वस्त्राणि मंत्रेण वस्त्रं दद्या-
त्प्रयत्नतः॥ आसने स्वासनं ब्रूयादर्घ्ये स्वर्घ्यं द्विजोत्तमः॥ सगंधाः संतु सुपुष्पाणि समाल्यानि सुधूपकः॥ सज्योतिश्चैव दीपश्च स्वाच्छादनमिति क्र-
मः॥ कर्ता स्कंधधृतोत्तरीयो विगतपवित्रकरो विप्रहस्तदत्तगंधैर्विप्रभालाद्यंगेषु लिंपेत्॥ विप्रभाले वर्तुलपुंड्रं त्रिपुंड्रं च न कुर्यात्॥ अत्र विप्राणां

कस्तूरीविकल्पिता॥अथनेतेऽहृतिवैषधीःप्रतिमोदश्चमितिवागंधदानवदुक्तेष्वेवेदंवःपुष्पमितिपुष्पदानंकार्यम्॥तत्रविहितपुष्पाणि॥अ
गस्त्यंभृंगराजंचतुलसीकमलंतथा॥चंपकंतिलपुष्पंचदूर्वाश्चापिवृषप्रभाः॥विहिताप्रतिषिद्धाश्चतुलसीपिंडपूजने॥सुकुमारैःकिसलयैर्य
वदूर्वाङ्कुरैरपि॥जलोद्भवैश्चकुसुमैर्मल्लिकाचूतपुष्पकैः॥अतिमुक्तैश्चलगरैःसंपूज्याःपितरःसदा॥जातीपुष्पैर्विप्रपूजांकुर्यात्पिंडार्चनंतुन॥
अथवर्ज्यपुष्पाणि॥ ॥करवीरंचधत्तूरंबिल्वपत्रंचकेतकी॥वकुलंकुंदपुष्पंचकिंशुकंचकुरंटिका॥सर्वाणिरक्तपुष्पाणिवर्जयेच्छ्राद्धकर्मणि
जलोद्भवानिदेयानिरक्तान्यपिविशेषतः॥ अथधूपः ॥धूपस्तुगुग्गुलुर्देयस्तथाचंदनसारजः॥अगरुश्चससकर्पूरोघृतमध्वादिसंस्कृतः॥ये
तुप्राण्यंगजाधूपाहस्तवाताहताश्चये॥नतेश्राद्धेनियोक्तव्यायेचकेचोग्रगंधकाः॥घृतंनकेवलंदद्यादृष्टंवाद्रुणगुग्गुलम्॥पाददेशेऽयंवो-
धूपइतिदानम्॥ ॥अथदीपः॥ ॥घृतेनदीपोदातव्यस्तिलतैलेनवापुनः॥वसामेदादिदीपोवर्ज्यः॥इदंवोज्योतिरितिवाक्यंवोदीपप्रकाशइ-
तिवासुरवसमीपेदीपः॥कौशेयंकार्पासंवावस्त्रंविहितं॥कृष्णंमलिनमुपभुक्तंछिद्रितंनिर्दशंरजकधौतंचनिषिद्धं॥यज्ञोपवीतंदातव्यंव-
स्त्राभावेविजानता॥निष्क्रयोवायथाशक्तिवस्त्रालाभेप्रदीयते॥पितृन्सत्कृत्यवासोभिर्दद्याद्यज्ञोपवीतकम्॥यज्ञोपवीतदानेनविनाश्राद्धं
तुनिष्फलम्॥यज्ञोपवीतंयतिस्त्रीशूद्रश्राद्धेष्वपिद्वयं॥अथान्यान्यपिदेयानि॥धातुमयानिधूपदीपपात्राणि॥कमंडलुस्ताम्रमयंकांस्यजंवा
ऽपिमृन्मयम्॥नारीकेलमयंवापिश्राद्धेदद्यात्प्रयत्नतः॥छत्रोपानद्दासकम्बलशयनदर्पणचामरव्यजनपादुकाकेशप्रसाधनीपटवासादिसुगंधद्र

र्णांगारधानिकायष्टिकंबलांजनशलाकाश्चदेयाः॥ अलंकाराश्चदातव्याययाशक्तिहिरण्मयाः॥ केयूरहारकटकमुद्रिकाकुंडलादयः॥ स्त्रीभ्योयोषिदलंकारादेयाःश्राद्धेषुयोषिताम्॥ मंजीरमेखलादामकर्णिकाकंकणादयः॥ सौवर्णराजतंकांस्यंदद्याद्भोजनभाजनम्॥ कर्पूरादेश्चभांडानितांबूलायतनंतथा॥ स्वयमन्येनवाबद्धीकृतानांकेनाप्युपायेनमोचनेपितृणांब्रह्मपदम्॥ इत्थंचोक्तवचनादाच्छादनदानांतेपुधग्यज्ञोपवीतंदत्वाशक्तिसत्वेछत्रालंकारादिकंदत्वातत्कालस्पर्शयोग्यानांसंकल्पंकृत्वापूजनंपूर्णमस्तुसंकल्पसिद्धिरस्त्वित्युक्त्वाप्रत्युक्तोमंत्रहीनंक्रियाहीनंसंपूर्णंहीनंद्विजोत्तमाः॥ श्राद्धंसंपूर्णतांयातुप्रसादाद्भवतांमम॥ यस्यस्मृत्या० देवताभ्य० इतिजपेत्॥ एवमासनादिसर्वपूजाकांडंदैवेसमाप्यपैत्रकमासनप्रभृतिपूजाकांडमारभेदितिकांडानुसमयक्रमएवमाधवसंमतः॥ कातीयास्त्वासनक्षणावाहनार्घ्यपर्यंतंपाद्यांतप्रयोगवत्पदार्थानुसमयक्रमेणैवदैवेपित्र्येचकृत्वागंधादिपूजामेवकांडानुसमयेनकुर्वंति॥ एकंपदार्थंदेवपित्र्यादिषुसर्वत्रानुष्ठायततेनैवक्रमेणद्वितीयादिपदार्थानुष्ठेयाइत्ययंपदार्थानुसमयः॥ एकत्रैवसर्वपदार्थान्समाप्यान्यत्रसर्वपदार्थानुष्ठानमितिकांडानुसमयः॥ अथान्यपवित्रेधृत्वापित्रर्चनंसंकल्पासनाद्याच्छादनांतपूजावैश्वदेवोक्तरीत्यैवपितृधर्मेणकार्या॥ विशेषस्तूच्यते॥ द्विगुणभुग्नंकुशत्रयंविप्रवामेक्षिपेत्॥ पार्वणस्थानेविप्रत्रयपक्षेपितुर्यथानामगोत्रस्येदमासनमित्यादिपृथगुच्चारः॥ एकविप्रत्वेपितृपितामहप्रपितामहानामिदमासनमित्युच्चारः एवमग्रिमोपचारेष्वप्यूह्यम्॥ शेषंप्राग्वत्॥ ततस्तृतीयनिमंत्रणमपिप्राग्वद्धस्तधारणपूर्वकंकार्यं॥ अथार्घ्यासादनं॥ द्विजाग्रेदक्षिणाग्रां-

स्थांस्त्रीन्दर्भानास्तीर्यतेष्वाग्नेयीसंस्थानिप्रतिपार्वणंपात्राणित्रीणित्रीण्येवासाद्य पितृपार्वणपश्चिमेमातामहादिपार्वणस्यप्रतिपार्वणमेक
विप्रत्वेनवविप्रत्वादिपक्षेपित्रीण्येवपात्राणि॥ एकविप्रत्वेतद्धस्तेएवार्घ्यत्रयं॥ नवविप्रत्वादिपक्षेएकैकंपात्रंविभज्यत्रिषुत्रिषुदेयम्॥ प्रतिपा
त्रोपरिदक्षिणाग्रादिगुणाःसाग्रानिरग्रावानयस्त्रयःकुशाः॥ पितृतीर्थेनपात्रेषुजलमापूर्यशन्नोदेवीरितिसर्वपात्रेषुसकृन्मंत्रणमाश्वला
यनानां॥ तद्भिन्नैःकातीयादिभिःशंनोदेवीरितिमंत्रेणप्रतिपात्रंमंत्रावृत्त्याजलमापूर्य॥ हिरण्यकेशीयास्तुशंनोदेवीरितिमंत्रेणच्छंति॥ सर्वमते
॥ तिलोसीतिमंत्रावृत्त्याप्रतिपात्रंतिलावापः॥ अत्रपितृशब्दस्यानूहइत्युक्तंगंधादिप्रक्षेपः॥ प्राग्वत्॥ ततःपित्रर्घ्यपात्रंसंपन्नंपितामहार्घ्यपा-
त्रंसंपन्नमित्यादि॥ यथालिंगंसंपत्तिंवाचयित्वापोदत्वादक्षिणाग्रमुखस्तिष्ठन्सव्यकरकुशतिलयुतंविप्रवामजान्वित्यस्यपितृपितामहादीन्द्वि
तीयांतानुच्चार्यभवत्स्वावाहयिष्यइतिपंक्तिमूर्धन्यमेकंविप्रंपृच्छेत्॥ सर्वत्रपंक्तिमूर्धन्यमत्येवप्रश्नः॥ आवाहयेत्यनुज्ञातउशंतस्त्वेतिमंत्रावृत्त्याऽ
मुकममुकनामगोत्ररूपमावाहयामीतिप्रतिविप्रंमूर्धादिपादांतमंसादियुग्मांगेषुतिलविकिरणेनावाह्य॥ सर्वविप्रावाहनांतेआयंतुनःपितरइ
तिसकृदुपतिष्ठेत्॥ अत्रकातीयैर्नमोवःपितरइत्यादिइहसंतःस्यामइत्यंतेनार्चनमुक्तम्॥ आवाहनेसव्यापसव्ययोर्विकल्पः॥ हस्तशिष्टति
लान्विप्राग्रेभूमौविकीर्यपित्रर्घ्यपात्रसंपत्तिरस्त्वित्युक्त्वाप्रत्युक्तःसव्यंकृत्वाऽपोदत्वाधःस्थदर्भैःसहार्घ्यपात्रमेकंपाणिभ्यामुद्धृत्यविप्राग्रेस्व-
धार्घ्याइतिमंत्रावृत्त्यास्थापयेत्॥ एकविप्रत्वेएकाग्रेएवपात्रत्रयंमंत्रावृत्त्यानवविप्रत्वेपितृविप्रत्रयमुख्याग्रेपात्रन्यासोमंत्रेण॥ एवंपितामहादि

षुमुख्याग्रएव॥ एवंचत्रिरेवस्वधार्घ्याइतिमंत्रोच्चारःप्रतिपार्वणे॥ अथर्ववेदिनांप्रपितामहादिपित्र्यंतंप्रातिलोम्येनसर्वःप्रयोगः॥ ततःसंस्रवर्घ्या
इतिप्रत्युक्तोऽपोदत्वापात्रस्थंपवित्रंविप्रहस्तेषुदत्वाप्रथमपात्रोदकंसशेषंखड्गपात्रेपात्रांतरेवागृहीत्वापितरिदंतेअर्घ्यंपितामहेदंतेअर्घ्यमि-
त्यादियथालिंगंप्रत्येकमर्घ्यंदेयम्॥ पित्रादित्रयाणामेकविप्रत्वेत्रिभिःपात्रैएकस्यैवहस्तेऽर्घ्यंदेयं॥ षण्णामेकविप्रत्वेषट्पात्राण्येकहस्ते॥ पितुः-
स्थानेविप्रत्रयादिपक्षेएकार्घ्यंविभज्यतेषुदेयम्॥ अर्घ्यांतेजलदानंपितरिदंतेअर्घ्यमित्यर्घ्यमंत्रश्चप्रतिविप्रमावर्ततेएवंपितामहादिविप्रेष्वपि
॥एवमर्घ्यंदत्वाविप्रहस्तात्स्रवंतीरपोयादिव्याइतिमंत्रेणप्रतिविप्रमनुमंत्रयेदितिबह्वृचः॥ अन्यशाखिनांतुयादिव्याइतिमंत्रेणार्घ्यदानम्॥
अर्घ्यदानांतेप्रतिविप्रमपोदानं॥ तथाचैकविप्रत्वेऽनुमंत्रणमपोदानंचांतेसकृदेवविप्रभेदेत्वावर्तते अर्घ्यदानेनामगोत्राद्युच्चारोनक्रियते॥
श्राद्धसागरकारैस्तुकार्यइतियुक्तंभातीत्युक्तम्॥ अथशेषजलयुतप्रथमार्घ्यपात्रेपात्रद्वयस्थशेषोदकमेकीकृत्यतेनजलेनमुखांजनंकार्यं॥
आयुःकामेननेत्रसेचनंकार्यं॥ संस्रवान्समवनीयेत्याद्याश्वलायनसूत्रात्॥ केचिद्विप्रहस्तगलितांबुसंस्रावस्तस्यैकीकरणमाहुः॥ दर्शादौ
मातामहपात्रोदकेतत्पात्रद्वयोदकंसमवनीयमातामहपात्रोदकंपितृपात्रस्थसंस्रावेसंनयेत्॥ मातृपार्वणभेदेमातामहपात्रसमवनीतोद-
कंमातृपात्रस्थसमवनीतोदकेतदुदकंपितृपात्रस्यैकीकृतोदकइति॥ तत्संस्रावपात्रंदैविकविप्रादुत्तरतोरत्निमात्रेपोक्षितेदर्भेषुन्युब्जंसकू-
र्चंपितृभ्यःस्थानमसीत्यासादयेत्॥ यद्वा॥ प्रथममपात्रमुत्तानंसंस्रावोदकसहितंमंत्रेणासाद्यतृतीयपात्रेणसकूर्चंपवित्रंतदाच्छादयेत्॥

पक्षद्वयेऽपिगंधादिनाभ्यर्च्यासमासेर्नचालयेन्नचस्पृशेत् ॥ कातीयास्तुशुंधंतामितिभूमिंप्रोक्ष्यपितृषदनमसीतिकुशानास्तीर्यपितृभ्यःस्था
नमसीतिप्रथमंन्युब्जंकृत्वागंधादिदीपांतैरर्चयंति ॥ अथमार्चनावीती ॥ आद्यंतयोरपोयच्छन्गंधाद्यैःपूजनंचरेत् ॥ अमुकशर्मन्यथानामगो-
त्रायंतेगंधःस्वधानमइति ॥ एकविप्रत्वेशर्माणोऽयंवोगंधइत्यादिनात्रिस्त्रिर्गंधदानंशेषंप्राग्वत् ॥ केचिदमीतेगंधाइतिबहुत्वंगंधेआहुः ॥ अ-
र्घ्यदानभिन्नेसर्वत्रस्वधानमइत्यंतंदानम् ॥ अत्रपित्र्यविप्रपूजनेगंधादेःपदार्थानुसमयः ॥ कांडानुसमयोवा ॥ संपूर्णवाचनादिप्राग्वत्कृ-
त्वाचतुष्कोणवर्तुलंचयथाक्रमंवारिणागोमयभस्मादिनावामंडलानिसव्यापसव्याभ्यांकुर्यात् ॥ तत्रनैर्ऋतीमारभ्यैशानीपर्यंतंदैवेईशानी
तोनैर्ऋतीपर्यंतंपित्र्येचप्रादक्षिण्याभ्यांकार्याणि ॥ तत्रपूर्वोक्तपात्राण्यासादयेत् ॥ नायसान्यपिपात्राणिपैत्तलानिनतुकचित् ॥ नचसीस
मयानीहशस्यंतेत्रपुजान्यपि ॥ कांस्यपात्रंविकल्पितम् ॥ पर्णपात्रेषुपलाशमधूकोडुंबरकुटकप्लक्षजानिशस्तानि ॥ कदलीचूतपनसजंबुचंप
कानिमध्यमानि ॥ एवंपात्राण्यासाद्यपितृपूर्वकंपरितोभस्ममर्यादांपितृपूर्वकंविप्राणांकरशुद्धिंचसव्यापसव्याभ्यांकुर्यात् ॥ तत्रापिशंगाइति
रक्षाणइतिमंत्रद्वयंकेचिदाहुः ॥ आचम्यकरशुद्धिजलंपादक्षालनमंडलेक्षिपेत् ॥ अथाग्नौकरणम् ॥ तत्राश्वलायनानांगृह्याग्निमतांव्यतिषं
गेणश्राद्धप्रयोगेगृह्याग्निपक्वचरुणागृह्याग्नावेवकार्यम् ॥ व्यतिषंगाभावेपाणिहोमः ॥ श्रौताग्निमतांदर्शेऽप्यनिषंगाभावात्पाणिहोमएव ॥ पूर्वे
द्युरन्वष्टक्ययोर्दक्षिणाग्नौश्रपणंहोमश्च ॥ निरग्निकानांतुसर्वत्रपाणिहोमएव ॥ आपस्तंबादीनांश्रौताग्निमतांसर्वाधानिनांदक्षिणाग्नौअन्वा

धानिनांगृह्याग्निमान्नवतांन्वगृह्याग्नावेवप्रवासस्थानांनिरग्निकानांच॥ अयाश्वाग्नेमनोज्योतिरुह्युध्यथंव्याहृतिहोमेनोत्यादितेलौकिका-
ग्नौहुत्वाऽग्नेरुत्सर्गः॥ नत्वेषांक्वापिपाणिहोमः॥ पाकस्तुसर्वत्रपचनाग्नावेव॥ कातीयानांगृह्याग्निमतांगृह्याग्निवित्हतपचनाग्नौपाकोऽग्नौक-
रणंतुगृह्याग्नावेव॥ श्रौताग्निमतांसर्वाधानपक्षेदक्षिणाग्नावर्धाधानपक्षेऔपासनाग्नाविविकाशिकायामुक्तम्॥ कातीयानामर्धाधानप-
क्षएवयुक्तइतिभाति॥ निरग्नीनांकातीयानामपसव्यादिनापित्र्यादिद्विजहस्तएवाग्नौकरणं॥ तत्रपक्षद्वयम्॥ देवद्विजकरेएवसव्येनहो-
मः॥ यद्वाऽपसव्येनपित्र्यद्विजपंक्तौप्रथमद्विजकरेइति॥ बह्वृचानांतुपित्र्यद्विजकरेष्वेवप्रतिविप्रंहोमः॥ वाजसनेयिनांत्वेकहोमएवेतिश्रा-
द्धकाशिकायांकातीयसूत्रवृत्तौ॥ केचित्तु पृष्ठोदिविविधानेनाग्निमुत्पाद्याग्नावेवजुह्वति॥ सामगादीनांसाग्नीनामग्नावग्नेरसन्निधाने
दैवकरेपित्र्यकरेवा॥ निरग्नीनांतुदेवद्विजकरएव॥ मृतभार्यस्यापत्नीकस्यप्रथमदेवद्विजकरएवहोमोनपित्र्येइतिसर्वसाधारणम्॥ ॥
अथहोमप्रकारः॥ ॥ बह्वृचानांव्यतिषंगपक्षेऽग्नावग्नौकरणंकरिष्येइतिपृष्ट्वाक्रियतामित्यनुज्ञातोगृह्यपक्वचरुमुद्धृत्यद्विधाविभज्या-
पसव्येनोत्तरभागादवदानसंपदामेक्षणेनादायसोमायपितृमतेस्वधानमः॥ सोमायपितृमतइदंनममेतिहोमत्यागौकृत्वादक्षिणभागात्तु
नस्तथैवावदायाग्नयेकव्यवाहनायस्वधानमइतिहोमत्यागौकुर्यात्॥ सव्येनापसव्येनवामेक्षणमग्नावनुप्रहरेत्॥ यद्वासव्येनस्वाहांतो ५२
क्तमंत्रेणाहुतिद्वयंसोमाग्न्योर्व्यत्यासेनादायजुहुयादिति॥ कातीयानांतुगृह्येश्रपणमकृत्वैवपचनाग्निपक्वमन्नमादायघृताक्तंकृत्वापूर्वं

वत्॥ प्रश्नानुज्ञानंतरंस्मार्तोद्याग्निंपरिस्तीर्यतिस्रः समिध आधायसव्येनाग्नयेकव्यवाहनायस्वाहा॥ सोमायपितृमतेस्वाहेतिमेक्षणेनाहु
तिद्वयंजुहुयात्॥ अपसव्येनवापाणिहोमेपीत्थमेवप्रकारऊह्यो विशेषस्तूक्तः॥ आपस्तंबानामाज्यभागांतेऽधियतामग्नौचक्रियतामिति
प्रश्नेकामंसुधियतामित्यनुज्ञानम्॥ हिरण्यकेशीयानामुद्धरिष्याम्यग्नौकरिष्यामीतिप्रश्नः॥ यन्मेमातेत्यादिमंत्रैः सप्तान्नाहुतयः षडा-
ज्याहुतयइतित्रयोदशाहुतयः॥ मंत्रास्तुविस्तरभयान्नोक्ताः॥ हिरण्यकेशीयानामाज्यभागांतेसोमायपितृमतइत्यादिषोडशमंत्रैः षो
डशाज्याहुतयः॥ षोडशान्नाहुतयश्च प्रतिपार्वणंबोध्याः॥ मंत्रेषुपित्रादिपदोहआज्यान्नपदयोरूहश्चतद्ग्रंथेष्वेवज्ञेयोऽतिविस्तृतत्वान्नो-
च्यते॥ ॥अथपाणिहोमप्रकारः॥ ॥तत्रविप्रपाणावग्नौकरणंकरिष्यइतिप्रश्नः क्रियतामित्यनुज्ञा॥ करिष्यइतिप्रश्नेकुरुष्वेत्यनुज्ञानंप्र
वतीतिसर्वत्राश्वलायनमतम्॥ कातीयादीनांतुभवत्येव॥ आश्वलायनसूत्रवृत्तौतुपाणिहोमेकथमपिप्रश्नः प्रतिवचनंचनकार्यमित्यु
क्तम्॥ सदर्भेपित्र्यविप्रपाणिंसव्येनपरिसमुह्यपर्युक्ष्यमेक्षणेनकरेणवापूर्ववदाहुतिद्वयंसोमायेत्यादिमंत्राभ्यांप्राचीनावीत्येवजुहुयात्
॥तत्रकरेणहोमपक्षेवामहस्तेनदर्भेणदक्षिणकरेउपस्तीर्यदक्षिणेनहविरवदायवामेनाभिघार्यचतुरवत्तत्वादिसंपाद्यं॥ बह्वृचानांसर्वपि-
त्र्यकरेषुहोमः॥ एकोद्दिष्टविप्रकरेहोमः कृताकृतः॥ होमांतेसव्येनपरिसमूहनोक्षणेपाणिहोमेमेक्षणानुप्रहरणंन॥ केचित्पाणिहोमेपरि
समूहनादिकंमेक्षणंचनेच्छंति॥ विप्राश्चपाणिहुतान्नंकर्त्रादेवपूर्वंसव्येनवामास्तुपङ्क्तिमितिमंत्राभिघारितेस्वस्वपात्रेसंस्थाप्य॥ सो-

जनस्थानादन्यत्रान्त्वम्यथयथास्थानमुपविशेयुः ॥ अग्नौकरणशेषंपिंडार्थमवस्थाप्यपित्र्यपात्रेष्वेवसर्वान्नपरिवेषणांतेपरिवेषणीयम्
॥ केचिदग्नौकरणशेषपरिवेषणोत्तरंसर्वान्नपरिवेषणमाहुः ॥ अग्नौकरणशेषंदेवपात्रेषुनदेयम् ॥ कातीयानांतुसाग्नीनामग्नौहोमेदेवपू
र्वंसर्वपात्रेषुशेषदानम् ॥ निरग्नेर्दैवविप्रकरेहोमेपितृपात्रेष्वेवपित्र्यकरेहोमेदेवादिसर्वपात्रेषुहुतशेषदानमितिकाशिका ॥ अन्नंपाणौहुतं
यच्चयच्चान्यत्परिवेषितम् ॥ एकीकृत्यैवभोक्तव्यंपृथक्भक्षोनविद्यते ॥ बौधायनानांतुपाणिहुतेऽन्नेभक्षितेऽन्यान्नपरिवेषणमुक्तम् ॥ अ-
थपूर्वोक्तवद्देवपूर्वंघृताभिघारितपात्रेषुपूर्वोक्तहविष्यान्नपरिवेषणंस्वयंपत्नीवाऽन्योवाकुर्यात् ॥ नापवित्रेणनैकेननहस्तेनचविनाकुशं ॥ नाय-
सेनापिपात्रेणश्राद्धेषुपरिवेषयेत् ॥ व्यंजनादिकंपर्णाद्यंतर्हितहस्तेर्देयम् ॥ दर्व्यादेयंघृतंचान्नंसमस्तव्यंजनानिच ॥ उदकंचैवपक्वान्नंनोद-
र्व्यातुकदाचन ॥ हस्तदत्तंतुनाश्नीयाल्लवणव्यंजनादिकम् ॥ अपक्वंतैलपक्वंचहस्तेनैवप्रदीयते ॥ घृतादिपात्राणिभूमौस्थापयेन्नभोजनपा
त्रे ॥ ओदनेपरमान्नेचपात्रमासाद्यतत्रघृतपूरणेरुधिरतुल्यता ॥ पंक्तौविषमदातुश्चनिष्कृतिर्नैवविद्यते ॥ सर्वदाचतिलाग्राह्याःपितृकृत्येवि
शेषतः ॥ भोज्यपात्रेतिलान्दत्त्वानिराशाःपितरोगताः ॥ हिंगुशुंठीपिप्पलीमरीचिकानिशाकादिसंस्कारार्थान्येवनतुसाक्षाद्भक्षयेत् ॥ परि
वेषणकालेएवतत्सर्वप्रकारमन्नंपिंडार्थंपिंडपात्रेपरिवेषणीयमितिसागरे ॥ अथोपवीतीदेवपात्रेपरितःकुशयवान्विकीर्यपित्र्येतुतिला-
न्विकीर्यान्नंगायत्र्याप्रोक्ष्यतूष्णींपरिषिच्यदक्षिणहस्तउपरिवामोधोदेवे ॥ पित्र्येतुविपरीतइत्येवंस्वस्तिकाकारकराभ्यांपात्रमालभेत् ॥

तत्रमंत्रः॥ पृथिवीतेपात्रंद्यौरपिधानंब्राह्मणस्त्वामुखेऽमृतंजुहोमिब्राह्मणानांत्वाविद्यावतांप्राणापानयोर्जुहोम्यक्षितमसिमामेषांक्षेष्ठा-
अमुत्रामुष्मिँल्लोकेइति अयंमंत्रआपस्तंबकात्यायनादिभिर्नानाविधःपठितोयथासंप्रदायंवाच्यः॥ इत्यभिमंत्र्यअतोदेवेतिवाइदंवि-
ष्णुरितिवाऋचमुक्त्वाविष्णोहव्यंरक्षस्वेतिपित्र्येतुकव्यंरक्षस्वेतिन्युब्जेनकरेणन्युब्जाङ्गुष्ठमनखमन्नेनिवेश्यप्रदक्षिणंनामयेत्
॥पित्र्येत्वप्रदक्षिणम्॥ अत्रकातीयानामपहताइतियवानांदैवेतिलानांपित्र्येपात्रपरितोविकिरणमुक्तं॥ ततोवामकरेणपात्रंस्पृशन्नमुकोवि-
श्वेदेवादेवताइदमन्नंहव्यमयंब्राह्मणआहवनीयार्थेइयंभूर्गयाअयंभोक्तागदाधरइदमन्नंब्रह्मइदंसौवर्णपात्रमक्षय्यवटच्छायेयं॥ अमुक
देवेभ्यइदमन्नंसोपस्करममृतरूपंपरिविष्टंपरिवेक्ष्यमाणंचातृप्तेः स्वाहा॥ हव्यंनमम॥ ॐतत्सदितिसयवदर्भजलंदक्षिणकरेणपात्रवाम
भागेभूमौक्षिपेत्॥ एवंदैविकविप्रांतरेपि॥ ततोयेदेवासइत्युपस्थानम्॥ ततःपित्र्यधर्मेणपितृपात्रालंभांगुष्ठनिवेशनाद्यंतेवामेनपात्र-
मालभ्यपितादेवताएकविप्रत्वेपित्रादयोयथानामगोत्रादेवताइदमन्नंकव्यमित्यादि इदंराजतंपात्रमक्षय्यवटच्छायेयं अस्मत्पित्रेऽ
मुकनामगोत्ररूपायत्रयस्थानेविप्रैक्येऽस्मत्पितृपितामहप्रपितामहेभ्योऽमुकगोत्रनामरूपेभ्यः इदमन्नंसोपस्करममृतरूपंपरिविष्टंपरि
वेक्ष्यमाणंचातृप्तेः स्वधाकव्यंनमोनमम ॐतत्सदितितिलकुशजलंपितृतीर्थेनवामकराधोनीतेनदक्षिणकरेणपात्रदक्षिणेभूमौक्षिपे
त्॥ एवमन्यत्रापियथादैवतमूहः॥ पितृस्थानेऽनेकविप्रत्वेत्रिषुविप्रेषुपित्रेइत्यादिनैकवचनांतेनत्यागः॥ एवमग्रेऽपित्रिषुत्रिषूह्यम्॥ ततो

येचेहेतिसकृदुपस्थानम्॥ अतिथिश्चेद्वृषधर्मेणस्वेष्टदैवतायेइदमन्नमित्यादियेदेवासइत्यादि॥ अपसव्यं देवताभ्यः पितृ० समस्याधा०
अमूर्त० ब्रह्मार्पणं० हरिर्दाता० चतुर्भिश्च० ॐ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु॥ येषामुद्दिष्टंतेषामक्षय्यप्रीतिरस्तु॥ इतितिलोदकमुत्सृजेत्॥ सव्यं
एकोविष्णु० अन्नहीनंक्रियाहीनंमंत्रहीनंचयद्भवेत्॥ तत्सर्वमच्छिद्रंजायतामित्युक्त्वाविप्रैर्जायतांसर्वमच्छिद्रमित्युक्तेऽनेनपितृयज्ञेनपि-
तृरूपीजनार्दनवासुदेवःप्रीयतामितितिलकुशजलमुत्सृजेदित्याचारः॥ केचिद्ब्रह्मार्पणमित्यादिसंकल्पोत्सर्गेसव्यमेकोविष्णुरित्यादावप-
सव्यंकुर्वंतितत्रब्रह्मार्पणमित्येकोविष्णुरित्यनयोःसंकल्पयोर्विभागेसव्यापसव्यविभागेचप्रत्यक्षवचनानुपलंभाद्यथाचारंकार्यम्॥-
अकृतेसंकल्पेऽन्नंविप्रानस्पर्शयेयुः॥ ईशानवि० गयायै० गदाधराय० पुंडरीकाक्षायनमः इतिनत्वापितृपूर्वंविप्रकरेषुजलेदत्तेविप्रास्तेनान्नंप्रो-
क्ष्यत्रिर्गायत्र्याभिमंत्रयेयुः॥ कर्तासव्येनपितृपूर्वमापोशनार्थमुदकंदत्वासव्याहृतिकांगायत्रींत्रिःसकृद्वोक्त्वामधुवाताइतितृचंसकृदुक्त्वा
मधुमधुमध्वितित्रिरुक्त्वोतत्सद्यथासुखंजुषध्वमितिवदेत्॥ विप्राश्चबलिदानवर्ज्यंनित्यवदापोशनंकृत्वाकर्त्राचश्रद्धायांप्राणेनिविष्टोमृतं-
जुहोमि शिवोमाविशाप्रदाहायप्राणायस्वाहेत्यादिपंचमंत्रेषूच्यमानेषुपंचप्राणाहुतीः कृत्वाब्रह्मणिमआत्मामृतत्वायेत्युच्यमानेषष्ठींकुर्युः
ततोमौनिनोसुखशब्दंचापल्यंवर्जयंतःसशेषंभुंजीरन्॥ दधिक्षीरघृतपायसानितुनिःशेषम्॥ आपोशनकरेविप्रेसंकल्पाच्छिद्रभाषणात्॥ २४
निराशाःपितरोयांति॥ आपोशनंदक्षिणभागेकार्यं॥ नतुवामभागे॥ पुनराप्यापोशनंसुरापानसमम्॥ आपोशनमकृत्वान्नंप्रदेयन्नैवक

र्हिंचित्॥ विप्रैर्बलिदानंनकार्यं॥ केचिदाज्येनकुर्वंतितन्न॥ पायसाज्यमाषान्नैर्बलिदाननिषेधात्॥ विप्राश्चवामकरेणान्नंनस्पृशेयुः॥ नपदा-
भाजनंस्पृशेयुः॥ संपादितमेववस्तुकरादिनायाचेयुर्नासंपादितम्॥ अन्नगुणदोषान्नकीर्तयेयुः॥ कर्ताचानिषिद्धान्नभोक्तुःपितुश्चात्मनश्च
प्रियंप्रयच्छन्तत्तदन्नमाधुर्यादिगुणकीर्तनेनप्ररोचयन्दद्मीत्यवदन्याचितंयच्छन्भुंजानानपश्यन्हविर्गुणानपृच्छन्दैन्याश्रुपात
क्रोधादिकमकुर्वन्जलंपाययन्छनैर्भोजयेत्॥ उच्छिष्टाःपितरोयानिपृच्छतोलवणादिकम्॥ अथसव्येनैवसव्याहृतींगायत्रींत्रिरुक्त्वापोरु
षंकृणुष्वपाजोरक्षोहणमित्याद्याराक्षोघ्नीःपितृलिंगकानीन्द्रसोमसूक्तंपावमानीसूक्तान्यप्रतिरथसंज्ञमाशुःशिशानसूक्तम्॥ विष्णुब्रह्म
रुद्रादिस्तोत्रादिकंमोक्षधर्मान्श्रावयेत्॥ असंभवेगायत्रीजपंकुर्यात्॥ वीणावंशध्वनिंचापिविप्रेभ्यःसन्निवेदयेत्॥ मंडलब्राह्मणंपा
व्यंनाचिकेतत्रयंतथा॥ त्रिमधुत्रिसुपर्णंचपावमानयजूंषिच॥ आशुःशिशानसूक्तंचअग्नयेकव्यवाहनम्॥ प्रोदपादौबहिःकृत्वोबहिर्जानु
करोऽपिवा॥ अंगुष्ठेनविनाश्नातिमुखशब्देनवापुनः॥ पीतावशिष्टतोयादिपुनरुत्थत्यवापिबेत्॥ खादितार्धंपुनःखादेन्मोदकादिफलादिक
म्॥ मुखेनवाधमेदन्नंनिष्ठीवेद्भाजनेऽपिच॥ इत्थमश्नन्द्विजःश्राद्धंहत्वागच्छत्यधोगतिम्॥ श्राद्धपंक्तौतुभुंजानोब्राह्मणोब्राह्मणंस्पृशेत्
॥ तदन्नमत्यजन्भुक्त्वागायत्र्यष्टशतंजपेत्॥ पात्रेविप्रांतरोच्छिष्टसंसर्गेतन्निरस्यहस्तंप्रक्षाल्यभुक्त्वास्नात्वाद्विजशतंजपेत्॥ उच्छिष्टभोज
नेसहस्रंजपेत्॥ भुंजानेषुतुविप्रेषुप्रमादात्स्रवतेगुदम्॥ पादकृच्छ्रंततःकृत्वाअन्यंविप्रंनियोजयेत्॥ अथविप्रवमने॥ तत्रपित्रादिविप्रव-

मनेलौकिकाग्निस्थापनचरुनिर्वापाज्यभागांतेनामगोत्रपूर्वकमग्नौपितृनावाह्यवैश्वदेविकवमनेदेवानावाह्यसंपूज्यान्नत्यागंकृत्वाप्राणा
यस्वाहेत्यादिमंत्रैर्द्वात्रिंशदाहुतीर्जुहुयात्॥पुनःश्राद्धंवाकुर्यादितिपक्षद्वयम्॥पक्षद्वयेपींद्रायसोमेतिसूक्तजपोनित्यः॥अनयोःपक्षयोर्व्य
वस्थोच्यते॥वैश्वदेविकविप्रवमनेहोमएवनपुनःश्राद्धम्॥पिंडदानात्प्राक्पित्र्यविप्रवांतौतद्दिनेउपवासंकृत्वापरेद्युःपुनःश्राद्धंकार्यम्॥
इदंसपिंडीकरणमहैकोद्दिष्टमासिकाब्दिकश्राद्धेष्वेव॥दर्शादौतुवमनेतद्दिनएवामेनश्राद्धंकार्यं॥एवमष्टकान्वष्टकापूर्वेद्युःश्राद्धेष्वपि॥तत्राम
श्राद्धेसाग्नेर्बह्वृचस्यव्यतिषंगादियथोक्तप्रयोगासंभवात्सांकल्पिकविधिनादर्शान्वष्टकापूर्वेद्युःश्राद्धान्यामेनकार्याणि॥तत्तल्लोपप्रायश्चित्तं
वानिबंधोक्तंकर्तव्यमितिभाति॥वृद्धिश्राद्धेपिंडरहितसंक्रांत्यादिश्राद्धेनित्यश्राद्धेचवमनेआवृत्तिरेव॥तीर्थश्राद्धेदर्शवदामेनैव॥महालयश्रा
द्धेपार्वणस्थानीयविप्रवमनेपुनरावृत्तिः॥एकोद्दिष्टस्थानीयविप्रवमनेहोमएवेतिभाति॥वैश्वदेविकविप्रवमनेसर्वश्राद्धेषुहोमएवेत्युक्तमेव
॥होमपक्षेआवृत्तिपक्षेचसर्वत्रसूक्तजपोनित्यइत्यप्युक्तम्॥भोजनांतेप्राचीनावीतीतृप्ताःस्थेतिविप्रान्पृष्ट्वातृप्ताःस्मइतिप्रत्युक्तोगायत्रीं
मधुवाताइतितृचमक्षन्नमीतिचश्रावयित्वाऽथवाऽक्षन्नमीत्येतदंतेतृप्तिप्रश्नंकृत्वाश्राद्धंसंपन्नमितिपृष्ट्वासुसंपन्नमित्युक्तःपरिवेषणका
लेनुस्मरणेधुनापिंडार्थंसर्वान्नादुद्धृत्यविकिरार्थंचोद्धृत्यान्नशेषैश्चकिंकार्यमितिपृच्छेत्सद्विजान्॥तेइष्टैःसहभोक्तव्यमितिप्रत्युक्तिपू
र्वकंप्रदद्युःसकलंतस्मैस्वीकुर्युर्वायथारुचि॥कातीयैस्तुतृप्तान्ज्ञात्वावक्ष्यमाणप्रकारेणविकिरंदैवेपित्र्येचदत्वाविप्रेभ्यःपितृपूर्वकंस-

कृदपोदत्वागायत्रींमधुमतींश्चश्रावयित्वातृप्तिमश्नःसंपन्नमिश्नश्चकार्यः॥ एवंशाखांतरेप्युत्तरापोशनात्पूर्वमेवविकिरदानम्॥ बह्वृचानां-
तुपिंडांतेएवविकिरः॥ हिरण्यकेशीयेराचांतेउक्तः॥ ततउच्छिष्टभागधेयोन्नंदीयतामित्युक्त्वाविप्राःपात्रस्थंभक्तशेषंदैविकंदक्षिणेपैतृकंवा
मेवबहिःकृत्यापितृपूर्वदत्तमुत्तरापोशनममृतापिधानमसीतिकुर्युः॥ पिंडदानंत्वाचांतेष्वनाचांतेषुवाविप्रेषुकार्यम्॥ विप्राश्चमुखप्रक्षालन
पूर्वकंहस्तप्रक्षालनादिशरावादौकुर्युर्नकांस्यताम्रपात्रयोःशूद्रोदकेनाचम्यकयानइतित्वृचंजपेयुः॥ ॥अथपिंडदानम्॥ ॥तच्चार्चनोत्त
रमग्नौकरणोत्तरंभोजनोत्तरंविकिरोत्तरंस्वधावाचनोत्तरंविप्रविसर्जनोत्तरमितिषट्पक्षाःस्मृत्युक्ताः॥ तेषांशाखाभेदेनव्यवस्थेतिसिंधुः
॥ तत्राश्वलायनानांभुक्तवत्स्वनाचांतेष्वाचांतेषुवाविप्रेषुपिंडदानंततोविकिरः॥ आपस्तंबहिरण्यकेशीयादीनांविप्रविसर्जनांतेपिंडदानम्॥
कातीयानांविकिरोत्तरमाचांतेष्वनाचांतेषुवा॥ तत्राग्निहोमेग्निसमीपेपाणिहोमेविप्रसमीपेबह्वृचानांपिंडदानम्॥ अन्येषांप्रायोविप्रसमी
पएव॥ तत्रद्विजोच्छिष्टादुत्तरतोव्याममात्रेरत्निमात्रेवापिंडदानंसंकल्प्यबह्वृचानामेककरेणान्येषांकराभ्यांधृतेनस्फ्येनखादिरकाष्ठेनदर्भ
मूलेनवापहताअसुराइतिमंत्रंप्रतिलेखंपठन्नाग्नेय्यग्रंप्रत्यगपवर्गंपार्वणसंख्ययारेखामेकांह्न्यादिकांवोल्लिख्यप्रत्येकमभ्युक्षेत्॥ पिं
डसंकल्परेखाकरणेचसव्यापसव्ययोर्विकल्पः॥ अत्रकातीयैर्येरूपाणीतिमंत्रेणाग्नौकरणाग्नेरुल्मुकंरेखादक्षिणतोनिधेयम्॥ रेखासु
सकृदाच्छिन्नंबर्हिर्दक्षिणाग्रमास्तीर्यशुंधंतांपितरःशुंधंतांपितामहाइत्यादिमंत्रैस्तिलोदकम् बर्हिष्यासिंचेत्॥ अत्रकातीयानांपितर

ध.सिं. ममुकनामगोत्राववनेनिक्ष्वेत्यादिमंत्राः॥ अग्नौकरणशेषयुतसर्वान्नेनमधुसर्पिस्तिलमिश्रेणपिंडान्वर्त्याकारयित्वारेखायांपराचीनपाणिनापितृ तृ.प.उ.
२६ तीर्थेनपित्रादिभ्यःपिंडान्दद्यात्॥ एतत्तेऽस्मत्पितर्यथानामगोत्ररूपयेचत्वामत्रानुपित्रेऽमुकनामगोत्ररूपायायंपिंडःस्वधानमस्तेभ्यश्चगयायां
श्रीरुद्रपदेदत्तमस्त्वित्यादिमंत्रैरूहेन॥ अत्रकेषांचित्पिंडपात्रावनेजनंपात्रन्युब्जीकरणंच॥ केचित्पिंडेषुमाषान्नंवर्जयंति॥ ततोलेपभाकृतृप्त-
येहस्तलेपंपिंडदर्भमूलेषुनिमृज्यात्रपितरोमादयध्वंयथाभागमावृषायध्वमितिपिंडान्सकृदनुमंत्र्यसव्यपार्श्वेनोदङ्ङावृत्यथाशक्तिप्राणा-
न्नियम्यपर्यावृत्यामीमदंतपितरइतितथैवानुमंत्र्यसव्येनपिंडशेषमाघ्रायानम्यान्यपवित्रेधृत्वाऽपसव्येनशुंधंतामित्यादि॥ यथासूत्रंजल-
निनयनंपूर्ववत्कुर्यात्॥ अत्रभुक्तशेषान्नाभावेद्रव्यांतरेणपिंडदानंकार्यं कपित्थबिल्वकुक्कुटांडामलकबदराणांमध्येशक्तितोऽन्यतमप्रमाणाः
पिंडाः॥ केचित्पार्वणपिंडत्रयेयथोत्तरंप्रमाणाधिक्यमाहुः॥ तथाहस्तलेपाभावेऽपिदर्भेषुहस्तंनिमृज्यादेवेतिमेधातिथिः॥ एकोद्दिष्टश्राद्धेषुद-
र्भलेपांनेतिसुमंतुः॥ अत्रनीवींविस्रस्याभ्यंजनादीनिकेचित्॥ पिंडपूजनांतउपस्थानात्प्राक्नीवींविस्रंसइतिसागरे॥ अथास्मत्पितरमुकना-
मगोत्ररूपाभ्यंक्ष्वेतियथालिंगमंत्रावृत्त्यापिंडेषुतैलघृतंवाऽभ्यंजनंदर्भैर्दत्वातथैवांक्ष्वेतिकज्जलंदद्यात्॥ आपस्तंबानामादावंजनंततोभ्यं-
जनं॥ एतद्वःपितरोवासइतिमंत्रंप्रतिपिंडंपठन्वासोवादशांवात्रिगुणसूत्रंवाप्रतिपिंडंदद्यादितिहेमाद्रिः सकृन्मंत्रंपठन्सकृदेवदद्यादि- २६
त्यन्ये॥ कातीयैस्तुमंत्रेणप्रतिपिंडंनामगोत्राद्युच्चार्यत्रिगुणंसूत्रंदेयम्॥ ततःकशिपूपबर्हणेनिवेद्यास्मत्पित्रेसइतिचतुर्थ्याक्षतगंधपु-

ध्यधूपदीपसर्वप्रकारकनैवेद्यतांबूलदक्षिणादिभिः पिंडपूजांसव्येनापसव्येनवाकुर्यात् ॥ यत्किंचित्पच्यतेभक्ष्यंभोज्यमन्नमगर्हितम् ॥ अनिवे
द्यनभोक्तव्यंपिंडमूलेकथंचन ॥ ततोनमोवः पितरइषइत्यादिमंत्रैः पिंडानुपस्थायोत्तानहस्तेनपरेतनइतिमंत्रेणसकृदुक्तेनयुगपत्सर्वोद्वासयेत्
॥ ततोदक्षिणाग्निहोमपक्षेऽग्नेतमद्याश्वमित्यग्निसमीपमागत्ययदंतरिक्षमितिमंत्रेणगार्हपत्योपस्थानम् ॥ औपासनेहोमपक्षेगार्हपत्यप
दरहिततन्मंत्रेणोपस्थानम् ॥ इदंबह्वृचानामेव ॥ पाणिहोमेतुतेषामपिनास्त्येव ॥ वीरंमेदत्तपितरइतिमंत्रेणमध्यममेकंपिंडंपार्वणद्वयेमध्य
मपिंडद्वयमन्वष्टक्यादौमध्यमपिंडत्रयमादायपत्न्यैदद्यात् ॥ पत्नीआधत्तपितरइतिमंत्रेणसकृत्पठितेनैवपिंडमेकमनेकंवाप्राशयेत् ॥ आप
स्तंबस्त्वपांत्वौषधीनांरसंप्राशयामि ॥ सूत्रकृतागर्भंधत्स्वेतिमध्यमपिंडंपत्न्यैप्रयच्छति ॥ प्राशनमंत्रः ॥ सएव ॥ यथेहपुरुषोऽसदितिपाठ
मात्रंविद्यते ॥ इत्थमेवकात्यायनानां ॥ इदंभार्यायाः पिंडप्राशनंप्रजाकामत्वएव ॥ केचिन्नित्यमाहुः ॥ भार्यानेकत्वेपिंडंविभज्यप्रतिपत्निमंत्रेण
प्राशयेत् ॥ पार्वणद्वयेपिंडद्वयंद्वाभ्यांदेयम् ॥ पत्नीबहुत्वेगुणतोवयसाचयोग्यायैपिंडोदेयः ॥ बह्वीनांयोग्यत्वएकस्मिन्दर्शेएकस्याअन्यस्मि
न्नपरस्याइति ॥ पत्नीरुग्णान्यदेशस्थागुर्विणीसूतिकापिवा ॥ तदातंजीर्णवृषभश्छागोवाभोक्तुमर्हति ॥ इतरोजलेक्षिपेत् ॥ पुत्रादिकामनाभा
वेक्षिपेदग्नौजलेपिवा ॥ पिंडांस्तुगोजविप्रेभ्योवायसेभ्यःप्रदापयेत् ॥ तीर्थेश्राद्धेसदापिंडान्क्षिपेत्तीर्थेसमाहितः ॥ अथपिंडोपघाते ॥ श्वसृगा
लखरैःस्पृष्टः पिंडोभिन्नःप्रमादतः ॥ मार्जारमूषकैःस्पृष्टश्चांडालपतितादिभिः ॥ प्राजापत्यंचरेत्स्नात्वापुनःपिंडान्यथाविधि ॥ पाकांतरेणतेन

पाकेनवापिंडदानमात्रंपुनःकार्यं॥ नसर्वश्राद्धवृत्तिरितिसर्वसंमतम्॥ काकस्पर्शेतुनदोषः॥ ॥अथपिंडनिषेधः॥ ॥विवाहव्रतचूडासु
वर्षमर्धंतदर्धकम्॥ संस्कारेषुतथाऽन्येषुवृद्धिमात्रेचमासकं॥ पिंडदानंमृदास्नानंनकुर्यात्तिलतर्पणम्॥ श्राद्धांगतर्पणंनित्यतर्पणंचतिलैर्न
कार्यमित्यर्थः॥ महालयेगयायांपित्रोःप्रत्यब्देयस्यकस्यापिमृतस्यसपिंडीषोडशमासिकांतेषुप्रेतकृत्येषुकृतमंगलोपिपिंडान्दद्यात्॥ केचि
त्त्वाब्दिवार्षिकेप्याहुः॥ पिंडयज्ञेचयज्ञेचसपिंड्यांदद्यान्तेरेवच॥ तथाविकृतावन्वष्टकादौयत्रपुनःपिंडदानविधिर्यत्रवापूर्वेद्युःश्राद्धेपिंड
पितृयज्ञविकृतित्वंतत्रापिनपिंडदाननिषेधइतिसिंधुः॥ तेनाष्टकाश्राद्धेऽपिननिषेधइतिभाति॥ अयंचमंगलोत्तरंपिंडदानतिलतर्पणनि-
षेधस्त्रिपुरुषसपिंडानामितिभाति॥ अथपिंडोद्वासनांतेविकिरोदेयः॥ उपवीतीदैविकद्विजसन्निधौसदर्भभूमौ॥ असोमपाश्चयेदेवाइति
मंत्रेणसजलयवमन्नंविकिरेत्॥ प्राचीनावीतीपित्र्यद्विजसन्निधौसदर्भभूमौ॥ येअग्निदग्धायेअनग्निदग्धाइतिऋचासतिलमन्नंविकी-
र्याग्निदग्धाश्चयेजीवायेप्यदग्धाःकुलेमम॥ भूमौदत्तेनतृप्यंतुतृप्तायांतुपरांगतिमितिकातीयसौत्रमंत्रेणसतिलजलेनाप्लावयेत्॥ पिंडवद्वि
किरोऽपिसार्ववर्णिकान्नस्यैव॥ केचिदसोमपाइतिदैवविकिरंदत्वाऽसंस्कृतप्रमीतायेतिपौराणमंत्रेणपित्र्यंदत्वायेअग्निदग्धाइत्यृचात्यग्र
च्छिष्टपिंडंकुशोपरिदद्यादित्याहुः॥ हस्तौप्रक्षाल्यद्विराचम्यान्यपवित्रेधृत्वाहरिंस्मरेत्॥ विकिरंपृथक्निष्कास्यकाकेभ्यउत्सृजेदितिकाशि-
का॥ देवद्विजहस्तेशिवाआपःसंत्वित्यादिभिरपोगंधपुष्पयवान्दत्वाभूमौतेषुत्यक्तेष्वन्येऽक्षताआशीरर्थंदेयाः॥ एवंपित्र्यहस्तेष्वपसव्येनापो

गंधपुष्पतिलदानादिकृत्वासव्येनामुकगोत्रशर्माहमभिवादयामि॥अस्मद्गोत्रंवर्धतामित्यादि॥केचिदत्रपित्र्यहस्तेगंधतिलादिदानंसव्येना
हुः॥कातीयास्तुहस्तेऽक्षत दानांतेऽक्षय्योदकंदत्वा॥ अघोराःपितरःसंत्वित्युक्त्वाभिवादनं॥दातारोनोभिवर्धतामित्यादिकमाहुः॥एवमा
शिषोगृहीत्वाक्षतान्मूर्धनिधृत्वास्वयंशिष्यादिभिर्वाभोजनपात्राणिचालयित्वाऽचामेत्॥अनुपनीतोनारीचासजातिश्चनचालयेत्॥
सव्येनदेवपित्र्येचस्वस्तिवाचनंदेवेभ्यःस्वस्तीतिब्रूतपितृभ्योऽमुकनामगोत्रादिभ्यःस्वस्तीतिब्रूतेति॥ततःसव्यापसव्याभ्यांतत्तदुच्चारपू
र्वकमक्षय्योदकदानं॥ततोन्युब्जपात्रमुत्तानंकृत्वाततःपरंसर्वमुपवीत्येवकुर्यात्॥द्विजेभ्यःसकर्पूरतांबूलादिदत्वापितृपूर्वकंनामगोत्राद्यु
च्चार्यदक्षिणांदद्यात्॥अमुकशर्माहममुकनामगोत्रपित्रादिस्थानोपविष्टायविप्रायरजतदक्षिणांप्रतिपादयामीत्यादिदैवेस्तुवर्णं॥अशक्तौ
तूभयत्रयज्ञोपवीतंदक्षिणा॥दक्षिणाःपांत्वित्युक्त्वास्वधांवाचयिष्येइतिपृष्ट्वा॥वाच्यतामित्युक्तेपितृपितामहेत्याद्युच्चार्यस्वधोच्यतामित्यु
क्त्वास्तुस्वधेतितैरुक्तेपिंडसमीपेजलंनिषिच्यस्वधासंपद्यतामितिसंपत्तिंवाचयेत्॥कातीयेसूत्रेदातारोनोभिवर्धतामित्याशिषोर्थनंस्व
धावाचनंन्युब्जपात्रोत्तानीकरणंदक्षिणादानंचेतिक्रमः॥ततोदेवादिप्रीतिंवाचयित्वापिंडस्थानेऽक्षतादिक्षिप्त्वासव्येनैववाजेवाजेइतिमंत्रे
णोत्तिष्ठंतुपितरोविश्वेदेवैःसहेतियुगपत्क्रमेणपितृपूर्वंविप्रान्स्पृशन्विसृजेत्॥आमावाजस्येतिप्रदक्षिणीकृत्य॥ततोदातारोनोभिवर्धता
मित्यादिवरयाचनं॥येषांविसर्जनांतेपिंडदानंतेषामाचांतेषुसौमनस्यदक्षिणादिकाक्षय्यस्वधावाचनांतेदातारोनोभिवर्धतामित्यादिततःपिं

उद्दीनादीतिक्रमः॥ हिरण्यकेशीयानां पिंडदानादिप्रयोगो विस्तृतत्वान्नोक्तः॥ विप्रैर्वरे दत्ते स्वादुषंसद०॥ ब्राह्मणासः पित०॥ इतिमंत्रौ पठेत्
॥ विप्रा इहैवस्त० आयुः प्रजामिति वदेयुः॥ आशीर्भिर्नंदितो विप्रान्पादाभ्यंगादिना संतोष्य नत्वाद्य मे सफलं जन्म०॥ मंत्रहीनं०॥ यस्य स्मृत्ये-
त्यादि विष्णुस्मरणपूर्वकं कर्मार्पयित्वा विप्रान्समापयेत्॥ अष्टौ पदान्यनुव्रज्य दक्षिणीकृत्य चाग्रतः॥ दीपहस्तेन निर्वाप्य पवित्रत्यागपूर्वक-
म्॥ पादशुद्धिं द्विराचामेदुच्छिष्टोद्वासनं ततः॥ बह्वृचो वैश्वदेवं तु यथाविधि चरेत्ततः॥ ततस्तु वैश्वदेवांते सभृत्यसुतबांधवः॥ भुंजीताति-
थिसंयुक्तः सर्वं पितृनिषेवितं॥ श्राद्धशेषान्नं शिष्याय ज्ञातिभ्यश्च देयम्॥ न शूद्राय॥ द्विजभुक्तावशिष्टं तु शुचिभूमौ निखानयेत्॥ अत्र
पर्वादौ निषिद्धमाषाद्यपि भोक्तव्यं वैधत्वेन निषेधाप्रवृत्तेरिति केचित्॥ अनिषिद्धभोजनेनापि श्राद्धशेषभोजनविधिसिद्धिरित्यन्ये॥ श्राद्ध-
शेषभोजनाकरणे दोषः॥ श्राद्धदिने उपवासनिषेधाच्छ्राद्धशेषाभावे पाकांतरेण भोजनम्॥ एकादश्यादाववघ्राणं यत्र तूपवासो नावश्यकस्त-
त्रैकभक्तं॥ श्राद्धशेषं दिवैव भोक्तव्यं न रात्रौ तेन नक्तव्रते वघ्राणमेव॥ श्राद्धावशिष्टभोक्तारस्ते वै निरयगामिनः॥ सगोत्राणां सकुल्यानां-
ज्ञातीनां च न दोषभाक्॥ ब्रह्मचारियतिविधवानां नित्यं निषिद्धं॥ ज्ञातिगोत्रसंबंधिभिन्नगृहे श्राद्धशेषभोजने प्राजापत्यं प्रायश्चित्तं॥ य-
तीनां वपनं लक्षप्रणवजपश्च गरायोगिनो वा श्राद्धशेषं गृहिणो न दोषाय॥ न शूद्रं भोजयेत्तस्मिन्गृहे यत्नेन तद्दिने॥ श्राद्धशेषं न शूद्रेभ्यः प्र-
दद्यादखिलेष्वपि॥ ॥ इति श्रीमदनंतोपाध्यायसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचिते धर्मसिंधुसारे पार्वणश्राद्धप्रक्रिया॥ ॥ अथ श्राद्धदिने वै

श्वदेवनिर्णयः ॥ तत्र तावच्छ्रौताग्निमतां बह्वृचानां श्राद्धात्पूर्वं पृथक्पाकेन वैश्वदेवः ॥ स्मार्ताग्निमतां निरग्निकानां बह्वृचानां श्राद्धांत एव ॥ श्राद्धशेषेण
पृथक्पाकेन वा ॥ कातीयानां तु स्मार्तश्रौताग्निमतां श्राद्धीयपाकेन पूर्वमेव ॥ निरग्निकानामंते श्राद्धशेषेण पृथक्पाकेन वा ॥ तैत्तिरीयाणां तु साग्नि
कानां सर्वेषामादौ वैश्वदेवः ॥ पंचमहायज्ञाश्चांते ॥ अन्येषामादावंते वेति विकल्पः ॥ तैत्तिरीयाणामेव वैश्वदेवात्पंचयज्ञा भिन्नाः ॥ सर्वशाखिनां
वृद्धिश्राद्धे पाकेन क्रियमाणे पूर्वमेव वैश्वदेवः ॥ बह्वृचानामंते वा पूर्वं वा ॥ आमादिना वृद्धिश्राद्धे सर्वेषां पूर्वमंते वेति भाति ॥ नित्यश्राद्धे पूर्वमेव ॥
एकादशाहाद्येकोद्दिष्टेषु साग्निरनग्निश्च सर्वोऽपि श्राद्धशेषं द्विजाधीनं कृत्वा पाकांतरेणैव वैश्वदेवादि कुर्यात् ॥ ॥ अथ नित्यश्राद्धम् ॥ ॥
वार्षिकादिश्राद्धदिने श्राद्धात्पश्चात्तेनैव पाकेन पाकांतरेण वा नित्यश्राद्धं कार्यं ॥ नित्यश्राद्धीयसर्वदैवतानां प्रथमश्राद्धे प्रवेशो प्रसंगसिद्धिरेव ॥
तथा च दर्शादिषु महालयाष्टकादिषु नित्यश्राद्धलोप एव ॥ एतच्च देवहीनं दर्शवत्षड्दैवतं द्वादैवतं वा विप्रं निमंत्र्य देशकालाद्यन्नियमहीनम् ॥
पुनर्भोजनब्रह्मचर्यादिकर्तृभोक्तृनियमरहितं यादृशतादृशेनैकान्निषिद्धान्नेन दिवैव रात्रौ प्रहरपर्यंतं वा कार्यम् ॥ स्वस्याशक्तौ पुत्रादिना सूत
कदर्शादिवल्लोपः ॥ वृद्ध्युत्तरं मंडपोत्थापनावधि सापिंडैर्न कार्यम् ॥ नित्यवैश्वदेवांतर्गतपितृयज्ञान्मनुष्ययज्ञात्प्रागेव भाति ॥ तत्र दर्शवत्
षट्पितृन्देवहीनानुच्चार्य नित्यश्राद्धं करिष्ये इति शिष्यादिश्चेद्यजमानस्या पितृपितामहेत्याद्युच्चार्य संकल्पयेत् ॥ पितॄणामिदमासनमित्यास
नं नित्यश्राद्धे क्षणः क्रियतामिति क्षणः ॥ पूर्वोच्चारितान् अयं वो गंध इत्येवं गंधादिभिर्विप्रमभ्यर्च्य वर्तुले चतुरस्रे वा मंडले पात्रेऽन्नं परिविष्य पृथ्वीते

पात्रमित्यादिब्रह्मार्पणांतंदर्शवत्॥ भोजनांतेदक्षिणांदत्वानवादत्वानमस्कारेणविसर्जयेत्॥ विप्रस्यान्नादेरभावेयथाशक्त्यन्नमुत्सृज्य
षोढाविभज्यास्मत्पितृपितामहेत्यादिचतुर्थ्यंतंषट्दैवताउच्चार्येदमन्नंस्वधानममेतित्यजेत्॥ तदन्नंविप्रायगोभ्योवादद्यात् जलादौवात्या
ज्यम्॥ अन्नत्यागस्यापिलोपेआवन्नत्रमरुतइतिऋचोदशवारंजपः॥ ॥इतिनित्यश्राद्धविधिः॥ ॥अथश्राद्धानुकल्पाः॥ ॥अनेकवि-
प्रालाभेदेवस्थानेशालग्रामादिकंस्थापयित्वैकविप्रेपित्रादित्रयंमातामहादिसहितदेवताषट्कंवावाह्यसर्वंश्राद्धंकार्यमित्युक्तम्॥ सर्वथावि
प्रालाभेदर्भबटुश्राद्धमित्याद्यप्युक्तम्॥ अथामश्राद्धम् ॥तत्रकेनचित्संकटेनपाकासंभवेजातकर्मणिचग्रहणनिमित्तकश्राद्धेचामश्रा-
द्धंकार्यम्॥ सपिंडीश्राद्धंमासिकंप्रतिवार्षिकंमहालयाष्टकान्वष्टकादिश्राद्धंचामेननकार्यं॥ शूद्रस्यतुदशाहपिंडादिश्राद्धमात्रमामेननकदा
पिपाकेनतत्रपितॄनुद्दिश्यामुकश्राद्धंसदैवंसपिंडमामेनहविषाकरिष्ये॥ इतिसंकल्पः॥ अन्यःप्रयोगःपूर्वोक्तएव॥ पाकप्रोक्षणस्थानेआम
प्रोक्षणं॥ आवाहनेउशंतस्त्वेतिमंत्रेहविषेअत्तवेइत्यत्रहविषेस्वीकर्तवेइत्यूहः॥ भस्ममर्यादांतंप्राग्वत्॥ विप्रहस्तेषुतंडुलैरग्नौकरणं॥ अ
न्नाच्चतुर्गुणंद्विगुणंसमंवातत्तदामंपात्रेषुसंस्थाप्यपाणिहोमशेषंपिंडार्थंसंस्थाप्यपात्रेषुदत्वापृथ्वीतेपात्रमित्यादि॰ इदमामंहव्यंकव्यमि-
त्यादीदमाममृतरूपंस्वाहेत्यादि॥ यथाधर्ममध्वित्यंतंप्राकृतंयथासुखंजुषध्वमित्यस्यापोशनप्राणाहुतितृप्तिप्रश्नानांलोपः॥ संपन्नवाच
नांतेन्नशेषप्रश्नलोपः॥ सर्वमतेतंडुलैःसक्तुभिर्वापिंडदानंकेचिद्गृहसिद्धान्नेनपायसेनवापिंडानाहुः॥ एवंविप्रसमीपेपिंडदानांतेनमो-

वः पितरइषेइत्यत्रोपस्थानमंत्रइषेस्थानेआमद्रव्यायेत्यूहः ॥ पिंडोद्वासनांतेपिंडजातीयद्रव्येणविकिरदानम् ॥ आमश्राद्धेस्वस्तीतिब्रूते-
निवर्ज्यं ॥ वाजेवाजेइतिमंत्रेतृप्तायातेतिस्थानेतर्प्यययातेत्यूहः ॥ ततःप्रागवच्छेषंसमापयेत् ॥ आमश्राद्धंद्विजैःपूर्वाण्हेकार्यम् ॥ शूद्रैरप
राण्हएव ॥ अमान्नाभावेहिरण्यश्राद्धमप्येवमेव ॥ संकल्पादौसर्वत्रहिरण्यपदमामपदस्थानेयोज्यम् ॥ आमवद्धेमप्रोक्षणम् ॥ अन्नवइ-
त्यादिमंत्रत्रयोहःप्रागवदेव ॥ तंडुलादिभिर्होमोऽग्नौकरणंहिरण्यमन्नादष्टगुणंचतुर्गुणंद्विगुणंसमंवादेयं ॥ हिरण्यश्राद्धेऽपिदक्षिणाऽ-
स्त्येव ॥ श्राद्धीयमामंहेमवाद्विजदत्तंयथेष्टंविनियोज्यं ॥ शूद्रदत्तंतुभोजनादन्यत्रविनियोज्यं ॥ श्राद्धीयामेनपंचयज्ञाःश्राद्धेचनकार्या
॥ हेमश्राद्धेआमश्राद्धेच पिंडदानविकल्पात्सांकल्पविधिनाप्यनहूयम् ॥ सांकल्पिकेचसमंत्रकावाहनार्घ्याग्नौकरणपिंडदानविकिरास-
य्यस्वधावाचनप्रश्नाइत्येतत्सप्तकंवर्ज्यं ॥ तत्रामुकश्राद्धमामेनहविषाहिरण्येनवासांकल्पविधिनाकरिष्यइतिसंकल्पः ॥ शूद्रगृहेन्यदीय-
मपिक्षीराद्यपिनभक्ष्यम् ॥ किमुततदीयमामान्नादितद्गृहेपक्वान्नंनभोज्यमिति ॥ तस्माच्छूद्राल्लब्ध्वाद्विजगृहेपक्त्वाभक्ष्यं ॥ ॥ इत्यामश्राद्धहे
मश्राद्धविधिः ॥ ॥ अथपक्वान्नद्रव्यकसांकल्पिकविधिः ॥ तत्रयेषुसंक्रांतियुगमन्वादिषुवृद्ध्युत्तरकालिकदर्शादिषुवापिंडदानंनिषिद्धं
तत्रसर्वत्रसांकल्पिकविधिः ॥ यत्रापिंडदानादिबहुविस्तृतंश्राद्धमनुष्ठातुमशक्तः ॥ सोऽपिसांकल्पिकंकुर्यात् ॥ तद्यथा ॥ अमुकश्राद्धंसां
कल्पिकविधिनाऽन्नेनहविषाकरिष्यइतिसंकल्प्य ॥ तृतीयक्षणदानांतंपूर्ववत्कृत्वाऽर्घ्यदानंसमंत्रकावाहनंचवर्जयेत् ॥ देवानावाहया

मीतिपितॄनावाहयिष्यामीत्येवावाह्यगंधादिपूजनादिभस्ममर्यादांते; अग्नौकरणंवर्जयित्वापरिवेषणादिसंपन्नवचनांतेउत्तरापोशानंविकिरपिं
डदानवर्जमक्षय्यवचनांतंकृत्वास्वधांवाचयिष्येस्वधोच्यतामितिवाक्यरहितंसर्वंपूर्ववत्समापयेत्॥ ॥इतिसांकल्पिकप्रयोगः॥ ॥
अथान्येप्यनुकल्पाः॥ तत्रद्विजाद्यभावेदर्भबटुविधानेनपिंडदानमात्रमुक्तं॥ अथवाद्रव्यविप्रयोरभावेपक्कान्नस्यपैतृकसूक्तेनहोमःकार्यः
॥यद्वाश्राद्धदिनेप्राप्तेभवेन्निरशनःपुमान्॥ किंचिद्दद्यादशक्तोवाउदकुंभादिकंद्विजे॥ तृणानिवागवेदद्यात्पिंडान्वाप्यथनिर्वपेत्॥ तिल
दर्भैःपितॄन्वापितर्पयेत्स्नानपूर्वकम्॥ अथवातृणभारंदहेद्धान्यंवातिलान्स्वल्पांदक्षिणांवाद्विजायदद्यात्॥ अथवासंकल्पादिसर्वंश्रा
द्धप्रयोगंपठेत्॥ सर्वाभावेवनंगत्वोर्ध्वबाहुःस्वकक्षंदर्शयन्निदंपठेत्॥ नमेऽस्तिवित्तंनधनंनचान्यच्छ्राद्धोपयोगिस्वपितॄन्नतोऽस्मि॥
तृप्यंतुभक्त्यापितरोमयैतौभुजौकृतौवर्त्मनिमारुतस्येति॥ प्रभासखंडेऽन्येपिमंत्राउक्ताइत्यनुकल्पाः॥ ॥अथश्राद्धभोजनेप्रायश्चि
त्तानि॥ दर्शश्राद्धेषट्प्राणायामाः॥ महालयादिश्राद्धेषुत्रिवर्षोर्ध्वप्रतिवार्षिकेषुचषट्प्राणायामाः॥ गायत्र्यादशकृत्वोभिमंत्रितस्यजल-
स्यपानंवा॥ एवमन्येष्वप्यनुक्तप्रायश्चित्तश्राद्धेषूक्तजलपानमेव॥ वृद्धिश्राद्धेप्राणायामत्रयं॥ जातकर्मादिचूडांतसंस्कारांगवृद्धिश्राद्धे
सांतपनकृच्छ्रंजातकर्मांगश्राद्धेचांद्रायणंवा॥ अन्यसंस्कारांगश्राद्धेउपवासः॥ सीमंतसंस्कारेतत्संस्कारांगश्राद्धेचचांद्रायणं॥ आपदि
दशाहांतनवसंज्ञकश्राद्धेषुएकादशाहेचश्राद्धभोजनेप्राजापत्यकृच्छ्रम्॥ द्वादशाहिकसपिंडीश्राद्धेऊनमासेचपादोनकृच्छ्रः॥ द्वितीयमा

सिकत्रैपक्षिकोनषाण्मासिकोनाब्दिकेष्वर्धकृच्छ्रः॥ अन्यमासिकेषु प्रथमाब्दिके वर्षांतःसपिंडनश्राद्धे च पादकृच्छ्रः॥ उपवासो वा॥ गुरवेद्र-
व्यं दातुः श्राद्धभोजने सर्वत्रोक्तार्धं॥ जपशीले तदर्धं अनापद्यूनमासांतेषु चांद्रायणं प्राजापत्यं च॥ द्विमासाद्युक्तचतुर्षु पादोनकृच्छ्रः॥ त्रिमा
सादिषु पूर्वोक्तेष्वर्धकृच्छ्रः॥ प्रथमाब्दिके पादोनकृच्छ्रः॥ द्वितीये तृतीयाब्दिके एकोपवासः॥ क्षत्रियश्राद्धे एतद्द्विगुणम्॥ वैश्यश्राद्धे त्रिगुणम्॥
शूद्रश्राद्धे सर्वत्र चतुर्गुणं॥ चांडालविषजलसर्पपश्वादिहतपतितक्लीबादिनवश्राद्धे चांद्रायणं॥ एकादशाहांतं पराकश्चांद्रं च द्वादशाहा
दौ पराकः॥ द्विमासादिचतुर्ष्वतिकृच्छ्रः॥ अन्यमासिकेषु कृच्छ्रः॥ आब्दिके पादः॥ अभ्यासे सर्वत्र सर्वं द्विगुणं॥ आमहेमश्राद्धे सांकल्पिके च
तत्तदुक्तप्रायश्चित्तार्धं॥ यतिश्च ब्रह्मचारी च पूर्वोक्तप्रायश्चित्तं कृत्वोपवासत्रयं प्राणायामशतं घृतप्राशनं चाधिकं चरेत्॥ अनापदि द्विगु
णं चरेत्॥ दर्शादौ गृहिवदेव॥ ब्रह्मचारिणश्चौलसंस्कारे भोजने कृच्छ्रः॥ सीमंते चांद्रं॥ अन्येषूपवासः॥ एकादशाहश्राद्धभोजने चांद्रं॥ पुनः
संस्कारश्चेति हेमाद्रिः॥ ॥ अथ क्षयाहश्राद्धे विशेषः॥ ॥ तत्र यस्य पित्रादेर्मरणं यन्मासे यत्पक्षे यत्तिथौ तद्दिनं तस्य मृताहस्तत्र पित्रादित्रि
दैवत्यं वार्षिकं श्राद्धं पुरूरवार्द्रवदेवसहितं कार्यं॥ न चात्र सपत्नीकत्वं पित्रादीनां॥ नाप्यत्र मातामहादित्रयं॥ अत्र तिथिद्वैधे निर्णयो रात्रावपि
कार्यत्वं ग्रहणदिने तत्स्मासौ निर्णयो मलमासादिनिर्णयो दर्श दिने तत्स्मासौ निर्णयः॥ शुद्धिश्राद्धनिर्णयश्च श्राद्धकालनिर्णयप्रसंगेन पूर्वोक्तो
ऽनुसंधेयः॥ पारणे मरणे चैव तिथिस्तात्कालिकी मतेति वचनात्॥ मरणकालिकतिथेरपराण्हादिव्याप्त्यादिकश्राद्धनिर्णयो ज्ञेयः॥ पित्रोः प्र

यमाद्याब्दिकश्राद्धंविभक्तैर्भ्रातृभिः पृथक्कार्यम् ॥ अविभक्तत्वेज्येष्ठेनैव ॥ मातृमृताहेमात्रादित्रिदैवत्यंश्राद्धम् ॥ मातापित्रोर्मृताहैक्येपूर्वंपि
तुःश्राद्धंकृत्वास्नात्वामातुःश्राद्धंकार्यम् ॥ एवमेकदिनेपित्रोर्मरणेनमातुर्भर्त्रासहदाहकरणेऽपिज्ञेयम् ॥ सहगमनेत्वेकमेवपाकंकृत्वापितृ
मातृपार्वणद्वययुतंश्राद्धम् ॥ षट्पिंडाअर्घ्याश्चविश्वेदेवास्तुनभिन्नाः ॥ सहगमनेसुवासिनीमरणेचविप्रपंक्तौसुवासिनीमधिकांभोजये
त् ॥ सुवासिन्यैकुंकुमादिस्त्र्यलंकारान्दद्यात् ॥ सर्वत्रस्त्रीणांश्राद्धेवस्त्रयज्ञोपवीतगंधादिकमेवविप्रेभ्योदेयम् ॥ नकुंकुमादि ॥ एवंसाप-
त्नमातुर्मातामहतत्पत्न्योर्मातुलस्यपितृव्यतत्पत्न्योर्भ्रातुःश्वश्रूश्वशुरयोर्गुरोःपितृष्वसृमातृष्वसृभार्यायाभर्तुर्भगिन्यादेश्चैतेषामपुत्रत्वेपार्वण
विधिनैवप्रतिवार्षिकंश्राद्धंकार्यं ॥ केचित्पितृमातृमातामहमातामहीव्यतिरिक्तानांसर्वेषामेकोद्दिष्टविधानेनैवेत्याहुः ॥ अत्रदेशाचारानु
सारेणव्यवस्था ॥ पित्रादिवार्षिकदिनेपितृव्यादिवार्षिकप्राप्तौस्वयंपित्रादिश्राद्धंकार्यं ॥ पितृव्यादिश्राद्धंतुपुत्रशिष्यादिद्वाराकार्यम् ॥ दि
नांतरेवास्वयंकार्यं ॥ संन्यासिनोप्याब्दिकादिपुत्रःकुर्यात्सपार्वणं ॥ प्रथमेवर्षेवर्षांतसपिंडनपक्षेमृताहात्पूर्वदिनेसपिंडनमब्दपूर्तिश्राद्धं
चकृत्वापरेद्युर्वार्षिकंकार्यं ॥ ॥ अथक्षयाहाज्ञानेनिर्णयः ॥ ॥ यस्यमृतस्यदेशांतरमरणादिनामासोज्ञायतेतस्यतन्मासेदर्शेशुक्लैकाद
श्यांकृष्णैकादश्यांवाप्रतिवार्षिकश्राद्धं ॥ मृततिथिर्ज्ञातामासोनज्ञातस्तदामार्गशीर्षेमाघेवाभाद्रेवाऽषाढेवातत्तिथौवार्षिकम् ॥ तिथिमा-
सयोरज्ञानेयत्दिनेदेशांतरंप्रस्थितस्तन्मासदिवसौग्राह्यौ ॥ प्रस्थानदिनादेरज्ञानेमृतवार्ताश्रवणतिथिमासौ ॥ प्रस्थानवार्ताश्रवण-

योर्मासज्ञानेतिथेरज्ञानेतन्मासेदर्शादौ ॥ प्रस्थानादिमासविस्मरणे तिथिविस्मरणेमार्गशीर्षादिषूक्तचतुर्षुतत्तिथौवार्षिकम् ॥ मरणत
च्छ्रवणप्रस्थानानांदिनमासयोरज्ञानेमाघस्यमार्गशीर्षस्यवादर्शेश्राद्धंद्वादशादिवर्षप्रतीक्षोत्तरप्रतिकृतिदाहेदाहदिनेवार्षिकादि ॥
अथश्राद्धविघ्नेनिर्णयः ॥ ॥ निमंत्रणोत्तरंविप्रस्यसूतकेमृतकेवाप्रासेआशौचंन ॥ निमंत्रणंचद्वितीयक्षणरूपंसमंत्रकंग्राह्यं ॥ मलौ
किकमितिभाति ॥ कर्तुरुक्तपाकपरिक्रियोत्तरमाशौचाभावः ॥ पाकपरिक्रियाचसमंत्रकंपाकप्रोक्षणमित्याहुः ॥ कर्तुर्गृहेभोजनारंभोत्तरंज
ननेमरणेवाभोजनशेषंत्यक्त्वापरकीयजलेनाचामेत् ॥ ममतुप्रतिभातिसर्वस्याप्याशौचापवादस्याननन्यगतिविषयत्वात्संकटाभावेपा-
कपरिक्रियोत्तरमपिकर्तुराशौचेतदंतेश्राद्धम् ॥ भोक्तुरुक्तभोजनारंभात्प्रागाशौचज्ञानेऽन्योनिमंत्रणीयः ॥ भोजनारंभोत्तरमाशौचेतु-
कर्ताथैवश्राद्धंसमापनीयम् ॥ भोक्तातुभोजनांतेआशौचप्रकरणेवक्ष्यमाणप्रायश्चित्तंकार्यं ॥ संकटेतुपूर्वोक्तमितियुक्तंचेद्ग्राह्यं ॥ अ
थस्मिंधौपाकोत्तरमाशौचाभाववचनस्यकर्तृमात्रपरत्वाद्भोक्तुःप्रायश्चित्तमाशौचेवोक्तंतद्यथा ॥ ब्राह्मस्याशौचेश्राद्धेसकृत्कामतोभो
जनेसांतपनकृच्छ्रं ॥ अभ्यासेमासंकृच्छ्रंचरेत् ॥ अज्ञानाद्दिप्रादीनांजाताशौचानामन्नभक्षणेएकाहंत्र्यहंपंचाहंसप्ताहंक्रमेणाभोज
नप्रांतेपंचगव्यप्राशनंचअभ्यासेद्विगुणम् ॥ आशौचंतुब्राह्मणादीनामाशौचेयःसकृदेवान्नमश्नातितस्यतावदाशौचंतदंतेप्रायश्चि
त्तंकुर्यादितिविष्णूक्तंज्ञेयम् ॥ श्राद्धकालेऽन्यकालेचतत्समंवेतिज्ञेयम् ॥ दातृभोक्तृभ्यामुभाभ्यामाशौचंनज्ञातंचेन्नदोषः ॥ आशौ

चमध्ये श्राद्धदिनपाते आशौचांते एकादशाहे कार्यम् ॥ एकादशाहो मलमासे चेन्मले ऽपि कार्यम् ॥ तत्रातिक्रमे शुद्धमासे ॥ एतन्मासिके म
ति वार्षिके तु वर्ज्यम् ॥ दर्शादीनां तु पंचमहायज्ञादिवल्लोप एव नाशौचांते कर्तव्यत्वम् ॥ नापि प्रायश्चित्तम् ॥ आशौचं विना दर्शादीनां लोपे ऽप्यु
पवासादिरूपं प्रायश्चित्तमेव न कालांतरे ऽनुष्ठानम् ॥ एकादशाहे ऽसंभवे ऽमावास्यायां कृष्णशुक्लैकादश्योर्वा वार्षिकम् ॥ मासिकं चोदकुंभं च य
द्यदंतरितं तद्भवेत् ॥ तत्तदुत्तरसातंत्र्यादनुष्ठेयं प्रचक्षते ॥ केचिदाब्दिकमप्यंतरितं दर्शादिकालासंभवे ऽग्रिममासे तत्तिथौ कार्यमित्याहुः
॥ आशौचोत्तरं व्याध्यादिविघ्ने विस्मृतौ चैवमेव ॥ केचिद्व्याध्यादिविघ्ने पुत्रादिना तद्दिने एवान्येनाब्दिकमाहुः ॥ ॥ अथ भार्यारजोदोषे ॥ ॥
तत्र दर्शयुगादिमन्वाद्यष्टकान्वष्टकादिश्राद्धानि पाककर्त्रंतरसत्त्वे ऽन्येन तद्दिने कार्याण्यन्यथा ऽमादिद्रव्येण ॥ कालादर्शे दर्शश्राद्धं पंचमे ह
नीति पक्षांतरमाह ॥ सकृन्महालयस्तु दर्शे भार्यारजसि मुख्यकालातिक्रमभिया तत्रैव कार्यः ॥ एवमाश्विनशुक्लपंचम्यंतकाले ऽप्यूह्यम् ॥
अष्टम्यादौ सकृन्महालये भार्यारजोदोषे न कार्यः ॥ कालांतरसत्त्वादित्यादि महालयप्रकरणोक्तमनुसंधेयम् ॥ मत्याब्दिकं मासिकं रजोदोषे
ऽपि तद्दिन एव कार्यमित्येकः पक्षः ॥ पंचमे ऽहनि कार्यमित्यपरः पक्षद्वये ऽपि ग्रंथसंमतिः शिष्टाचारसंमतिश्च ॥ भार्यांतरसत्त्वे तद्दिन एवेति स
र्वसंमतम् ॥ तद्दिनेकरणपक्षे श्राद्धकाले रजस्वलादर्शनादिकं वर्ज्यम् ॥ तेन तादृशगृहासंभवे स्वसपिंडस्य पाककर्तुरसंभवे च पंचमे ऽहनी ३२
ति पक्षः श्रेयान् ॥ अपुत्रस्त्रीरजोदोषे भर्तुराब्दिकादिकं पंचमे ऽहनि कुर्यान्न त्वन्यद्वारा तद्दिने ॥ अथ पतिमुद्दिश्याग्निप्रवेशे ॥ तत्र सहग

मनभेदेन विप्राणां ॥ क्षत्रियादेस्तु सहगमनमनुगमनं च ॥ एकचित्यारोहणं दंपत्योः सहैव मंत्रवद्दाहः सहगमनं ॥ भर्तुः समंत्रकदाहोत्तरं पृथक्
चितावग्निप्रवेशोऽनुगमनम् ॥ तत्रोभयत्रापि तिथ्यैक्ये एकदिने एव तंत्रेण पाकादि कृत्वा दर्शवत् षट्पिंड षडर्घ्य विप्रभेदयुत पितृमातृपा-
र्वणद्वयविशिष्टं श्राद्धं कार्यम् ॥ विश्वेदेवास्तु न भिन्ना भिन्ना वा ॥ तिथिभेदेऽपि श्राद्धदिनैक्ये एवमेव ॥ तिथिभेदाच्छ्राद्धदिनभेदे तु वा-
र्षिकादि पृथगेव कार्यम् ॥ केचित्तु सहगमने तिथिभेदेऽपि भर्तुः क्षयाहश्राद्धदिने एव पत्न्याः श्राद्धं न तु दिनांतर इत्याहुस्तदल्पकालव्यव-
धाने योज्यम् ॥ न तु द्वित्र्यादितिथिव्यवधाने ॥ ॥ अथ श्राद्धसंपाते निर्णयः ॥ ॥ तत्र पित्रोर्मृताहैक्ये पूर्वं पितुः श्राद्धं ततः पाकभेदेन मातु-
रित्युक्तम् ॥ गृहदाहादिना सपिंडानां युगपन्मरणे संबंधसामीप्यक्रमेण श्राद्धानि पाकभेदेन पृथक् कुर्यात् ॥ पृथक्पाकेन भिन्नश्राद्धाशक्तौ
तंत्रेणाग्रपणं कृत्वा श्राद्धं कुर्यात्पृथक्पृथक् ॥ क्रमेणैकदिनमरणे मरणक्रमेण ॥ तत्रैकदिने एकस्य त्रयाणां श्राद्धानि न कुर्यात् ॥ वार्षिकश्राद्ध-
त्रयमासिकश्राद्धद्वयं स्वयं कुर्यात् ॥ तृतीयादिश्राद्धादिना कारयेद्दिनांतरे वा कुर्याच्छ्राद्धं कृत्वा तु तस्यैव पुनः श्राद्धं न तद्दिने ॥ नैमित्तिकं तु कर्त-
व्यं निमित्तोत्पत्त्यनुक्रमात् ॥ तथा षण्णवतिश्राद्धेषु समानदेवताकत्वे तंत्रेण श्राद्धानि ॥ अधिकदेवताकत्वे पृथक् श्राद्धानि ॥ वार्षिकमासिको-
दकुंभश्राद्धेषु नित्यश्राद्धं दर्शादिश्राद्धं च देवतानां भेदात्पृथक्कार्यम् ॥ महालये तीर्थश्राद्धे दर्शादिषण्णवतिषु च नित्यश्राद्धप्रसंगसिद्धिः ॥ मा-
सिकेनोदकुंभश्राद्धस्य प्रसंगसिद्धिः तत्र प्रसंगसिद्धिस्थले दर्शादिकं प्रासंगिकश्राद्धमेव संकल्पपूर्वकं सांगमनुष्ठेयम् ॥ प्रसंगसिद्धं तु नि-

त्यादिकंनसंकल्पादावुच्चार्यमितिलोपापरपर्यायएवप्रसंगसिद्धिपदेनोच्यते॥ तत्रसिद्धौतुप्रकारद्वयंभाति॥ दर्शव्यतीपातश्राद्धयोस्तंत्रा
नुष्ठानेषट्पुरुषानुद्दिश्यदर्शश्राद्धंव्यतीपातश्राद्धंचतंत्रेणकरिष्यइतिसंकल्प्यदर्शपातश्राद्धयोर्देवार्थेक्षणःकरणीयइतिदैवंनिमंत्र्यद
र्शपातश्राद्धयोःपित्राद्यर्थेक्षणःकरणीयइतिवर्गद्वयार्थेविप्रद्वयादिकंनिमंत्र्यैकमेवश्राद्धंकार्यमित्येकःप्रकारः॥ अथवापूर्ववत्संकल्प्य
दैवेतंत्रेणैकमेवविप्रंनिमंत्र्यषोडशमासिकतंत्रवत्॥ दर्शश्राद्धेक्षणःकरणीयइतिदर्शविप्रनिमंत्रणानंतरंव्यतीपातश्राद्धेक्षणइतिविप्रां
तरंनिमंत्र्यविप्रचतुष्टयादिषुतंपातश्राद्धेपिंडाभावात्॥ षडर्घ्यपिंडयुतंश्राद्धमेकेनैवपाकेनकार्यमित्यपरःप्रकारः॥ एवंचचतुरादिश्रा
द्धानांतंत्रेऊह्यम् अत्रपक्षद्वयेविचार्ययुक्ततरपक्षःसद्भिरनुष्ठेयः॥ पूर्वंमहालयस्ततोदर्शः॥ दर्शवार्षिकमहालययोःप्राप्तौपूर्ववार्षिकंत-
तोमहालयस्ततोदर्शइतिनिर्णयंपाकभेदेन॥ विस्तरोमहालयप्रकरणेमयूखेतुसपिंडकेनदर्शश्राद्धेनापिंडकस्यव्यतीपातादिश्राद्धस्यैक
देवताकस्यप्रसंगसिद्धिरेव॥ नतत्रसिद्धिस्तत्रोदाहरणंतुपातसंक्रांत्यादिरित्युक्तम्॥ यत्तुनष्टक्येनपितृमातृवार्षिकमासिकयोःप्रसंग
सिद्धिरित्युक्तम्॥ तन्महालयेनवार्षिकादिसिद्ध्यापत्त्याबहुग्रंथविरुद्धम्॥ यत्रचदर्शवार्षिकश्राद्धादौदेवताभेदाच्छ्राद्धभेदस्तत्रानिमित्तानि
यतिश्राद्धपूर्वानुष्ठानकारणमितिवाक्यात्॥ पूर्वंवार्षिकंततोदर्शः॥ यत्सर्वान्प्रेत्यैकरूप्येणैकदानमाप्नोतितदनियतानिमित्तकंवार्षिकंमा ३३
सिकंवापूर्वंकार्यमितिवाक्यार्थः॥ वार्षिकमासिकादीनांसंपातेपितृपूर्वकत्वसंबंधसामीप्यादिकंचानुपदमेवोक्तम्॥ दर्शमहालययोःसंपा

तेपूर्वंमहालयस्ततोदर्शः॥ दर्शेवार्षिकमहालययोःप्राप्तौपूर्ववार्षिकंततोमहालयस्ततोदर्शइतित्रयंपाकभेदेनविस्तरोमहालयप्रकरणे
तथाकाम्यतंत्रेणनित्यस्यतंत्रेणश्राद्धस्यसिध्यति॥ अथसंक्रांत्ययनद्वयविषुवद्वययुगादिमन्वादिमाघकृष्णत्रयोदशीश्रोत्रियागमनप्र
युक्तमघाभरणीमघायुक्तत्रयोदशीवैधृतिव्यतीपातोपरागपुत्रोत्पत्तिनिमित्तकालक्षयोगानिमित्तकश्राद्धानि॥ प्रौष्ठपदीभिन्नसर्वपौ
र्णमासीश्राद्धानिचैतानिश्राद्धानिपिंडरहितानिसांकल्पविधिनाकार्याणि॥ एतेषुदर्शवत्षट्पुरुषोद्देशः॥ नैतेषामेककालसंपातेतंत्रे
णासिद्धिः॥ नित्यश्राद्धस्यप्रसंगसिद्धिः॥ उपरागश्राद्धस्यभिन्नकालत्वेपृथगनुष्ठानम्॥ उपरागश्राद्धेनसंक्रांतिदर्शादिश्राद्धानांप्रसंग
सिद्धिरितिप्रथमपरिच्छेदेमतांतरमुक्तम्॥ पुत्रोत्पत्तिनिमित्तकश्राद्धस्यनवदेवताकत्वात्पृथगनुष्ठानं॥ नत्वहेम्नैवकार्यं॥ नत्वामेनना-
प्यन्नेनेति॥ इतिश्राद्धसंपातेनिर्णयः॥ ॥अथतिलतर्पणम्॥ ॥तत्त्वयच्छ्राद्धेयावंतःपितरस्तर्पितास्तावत्पितृगणोद्देशेनतच्छ्राद्धांगत्वे-
नतिलैस्तर्पणंकार्यम्॥ तत्रकालनियमः॥ पूर्वेतिलोदकंदर्शेमत्यब्देतुपरेहनीत्यादितदयंनिष्कर्षः॥ दर्शश्राद्धेश्राद्धात्पूर्वंश्राद्धांगतिलतर्प-
णम्॥ तत्रविप्रनिमंत्रणोत्तरंपाकारंभोत्तरंवाब्रह्मयज्ञकरणेब्रह्मयज्ञांगनित्यतर्पणेनैवदर्शांगतिलतर्पणस्यसिद्धिः॥ ततःपूर्वेवैश्वदे-
वोत्तरंवाब्रह्मयज्ञकरणेश्राद्धीयषट्पुरुषोद्देशेनश्राद्धांगतर्पणंकृत्वाश्राद्धारंभःकार्यः॥ प्रत्याहिकंसर्वपितृतर्पणंतुब्रह्मयज्ञकालेकार्य
म्॥ एवंयुगादिमन्वादिसंक्रांतिपौर्णमासीवैधृतिव्यतीपातश्राद्धेषुदर्शवत्पूर्वमेव॥ तीर्थश्राद्धेसर्वपित्रुद्देशेनपूर्ववार्षिकश्राद्धपरेद्युरेवश्रा

द्वीयदेवतात्रयोद्देशेन ॥ वार्षिकश्राद्धदिने नित्यतर्पणं तिलैर्नकार्यम् ॥ सकृन्महालयेसर्वपित्रुद्देशेनपरेद्युरेव ॥ अन्येषुमहालयपक्षेष्वष्टका न्वष्टकापूर्वेद्युः श्राद्धेषुमाघ्यावर्षाधोदयगजच्छायाषष्ठीभरणीमघाश्राद्धेषुहिरण्यश्राद्धेचानुव्रज्यतर्पणंश्राद्धीयदेवतोद्देशेनश्राद्धसंपातेतु यदितत्प्रसंगासिद्धिस्तदानदीयमेवतर्पणम् ॥ तत्रत्वंतुपूर्वतर्पणावत्तांत्त्वश्राद्धानांसमसंख्यत्वेआदावंतेवातर्पणम् ॥ विषमसंख्यत्वेबह्वनु-रोधेन ॥ संक्रांतियुगग्रहणेपित्रोः श्राद्धेदर्शेव्यतीपातेपितृव्यादिश्राद्धेमहालयेचनिषिद्धेऽपिदिनेश्राद्धांगतिलतर्पणंकार्यमितिकेचित् ॥ अन्येतुसर्वश्राद्धांगतर्पणेकोऽपितिथ्यादिनिषेधोनेत्याहुः ॥ ॥ अथश्राद्धांगतर्पणनिषेधः ॥ ॥ वृद्धिश्राद्धसपिंड्योश्चप्रेतश्राद्धेष्वनुमासिके ॥ संवत्सरविमोकेचनकुर्यात्तिलतर्पणं ॥ तत्रतर्पणप्रकारः ॥ परेहनितर्पणेस्नात्वातर्पणंकृत्वानित्यस्नानंप्रातःसंध्यांचकुर्यात् ॥ यद्वानित्यस्नानप्रातःसंध्योत्तरंश्राद्धांगतर्पणंसंबंधनामगोत्ररूपाणिद्वितीयांतान्युच्चार्यस्वधानमस्तर्पयामीतिबहुवचनैर्दक्षिणहस्तेनान्यैरंजलिनात्रिस्त्रिस्तर्पयेत् ॥ प्रत्यंजलिमंत्रावृत्तिः ॥ एवंनित्यतर्पणेपिज्ञेयम् ॥ अथब्रह्मयज्ञांगेनित्यतर्पणेतिलतर्पणनिषेधकालः ॥ रविभौमभृगुवारेषुप्रतिपत्षष्ठ्येकादशीसप्तमीत्रयोदशीषुभरणीकृत्तिकामघासुनिशिसंध्यासुगृहेजन्मनक्षत्रेशुभकार्यदिनेऽन्यदीयेशोभनयुतगृहेषुमन्वादिषुयुगादिषुगजच्छायायामयनद्वयेचतिलतर्पणंमृदास्नानंपिंडदानंचनकार्यंकेचिदयनद्वययुगादिमन्वादिषुतिलतर्पणंनदोषायेत्याहुः ॥ विवाहव्रतचूडासुवर्षमर्धंतदर्धकमन्यत्रसंस्कारेमासंमासार्धंवातिलतर्पणादिवानित्यतर्पणं

कार्यं॥ ॥ अथतिथ्यादिनिषेधापवादः॥ ॥ तीर्थेतिथिविशेषेचगयायांप्रेतपक्षके॥ निषिद्धेऽपिदिनेकुर्यात्तर्पणंतिलमिश्रितमिति॥ तिथि
विशेषोष्टकादिरितिमयूखे॥ अत्रकात्यायनानांकेषांचिन्नदिदापरेऽहनिब्रह्मरण्यादौविसर्जनांतेनश्राद्धांगतर्पणाचारोनदृश्यतेतन्मूलंमृ-
ग्यं॥ क्षयाहश्राद्धदिनेनित्यतर्पणेतिलग्रहणंतुबहुग्रंथविरुद्धम्॥ अथनांदीश्राद्धंयद्वक्ष्यंतत्पूर्वार्धेप्रपंचितम्॥ एतच्चोपनयनादिनि-
त्यकर्मसुपूर्वेद्युः कार्यंजातकर्मादिनिमित्तकर्मसुतत्क्षणएव॥ तत्रदेशकालौसंकीर्त्यसत्यवसुसंज्ञकाविश्वेदेवानांदीमुखामातृपितामहीप्र-
पितामह्योनांदीमुख्यःपितृपितामहप्रपितामहानांदीमु०॥ मातामहमातुःपि०पत्नीसहितानांदीमु०॥ एतानुद्दिश्यपार्वणविधानेनसांपि-
डंनांदीश्राद्धंकरिष्येइतिसंकल्पः॥ अर्घ्यकालेनवैववपात्राण्यासाद्यतेषुद्वौद्वौकुशौनिधाय॥ यवोऽसिसोमदेवत्यइतिपूर्वोक्तोहेनयवानो-
प्योशंतस्त्वेतिद्वयोर्द्वयोरावाह्यामुकविश्वेदेवाःप्रीयंतांनांदीमुखाःमातरःप्रीयंतांनांदीमुखाःपितामह्यःप्रीयंतामित्यादिनायथालिंगंपात्राणिपुरतोन्यसे-
त्॥ नांदीमुखामातरइदंवोऽर्घ्यमित्यादिनायथालिंगंद्वाभ्यांमर्घ्यपात्रंविभज्यदेयम्॥ द्विर्द्विर्गंधदानं॥ चतुर्थ्यंतानुद्दिश्यस्वाहाहव्यंनममेत्यादिदेव-
वदन्नदानम्॥ पिंडदानकालेनांदीमुखाभ्योमातृभ्यःस्वाहानांदीमुखाभ्यःपितामहीभ्यःस्वाहेत्येवंमंत्रकंकुर्यात्॥ विन्यासादश्पिंडान्दद्यात्॥
॥ अत्रानुमंत्रणंकृताकृतम्॥ एवंसर्वंपित्र्यमपिसव्यादिनादेवधर्मेणैवकार्यमित्यादिसर्वंपूर्वार्धेज्ञेयम्॥ तत्रानुक्ताविशेषएवात्रोक्तः
॥ ॥ अथविभक्ताविभक्तनिर्णयः॥ ॥ तत्रश्राद्धाधिकारनिर्णयेजीवत्पितृकनिर्णयेचप्रायेणोक्तम्॥ विशेषस्तूच्यते॥ विभक्तधना

ध. सिं. नांभ्रात्रादीनांसंबंधधर्माः पृथगेव ॥ सपिंड्यंतमेतकर्मषोडशमासिकानिचैकस्यैवेत्यादितुप्रागुक्तम् ॥ अविभक्तानांतुधननिरपेक्षाणिस्नान- तृ. प. उ
३५ संध्याब्रह्मयज्ञमंत्रजपोपवासपारायणादीनिनित्यनैमित्तिककाम्यानिपृथगेव ॥ अग्निसाध्यश्रौतस्मार्तनित्यकर्माण्यपिपृथगेव ॥ पितृपा-
कोपजीवीस्याद्भ्रातृपाकोपजीविकइतिपक्षांतरंकात्यायनादिपरम् ॥ पंचमहायज्ञमध्येदेवभूतपितृमनुष्ययज्ञाज्येष्ठस्यैव ॥ पाकभेदेआ-
श्वलायनानांवैश्वदेवभेदोविकल्पेन ॥ ज्येष्ठेनाकृतेवैश्वदेवेकनिष्ठस्यपाकसिद्धौतेनतूष्णींकिंचिदन्नमग्नौक्षिप्त्वाविप्रायदत्वाभोक्तव्यमि-
तिकेचित् ॥ देवपूजातुपृथगेकत्रवा ॥ प्रतिवार्षिकदर्शसंक्रांतिग्रहणादिश्राद्धानिज्येष्ठस्यैव ॥ तीर्थश्राद्धाद्यपियुगपत्सर्वेषामविभक्ता-
नांप्राप्तावेकस्यैवभेदेनप्राप्तौभिन्नम् ॥ एवंगयाश्राद्धेऽपियोज्यम् ॥ काम्यदानहोमादौद्रव्यसाध्येभ्रात्राद्यनुमत्याधिकारः ॥ मघात्र-
योदशीश्राद्धंपृथगेवेत्युक्तम् ॥ ॥ अथतीर्थश्राद्धम् ॥ ॥ तत्रगंगादितीर्थप्राप्तावर्घ्यावाहनद्विजांगुष्ठनिवेशनतृप्तिप्रश्नविकिरवि-
सर्जनदिग्बंधवर्ज्यंसकृन्महालयवत्सर्वपितृगणोद्देशेनधूरिलोचनसंज्ञकविश्वेदेवसहितम् ॥ तीर्थश्राद्धंकुर्यात् ॥ अग्नौकरणंकृ-
ताकृतम् ॥ करणपक्षेतीर्थजलसमीपेश्राद्धंचेत्तदाप्राकृतमंत्रयुतंतीर्थजलेकार्यं ॥ अन्यथाहस्तादौ ॥ पिंडानांतीर्थेप्रक्षेपएवप्रतिप-
त्तिः ॥ अत्रतीर्थवासिनएवविप्राविगुणाअपिमुख्याः ॥ तदभावेऽन्ये ॥ अत्रश्राद्धीयदेशेऽन्नादिद्रव्येचकाकश्वादिभिर्दृष्टेऽपिनदोषः ३५
॥ तीर्थश्राद्धांगतर्पणंदर्शवत्पूर्वंकार्यं ॥ देशकालौसंकीर्त्यसर्वपितृगणमुच्चार्यएतेषाममुकतीर्थप्राप्तिनिमित्तकंतीर्थश्राद्धंसपिंडंसदैवं

सद्यः करिष्ये इति संकल्पः ॥ धूरिलोचनविश्वेदेवादिसर्वं सकृन्महालयवत् ॥ तीर्थयात्रायां साग्नेः सपत्नीकस्यैवाधिकारः ॥ निरग्निक
स्यत्वपत्नीकस्यापि ॥ स्त्रियाः स्नानदानतीर्थयात्रानामस्मरणादिकं पुत्राद्यनुमत्यैव ॥ सधवाया यात्रादिपत्या सहैव ॥ ॥ अथ तीर्थयात्रा
विधिः ॥ ॥ तीर्थयात्रां चिकीर्षुः प्राग्विधायोपोषणं गृहे ॥ पारणाहे घृतश्राद्धं वृद्धिधर्मयुतं चरेत् ॥ तथा षड्दैवतं नवदैवतं द्वादशदैवतं वा-
बहुसर्पिर्युतेनान्नेन श्राद्धं कुर्यात् ॥ निवेदनकाले इदं घृतं सान्नं दत्तं दास्यमानं चेत्यादि वदेत् ॥ गणेशं विप्रान् साधूंश्च शक्त्या संपूज्य यात्रा
संकल्पं कृत्वा श्राद्धशेषेण पारणां कृत्वा व्रजेदिति केचित् ॥ अन्ये तु श्राद्धं तयात्रासंकल्पं कृत्वा श्राद्धशेषं घृतपात्रमादाय ग्रामात् क्रोशान्न्यूनं ग-
त्वा तत्र श्राद्धशेषे घृतसहितान्नांतरेण पारणामित्याहुः ॥ श्रीपरमेश्वरप्रीतिकामः पितृमुक्तिकामो वाऽमुकप्रायश्चित्तार्थं वाऽमुकतीर्थया
त्रां करिष्ये ॥ इति यात्रासंकल्प ऊहः ॥ उपवासात्पूर्वं मुंडनं कार्यमिति केचित् ॥ अन्ये तु प्रायश्चित्तार्थयात्रायामेव मुंडनमित्याहुः ॥ एवं गयो
द्देश्यकयात्रायामपि मुंडनविकल्पः ॥ उद्यतस्तु गयां गंतुं श्राद्धं कृत्वा घृतादिकम् ॥ विधाय कार्पटीवेषं ग्रामं कृत्वा प्रदक्षिणम् ॥ ततः प्रतिदि
नं गच्छेत्प्रतिग्रहविवर्जितः ॥ यश्चान्यं कारयेच्छक्त्या तीर्थयात्रां नरेश्वरः ॥ स्वकीयद्रव्ययानाभ्यां तस्य पुण्यं चतुर्गुणं ॥ यात्रामध्ये आशौ
चे रजोदोषे वा शुद्धिपर्यंतं स्थित्वा तदंते गच्छेत् ॥ विषममार्गे तु न दोषः ॥ संकल्पितयात्रामध्ये नार्थांतरप्रसंगो श्राद्धादिकं कार्यमेव ॥ वाणिज्या
र्थं गतेनापि मुंडनोपवासादिकं कार्यम् ॥ कार्यांतरप्रसंगेन तीर्थगमनेऽर्धफलम् ॥ वाणिज्यार्थगमने पादफलम् ॥ मार्गे हि भोजनादिकरणेऽ

सोपानत्कसेवनेचपादोनम् ॥ यानमारुह्यगमनेऽर्धं ॥ अनुषंगेणतीर्थप्राप्तौतीर्थस्नानात्स्नानजंफलंनतीर्थयात्राफलम् ॥ मार्गांतरान्नदीप्राप्तौ
स्नानादिपरपारतः ॥ अर्वागेवसरस्वत्याःपश्चमार्गगतोविधिः ॥ तीर्थसामीप्यप्राप्तौविधिः ॥ यानानितुपरित्यज्यप्राप्यपादचरैर्नरैः ॥ भक्त्या
चविलुठेत्तत्रकुर्याद्धेर्षंचकार्पटं ॥ तीर्थप्राप्तिपूर्वदिनेतीर्थप्राप्तिदिनेवोपवासः ॥ कार्यः ॥ तीर्थेसुसलस्नानंकृत्वोदङ्मुखःप्राङ्मुखोवाके-
शश्मश्रुनखलोमान्युदक्संस्थानिवापयेत् ॥ ततःसमंत्रकंस्नानंतत्रप्रणवेनजलमालोड्यतीर्थमावाह्य ॥ ॐ नमोस्तुदेवदे-
वायशितिकंठायदंडिने ॥ रुद्रायचापहस्तायचक्रिणेवेधसेनमः ॥ सरस्वतीचसावित्रीदेवमातागरीयसी ॥ सन्निधात्रीभवत्वत्रतीर्थेपा
पप्रणाशिनी ॥ इतिमंत्रेणस्नायात् ॥ शेषःस्नानविधिर्नित्यवत् ॥ ततस्तर्पणादितीर्थश्राद्धम् ॥ श्राद्धोत्तरदिनेततोगमनंनश्राद्धदिने ॥
मुंडनंचोपवासश्चसर्वतीर्थेष्वयंविधिः ॥ वर्जयित्वाकुरुक्षेत्रंविशालंविरजंगयाम् ॥ सर्वतीर्थेष्वितिप्रसिद्धमहातीर्थेष्वित्यर्थः ॥ दशमासां
तरंपुनस्तीर्थप्राप्तौमुंडनादितीर्थविधिः ॥ प्रयागेतुयोजनत्रयादागतस्यदशमासादर्वागपि ॥ प्रयागेजीवत्पितृकगर्भिणीपतिकृतचूड बा-
लानामपिसभर्तृकस्त्रीणामपिप्रथमयात्रायांवपनं ॥ केचित्सभर्तृकस्त्रीणांसर्वान्केशान्समुत्सृत्यछेदयेदंगुलद्वयमित्याहुः ॥ तत्रवेणी
दानविधिर्द्वितीयपरिच्छेदउक्तः ॥ यतिभिस्तुतीर्थेष्वृतुसंधिष्वकक्षोपस्थवर्ज्यंवपनंकार्यं ॥ तीर्थप्राप्तावविलंबेनस्नानपितृतर्पणश्रा- ३६
द्धादिकुर्यात् ॥ नपर्वादिकालंविचारयेत् ॥ आकस्मिकमहातीर्थप्राप्तौद्वित्रिदिनादिवासासंभवेभुक्तेनापिरात्रावपिस्नानंकिंनाऽपिग्रहण-

पर्वणीवस्नानंहिरण्यादिनातीर्थश्राद्धंचकार्यम् ॥ एवंमलमासेऽपियोज्यम् ॥ अथपरार्थस्नानम् ॥ मातरंपितरंजायांभ्रातरंसुहृदंगुरु
म् ॥ तीर्थेस्नायाद्यमुद्दिश्यसोऽष्टमांशंलभेन्नरः ॥ यद्वाप्रतिकृतिंदर्भमयींस्तीर्थवारिषु ॥ मज्जयेत्त्वयमुद्दिश्यसोऽष्टमांशफलंलभेत् ॥
पक्वान्नेनतीर्थश्राद्धेतेनैवपिंडाः ॥ हिरण्यादिनाकृतेपिंडद्रव्याणि ॥ सक्तुसंयावपायसपिण्याकगुडान्यतमानि ॥ पिंडानांतीर्थेप्रक्षेप
एव ॥ नान्याप्रतिपत्तिः ॥ एतच्चापुत्रयाविधवयाकार्यं ॥ सपुत्रयानकर्तव्यंभर्तुःश्राद्धंकदाचनेतिस्मृतेः ॥ अनुपनीतेनापिकार्य
म् ॥ यतिनातुनकर्तव्यं ॥ दंडंप्रदर्शयेद्भिक्षुर्गयांगत्वानपिंडदः ॥ दंडस्पर्शाद्विष्णुपदेपितृभिःसहमुच्यते ॥ एवंकृष्णवेदादिष्वपिदंडप्रद-
र्शनमेव ॥ तीर्थेवृत्तिदौर्बल्येनप्रतिगृह्यदशमांशदानेनसिद्धिः ॥ श्रीविठ्ठलरुक्मिण्योश्चपितरौदीनवत्सलौ ॥ ध्यात्वेष्टसिद्धयेनत्वाव-
स्थेयाशौचनिर्णयम् ॥ १ ॥ ॥ तत्रादौगर्भनाशजननाद्याशौचं ॥ ॥ आचतुर्थाद्भवेत्स्रावः पातःपंचमषष्ठयोः ॥ अतऊर्ध्वं
प्रसूतिःस्यात्तत्राशौचंविविच्यते ॥ तत्रगर्भस्रावेआद्यमासत्रयेमातुस्त्रिरात्रंचतुर्थमासेचतूरात्रमस्पृश्यत्वरूपमाशौचं
पित्रादेः ॥ सपिंडानांस्रावमात्रेस्नानाच्छुद्धिः ॥ पंचमषष्ठमासयोर्गर्भपातेगर्भिण्यामाससमसंख्यंक्रमेणपंचषड्दि-
नान्यस्पृश्यत्वलक्षणमाशौचं ॥ पित्रादिसपिंडानांतुत्रिदिनमजननाशौचंमृताशौचंतुनास्ति ॥ इदंस्रावपाताशौचंसर्ववर्णसाधा
रणम् ॥ गर्भिण्याःसप्तममासप्रभृतिप्रसवेमातुःपित्रादिसपिंडानांचसंपूर्णजननाशौचं ॥ तच्चविप्रेदशाहं ॥ क्षत्रियेद्वादशाहं ॥ वैश्येपंचदशाहम्

ध॰सिं ॥ शूद्रेमासः संकरजातीनांशूद्रवत ॥ विज्ञानेश्वरस्तुनैषामाशौचंकिंतुस्नानमात्रमित्याह ॥ सर्ववर्णेषुदशाहंवा ॥ जननाशौचेगर्भि- उ॰प॰
३७ ण्यादशाहमस्पृश्यत्वं ॥ कर्मानधिकारस्तुकन्योत्पत्तौमासं पुत्रोत्पत्तौविंशतिरात्रं ॥ इदंस्वस्याशौचांत्तरमितिविप्रक्षत्रियाः क्रमेण ॥ च ३
त्वारिंशत्त्रिंशद्दिनान्यधिकारः ॥ पितुः सापत्नमातुश्चकन्यायापुत्रस्यवोत्पत्तौसचैलस्नानात्स्पृश्यत्वंपित्रादिसपिंडानांजनाशौ
चेकर्मानधिकारमात्रं ॥ कर्माद्यतिरिक्तकालेस्पर्शेदोषोन ॥ जातकर्मणिदानेचनालछेदनात्पूर्वंपितुरधिकारः ॥ एवंपंचमषष्ठदशम-
दिनेषुदानेजन्मदादिपूजनेचाधिकारः ॥ तत्रविप्राणांप्रतिगृहेपिदोषोन ॥ कूटस्थमारभ्यसप्तमपुरुषपर्यंताः सपिंडाः ॥ ततः सप्तस-
मानोदकाः ततः सप्तैकविंशतिपर्यंताः सगोत्राः ॥ तत्रसपिंडानांदशाहमित्युक्तं ॥ सोदकानांत्रिरात्रंसगोत्राणामेकरात्रमितिनागो-
जीभट्टीये ॥ अन्येतुसगोत्राणांनाशौचमित्याहुः ॥ अयंसपिंडसोदकाद्याशौचविभागोजननेमरणेचसमानः ॥ मरणत्वाशौचविच्छेदे
पिस्नानमात्रंयावदेककुलत्वज्ञानंतावद्भवत्येवेतिविशेषः ॥ अत्रेदंबोध्यंकूटस्थादारभ्यसंततिभेदएकसंततौकश्चिदष्टमोपरसंत
तौचकश्चित्सप्तमस्तयोश्चैकतः सापिंड्यानुवृत्तिः परतोनिवृत्तिरित्युक्तं ॥ तत्राष्टमेननिवृत्तसापिंड्यकेनसप्तमादिनांपरसंतति
स्थानांजननेमरणेत्रिदिनमाशौचंकार्यं ॥ सप्तमेनत्वनुवृत्तसापिंड्यकेनाष्टमादीनांजननेमरणेवादशाहमेवकार्यं ॥ एवंसोदकत्रि
रात्रादौकन्याविषयकश्चित्पुरुषसापिंड्येचोह्यं ॥ तत्राप्यष्टमस्यमृतपितृकत्वेपिजीवत्पितृकत्वेचत्रिदिनमेव ॥ त्र्यंबकीयेभट्टोजी ३७

येनागोजीयंत्वाशौचप्रकरणेन्यत्रचपित्रादिजीवनाजीवनकृतविशेषादर्शनादितिकेचित् अपरेतुनिर्णयसिंधौसापिंड्यप्रकरणे
आदशमात्धर्मविच्छित्तिरित्यादिकमंतुवाक्यस्यशूलपाणिकृतव्याख्याने एकपिंडदानक्रियान्वयित्वरूपसापिंड्यलक्षणंमनुसृत्य
जीवत्पित्रादित्रिकस्यप्रपितामहात्परेत्रयःपिंडभाजस्तदूर्ध्वंत्रयोनवपुरुषपर्यंतालेपभाजः श्राद्धकर्ताचदशमइतिदशमादू
र्ध्वंसापिंड्यनिवृत्तिः॥ पितृपितामहजीवनेननवपुरुषपर्यंतंपितृजीवनेष्टपुरुषपर्यंतंसापिंड्यमितिप्रतिपादनादष्टमादःपित्रादि
जीवनदशायांदशाहमाशौचं॥ पित्रादिमरणोत्तरमेवत्रिदिनमितिवदंति॥ अत्रममद्वितीयपक्षएवयुक्तोभाति॥ पितृगेहेकन्या
प्रसूतौपित्रोस्तद्गृहवर्तिभ्रातॄणांचैकाहः॥ पितृगृहवर्तिपितृव्यादीनां सर्वेषांपितृसपिंडानामेकाहइतिस्मृत्यर्थसारे॥ एवंभ्रात्रा
दिगृहेभगिन्यादिप्रसवेतेषामेकाहः॥ माधवस्तुपितृगृहेकन्यायाः प्रसूतौपित्रोस्त्रिरात्रं। तद्गृहवर्तिभ्रातॄणामेकाहइत्याह॥ कन्या
याःपतिगृहेप्रसवेपित्रादीनांनाशौचं॥ मृतजातेशिशौसपिंडानांसंपूर्णमेवजननाशौचंमृताशौचंनास्ति॥ जननोत्तरंनालछेदना
त्पूर्वंशिशुमरणेपित्रादिसपिंडानांत्रिदिनंजननाशौचं॥ मातुस्तुदशाहमेव॥ मृताशौचंतुनास्ति॥ नालछेदनोत्तरंदशाहाभ्यंतरे-
शिशुमरणेसपिंडादीनांसंपूर्णमेवजननाशौचंमरणाशौचंतुनास्ति॥ अथमृताशौचं॥ तत्रमृताशौचवतामस्पृश्यत्वंकर्मानधि
कारश्च॥ दशाहानंतरनामकरणात्प्राक्शिशुमरणेसपिंडानांस्नानमात्रं॥ मातापित्रोस्तुपुत्रेमृतेत्रिरात्रंकन्यामृतौचैकाहः॥

सापत्नमातुः सर्वत्रपितृवत्॥ नाम्नः पूर्वंखननमेवनित्यं॥ नामकरणानंतरंचूडाकरणपर्यंतंतदभावेवर्षत्रयपूर्तिपर्यंतंदाहख
ननयोर्विकल्पः नामकरणोत्तरंदंतोत्पत्तेः प्राक्पुत्रमरणेदाहेसपिंडानामेकाहः॥ खननेतुस्नानाच्छुद्धिः॥ मातापित्रोरुभयत्रापि
त्रिरात्रम्॥ कन्यामृतौतुत्रिपुरुषसपिंडानामुभयत्रस्नानाच्छुद्धिः॥ मातापित्रोः कन्यामृतौदंतोत्पत्तिपर्यंतमुभयत्रैकाहः॥ अत्रना
मकरणंद्वादशदिनोपलक्षणम्॥ दंतजननंसप्तममासोपलक्षणम्॥ तेनद्वादशदिनमारभ्यषण्मासपर्यंतमेकाहादिफलितम्॥ सप्त
ममासप्रभृतिचूडाकरणपर्यंतंतदभावेतृतीयवर्षपूर्तिपर्यंतंदाहखननेवासपिंडानामेकाहः॥ केचित्खननेएकाहोदाहेत्रिरात्रमि
त्याहुः॥ मातापित्रोरुभयत्रत्रिरात्रं॥ एतत्पुत्रमृतौ॥ कन्यामृतौतुवर्षत्रयपर्यंतंसपिंडानांस्नानाच्छुद्धिः॥ मातापित्रोः सप्तममासप्र
भृतिकन्यामृतौत्रिरात्रम्॥ विज्ञानेश्वरस्त्वेकादशदिनमारभ्ययावदुपनयनंपुत्रमृतौकन्यामृतौतुयावद्विवाहंमातापित्रोस्त्रिरात्रमे
वेत्याह॥ प्रथमवर्षादौकृतचूडस्यपुत्रस्यमरणेपित्रादीनांसर्वेषांत्रिदिनंनियतंदाहश्चनियतः॥ त्रिवर्षोर्ध्वंकृतचूडस्याकृतचूडस्य
वामरणेप्रागुपनयनात्पित्रादिसर्वसपिंडानांत्रिदिनंदाहोनियतः॥ सोदकानांत्वनुपनीतेमरणे नूढकन्यामरणेचनाशौचंकिंतुस्ना
नमात्रं॥ अनुपनीतभ्रातृमरणेभगिन्यानाशौचं॥ ऊनद्विवर्षस्यखननंमुख्यम्॥ अनुगमनंवैकल्पिकम्॥ पूर्णद्विवर्षस्यदाहोमु ३८
ख्यः॥ अनुगमनंनित्यं॥ अत्रदाहोदकदानादितूष्णीमेव॥ कृतचूडायपूर्णत्रिवर्षायचभूमौपिंडदानम्॥ दंतजननपर्यंतंतत्तुल्यव

यस्कैभ्यो द्वितीयदिनेतदुद्देशेनदुग्धदानम्॥ त्रिवर्षांतंचौलांतंवापायसदानं॥ तदूर्ध्वमुपनयनपर्यंतमाशौचांतेसवयोभ्यस्तदु
द्देशेनभोजनादिदानम्॥ स्त्रीशूद्रयोस्तुकृतचूडयोरप्युदकदानादिवैकल्पिकम्॥ शूद्रस्यत्रिवर्षपर्यंतमेतदेवाशौचं॥ अस्योप-
नयनस्थानेविवाहः॥ तथाचत्रिवर्षोर्ध्वंविवाहपर्यंतंतदभावेषोडशवर्षपर्यंतंवा॥ शूद्रस्यमरणेत्रिदिनं॥ तदूर्ध्वंजात्याशौचं॥
कन्यायावर्षत्रयानंतरंवाग्दानात्प्राङ्मरणेत्रिपुरुषसपिंडानामेकाहः॥ मातापित्रोस्त्रिरात्रम्॥ दाहादितूष्णीं॥ वाग्दानोत्तरं-
विवाहात्प्राक्कन्यामरणेपितृसपिंडानांभर्तृसपिंडानांचत्रिदिनम्॥ अत्रोभयकुलेऽपिसामपुरुषसापिंड्यम्॥ दाहादितूष्णी
मेव॥ जननेनुपनीतमरणेचातिक्रांताशौचंनास्ति॥ पितुरपत्यजननश्रवणेदेशांतरेकालांतरेस्नानंभवत्येव॥ अनुपनीत
मरणेऽतिक्रांतेऽपिस्नानंभवत्येवेतिस्मृत्यर्थसागरः॥ अनुपनीतस्यानूढकन्यायाश्चमातापितृमरणेएवदशाहाशौचम्॥
अन्यमरणेतुनकिमपि॥ उपनयनोत्तरंमरणेसपिंडानांदशाहम्॥ सोदकानांत्रिरात्रम्॥ सगोत्राणामेकाहःस्नानांतंवेत्येवं
त्यादिविशेषःप्रागुक्तोत्रानुसंधेयः॥ स्त्रीशूद्रयोर्विवाहोत्तरमरणेदशाहः॥ शूद्रस्यविवाहाभावेषोडशवर्षानंतरमित्युक्तम्॥ वि
वाहोत्तरंकन्यायाःपितृगृहेमरणेमातापित्रोःसापत्नमातुःसापत्नभ्रातुःसोदरभ्रातुश्चत्रिरात्रं॥ पितृव्यादीनांतद्गृहवर्तिनामेकाहः॥ त
द्गृहवर्तिनामपिसपिंडानामेकाहइतिकेचित्॥ ग्रामांतरमृतौपित्रोःपक्षिणीतिकेचित्॥ ऊढायाःकन्यायाःपतिगृहेमरणेपित्रोःसापत्नमातुश्चत्रिरात्रं

भ्रातुःपक्षिणी॥पितृव्यादीनांएकाहइतिकेचित्॥मातापित्रोर्मरणेसापत्नमातुर्मृतौचोढकन्यायास्त्रिरात्रंदशाहांतः॥दशाहोर्ध्वंकालां
तरेवत्सरांतरेऽपिपक्षिणीभ्रातुरुपनीतस्यविवाहितभगिन्याश्चपरस्परगृहमरणेपरस्परस्यत्रिरात्रंगृहांतरमृतौपरस्परस्यपक्षिणी॥ग्रामां
तरेत्वेकाहः॥अत्यंतनिर्गुणत्वेएकग्रामेऽपिस्नानं॥एवंसापत्नभ्रातृभगिन्योरपि॥भगिनीमृतौभगिन्याअप्येवमेवेतिभाति॥ऊढक
न्यायाःपितामहपितृव्यादिमरणेस्नानमेव॥मातुलमरणेभगिनीपुत्रस्यभगिनीकन्यायाश्चपक्षिणी॥उपकारकमातुलमरणेस्व
गृहेमातुलमरणेचत्रिरात्रं॥अनुपनीतमातुलमरणेग्रामांतरेमातुलमरणेचैकरात्रं॥एवंसापत्नमातुलमरणेऽपि॥मातुलानीमरणेभ्र
तृभगिन्यपत्यस्यस्त्रीपुंसरूपस्यपक्षिणी॥सापत्नमातुलानीमरणेतुनाशौचं॥उपनीतभागिनेयमरणेमातुलमातुलान्योश्चत्रिरा
त्रं॥एवंसापत्नभागिनेयमृतेऽपि॥अनुपनीतभागिनेयमरणेमातुलस्यमातुलान्याश्चपक्षिणी॥एवंसापत्नभागिनेयेऽपि॥अनुप
नीतपदानावशिष्टोपनयनमात्रः॥कृतचूडश्चूडायाअभावेत्रिवर्षोर्ध्ववयस्कोवाग्राह्यइतिभाति॥एवमग्रेप्यनुपनीतपदस्यार्थो
बोध्यः॥भागिनेयीमरणेतुस्नानमात्रमितिभाति॥मातामहमरणेदुहित्रपत्यस्यपुत्ररूपस्यकन्यारूपस्यवात्रिरात्रं॥ग्रामांतरेपक्षि
णी॥मातामह्यांमृतायांदौहित्रस्यदौहित्र्याश्चपक्षिणी॥अत्रसर्वत्रपुरुषस्योपनीतस्यैवस्त्रियाश्चविवाहितायाएवमातापित्रातिरि
क्ताशौचेधिकारइत्युक्तं॥अत्रमातुलमातुलानीमातामहादिमृतौस्त्र्यपत्यस्याशौचोक्तिःस्त्र्यंबकीयानुसारेणान्यत्रतुनैवंस्पष्टमुप

लभ्यते॥ उपनीतदौहित्रमरणेमातामहस्यमातामह्याश्चत्रिरात्रं॥अनुपनीतदौहित्रेमृतेमातामहस्यमातामह्याश्चपक्षिणी॥दौ
हित्रीमरणेतुनाशौचमितिभाति॥श्वश्रूश्वशुरयोर्मरणेजामातुःसन्निधौत्रिरात्रं॥ असन्निधौतुपक्षिणी॥उपकारकयोर्मरणेत्वस
न्निधावपित्रिरात्रमेव॥ग्रामांतरेत्वेकरात्रं॥भार्यामरणेननिवृत्तसंबंधयोःश्वश्रूश्वशुरयोरनुपकारकयोर्मृतेतुपक्षिण्येकाहोवेतिभा
ति॥ जामातरिमृतेश्वश्रूश्वशुरयोरेकरात्रंस्नानाच्छुद्धिर्वा॥स्वगृहेजामातृमरणेत्रिरात्रं॥उपनीतेशालकेमृतेभगिनीभर्तुरेकाहः
॥अनुपनीतशालकेमृतेतुस्नानं॥ ग्रामांतरेमृतेपिस्नानं॥भार्यामरणेननिवृत्तसंबंधेशालकेस्नानमितिनागोजीभट्टीयेशाल
कसुतमरणेस्नानं॥कश्चिच्छालिकायांमृतायांशालकवदेकाहादिकमाह॥मातुःस्वसरिमृतायांस्वस्वपत्नयोः कन्यापुत्रयोः
पक्षिणी एवंसापत्नमातुःस्वसृमरणेपि॥पितुःस्वसरिमृतायांभ्रातृपत्न्योः कन्यापुत्रयोःपक्षिणी॥मातुःसापत्नस्वसृमर
णेतुस्नानमात्रं॥भ्रातृपत्न्यमरणेतुपितृष्वसुःस्नानं॥स्वगृहेपितृष्वसृमातृष्वसृमरणेत्र्यहः॥उपनीतबंधुत्रयमरणेपक्षिणी
॥ अनुपनीतस्यगुणहीनस्यवाबंधुत्रयस्यमरणएकाहः॥स्वगृहेमरणेतुत्रिरात्रं॥ अत्रबंधुत्रयपदेनात्मबंधुत्रयपितृबंधु
त्रयंमातृबंधुत्रयमितिनवबंधवोग्राह्याःतद्यथा॥ आत्मपितृष्वसुःपुत्राआत्ममातृष्वसुःसुताः॥ आत्ममातुलपुत्राश्च
विज्ञेयाआत्मबांधवाःपितुःपितृष्वसुःपुत्राःपितुर्मातृष्वसुःसुताः॥पितुर्मातुलपुत्राश्चविज्ञेयाःपितृबांधवाः ---

लभ्यते॥ उपनीतदौहित्रमरणेमातामहस्यमातामह्याश्चत्रिरात्रम्॥ अनुपनीतदौहित्रेमृतेमातामहस्यमातामह्याश्चपक्षि
णी॥ दौहित्रिमरणेतुनाशौचमितिभाति॥ श्वश्रूश्वशुरयोर्मरणेजामातुःसन्निधौत्रिरात्रम्॥ असन्निधौतुपक्षिणी॥ उपका
रकयोर्मरणेत्वसन्निधावपित्रिरात्रमेव॥ ग्रामांतरेत्वेकरात्रम्॥ भार्यामरणेननिवृत्तसंबंधयोः श्वश्रूश्वशुरयोरनुपकार-
कयोर्मृतेतुपक्षिण्येकाहोवेतिभाति॥ जामातरिमृतेश्वश्रूश्वशुरयोरेकरात्रम्॥ स्नानान्शुद्धिर्वास्वगृहेजामातृमरणेत्रिरात्रं
॥ उपनीतेशालकेमृतेभगिनीभर्तुरेकाहः॥ अनुपनीतशालकेमृतेतुस्नानं॥ ग्रामांतरेमृतेपिस्नानं॥ भार्यामरणेननिवृत्त
संबंधेशालकेस्नानमितिनागोजीभट्टीये॥ शालकसुतमरणेस्नानम्॥ कश्चिच्छालिकायांमृतायांशालकवदेकाहादिक-
माह॥ मातुःस्वसरिमृतायांस्वस्रपत्ययोः कन्यापुत्रयोः पक्षिणी॥ एवंसापत्नमातुःस्वसृमरणेऽपि॥ पितुःस्वसरिमृतायांभ्रा
तृपत्ययोः कन्यापुत्रयोः पक्षिणी॥ पितुःसापत्नस्वसृमरणेतुस्नानमात्रं॥ भ्रात्रपत्यमरणेतुपितृष्वसुःस्नानम्॥ स्वगृहेपितृष्व
सृमातृष्वसृमरणेत्र्यहम्॥ उपनीतबंधुत्रयमरणेपक्षिणी॥ अनुपनीतस्यगृणहीनस्यवाबंधुत्रयस्यमरणएकाहः॥ स्वगृहेमरणे
तुत्रिरात्रम्॥ अत्रबंधुत्रयपदेनात्मबंधुत्रयंपितृबंधुत्रयंमातृबंधुत्रयमितिनवबंधवोग्राह्याः॥ तद्यथा॥ आत्मपितृष्वसुःपुत्राआ
त्ममातृष्वसुःसुताः॥ आत्ममातुलपुत्राश्चविज्ञेयाआत्मबांधवाः॥ पितुःपितृष्वसुःपुत्राःपितुर्मातृष्वसुःसुताः॥ पितुर्मातुलपुत्राश्चविज्ञेयाः
पितृबांधवाः

॥मातुः पितृष्वसुः पुत्रा मातुर्मातृष्वसुः सुताः॥ मातुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेया मातृबांधवाः॥ इति॥ पितृष्वस्रादिकन्यानां तु विवाहिता-
नां मरणे तद्बंधुवर्गस्त्वेकेनेति वचनबलादेकाहोऽनूढानां तु मरणे स्नानमात्रमिति निर्णयसिंध्वाशयः॥ नागोजीभट्टास्तु बंधुत्रयवाक्येषु
त्रपदं कन्योपलक्षकमित्याहुः॥ तन्मते पितृष्वस्रादिकन्यानामनूढानां मरणे पक्षिणी॥ अनूढानामेकाह इत्यादि॥ पितृष्वस्रादिकन्याभिस्तु
बंधुत्रयमरणे स्नानमात्रं कार्यमिति सिंध्वाशयेन सिध्यति॥ भट्टमते तु पुत्रपदवत्तद्वाक्यस्थात्मपदस्यापि कन्यापरत्वापत्त्या कन्याभिर
पि बंधुत्रयाशौचं कार्यमित्यापतति तत्र च बहुशिष्टाचारविगानमिति सिंध्वाशयो युक्तो भाति॥ अत्रेदं तत्त्वं देवदत्तीयबंधुनवकमध्ये आ-
त्मबंधुत्रये संबंधसाम्यात्परस्परमाशौचम्॥ अवशिष्टबंधुषट्के तु बंधुषट्कमरणे देवदत्तस्याशौचं देवदत्तस्य मरणे तु बंधुषट्कस्य नाशौचं
संबंधाभावादिति सुधीभिरूह्यं॥ दत्तकस्य मरणे पूर्वापरपित्रोस्त्रिरात्रं॥ सपिंडानामेकाहमाशौचं॥ नीलकंठीये दत्तकनिर्णये तूपनीतद-
त्तकमरणादौ पालकपित्रादिसपिंडानां दशाहादिकमेवाशौचमित्युक्तम्॥ दत्तकेनापि पूर्वापरपित्रोर्मृतौ त्रिरात्रम्॥ पूर्वापरसपिंडानां मरणे ए-
काहः॥ पित्रोरौर्ध्वदेहिककरणे तु कर्मांगं दशाहमेव॥ दत्तकस्य पुत्रपौत्रादेर्जनने मरणे वा पूर्वापरसपिंडानामेकाहः॥ एवं पूर्वापरसपिंडमरणादा
वपि दत्तकपुत्रपौत्रादेरेकाहः॥ इदं सपिंडसमानोदकभिन्ने दत्तीकृते ज्ञेयम्॥ सगोत्रसपिंडसोदके च दत्तीकृते॥ यथाक्रमं दशाहं त्रिरात्रं च यथा
मासंभवत्येव॥ आचार्ये मृते त्रिरात्रं॥ ग्रामांतरमृते पक्षिणी॥ उपनीय वेदाध्यापकः आचार्यः॥ स्मार्तकर्मनिर्वाहकोप्याचार्यः॥ आचार्यभार्यासुत

योर्मरणेएकाहः॥मंत्रोपदेशकगुरुमरणेत्रिरात्रं॥ग्रामांतरेपक्षिणी॥शास्त्राध्यापकोव्याकरणज्योतिःशास्त्राद्यंगाध्यापकश्चानूचानसं
ज्ञकस्तन्मरणेएकाहः॥शिष्यस्योपनीयाध्यापितस्यमृतौत्रिरात्रं॥निवृत्ताध्ययनस्यमृतौपक्षिणी॥परोपनीतस्यबहुकालमध्यापितस्य
मरणेएकाहः॥सहाध्यायिमृतौपक्षिणी॥ऋत्विज्यनिवृत्तत्विक्कर्मणिमृतेत्रिरात्रं॥ग्रामांतरेपक्षिणी॥कर्मनिवृत्तौग्रामांतरेएकाहः॥एक
ग्रामेपक्षिणी॥एवंयाज्यमरणेऽपि॥सार्थवेदाध्यायीश्रौतस्मार्तकर्मनिष्ठश्च श्रोत्रियस्तयोर्मरणेमैत्रीगृहानंतर्यादिसंबंधेत्रिरात्रं॥एकत
रसंबंधेपक्षिणी॥संबंधाभावेएकाहः॥सवर्णमित्रमरणेएकाहः॥यतिमरणेसर्वसपिंडानांस्नानमात्रं॥स्वगृहेउदासीनासपिंडमरणेएकाहः
॥स्वाधिष्ठितस्वगृहेऽसपिंडमरणेत्र्यहं॥आशौचप्रयोजकसंबंधिनिस्वगृहेमृतेत्रिरात्रं॥ग्रामाधिपदेशाधिपादेर्मृतौसज्योतिः दिवामरणेरात्रौ
स्नानाच्छुद्धिः॥रात्रिमरणेदिवाशुद्धिरितिसज्योतिःपदार्थः पक्षिणीपदार्थस्तु दिवामरणेसादिवसःसारात्रिर्द्वितीयदिवसेनक्षत्रदर्शनपर्यं-
तमिति॥आगामिवर्तमानाहर्द्वययुतामध्यगतारात्रिः॥रात्रिमरणेसारात्रिस्तदुत्तरमहोरात्रिश्चेतिपक्षिणी॥केचित्तुरात्रिमरणेपिमरणादि
नाद्द्वितीयदिनस्थनक्षत्रदर्शनपर्यंतमेवपक्षिणीपदार्थमित्याहुः॥एवमतिक्रांतविषयेदिवारात्रौवामरणज्ञानानुसारेणपक्षिणीतिव्यवस्थायो
ज्या॥आचार्यमातुलादीनांत्रिरात्राद्याशौचमन्यस्मिन्नंत्यकर्मकर्तरिज्ञेयं॥शिष्यादीनामंत्यकर्मकर्तृत्वेतुदशाहाद्येव॥ग्राममध्येयावच्छव
स्तिष्ठतितावद्ग्रामस्याशौचम्॥नगरेतुनैवं॥ग्रामनगरलक्षणान्यन्यत्र॥गृहेगवादिपशुमृतौयावच्छवस्तिष्ठेत्तावदाशौचं॥द्विजगृहेशुनोमृ ४१

तोगृहस्यदशरात्रमाशौचं॥ शूद्रमरणेमासंपतितमृतौमासद्वयं॥ म्लेच्छादिमृतौमासचतुष्टयम्॥ दासानांगृहजातक्रीतक्रमणमोक्षितलब्धत्वादि
प्रकाराणांस्वामिमरणेस्वजातीयाशौचम्॥ युद्धेशस्त्रघातेनसद्योमृतेस्नानमात्रंनाशौचमंत्यकर्मापिदशाहादिकंसद्यएवकर्तव्यम्॥ क्षतेनका-
लांतरेमरणेएकाहः॥ त्र्यहादूर्ध्वंयुद्धक्षतेनमरणेपराङ्मुखवहतेयुद्धेकपटेनहतेचत्रिरात्रम्॥ युद्धक्षतेनसप्तरात्रादूर्ध्वंमृतौदशाहइत्याहुः॥ शि
ष्टास्तुयुद्धहतस्यसद्यःशौचादिकंलोकविद्विष्टत्वान्नवदंति॥ प्रयागादौकाम्यमरणेस्नानमात्रं॥ प्रायश्चित्तार्थमग्न्यादिमरणेएकाहः॥ महा
रोगपीडाक्षमाणांजलादिप्रवेशेत्रिरात्रं॥ अत्रापिनशिष्टाचारसंमतिः॥ एवंकारागृहेमृतस्यैकरात्रमपि॥ ॥अथातिक्रांताशौचम्॥ ॥तत्रज
ननाशौचेऽतिक्रांताशौचंनास्ति॥ पितुःस्नानमात्रंतत्रापिभवति॥ मृताशौचेप्यनुपनीतमरणादिनिमित्तेषुत्रिरात्रैकरात्रेषुमातुलादिपरगो
त्रीयमरणनिमित्तकेषुपक्षिणीत्रिरात्रादिषुचातिक्रांताशौचंनास्ति॥ तत्रोढकन्यायाःपित्रोर्मरणेत्रिरात्रेतिक्रांतेपिदशाहांतरत्र्यहंतदूर्ध्वंव
त्सरांतरेऽपिपक्षिणीत्युक्तम्॥ एवंसोदकादिविषयत्रिरात्रादिष्वतिक्रांताशौचंनस्नानमात्रंतत्रापिकालांतरेऽपिभवत्येव॥ किंतुदशाहादिविष
यमेवातिक्रांताशौचंकर्तव्यं॥ तत्रदशाहाद्याशौचानांत्रिरात्रादीनांचतत्तदाशौचमध्येज्ञानेऽवशिष्टदिनैःशुद्धिःपुत्रादेरपिशेषदिनैरेवशुद्धिः
॥ अंत्यकर्मापिशेषदिनैरेवसमापनीयम्॥ एवमस्थिपर्णशरसंस्कारोपिशेषेणैव॥ एवंसोदकत्रिरात्रेपिशेषेणशुद्धिः॥ त्रिरात्राद्युत्तरंतुद-
शाहान्यूनाशौचानांदशाहमध्येज्ञातेऽपिनातिक्रांताशौचम्॥ किंतुस्नानमात्रं॥ मातापित्रोर्मरणेदूरदेशेऽपिवत्सरांतरेऽपिश्रवणेपुत्रस्य-

श्रवणप्रभृतिदशाहाद्दिपूर्णमेवाशौचं॥ दंपत्योः परस्परंदेशांतरेकालांतरेऽपिपूर्णंदशाहमेव॥ सपत्नीनांपरस्परंदेशकालविशेषानपेक्षं-
दशाहमेव। सापत्नमातुर्मरणेपुत्रस्यदशाहोर्ध्वेदेशकालानपेक्षंत्रिरात्रं॥ औरसपुत्रमृतौमातापित्रोर्वत्सरांतरेऽपित्रिरात्रं॥ दशाहोर्ध्वमे-
कदेशेसपिंडमरणेज्ञातेमासत्रयपर्यंतंत्रिरात्रं॥ षण्मासपर्यंतंपक्षिणी॥ नवमासपर्यंतमेकरात्रं। ततोवर्षपर्यंतंसज्योतिः स्नानमात्रंवा
॥माधवमतेपक्षत्रयपर्यंतंत्रिरात्रं॥ षण्मासपर्यंतंपक्षिणी॥ वर्षपर्यंतमेकरात्रं॥ वर्षोर्ध्वंस्नानमात्रमिति॥ अत्रापदनापद्विषयत्वेनव्यव-
स्था॥ अत्रदेशांतरेसपिंडमरणेदशाहोर्ध्वंज्ञातेपक्षत्रयपर्यंतंत्रिरात्रं॥ षण्मासपर्यंतंपक्षिणी॥ नवमासपर्यंतमेकाहः॥ वर्षपर्यंतंसज्यो-
तिरिति॥ माधवमतं॥ विज्ञानेश्वरस्तुदेशांतरेसपिंडमरणेदशाहोर्ध्वंज्ञातेस्नानमात्रमित्याह॥ अत्रमाधवमतमेवयुक्तम्॥ अतिक्रांता-
शौचंवयोवस्थानिमित्तकाशौचंचसर्ववर्णसाधारणं॥ देशांतरंतुविप्रस्यविंशतियोजनात्परं॥ क्षत्रियादेःक्रमेणचतुर्विंशत्रिंशत्षष्टि-
योजनैः केचिद्विप्रस्यत्रिंशद्योजनोत्तरंदेशांतरमाहुः॥ भाषाभेदसहितमहागिरिणाभाषाभेदसहितमहानद्यावाव्यवधानमपिदेशांत-
रं॥ यत्तुकेचिद्भाषाभेदरहितमपिगिरिनदीव्यवधानंदेशांतरमाहुः॥ तद्योजनगतविंशत्यादिसंख्यायास्त्रिचतुरादिन्यूनत्वेपिदेशांतरत्व-
संपादकतयायोज्यमितिभाति॥ अन्यथामहानदीपरपूर्वतीरवासिनामेकयोजनमध्येदेशांतरत्वापत्तेः॥ अत्रसगोत्रविषयाशौचान्येवभा- ४२
र्यापतिपुत्रादिभिःसर्वैस्तुल्यानि॥ यानितुमातुलत्वभगिनीत्वादिप्रयुक्तानिभिन्नगोत्राशौचानितेषुजायापतिपुत्रादिमध्येयत्संबंधियत्त

तेनैवानुष्ठेयं ॥ नसर्वैः रात्रौजननमरणेरात्रौमरणज्ञानेवारात्रिंत्रिभागांकृत्वाप्रथमभागद्वयेपूर्वदिनंतृतीयभागेउत्तरदिनेमारभ्याशौचं
॥ यद्वाऽर्धरात्रात्प्राक्पूर्वदिनम् ॥ परतः परदिनम् ॥ अत्रदेशाचारादिनाव्यवस्था ॥ आहिताग्नेर्मंत्रवद्दाहदिनमारभ्यपुत्रादिभिराशौ-
चंकार्यं ॥ अत्राहिताग्निपदेनश्रौताग्निनत्रयवान्ग्राह्यः ॥ तद्भिन्नोगृह्याग्निमानप्यनाहिताग्निपदेनग्राह्यः ॥ आहिताग्नेर्विदेशमरणेमंत्र
वद्दाहात्पूर्वंपुत्रादीनामाशौचंसंध्यादिनित्यकर्मलोपश्चनास्ति ॥ मंत्रवद्दाहमारभ्यतुपुत्रादिसपिंडानांदुहितृदौहित्रादिभिन्नगोत्राणांचा-
शौचंभवत्येव ॥ नत्वतिक्रांतनिमित्तकआशौचाभावस्तन्ह्रासोवा ॥ अतएवाहिताग्नेः पर्णशरदाहेऽपिदशाहमेवदेशांतरेकालांतरेपिसि-
ध्यति ॥ अनाहिताग्नेर्मरणदिनादारभ्यपुत्रादिभिराशौचंकार्यम् ॥ अनाहिताग्नेरस्थिदाहपर्णशरदाहयोस्तु पूर्वमगृहीताशौचयोर्भार्यापु
त्रयोर्दशाहमेव ॥ गृहीताशौचयोस्तुसंस्कारकर्तृभिन्नयोर्दाहकालेत्रिरात्रं ॥ सापत्न्योर्मिथश्चैवं ॥ पत्नीसंस्कारेपत्युश्चैवम् ॥ एतद्भिन्नसपिं
डानांतुपूर्वमगृहीताशौचानामनाहिताग्निसंस्कारकालेत्रिरात्रम् ॥ गृहीताशौचानांतुसपिंडानांदाहकालेस्नानमात्रं ॥ इदंसपिंडानांत्रिरात्रादि
कंपुत्रादेर्देशाद्यादिकंचदशाहोर्ध्वंसंस्कारकरणेज्ञेयम् ॥ दशाहमध्येसंस्कारकरणेतुशेषदिनैरेवशुद्धिः ॥ कर्मसमाप्तिश्च ॥ आहिताग्नेरेवदशाहमू-
ध्येपिशरीरदाहेऽस्थिदाहेपर्णशरदाहेवाशेषेणशुद्धिःसमंत्रकदाहदिनस्यैवप्रथमदिनत्वादित्युक्तं ॥ दशाहोर्ध्वंदेशांतरमृतानाहिताग्निवार्ता-
श्रवणदिनात्कृतत्रिरात्राशौचानांसपिंडानांचतुर्थादिदिनेषुसंस्कारारंभेदाहकालेस्नानं ॥ अगृहीताशौचानांत्रिदिनमेव ॥ भार्यापुत्रादेःश्रव

णदिनादारभ्यदशाहं॥ द्वितीयादावहन्योरंभेचतुर्थेदिनेसपिंडशुद्धिः॥ भार्यादेर्दशाहमेवश्रवणदिनादित्युत्थम्॥ देशांतरगतस्यद्वादशवर्षादि
मतीक्षोत्तरंपर्णशरदाहेप्येवमेव॥ पुत्रादेःसपिंडानांचदशरात्रंत्रिरात्रादिकमूत्यम्॥ प्रतीक्षाचयदारभ्यवार्तानश्रूयतेतदारभ्यपंचदशवर्षाणि
मातापित्रोः॥ अन्येषांपूर्ववयसिविंशतिः॥ मध्यमेपंचदश॥ उत्तरेवयसिद्वादश॥ प्रतीक्षायकृत्यादिभिर्मरणनिश्चयासंभवेकार्या॥ ॥अथा-
शौचसंपातेनिर्णयः॥ ॥दशाहमृताशौचेदशाहस्यततोन्यूनस्यवा॥ मृताशौचस्यसंपातेपूर्वमवृत्ताशौचसमाप्त्याशुद्धिः॥ दशाहजननाशौ
चेदशाहन्यूनंवाजननाशौचंपततिचेत्पूर्वमवृत्तसमाप्त्याशुद्धिः॥ दशाहमृताशौचेजननाशौचंदशाहंत्र्यहंवासंपतेत्तदामृताशौचसमाप्त्या
शुद्धिः॥ त्र्यहमृताशौचेत्र्यहंततोन्यूनंवामृताशौचंत्र्यहंजननाशौचंवासंपतेत्तदापूर्ववृत्तांतेशुद्धिः॥ ४॥ त्रिदिनजननाशौचेत्रिदिनजन
नाशौचपातेपूर्वांतेशुद्धिः॥ ५॥ पक्षिणीमृताशौचेपक्षिण्येकाहान्यतरमृतकपातेपूर्वांतेशुद्धिः॥ जननाशौचेनसमेनाधिकेनवामृताशौचंना
पैति॥ पक्षिण्यादिरूपमृतकेनत्रिदिनंदशाहंचजननाशौचंत्रिदिनमृताशौचेनदशाहंजाताशौचंचनापैतीतिबहवः॥ कश्चित्तुन्यूनेनापिमृ
तकेनाधिकस्यापिजाताशौचस्यनिवृत्तिरित्याह॥ त्रिदिनमृताशौचेनदशाहंमृतकंननिवर्तते॥ एवंपक्षिण्यात्रिदिनमेकाहेनपक्षिणीचनापैति-
त्रिदिनजाताशौचेनदशाहंजाताशौचंननिवर्तते॥ अत्रेदंबोध्यं॥ संपातोनामाशौचिनामेकाशौचित्वज्ञानेपराशौचित्वज्ञानं॥ तेनपूर्वाशौच ४३
मध्येउत्पन्नमपिपराशौचंपूर्वाशौचांतेज्ञातंचेत्पूर्वेणननिवर्ततेसंपाताभावात्॥ पूर्वत्रपरत्वेवृत्पत्तिकृतेनज्ञानकृते॥ तेनपूर्वोत्पन्नस्यपरो

सन्नज्ञानोत्तरंज्ञानेपिपूर्वोत्पन्नेनपरोत्पन्नंतन्मध्येज्ञातंनिवर्तनएव॥ संपातएवज्ञानकृतोनतुपूर्वत्वादिकमितिसिद्धांतादिति॥ दशाहांत्यरात्रौ
यदिनिवृत्तियोग्यदशाहसंपातस्तदादिनद्वयमधिकंकार्यं॥ दशमरात्रेश्चतुर्थयामेनिवृत्तियोग्यदशाहांतरसंपातेदिनत्रयमधिकम्॥ दशाहांत्य
रात्रौचतुर्थयामेवानिवृत्तियोग्यत्रिरात्राशौचपातेतुपूर्वेणशुद्धिर्नद्व्यहादिवृद्धिः॥ एवंत्र्यहाद्याशौचानांनिवृत्तियोग्यानांपरस्परंतृतीयरात्रौ
तृतीयशेषेवासंपातेपूर्वेणशुद्धिर्नद्व्यहादिवृद्धिः॥ वर्धितद्वित्रिदिनेदशाहांतरपातेपूर्वेणद्विरात्रेणत्रिरात्रेणवानिवृत्तिः॥ वर्धितद्विरात्रेणपक्षि
ण्यानिवृत्तिः॥ वर्धितत्रिरात्रेणान्यत्रिरात्रस्यनिवृत्तिः॥ यदातुभागिनेयादिर्मातुलादेरंत्यकर्मकरोतितदातन्निमित्तदशाहाद्याशौचेसतियदिस
पिंडमरणनिमित्तंदशाहादिकंपततितदातस्यपूर्वेणशुद्धिर्नभवति॥ कर्मांगाशौचस्यास्पृश्यतामात्रप्रयोजकत्वेनसंध्यादिकर्मलोपाभावेनलघुत्वा
लघुगुरुणागुरोर्निवृत्त्यभावात्॥ एवंत्रिरात्रपातेपिजननत्रिरात्रस्यनिवृत्तिः॥ भृतकत्रिरात्रस्यनेत्यादिकमूह्यं॥ पुत्रस्यसपिंडाशौचेनमातापित्रोराशौचंना
पैति॥ एवंभार्यायाभर्त्राशौचंनापैति॥ केचित्पत्न्याभार्याशौचमपिनापैतीत्याहुः॥ मात्राशौचमध्येपित्राशौचपातेपूर्वांतेशुद्धिः॥ स्मृत्यर्थसारादयस्तु
पितुःसंपूर्णमेवाशौचंकार्यमित्याहुः॥ पित्राशौचेमातुर्मरणेपित्राशौचंसमाप्यपक्षिणीमधिकांकुर्यात्॥ इयंपक्षिणीवृद्धिर्दशमरात्रेरवाङ्मरणेतज्ज्ञानेवाभव
ति॥ दशमरात्रौतज्ज्ञानेचतुर्थयामेवामातृमरणादौतुद्विरात्रत्रिरात्रावेवनपक्षिणी॥ मातुरनाहिताग्निभर्तुर्मरणाद्द्वितीयादिदिनेषुसहगमनेपिनाधिकापक्षिणी॥ भर्त्राशौचां
तेशुद्धिः॥ नवश्राद्धपिंडादिकंयुगपत्समापयेत्॥ भर्त्राशौचोत्तरमन्वारोहणेत्रिरात्रं॥ एतत्त्रिरात्रंसपिंडानामेव॥ पुत्रस्यतुमात्राशौचंसंपूर्णमेवेतिभाति॥ सहगमनेसापि

डानामपिपूर्णमेवाशौचं ॥ त्रिरात्रंत्वनुगमनपरमितिगौडाः ॥ इदमेवयुक्तम् ॥ इयंसंपातेपूर्वेणशुद्धिः सूतिकायाअग्निदस्यचनास्ति ॥ यदादेशांतरमृतंपितुर्वार्तांश्रुत्वापुत्रैर्दशाह
माशौचंकृतं ॥ संस्कारस्त्वस्थ्यलाभादिहेत्वंतरवशान्नकृतोदशाहोत्तरंचसंस्कारआरब्धस्तत्रसंस्कारकर्तुःपुत्रस्यकर्मांगंदशाहमाशौचंतदाशौचमध्येसपिंडमरणेपूर्वेणनशुद्धिर्न
मातुर्मरणेऽपिनाधिकापक्षिणी ॥ किंतुसपिंडाशौचंमात्राशौचंचसंपूर्णमेवकार्यम् ॥ अतिक्रांतकालाद्वर्तमानस्यबलवत्वात् ॥ एवंद्वादशवर्षादिप्रतीक्षोत्तरंपुत्रादिभिःक्रियमाणपित्रा
दिसंस्कारांगदशाहाशौचेऽन्यसपिंडादिमरणेपीतिपूर्वशेषेणशुद्धेरपवादः सिंधावुक्तः ॥ जननाशौचेमृताशौचेवामृतकसंपातेपिंडदानाद्यंतकर्मप्रतिबंधोनास्ति ॥ मृताशौचेजाताशौचे
वापुत्रजननेजातकर्मादिप्रतिबंधोनास्तीत्येके ॥ पूर्वाशौचांतेजातकर्मेत्यन्ये ॥ मातुर्याधिकापक्षिणीतन्मध्येपितुर्महैकोद्दिष्टश्राद्धंवृषोत्सर्गशय्यादानादिकंचकुर्यात् ॥ अन्यसपिंडाशौ
चेत्वेकादशाहकृत्यंनकार्यमितिबहवः ॥ कार्यमितिकश्चित् ॥ अथशवस्पर्शानुगमनादिसंसर्गाशौचं ॥ संसर्गाशौचेनित्यकर्मानधिकारोनास्ति ॥ किंत्वस्पृश्यत्वमात्रम् ॥ तदपित
दीयभार्यापुत्रादीनांनास्ति ॥ किंतुसंसर्गकर्तुरेव ॥ एवंतद्गृहवर्तितत्स्वामिकान्नादिद्रव्याणांनाग्राह्यत्वम् ॥ तत्रस्वजातीयशवस्पर्शेसज्योतिराशौचं ॥ हीनवर्णस्पर्शेऽधिकं
कल्प्यं ॥ अथानुगमने ॥ सजातीयस्यविजातीयस्यशवस्यानुगमनेस्नात्वाग्निस्पर्शंघृतप्राशनंचकृत्वापुनःस्नात्वाप्राणायामंकुर्यात् ॥ विप्रस्यशूद्रानुगमनेत्रिरात्रंनद्यांस्नानं-
घृतप्राशनंप्राणायामशतंचनात्रनित्यकर्मलोपः ॥ स्नेहेनसजातीयशवनिर्हरणेतदन्नाशनेतद्गृहवासेचदशाहः ॥ गृहवासमात्रेऽन्नाशनमात्रेवात्रिरात्रम् ॥ अन्नाशनगृहवासयोरभा
वेएकाहः ॥ ग्रामांतरस्थंशवंनिर्हृत्यग्रामांतरवासेसज्योतिः ॥ मौल्यग्रहणेनसजातीयनिर्हरणेदशाहः ॥ विजातीयनिर्हरणेशवजातीयम् ॥ भृतिग्रह
णेनहीनजातीयनिर्हरणेशवजातीयद्विगुणम् ॥ सोदकशवनिर्हरणेऽपिदशाहः शवालंकारकरणेपादकृच्छ्रम् ॥

अज्ञानादुपवासः॥ अशक्तौ स्नानं॥ धर्मार्थमनाथद्विजशवनिर्हरणं दाहकरणे चाश्वमेधादिपुण्यस्नानमात्राच्छुद्धिः॥ अग्निस्पर्शो
घृताशनं चात्रापि॥ धर्मार्थमपि शूद्रशवनिर्हरणे द्विजस्यैकाहः॥ धर्मार्थमनाथशवानुगमनादौ न दोषः॥ ब्रह्मचारिणस्तु पितृमातृ-
मातामहाचार्योपाध्यायभिन्नशवनिर्हरणादौ व्रतलोपः॥ पूर्वोक्तरीत्याऽऽशौचं च ततस्तेन कृच्छ्रप्रायश्चित्तं पुनरुपनयनं च कार्यं॥
पित्रादेर्निर्हरणेपि ब्रह्मचारिणाशौचिनामन्नं न भक्ष्यं॥ तेषां स्पर्शोपि न कार्यः॥ अत्रापि नित्यकर्मलोपो न॥ अथ दाहादौ समोत्कृष्ट
वर्णप्रेतस्य स्नेहादिना दाहोदकदानादिसकलौर्ध्वदैहिककरणे तत्तज्जात्याशौचं॥ तदंते स्नेहलोभाद्यनुसारेण गुरुलघु प्राजापत्या
दीनां त्रयं॥ स्नेहादिना सवर्णानां दाहमात्रकरणे तद्गृहवासे त्रिरात्रं॥ तदन्नभक्षणे दशरात्रं॥ तदुभयाभावे एकाहः॥ हीनवर्णे
नोत्तमवर्णस्य दाहमात्रकरणे शवजात्याशौचं॥ मृतिग्रहणेन सवर्णस्य दाहमात्रकरणेपि दशाहाद्येव॥ मौल्येनोत्तमवर्णदाहे द्वि
गुणं॥ उत्तमेनाधमवर्णदाहनिर्हरणकरणे तज्जात्याशौचं तदंते क्रमेण द्विगुणं त्रिगुणं चतुर्गुणं च प्रायश्चित्तं॥ मौल्येन हीनवर्ण
दाहादौ तु प्रायश्चित्तमाशौचं चोक्तापेक्षया द्विगुणं॥ धर्मार्थसमोत्कृष्टवर्णप्रे तस्य दाहादिसकलौर्ध्वदैहिककरणेपि नाशौचं नित्यपिं
डदानाद्यनंतरं स्नानमात्राच्छुद्धिः॥ द्विजेन शूद्रस्य धर्मेणापि दाहादि न कार्यं॥ अथ ब्रह्मचारिणा पितृमातृमातामहादिनामन्या-
धिकार्यभावे दाहाद्यंतकर्म कार्यं॥ तदाकर्मांगं दशाहमस्पृश्यत्वलक्षणमाशौचं कार्यं तथापि तेषामाशौचिनामन्नं ब्रह्मचारिणा न

भोक्तव्यं॥ आशौचिस्पृष्टतयावासश्चनकार्यः॥ तदुभयकरणेप्रायश्चित्तंपुनरुपनयनंचब्रह्मचारिणापूर्वोक्तपित्रादिभिन्नानांदाहा
द्यंतकर्मकरणेकृच्छ्रत्रयप्रायश्चित्तंपुनरुपनयनंचाशौचांतेकार्यंपित्रादेर्दाहमात्रकरणेएकाहमाशौचंकार्यं॥ अत्रसर्वत्रब्रह्मचा-
रिणः संध्याग्निकार्यादिकर्मलोपोन॥ ब्रम्हचारिभिन्नस्यापिदाहादिनिमित्तकसंसर्गाशौचेब्रह्मयज्ञादिनित्यकर्मलोपोनेत्युक्तं॥
तत्रदेवपूजावैश्वदेवादिकमन्येनकारणीयं॥ स्वयंकर्तुंयोग्यंतुस्वेनैवकार्यं॥ ब्रह्मचारिणःपित्राद्यंत्यकर्माकरणेतुपित्रादिमरणे
प्याशौचंन॥ समावर्तनोत्तरंपूर्वमृतानांपित्रासपिंडानांत्रिरात्रमाशौचंकार्यं॥ अथरोदनेआशौचादि॥ विप्रादिभिःसवर्णमरण
विषयेऽस्थिसंचयनात्पूर्वंरोदनेस्नानं॥ तदुत्तरमाचमनं॥ विप्रस्यशूद्रविषयेऽस्थिसंचयनात्प्राक्त्रिरात्रंतदुत्तरमेकरात्रं॥ शू-
द्रस्यविषयेतद्गृहवासादिसंबंधेऽस्थिसंचयप्रागेकरात्रंतदूर्ध्वंस्नानं॥ सपिंडानांत्वनुगमनेरोदनादौनदोषः॥ नात्रापिकर्मलोपः
अत्रसर्वत्रयस्ययावानाशौचकालस्तंनिर्वार्त्यस्नात्वैवविशुध्यतिनतुस्नानंविनातावत्कालमात्रातिक्रमेणशुद्धिः॥ अंत्यकर्मक
र्तुरस्थिसंचयनात्प्राक्स्त्रीसंगेचांद्रायणंप्रायश्चित्तं॥ ऊर्ध्वंप्राजापत्यत्रयं॥ अन्येषांमृताशौचेविनासंचयनात्प्राक्संगमेत्रिरात्रमु
पवासः॥ ऊर्ध्वमेकरात्रं॥ अथाशौचान्नभक्षणे॥ असगोत्रोनापदिबुद्धिपूर्वंसकृदप्याशौचिस्वामिकंपक्कमन्नंयस्मिन्दिनेभुंक्ते
तदारभ्यतेनयावत्तेषामाशौचमवशिष्टंतावदाशौचंकार्यं॥ आशौचांतेविप्राशौचेसांतपनंप्रायश्चित्तं॥ शूद्राशौचेचांद्रायणं॥ क्ष

त्रियादेः कलावभावान्नलिख्यते क्वचिल्लवस्तुव्युत्पादनमात्रार्थेनेदानीमुपयुज्यतइतिप्रायउपेक्ष्यते ॥ मत्याभ्यासेविप्रशूद्राशौचेतथाः
क्रमेणमासंषण्मासंकृच्छ्रादिव्रताचरणं ॥ अमत्याभोजनेयावदन्नपाकमाशौचंक्रमेणैकरात्रंसप्तरात्रंचोपोषणंदशशतंचप्राणा
यामाः ॥ अमत्याभ्यासेद्विगुणं आपद्यमत्याभोजनेतदहराशौचमेकः प्राणायामाः ॥ शूद्राशौचेऽष्टाधिकसहस्रंगायत्रीजपः ॥ ज्ञा
नन आपदित्तिरघमर्षणमष्टोत्तरसहस्रगायत्रीजपः ॥ शूद्राशौचेप्राजापत्यं ॥ शूद्रस्यद्विजाशौचेस्नानंपंचगव्याशनंच ॥ सर्वमि
दंजननाशौचेन्यूनंयोज्यं एवमाहिताग्न्याशौचेपिन्यूनमितिस्मृत्यर्थसारे सर्वमिदमाशौचिस्वामिकान्नभोजने ॥ यदातुतदस्वामिक
माशौचिस्पृष्टमात्रमन्नंभुक्तेतदाऽमत्याभोजनेकृच्छ्रं ॥ अमत्यार्धमितिस्मृत्यर्थसारउक्तं ॥ आशौचिस्पृष्टाशौचिस्वामिकान्नभो-
जीतुनत्स्वामिकान्नाशननिमित्तंतत्स्पृष्टान्नाशननिमित्तंचेतिप्रायश्चित्तद्वयंसमुच्चयेनकुर्यात् ॥ आशौचिस्वामिकान्नभ्रांतिगृहे
नुक्तं प्रायश्चित्तार्धं ॥ आशौचंतुनास्ति ॥ दातृभोक्त्रोरुभाभ्यामज्ञातेजननमरणेवानदोषः ॥ अन्यतरेणज्ञातेदोषः ॥ तत्रदा-
तुर्ज्ञानेभोक्तुरज्ञानेभोक्तुरल्पप्रायश्चित्तं ॥ दातुरज्ञानेपिभोक्तुर्ज्ञानेपूर्णमेव ॥ भोजननिमित्तकाशौचेपिकर्मलोपोन ॥ अथस्तुरप्य-
पि स्वल्पसंबंधयुक्ते स्नानंवासोयुतं स्यादितित्रिंशच्छ्लोकी स्मृत्यर्थसारेप्येवमयमस्यार्थः स्वल्पेनापिएकाहाद्याशौचप्रयोजकेनसं
बंधेनयुक्तेबालकजामात्रादौमृतेसचैलंस्नानंकार्यं ॥ सर्वत्रगुरुणालघुनोवाप्मृताशौचस्यप्राप्तिकालेचस्नातव्यमितियावत् ॥ अथ

वास्य त्वेदं दशाहभिन्नपक्षिणी त्रिदिनाद्याशौचप्रयोजकैः संबंधैः युक्ते बंधत्रयमातुलानुपनीतसपिंडादौ मृते देशांतरे कालांतरे स्ना-
नंभवत्येव॥ तथा च यस्य सन्निहितकाले आशौचं प्राप्तिस्तस्यातिक्रांतकाले स्नानं यस्य तु सन्निहितकालेपि स्नानमात्रं तस्य कालांत
रे स्नानमपि नेत्यर्थः॥ यद्वा स्वल्प आशौचप्रयोजकसंबंधभिन्नः संबंधः। यथा शालकसुत त्वं ऊढकन्यायाः पितृव्य तत्पुत्र त्वादि भगि
न्याः भ्रातृपुत्र त्वादि तद्युक्ते आशौचाभावेपि स्नानमात्रं भवत्येव॥ यत्किंचित्संबंधे आशौचाभावेपि स्नानमात्रं संनिधौ सर्वत्र कार्य
मित्यर्थः॥ पक्षत्रयमपि इदं शिष्टाचारे दृश्यते इति युक्तं भाति॥ ॥अथाशौचापवादः॥ ॥स पंचधा कर्तृतः १ कर्मतः २ द्रव्यतः ३
मृतदोषतः ४ विधानत इति ५ तत्र कर्तृतो यथा॥ यतीनां ब्रह्मचारिणां च सपिंडजननमरणयोर्नाशौचं॥ मातापितृमरणे तु यति ब्र
ह्मचारिणोः सचैलस्नानमात्रं भवत्येव॥ ब्रम्हचारिणः समावर्तनोत्तरं ब्रह्मचर्यदशायां मृतानां पित्रादिसपिंडानां त्रिरात्रमाशौचं उ
दकदानं च कार्यं॥ अनुगमननिर्हरणनिमित्तकं त्वाशौचं ब्रह्मचारिणोप्यस्त्येव॥ पित्राद्यंत्यकर्मकरणे ब्रम्हचारिण आशौचमप्यस्त्येव
॥ आरब्धप्रायश्चित्तानां प्रायश्चित्तानुष्ठानसमये आशौचं न॥ समाप्ते तु प्रायश्चित्ते त्रिरात्रमतिक्रांताशौचं॥ कृतकर्मांगनांदीश्रा
द्धानां तत्कर्मसमाप्तिपर्यंतं तत्कर्मोपयोगी कार्ये आर्त्यादिसंकटे आशौचं न॥ जाताशौचमृताशौचवतो मरणसमयप्राप्तेनाशौचं॥
तेन दानादिकं सति वैराग्ये आतुरस्य संन्यासोपि भवतीति सिंध्वादयः॥ देशविप्लवदुर्भिक्षादि महापदि सद्यः शौचं॥ आपदपगमे आ

शौचावशेषेअवशिष्टाशौचमस्त्येव॥ ॥अथकर्मंतः॥ ॥अन्नसंत्रिणामन्नादिदानेष्वनाशौचं॥ प्रतिगृहीतुस्तुआमान्नग्र
हणेदोषोन॥ पक्वान्नभोजनेतुत्रिरात्रंक्षीरपानं॥ गृहीतेनंतव्रतादावेकादश्यादौचारब्धकृच्छ्रादिव्रतेचनाशौचं॥ तत्रस्नानादि
शारीरनियमाः॥ स्वयंकार्याः॥ अनंतपूजादिकमन्येनकारणीय॥ ब्राह्मणभोजनादिकमाशौचांते॥राजादीनांप्रजापालनादौ
नाशौचं॥ ऋत्विजांमधुपर्कोत्तरंतत्कर्मणिनाशौचं॥ तेनयूपाधानपशुबंधादिषुमधुपर्कोनोक्तस्तेषुकृतेपिवरणे तानुत्सृज्यान्येऋ
त्विजःकार्याः॥दीक्षितानांदीक्षणीयोत्तरमवभृथस्नानपर्यंतयज्ञकर्मणिनाशौचं॥दीक्षितत्विग्भ्यांस्नानमात्रंकार्यंमध्येकार्ये॥अव
भृथात्पूर्वमेवाशौचाभावः॥ अवभृथंतुनभवत्येवेतिसिंधुः॥कर्मांतेतुत्रिरात्रंपूर्वन्यायात्॥ रोगभयराजभयादिनाशार्थेशांतिकर्म
णिनाशौचं॥क्षुत्पीडितकुटुंबस्यप्रतिगृहेनाशौचं॥ विस्मरणशीलस्याधीतवेदशास्त्राध्ययनेपिनाशौचं॥वैद्यस्यनाडीस्पर्शनेआ
शौचंन॥श्राद्धेतूक्तं॥ मूर्तिप्रतिष्ठाचौलोपनयनविवाहाद्युत्सवतडागाद्युत्सर्गकोटिहोमतुलापुरुषदानादिकर्मसुनांदीश्राद्धोत्त
रंनाशौचं॥ संकल्पितेपुरश्चरणजपे ऽविच्छेदेनसंकल्पितहरिवंशश्रवणादौचप्रारंभोत्तरंनाशौचं॥कालादिनियमाभावेतुस्तोत्र
हरिवंशादिकमाशौचेहेयमेव॥सर्वोप्ययमाशौचापवादोनन्यगतिकत्वेआर्तौचज्ञेयइतिसिंधौनागोजीयेचोक्तं॥तेनान्यगतिक
त्वादिकमलोच्यैवाशौचाभावोयोज्यः॥ अत्रयद्वक्तव्यंतत्पूर्वार्धेतत्रतत्रोक्तमेव॥केचित्तुव्रतेष्विवदीक्षितानामृत्विजामारब्धोत्स

वादीनांचस्वरूपन आरंभतश्चावश्यकत्वादार्त्योंधभावेप्याशौचाभावइत्याहुः॥ कन्यायाऋतुशकादिसंकटेमुहूर्तानंतराभावेकू–
ष्मांडहोमाक्षिजाताशौचेविवाहारंभोपिकार्यइत्युक्तं॥विवाहादिषुनांदीश्राद्धोत्तरमाशौचपातपूर्वसंकल्पितान्नमसगोत्रैर्दातव्यं
भोक्तव्यंच॥दातारंभोक्तारंसिद्धान्नंचसूतकीनस्पृशेत्॥ विवाहादौतदन्यत्रवाभ्यंजानेषुविप्रेषुदातुराशौचपातेपात्रस्थमप्यन्नं
त्यक्त्वान्यगेहोदकाचांताःशुध्यंतीत्यादिपूर्वार्धेउक्तं॥एवंसहस्रभोजनादावपिपूर्वसंकल्पितान्नेषुज्ञेयं॥पार्थिवशिवपूजायां
नाशौचं॥ आशौचेसंध्याश्रौतस्मार्तहोमादिविषयेपूर्वार्धेउक्तं॥अग्निसमारोपप्रत्यवरोहौवाशौचेयोनकार्यो॥तेनसमारोपोत्त
रमाशौचपातेपुनराधानमेव॥समारोपप्रत्यवरोहयोरन्यकर्तृत्वस्याशौचापवादस्यचाभावात्॥इदंबहृचानांदशाहंहोमलोपे
न्येषांत्र्यहंहोमलोपेएवपुनराधानंज्ञेयं॥ग्रहणनिमित्तकेस्नानश्राद्धदानादौनाशौचं॥केचित्स्नानमात्रंकार्यंनश्राद्धादीत्याहुः॥
संक्रांतिस्नानादावपिनाशौचं॥नित्यकृत्येषुस्नानाचमनभोजननियमास्पृश्यस्पर्शनादिनियमेषुनाशौचं॥अन्यद्वैश्वदेवब्रह्मय
ज्ञदेवपूजादिनित्यनैमित्तिककाम्यंचाशौचेषुनकार्यं॥ भोजनकालेआशौचापवादकजननमरणश्रवणेमुखस्थंग्रासंत्यक्त्वास्ना
यात्॥मुखस्थग्रासभक्षणेएकोपवासः॥सर्वान्नभोजनेत्रिरात्रोपवासः॥इतिकर्मतआशौचसदसद्भावविचारः॥ ॥अथद्र
व्यतः॥ ॥पुष्पफलमूललवणमधुमांसशाकतृणकाष्ठोदकक्षीरदधिघृतौषधतिलतद्विकारेक्षुतद्विकाराणांलाजादिभर्जितान्न ४७

स्यलड्डुकादिनांचाशौचिस्वामिकानामाशौचिगृहस्थितानांचग्रहणेदोषोन ॥ आशौचेहस्तात्तुकिमप्येतन्नग्राह्यं ॥ पण्येतुतणि
ज्ञादेराशौचेपितद्धस्तालवणादेरामानस्यचक्रयेनदोषः ॥ जलदधिलाजादिकंतुक्रयेणापितद्धस्तान्नग्राह्यं ॥ ॥अथमृत
दोषतः ॥ ॥शास्त्रानुज्ञांविनाशस्त्राग्निविषजलपाषाणभृगुपातानशनादिभिर्बुद्धिपूर्वकंस्वेच्छयात्मघातकानांनाशौचं ॥
नचात्मघात क्रोधात्पराद्वेशेनवास्त्रस्वतएवेष्टसाधनताभ्रमेणवा तथाचौर्यादिदोषैराजहतानांपारदार्येतत्पत्यादिहताना
विद्युद्धतानांचनाशौचं ॥ अन्यैर्निषिद्धोपिगवान्नदीतरणवृक्षारोहकूपावरोहादौप्रवृत्तोमृतस्तस्यापिनाशौचं ॥ योगवादीहर-
णार्थैतद्धननार्थेवाप्रवृत्तोगोसर्पनखिशृंगिदंष्ट्रिगजचौराधिभ्यांत्यजादिभिर्हतस्तस्यनाशौचं ॥ महापातकिनांतत्संसर्गिणां
चमहापापितुल्यानांचपतितानांनपुंसकानांचमरणेनाशौचं ॥ स्त्रियाणांचपत्यादिद्वेषीणांहीनजातिगामिनीनांगर्भघ्नीनांकु
लटानांचपूर्वोक्तात्मघातादिपापयुक्तानांचमृतानांनाशौचं ॥ तत्रैषांशवानांस्पर्शाश्रुपातवहनदहनांत्यकर्माणिनकुर्यात् ॥ स्प
र्शादिकरणेज्ञानाज्ञानाभ्यासादितारतम्येनकृच्छ्रातिकृच्छ्रसांतपनचांद्रायणादिप्रायश्चित्तानिसिंध्वादिग्रंथांतरतोज्ञेया
नि ॥ तेषांमृतदेहस्यजलेप्रक्षेपः ॥ ततःसंवत्सरोत्तरंपुत्रादिस्तदात्मघातादिपापानुसारेणप्रायश्चित्तंतस्यकृत्वानाराय
णबलिंचकृत्वापर्णशरदाहादिपूर्वकमाशौचमौर्ध्वदैहिकंचकुर्यात् ॥ केचित्प्रेतशरीरदृष्ट्यादाहनिमित्तंचांद्रायणत्रयंकृत्वा

१ स्थीनिसंस्थाप्याब्दांते पूर्वोक्तरीत्याौर्ध्वदेहिकमित्याहुः ॥ अथवा लौकिकाग्निना तूष्णीं दग्ध्वा स्वजीवनसंदेहाद्वा मत्याः पुत्रादयः संवत्सरादर्वागपि तत्तदात्मघातादिपापोक्तद्विगुणप्रायश्चित्तपूर्वकं नारायणबलिं कृत्वा पर्णशरदाहमस्थिदाहं वा कृत्वाऽऽशौचमौर्ध्वदेहिकं च कुर्युः ॥ इदं च प्रायश्चित्तार्हाणामेव ॥ प्रायश्चित्तानर्हाणां घटस्फोटेन बहिष्कृतानां च दासीद्वारा पतितोदकविध्यनंतरसपिंडीकरणवर्जमौर्ध्वदेहिकं ॥ तेन सांवत्सरिकमध्ये कोद्दिष्टविधिनैव ॥ यद्वात्मघातिनां पुत्रादिर्मृतजातीयवधोक्तब्रह्महत्यादिप्रायश्चित्तसहितचांद्रायणं तप्तकृच्छ्रद्वयं च कृत्वा नारायणबलिपूर्वकं तं दहेत् ॥ तथा चात्मघातिनां गोगजव्याघ्रादिहेतुकदुर्मरणवतां च पतितादीनां च पूर्वोक्तानां सर्वेषां न मरणदिनादारभ्याशौचं किंतु तत्प्रायश्चित्तनारायणबलिपूर्वकसमंत्रकदाहदिनमारभ्यैवाशौचं ॥ जलाग्न्यादिभिः प्रमादमृतानां तु मरणदिनादारभ्याशौचादिकमस्त्येव ॥ तच्च त्रिरात्रमिति केचित् ॥ दशाहमिति बहवः ॥ किंतु प्रमादमरणस्यापि दुर्मरणत्वात्तन्निमित्तप्रायश्चित्तपूर्वकमेव दाहादि कार्यं ॥ तदुक्तं स्मृत्यर्थसारे ॥ चांडालगोब्राह्मणचोरपशुदंष्ट्रिसर्पाग्न्युदकादिभिः ॥ प्रमादान्मरणे चांद्रायणं तप्तकृच्छ्रद्वयं च तत्प्रायश्चित्तं कृत्वा पंचदश कृच्छ्राणि वा प्रायश्चित्तं कृत्वा विधिवद्दहनाशौचोदकदानादि सर्वकार्यमेवेति ॥ प्राणांतिकप्रायश्चित्तेन मृतस्य दशाहमाशौचं सर्वाणि प्रेतकर्माणि कर्तव्यानि ॥ प्रायश्चित्तेन तस्य शुद्धत्वात् ॥ एवमारब्धप्रायश्चित्तस्य .. प्रायश्चित्तमध्ये

मरणेपिशक्त्यत्वादिकंज्ञेयं॥ आहिताग्नेस्तु पानितादेर्मरणेदर्भादिनाचांडालशृंगिचोरादिहेतुकेमरणेविशेषः॥वैकृताग्निंन्प्रक्षिपे
दप्सु आवसथ्यंचतुष्पथे॥पात्राणितुदहेदग्नौमाग्निकंपापकर्मणि॥ ततः प्रायश्चित्तार्हत्वानर्हत्वादिपूर्वोक्तव्यवस्थयानिर्मंथ्या
ग्निनादाहाद्यंतकर्मेति॥महापातकसंयुक्तः साग्निकोयदिजीवति॥पुत्रादिःपालयेदग्नीन्प्रायश्चित्तक्रियावधि॥प्रायश्चित्तंन
कुर्याद्यःकुर्वन्वाम्रियतेयदि॥जलेग्नीन्प्रक्षिपेदग्नौपात्राणितुजलेप्सुवा॥माधवीये॥ आहिताग्नेर्दुर्मरणेवात्मघातेच लौकि-
काग्निनातूष्णींदग्ध्वातदस्थीनिक्षीरेणप्रक्षाल्यतत्प्रायश्चित्तंकृत्वाश्रौताग्निभिःसमंत्रकंदाहादिकार्यमित्युक्तं॥ इदंनिरग्नेरपि
दुर्मरणेयोज्यं अथसर्पहतेविशेषः॥प्रमादेनचाद्सर्पादिनावासर्पतोमृताशौचादिनकार्यं॥वक्ष्यमाणनागपूजाव्रतंकृत्वानारायण
बलिंसौवर्णनागदानप्रत्यक्षगोदानानिकृत्वादाहाशौचादिकार्यं॥सर्वत्रदुर्मरणेपतितादिमरणेचतत्तत्प्रायश्चित्तादिकृत्वादाहाशौ
चादिकार्यमित्युक्तं॥तत्रप्रायश्चित्तानिप्रसंगादुच्यते॥बुद्धिपूर्वकमात्मघातेनमृतानांत्रिंशत्कृच्छ्राणिप्रायश्चित्तंएतच्चजाति
वधप्रायश्चित्तेनसमुचितंकार्यं॥तद्यथा॥ब्राह्मणेनात्मघातेकृतेद्वादशाब्दब्रह्म हत्याप्रायश्चित्तंत्रिंशत्कृच्छ्रमात्मघातप्रा
यश्चित्तंचतत्पुत्रादिःकुर्यात्॥ब्राह्मणस्त्रियात्मघातेकृतेब्राह्मणस्त्रीवधप्रायश्चित्तंत्रिंशत्कृच्छ्राणिच॥एवंशूद्राद्यात्मघा
तेप्यूह्यं॥अशक्तावात्मघातेचांद्रायणद्वयंतप्तकृच्छ्रचतुष्कंच॥प्रमादेनजलादिमरणेपंचदशकृच्छ्राणिचांद्रायणपूर्वकं

तत्तत्कृच्छ्रद्वयंवा॥ पतितेमृतेषोडशकृच्छ्राणि॥ ब्रह्महत्यादिपापिनांप्रायश्चित्तात्पूर्वंमरणेतत्तत्पापप्रायश्चित्तंपुत्रेणकार्यं॥प्रा-
यश्चित्तानर्हाणांतुपतितोदकदानविधिरेवनप्रायश्चित्तादीत्युक्तं॥सिंधौतुप्रायश्चित्तानर्हाणामपिपुत्रादिर्नारायणबलिंपू-
र्वंसर्वमौर्ध्वदेहिकंसपिंडीकरणंदर्शादिश्राद्धंगयादिश्राद्धंचकुर्यादेव॥एवंम्लेच्छीकृतस्यापिपतितोदकविधिरपुत्रविषयइत्यु-
क्तं॥इदमेवयुक्तं॥यस्तुकिंचित्कालंम्लेच्छीकृतःप्रायश्चित्तार्हस्तस्यषोडशकृच्छ्रादिप्रायश्चित्तंपुत्रेणकृत्वापर्णशरदाहादिका-
र्यं॥प्रमादमरणभिन्नेषुचौर्यपारदार्यादिहेतुकेषुदुर्मरणेषुचांद्रायणद्वयंतप्तकृच्छ्रंवेत्याकरतोविचार्ययोज्यं॥किंचव्याघ्रादिहे-
तुकदुर्मरणेषुशातातपोक्तदानादिविधिरपिकार्यः॥तथाहिव्याघ्रहतेविप्रकन्याविवाहनं॥गजहतेचतुर्निष्कपरिमितहेमनि-
र्मितगजदानं॥राजहतेसौवर्णपुरुषदानं॥चोरहतेप्रत्यक्षधेनुदानं॥वैरिहतेवृषभदानं॥वृषभहतेयथाशक्तिहेमदानं॥शा-
य्यायांचमृतेदेयाशय्यातूलीसमन्विता॥निष्कहेमनिर्मितविष्णुप्रतिमाधिष्ठिताच॥शौचहीनमरणेद्विनिष्कहेमविष्णुदानं॥सं-
स्कारहीनमरणेविप्रपुत्रोपनयनं॥अश्वहतेनिष्कत्रयहेमकृताश्वदानं॥शुनाहतेक्षेत्रपालस्थापनं॥सूकरहतेमहिषदानं
॥कृमिभिर्हतेपंचखारीमितगोधूमदानं॥वृक्षहतेवस्त्रयुतसौवर्णवृक्षदानं॥शृंगिणाहतेवस्त्रयुतवृषभदानं॥शकटहते
सोपस्करंकिंचिद्द्रव्यदानं॥भृगुपातमृतेधान्यपर्वतदानं॥अग्निनामृतेउदपानोत्सर्गविधिः॥काष्ठहतेधर्मार्थसभाकरणं॥

शस्त्रहतेमहिषीदानं॥ अश्महतेसवत्सपयस्विन्यागोदानं॥ विषेणहतेहेमनिर्मितपृथ्वीदानंउद्वंधनेनमृतेहेमकपिदानं॥ ज
लमृतेद्विनिष्कहेमनिर्मितवरुणदानं॥ विषूचिकामृतेस्वाद्वन्नेनशतविप्रभोजनं॥ कंठस्थितकवलस्यमरणेघृतधेनूदानं॥ का
सरोगमृते ऽष्टकृच्छ्राणि॥ अतिसारमृतेलक्षगायत्रीजपः॥ शाकिन्यादिग्रहेमृतेरुद्रैकादशनीजपः॥ विद्युत्पातमृतेविद्यादानं
अंतरिक्षमृतेवेदपारायणं॥ पतितेमृतेषोडशकृच्छ्राणि॥ अस्पृश्यस्पर्शयुक्तमरणेसच्छास्त्रपुस्तकदानमित्यादि॥ अत्रशय्या
मरणेशौचहीनसंस्कारहीनमरणे॥ कृमिविषूचिकाकंठककवलकासातिसाररोगग्रहेमरणेंतरिक्षमृतेस्पृश्यस्पर्शमरणेपिदाना
दिविधिरेवनप्रायश्चित्तं नैवनारायणबलिनोपिवर्षादिकालप्रतीक्षा॥ व्याघ्रादिहेतुकंविषजलशस्त्रादिहेतुकंचमरणंप्रमा
देनदर्पादिनाबुध्याचेत्यनेकधासंभवतितत्रोक्तव्यवस्थायाप्रायश्चित्तंनारायणबलिर्दानादिविधिश्चेतित्रयाणांसमुच्चयः॥ य
दिपुत्रादिःपितुर्जलादिदुर्मरणप्रायश्चित्तंब्रह्महत्यादितत्तत्प्रायश्चित्तंवात्मघातप्रायश्चित्तंवाकर्त्तुंनशक्नोतितदोक्तदाना
दिविधिंनारायणबलिंचकृत्वा ऽत्यशक्तोनारायणबलिमात्रंकृत्वौर्ध्वदेहिकंकुर्यात्॥ तावतापुत्रादिसपिंडानांशुद्धिसिद्धेः॥ पि
त्रादेस्तुपुत्रादिभिस्तत्तत्प्रायश्चित्ताकरणेनरकादिभोगःस्यादेवेतिबोध्यं॥ अथविधिविहितंजलादिमरणे॥ तत्रप्रयागेसर्व
र्णानांरोगिणामरोगिणांचभागीरथीप्रवेशादिनामरणेकामितमहाफलं॥ शूद्रस्यारोगिणोपिप्रयागभिन्नेपिजलादिमरण

तत्तत्कृच्छ्रद्वयंवा॥ पतितेमृतेषोडशकृच्छ्राणि॥ ब्रह्महत्यादिपापिनांप्रायश्चित्तात्पूर्वंमरणेतत्तत्पापप्रायश्चित्तंपुत्रेणकार्यं॥प्रा-
यश्चित्तानर्हाणांतुपतितोदकदानविधिरेवनप्रायश्चित्तादीत्युक्तं॥सिंधौतुप्रायश्चित्तानर्हाणामपिपुत्रादिर्नारायणबलिपू-
र्वंसर्वमौर्ध्वदेहिकंसपिंडीकरणदर्शादिश्राद्धंगयादिश्राद्धंचकुर्यादेव॥एवंम्लेच्छीकृतस्यापिपतितोदकविधिरपुत्रविषयइत्यु-
क्तं॥इदमेवयुक्तं॥यस्तुकिंचित्कालंम्लेच्छीकृतःप्रायश्चित्तार्हस्तस्यषोडशकृच्छ्रादिप्रायश्चित्तंपुत्रेणकृत्वापर्णशरदाहादिका-
र्यंप्रमादमरणभिन्नेषुचौर्यपारदार्यादिहेतुकेषुदुर्मरणेषुचांद्रायणद्वयंतप्तकृच्छ्रंवेत्याकरतोविचार्ययोज्यं॥किंचव्याघ्रादिहे-
तुकदुर्मरणेषुशातातपोक्तदानादिविधिरपिकार्यः॥तथाहिव्याघ्रहतेविप्रकन्याविवाहनं॥गजहतेचतुर्निष्कपरिमितहेमनि-
र्मितगजदानं॥राजहतेसौवर्णपुरुषदानं॥चौरहतेसवत्सधेनुदानं॥वैरिहतेवृषभदानं॥वृषभहतेयथाशक्तिहेमदानं॥शा-
य्यायांचमृतेदेयाशय्यातूलीसमन्वितानिष्कहेमनिर्मितविष्णुप्रतिमाधिष्ठिताच॥शौचहीनमरणेद्विनिष्कहेमविष्णुदानं॥सं-
स्कारहीनमरणेविप्रपुत्रोपनयनं॥अश्वहतेनिष्कत्रयहेमकृताश्वदानं॥शुनाहतेक्षेत्रपालस्थापनं॥सूकरहतेमहिषदानं
॥कृमिभिर्हतेपंचखारीमितगोधूमदानं॥वृक्षहतेवस्त्रयुतसौवर्णवृक्षदानं॥शृंगिणाहतेवस्त्रयुतवृषभदानं॥शकटहते
सोपस्करंकिंचिद्द्रव्यदानं॥भृगुपातमृतेधान्यपर्वतदानं॥अग्निनामृतेउदपानोत्सर्गविधिः॥काष्ठहतेधर्मार्थंसभाकरणं॥

शस्त्रहतेमहिषीदानं ॥ अश्महतेसवत्सपयस्विन्यागोर्दानं ॥ विषेणहतेहेमनिर्मितपृथ्वीदानं उद्बंधनेनमृतेहेमकपिदानं ॥ ज
लमृतेद्विनिष्कहेमनिर्मितवरुणदानं ॥ विषूचिकामृतेस्वादन्नेनशतविप्रभोजनं ॥ कंठस्थितकवलस्यमरणेघृतधेनूदानं ॥ का
सरोगमृते ऽष्टकृच्छ्राणि ॥ अतिसारमृतेलक्षगायत्रीजपः ॥ शाकिन्यादिग्रहेमृतेरुद्रैकादशनीजपः ॥ विद्युत्पातमृतेविद्यादानं
अंतरिक्षमृतेवेदपारायणं ॥ पतितेमृतेषोडशकृच्छ्राणि ॥ अस्पृश्यस्पर्शयुक्तमरणेसच्छास्त्रपुस्तकदानमित्यादि ॥ अत्रशय्या
मरणेशौचहीनसंस्कारहीनमरणे ॥ कृमिविषूचिकाकंठककवलकासातिसाररोगग्रहेमरणेनारिक्षमृतेस्पृश्यस्पर्शमरणेपिदाना-
दिविधिरेवनप्रायश्चित्तंनेवनारायणबलिर्नापिवर्षादिकालप्रतीक्षा ॥ व्याघ्रादिहेतुकंविषजलशस्त्रादिहेतुकंचमरणंप्रमा
देनदर्पादिनाबुध्याचेत्यनेकधासंभवतितत्रोक्तव्यवस्थायाप्रायश्चित्तंनारायणबलिर्दानादिविधिश्चेतित्रयाणांसमुच्चयः ॥ य
दिपुत्रादिःपितुर्जलादिदुर्मरणप्रायश्चित्तंब्रह्महत्यादितत्तत्प्रायश्चित्तंवात्मघातप्रायश्चित्तंवाकर्तुंनशक्नोतितदोक्तदाना
दिविधिंनारायणबलिंचकृत्वा ऽस्यशक्तौनारायणबलिमात्रंकृत्वोर्ध्वदेहिकंकुर्यात् ॥ तावतापुत्रादिसपिंडानांशुद्धिसिद्धेः ॥ पि
त्रादेस्तुपुत्रादिभिस्तत्तत्प्रायश्चित्ताकरणेनरकादिभोगःस्यादेवेतिबोध्यं ॥ अथविधिविहितंजलादिमरणे ॥ तत्रप्रयागेसर्व
वर्णानांरोगिणामरोगिणांचभागीरथीप्रवेशादिनामरणेकामितमहाफलं ॥ शूद्रस्यारोगिणोपिप्रयागभिन्नेपिजलादिमरण

मनुज्ञातं॥ व्याधितोभिषजात्यक्तोधिभ्रोवृत्त्योथवायुवा॥ तनुंत्यजेज्जलाग्न्याद्यैः सयथेष्टंफलंलभेत्॥ दुश्चिकित्सैर्महारोगैःपी
डितोजीवनक्षमः॥ प्रविशेज्ज्वलनंदीप्तंकरोत्यनशनंतथा॥ अगाधतोयराशिंचभृगोःपतनमेवच॥ गच्छेन्महापथंवापितु
पारगिरिमादरात्॥ प्रयागवटशाखाग्राद्देहत्यागंकरोतिच॥ उत्तमान्प्राप्नुयाल्लोकान्नात्मघातीभवेत्क्वचित्॥ नराणामथनारी
णांसर्ववर्णेषुसर्वदा॥ आशौचंस्यात्त्र्यहंतेषांवज्रानलहतेतथा॥ वाराणस्यांम्रियेद्यस्तुप्रत्याख्यातभिषक्क्रियः॥ काष्ठपा-
षाणमध्यस्थोजान्हवीजलमध्यगः अविमुक्तोन्मुखस्तस्यकर्णमूलगतोहरः॥ प्रणवंतारकंब्रूतेइत्यादिवचनोच्चयः॥ पुरा
णस्थोमाधवादिनिबंधेषुद्धदाहृतः॥ अत्रानुज्ञातबुद्धिपूर्वकात्मघातेगृहस्थादीनामेवाधिकारः॥ यतेस्तुनाधिकारः॥ त्र्य
हाद्याशौचविधानात्॥ यतेः काम्यकर्मण्यनधिकाराच्चेतिनिर्णयसिंधुः॥ इदानींतनशिष्टास्तुरोगादिपीडांसोढुमशक्तोसंन्या
साश्रमंगृहीत्वातीर्थादिनात्मघातंकुर्वंति॥ गृहस्थविधुरादयश्चनकुर्वंति॥ केचित्तुपरिहार्यरोगादिग्रस्तवृद्धादेर्जलादिनाबु
द्ध्यात्मघातः कलौप्रयागभिन्नदेशेनभवति॥ भृग्वग्निपतनैश्चैववृद्धादिमरणंतथेतिकलिवर्ज्येषुपरिगणनादित्याहुः॥ एत-
न्मतेमरणांतप्रायश्चित्तविधयःकाशीखंडादौविप्रादेर्देहत्यागविधयश्चयुगांतरपराः॥ प्रयागमरणंस्त्रीणांसहगमनंचकलि
युगेपिसर्वसमंतं॥ अत्रसर्वत्रसहगमनभिन्नेविधिवाक्यानुज्ञातेदेहत्यागेत्रिरात्रमाशौचमितिबहवः॥ दशाहमितिकेचित्॥

एवंफलकामनयाविहितेकाम्यभृगपातमरणेपिपक्षद्वयंज्ञेयं॥ अथयःपतितोघटस्फोटेनबहिष्कृतोयश्चम्लेच्छीकृतोयश्च प्रायश्चित्तानर्हपापीतस्यत्रिविधस्यपितृमातृभिन्नस्यपतितोदकविध्यनंतरंसपिंडीकरणवर्जमंत्यकर्मपितुर्मातुश्चत्रि विधस्यापिनारायणबलिपूर्वकंसपिंडीकरणसहितंसर्वंभवतीत्युक्तं॥ तत्रपतितोदकदानविधिर्यथा॥ सर्वगांदासीमा हूयतस्यैवेवनंदत्वाशूद्रःपूर्णघटंहस्तांताम्ब्रूयात्॥ देहासिगच्छमूल्येनतिलांस्तोयपूर्णमिमं घटंचशीघ्रमानय॥ ततोदक्षिणामु- खोपविश्यवामपादेनतंघटंसतिलंक्षिप॥ घटक्षेपणकालेचामुकसंज्ञकम्ंतिनप्रेनापिबपिबेतिमुहुरुच्चारयेति॥ सादासीतद्वाक्यं श्रुत्वामूल्यंगृहीत्वातथाकुर्यात्॥ एवंकृतेपतितत्तृप्तिर्नान्यथा॥ एतच्चपतितस्यमृतदिनेकार्यं॥ इतिपतितोदकविधिः॥ इतिमृ तदोषतआशौचापवादःप्रसंगःसविस्तरोनिरूपितः॥ ॥अथविधानतः॥ ॥यतेर्मृतानाशौचंनास्ति॥ तस्यप्रेतक्रियोदकदाना शौचसपिंडीकरणादेर्निषिद्धत्वात्॥ सपिंडीस्थानएकादशेह्निपार्वणश्राद्धमात्रंकार्यं॥ प्रतिसांवत्सरिकश्राद्धंदर्शश्राद्धादिकंतु पार्वणविधिनासपिंडकंभवत्येव॥ अत्रविस्तरोग्रंथांतरेवक्ष्यते॥ एतच्चत्रिदंडिनामेकदंडिनांहंसपरमहंसादिनासर्वेषामेवज्ञेयं॥ एवंपानप्रस्थमरणेपिनाशौचंकृतजीवच्छ्राद्धेमृतेसपिंडैराशौचादिकंकर्तव्यंनवेतिविकल्पः॥ ब्रम्हचारीमृतोत्वाशौचमस्त्येव॥ युद्ध मृतेप्याशौचंनेतिसर्वग्रंथेषुपलभ्यतेनत्वेवंब्राम्हणेषुशिष्टाचारः॥ इतिपंचधाशौचापवादोनिरूपितः॥ अथजीवतोप्याशौचं॥

यथापतितस्यघटस्फोटकालेसर्वसपिंडानामेकाहमाशौचं॥इत्याशौचंसापवादंयथामतिनिरूपितं।समर्पितंरुक्मिणीशश्रीमद्विठ्ठल
पादयोः॥इतिसापवादशौचप्रकरणं॥ ॥अथौर्ध्वदैहिकारंभोपयोगिनारायणबल्यादिप्रकारउच्यते॥तत्रदुर्मरणेआत्मघातेजला
दिभिःप्रमादमरणेपतितादिमरणेचपूर्वोक्तव्यवस्थयामुकगोत्रस्यामुकशर्मणोमुकदोषनाशार्थमौर्ध्वदैहिकसंप्रदानत्वयोग्य-
तासिध्यर्थममुकप्रायश्चित्तममुकदानंवाकरिष्येइत्यादिसंकल्पपूर्वकंतत्तत्प्रायश्चित्तंदानंचकार्यं॥अशक्तोदानमेवकार्यं॥ततो
मुकगोत्रामुकशर्मणोमुकदुर्मरणदोषनाशार्थमौर्ध्वदैहिकसंप्रदानत्वयोग्यतासिध्यर्थंनारायणबलिंकरिष्येइतिसंकल्प्य॥पूर्वाधी
क्तसंततिफलककाम्यनारायणबलिवत्सर्वंकुर्यात्॥एतत्तुवर्षांतकरणपक्षे॥सद्यःकरणपक्षेतुपूर्वोक्तद्विगुणप्रायश्चित्तंसंकल्प्य
शुक्लैकादश्यादिकालमनपेक्ष्यैवसमनंतरोक्तसंकल्पंकृत्वाविधिनास्थापितेकलशद्वयेहेमप्रतिमयोर्विष्णुंवैवस्वतंयमंचावाह्यपुरुष
सूक्तेनयमायसोममितिचक्रमेणषोडशोपचारैःसंपूज्यतत्पूर्वभागेरेखायांदक्षिणाग्रकुशानास्तीर्यशुंधंतांविष्णुरूपममुकप्रेतेति
दशस्थानेष्वपोनिनीयमधुघृततिलमिश्रानोदनपिंडान्दशामुकगोत्रामुकशर्मन्प्रेतविष्णुदैवतायतेपिंडइतिदक्षिणसंस्थान्प्राचि
नावीतीत्यादिपैतृधर्मेणदद्यात्॥गंधादिभिरभ्यर्च्यप्रवाहणांतंकृत्वानद्यांक्षिपेत॥श्वःसद्योवापूर्वस्थापितंविष्णुमभ्यर्च्यैकविप्रे ५१
विप्रालाभेदर्भबटौवापादक्षालनादितृप्तिप्रश्नांतंविष्णुरूपप्रेतावाहनपूर्वकंकृत्वाविप्रसमीपेतूष्णींलेखाःकृत्वादर्भास्तरणेआपो

निनयनंचकृत्वादर्भेषुसव्येनविष्णवेब्रम्हणेशिवायचसपरिवारायाययमायचेतिचतुर्भ्यः पिंडचतुष्टयंदत्वाऽपसव्येनविष्णुरूपि
प्रेतामुकगोत्रनामायंतेपिंडइत्येकंपंचमंपिंडंदत्वातथैवाभ्यर्च्यप्रवाहणांतेविप्राचांततादिश्राद्धशेषसमापनांतेप्रेतबुध्याविं-
प्रायवस्त्राभरणादिदत्वाविप्रेणप्रेतायतिलांजलिंदापयेत्॥ अमुकगोत्रायामुकशर्मणेविष्णुरूपिणेप्रेतायायंतिलतोयांज
लिरितिमंत्रेण॥ विप्रालाभेस्वयंदद्यात्॥ ततोविप्रान्वाचयेत॥ अनेननारायणबलिकर्मणाभगवान्विष्णुरिममुकंप्रेतंशुद्धम
पापमर्हंकरोत्विति॥ काम्यप्रयोगेऽस्मिन्प्रयोगेचसंकल्पेनामगोत्रोच्चारेचविशेषःस्पष्टएव॥ पूर्वत्रकाश्यपगोत्रदेवदत्तप्रेतत्वा
द्युच्चारः॥ अत्रतुगोत्रनामज्ञानसत्वाद्दुर्मरणेनमृतस्ययन्नामगोत्रंतदुच्चारयेदितिसंकल्पेविशेषेपिहेतुःस्पष्टएवेति॥ इति
दुर्मरणेऔर्ध्वदेहिकाधिकारार्थेनारायणबलेःप्रयोगः॥ ॥ अथसर्पहतेव्रतं॥ ॥ प्रतिमासंशुक्लपंचम्यांउपवासंनक्तंवाकृ-
त्वापिष्टमयंनागंपंचफणमनंतवासुकिशंखपद्मकंबलकर्कोटकाश्वतरधृतराष्ट्रशंखपालकालियतक्षककपिलेतिद्वादशनाम
भिर्द्वादशमासेषुसंपूज्यपायसेनविप्रान्संभोज्यवत्सरांतेहेमनागंप्रत्यक्षांगांचदत्वानारायणबलिपूर्वकंदाहाशौचादिकंकार्यं॥ अथ-
वानमोअस्तुसर्पेभ्यइतितिस्रआज्याहुतीर्जुहुयात्॥ पंचम्यांपन्नगंहेमंस्वर्णेनैकेनकारयेत्॥ क्षीराज्यपात्रमध्यस्थंसंपूज्यविप्र
यदापयेत्॥ मायम्भित्तमिदंप्रोक्तंनागदष्टस्यशंभुनेति॥ ततोनारायणबल्यादि॥ अथपालाशप्रतिकृतिदाहादिविधिः॥ तत्रदेशां

नगमरणेपराकुद्दयमर्षौकृत्वान्वाकृत्वास्थीनिदहेत्॥ अस्थ्नांचांडालस्वादिस्पर्शेपंचगव्योदकादिभिःप्रक्षाल्यदहेत् यस्यास्थी
निसर्वथानलभ्यंते तस्यपर्णशरदाहःकुर्यादिमंमर्थप्रेतंकुशैस्त्रिशतषष्टिभिः॥पालाशीभिःसमिद्भिर्वासंख्याचैवप्रकीर्तिता
॥तत्रभूमौकृष्णाजिनमास्तीर्यतत्रशरंदक्षिणाग्रंतंनिवेश्यतत्रपालाशवृंतानिन्यसेत्॥शिरसिचत्वारिंशत् ४० ग्रीवायांद
श १० बाह्वोःप्रत्येकंपंचाशदेवंशतं १०० करांगुलीषुदश १० उरसिविंशतिः २० जठरेत्रिंशत्। ३० शिश्नेचत्वारि ४ अंडयोस्त्र
यंत्रयं ६ ऊर्वोःप्रत्येकंपंचाशदेवंशतं १०० जंघातःपादतलांतंप्रत्येकंपंचदशैवं ३० पादांगुलीषुदश १० एवंषष्ट्यधिकंशतत्रय
मितेर्दर्भैःपालाशसमिद्भिर्वाशरीरंकृत्वाऊर्णावस्त्रेणबध्वाजलमिश्रपिष्टेनालिंपेत्॥शक्तौसत्यांनारीकेरादीन्यपितत्रा
हि॥ शिरसिनारिकेरफलंवर्तुलालाबुवा॥ललाटेकदलीपत्रं दंतेदाडिमबीजानि॥कर्णयोःकंकणंब्रह्मपत्रंवा॥ चक्षुषोः
कपर्दौ २ नासिकायांतिलपुष्पं॥ नाभावब्जंस्तनयोर्जंबीरफलद्वयं॥ वातेमनःशिलां॥पित्तेहरितालं॥कफेसमुद्रफेनं॥रुधिरेम
धु॥पुरीषेगोमयंमूत्रेगोमूत्रं॥रेतसिपारदं॥ वृषणयोर्वृंताकद्वयं॥ शिश्नेगृंजनं॥केशेषुवनसूकरसटावटप्ररोहावा॥लोम
स्वऊर्णा॥ मांसेमाषपिष्टलेपः पंचगव्यैःपंचामृतैश्चसर्वतःसिंचनं॥पुनर्नोअसुंपृथिवीददातु० असुनीतेइत्यृग्भ्यांप्राण ५२
प्रवेशंभावयेत्॥ यद्वायत्तेयममितिसूक्तेनअक्रमसीतिपारदंक्षिप्त्वा॥अक्षीभ्यामितिशरीरंस्पृशेत्॥शरीरंस्नापयित्वा॥चंदन

मनुलिप्य॥ वस्त्रोपवीतेपरिधाप्य॥ अयंसदेवदत्तइत्यभिमृश्यइदंचास्योपासनमितिध्यात्वाविधिवद्दाहादिकार्यं॥ अत्राहिताग्नेरस्थिदाहेपर्णशरदाहेवादशाहमाशौचमनाहिताग्नेस्त्र्यहमित्यादिप्रागुक्तमनुसंधेयं॥ द्वादशाहादिमतोक्षोत्तरंपर्णशरदाहादिक्रियतेचेत्तदाग्निशल्कुच्छ्राणिचांद्रायणत्रयंवाकृत्वाकार्यं॥ ॥ अथातीयप्रेतसंस्कारःकालः॥ ॥ प्रत्यक्षशवसंस्कारेदिनंनैवविशोधयेत्॥ आशौचमध्येसंस्कारेदिनंशोध्यंतुसंभवे॥ दशाहोत्तरंतुदिनंसंशोध्येवयत्नात्यंतन्त्रवत्सरादूर्ध्वंक्रियमाणप्रेतकर्मण्युत्तरायणमेवश्रेष्ठं॥ तत्रापिकृष्णपक्षएव॥ तत्रनंदात्रयोदशीचतुर्दशीक्षयदिनान्वर्जयेत्॥ शुक्रवारशनिवारौवर्ज्यौ॥ सोमवारोपिवर्ज्य इत्येके॥ नक्षत्रेषुभरणीकृत्तिकार्द्राश्लेषामघाज्येष्ठामूलंधनिष्ठोत्तरार्धंशततारकादिचतुष्टयंचेतिनक्षत्राणित्रिपुष्करयोगश्चेत्यतिदुष्टानिसर्वथात्यजेत्॥ कृत्तिकापुनर्वसूत्तराफल्गुनीविशाखोत्तराषाढापूर्वाभाद्रपदाचेतित्रिपादनक्षत्राणि॥ द्वितीयासप्तमीद्वादशीचतिथिःकुजशनिरविवाराश्चेतित्रयाणांयोगस्त्रिपुष्करः॥ कैश्चिद्रविस्थानेगुरुवारउक्तः॥ एतेष्वेवतिथिवारेषुमृगचित्राधनिष्ठायोगोद्विपुष्करः॥ त्रिपुष्करयोगोवृद्धौलाभेनष्टेदत्तेमृतौचत्रिगुणफलदः॥ द्विपुष्करोद्विगुणफलदः॥ तेनप्रेतकार्येद्वावपित्याज्यौ॥ द्वयोर्योगोद्विपुष्करइत्यादिकेचित्॥ गुरुशुक्रास्तपौषमासमलमासवैधृतिव्यतिपातपरिघयोगाविष्टिः॥ करणंचतुर्थ्यष्टमद्वादशचंद्रश्चेत्यपिसर्वथात्यजेत्॥ रोहिणीमृगपुनर्वसुपूर्वोत्तराफल्गुनीचित्राविशाखाऽनुराधापूर्वोत्तराषाढाधनिष्ठेतिकिंचिद्दुष्टानिसंभवेत्यजेत्॥ भौमवारोपित्या

ज्यइत्येके॥ कर्तुस्तिसृषुजन्मतारासुभत्यरितायांचपर्णशरादिदाहोनेष्टः॥ तथाचार्कचंद्रगुरुवाराअश्विनीपुष्यहस्तस्वातीश्रवणा
श्वानिचप्रशस्तानि॥ मध्यमानिसर्वथात्याज्यानिचोक्तानि॥ नंदायांशुक्रवारेचचतुर्दश्यांत्रिजन्मताराप्रत्यरितारासुचैकोद्दिष्टश्रा
द्धमतिर्निंद्यं॥ साक्षादेकादशाहेनकोपिनिषेधः॥ अस्यानिषिद्धनक्षत्रादेरपवादः॥ युगमन्वादिसंक्रांतिदर्शेचप्रेतकर्मणि॥ पु
नःसंस्कारादिकेपिनक्षत्रादिनशोधयेत्॥ गुरुभार्गवयोर्मौढ्येपौषमासेमलिम्लुचे॥ नातीतःपितृमेधस्याद्यांगोदावरींविना
॥ ॥ इतिपुनःसंस्कारकालः॥ ॥ साग्निकस्यपर्णशरदाहेकृतेपश्चाद्देहलाभेपर्णशरदाहीयार्धदग्धकाष्ठैस्तंदहेत्॥ ता
दृशकाष्ठालाभेलौकिकाग्निनादग्ध्वातदस्थीनिमहाजलेक्षिपेत्॥ एवमन्येषांनिरग्नीनामपिपर्णशरदाहोत्तरंशरीरलाभेस्थिलाभेवा-
योज्यं॥ अमृतंमृतमाकर्ण्यकृतंयस्यौर्ध्वदैहिकं॥ प्रायश्चित्तमसौस्मार्तंकृत्वाग्नीनादधीतच॥ अथपुनःसंस्कारःपूर्वार्धेउक्तः
॥ आधानांतेआयुष्मतीष्टिः॥ अनाहिताग्नेस्तुचरुः॥ भर्तरिजीवत्येवमरणवार्ताश्रुत्वायदिस्त्रियासहगमनंकृतंतदातत्स्त्री
मरणमवैधव्यमेव॥ ज्ञातमरणमेवहिसहगमनेनिमित्तं॥ नतुमरणज्ञानमात्रं॥ अतस्तस्याभार्याया आत्मघातादिदोषप्रायश्चि
त्तंतत्पुत्रादिभिःकृत्वानारायणबलिपूर्वकमौर्ध्वदैहिकंकार्यं॥ भर्तुस्तद्दाहाद्यौर्ध्वदैहिककरणरणनिमित्तमुक्तपुनःसंस्कारादि ५३
कार्यं॥ कश्चित्तुजीवतोप्यंत्यकर्मविहितं॥ यथाप्रायश्चित्तानिच्छोःपतितस्यघटस्फोटे॥ नत्वाहिमहापातकेनोपपातकेनवापति

तोयदि प्रायश्चित्तं न करोति तदा तं गुरूणां बांधवानां राज्ञश्च समक्षमाहूय तत्पापं प्रकटीकृत्य तं पुनःपुनरुपदिशेत्॥ प्रायश्चित्तं
कुरु स्वाचारं लभस्वेति स यद्येवमपि नांगीकरोति तदा रिक्तादिनिंद्यतिथौ सायान्हे सपिंडा बांधवाश्च संभूय दासीहस्तेनानीतम-
कुत्सितजलादिपूर्णघटं सर्वतो दास्या यन्वारंभं कुर्वंतो दास्या दासस्य वा वामपादेन न्युब्जं छिन्नाग्रदर्भेषु कारयेयुः स्वा दासी सा हृता
वदेयुरमुमनुदकं करोमीति नामग्रहणपूर्वकं प्राचीनावीतिना मुक्तशिखाश्च संतः॥ ततोधिकारी कृतोदाहवर्ज्यो जीवंतमेवोद्दि-
श्य पिंडोदकदानादि प्रेतकार्याण्येकादशाहांतानि नाम्नैव कुर्यात्॥ मिताक्षरायां प्रेतकार्योत्तरं घटनिनयनमुक्तं॥ एकाहमाशौ-
चं सर्वेषां॥ यस्य घटस्फोटः कृतस्तेन सह संभाषणस्पर्शादिसंसर्गो न केनापि कार्यः॥ करणे पतिततुल्यता॥ घटस्फोटनिश्चयोत्त-
रं घटस्फोटदिनात्प्राक् पतितज्ञातीनां धर्मकार्येष्वनधिकार इति कश्चित्॥ कृतघटस्फोटस्य पुंसोनुतापे तत्पापप्रायश्चित्तांते संग्रह
विधिरुच्यते॥ तत्रादौ शुद्धिपरीक्षा॥ कृतप्रायश्चित्तो ज्ञातिसमक्षं गोभ्यस्तृणभारं दद्यात्॥ गोभिस्तृणे भक्षिते शुद्धिः॥ अभक्षणे भा-
वे पुनः प्रायश्चित्तं चरेत्॥ एवं निश्चितसंशुद्धो समानीय नवं घटं॥ हैमं वा मृन्मयं वापि पवित्रजलपूरितं॥ ततः सपिंडास्तं घटं संस्पृ-
श्याभिमंत्र्य तज्जलैः पावमानीभिरापोहिष्ठेत्यादिभिस्तरत्समंदीभिश्च पापिनमभिषिंच्य तेन सह सर्वे स्नात्वा तं जलघटं भूम्यै द-
द्युः॥ स च शांता द्यौः शांता पृथिवी शांतं विश्वमंतरिक्षं यो रोचनस्तमिह गृह्णामीति यजुर्भिस्तं घटं गृह्णीयात्॥ ततस्तदुदकं तेन व

ज्यइत्येके॥ कर्तुस्त्रिसृषुजन्मतारासुमत्यरितायांचपर्णशरादिदाहोनेष्टः॥ तथाचार्कचंद्रगुरुवाराअश्विनीपुष्यहस्तस्वातीश्रवणा
शानिचप्रशस्तानि॥ मध्यमानिसर्वथात्याज्यानिचोक्तानि॥ नंदायांशुक्रवारेचचतुर्दश्यांत्रिजन्मतारामत्यरितारास्वचैकोद्दिष्टश्रा
द्धमतिनिंद्यं॥ सास्यादेकादशाहेनकोपिनिषेधः॥ अस्यनिषिद्धनक्षत्रादेरपवादः॥ युगमन्वादिसंक्रांतिदर्शेचप्रेतकर्मणि॥ पु
नःसंस्कारादिकेपिनक्षत्रादिनशोधयेत्॥ गुरुभार्गवयोर्मौढ्येपौषमासेमलिम्लुचे॥ नातीतःपितृमेधस्याद्यांगोदावरींविना
॥ ॥ इतिपुनःसंस्कारकालः॥ ॥ साग्निकस्यपर्णशरदाहेकृतेपश्चाद्देहलाभेपर्णशरदाहीयार्धदग्धकाष्ठैस्तदहेत्॥ ता
दृशकाष्ठालाभेलौकिकाग्निनादग्ध्वातदस्थीनिमहाजलेक्षिपेत्॥ एवमन्येषांनिरग्नीनामपिपर्णशरदाहोत्तरंशरीरलाभेस्थिलाभेवा-
योज्यं॥ असृतंसृतमाकर्ण्यकृतंयस्यौर्ध्वदेहिकं॥ प्रायश्चित्तमसौस्मार्त्तंकृत्वाग्नीनादधीतच॥ अथपुनःसंस्कारःपूर्वार्धेउक्तः
॥ आधानांतेआयुष्मतीष्टिः॥ अनाहिताग्नेस्तुचरुः॥ भर्तरिजीवत्येवमरणवार्तांश्रुत्वापदिस्त्रियासहगमनंकृतंतदातत्स्त्री
मरणमवैधव्यमेव॥ ज्ञातमरणमेवहिसहगमनेनिमित्तं॥ नतुमरणज्ञानमात्रं॥ अतस्तस्याभार्यायाआत्मघातादिदोषप्रायश्चि
त्तंतत्पुत्रादिभिःकृत्वानारायणबलिपूर्वकमौर्ध्वदेहिकंकार्यं॥ भर्तुस्तुदाहाद्यौर्ध्वदेहिककरणरणनिमित्तमुक्तंपुनःसंस्कारादि ५३
कार्यं॥ कश्चित्तुजीवतोप्यंतकर्मविहितं॥ यथाप्रायश्चित्तानिष्ठोःपतितस्यघटस्फोटे॥ तथाहिमहापातकेनोपपातकेनवापति

तोयदिप्रायश्चित्तंनकरोतितदातंगुरूणांबांधवानांराज्ञश्चसमक्षमाहूयतत्पापंप्रकटीकृत्यतंपुनःपुनरुपदिशेत्॥प्रायश्चित्तं
कुरुस्वाचारंलभस्वेतिसयद्येवमपिनांगीकरोतितदारिक्तादिनिघातिथौसायान्हेसपिंडाबांधवाश्चसंभूयदासीहस्तेनानीतम-
कुत्सितजलादिपूर्णघटंसर्वतोदास्याद्यन्वारंभंकुर्वंतोदास्यादासस्यवावामपादेनन्युब्जंछिन्नाग्रदर्भेषुकारयित्वादासीसहिता
वदेयुरमुमनुदकंकरोमीतिनामग्रहणपूर्वकंप्राचीनावीतिनोमुक्तशिखाश्चसंतः॥ततोधिकारीकर्तादाहवर्जंजीवंतमेवोद्दि-
श्यपिंडोदकदानादिप्रेतकार्याण्येकादशाहांतानिनाम्नैवकुर्यात्॥मिताक्षरायांप्रेतकार्योत्तरंघटनिनयनमुक्तं॥एकाहमाशौ
चंसर्वेषां॥यस्यघटस्फोटःकृतस्तेनसहसंभाषणस्पर्शादिसंसर्गोनकेनापिकार्यः॥करणेपतिततुल्यता॥घटस्फोटनिश्चयोत्त
रंघटस्फोटदिनात्प्राक्पतितज्ञातीनांधर्मकार्येष्वनधिकारइतिकश्चित्॥कृतघटस्फोटस्यपुंसोनुतापेतत्पापप्रायश्चित्तांतेसंग्रह
विधिरुच्यते॥तत्रादौशुद्धिपरीक्षा॥कृतप्रायश्चित्तोज्ञातिसमक्षंगोभ्यस्तृणभारंदद्यात्॥गोभिस्तृणेभक्षितेशुद्धिः॥भक्षणाभा
वेपुनःप्रायश्चित्तंचरेत्॥एवंनिश्चितसंशुद्धिःसमानीयनवंघटं॥हैमंवामृन्मयंवापिपवित्रजलपूरितं॥ततःसपिंडास्तंघटंसंस्पृ
श्याभिमंत्र्यतज्जलैःपावमानीभिरापोहिष्ठेत्यादिभिस्तरत्समंदीभिश्चपापिनमभिषिंच्येयुस्तेनसहसर्वेस्नात्वातंजलघटंप्रसीद
घुः॥सद्यशांतायोःशांतापृथिवीशांतंविश्वमंतरिक्षंयोरोचनस्तामिहगृभ्णामितियजुर्भिस्तंघटंगृण्हीयात्॥ततस्तदुदकंतेनैव

सावकंसनेधिवेस्तु:॥ ततः सकूष्मांडमैत्रै राज्यहोमंकृत्वास्वर्णंगांचदद्यात्॥ ततस्तस्यजातकर्मादिव्रतबंधांताविवाहांतावासंस्का
रा:कार्या:॥ एवंकृतेशुद्धेनतेनसंस्पर्शसंभोजनादिव्यवहारंकुर्यात्॥ एवमुपपातकेचकृतघटस्फोटस्यशुद्धि:ज्ञेया॥ इतिसंक्षेपतः
कृतघटस्फोटशुद्धि:॥ ॥ वंदेश्रीमदनंताभिधगुरुचरणौसतांमताचरणौ॥ जननीमथान्नपूर्णांसंपूर्णांसद्गुणैर्वंद्यां॥ १ ॥ श्रीविठ्ठ
लंनमस्कृत्यविघ्नकक्षहुताशनं॥ अंत्येष्टिनिर्णयंवक्ष्येसर्वशास्त्रापयोगिनं॥ २॥ तत्रांत्यक्रियाधिकारिणःश्राद्धारंभेएवोक्ताः॥ सावा
मारेधर्मपुत्र:कार्यः॥ तत्रपुत्राद्यधिकारिणापित्रादिकमासन्नमरणंदृष्ट्वासार्धाब्दादिप्रायश्चित्तंमोक्षधेन्वादिदानानिचतेनकार
णीयानि॥ स्वयंवातमुद्दिश्यकर्तव्यानि॥ तात्रप्रायश्चित्तप्रयोगःप्रायश्चित्तप्रकरणेद्रष्टव्य:॥ शक्तौसत्यांप्रायश्चित्तांतेदशदाना
दिकार्याणि॥ तत्रगवामंगेषुतिष्ठंतीतिगोदानमंत्रः॥ सर्वभूताश्रयाभूमिर्वराहेणसमुद्धृता॥ अनंतसस्यफलदा अतःशांतींप्रयच्छमे
इतिभूमेः॥ महर्षेर्गोत्रसंभूताःकाश्यपस्यतिलाःस्मृताः॥ तस्मादेषांप्रदानेनममपापंव्यपोहत्विततिलानां॥ हिरण्यगर्भगर्भस्थमिति
हिरण्यस्य॥ कामधेनुषुसंभूतंसर्वक्रतुषुसंस्थितं॥ देवानामाज्यमाहारमतःशांतिंप्रयच्छमेइत्याज्यस्य॥ शरणंसर्वलोकानांलज्जा
यारक्षणंपरं॥ सुवेषधारिवस्त्रत्वमतः० इतिवस्त्रंदेयं॥ सर्वदेवमयंधान्यंसर्वोत्पत्तिकरंमहत्॥ प्राणिनांजीवनोपायमतः० इ-
तिधान्यंतथारसानांप्रवरःसदैवेक्षुरसोमतः॥ ममतस्मात्परांलक्ष्मींददस्वगुडसर्वदेनिगुड:॥ प्रीतिर्यतःपितृणांचविष्णुश

करयोःसदा॥शिवनेत्रोद्भवंरूप्यमतःशांतिं०इतिरजतं॥यस्मादन्नरसाःसर्वेनोत्कृष्टालवणंविना॥शंभोःप्रीतिकरंनित्यमतः०
इतिलवणं भूम्यादिप्रमाणानितुजननशांतिप्रकरणउक्तानि॥प्रायश्चित्तादिकर्मस्तुविष्ण्वादिनामकीर्तनात्संगता॥प्रायश्चित्ता-
संभवेपिमरणकालेविष्णुशिवनामकीर्तनमात्रात्सर्वपापक्षयोमुक्तिश्चेतिसर्वपुराणादिसिद्धांतः॥तथाचश्रीभागवते॥यस्यावता-
रगुणकर्मविडंबनानिनामानियेसुविगमेविवशागृणंति॥तेनैकजन्मशमलंसहसैवहित्वासंयांत्यपावृतमृतंतमजंप्रपद्येइत्या-
दिमुमूर्षुंपितरंपुत्रोयदिदानंप्रदापयेत्॥तद्धिशिष्टंगयाश्राद्धादश्वमेधशतादपि॥तानिचतिलपात्रदानंऋणधेनुर्मोक्षधेनु-
पापधेनुर्वैतरणीधेनूत्क्रांतिधेनुदानादीनि॥व्यतीपातोथसंक्रांतिस्तथैवग्रहणंरवेः॥पुण्यकालास्तदासर्वेयदामृत्युरुपस्थि-
तः॥आसन्नमृत्युनादेयागौःसवत्सातुपूर्ववत्॥तदभावेतुगौरेवनरकोत्तारणायवै॥शुक्लपक्षेदिवाभूमौगंगायांचोत्तरायणे
॥धन्यास्तातमरिष्यंतिहृदयस्थेजनार्दने॥इत्यादिवचनात्॥मुमूर्षोर्दानादौशक्त्यभावेपुत्रादिर्दद्यात्॥तत्रतीलपात्रदान-
विधिः॥ यथाशक्तिकांस्यपात्रेताम्रपात्रेवातिलान्निक्षिप्यसुवर्णंचप्रक्षिप्यममजन्मप्रभृतिमरणांतकृतनानाविधपापप्रणा-
शार्थंतिलपात्रदानंकरिष्ये॥विप्रंसंपूज्यममजन्मप्रभृतिमरणांतंनानाविधपापनाशार्थमिदंतिलपात्रंससुवर्णंसद-
क्षिणंअमुकशर्मणेतुभ्यंसंप्रददे॥तिलाःपुण्याःपवित्राश्चतिलाःसर्वकाराःस्मृताः॥शुक्लावायदिवाकृष्णाऋषिगोत्रस-

सुद्भवाः॥ यानिकानिचपापानि ब्रह्महत्यासमानिच॥ तिलपात्रप्रदानेनममपापंव्यपोहतुनममेतिविप्रहस्तेजलंक्षिपेत्॥
पुत्रादिस्त्वस्यजन्मप्रभृतीत्यादिसंकल्प्य अस्यपापंव्यपोहत्वीतिमंत्रंचवदेत्॥ ऐहिकामुष्मिकंयच्चसप्तजन्मार्जितंऋणं
तत्सर्वंशुद्धिमायातुगामेकांददतोमम॥ इतिऋणधेनुदानमंत्रः॥ अन्यत्सर्वंसामान्यगोदानवत्॥ तद्विधिरुक्तोद्वितीयपरिच्छेदे
उक्तः॥ मोक्षंदेहिहृषीकेशमोक्षंदेहिजनार्दन॥ मोक्षधेनुप्रदानेनमुकुंदः प्रीयतांममेतिमोक्षधेनुमंत्रः॥ आजन्मोपार्जितंपापंम-
नोवाक्कायकर्मभिः॥ तत्सर्वंनाशमायातुगोप्रदानेनकेशवेतिपापधेनुदानमंत्रः॥ ॥अथवैतरणीविधिः॥ ॥ अद्येत्याद्यमु
कस्यममयमद्वारस्थितवैतरण्याख्यनद्युत्तारणार्थंगोदानंकरिष्ये॥ विप्रपादप्रक्षालनवस्त्रगंधमाल्यादिभिरभ्यर्च्यतद्धस्तेशि
वाआपः संतुसौमनस्यमस्तु॥ अक्षतंचारिष्टंचास्तु॥ यच्छ्रेयस्तदस्तु॥ यत्पापंतत्प्रतिहतमस्त्वितिकृत्वा॥ धेनुकेत्वंप्रतीक्षस्व
यमद्वारेमहापथे॥ उत्तितीर्षुरहंदेविवैतरिण्यैनमोस्तुते॥ इतिधेनुंप्रार्थ्य॥ विष्णुरूपद्विजश्रेष्ठभूदेवद्विजपावन॥ तत्तुवैतरणी
मेतांकृष्णांगांप्रददाम्यहं॥ इतिविप्रंप्रार्थ्य॥ वैतरणीसंतारणार्थमिमांगांकृष्णांवस्त्ररक्तमाल्याद्यलंकृतांयथाशक्तिदक्षिणायु-
तांतुभ्यमहंसंप्रददे॥ यमद्वारेपथेघोरेघोरावैतरणीनदी॥ तांततुकामोयच्छामिकृष्णांवैतरणींतुगां॥ नममेतिविप्रहस्तेजलं
क्षिपेत्॥ कृष्णायाअभावेऽन्यवर्णादेया गोरभावेद्रव्यंदेयं॥ पुत्रादिर्दाताचेत्प्रथमेमंत्रेउत्तितीर्षुरयमितिपठेत्॥ द्वितीयेत

तुंवैतरणीमस्येति ॥ तृतीयेतातर्तुमस्येति ॥ अथोत्क्रांतिधेनुः ॥ अद्येत्याद्यमुकस्यसुखेनप्राणोत्क्रमणप्रतिबंधकसकलपापक्षय
द्वारासुखेनप्राणोत्क्रमणाययथाशक्त्यलंकृतामिमामुत्क्रांतिधेनुरुद्रदैवत्याममुकशर्मणेतुभ्यंसंप्रददे ॥ गवामंगेष्विति मंत्रांते
नममेतिवदेत् ॥ धेन्वभावेद्रव्यंदेयं ॥ उक्तप्रायश्चित्तादिदानांतविधिमकृत्वापित्रादिमरणेपुत्रादिनाप्रायश्चित्तंकृत्वादाहादि
कर्तव्यं ॥ दानान्येकादशाहेकार्याणि ॥ पितुःपापाभावनिश्चयेप्रायश्चित्तंनावश्यकं ॥ केचिदुत्क्रांतिवैतरण्येदशदानानिचैव
हिमृतेपिकृत्वातंप्रेतंदहेदित्याहुः ॥ तुलसीसन्निधौकुर्याच्छालग्रामशिलांतथा ॥ केचित्तिललोहहेमकार्पासलवणभूमि
धेनुसप्तधान्येत्यष्ट दानान्यत्याहुः ॥ केचिन्मुमूर्षोर्मधुपर्कदानमुक्तं ॥ पुत्रादिःकर्तांत्यकर्माधिकारार्थंकृच्छ्रत्रयादिकंवपनंचकु-
र्यात् ॥ तत्रमातापित्रोःसापत्नमातुःपितृव्यस्यज्येष्ठभ्रात्रादेश्चांत्यकर्मकरणेक्षौरमावश्यकं ॥ पुत्राणांकर्तृभिन्नानामपि
क्षौरंनित्यं ॥ एवंपत्न्याअपिप्रथमेदशमेन्हिवाक्षौरंनित्यं ॥ तथादत्तकस्यपूर्वापरयोर्मात्रोःपित्रोर्मृतौक्षौरं ॥ रात्रौतुदग्ध्वापिंडांतं
कृत्वावपनवर्जितं ॥ वपनंनेष्यतेरात्रौश्वस्तनीवपनक्रिया ॥ पत्नीपुत्रकनिष्ठभ्रात्रादेरंत्यकर्मणिक्षौरनकार्यम् ॥ अन्यत्रकृता
कृतं ॥ श्मशानेनीयमानशवस्यशूद्रस्पर्शेशूद्रेणवहनेवा ॥ कुंभेसलिलमादायपंचगव्यंतथैवच ॥ सूक्तमंत्रैरभिमंत्र्यापस्तेनसंस्ना
प्यदाहयेत् ॥ कृच्छ्रत्रयंचकुर्यात् ॥ सूतिकारजस्वलयोःस्पर्शेप्येवमेवप्रायश्चित्तंतुपंचदशकृच्छ्राः शूद्रेणद्विजदाहेतुचांद्रायणं

पराकप्रजापत्यानिसमुच्चयेनपुत्रादिः कृत्वास्थीनिपुनर्दहेत्॥ अस्थ्यभावेपालाशविधिः॥ ऊर्ध्वोच्छिष्टाधरोच्छिष्टोभयोच्छिष्टेषुकृ-
च्छ्रत्रयं॥ अस्पृश्यस्पर्शनेषट् कृच्छ्राः॥ अंतरालमृतौनव॥ खड्गमरणेद्वादश॥ निगडमृतौपंचदश॥ रजकादिसंबंधात्प्रजा-
दिस्पृष्टमरणेत्वेकत्रिंशत्कृच्छ्राणिदेशांतरमरणेपराकद्वयमष्टौकृच्छ्रावा॥ कृच्छ्रत्रयंप्रकुर्वीत आशौचमरणेपिच॥ अर्धदग्धेश-
वेचित्तरस्पृश्यस्पर्शेकृच्छ्रत्रयं॥ एवंपुत्रादयःपित्रादेःपापिनःपापानुसारेणप्रायश्चित्तंकांडोक्तंप्रायश्चित्तंदुर्मरणात्मघा-
तादिनिमित्तंपूर्वोक्तप्रायश्चित्तंनारायणबल्यादिकंच कृत्वैवांत्यकर्मकुर्युः॥ एवमुक्तप्रायश्चित्तंविनादाहादिकृतंव्यर्थंभवेत्॥
उभयोश्चनरकः॥ पतिपत्न्योरेककालेदहनेप्राप्तेभार्यायाःपत्यासहद्विवचनांतमंत्रोहेनदाहंकृत्वापिंडादिकंपतिपूर्वकंपृथक्कु-
र्यात्॥ एवंसपत्नीनामेककालेमृतौसहैवदाहः पिंडादिकंतुज्येष्ठक्रमेणपृथगेव॥ एवंपितापुत्रयोर्भ्रात्रोश्चलौकिकाग्निदाह्य-
योर्दाहः सहैवपिंडादिपितृपूर्वंज्येष्ठपूर्वंचपृथक्॥ पुंबालानां स्त्रीबालानांचदहनखननेचवमेवेतिभागोजीभट्टीये॥ रजस्वला-
गर्भिण्यादिमरणेसहगमनेचवक्ष्यते॥ अथगोमयोपलिप्तभूमौकुशोपरिउपविष्टोदक्षिणाशिराःशायितोवागोपीचंदनादिमृदाकृत-
तिलकःश्रीविष्णुंस्मरन्पुण्यसूक्तंगीतांसहस्रनामादिस्तोत्राणिपठेच्छृणुयाद्वा॥ अमृतत्वप्राप्त्यर्थंपुण्यसूक्तस्तोत्रादीनां ५६
पाठंश्रवणंवाकरिष्ये॥ इतिसंकल्पः॥ श्रोतुःसंकल्पाशक्तौश्रावयिताऽस्यामुकशर्मणोमृतत्वप्राप्तयेमुकंश्रावयिष्यइतिसं-

कल्पयेत ॥ नानान्नमिति सूक्तं पुरुषसूक्तं विष्णुसूक्तमुपनिषद्भागा इत्यादि पुण्यसूक्तानि ॥ रामकृष्णादिनामस्मरणे जातीमात्र-
स्याधिकारः ॥ अथ यस्मान्नो विशेषः ॥ गृह्याग्निमतो गृह्याग्निना श्रौताग्निमतस्त्रेताग्निभिर्दाहः कार्यः ॥ तत्र गृह्याग्निमतः श्रौता
ग्निमतश्च कृष्णपक्षे मरणे तदेवं सायंकालाहुतीर्दर्शसायंकालपर्यंताः ॥ पक्षहोमवत्सकृद्ग्रहणमेव हुत्वा पुनः संकल्पपूर्व
कं प्रातराहुतीश्च प्रतिपत्स्मार्तहोमां तावत्तद्वदेव हुत्वा दर्शयागं कुर्यात् ॥ यागासंभवे आज्यं संस्कृत्य स्रुचि चतुर्वारं गृहीत्वा
पुरोनुवाक्यायाज्याभ्यामेकैकां प्रधानाहुतिं जुहुयात् ॥ स्मार्ते तु चतुर्गृहीताज्येनाग्नये स्वाहेदाग्निभ्यां स्वाहेतिनाप्येवं प्रधा-
नाहुतिद्वयं ॥ शुक्लपक्षे रात्रौ मरणे सायंहोमस्य हुतत्वात् स्मार्तहोममात्रमाकृष्य तदेव कुर्यात् ॥ नात्र पूर्णिमांतानां दर्शांतानां वा हो
मानां मिष्टिप्रधानपूर्णाहुतीनां वा करणं ॥ शुक्लपक्षे दिवा मरणे तु न कस्यापि होमस्याकर्षणं ॥ एवं कृष्णपक्षे मरणेपि देवात्पूर्ण
मासे व्यतिक्रमे होमापकर्षं प्रधानपूर्णाहुत्यादिकं च कृताकृतमनारब्धत्वादिति भाति ॥ कृष्णपक्षे तिक्रांतपूर्णमासपूर्णाहुती हु
त्वा पक्षहोमानाकृष्य दर्शपूर्णाहुतयः कार्याः ॥ अग्न्यावरण्योरारूढे प्रमीयेत पतिर्यदि ॥ प्रेतस्पृष्ट्वा मथित्वाग्निं जस्वा चापि चर्वीहु
णं ॥ घृतपद्धादशोपात्तं तूष्णीं हुत्वा शववत्क्रिया ॥ विच्छिन्नश्रौताग्नेर्मृतौ तु प्रेताधानं कार्यं ॥ तद्यथा प्रेतं स्वाग्न्यालयोपक्षितारणंस
न्निधाय ॥ यस्याग्नयो जुह्वतो मांसकामाः संकल्पयंते यजमानमांसं ॥ जायंतु ते हविषे सादिताय स्वर्गलोकमिमं प्रेतं निपातिति

ध.सिं. यजुर्मंत्रेणमथित्वाग्निमायतनेप्रणीयद्वादशगृहीताज्येनतूष्णींहुत्वातेनदाहादिकार्यं॥नष्टेष्वग्निषयथारण्योनाशेस्वामीअग्निपेतनेवेत् उ.प
५७ आहारेदरणीद्वंद्वमनोज्योतिर्ऋचातत॥शेषंमाग्वत्॥स्मार्ताग्निमतःस्मार्ताग्निर्यदिविच्छिन्नस्ततोयतोविच्छेदस्तावत्कालगण ३
नयापूर्वाधीक्तरीत्याप्रायश्चित्तंतदेवंकुर्यात्संकल्पयेद्वा॥प्रायश्चित्तांतेहोमद्रव्यंस्थालीपाकद्रव्यंचतावत्कालगणनयादेयं॥
ततोरण्यपक्षेपूर्ववदरणिमंथनं॥पक्षांतरेमुकशर्मणोग्निविच्छेदनिमित्तकदाहाद्याग्निसिध्यर्थंमेताधानंकरिष्येइतिसंकल्प्यायतने
संभारान्निक्षिप्यलौकिकाग्निंप्रतिष्ठाप्याज्यंसंस्कृत्यायाश्चेतिमंत्रेणयस्याग्नयइतिपूर्वोक्तमंत्रेणचहुत्वाव्याहृतिचतुष्टयंजुहु
यात्॥एवमौपासनःसिद्धोभवति॥पत्नीमरणेप्येवमितिभट्टाः एवंविधुरस्यापिश्रौताभिगृत्याग्निपरिग्रहसत्वेयथायथंतत्त
दग्निभ्यांदाहः॥विधुरस्याग्निपरिग्रहोत्तरंतद्विच्छेदेपूर्वोक्तरीतिभ्यांतत्तदग्न्योराधनंआगृहीतगृह्याग्निकयो+दीप+सपत्नीक
स्यापिदाद्याद्यपेक्षाश्रयेणागृहीताग्नित्वज्ञेयं+सभार्याविधुरयोर्ब्रह्मचारिसमावृतयोश्चानुपनीताविवाहितपुत्रकन्ययोश्चानि
रग्निकभार्याविधवयोश्चकपालाग्निनालौकिकाग्निनावादाहः॥अग्निवर्णकपालेकरिषादिनोत्पादितोभूर्भुवःस्वःस्वाहेत्याज्या
हुत्यासंस्कृतोग्निःकपालाग्निः॥लौकिकाग्निश्चांत्यजाग्निपतिताग्निसूतिकाग्निचिताग्न्यमेध्याग्निभिन्नोग्राह्यः॥यस्त्वानयती ५७
मृद्धोग्निंतृणकाष्ठहवींषिवा॥प्रेतत्वंचसदातस्यभूद्रपापेनलिप्यते॥आहिताग्निदंपत्योःपूर्वपतिमरणेपत्युःसर्वाग्निभिर्दाहः

न

पश्चान्मृतभार्यायास्तुनिर्मथ्याग्निनाकपालाग्निनावा॥पूर्वंभार्यामरणेतुस्यापिसर्वाग्निभिर्दाहःकार्यः॥सर्वपात्राण्यपितस्यैदेयानि
॥पश्चान्मृतस्यतुपत्युःपुनराधानेनन्नेताग्निसत्वेतेनदाहः॥अधानाकरणेनिर्मथ्येनलौकिकाग्निनावेतिकेचित्॥याज्ञिकाचा
रोपिप्रायेणैवमेव॥अत्रनिर्णयसिंधुः॥साग्नेःपत्नीमृतौद्वौपक्षौ॥पुनर्विवाहेछयापूर्वाग्निभिर्भार्यांदग्ध्वापुनर्दारक्रियांकुर्यात्
॥पुनराधानमेवचेत्येकःपक्षः॥दाहयित्वाग्निहोत्रेणस्त्रियंवृत्तवतींपतिरित्यादिवचनजातानिपुनर्विवाहेच्छुपराण्येव॥पुनर्वि
वाहाशक्तौनिर्मथ्याग्निनातांदग्ध्वापूर्वाग्निष्वेवाग्निहोत्रहोमेष्ट्यादिचातुर्मास्यादिकार्यं॥सोमयागोनकार्यः॥पूर्वाग्न्येकदेशेन
दहेदितिपक्षपार्श्वदेवयाज्ञिकादयः॥योनितुतस्मादपत्नीकोप्यग्निहोत्रमाहरेदितिश्रुतिस्मृत्यादिवचनानितानिपूर्वाग्निहोत्र
पराणिनत्वपत्नीकस्याधानार्थानि॥अपत्नीकस्याधानविधायकमूलवचनाभावात्दारकर्माणियद्यशक्तआत्मार्थमग्न्याधेय
मित्यापस्तंबसूत्रंतुपुनर्विवाहाशक्तौपूर्वकृतमग्न्याधेयमात्मार्थमेवस्यात्पुंनपत्न्यैदद्यादित्येवंपरं॥ब्राम्हणभाष्यापरार्कोशाके
रामांडारादिमतमप्येवमेव॥यत्त्वपत्नीकस्याधानमाहुस्तदाशयंनविद्मइति॥इदंनिर्णयसिंधुमतमेवयुक्तंभाति॥याज्ञिकानामा
चारस्त्वंतर्गूढविवाहेछामूलकोनप्रामाण्यापादकः॥पुनर्विवाहाशयासर्वाग्निदानेपश्चाद्विवाहासंभवेसिंधुमतेआधानाभावा
न्निर्मथ्याग्निरेवशरणं॥केषांचिन्मतेपुनराधानं॥अत्रनिर्मथ्यादिनापूर्वमृतभार्यादाहपक्षेपूर्वाग्निनामुत्सर्गेष्ट्यात्यागंकृत्वापु

धःसिं नराधानं कृत्वाग्निहोत्रं कार्यमिति केचिदाहुः॥ एवं स्मार्ताग्निमतः पूर्वभार्यामरणेपि गृह्याग्नेकदेशेन तां दहेद्वशिष्टाग्नौ नित्यहोमस्था उ.प.
५८ लीपाकाग्रयणानि कार्याणि॥ अत्र सर्वत्र श्रौतस्मार्तेषु च कुशपत्नीविधानेनैवाधानादिकर्माधिकारः॥ अनेकभार्यस्य ज्येष्ठायां जी
वत्यां कनिष्ठभार्यामरणे निर्मथ्यादिना तां दहेत्॥ न श्रौतस्मार्ताग्निभिः केचित्पूर्वं सर्वाग्निभिः कनिष्ठां दग्ध्वा ज्येष्ठया सह पुनराधा
नं कार्यमित्याहुस्तदभिहूयसंसर्गपरं मतांतरपरं वा बोध्यं॥ दाहकालेग्निनाशे तु॥ यजमाने चितारूढे पात्रन्यासे कृते सति॥ वर्षा
द्यभिहते वन्हौ चिताग्निस्थे कथंचन॥ तदर्थं दग्धकाष्ठानि तानि निर्मथ्य तं दहेत्॥ अथ गृहाच्छ्मशाने शवानयनप्रकारः॥ तत्र
विप्रं प्रेतं नगरात्पश्चिमद्वारेण शूद्रं दक्षिणद्वारेण निःसार्य सजातीयाः शवं प्रच्छादितमुखं प्राक्शिरसं दाहदेशं नयेयुः पूर्वोक्ताग्निः
शवाग्रेन्येन नेतव्यः॥ प्रेताग्न्योर्मध्ये न गंतव्यं॥ सर्वे सपिंडादयोधःकृतोपवीता मुक्तकेशा ज्येष्ठपुरःसराः प्रेतमनुगच्छेयुः॥
प्रेतश्च नग्नो दग्धव्यः निःशेषतश्च न दाह्यः शववस्त्रं च श्मशानवासिभ्यो देयं॥ प्रेतश्च केशनखादि वापयित्वा संस्नाप्य गंधपु
ष्पाद्यैरलंकृत्य दग्धव्यः॥ दिने मृतो दिवैव दाह्यो रात्रिमृतस्य रात्रावेव॥ दिवा रात्रौ वा स्थितः शवः पर्युषितः॥ पर्युषितशवं पंच
गव्येन स्नापयित्वा प्राजापत्यत्रयं कृत्वा दहेत्॥ मुखस्य सप्तच्छिद्राणि हिरण्यशकलैश्छादयेत् अत्र पात्रन्यासो मंत्रवद्दाहादि ५८
विधिश्च स्वस्वसूत्रानुसारी श्रौतस्मार्तस्त्रीषु प्रयोगेषु ज्ञेयः॥ ततो दाहांते घटस्फोटादिकं कार्यं॥ शिलाविपर्ययेपि घटस्फोट

स्यनाधृतिः॥ततश्चितामप्रदक्षिणंसर्वेआवृत्यसचैलंस्नात्वाचम्यसगोत्रसपिंडसमानोदकानांमातामहीमातामहयोराचार्यादेश्च
दुहितृभगिन्योश्चावश्यंतिलाजलिंदत्वास्तयथावृद्धपूर्वांदक्षिणामुखाअमुकगोत्रनामाप्रेतस्तृप्यत्वितिमंत्रेणांजलिनातद्
त्पाषाणेसिंचेयुः॥अत्रस्नानोदकदानेऽपनःशोशुचदघमितिमंत्रेणस्नानमेवतेनमंत्रेणेत्यन्ये॥स्त्रीणांतुमंत्रोनास्तिमातुल
पितृष्वसृमातृष्वसृस्वस्त्रीश्वशुरमित्रयाजकादीनाममुकदानंकृताकृतं॥करणपक्षेपिनाश्मन्यवेतिनियमः॥व्रात्यब्रह्मचारि
पतितव्रतिक्लीबचोराश्चनोदकंदद्युः॥तत्रव्रात्यायथाकालमुपनयनहीनाः॥व्रतिनःप्रक्रांतप्रायश्चित्ताःचोराःस्ववर्णतत्समद्रव्या
पहारिणः॥ब्रह्मचारिभिर्मातापितृपितामहगुर्वाचार्यादीनामुदकदानंकार्यं॥प्रक्रांतप्रायश्चित्तैस्तुतदंतेउदकदानंत्रिरात्राशौचं
चकार्यंव्रात्यादिभिःप्रेतस्पर्शवहनदाहपिंडादिकमपिनकार्यं॥अन्याभावेब्रह्मचार्यपिपित्रादेर्दाहमाशौचंकुर्यात्कर्मलोप
स्तुनास्तीत्युक्तं॥इदंचोदकदानमेकवाससापसव्येनैव॥उदकदानोत्तरंपुनःस्नात्वावस्त्राणिनिष्पीड्यकुलवृद्धाःपुत्रादीन्सु
वैतिहासैःसमाश्वास्यविप्रानुमत्याकनिष्ठानुक्रमेणगृहंगत्वानिंबपत्राणिद्वारेभक्षयित्वाचम्याग्न्युदकगोमयादीन्स्पृष्ट्वाद्वा
राश्मनिपदंनिधायगृहंनाविशेयुः॥निंबपत्रभक्षणंकृताकृतं॥ततस्तद्दिनेउपवसेयुः॥उपवासःशक्तावयाचितलब्धेनान्यगृ
हपक्वेनवैकेनैवहविष्यान्नेनवर्तेरन्॥तत्राशौचमध्येमाषमांसापूपमधुरलवणदध्यभ्यंगतांबूलसाराणिवर्ज्यानिस्सार

णितु ॥ तिलमुद्गाढकीशैव्यंसस्येगोधूमकोद्रवौ ॥ धान्याकंदेवधान्यंचशमीधान्यंतथैवच ॥ स्विन्नधान्यंतथापण्यंमूलंक्षारगणः
स्मृतः ॥ केचित्सैंधवंभक्ष्यमित्याहुः ॥ आदर्शस्त्रीसंगघृतादिहसनरोदनंचासनानिनित्यंत्यजेयुः ॥ बालवृद्धातुरवर्ज्यंतृणक-
टास्तीर्णभूमौपृथक्शयीतलकंबलाद्यास्तीर्णभूमौ ॥ मार्जनादिरहितमेवस्नानं ॥ अस्थिसंचयनादूर्ध्वंभार्यापुत्रव्यतिरिक्तानां
शय्यासनादिभोगोस्त्येव ॥ स्त्रीसंगस्तुनास्ति ॥ अस्थिसंचयनंतुसमंत्राग्निदाहदिनादारभ्यप्रथमदिनेद्वितीयेतृतीयेचतुर्थेस
प्तमेनवमेवागोत्रजैःसहस्वस्वसूत्रोक्तप्रकारेणकार्यं ॥ तत्रद्विपादत्रिपादनक्षत्राणिकर्तुर्जन्मनक्षत्रंचवर्ज्यं ॥ संभवेर्कभौममंद
वारावर्ज्याः ॥ पालाशदाहास्थिदाहयोःसद्यःसंचयनम् अस्थ्नांगंगांभसितीर्थांतरेवाप्रक्षेपः ॥ तद्विधिर्वक्ष्यते ॥ अरण्येवृ
क्षमूलेनिखननंवा ॥ अस्थीन्यन्यकुलस्थस्यनीत्वाचांद्रायणंचरेत् ॥ अथवान्यस्यापिनयनेमहापुण्यं ॥ अस्थ्नांश्वसूकरशू
द्रादिस्पर्शेपंचगव्यशालग्रामतुलस्युदकप्रोक्षणं ॥ आशौचमध्येस्वगोत्रजैःसहभोक्तव्यंतच्चदिवैव ॥ भोजनंचमृन्मयेषुपर्णपुटे
षुवाकार्यंनतुधातुपात्रेषुदाहदिनादारभ्यदशपिंडादशदिनमध्येदर्भास्तीर्णभूमावमंत्रकंदेयाः क्षत्रियादीनांनवपिंडाःनवदि
नानंदशमपिंडस्त्वाशौचांत्यदिने ॥ प्रथमेहनियोदेशोयश्चकर्तायच्चतंडुलादिद्रव्यंयच्चोत्तरीयशिलापाकपात्रादितदेवदशा-
हांतंएतदन्यतमव्यत्ययेयतोव्यत्ययस्ततःपुनरावृत्तिः ॥ शिलाविपर्ययेपिघटस्फोटादेर्नावृत्तिरित्युक्तेर्लौकिकशिलाग्रहणं ॥ तेन

पिंडदानतिलांजल्यादिकस्यैवावृत्तिर्नदाहस्य ॥ केचिदाचार्यविपर्ययेप्यावृत्तिमाहुः ॥ यत्रपात्रादिमुख्यकर्तुरसंनिधानादमुख्या
धिकारिणापिंडदानक्रियारब्धातत्रमध्येपुत्रादिसंनिधानेप्यमुख्यकर्त्रैवदशाहांताक्रियासमापनीया ॥ एकादशाहादिकंतु
पुत्रादिमुख्येनैव ॥ समंत्रकदाहमात्रेन्येनकृतेतुपिंडदानादिदशाहकृत्यंसन्निकृष्टमुख्येनैवकार्यमितिमिताक्षरादयः ॥ अन्ये
तुसगोत्रोससोत्रोवायःसमंत्रकदाहकर्तासएवदशाहकृत्यंकुर्यादित्याहुः पत्न्याःकर्तृत्वेरजोदर्शनेजातेसातदंतंकुर्यात् ॥ क
तुरस्वास्थ्येत्वन्येनसर्वाःक्रियाःपुनःकार्याः ॥ पिंडद्रव्येषुतंडुलामुख्या ॥ तदभावेफलमूलशाकतिलमिश्रसक्तवोपिमेनःश्रादेषुपि
तृशब्दस्वधाशब्दानुशब्दाःपुष्पधूपदीपदानादौमंत्राश्चनवाच्याः त्र्यहाशौचेपर्णशरदाहादौप्रथमेदिनेएकःपिंडःद्वितीयेच
त्वारः ॥ तृतीयेपंचेतिक्रमोबोध्यः ॥ पुत्रेणपर्णशरदाहेकृतेतुतस्यदशाहाशौचात्तेनत्र्यहमध्येपिंडसमाप्तिर्नकार्या ॥ शिरस्त्वा
द्येनपिंडेनप्रेतस्यक्रियतेसदा द्वितीयेनतुकर्णाक्षिनासिकाः तृतीयेनकंठस्कंधभुजवक्षांसि ॥ चतुर्थेननाभिलिंगगुदानि ॥ पं
चमेनजानुजंघपादं ॥ षष्ठेनमर्माणि ॥ सप्तमेननाड्यः ॥ अष्टमेनदंतलोमानि ॥ नवमेनवीर्यं ॥ दशमेनतुपूर्णत्वंतृप्तताक्षुदि
पर्ययः ॥ जलदश्चाहसाकाशेस्थाप्यंक्षीरंचमृन्मये ॥ प्रेतात्रस्नाहीस्फदकं ॥ इदंपिबेतिचक्षीरं ॥ इदंचस्नानांह्नने ॥ नवःभक्तोपक्व
नयेदशारात्रमारवंडितंकुर्यात्प्रदीपंतैलेनवारिपात्रंचमार्तिकं ॥ भोज्याङ्गोजनकालेतुभक्तमुष्टिंचनिर्वपेत् ॥ नामगोत्रेणसं

बुध्याधरित्र्यांपितृयज्ञवत्॥ भूर्लोकात्प्रेतलोकंतुगंतुंश्राद्धंसमाचरेत्॥ तत्साध्येयंहि भवतिमृतस्यमनुजस्यच॥ अथदशाहमध्येदर्शपातेनिर्णयः॥ पिंडदानादौप्रारब्धेयदिमध्येदर्शप्राप्तिस्तदामातापितृव्यतिरिक्तानांसर्वंदशाहकृत्यमाकृष्यदर्शएवसमापनीयं॥ मातापितृविषयेतुत्र्यहमध्येदर्शपातेनापकर्षः॥ त्रिरात्रोत्तरंदर्शपातेतुपित्रोरपिसर्वंदर्शएवसमापनीयमितिकेचित्॥ अन्येतुत्रिरात्रोर्ध्वमपिदर्शपातेऔरसपुत्रेणपित्रोस्तंत्रसमाप्तिर्नकार्येत्याहुः॥ अत्रदेशाचाराद्व्यवस्थितेतिसिंध्वादयः॥ यदिदैवाद्दर्शात्पूर्वंपिंडदानादितंत्रंनारब्धंतदादाहमात्रेसमंत्रकेजातेपिनदर्शेतंत्रसमाप्तिनियमइतिभाति॥ दर्शोत्तरमेवतंत्रारंभासमाप्तिसंभवेन॥ द्विरेदवेतुकुर्वाणःपुनःशावसंभवःसमभ्युतइत्युक्तदोषाप्रसक्तेः॥ एवंदर्शेपकृष्यतंत्रसमाप्तावप्यग्निपिंडदातुर्दशाहमाशौचमस्त्येव॥ पुत्रादेःसपिंडस्यतुसूतरांदशाहंप्रेतपिंडान्प्रदायस्नातोशक्तावसपिंडस्यत्रिरात्रोपवासः॥ सपिंडस्योपवासएकः॥ मत्स्याहिरण्यं॥ प्रेतकृत्यंकुर्वतासंचयनादर्वाक्स्त्रीसंगेकृतेचांद्रायणंऊर्ध्वंकृच्छत्रयं॥ अन्येषामाशौचिनांसंचयनादर्वाक्त्रिरात्रंतदुत्तरमेकोपवासः॥ अथनवश्राद्धं॥ प्रथमेह्नितृतीयेचसप्तमेसप्तमेतथा॥ नवमैकादशेचैवतन्नवश्राद्धमुच्यते॥ नवश्राद्धानिपंचाहुराश्वलायनशाखिनः॥ आपस्तंबाःषडित्याहुर्विभाषात्वितरेषुहि॥ पंचपक्षेएकादशाहेनवश्राद्धंनकार्यं॥ एतान्येवविषमश्राद्धानीत्युच्यते॥ नवश्राद्धानिदशाहांतनवमिश्रंतुवत्सरइत्यन्यत्र॥ अकृतानुनवश्राद्धं

प्रेनत्वान्नैवमुच्यते ॥ नवश्राद्धं त्रिपक्षं षण्मासिकं मासिकानि च ॥ नकरोति सुतो यस्तु तस्याधः पितरो गताः अर्घ्यहीनमधूपं च गंधमाल्यविवर्जितं ॥ नवश्राद्धममंत्रं स्यादवनेजनवर्जितं ॥ आशिषो द्विगुणा दर्भा जपाशीः स्वस्तिवाचनं ॥ पितृशब्दः स्वसंबंधः शर्मशब्दस्तथैव च ॥ पात्रालंभोवगाहश्च उल्मुकोल्लेखनादिकं ॥ तृप्तिप्रश्नश्च विकिरः शेषप्रश्नस्तथैव च ॥ प्रदक्षिणा विसर्गश्च सीमांतगमनं तथा ॥ अष्टादश पदार्थाश्च प्रेतश्राद्धे विसर्जयेत ॥ तिलोसीति मंत्रे स्वधा नमः पितृशब्दा न वाच्याः किंतु प्रेतशब्दोहेन तूष्णीं वा तिलावपनं ॥ तूष्णीमर्घ्यदानं ॥ अमुष्मै स्वाहेति प्रेतनाम्ना पाणिहोमः ॥ बह्वृचानां सर्वैकोद्दिष्टेषु नौकरणमस्त्येव ॥ अन्येषां विनां तु तन्निषेधः ॥ नाम्नैकः पिंडः नियनमंत्र ऊहः ॥ अनुमंत्रणादिकं त्वमंत्रकं ॥ अभिरम्यतामिति विसर्जनं ॥ एवं नवश्राद्धवर्ज्यैकोद्दिष्टेषु ॥ नवश्राद्धं त्वमंत्रकं सर्वमिति नारायणवृत्तिः ॥ उत्तानं स्थापयेत्पात्रमेकोद्दिष्टे सदा बुधः ॥ न्युब्जं तु पार्वणे कुर्यात्तस्योपरि कुलान्यसेत् ॥ सपिंडीकरणांतानि प्रेतश्राद्धानि लौकिकाग्नौ वित्याश्वलायनमतं ॥ नवश्राद्धानि संभवन्नेन कुर्यादन्यथा मान्नेन विप्रे तु नवश्राद्धे मासिकं च यद्यदंतरितं भवेत्तत्तदुत्तरश्राद्धेन सह तंत्रेण कार्यं ॥ शावे आशौचांतर भासो नवश्राद्धानि कुर्यादेव ॥ सहगमने तु नवश्राद्धानि सर्वाणि सपिंडीकरणं पृथक् ॥ एक एव वृषोत्सर्गो गौरेका तत्र दीयते ॥ शूद्रस्यामंत्रकं सर्वं द्विवन्नाम्ना वकार्यमिति स्मृत्यर्थसारः ॥ अत्र वयोधिकमरणे तत्कनिष्ठानां सपिंडानां दशमेहनि मुंडनं केचिदाहुः ॥ मातापित्राचार्येषु मृतेषु नियमः

ध.सिं. मेनदशमेहनिमुंडनं॥एवंभर्तरिमृतेस्त्रिया अपिमुंडननियमः॥पुत्राणांसर्वेषांदाहकर्तुश्चदाहांगभूतंप्रथमदिनेचमुंडनं॥ अत्र उ.प
६१ देशाचाराद्व्यवस्था॥ अत्ररात्रौमृतस्यरात्रौदाहेपिप्रातरेवमुंडनमित्युक्तं॥ततोदशमेहनिपूर्ववस्त्रंसुहृद्भिःसहशक्तश्चेत्कृत्वागौर ३
सर्षपतिलकल्केनसशिरःस्नानंकृत्वानववस्त्रंपरिधायपरिहितवस्त्राणिप्रेतवस्त्राणिचांत्यजेभ्य आश्रितेभ्यश्चदत्वा॥स्वव
र्णादीनिमंगलवस्तूनिस्पृष्ट्वागृहंप्रविशेत्॥ अथास्थिक्षेपविधिः॥ ॥तच्चादौसंचयनक्रमेणास्थिस्थापनप्रकारः॥प्रेतस्थानेबलिं
दत्वाक्षीरेणाभ्युक्ष्यवाग्यतः॥प्रेतस्यास्थीनिगृह्णीयात्प्रधानांगोद्भवानिच॥पंचगव्येनसंस्नाप्यक्षौमवस्त्रेणवेष्ट्यच॥प्रक्षिप्यमृ
न्मयेभांडेनवेसाच्छादनेशुभे॥ अरण्येवृक्षमूलेवागर्तेसंस्थापयेदथ॥सूक्ष्माण्यस्थीनितद्भस्मनीत्वातोयेविनिक्षिपेत्॥
ततःसंमार्जनंभूमेःकर्तव्यंगोमयांबुभिः॥पूजांचपुष्पधूपाद्यैर्बलिभिःपूर्ववच्चरेत्॥तत्स्थानाच्छनकैर्नीत्वातीर्थेवाजान्ह-
वीजले॥कश्चित्प्रक्षिपेत्पुत्रोदौहित्रोवासहोदरः॥मातुःकुलंपितृकुलंवर्जयित्वानराधमः॥ अस्थीन्यन्यकुलस्थस्यनी-
त्वाचांद्रायणंचरेत्॥गंगातोयेषुयस्यास्थिक्षिप्यतेशुभकर्मणः॥नतस्यपुनरावृत्तिर्ब्रह्मलोकात्सनातनात्॥अस्तंगतेगुरौशु-
क्रेतथामासेमलिम्लुचे॥गंगायामस्थिनिक्षेपंनकुर्यादितिगौतमः॥दशाहांतरस्थिप्रक्षेपेतुनास्तादिदोषः॥दशाहाभ्यंतरेय ६१
स्यगंगातोयेस्थिमज्जति॥गंगायांमरणाद्यादृक्तादृक्फलमवाप्नुयात्॥ अथतीर्थेस्थिक्षेपंकुर्वतस्तत्पूर्वांगविधिः॥यत्रास्थी

निनिखातानितांभूमिंसचैलस्नानपूर्वकंपृथग्गोमूत्रादिभिः प्रोक्षयेत् ॥ तत्रगायत्र्यागोमूत्रेण ॥ गंधद्वारामितिगोमयेन ॥ आप्या
यस्वेतिक्षीरेण ॥ दधिक्राव्णइतिदध्ना ॥ घृतंमिमिक्षइतिघृतेन ॥ उपसर्पेतिचतस्सृणामृचांशंखः पितरस्त्रिष्टुप् ॥ भूम्यार्थेनख
ननमृदुद्धरणास्थिग्रहणेपुक्रमेणविनियोगः ॥ नाभिक्रंभिः क्रमेणास्थिग्रहणांतानिकर्माणिकृत्वास्वयंजलाशयेगृह्योक्त
विधिनास्नायात् ततोस्थिशुद्धिंकुर्यात्साथथा अस्थीनिस्पृष्ट्वेतोन्विंद्रमितितृचावृत्त्यापंचगव्यैःस्नात्वास्पृष्ट्वैवदशस्नाना
निकुर्यात् ॥ तत्रगायत्र्यादिपंचमंत्रैर्गोमूत्रगोमयक्षीरदधिसर्पिस्नानानिकृत्वादेवस्यत्वेतिकुशोदकेन ॥ मानस्तोकेतिभस्मना ॥
अश्वक्रांतेरथक्रांतेइतिमृदा ॥ मधुवाताइतिमधुना ॥ आपोहिष्ठेतिशुद्धोदकेनचस्नायात् ॥ एवंदशस्नानानिकृत्वा ऽस्थ्यांकुशै
मार्जनंकुर्यात् ॥ तत्रमंत्राः ॥ अतोदेवाइत्यृक् ॥ अथसप्तसूक्तानि ॥ एतान्विंद्रस्त० ३ शचीवो० २ नतमंहोन० ८ इतिवाइति० १३ स्वा
दिष्ठयेति० १० ममाग्नेवर्चो० ९ कद्रुद्राय० ९ ततोयदीयान्यस्थीनितस्यकृतसपिंडीकरणस्यपार्वणविधिनाश्राद्धमस्थिक्षेपांगभूतंहि
रण्येनकुर्यात्सस्नानाचपिंडदाने ॥ दशाहांतरस्थिक्षेपकरणएकोद्दिष्टविधिनाश्राद्धं ॥ ततस्तिलतर्पणंकृत्वापुनःपंचगव्यपंचामृ
तशुद्धोदकैरस्थीनिप्रक्षाल्ययक्षकर्दमेनालिप्यपुष्पैःसंपूज्या ऽजिनकंबलदर्भभूर्जपत्रशाणपत्रताडपत्राणांक्रमेणसप्तधा
संवेष्ट्यताम्रसंपुटेस्थापयेत् ॥ तत्रयक्षकर्दमलक्षणम् ॥ द्वादशकर्षचंदनंकुंकुमंचषट्कर्षाःकर्पूरश्चतुःकर्षाकस्तूरीचैतेषां

मेलनाद्यक्षकर्दमः॥ ततोस्थिषुहेमरौप्यखंडानिमौक्तिकप्रवालनीलमणींश्चप्रक्षिप्यस्वसूत्रोक्तविधिना स्थंडिलाग्निप्रति-
ष्ठादिकृत्वाष्टोत्तरशततिलाज्याहुतिर्जुहुयात्॥ उदीरतांशंखः पितरस्त्रिष्टुप्॥ अस्थिप्रक्षेपांगतिलाज्यहोमेविनियोगः॥ उ-
दीरतामितिसूक्तस्यचतुर्दशऋग्भिः प्रत्यृचमाहुतिरित्येवंसूक्तस्यसप्तावृत्तिभिरवशिष्टदशाहुतीः प्रथमऋगावृत्त्यैवमष्टोत्त-
रशतंतिलमाज्याहुतीश्चजुहुयात्॥ सवेष्टनास्थिसमुच्चयंयुतंताम्रसंपुटमादायतीर्थंगच्छेत्॥ तत्रनियमाः॥ मूत्रपुरीषोत्स-
र्गकाले आचमनकालेचनास्थीनिधारयेत्॥ शूद्रयवनांत्यजादिकान्स्वहीनजातिमस्थिधारणकालेनस्पृशेदितिकाशीखंडे
॥ ततस्तीर्थंप्राप्यतीर्थप्राप्तिनिमित्तकंस्नानादिविधायास्थीनिस्नापयित्वामुकगोत्रस्यामुकशर्मणोब्रह्मलोकादिप्राप्तये
मुकतीर्थेस्थिप्रक्षेपमहंकरिष्येइतिसंकल्प्यपलाशपर्णपुटेपंचगव्येनास्थीन्यासिच्यहिरण्यशकलमाल्यघृततिलमिश्रिता-
स्थीनिमृत्पिंडेनिधायदक्षिणांदिशमवेक्षमाणोनमोस्तुधर्मायेतिवदन्तीर्थेप्रविश्यनाभिमात्रेजलेस्थित्वासमेप्रीतो
स्त्वित्युक्त्वातीर्थेक्षिपेत्॥ ततः स्नात्वाजलाद्बहिरागत्यसूर्यंदृष्ट्वाहरिंस्मृत्वाविप्राययथाशक्तिरजतदक्षिणांदद्यात्॥ अमु-
कस्यास्थिप्रक्षेपः कृतस्तत्सांगतार्थंरजतमिदंतुभ्यंसंप्रददेइत्यस्थिक्षेपप्रकारः॥ ॥अथैकादशाहकृत्यं॥ ॥एकादशाहे-
प्रातरुत्थायगृहानुलेपनंकृत्वास्पृष्टसर्ववस्त्रक्षालनपूर्वकंसर्वसपिंडानांसचैलस्नानांतेसंध्यापंचमहायज्ञादिनित्यकर्म-

णिशुद्धिः॥ एकादशाहेसंगवकालेस्नानाच्छुद्धिरितिकेचित्॥ एकादशाहेकर्त्तुःपुत्रादेरपिपंचमहायज्ञाधधिकारः॥ सपिंडी
नांदर्शवार्षिकादिश्राद्धेष्वप्यधिकारः॥नांदीश्राद्धसात्रंचतुःपुरुषसपिंडैःसपिंडीकरणात्प्राकुनकार्यं॥ ततोदशाहकर्मकार्यं
मुख्यःकर्त्तामरव्योवापुत्रादिःकर्त्ताहृषोत्सर्गाद्येकादशाहिकंसर्वकर्मकुर्यात्॥ एकादशेन्हिप्रेतस्ययस्यनोत्सृज्यतेवृषः॥ प्रेतत्वं
सुस्थिरंतस्यदत्तैःश्राद्धशतैरपि॥ अत्रस्वयमेवसर्वंकुर्यान्नतुकाम्यवृषोत्सर्गवदाचार्यवरणं॥ अयंगृहेनकार्यः॥ अयंद्वा-
दशाहेप्युक्तः॥विषुवद्धितयेचैवमृताहेबांधवस्यचेति॥ वत्सराभ्यंतरेचित्रोवृषस्योत्सर्गकर्मणि॥ वृद्धिश्राद्धंनकुर्वीततदन्यत्र
समारभेत्॥ वृषलक्षणंतु॥ लोहितोयस्तुवर्णेनमुखेपच्छेचपांडुरः॥ श्वेतःखरविषाणाभ्यांसनीलोवृषउच्यते॥ अथवाश्वे
तवर्णस्यमुखपुच्छादिश्यामत्वेनीलवृषत्वं॥ यद्वासर्वश्यामस्यमुखादिश्वेतत्वेनीलवृषत्वं॥ केचिद्वृषाभावेमृद्भिःपिष्टैर्वावृषं
कृत्वाहोमादिविधिनावृषोत्सर्गइत्याहुः॥ यथोक्तालाभेयथालाभोद्विवर्षएकवर्षोवावृषोवर्षाधिकाश्चतस्रएकावावत्सतरी
स्यात्॥ प्रयोगस्तुस्वस्वसूत्रानुसारीज्ञेयः॥ सव्येनपाणिनापुच्छसमादायवृषस्यतु॥ दक्षिणेनापआदायवृषस्यतु॥ दक्षि
णेनापआदायसतिलाःसकुशास्ततः॥प्रेतगोत्रंसमुच्चार्यामुकस्मैवृषएवमयादत्तस्तंतारयित्वितिवदन्सहेमजलंभूमावुत्सृ-
जेत्॥ विधारयन्मतंकश्मिन्नचकश्चनवाहयेत्॥ नदोहयेच्चतांधेनुंनचकश्चनबधयेत्॥ पतिपुत्रवत्याःसुवासिन्यानवृषो

त्सर्गः॥ तत्स्थाने एकापयस्विनी गौर्देया॥ पतिपुत्रयोरन्यतराभावे तु स्त्रीणामपि वृषोत्सर्गः॥ सहगमने तु स्त्रीणां वृषोत्सर्गस्था-
नेगौरेव॥ वृषोत्सर्गसांगतार्थं तिलोदकुंभधेनुवस्त्रहिरण्येति पंचदानानि॥ आशौचांतरं चेदेकादशाहे प्राप्नोति तदा वृषोत्सर्गा-
दिकमाद्यमासिकं शय्यादिदानादि च कुर्यादेव॥ एवं कृते वृषोत्सर्गे फलं वाजिमखोदितं॥ यमुद्दिश्योत्सृजेन्नीलं स लभेत परां गतिं॥
वृषोत्सर्गः पुनात्येव दशातीतान्दशापरान्॥ ॥इति वृषोत्सर्गः॥ ॥अथैकादशाहे महैकोद्दिष्टं॥ इदं च महैकोद्दिष्टं षोडश-
श्राद्धेभ्यो भिन्नमेव॥ अत एवेदं करिष्यमाणसर्वैकोद्दिष्टप्रकृतिभूतमित्युच्यते॥ इदं च पाकेनैव॥ अत्र सति संभवे विप्रो भोज-
यितव्यः॥ असंभवेऽग्नौ होमः॥ ब्राह्मणं भोजयेदाद्ये होतव्यमनलेऽथ वल्कलः॥ श्मश्रुकर्म तु कर्तव्यं नखच्छेदस्तथैव च॥ स्नपना-
भ्यंजने दद्याद्विप्राय विधिपूर्वकं॥ ततः क्षणपाद्यासनार्घ्यगंधपुष्पाच्छादनान्येव दद्यात्॥ नात्र धूपदीपौ॥ एकोद्दिष्टं दैवहीन-
मित्युक्तेरेक एव विप्रः॥ द्विर्वचनिमंत्रणं॥ एकमर्घ्यपात्रं ॥स्वधाशब्दनमःशब्दपितृशब्दा न संति॥ तेन मंत्रः प्रेत इमाल्लोका-
न्प्रीणयाहि न इति मंत्रो होऽर्घ्यपात्रे॥ नाभिश्रवणं॥ सर्वं प्राचीनावीतिनैव कार्यं दैवकार्याभावात्॥ अग्नौकरणविकल्पः तत्र च
पाणिहोमेऽपि न तस्य भक्षणं किंत्वग्नौ प्रक्षेपः॥ एक एव पिंडः॥ अनुमंत्रणादि सर्वममंत्रकं॥ स्वदितमिति तृप्तिप्रश्नः कात्याय-
नानां॥ अक्षय्यस्थाने उपतिष्ठतामिति वदेत्॥ अभिरम्यतामिति विसर्जनं॥ अभिरम्यतास्मेति विप्रप्रतिवचनं॥ श्राद्धशेषप्रो-

जनंनास्ति ॥ अंतेस्नानं ॥ नवश्राद्धैकोद्दिष्टेतु सर्वममंत्रकमित्युक्तं ॥ विप्राभावेत्वग्नावेकोद्दिष्टं यथा अग्नौपाय संस्रपयित्वाज्य
भागांतेऽग्नेरग्नेश्श्राद्धप्रयोगं कृत्वाग्नौ प्रेतमावाह्य गंधाद्यैः संपूज्य पृथ्वीतेपात्रमित्यादिनान्नं संकल्प्योदीरन्तामवर इत्यष्टाभि
श्चतुरावृत्तिभिर्ऋग्भिर्द्वात्रिंशदाहुतीर्हुत्वापिंडदानादिश्राद्धं समापयेदिति ॥ एवमेतदेकोद्दिष्टं स्त्रीणामपि ॥ अथाद्यमासिकं
॥ तस्यमासादौमासिकंकार्यमिति वचनान्मृताहो मुख्यः कालः ॥ सचाशौचप्रतिबंधादतिक्रांत इति तदंत एकादशेह्नि तत्कार्यं ॥
अत एव ब्राह्मणं भोजयेद्दाद्ये होतव्यमनलेथवा ॥ पुनश्च भोजयेद्विप्रं द्विरावृत्तिर्भवेदिहेति प्रथममासिकार्थे द्वितीयावृत्तिरुक्ता ॥
अत्र च द्विरावृत्तिर्भवेदिहेत्युक्तेः ॥ षोडशमासिकानां सपिंड्याधिकारार्थमपकृष्य कर्तव्यानां द्वादशाहादौ करणपक्षे योज्या ॥ तेषा
मेकादशाह एव करणपक्षे तु षोडशमासिकानां षोडशावृत्तय एकं महैकोद्दिष्टोत्तरमतिक्रांतमाद्यमासिकं करिष्ये इति संकल्प्याद्यमा
सिकमात्रमन्नेनामेन वा विप्रे दर्भबटौ वा प्रेतमावाह्य कार्यं न त्वाद्यमासिकस्याग्नौ होमः ॥ पुनश्च भोजयेद्विप्रमिति विशेषवचना
त् ॥ इत्थं च महैकोद्दिष्टमेकमाद्यमासिकमेकमित्येकोद्दिष्टस्य द्विरावृत्तिः स्पष्टैव ॥ गेत्वाद्यमासिकातिरेकेण महैकोद्दिष्टस्य द्विरा
वृत्तिं वदंति ते भ्रांताः ॥ अत्र केचिदाद्याब्दिकस्यापि मृताह एव काल इति तस्याप्यतिक्रांतत्वादेकादशाहे आद्यमासिकमाद्याब्दिकं च
तंत्रेण करिष्ये इति संकल्प्य द्वयमपि तंत्रेण कार्यमित्याहुः ॥ अन्ये तु ॥ मासादौ मासिकं कार्यमाब्दिकं वत्सरे गते इति वचनाद्द्वितीयव

षारंभे प्रथमाब्दिकमितिनाब्दिकस्यैकादशाहेनुष्ठानमित्याहुः॥ एवंत्रिपक्षसपिंडीकरणपक्षे एकादशाहे आद्यमासिकमूनमासे
ऊनमासिकंद्वितीयमासारंभे द्वितीयमासिकंपक्षत्रयेत्रैपक्षिकंचैकोद्दिष्टविधिनाकृत्वावशिष्टद्वादशमासिकान्यपकृष्यतथैवकृ-
त्वासपिंडीकरणं॥ एवंपक्षांतरेषूह्यं॥ एकादशाहे तंत्रेणषोडशमासिकापकर्षपक्षेमहैकोद्दिष्टोत्तरंदेशकालौसंकीर्त्यातिक्रांत
माद्यमासिकंसपिंड्यधिकारार्थमपकृष्योनमासिकादीन्यूनाब्दिकांतानिपंचदशमासिकानिचतंत्रेणैकोद्दिष्टविधिनाकृष्यइतिसंक-
ल्प्यतंत्रेणषोडशापिकुर्यात्॥ केचिन्मतेत्वतिक्रांते आद्यमासिकाद्याब्दिकेऊनादिमासिकानिचेत्यादिसंकल्पः॥ मासिकानितु॥
आद्यमासिकं १ ऊनमासिकं २ द्वितीयमासिकं ३ त्रैपक्षिकं ४ तृतीयमासिकं ५ चतुर्थमासिकं ६ पंचममासिकं ७ षष्ठं ८ ऊनषण्मा
सिकं ९ सप्तममासिकं १० अष्टमं ११ नवमं १२ दशमं १३ एकादशं १४ द्वादशं १५ ऊनाब्दिकं १६ चेतिक्रमेणज्ञेयानि॥ अथैकादशाहेरु-
द्रगणश्राद्धं॥ तच्चैकादशरुद्रोद्देशेन रुद्ररूपप्रेतोद्देशेनवा॥ रुद्रोद्देशपक्षेसव्येन॥ तत्ते द्रूपप्रेतोद्देशपक्षे ऽपसव्येन॥ वीरभ
द्रः १ शंभुः २ गिरिशः ३ अजैकपात् ४ अहिर्बुध्न्यः ५ पिनाकी ६ अपराजितः ७ भुवनाधीश्वरः ८ कपाली ९ स्थाणुः १० भगः ११
इत्येकादशरुद्राः॥ अत्रशक्तेनैकैकरुद्रनाम्नैकोपिविप्रइत्येकादशविप्राभोज्याः अशक्तेनतुसर्वोद्देशेनैकएवविप्रोभोज्यः॥
आमान्नान्येकादशैकंवामान्नंदेयं॥ अत्रश्राद्धेपिंडदानार्घ्याग्नौकरणविकिरणामभावः॥ एवमेवाष्टवसुश्राद्धं॥ एतच्चकृताकृत

वसूनामान्यथान्यत्र ॥ एतदेकादशाहकृत्यंत्र्यहाशौचेचतुर्थेदिनेकर्तव्यं ॥ द्वितीयदिनेप्रथमदिनेवास्थिसंचयनं ॥ पंचमदिनेसपिंडीकरणं
॥ अत्रैकादशाहेद्वादशाहेवापददानानिकार्याणि ॥ तेनप्रेतस्यमार्गेसुखगतिः आसनोपानहच्छत्रंमुद्रिकाचकमंडलुः ॥ यज्ञोपवीताज्य
वस्त्रभोजनंचान्नभोजनं ॥ दशैकपदमेतस्यात्पदान्येवंत्रयोदश ॥ देयानिवायथाशक्तितेनासौप्रीणितोभवेत् ॥ अन्नंचैवोदकुंभंचोपान
होचकमंडलुः ॥ छत्रंवस्त्रंतथायष्टिर्लोहदंडंचदापयेत् ॥ अग्निष्टिकांप्रदीपंचतिलांस्तांबूलमेवच ॥ चंदनंपुष्पमालांचोपदानानिचतुर्द
श ॥ वैतरणीधेनूत्क्रांतिधेनूमोक्षधेन्वादिदानानिगोभूम्यादि ॥ दशदानानितिलपात्रदानादीनिमरणकालेनकृतानिचेदेकादशाहादौपुत्रा
दिभिःप्रेतोद्देशेनकार्याणि ॥ अश्वंरथंगजंधेनुंमहिषींशिबिकादिकं ॥ शालग्रामंपुस्तकंचकस्तूरीकुंकुमादिकं ॥ दासीरत्नंभूषणादिशय्यार-
त्नंचचामरं ॥ दद्याद्वित्तानुसारेणप्रेतस्तत्तत्फलंलभेत् ॥ अथशय्यादानं ॥ एकादशाहेशय्यायादानेएषविधिःस्मृतः ॥ तेनोपभुक्तंयत्किंचि
द्वस्त्रवाहनभोजनं ॥ यद्यदिष्टंचतस्यासीत्तत्सर्वंपरिकल्पयेत् ॥ प्रेतंचपुरुषंहैमंतस्यांसंस्थापयेत्सदा ॥ पूजयित्वाप्रदातव्यामृतशय्याय-
थोदिता ॥ तस्माच्छय्यांसमासाद्यसारदारुमयींदृढां ॥ दंतपत्रचितांरम्यांहेमपट्टैरलंकृतां ॥ हंसतूलिप्रतिच्छन्नांशुभगंडोपधानिकां ॥
प्रच्छादनपटीयुक्तांगंधधूपादिवासितां ॥ उच्छीर्षकेघृतभृतंकलशंपरिकल्पयेत् ॥ तांबूलकुंकुमक्षोदकर्पूरागरुचंदनं ॥ दीपकोपानह-
च्छत्रंचामरासनभाजनंपार्श्वेषुस्थापयेद्भक्त्यासप्तधान्यानिचैवहि ॥ शयनस्थस्यभवतियदन्यदुपकारकं ॥ भृंगारकरकाद्यंतत्पंचवर्णं

विनानकं॥संपूज्यद्विजदांपत्यंनानाभरणभूषितं॥उपवेश्यतुशय्यायांमधुपर्केणततोवदेत्॥दानमंत्रस्तु॥यथानकृष्णशयनंशून्यंसागर
जातया॥शय्यातस्माप्यशून्यास्तुतथाजन्मनिजन्मनि॥तस्यादशून्यंशयनंकेशवस्यशिवस्यच॥शय्यातस्याप्यशून्यास्तुतथाजन्मनि
जन्मनि॥दत्त्वैवंतस्मैसकलंप्रणिपत्यविसर्जयेत्॥पाद्मेतु॥अस्थिलालाटकंगृह्यसूक्ष्मंकृत्वासपायसं॥भोजयेद्विजदांपत्यंविधि
रेषसनातनइत्युक्तं॥नैतन्महाराष्ट्रदेशादिशिष्टैरादृयते॥यद्देशेनदानारंभस्तत्रास्तु॥स्वर्गेपुरंदरपुरेलोकपालालयेतथा॥सुखंवसत्यसौ
जंतुःशय्यादानप्रभावतः॥आभूतसंप्लवंयावत्तिष्ठत्यातंकवर्जितः॥प्रेतशय्याप्रतिग्राहीनभूयःपुरुषोभवेत्॥गृहीतायांतुतस्यांवैपुनः
संस्कारमर्हति॥ ॥अथोदकुंभः॥ ॥एकादशाहात्प्रभृतिघटस्तोयान्नसंयुतः॥दिनेदिनेप्रदातव्योयावत्संवत्सरंसुतैः॥यस्यसंव
त्सरादर्वाक्सपिंडीकरणंभवेत्॥मासिकंचोदकुंभंचदेयंतस्यापिवत्सरं॥अपिश्राद्धशतैर्दत्तैरुदकुंभंविनानराः॥दारिद्र्याद्दुःखिनस्तत्रभ्र
मंतिचभवार्णवे॥यावदब्दंचयोदद्यादुदकुंभंविमत्सरः॥प्रेतायान्नसमायुक्तंसोऽश्वमेधफलंलभेत्॥इदंचोदकुंभश्राद्धंसपिंडीकरणात्प्रा
गेकोद्दिष्टविधिना॥सपिंड्युत्तरंतुपार्वणविधिना॥इदंत्रयोदशदिनादारभ्यकर्तव्यमितिभट्टाः॥अत्रपिंडदानंकृताकृतं॥दैवहीनंचैत
त्॥अदैवंपार्वणश्राद्धंसोदकुंभमधर्मकं॥कुर्यात्प्रत्याब्दिकाच्छ्राद्धात्संकल्पविधिनान्वहमितिवचनात्॥प्रायश्चित्तांगविष्णुश्राद्धवदत्र
श्राद्धेसर्वश्राद्धधर्मानसंतिकिंतुवाचनिकमात्राः॥तेनसांकल्पविधिनासंकल्पक्षणपाद्यासनगंधाच्छादनांतपूजनान्नपरिवेषणांतप्

थिवीतेपात्रमित्यादुक्त्वा॥ एषउदकुंभइदमन्नंदत्तंचेत्यादित्यागविधिः॥ अंतेतांबूलदक्षिणादि॥ नात्रब्रम्हचर्यपुनर्भोजनादिनियमाः॥
वृद्धिनिमित्तेनमासिकापकर्षेउदकुंभश्राद्धानामप्यपकर्षः॥ प्रेतश्राद्धत्वात्॥ प्रत्यहंसोदकुंभान्नदानाशक्तेनाप्येकस्मिन्दिनेतावद्भिरा-
मान्नैरुदकुंभैश्चतावदामान्नोदकुंभनिष्क्रयेणवापकृष्योदकुंभश्राद्धानिकार्याणि॥ अब्दमध्येप्रत्यहमुदकुंभश्राद्धंकुर्वतोमध्येआशौचप्रा
प्तौतावच्छ्राद्धानांलोपएवदर्शादिवत्॥ आशौचोत्तरंप्रतिबंधादकरणेतदुत्तरोदकुंभेनसहतंत्रतयातिक्रांतोदकुंभानांप्रयोगः॥ अति
क्रांतोदकुंभश्राद्धान्यद्यतनोदकुंभश्राद्धान्यद्यतनोदकुंभश्राद्धंचतंत्रेणकरिष्ये॥ इतिसंकल्पः॥ तथाप्रथमाब्देदीपदानमुक्तं॥ प्रत्यहंदीप
कोदेयोमार्गेतुविषमेनरैः॥ यावत्संवत्सरंवापिप्रेतस्यसुखलिप्सया॥ प्राङ्मुखोदङ्मुखंदीपंदेवागारेद्विजालये॥ कुर्याद्याम्यमुखंपित्र्ये
अद्भिःसंकल्प्यसुस्थिरमिति॥ अथषोडशमासिकानि॥ ॥ द्वादशप्रतिमास्यानिऊनमासंत्रिपक्षकं॥ ऊनषाण्मासिकंचोनाब्दिकंचापी
तिषोडश॥ अत्रमतांतराणिसिंधौ॥ अथैषांकालाः॥ मासादौसिकंकार्यमाद्यंत्वेकादशेहनि॥ एकद्वित्रिदिनैरूनेत्रिभागेनोनएववा
॥ उनमासिकमूनाब्दमूनषाण्मासिकंचरेत्॥ त्रैपक्षिकंत्रिपक्षेचोनमास्यंद्वादशेन्हिवा॥ तत्रोनमासिकोनषाण्मासिकोनाब्दिकानामेकादि
नेनोनपक्षेपंचम्यांमृतस्यतृतीयायांद्वाभ्यामूनत्वपक्षेद्वितीयायांत्रिभिर्न्यूनेप्रतिपदायामनुष्ठानमितिकेचित्॥ माधवस्तूनषाण्मासिकंत्व
मृताहात्पूर्वेद्युः कार्यमित्याह॥ त्रैपक्षिकंत्रिपक्षेतीतेमृताहेकार्यम्॥ अत्राहिताग्नेर्विशेषः॥ त्रैपक्षिकपर्यंतानिसंस्कारतिथ्योततःपरा-

णिप्रत्याब्दिकंच मृततिथौ॥ तेनाद्यं द्वादशाहादेकादशेन्हि॥ त्रिमासादूर्ध्वं संस्कारे त्वेवं भाति॥ त्रिपक्षपर्यंतानि दाहतिथौ कृत्वा प्राप्तमासिकेन
सह कार्याणीति॥ ऊनश्राद्धेषु वर्ज्यानि॥ त्रिपुष्करेषु नंदासु सिनीवाल्यां भृगोर्दिने॥ चतुर्दश्यां च नोनानि कृत्तिकासु द्विपुष्करे॥ त्रिपुष्करद्वि-
पुष्करयोगयोर्लक्षणं प्रागुक्तं॥ आद्यमासिकमाद्याब्दिकं चैकादशेन्हीत्येकं मतं॥ आद्यमासिकमेवैकादशेन्हि प्रथमाब्दिकं तु द्वितीयवर्षारंभ
एवेत्यपरमतमित्युक्तं॥ एतानि षोडशश्राद्धानि वर्षांतसपिंडनपक्षे उक्तेषु स्वस्वकालेष्वेकोद्दिष्टविधिना कार्याणि॥ द्वादशाहादिकालेषु सपिं
डनापकर्षपक्षे एकदिने एवापकृष्य युगपदेकोद्दिष्टविधिना कार्याणि॥ श्राद्धानि षोडशादत्वा न तु कुर्यात्सपिंडनमिति षोडशश्राद्धैर्विना
सपिंडनेधिकाराभावबोधनात्॥ एतानि पक्वान्नेनामान्नेन वा कार्याणि॥ पाकपक्षे युगपत्करणे सर्वेषामेक एव पाको विभा अर्घ्याः पिंडाश्च
षोडश॥ एतानि द्वादशाहादौ सपिंडनात्पूर्वं कृतान्यपि पुनः सपिंड्यनंतरं स्वस्वकाले पार्वणविधिना कार्याणि॥ यस्य संवत्सरादर्वाक् विहि-
ता तु सपिंडता॥ विधिवत्तानि कुर्वीत पुनः श्राद्धानि षोडश॥ अर्वाक्संवत्सराद्यस्य सपिंडीकरणं कृतं॥ षोडशानां द्विरावृत्तिं कुर्यादित्याह
गौतमः इत्यादिवचनात्॥ षोडशानां द्विरावृत्तित्वं चैकादशाहसपिंडनपक्षे ज्ञेयम्॥ तत्राद्यमासिकस्य कालसत्वात्॥ द्वादशाहे सपिंडनप
क्षे तु पंचादशानां द्विरावृत्तिः॥ त्रिपक्षे सपिंडनपक्षे आद्यमासिकोनमासिकद्वितीयमासिकानां स्वकाले कृतत्वादपकृष्य कृतानामेव पुन
रावृत्तिविधानात्तेषां कालाभावाच्च त्रयोदशानामेव पुनरावृत्तिः॥ एवमन्यपक्षेष्वपि यथासंभवमूह्यं॥ येतु द्वादशाहे सपिंडनं कृत्वा त्रयोद ६८

शाहादावाद्यमासिकसहितानांषोडशानांपुनरावृत्तिंकुर्वंति तेष्भ्रांताः॥ यदामरणादारभ्यद्वादशमासमध्येकश्चिदधिकमासःपतेत्तदात
न्मासस्थंमासिकश्राद्धमधिकेशुद्धेमासेचेतिद्विवारंकार्यमितिसप्तदशश्राद्धानिभवंति॥ सपिंड्युत्तराण्यवशिष्टमासिकानिस्वस्वकाले
एवकार्याणि॥ चतुःपुरुषमध्येसपिंडेषुनांदीश्राद्धप्राप्तौतुतत्प्राप्तिमासेएवैकस्मिन्नेवदिनेसर्वाण्यपकृष्यकार्याणि॥ प्रेतश्राद्धानिस-
र्वाणिसपिंडीकरणंतथा॥ अपकृष्यापिकुर्वीतकर्तुंनांदीमुखंद्विजइत्युक्तेः॥ तत्रैकःपाकःषोडशश्राद्धपक्षेषोडशब्राह्मणाःअष्टचत्वा
रिंशत्पिंडाःपुरूरवार्द्रवविश्वेदेवार्थमेकोविप्रइतिसर्वेषामनुष्ठानं॥ एवंपक्षांतरेष्वपिश्राद्धसंख्यानुसारेणविभाव्यं॥ केचित्साकमेद
माहुः॥ उदकुंभश्राद्धानामप्यनुमासिकवत्प्रेतोद्देश्यकश्राद्धत्वात्तेषामप्यपकर्षइत्युक्तं॥ वृद्धिंविनानुमासिकापकर्षेतुदोषमाहोशनाः॥
वृद्धिंश्राद्धविहीनस्तुप्रेतश्राद्धानियश्चरेत्॥ सश्राद्धीनरकेघोरेपितृभिःसहमज्जतीति चतुःपुरुषसपिंडेष्वाधानादिप्राप्तिनिमित्तोप्य
पकर्षःकार्यः॥ अत्रविशेषःपूर्वार्धेउक्तः॥ यद्यन्मासिकंसूतकादिनातिक्रांतंभवेत्तत्तदुत्तरमासिकेनसहतंत्रेणकार्यमित्युक्तं॥ अथसपिं
डीकरणविचारः॥ तत्रसपिंडनकालः नासपिंड्याग्निमान्पुत्रःपितृयज्ञंसमाचरेदितिवचनात्पित्रादीनांमात्रादीनांत्रितयमध्येन्यतन
ममरणेसाग्निकोद्वादशाहेसपिंडनंकृत्वागामिदर्शेपिंडपितृयज्ञादिकंकुर्यात्॥ अत्रस्मार्ताग्निमानपिसाग्निकोगान्यइतिभाति॥ तस्या
पिपिंडपितृयज्ञावश्यकत्वात्॥ साग्नेःप्रेतस्यतुत्रिपक्षेएव॥ प्रेतश्चेदाहिताग्निःस्यात्कर्तानाग्निर्यदाभवेत्॥ सपिंडीकरणंतस्यकुर्यात्स-

श्चेतृतीयकेइत्युक्तेः॥ अत्रसाग्निःश्रौताग्निमानेव॥द्वयोः साग्नित्वेद्वादशाह एव॥ साग्निकस्तुयदाकर्ताप्रेतोवाप्यग्निमान्भवेत्॥ द्वाद-
शाहेतदाकार्यंसपिंडीकरणंपितुरित्युक्तेः॥ द्वयोरप्यनग्नित्वेत्वनेकेकालाः॥ सपिंडीकरणंकुर्याद्यजमानस्त्वनग्निमान्॥ अनाहिता
ग्नेः प्रेतस्यपूर्णेसंवत्सरेथवा॥ एकादशेमासिषष्ठेत्रिमासेवात्रिपक्षके॥ मासांतेद्वादशेवाह्नि कुर्याद्वैकादशेहनि॥ यदहर्वृद्धिरापन्ना
तदहर्वेतिनिश्चितं॥ अत्रवृद्धिनिमित्तापकर्षोनिरग्नेरेवोक्तस्तथापिसाग्नेरपिसंभवेयोज्यः॥ अत्रवृद्धिपदंचूडोपनयनविवाहमा
त्रपरं॥ सीमंतादिसंस्कारेषुवृद्धिश्राद्धस्यलोपएवकार्योनतुतदर्थंसपिंडनापकर्षइतिकेचित्॥ अन्यतु॥ गर्भाधानंपुंसवनादिषन्न
प्राशनांतेषुसंस्कारेष्वकरणेदोषोक्तेरावश्यकेषुवृद्धिश्राद्धस्याप्यावश्यकत्वात्सपिंडनापकर्षः कार्यएव॥ तथाचनतुपुरुषसपिंडेषु
सपिंडीकरणाभावेगर्भाधानादिकमपिनकार्यमित्याहुः॥ तेनपितामहमरणेपौत्रस्यवृद्धौप्राप्तायामप्यपकर्षः सपिंडीकरणानुमासिका-
दीनांसिद्धः॥ एवमावश्यकवृद्धिर्युतकर्मप्राप्तौकनिष्ठः पुत्रोवाभ्रातावाभ्रातृपुत्रोवान्यः सपिंडोवाशिष्योवागौणकर्तापिकुलप्राप्तवृद्धि
सिध्यर्थंसपिंडनाद्यपकर्षंकुर्यात्॥ तत्रचकृतेमुख्यस्यपुत्रादेर्नपुनःकरणं॥ वृद्धिनिमित्तापकर्षेपुनःकरणाभावात्॥ येवमद्रंदूषयंति
स्वधाभिरितिदोषश्रुतेः॥ वृद्धिंविनागौणाधिकारिणासपिंड्यादिकरणेतुमुख्याधिकारिणापुत्रादिनापुनरावर्तनीयं॥ एकादशाहांतक
र्मणस्तुपुनरावृत्तिरित्युक्तं॥ तत्रावश्यकपदेनानन्यगतिकंवृद्धिकर्मग्राह्यं॥ तेनसगतिकेष्टापूर्तादौसगतिकोपनयनविवाहादौचनाप

कर्षः॥ अगतिके च विवाहादावप्यपकर्ष इति व्यवस्था योज्या ॥ आनंत्यात्कुलधर्माणां पुंसां चैवायुषः क्षयात्॥ अस्थिरत्वाच्छरीरस्य द्वा-
दशाहः प्रशस्यते॥ अत्र कुलधर्मपदेन वृद्धिश्राद्धयुतं कर्म ग्राह्यं॥ न तु पंचमहायज्ञदेवपूजाश्राद्धादि॥ अस्य वर्णधर्मत्वेन नित्यत्वात्सपिं
डीकरणनिमित्तकप्रतिबंधायोगात्॥ सपिंडीकरणात्पूर्वं पंचमहायज्ञादिधर्मो न कार्य इति क्वापि स्मृतिवचनेनुपलंभाच्च॥ एतेन सपिंडीक-
रणाभावे सपिंडीषु देवपूजाश्राद्धादिधर्मलोपं वदंतो निर्मूलत्वादुपेक्ष्याः अत्र द्वादशाहपदेनाशौचसमाप्त्युत्तरदिनं ग्राह्यं॥ तेन त्रिदिना
शौचे पंचमदिने सपिंडीकरणम्॥ द्वादशाहादिकालेषु प्रमादादननुष्ठितं॥ सपिंडीकरणं कुर्यात्कालेषूत्तरभाविषु॥ इदमुत्तरकालविधा
नं साग्निनिरग्निसाधारणं॥ सपिंडीकरणं श्राद्धमुक्तकाले कृतं न चेत्॥ हस्तार्द्रागोहिर्णीभेष्वनुराधायां च तच्चरेत्॥ इदमपि साधारणं॥ स्मृ
त्यर्थसारे वर्षांतसपिंडनपक्षे वर्षांत्यदिने पूर्वं संवत्सरविमोकश्राद्धं कृत्वा सपिंडनं च कृत्वा परेद्युर्मृताहे वार्षिकं कार्यमित्युक्तं॥ इति काल
विचारः॥ तच्च सपिंडनं पुत्रे विदेशस्थेपि सति नान्यः कुर्यात्॥ एवं ज्येष्ठपुत्रे विदेशस्थेपि न कनिष्ठः कुर्यात्॥ षोडशश्राद्धानि तु ज्येष्ठासंनि
धाने कनिष्ठेन कार्याणि॥ पुनर्ज्येष्ठेन न कार्याणि ॥ आहिताग्निः कनिष्ठोपि सपिंडनं कुर्यादेव॥ वृद्धिनिमित्ते तु कनिष्ठादिभिरपि सपिंडनं का
र्यमित्युक्तं॥ वृद्धिं विना कनिष्ठपुत्रेण कृते पि सपिंडने ज्येष्ठपुत्रेण पुनः कार्यम्॥ आहिताग्निनापि त्वयज्ञार्थं कृते सपिंडनेपि ज्येष्ठेन पुनः
कार्यमिति भाति॥ तत्र पुनः करणे प्रेतशब्दो न वाच्यः॥ देशांतरस्थपुत्राणां श्रुत्वा तु वपनं भवेत्॥ दशाहं सूतकं चैव तदंते च सपिंडनं॥ अ

थन्युक्तमप्रवृत्तौ॥ मृतेपिनरियस्याथविद्यतेत्चपितामहः॥ तेनदेयास्त्रयःपिंडाः प्रपितामहपूर्वकाः॥ तेभ्यश्चपैतृकःपिंडोनियोक्तव्य
स्तुपूर्ववत्॥ मातर्यथमृतायांतुविद्यतेत्चपितामहि॥ प्रपितामहिपूर्वेस्तुकार्यस्तत्राप्ययंविधिः॥ एवंप्रपितामहजीवनेतत्पित्रा-
दिभिःकार्यः॥ यत्तुक्तमातृप्रमीतानांनैवकार्यसपिंडनेतितन्मातृपितृभर्तृभिन्नविषयं॥ प्रपितामहादिभिःपितुःसपिंडनेकृते
पश्चात्पितामहमरणेपिपुनःपितामहेनसहपितुःसपिंडनंनकार्यं यदातुपितुःसपिंडनात्प्राक्पितामहोमृतस्तदापितामहंसपिंडं
कृत्वापितामहादिभिःसहपितृसपिंडनंकार्यं॥ यदाचपितुर्मरणोत्तरंपितामहः प्रपितामहोवामृतस्तयोश्चपुत्रांतरंसपिंडनाधिका
रिदेशांतरेतिष्ठतितदादाहाद्येकादशाहांतमात्रंकर्मकृत्वासपिंडनहीनाभ्यामपिपितामहप्रपितामहाभ्यांसहपितुःसपिंडनंकु-
र्यात्॥ पितामहप्रपितामहयोःपुत्रांतराभावेतुपौत्रःप्रपौत्रोवातयोःसपिंडनंकृत्वैवपितुःसपिंडनंकुर्यात्॥ पितामहस्यपुत्रांतरा
भावेपौत्रेणसपिंडनषोडशानुमासिकांतमेवकर्मकार्यं॥ पितामहवार्षिकादिकंतुनावश्यकं॥ इच्छयापितामहवार्षिकादिकरणेतुफ-
लातिशयः॥ पितृदशाहंकुर्वन्यदिपुत्रोमृतस्तदानत्पुत्रःस्वपितुरौर्ध्वदेहिकंकृत्वापितामहौर्ध्वदेहिकंपुनःसर्वमावर्तयेत्॥ अतीतेद
शाहेतुनपुनरावृत्तिः॥ पुत्रांतराभावेपितामहसपिंडनोत्तरंपितृसपिंडनमित्युक्तं॥ अशक्तिवशात्पित्रानुज्ञातेनपौत्रेणपितामहद-
शाहकर्मण्यारब्धेपश्चात्पितृमृतौपित्राशौचंवन्हेचपौत्रःपितामहौर्ध्वदेहिकंकुर्यात्प्रक्रांतत्वात्पितृदशाहादिकर्मापिकुर्यात्प्राम-

त्वात्॥ ॥अथस्त्रीपूच्यते॥ ॥पितामत्यादिभिः सार्द्धंमातरंतुसपिंडयेत्॥ केचित्पितृमरणोत्तरंमातृमरणेपित्रैवसहमातृसपिंड
नमाहुः॥दौहित्रासपिंडनकर्त्ताचेन्मातामहेनसहसपिंडनमित्यपरे॥सहगमनेतुभर्त्रैवसहसपिंडनं॥येनकेनापिसपिंडनेप्यन्वष्ट
क्यप्रतिवार्षिकादिश्राद्धेषुपितामत्यादिभिः सहैवमातुःपार्वणंकार्यं॥ अत्रकेचित्तत्स्वपुत्रसपत्नीपुत्रयोःपत्यभावेस्त्रीणां
सपिंडनंनास्तीत्याहुः॥अथान्वारोहणेभर्त्रासहपत्नीसंयोजनमितिपक्षेमतद्वयं॥पितृपिंडस्यपितामहादिषुत्रिषुसंयोजनं
प्रथमंकृत्वापश्चान्मातृपिंडंपितामहादिषुसंयोजयेदित्येकः॥प्रथमंमातृपिंडंपित्रैवसंयोज्यमातृपिंडेनैकीकृतंपितृपिंडंपिता
महादिषुसंयोजयेदित्यपरः पक्षः॥ अत्रद्वितीयपक्षएवयुक्तः॥ केचित्सहगमनेएकदिनेमरणेस्त्रियाः सपिंडनंनास्तिभर्तुः
कृतेसपिंडनेभार्याया अपिकृतंभवतीतिमतांतरमाहुः॥ सर्वाभावेस्वयंपत्युःस्वभर्तॄणाममंत्रकं॥ सपिंडीकरणंकुर्युस्ततः
पार्वणमेवच॥ ब्रम्हचारिणामनपत्यानांचस्त्रुक्रममृतानांचसपिंडनंनकार्यमितिमतांतरे॥ अत्रसर्वत्रसपिंडनाभावपक्षेनशिष्टा
चारोदृश्यते॥यतीनांसपिंडीकरणंनास्तिकिंतुतत्स्थानेएकादशेन्हिपार्वणंकार्यं॥ इदंसपिंडीकरणश्राद्धंपार्वणैकोद्दिष्टरूपंतं
नपितामहादित्रयार्थंत्रयोविप्राःअर्घ्याःपिंडाश्चत्रयंः॥प्रेतार्थमेकोविप्रःपिंडोर्घ्यश्च॥ देवार्थंद्वौयद्वापार्वणेएकः प्रेतेएकः दे-
वार्थेएकोविप्रः॥अत्रकामकालौविश्वेदेवौ॥ प्रेतस्यपित्रादेरर्घ्यपात्रंपितामहार्घ्यपात्रत्रयेसंयोज्यं॥एवंप्रेतपिंडोपिपिताम-

हादिपिंडत्रयेसंयोज्यः॥पितृर्विप्रकरेहोमःसाग्नेरपिभवेदिह॥सपिंडीकरणश्राद्धमंत्रेणैवकार्यं॥नत्वामादिना॥अनुमासिकान्य
प्यन्नेनैवकार्याणि॥प्रेतःसपिंडनादूर्ध्वंपितृलोकंसगच्छति॥कुर्यात्तस्यचपाथेयंद्वितीयेन्हिसपिंडनादितिवचनात्त्रयोदशेन्हिपाथे
यश्राद्धंकृत्वापुण्याहवाचनादिकंकृत्वावर्षपर्यंतंप्रत्यहमुदकुंभश्राद्धंकुर्यात्॥अशक्तौमासिकश्राद्धेष्वेवोदकुंभोदेयः॥सपिंडनोत्त
रानुमासिकानांपार्वणविधिनानुष्ठानंवृद्धिप्राप्तौतेषामप्यपकर्षः॥सचचतुःपुरुषसपिंडेष्वेवेत्युक्तं॥एवंवर्षपर्यंतंकृत्वावर्षां
न्त्यदिनेसंवत्सरविमोकश्राद्धंपार्वणविधिनाकार्यं॥इदमेवाब्दपूर्तिश्राद्धमित्यप्युच्यते॥वृद्धश्राद्धेसपिंड्यांचप्रेतश्राद्धमनुमासि
के॥संवत्सरविमोकेचनकुर्यात्तिलतर्पणम्॥इदमूनाब्दिकांतषोडशश्राद्धेभ्योभिन्नमेव॥अतएवास्यप्रेतश्राद्धत्वाभावाद्वृद्धिप्र
प्तावपिनापकर्षः॥ततोवर्षांत्यदिनेशक्त्याभूरिब्राह्मणभोजनंचकार्यमित्यंत्येष्टिपद्धतौभट्टाःयुक्तंचैतत्॥जीवतोवाक्यकरणात्
क्षयाब्दंभूरिभोजनात्गयायांपिंडदानाच्चत्रिभिःपुत्रस्यपुत्रतेतिवाक्येनभूरिभोजनपदेनप्रत्याब्दिकश्राद्धातिरिक्तस्यैवबहुविप्र
भोजनस्यविहितत्वात्श्राद्धंकुर्यान्नविस्तारमितिनिषेधाच्छ्राद्धस्यभूरिभोजनपदाभिधेयत्वासंभवात्॥अथप्रथमाब्देनिषिद्धानि
॥मातापित्रोर्मरणेवर्षपर्यंतंपरान्नंगंधमाल्यादिभोगंमैथुनमभ्यंगस्नानंचवर्जयेत्॥ऋतौभार्यामुपेयादेव॥आर्त्विज्यंलक्षहो
ममहादानादिकाम्यकर्माणितीर्थयात्राविवाहादिवृद्धिश्राद्धयुतकर्ममात्रंशिवपूजांचवर्जयेत्॥संध्योपासनदेवपूजापंच

महायज्ञातिरिक्तकर्ममात्रंवर्ज्यं॥ प्रमीतोपितरौयस्यदेहतस्याशुचिर्भवेत्॥ नदैवंनापिवापित्र्यंयावत्पूर्णोनवत्सरइतिवच
नादितिकेचित्॥ महातीर्थस्यगमनमुपवासव्रतानिच॥ सपिंडीश्राद्धमन्येषांवर्जयेद्वत्सरंबुधः॥ अस्यापवादः॥ पत्नीपुत्र
स्तथापौत्रोभ्राताततनयस्नुषा॥ मातापितृव्यश्चैतेषांमहागुरुनिपातने॥ कुर्यात्सपिंडनंश्राद्धंनान्येषांतुकदाचन॥ एका-
दशाहपर्यंतंप्रेतश्राद्धंचरेत्सदा॥ पित्रोर्मृतौचनान्येषांकुर्याच्छ्राद्धंतुपार्वणं॥ गयाश्राद्धंमृतानांतुपूर्णेब्दे प्रशस्यते॥ गारुडे
॥ तीर्थश्राद्धंगयाश्राद्धंश्राद्धमन्यच्चपैतृकं॥ अब्दमध्येनकुर्वीतमहागुरुविपत्तिषु॥ केचित्तुर्वर्षांतसपिंडनपक्षएवैतेसर्वेनिषेधा
नतुद्वादशाहसपिंडनपक्षइत्याहुः॥ अपरेतुद्वादशाहसपिंडनपक्षेपिसर्वएतेनिषेधाइत्याहुः॥ अत्रैवंव्यवस्था॥ वृद्धिप्रा-
प्तिंविनाऽर्वाक्सपिंडनापकर्षेपिप्रेतस्यपितृत्वप्राप्तिर्वर्षांतएव॥ कृतेसपिंडीकरणेनरःसंवत्सरात्परं॥ प्रेतदेहंपरित्यज्य
भोगदेहंप्रपद्यतइत्यादिवचनात्॥ तेनसपिंडीकरणसत्वेपिवृद्धिंविनापित्र्येष्वनधिकार॥ वृद्धिनिमित्तापकर्षेतुवृद्ध्यादावधिका
रइति॥ अतएवकालतत्वनिर्णयेसंकटादौमृतपितृकापत्यानांसंस्काराभ्युदयिकंमृतमातापितृकेणपुत्रेणस्वापत्यसंस्कारादि
कंचप्रथमाब्देपिकार्यमित्युक्तं॥ दर्शमहालयादिश्राद्धस्यनित्यतर्पणस्यचाप्येवमेवव्यवस्थाज्ञेया॥ ॥ अथविधानानि॥ ॥ तत्र
पंचकमृतौ॥ पंचकंनामधनिष्ठोत्तरार्धमारभ्यरेवत्यंतंसार्द्धनक्षत्रचतुष्टयम्॥ तत्रदाहनिषेधादर्भमयपुत्तलैर्यवपिष्टांजुलिप्तैः

पंचोर्णासूत्रवेष्टितैः सहशवंदहेत् ॥ तत्रतिथ्यादिसंकीर्त्यामुकस्यधनिष्ठापंचकादिमरणसूचितवंशारिष्टविनाशार्थंपंचकवि
धिंकरिष्य इतिसंकल्प्योक्तविधाः प्रतिमानक्षत्रमंत्रैरभिमंत्र्यगंधपुष्पैः संपूज्यदाहसमयेप्रेतोपरिन्यसेत् ॥ प्रथमांशिरसि ॥ द्वि॰
तीयांनेत्रयोः ॥ तृतीयांवामकुक्षौ ॥ चतुर्थींनाभौ ॥ पंचमींपादयोः ॥ तदुपरिनाममंत्रैर्घृताहुतीर्जुहुयात् ॥ तत्रनामानिक्रमेण
॥ प्रेतवाहः प्रेतसखाः प्रेतपः प्रेतभूमिपः प्रेतहर्त्ताचेति ॥ ततउदकंदत्वायमायसोम्यंबकमितिमंत्राभ्यांप्रत्येकंप्रतिमास्थाज्या
हुतीर्जुहुयात् ॥ ततः प्रेतमुखेपंचरत्नंदत्वापुत्तलैः सहप्रेतंदहेत् ॥ सूतकांतेतिलहोमघृतानिदत्वांकांस्यपात्रेतैलंप्रक्षिप्यत
त्रात्मप्रतिबिंबंवीक्ष्यविप्रायदद्यात् ॥ शांतिंचकुर्यात् ॥ अत्रायंविशेषः ॥ नक्षत्रांतरेमृतस्यपंचकेदाहप्राप्तौपुत्तलविधिरेवन
शांतिकं ॥ पंचकमृतस्याश्विन्यादाहप्राप्तौशांतिकमेवनपुत्तलविधिः ॥ शांतिश्चलक्षहोमरुद्रजपान्यतररूपायथाविभवंकुर्या
॥ अथवाकुंभेयमप्रतिमांसंपूज्यगृह्योक्तविधिनाग्निप्रतिष्ठापनान्वाधानादिचरुश्रपणांतंकृत्वाज्यभागांतेनामभिश्चतुर्दश
त्वर्वाहुतीर्जुहुयात् ॥ यमायस्वाहा १ धर्मराजाय॰ २ मृत्यवे॰ ३ अंतकाय॰ ४ वैवस्वताय॰ ५ कालाय॰ ६ सर्वभूतक्षयाय॰ ७ औदुंबरा
य॰ ॥ दध्नाय॰ ९ नीलाय॰ १० परमेष्ठिने॰ ११ वृकोदराय॰ १२ चित्राय॰ १३ चित्रगुप्ताय॰ १४ एवंहुत्वाहोमशेषंसमाप्य ॥ कृष्णांगांकृ-
ष्णावस्त्रांचहेमनिष्कसमन्वितां ॥ दद्याद्विप्रायशांताययमोमेप्रीयतामिति ॥ त्रिपादृक्षेप्येतदेवशांतिकं ॥ यदिभद्रातिथीनांस्था-

ज्ञालुभौमशनैश्वरैः॥ त्रिपादृक्षैश्चसंयोगस्तदायोगस्त्रिपुष्करः॥ द्विपुष्करोद्वयोर्योगेयद्वायंस्याद्विपादभैः॥ त्रिपादनक्षत्राणि
तु॥ पुनरवसूत्तराषाढाकृत्तिकोत्तरफाल्गुनी॥ पूर्वाभाद्राविशाखाचज्ञेयमेतात्त्रिपादभं॥ मृगचित्राधनिष्ठाचज्ञेयमेतद्विपाद
भं॥ त्रिपुष्करयोगेद्विपुष्करयोगेचमृतौकृच्छ्रत्रयंप्रायश्चित्तंकृत्वायवपिष्टमयपुरुषत्रयेणसहप्रेतदाहः॥ पुरुषत्रयस्यप्र
लेन्यासआज्याहुतयश्चपूर्ववत्॥ कनकहीरकनीलपद्मरागमौक्तिकेतिपंचरत्नस्यमुखेप्रक्षेपोपि॥ रत्नाभावेकर्षार्धस्वर्णं
॥ स्वर्णाभावेघृतं॥ एवंपूर्वत्रापि॥ दहनेमरणेद्वित्रिपुष्करेत्रिगुणंफलं॥ द्विगुणंखननेप्येवमेतद्दोषोपशांतये॥ सुवर्णंदक्षि
णांदद्यात्कृष्णावस्त्रमथापिवा॥ शांतिकुर्यात्सूतकांतेपूर्वोक्तांतेनमंगलं॥ मृतस्यस्मशानेनयनोत्तरंपुनर्जीवनेसतियस्य
गृहेसप्रविशातितस्यमरणंतत्रसक्षीरघृताक्तौदुंबरसमिधांसावित्र्यष्टसहस्रेणहोमः॥ अंतेकपिलादानंतिलपूर्णकांस्यपात्र
दानंच॥ एकाशीतिपलंकांस्यंतदर्धकं॥ नवषट् त्रिपलंवापिदद्याद्विप्रायशक्तितः॥ ॥ अथब्रह्मचारिमृतौ॥ ॥ ब्रह्मचा
रिमृतेद्वादशषट्त्रीणिवाब्दानिशक्त्याप्रायश्चित्तंकृत्वादेशकालौस्मृत्वामुकगोत्रनाम्नोब्रह्मचारिणोमृतस्यव्रतविसर्गंकरि
ष्येतदंगतयानांदीश्राद्धंकरिष्यइत्युक्त्वाहिरण्येननांदीश्राद्धंकृत्वाग्निप्रतिष्ठापनाद्याघारांतेचतसृभिर्व्याहृतिभिराज्यंहु-
त्वाग्नयेव्रतपतयेस्वाहा॥ अग्नयेव्रतानुष्ठानफलसंपादनायस्वाहा॥ विश्वेभ्योदेवेभ्यःस्वाहेतितिस्रआज्याहुतीर्हुत्वास्विष्ट

कृदादिहोमशेषंसमाप्यपुनर्देशकालौस्मृत्वामुकस्यौर्ध्वदैहिकाधिकारार्थमर्कविवाहंकरिष्ये इत्यादिहिरण्येननांदीश्राद्धांतेर्क
समीपेनीत्वार्कशाखांवागृहीत्वार्कब्रह्मचारिणौहरिद्रयानुलिप्यपीतसूत्रेणसंवेष्ट्यवस्त्रयुग्मेनाछाद्याग्निप्रतिष्ठाद्याघारांतेआ
ज्यहोमः अग्नयेस्वाहा १ बृहस्पतये० २ विवाहविधियोजकाय० ३ यस्मैत्वा काम कामाय वयंसम्राड्यजामहे॥ तमस्मभ्यंका-
मंदत्वाथेदंत्वंघृतंपिबस्वाहा॥ कामायेदं०॥ ततोव्यस्तसमस्तव्याहृतिहोमः॥ एवमष्टाहुत्यंतेस्विष्टकृदादिकृत्वार्कशाखांब्रह्म
चारिशवंचतुषाग्निनाविधिवद्दहेत्॥ स्नातकमरणेप्येवमितिकेचित्॥ एतन्निर्मूलमित्यन्ये॥ सूतकांतेत्रिंशद्ब्रह्मचारिभ्यःकोपी
नकृष्णाजिनकर्णभूषणादिपादुकाछत्रगोपीचंदनमाल्यमणिविद्रुममालायज्ञोपवीतादियथासंभवंदद्यात्॥ अथकुष्ठिमृ-
तौ॥ मृतस्यकुष्ठिनोदेहंतीर्थेवाप्सुविवाक्षिपेत्॥ नदाहंनोदकंपिंडंनचैदानक्रियांचरेत्॥ यदिस्नेहाच्चरेद्दाहंयतिचांद्रायणंच-
रेत्॥ तथाचशक्त्यानुसारेणषडब्दादिप्रायश्चित्तंकृत्वाकुष्ठादिमहारोगमृतस्यदाहादिक्रियांकुर्यान्नान्यथेति॥ अथरजस्वला-
दिमरणे॥ रजस्वलायाः प्रेतायाः संस्कारादीनिनाचरेत्॥ ऊर्ध्वंत्रिरात्रात्स्नात्वातांशवधर्मेणदाहयेत् अथवारजस्वलांसूतिकां
चमलंप्रक्षाल्यस्नापयित्वाकाष्ठवदमंत्रकंदग्ध्वास्थीनिमंत्राग्निनादहेत्॥ उभयत्रचांद्रायणत्रयंप्रायश्चित्तमस्त्येव॥ तदेव ७१
मंत्रवद्दाहकरणेछायांतु॥ अद्येत्याद्यमुकगोत्रायारजस्वलावस्थामरणनिमित्तप्रत्यवायपरिहारार्थमौर्ध्वदैहिकयोग्यत्वार्थं

त्रचांद्रायणत्रयप्रायश्चित्तपूर्वकंभूर्पेणाष्टोत्तरशतस्नानानिकारयिष्येइतिसंकल्प्यचांद्रायणत्रयंप्रत्याम्नायेनकृत्वाप्यवपि
ष्टेनप्रेतमनुलिप्यस्वयंस्नातोभूर्पोदकैरष्टोत्तरशतंवारंस्नापयेत्॥ ततोभस्मगोमयमृत्तिकाकुशोदकैःपंचगव्यैःशुद्धोदकै
श्चसंस्नाप्य॥ यदंतियच्चदूरकइत्यादिपावमानीभिरापोहिष्ठेतितृचेनकायानइत्यादिभिश्चसंस्नाप्यपूर्ववस्त्रंपरित्यज्यान्य
वस्त्रेणवेष्ट्यसंदहेत्॥ सूतिकायामप्येवं॥ सूतिकायाआद्यत्र्यहमरणेत्र्यब्दंप्रायश्चित्तं॥ द्वितीयत्र्यहेद्व्यब्दं॥ तृतीयत्र्यहेएका
ब्दंदशमदिनेतुकृच्छ्रत्रयमितिविशेषः क्वचिदुक्तः॥ मासपर्यंतमपिकृच्छ्रत्रयमित्यन्ये॥ मिताक्षरायांतुकुंभेजलमादायपंच
गव्यंक्षिप्त्वापुण्यमंत्रैरापोहिष्ठावामदेव्यावारुणादिभिरभिमंत्र्यपूर्वोक्तमंत्रैःसंस्नाप्यविधिनासूतिकांदहेदितिविशेषउक्तः
॥ इतिरजस्वलासूतिकयोर्विधिः॥ ॥ अथगर्भिणीमरणे॥ ॥ गर्भिण्यामृतायाःशुद्ध्यर्थंत्रयस्त्रिंशत्कृच्छ्राणिकृत्वागांभूमिं
सुवर्णंचदत्वागर्भंपृथक्कृत्यतांदहेत्॥ सहगर्भदहनेतत्तद्वधप्रायश्चित्तं॥ सगर्भापादाहकर्तुरब्दत्रयंप्रायश्चित्तं॥ अथान्वा
रोहणंस्त्रीणांमात्मनोभर्तुरेवच॥ सर्वपापक्षयकरंनिरयोत्तारणायच॥ अनेकस्वर्गफलदंमुक्तिदंचतथैवच॥ जन्मांतरेत्वसौ
भाग्यंधनपुत्रादिवृद्धिदं॥ तिस्रःकोट्योर्द्धकोटीचंयावंत्यंगरुहाणिवै॥ तावंत्यब्दसहस्राणिस्वर्गलोकेमहीयते॥ मातृकंपैतृ
कंचवयत्रकन्याप्रदीयते॥ कुलत्रयंपुनातेषांभर्त्तारंयानुगच्छतीत्यादिमाहिमाविस्तरोमिताक्षरादौज्ञेयः॥ अत्रनिष्कामत्वेमुक्तिः

सकामत्वेस्वर्गादिफलानीतिव्यवस्था ॥ ॥अथप्रयोगः॥ ॥ देशकालौस्मृत्वामातृपितृश्वशुरादिकुलपूतत्वब्रह्महत्यादिदोष
दूषितपतिपूतत्वपत्यवियोगारुंधतीसमाचारत्वसार्द्धकोटित्रयसहस्रसंवत्सरस्वर्गमहीयमानत्वादिपुराणोक्तानेकफलप्राप्त
यैश्रीलक्ष्मीनारायणप्रीतिद्वाराविमुक्तप्राप्तयेवापतिचितान्वारोहणंकरिष्यइतिसंकल्प्यहरिद्राकुंकुमवस्त्रफलादियुतानि
शूर्पाणिसुवासिनीभ्योदद्यात् ॥ तत्रमंत्रः ॥ लक्ष्मीनारायणोदेवोबलसत्वगुणाश्रयः ॥ गाढसत्वंचमेदेयाद्वायनैःपरितोषित
॥सोपस्कराणिशूर्पाणिवायनैःसंयुतानिच ॥ लक्ष्मीनारायप्रीत्यैसत्वकामाददाम्यहम् ॥ अनेनसोपस्करशूर्पदानेनलक्ष्मीना
रायणौप्रीयेतां ॥ ततोंचलेपंचरत्नंनीलांजनंचबध्वामुखेमौक्तिकंन्यस्याग्निसमीपंगत्वाग्निंप्रार्थनंकुर्यात् ॥ स्वाहासंश्लेषनि
विण्णशर्वगोत्रहुताशन ॥ सत्वमार्गप्रदानेननयमांपत्युरंतिकमिति ॥ अथाग्नावाज्येनजुहुयात् ॥ अग्नयेतेजोधिपतयेस्वा
हा ॥ १ विष्णवेसत्वाधिपतयेस्वा० २ कालायधर्माधिपतये० ३ पृथिव्यैलोकधिष्ठात्र्यै० ४ अद्भ्योरसाधिष्ठात्रिभ्यः ५ वायवेबला
धिपतये० ६ आकाशायसर्वाधिपतयेस्वाहा० ७ कालायधर्माधिष्ठात्रे० ८ अद्भ्यःसर्वसाक्षिणीभ्यः० ॥ ब्रह्मणेवेदाधिपतये० १०
रुद्रायस्मशानाधिपतयेस्वाहेत्येकादशाहुतीर्हुत्वाग्निंप्रदक्षिणीकृत्यदृषदमुपलांसंपूज्यपुष्पांजलिंगृहीत्वाग्निंप्रार्थयेत् ॥ ७२
त्वमग्नेसर्वभूतानामंतश्चरसिसाक्षिवत् ॥ त्वमेवसर्वंजानीषेनविदुर्यानिमानुषाः ॥ अनुगच्छामिभर्तारंवैधव्यभयपीडिता

सत्यमार्गप्रदानेनतनयमांभर्त्तुरंतिकं॥ मंत्रमुच्चार्यशनकैः प्रविशेच्चहुताशनं॥ प्रविशन्त्वेमानारीरविधवाइत्यृचं॥ इमाःपतिव्रताः पुण्याः
स्त्रियोयापापाःसुशोभनाः॥ सहभर्तृशरीरेणसंविशंतुविभावसुमितिचपठेत्‌कातरांतुप्रेतोत्तरतःसुप्तांदेवरःशिष्योवोदीर्ष्वेतिमंत्रास्त्या
मुत्थापयेत्‌॥ अनुव्रजतिभर्त्तारंस्मशानंयागृहान्मुदा॥ पदेपदेश्वमेधस्यफलंप्राप्नोतिसाध्रुवं॥ यत्तु॥ यास्त्रीब्राह्मणजातीयामृ-
तंपतिमनुव्रजेत्‌॥ सास्वर्गमात्मघातेननात्मानंनपतिंनयेदितिब्राह्मण्यानिषेधवचनजातंतत्पृथक्चितिपरं॥ भर्तुर्मंत्राग्निदाहोत्तर
मनुगमनंपृथक्चित्तिः॥ मंत्राग्निदाहात्पूर्वमस्थिभिःपर्णशरेणवासहगमनंमेकचितिरेव॥ अस्थ्यादेःपतिस्थानापसापतिशरीर
तुल्यत्वात्‌॥ इयमेकचितिःसर्ववर्णानां॥ पृथक्चित्तिस्तुक्षत्रियवैश्यशूद्रादेरेव॥ नतुब्राह्मणीनां॥ पृथक्चितिविधिस्तुदेशांतर
मृतेपत्यौसाध्वीतत्पादुकाद्वयंनिधायोरसिसंशुद्धाप्रविशेज्जातवेदसमिति॥ पतितेनप्रायश्चित्तार्थंमृतेनवाभर्त्रासहान्वारोहणंन
भवति॥ यत्तुब्रह्मघ्नोवाकृतघ्नोवामित्रघ्नोवाभवेत्पतिः॥ पुनात्यविधवानारीइत्यादिवाक्यंतज्जन्मांतरीयब्रह्महत्यादिपापशोधनप
रंदिनैकगम्यदेशस्थासाध्वीचेत्कृतनिश्चया॥ नदहेत्स्वामिनंतस्यायावदागमनंभवेत्‌॥ तृतीयेन्हिउदक्यायांमृतेभर्तरिवैद्विजाः॥
तस्याःसहगमार्थंतस्थापयेदेकरात्रकं॥ रजस्वलायाःप्रथमद्वितीयदिनेपतिमृतौलौकिकाग्निभिरमंत्रकंतंदग्ध्वापंचमेन्ह्यस्थिभिः
सहान्वारोहणंयदिरजस्वलादेशकालवशाद्दिनातदैवानुगंतुमिच्छतितनशुद्धिंप्रतीक्षेततदासेकद्रोणमितव्रीहीन्मुसलैरपहत्यतद्

ध॰सिं॰ यानैः सर्वैरजोनिवृत्तौपंचमृत्तिकाभिः शौचंकृत्वादिनक्रमेणत्रिंशाद्विंशतिर्दशवार्धेनूर्द्ध्वाविप्रवचनाच्छुद्धिंलब्ध्वासहगमनंकुर्यात्॥अ प॰उ॰
७२ त्रावहननेनरजोनिवृत्तिरतौद्वितीयेतौद्युगांतरपरयोज्यमितिभाति॥जननमृताशौचयोस्तुसहगमनंनेतिकेचित्॥कालतत्त्वविवेचने ३
तुपूर्वप्रवृत्ताशौचमध्येभर्तृमरणेआशौचवतीनामपिभार्याणांसहगमनंभवतिसूतिकोदक्ययोस्तुनेत्युक्तंभातिइदंचसहगमनंगर्भि-
णीबालापत्यासूतिकाभिरदृष्टरजोभिः पतिताभिर्व्यभिचारिणीभिर्भर्तृदुष्टभावाभिश्चनकार्यं॥केचिदत्रपतिव्रतानामेवाधिकारः
॥वर्ततेयाश्चसंततंभर्तॄणांप्रतिकूलताः॥कामात्क्रोधाद्भयान्मोहात्सर्वाःपूताभवंतिताइत्यादितुवाक्यमर्थवादइत्याहुः॥ अत्रपृथ
क्चित्यारोहणेभर्त्राशौचमध्येतदूर्ध्वंवाकृतेत्रिरात्रमाशौचंपिंडाश्चसहगमनेतुतस्याःपिंडादिकंशौचंपतिपिंडादितःक्रमात्॥अ
न्वारोहेतुनारीणांपत्न्यैकोदकक्रिया॥पिंडदानक्रियातद्वच्छ्राद्धंप्रत्याब्दिकंतथा॥अन्वारोहकृतेपत्न्याः पृथक्पिंडांस्तिलांजली
न्॥ पृथक्तिलेनकुर्वीतदद्यादेकशिलेतथा॥ तत्रापिपूर्वपिंडार्थेपाकैक्यंभिन्नपिंडता॥ नवश्राद्धानिभिन्नानिसपिंडीकरणंपृथक्
॥ एकएववृषोत्सर्गोगौरेकातत्रदीयते।सपिंडीकरणंतुनकार्यं॥ अथवाभर्त्रैवसहकार्यमित्यादिपक्षाउक्ताः॥मासिकसांवत्सरिका
दौपाकैक्यकालैक्यादिव्यवस्थापिश्राद्धप्रकरणेउक्ता॥ ॥इतिसहगमनेनिर्णयः॥ ॥काशीनाथउपाध्यायइत्यमंत्यक्रियावि- ७३
धीं॥निर्णयभगवत्प्रसादेनार्पयत्तद्विश्वरूद्ध्ये॥ इत्यंत्यष्टिनिर्णयः॥ अथविधवाधर्माः॥ पत्यौमृतेतुभार्याणांविधिद्वयमुदीरितं।

वैधव्यंपालयेत्सम्यक्सहाग्निगमनंतुवा॥ पत्योमृतेचयायोषिद्वैधव्यंपालयेत्सदा॥ सापुनःप्राप्यभर्त्तारंस्वर्गलोकंसमश्नुते॥
विधवापालयेच्छीलंशीलभंगात्पतत्यधः॥तद्दुःगुण्यादपिस्वर्गात्पतिःपततिसर्वथा॥ तस्याःपिताचमाताचभ्रातृवर्गस्तथैवच
॥विधवाकबरीबंधोभर्तुर्बंधायजायते॥शिरसोवपनंतस्मात्कार्यंविधवयासदा॥ एकवारंसदाभुक्तिरुपवासव्रतानिच॥प
र्यंकशयनान्नारीविधवापातयेत्पतिं॥नैवांगोद्वर्तनंकार्यंगंधद्रव्यस्यसेवनं॥नाधिरोहेदनड्वाहं प्राणैःकंठगतैरपि॥ कंचुकंनप-
रिदध्याद्वासोनविकृतंवसेत्॥ वैशाखेकार्तिकेमाघेविशेषनियमंचरेत्॥ तांबूलाभ्यंजनंचैवकांस्यपात्रेचभोजनं॥यतिश्चवि
धवाचैववर्जयेच्चंदनादिकं॥अपुत्राविधवाभर्त्रादित्रयमुद्दिश्यप्रत्यहंतिलकुशोदकैस्तर्पणंकुर्यात्॥श्राद्धादौतुमागुक्तं॥ ॥
अथसंन्यासः॥ ॥तत्रब्रह्मचर्यंकृत्वासमावर्तनांतेकृतदारःपुत्रानुत्पाद्ययज्ञैरिष्ट्वावानप्रस्थाश्रमंचकृत्वासंन्यसेदित्याश्रम
समुच्चयपक्षः॥ब्रह्मचर्यादेवप्रव्रजेद्गृहाद्वावनाद्वा॥ अथपुनरव्रतीवाव्रतीवास्नातकोस्नातकोवोत्सन्नाग्निरनग्निकोवायद
हरेवविरजेत्तदहरेवप्रव्रजेदित्याश्रम विकल्पपक्षः॥प्रव्रजेद्ब्रह्मचर्याद्वाप्रव्रजेच्चगृहादपि॥ वनाद्वाप्रव्रजेद्विद्वानातुरोवाथदुः
खितइतिवाक्येआतुरोमुमूर्षुः॥दुःखितश्चोरव्याघ्रादिभीतइत्यर्थः॥ आतुराणांचसंन्यासेनविधिर्नैवचक्रिया॥ प्रैषमात्रंसमु
च्चार्यसंन्यासंतत्रकारयेत्॥ संन्यासेदंडग्रहणादिरूपेविविदिषाख्येविप्रस्यैवाधिकारः॥विद्वत्संन्यासेतुक्षत्रियवैश्ययोरपि॥

कलियुगेसंन्यासनिषेधस्त्रिदंडसंन्यासपरइतिप्राच्यः॥सचसंन्यासश्चतुर्धा॥कुटीचकोबहूदकोहंसःपरमहंसश्चेति॥तत्रोत्तरो
त्तरः॥श्रेष्ठः॥बहिःकुट्यांगृहेवावसन्काषायवासास्त्रिदंडीशिखायज्ञोपवीतवान्बंधुषुपुत्रेषुवाभुंजानआत्मनिष्ठोभवेत्सकुटी
चकः॥पुत्रादीन्हित्वासप्तागाराणिभैक्षंचरन्पूर्वोक्तकाषायवस्त्रादिवेषवान्बहूदकः॥हंसस्तुपूर्वोक्तवेषोप्येकदंडः॥परमहंस
स्तुशिखायज्ञोपवीतहीनएकदंडीस्यात्॥काषायवस्त्रत्वंचचतुर्णामपि॥हंसपरमहंसयोःशिखायज्ञोपवीतसत्वासत्वाभ्यांभेदः
॥एकदंडस्तुद्वयोरपिपरमहंसस्यदंडधारणंविविदिषादशायांनित्यं॥विद्वत्तादशायांतुकृताकृतं॥नदंडनशिखांनाच्छादनंचरति
परमहंसइतिश्रवणात्वैराग्यंविनाजीवनार्थेसंन्यासेतुनरकः॥एकदंडंसमाश्रित्यजीवंतिबहवोनराः॥नरकेरौरवेघोरेक-
र्मत्यागात्पतंतिते॥काष्ठदंडोधृतोयेनसर्वाज्ञानवर्जितः॥सयातिनरकान्घोरान्नित्यादिस्मरणात्॥ ॥अथसंन्यासग्रहणविधिः॥
तत्रोत्तरायणंप्रशस्तं॥ आतुरस्यदक्षिणायनमपि॥ तत्रादौगृहस्थाभिमतंतादृशयतिंविधुरंप्रतिचप्रयोगः॥तत्रशांत्यादिलक्षणंगु
रुंसंशोध्यतन्निकटेत्रिमासंयतिधर्मान्संवीक्ष्यगायत्रीजपरुद्रजपकूष्मांडहोमादिभिःशुद्धिंलब्ध्वारिक्तातिथ्यांदेशकालौस्मृ
त्वामुकस्यममकरिष्यमाणसंन्यासेधिकारार्थंचतुःकृच्छ्रात्मकंप्रायश्चित्तंप्रतिकृच्छ्रंतत्प्रत्याम्नायैकैकगोनिष्क्रयद्वाराहमाचरि
ष्ये॥कृच्छ्रप्रत्याम्नायगोनिष्क्रयंद्रव्यंविप्रेभ्योदातुमुत्सृजे इतिसंकल्पपूर्वंकरजतनिष्कतदर्धतदर्धान्यतमंप्रतिधेनुंदद्यात्॥एका

दर्शयांद्वादशपांवायथाब्रह्मरात्रिःस्यात्तथाश्राद्धान्यारभेत्॥ अत्रानाश्रमिणश्चतुःकृच्छ्रमन्यस्यतप्तकृच्छ्रमितिसिंधुः॥ स्वस्यनव
श्राद्धषोडशश्राद्धसपिंडीकरणानिसाग्निःपार्वणविधिनानिरग्निरेकोद्दिष्टविधिनाकुर्यादितिकेचित्॥ नेत्यन्ने॥ अथाष्टश्राद्धानि
॥ तत्रापस्तंबहिरण्यकेशीयादीनामग्नौकरणपिंडादिरहिताःसांकल्पिकःप्रयोगः॥ आश्वलायनादीनांसपिंडकःपार्वणप्रयो
गः॥ तत्रादौसव्येनसयवजलेनश्राद्धांगतर्पणं॥ ब्रह्माणंतर्पयामि॥ विष्णुं० महेश्वरं० देवर्षीन्० ब्रह्मर्षीन्० क्षत्रर्षीन्० वसून्० रु
द्रान्० आदित्यान्० सनकं० सनकं० सनंदनं० सनातनं० पंचमहाभूता० चक्षुरादिकरणानि० भूतग्रामं० पितरं० पितामहं० प्रपिता
मं० मातरं० पितामहीं० प्रपितामहीं० आत्मानं० पितरं० पितामहं० इतिनद्यादौकृत्वागृहमागत्यदेशकालौस्मृत्वाकरिष्यमाण
संन्यासांगत्वेनाष्टश्राद्धानिपार्वणविधिनाम्नेनामेनवाकरिष्य इतिसंकल्प्यक्षणंदद्यात्॥ अत्रसर्वंनांदीश्राद्धवत्॥ तेनेनाप
सव्यंतिलस्थानेयवायुग्माविप्राः॥ तथाचदेवस्थानेविप्रौद्वौश्राद्धेप्रत्येकेषोडशोत्यष्टादशाविप्राः॥ तत्रसत्यवसुसंज्ञकाविश्वेदेवा
नांदीमुखास्थानेक्षणःकर्तव्यइत्येकंवृत्वाद्वितीयंवृणुयात्॥ एवमग्रेपिप्रथमेदेवश्राद्धेब्रह्मविष्णुमहेश्वरानांदीमुखास्था०
द्वितीयेऋषिश्राद्धेदेवर्षिब्रम्हर्षिक्षत्रर्षयोनां०२ तृतीयेदिव्यश्राध्देवसुरुद्रादित्यानांदी०३ चतुर्थेमनुष्यश्राद्धेसनकसनंदन
सनातनानांदी०४ पंचमेभूतश्राद्धेपृथिव्यादिपंचभूतान्येकादशचक्षुरादिकरणानिचतुर्विधभूतग्रामानां०५ षष्ठेपितृश्राद्धेपि

तृपितामहप्रपितामहानांदी० ६ सप्तमेमातृश्राद्धेमातृपितामहीप्रपितामह्योनांदी० ७ अष्टमेआत्मश्राद्धेआत्मपितृपितामहानांदी० ८
आत्मांतरात्मापरमात्मेतिकेचित्॥ इतिद्वौ द्वौविप्रौवृणुयात्॥ सर्वत्रनांदीमुखबंविशेषणं॥युग्माविप्राः॥ सत्यवसूदक्षक्रतूवादे
वौततः सर्वेषांपाद्यंदत्वाप्राङ्मुखानुदक्संस्थानुपवेश्यप्रार्थयेत्॥ संन्यासार्थमहंश्राद्धंकुर्वेब्रूतद्विजोत्तमाः॥ अस्तुज्ञांप्राप्यशुभा
कंसिद्धिंप्राप्स्यामिशाश्वतींकुरुइतिप्रत्युक्तः॥ सयवत्रऋजुदूर्वादियुग्मेनाब्दानपूर्वकंसंबुध्यंतेइदमासनमित्यष्टादशस्वासनंदद्या
त्॥ ततआश्वलायनानामर्घ्यपात्रासादनं॥ आपस्तंबादीनांसांकल्पिकत्वान्नार्घ्यं॥ देवार्थमेकंपार्वणाष्टकार्थमष्टावित्येवंनवपा
त्राणि॥सर्वत्रपवित्रद्वयांतर्हितेषुशन्नोदेवीरित्यप आनिच्यविश्वेदेवपात्रेयवोसीतियवाअष्टपात्रेषुतिलोसीतिमंत्रस्योहेनयवा
नोप्यगंधपुष्पादिपूजनं॥ ऊहस्तु ॥ यवोसिसोमदेवत्योगोसवे देवनिर्मितः॥ प्रत्नवद्भिःप्रत्तःपुष्ट्यानांदीमुखान्देवान्प्रीणयाहिन
स्वाहानमः॥ इतिप्रथमपात्रे॥ द्वितीयेनांदीमुखानृषीन्० तृतीयेनांदीमुखान्दिव्यान्प्रीण०॥ चतुर्थेनांदीमुखान्मनुष्यान्प्री० पं
चमेनांदीमुखानिभूतानिप्री० षष्ठसप्तमाष्टमेषुनांदी० पितृन्प्रीणयेत्यादि॥ एकैकंपात्रंद्विधाविभज्यसर्वत्रयादिव्याइतिमंत्रेणावि
श्वेदेवानांदीमुखाइदंवोर्घ्यमितिवाब्रह्मविष्णुमहेश्वरानांदीमुखाइदंवोर्घ्यंस्वाहानमइत्यादिनायथायथंषोडशविप्रहस्तेषुदद्या
त्॥यादिव्याइतिस्त्रवदनुमंत्रणं॥ पात्रंन्युब्जीकृत्यगंधाद्याच्छादनांतपूजा॥ तत्रसर्वत्रसंबुध्यंतोनांदीमुखविशेषणयुक्तउच्चा

रः॥ भोजनपात्राण्यासाद्य ब्रह्मादिषोडशविप्रकरेषु अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहा सोमाय पितृमते स्वाहेति मंत्राभ्यामाहुतिद्वयं द-
द्यात् नेदमापस्तंबादीनां॥ उपस्तीर्यान्नं परिविष्यान्नाभावे आमं तन्निष्क्रयं वा पृथ्वीते पात्रमित्यादिना यथादैवतमन्नस्यामादे-
र्वा त्यागः॥ ये देवास० प्रजापते न० ब्रह्मार्पणं ब्रह्म० अनेनाष्टश्राद्धेन नांदीमुखा देवादयः प्रीयंतां॥ अपोशानदानांते बलिदानवर्ज्यं
भुंजीरन्॥ तृप्तेषु रूपांस्मै० अक्षन्नमी० संपन्नमिति ष्टष्टे रुचिरमिति सर्वे ब्रूयुः नेदमाश्वलायनानां॥ आचांतेषु यवलाजदधिबदरिमिश्रान्ने-
नाष्टचत्वारिंशत्पिंडान्कृत्वा प्रागपवर्गा उदक्संस्था अष्टौ रेखाः कृत्वाभ्युक्ष्य कुशान्दूर्वा वास्तीर्य पिंडस्थानेषु चतुर्विंशतौ जलं सिंचे-
त्॥ तद्यथा॥ शुंधंतां ब्रह्माणो नांदीमुखाः॥ शुंधंतां विष्णवो नांदीमुखाः॥ शुंधंतां माहेश्वरा नां० इति प्रथमरेखायां॥ तदुत्तररे-
खासु शुंधंतां ब्रह्मर्षयो नांदी० इत्याद्यूहो ज्ञेयः॥ ततो ब्रह्मणे नांदीमुखाय स्वाहेत्येकं पिंडं दत्त्वा द्वितीय एवमेव देयस्तूष्णीं वेति
प्रतिदैवतं पिंडद्वयं॥ एवमग्रेऽपि विष्णवे नांदीमुखाय स्वाहेत्यादयः स्वाहांताः॥ पिंडदानमंत्रा उह्याः अत्र पितरो मादयध्वमित्या-
दि पुनः शुंधंतां ततं त्रमंजनमभ्यंजनं च कृताकृतं॥ पिंडानां धारदिना संपूज्य नत्वोपसन्नमिति विसृज्य विप्रेभ्यो दक्षिणा दद्यात्॥
नेदं पिंडदानाद्यापस्तंबादीनां॥ कात्यायनानामाश्वलायनवत्॥ अष्टश्राद्धोत्तरं तद्दिने द्वितीये वा षट्शिखा केशान्स्थापयित्वा कक्षो-
पस्थवर्ज्यं केशश्मश्रुनखादिवापयित्वा स्नात्वा कौपीनाच्छादनादि होमद्रव्यं च विनान्यत्॥ धनादिविप्रादिभ्यः पुत्रादिभ्यश्च त्य-

जेतकौपीनादिकंगैरिकरंजितंकृत्वावैणवंदंडंसत्वचंशिरोभ्रूललाटान्यतमप्रमाणंसमूलमंगुष्ठिस्थूलंविभानीतमेकादश
नवचतुःसप्तान्यतमपर्वकंपर्वग्रंथियुतंमुद्रायुतंसंपाद्यशंखोदकेनप्रणवपुरुषसूक्तकेशवादिनामभिरभिषिच्यस्थापये
त्॥ततःकमंडलुंकौपीनाच्छादनकंथापादुकाःस्थापयेत्॥शिक्यपात्रादिकमपिकिंचित्॥देशकालौसंकीर्त्याशेषदुःखनि
वृत्तिनिरतिशयानंदप्राप्तिपरपुरुषार्थप्राप्तयेपरमहंसाख्यसन्यासग्रहणंकरिष्ये॥तदंगतयागणपतिपूजननांदीश्राद्धा
निकरिष्ये॥तानिकृत्वाजपेत्॥ब्रह्मणेनमः॥विष्णवेन॰रुद्राय॰सूर्याय॰सोमाय॰आत्मने॰अंतरात्म परमात्मने॰॥अग्नि
मीळेऋक्॥इषेत्वोर्जेत्वा॰अग्नआयाहि॰ऋक्॥शन्नोदेवीऋक्॥जपित्वासक्तुपिष्टंमुष्टित्रयंप्रणवेनत्रिःप्राश्यप्रनाभिमालभेत्
आत्मनेस्वाहा॥अंतरात्मने॰परमात्मने॰प्रजापतयेस्वाहेतिमंत्रैः ततःपयोदधिमिश्रमाज्यंजलमेववाग्निहृदसीतिद्वितीयं
विद्वृदसीतितृतीयंप्राश्यापःपुनंत्वितिजलंप्राश्याचम्योपवासंकरिष्येइतिसंकल्पयेत्॥अथसावित्रीप्रवेशः॥ॐभूःसावि
त्रींप्रविशामिॐ तत्सवितुर्वरेण्यं ॐभुवःसावित्रींप्रविशामिभर्गोदेवस्य॰ॐस्वःसावित्रीं॰धियो॰ॐभूर्भुवःस्वःसावित्रींप्र
विशामि॥तत्सवितु॰ऋक् ततोस्तात्प्राक्गृह्याग्निंसमिध्यविच्छिन्नश्चेत्पुनःसंधानविधिनानिरग्निर्वाविधुरादिर्वापैष्टोदिविधि ७९
धानंचकात्यायनंवैश्वदेवप्रसंगेपूर्वार्धेउक्तं॥अथास्तत्पूर्वंब्रह्मान्वाधानं॥ ॥संन्यासंकर्तुंब्रह्मान्वाधानंकरिष्ये इतिसंक

ल्याग्नीध्यानाद्याज्यंसंस्कृत्य स्रुक्स्रुवौ संमृज्य स्रुचि चतुराज्यंगृहीत्वोमस्वाहेतिहुत्वापरमात्मन इदं० परिषेचनादि ॥ इतिब्र-
ह्मान्वाधानं ॥ ततः सायंसंध्याहोमवैश्वदेवान्कृत्वाग्निसमीपेजागरंकुर्यात् ॥ प्रातर्नित्यहोमांतेवैश्वदेवादिकंकृत्वाग्नेयंवैश्वा
नरंवास्थालीपाकंकुर्यात् ॥ तत्रकरिष्यमाणसंन्यासपूर्वांगभूतमाग्नेयस्थालीपाकंकरिष्यइतिसंकल्प्य ॥ ध्यात्वाचक्षुषीआ
ज्येनेत्यंतेतत्रप्रधानमग्निंचरुणाशेषेणेत्यादि ॥ अग्नेस्त्वाजुष्टंनिर्वपामीत्यादिनाम्नानिर्वापादि ॥ नाम्नैवप्रधानहोमः ॥ एवं
वैश्वानरपक्षेप्यूह्यं ॥ ततस्तरत्समंदीतिजपित्वाकुशाहेमरूप्यजलैः स्नात्वादशार्दस्मृत्वासंन्यासांगभूतंप्राणादिहोमंपुरु
षसूक्तहोमंविरजाहोमंचतंत्रेणकरिष्येइतिसंकल्प्यान्वाधानेआज्यनेत्यंतेप्राणादिपंचदेवताः समिच्चर्वाज्यैः पुरुषंपुरुष
सूक्तेनप्रत्यृचंदशवारंसमिच्चर्वाज्यैः प्राणाद्येकोनविंशतिदेवताविरजामंत्रैः प्रतिद्रव्यमेकैकसंख्यसमिच्चर्वाज्याहुतिभिः
प्रजापतिंसकृदाज्येनशेषेणेत्यादिषष्ठ्युत्तरशतवारंतूष्णींनिरूप्यतथैवप्रोक्ष्यश्रपयित्वाज्यभागांतेप्राणायस्वाहेत्यादि
पंचमंत्रैर्द्रव्यत्रयंसकृत्सकृद्धुत्वायथादैवत्यन्त्कासहस्रशीर्षेतिषोडशर्चेनप्रत्यृचंपृथक्पृथक्द्रव्यत्रयंहुत्वापुरुषायेदं
नममेतिसर्वत्रत्यजेत् ॥ अथविरजाहोमः ॥ प्राणापानव्यानोदानसमानामेशुध्यंतांज्योतिरहंविरजाविपाप्माभूयासं
स्वाहाप्राणादिभ्यइदं० वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतोबुद्ध्याकूतिसंकल्पामेशुध्यंतांज्योति० वागादिभ्यइदं० त्वक्

सं·सिं· ७७ चर्ममांसरुधिरमेदोमज्जास्नायवोस्थीनिमेशुध्यं० त्वगादिभ्यइदं० शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूदरजंघशिश्नोपस्थपायवो उ·प· ३
मेशुध्यं० शिर आदिभ्य० उत्तिष्ठपुरुषहरितपिंगललोहिताक्ष देहि ददापयितामेशुध्यं० पुरुषादिभ्य० पृथिव्यापस्तेजोवायुराका
शोमेशुध्यं० पृथिव्यादिभ्य० शब्दस्पर्शरूपरसगंधामेशुध्यं० शब्दादिभ्य० मनोवाक्कायकर्माणिमेशुध्यं० मनआदिकर्मभ्य०
अव्यक्तभावैरहंकारैर्ज्योतिरहं० अव्यक्तादिभ्य० आत्मामेशुध्यंतांज्यो० आत्मने० अंतरात्मामे० अंतरात्मने० परमात्मामे० पर०
क्षुधेस्वाहा॥ क्षुधइदं० क्षुत्पिपासायैस्वाहा॥ क्षुत्पिपासाया इदं० विविधैस्वाहा॥ विविधाया इ० ऋग्विधानाय० कषोत्काय
स्वाहा क्षुत्पिपासामलंज्येष्ठामलक्ष्मींनाशयाम्यहं॥ अभूतिमसमृद्धिंचसर्वान्निर्णुदमेपाप्मान स्वाहा अग्नयइदं० अन्न
मयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानंदमय आत्मामेशुध्यंतां० अन्नमयादिभ्य० एवंसमिच्चर्वाज्यैः प्रतिद्रव्यंचत्वारिंशदा
हुतीर्हुत्वा॥ यदिष्टंयच्चपूर्तंयच्चापद्यनापदि॥ प्रजापतौतन्मनसिजुहोमिविमुक्तोहंदेवकिल्बिषात्स्वाहेत्याज्यंहुत्वा
प्रजापतयइदमितित्यजेत्॥ ततः पुरुषसूक्तअग्निमीळेइत्यादिचतुर्वेदादींश्चजपित्वास्विष्टकृदादिहोमशेषंसमाप्य
ब्रह्मचर्यादिभ्योगोहिरण्यवस्त्रादिदत्वासमासिंचंतुमरुतइतिमंत्रेण गृह्याग्निमुपस्थायतत्रदारुपात्राणिदहेत्तेजसा ७७
निग्फ़रवेदद्यात्॥ ततआत्मन्यग्निसमारोपं॥ अयंतेयोनिर्रित्वियोयातेअग्नेयज्ञियातनूस्तयत्यारोहात्मात्मानमित्या०

दिपज्रुषावग्निरुक्तेनाग्नेर्ज्वोलांप्राश्नंकुर्यात्॥ कृष्णाजिनमादाय गृहान्निष्क्रम्य सर्वेभवंतुवेदाढ्याः सर्वेभवंतुसोमपाः॥ सर्वेपुत्रसुखं
दृष्ट्वासर्वेभवंतुभिक्षुकाइतिपुत्रादिभ्यआशिषंदत्वानमेकश्चिन्नाहंकस्यचित्पुत्रादीनुक्त्वाविसृजेत्॥ जलाशयंगत्वांजलिनाजलमादा
यापःशिवानइतिसूक्तेनाभिमंत्र्यसर्वाभ्योदेवताभ्यःस्वाहेतित्यजेत्॥ निध्यादिस्मृत्वा परोक्षब्रह्मावाप्तयेसन्यासंकरोमीतिसंकल्प्य
जलांजलिंगृहीत्वा ॐएषहवाअग्निःसूर्यःप्राणंगच्छस्वाहा ॐत्वायोनिंगच्छस्वाहा ॐआपोवैगच्छस्वाहेतिमंत्रत्रयेणजलेषंज
लित्रयंदद्यात्॥ पुत्रेषणावित्तेषणालोकैषणासर्वेषणामयापरित्यक्ताअभयंसर्वभूतेभ्यःस्वाहाइत्यंजलिंजलेक्षिपेत्॥ पुनरेवमभ
यंदत्वावदेत्॥ यत्किंचिद्बंधनंकर्मकृतमज्ञानतोमया॥ प्रमादालस्यदोषोत्थंतत्सर्वंसंत्यजाम्यहम्॥ सक्तसर्वोविशुद्धात्मागतस्ने
हशुभाशुभः॥ एषत्यजाम्यहंसर्वंकामभोगसुखादिकं॥ रोषंतोषंविवादंचगंधमाल्यानुलेपनं॥ भूषणंनर्तनंगेयंदानमादानं
मेवचन॥ नमस्कारंजपंहोमंयाश्चनित्यक्रियामम॥ नित्यंनैमित्तिकंकाम्यंवर्णधर्माश्रमाश्चयेसर्वमेवपरित्यज्यदद्दाम्यभयदक्षिणां
॥ पद्भ्यांकराभ्यांविहरन्नाहंवाक्कायमानसैः करिष्येप्राणिनांपीडांप्राणिनःसंतुनिर्भयाः॥ सूर्यादिदेवान्विप्रांश्चसाक्षित्वेनध्यात्वा
नाभिमात्रेजलेप्राङ्मुखःसावित्रीप्रवेशंपूर्ववत्कृत्वातरत्समंदीतिसूक्तंपठित्वापुत्रेषणायावित्तेषणायालोकैषणायाश्चव्युत्थितो
हंभिक्षाचर्यंचरामीतिजलेजलंजुहुयात्॥ ॥अथप्रैषोच्चारः॥ ॥ ॐभूःसन्यस्तंमया ॐभुवःसन्यस्तंमया ॐस्वःसन्यस्तं
मया ॐभूर्भुवःस्वःसन्यस्तंमयेतित्रिर्मंदमध्योच्चस्वरेणोक्त्वाभयंसर्वभूतेभ्योमत्तःस्वाहेतिजलेजलंक्षिपेत्॥ शिखामुत्पाट्य

यज्ञोपवीतमुद्धृत्य करे गृहीत्वा ॥ आपो वै सर्वा देवताः सर्वाभ्यो देवताभ्यो जुहोमि स्वाहा ॐ भूः स्वाहेति जले जलैः स ह हुत्वा प्रार्थ-
येत् ॥ त्राहि मां सर्वलोकेश वासुदेव सनातन ॥ सन्यस्तं मया जगद्धामन् पुंडरीकाक्ष मोक्षद ॥ युष्मच्छरणमापन्नं त्राहि मां पुरुषोत्त-
म ॥ ततो दिगंबरः पंचपदान्युदङ्मुखो गच्छेत् ॥ विविदुपुरुषैस्तस्मै आचार्येण त्वा काषायकौपीनाच्छादने दत्वा दंडं दद्यात् ॥ स च
कौपीनं वासश्च परिधाय ॥ ॐ इंद्रस्य वज्रोसि सखे मा गोपायेति दंडं गृह्णीयात् ॥ प्रणवेन गायत्र्या वा कमंडलुं ॥ इदं विष्णुरि-
त्यासनं ॥ ततः समित्पाणिर्गुरुं नत्वा गरुडासनोपविष्टो गुरुं वदेत् ॥ त्रायस्व भो जगन्नाथ गुरो संसारवह्निना ॥ दग्धं मां कालदष्टं
च त्वामहं शरणं गतः ॥ यो ब्रह्माणं विदधाति पूर्वं यो वै वेदांश्च प्रहिणोति तस्मै ॥ तं ह देवमात्मबुद्धिप्रकाशं मुमुक्षुर्वै शरणमहं प्र-
पद्ये इति गुरुमुपस्थाय दक्षिणं जान्वाच्य पादावुपसंगृह्याधीहि भगवो ब्रह्मेति वदेत् ॥ गुरुरात्मानं ब्रह्मरूपं ध्यात्वा जलपूर्णशं-
खं द्वादशप्रणवैरभिमंत्र्य तेन शिष्यमभिषिच्य शन्नो मित्र इति शांतिं पठित्वा तच्छिरसि हस्तं दत्वा पुरुषसूक्तं जपित्वा शिष्यहृदये
हस्तं कृत्वा मम व्रते ते हृदयं ते दधामीत्यादि मंत्रं जपित्वा दक्षिणकर्णे प्रणवमुपदिश्य तदर्थं च पंचीकरणाद्यवबोध्य ॥ प्रज्ञानं ब्रह्म ॥ अय-
मात्मा ब्रह्म ॥ तत्वमसि ॥ अहं ब्रह्मास्मीति ऋग्वेदादिमहावाक्येष्वन्यतमं शिष्यशाखानुसारेणोपदिश्य तदर्थं बोधयेत् ॥ तत
स्तीर्थाश्रमादिसंप्रदायानुसारेण नाम दद्यात् ॥ ततः पर्यंकशौचं कारयित्वा योगपट्टं च दद्यात् ॥ ॥ अथ पर्यंकशौचप्रयोगः
॥ कस्मिंश्चित्पुण्यदिने कश्चिद्गृहस्थः स्वाग्रपीठादौ यतिमुपवेश्य गर्वं नुज्ञातो यतये पर्यंकशौचं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य यथा

मध्भागेभाण्डंसंस्थाप्यपंचमृद्भागान्दक्षिणभागेऽपितथैवपंचसंस्थाप्योभयत्रशौचोदकंचसंस्थाप्यवाममध्यममृद्भागेनपंच
वारंमृज्जलाभ्यांपतिजानुद्वयंकराभ्यांयुगपत्प्रक्षालयेत्॥चरमप्रक्षालनेमृद्भागसमाप्तिः॥एवमग्रेऽपि॥ततोदक्षिणभाग
स्यमध्यमभागार्धेनस्ववामकरंमृज्जलाभ्यांदशवारंप्रक्षाल्यापरार्धेनतेनैवजलेनोभौकरौसप्तवारंक्षालयेत्॥एवमग्रेऽपिप
ज्यं॥संख्यायांविशेषस्तूच्यतेवामद्वितीयभागेनचतुर्वारंजंघाद्वयंयुगपत्प्रक्षाल्यदक्षिणद्वितीयभागार्धेनसप्तवारंवामकरम
र्धांतरेणचतुर्वारमुभौचकरौक्षालयेत्॥वामतृतीयेनयतिगुल्फौत्रिवारंदक्षिणभागार्धेनवामकरंषड्वारमुभौचतुर्वारं॥वा-
मचतुर्थेनयतिपादद्वयोद्विवारंदक्षिणार्धेनस्ववामकरंचतुर्वारमुभौद्विवारमवशिष्टार्धेन॥वामपंच मेनयतिपादतलेस
कृद्दक्षिणपंचमार्धेनसकृत्क्षालनमिति॥ ॥अथयोगपट्टः॥ ॥कारितपर्यंकशौचोयतिःकटिशौचंकृत्वाकटिसूत्रकौपी
नेधृत्वावस्त्रेणावगुंठ्यगुर्वनुज्ञयोच्चासनेउपविश्यसाध्यैः सहवेदांतकिंचिदुपन्यसेत्गुरुर्यतिःशिष्यंयतिशिरसिशंखेन
पुरुषसूक्तेनाभिषिच्यवस्त्रगंधपुष्पधूपदीपैःनैवेद्यैःसंपूज्यवस्त्रेण परिधृत्वाऽन्यैर्यतिभिःसहविश्वरूपाध्यायपश्यामिदेवानि
त्यारभ्यभूःस्वराज्यंसमृद्धमित्यंतंपठित्वापूर्वकल्पितंनामदद्यात्॥ततःशिष्यंवदेत्॥इतःपरंत्वयासंन्यासाधिकारिणेसंन्या
सोदेयोदीक्षायोगपट्टादिकंचकार्यं॥ज्येष्ठयतयोनमस्कार्याः॥नमोगुरुः॥कटिसूत्रंपंचमुद्रालंकृतंपूर्वदंडंचशिष्यायद-
त्वाशिष्यंयथासंप्रदायंनमस्कुर्यात्॥अन्ययतयोऽपिगृहिणश्चनमस्कुर्युः॥शिष्योनारायणेत्युक्त्वोच्चासनादुत्थायतत्रगुरुंप्र

 वेश्मयथाविधितत्वान्यथतीन्नमेत् ॥ इतिगृह्याग्निमतांविधुरादेश्चविविदिषासन्यासप्रयोगः ॥ ॥अथाग्निहोत्रिणोविशेषः ॥
 तत्रश्रौताग्नेयोविच्छिन्नाश्चेत्पुनराधानपावमानेष्ट्यंतंपूर्णाहुत्यंतंवाकृत्वाप्रायश्चित्तादिसावित्रीप्रवेशांतंपूर्ववत्कुर्यात् ॥अ
थब्रह्मान्वाधानं ॥ अग्निरूपमिध्मसंस्कृतमाज्यंस्रुचिचतुर्वारंगृहीत्वाहवनीयेपूर्णाहुतिं ॐ स्वाहापरमात्मनइदमितिकु
र्यात् ॥सायंसंध्याग्निहोत्रहोमांतेउत्तरेणगार्हपत्यंदृशःपात्राण्यासाद्याहवनीयदक्षिणतःकोपीनदंडायासादयेत् ॥रात्रि
जागरांतेप्रातर्होमादिकृत्वापौर्णमास्यांब्रह्मान्वाधानंचपौर्णमासेष्टिंकृत्वादर्शेष्टिमग्निपस्सहोमापकर्षपूर्वकमपकृष्यतदेवकुर्या
त् ॥दर्शेचेद्दर्शेष्टिरेव ॥अथपूर्णमास्यांदर्शेवादेशकालौस्मृत्वासन्यासपूर्वांगभूतयाप्राजापत्येष्ट्यावैश्वानर्येष्ट्याचसमानतंत्र
पाधस्येइतिसंकल्प्यसमुच्चयेनेष्टिद्वयं ॥ अथवैश्वानरोद्वादशकपालःपुरोडाशः ॥ प्राजापत्यश्चरुर्वैश्यावोनवकपालःपुरोडाशः
अथवाकेवलप्राजापत्येष्टिः ॥ अत्रप्रयोगःस्वस्वसूत्रानुसारेणोह्यः ॥ बौधायनसूत्रानुसारेणकिंचिदुच्यतेपवनपावनपु-
ण्याहवाचनादिपूर्वांगांतेकेवलवैश्वानरेष्ट्याःकेवलप्राजापत्यायावासंकल्पः ॥ व्रीहिमयाःपुरोडाशाःद्रव्यंपंचप्रयाजाः ॥ अग्नि
र्वैश्वानरःप्रजापतिर्देवतापंचदशसामिधेन्यः ॥ व्रतग्रहणांतेध्वर्युराज्यंसंस्कृत्यस्रुचिचतुर्गृहीतंगृहीत्वापृथिवीहोतेत्यादि
चतुर्होतृहोमंकूष्मांडहोमसारस्वतहोमौचकृत्वानिर्वापादिवैश्वानरोद्वादशकपालःपुरोडाशःप्राजापत्यश्चरुः ॥ वैश्वानराय ७९
प्रतिवेदयामइतिपुरोनुवाक्या ॥ वैश्वानरःपवमानःपवित्रैरितियाज्यायाप्रधानमुपांशुधर्मकंसूक्तःस्वयंभूरित्याप्यधत्तुवा

क्या ॥ प्रजापतेनत्वदे तामितियाज्या ॥ अथस्रुवेणाज्याहुतिहोमा अभयत्र ॥ वैश्वानरोनऊत्या प्रयातुपरावतः ॥ अग्निरुक्थेनवाह
सास्वाहा ॥ वैश्वानरायेदमितित्यागः सर्वत्र ॥ ऋतावानंवैश्वानरमृतस्यज्योतिषस्पतिं ॥ अजस्रंघर्ममीमहेस्वाहा २ वैश्वा
नरस्यद ९ ३ पृष्टोदिविपृष्टो अग्निः ४ जातोयदग्ने ० ५ त्वमग्नेशोचिषा ० ६ अस्माकमग्ने ० ७ वैश्वानरस्यसुमतौ ० ८ अथैनमुपतिष्ठेतस
हस्रशीर्षेतिसूक्तेन ॥ ततः स्विष्टकृदादिशेषंसमापयेत् सर्वोवैरुद्रोविश्वंभूतमितिद्वाभ्यामुपस्थानोत्सर्गः ॥ आयुर्दाअग्नइतिमं
त्रेणदर्भस्तंबस्थयजमानभागात्किंचिदादायसहस्रशीर्षेत्यनुवाकेनप्राश्य ॐमितिदंसर्वमित्यनुवाकेनहुतशेषमाहवनीये
प्रक्षिपेत् ॥ एवंवैश्वानर्याघन्यतरामिष्टिंकृत्वौपासनाग्नौसर्वाधानेदक्षिणाग्नौ प्राणादिहोमा मादिविरजाहोमांतंकार्यं ॥ अन्य
त्पूर्ववत् ॥ ५ ॥ आहवनीयेजणीमुसलोलूखलातिरिक्तदारुपात्राणांदाहः ॥ ततआत्मन्याहवनीयाग्निसमारोपः पूर्ववत् ॥
अरणीद्वयंगार्हपत्येप्रक्षिप्यतत्समारोपंकृत्वा ॥ दक्षिणाग्नौमुसलोलूखलहुत्वा दक्षिणाग्नेरपिसमारोपः ॥ ततऔपासनाग्ने
समारोपइतिक्रमः ॥ अत्रविशेषोन्यत्रज्ञातव्यः इतिसाग्निकप्रयोगः ॥ स्नातकंमौनब्रह्मान्वाधानविरजाहोमादिरहितोवा
प्रयोगोन्यभावात् ॥ अथातुरसंन्यासः ॥ आतुरसंन्यासेसंकल्पप्रैषोच्चाराभयदानेतित्रयंप्रधानमवश्यकंकार्यं ॥ अष्टश्राद्धा
दिदंडग्रहणांतमंगभूतंयथासंभवंकार्यं ॥ तत्प्रयोगः मंत्रस्नानंकृत्वाशुद्धवस्त्रधृत्वानप्राप्तिद्वारामोक्षसिद्ध्यर्थमातुरविधि
नासंन्यासमहंकरिष्ये ॥ पंचकेशानवशोष्यवपनंकृत्वास्नात्वासंध्याद्यौपासनहोमांतंयथासंभवंसंपाद्यात्मनिसमारोपंकु

र्जात्॥ अग्निहोत्री प्राजापत्यादिस्थाने पूर्णाहुतिं कृत्वा श्रौताग्निमात्मनि समारोपयेत्॥ उच्छिन्नाग्नीनां पुनराधानसंभवेऽस
मासेऽपोन्यथा न तु समारोपः॥ विधुरादीनामग्न्यभावादेव समारोपो नावश्यकः॥ ततस्तोयमादायास्य जुहोति॥ एष ह वा अ-
ग्निर्योनिर्यः प्राणः प्राणं गच्छ स्वाहा॥ आपो वै सर्वा देवताः सर्वाभ्यो देवताभ्यो जुहोमीत्याहा २ भूः स्वाहेति जलं जलं हुत्वा हु
तशेषं जलमाश्नः शिशान इत्यनुवाकेनाभिमन्त्र्य पुत्रैषणा वित्तैषणा लोकैषणा मया त्यक्ताः स्वाहेति किंचित्पिबेत्॥ अभय
सर्वभूतेभ्यो मत्तः स्वाहेति द्वितीयं पिबेत् संन्यस्तं मयेति त्रिः शेषं तृतीयं पिबेत्॥ ततः पूर्ववत् सावित्रीप्रवेशः॥ ततः प्राङ्
मुख ऊर्ध्वबाहुः प्रैषोच्चारं पूर्ववत् कुर्यात्॥ अभयं सर्वभूतेभ्यो मत्तः स्वाहेति प्राच्यां जलं क्षिपेत्॥ शिखामुत्पाट्य यज्ञो
पवीतं छित्त्वा भूः स्वाहेत्यप्सु हुत्वा पुत्रगृहे न तिष्ठेत्॥ अत्यन्तमातुरश्चेत् प्रैषमात्रं वा वदेत् जीवति चेत्तस्य संन्यासाहा
वाक्यापदेशादंडग्रहणादि सर्वं कुर्यात्॥ एवमातुरविधिना संन्यासे मृतस्य यतिवत्संस्कारः॥ ॥अथ मृतयतिसंस्कारः॥ ॥पुत्रः शिष्यो
वा स्नात्वा वपनं कृच्छ्रत्रयं चाधिकारार्थं कुर्यात्॥ पुत्रातिरिक्तस्य वपनं कृताकृतं॥ देशकालौ स्मृत्वा ब्रह्मीभूतस्य यतेः शौनकोक्तवि
धिना संस्कारं करिष्ये॥ नवकलशतीर्थेनापूर्य गं च यमुने चैव० नारायणः परं ब्रह्म० यच्च किंचिज्जगत्सर्वं० इति मन्त्रैरभिमन्त्र्य
रुद्रसूक्त विष्णुसूक्तापोहिष्ठादिभिर्यतेः स्नानं विधाय चंदनादिभिः कलेवरं संपूज्य माल्यादिभिरलंकृत्य वाद्यघोषादिभिः
शुद्धदेशं नयेत्॥ जले स्थले वा समाहितं कुर्यात्॥ स्थलपक्षे गर्तं व्याहृतिभिः खनित्वा मूर्ध्नि दंडप्रमाणं कृत्वा सप्तव्याहृतिभिः प

चगव्येनत्रिः प्रोक्ष्यजलपक्षेन ग्रांपंचगव्यं प्रक्षिप्यकुशानास्तीर्यसावित्र्यादेहं प्रोक्ष्यशंखोदकेन पुरुषसूक्तेनाष्टोत्तरशतामृ
तप्रणवैश्चसंस्नाप्याष्टाक्षरेणषोडशोपचारेः संपूज्यतुलसीमालाधैरलंकृत्यविष्णोहृव्यंरक्षस्वेतिदेहंगर्तेन घांवाक्षिपेत्॥रुद्र
विष्णूरितिदंडंत्रेधाभग्नंदक्षिणहस्तेस्थापयेत्॥ हंसः शुचिषदितिपरेणनाकंनिहितमितिहृदयेजपेत्॥ ॥पुरुषसूक्तं
वोर्मध्येजपेत्॥ ब्रम्हजज्ञानमितिमूर्ध्नि मूर्धानंभूर्भुवः स्वश्चेत्यूक्त्वाशंखेनभेदयेत्॥ अथवाभूमिर्भूमिमगान्माताम्मातरम
प्यगात्॥ भूयास्मपुत्रैः पशुभिर्योनोद्वेष्टि सभिद्यतामितिमंत्रेणपरशवादिनाभेदयेत्॥ शिरोभेत्तुमशक्तः शिरःस्थापितं
गुडपिंडादिकंभिंद्यात्॥ गर्तेपुरुषसूक्तेनलवणेनप्रपूरयेत्॥ सृगालश्वादिरक्षार्थंसिकतादिभिः प्रपूरयेत्॥ नद्यादौने
च्छिरोभेदनोत्तरंदर्भैराच्छाद्यव्याहृतिभिरभिमंत्र्यपाषाणंबध्वा ॐस्वाहेतिहृदेन्यसेत्॥ ततोऽग्निनाग्निः स॰ त्वंह्यग्ने अग्निना॰ तंमर्ज-
यंतसुक्रतुं॰ यज्ञेनयज्ञं॰ इत्यृक्चतुष्टयेनचितिः सृगित्यादिभिर्दशहोत्रादिसंज्ञकयजुर्मंत्रैश्चाभिमंत्रयेत्॥ अतोदेवाइतिजपि
त्वापापैर्मुक्ताअश्वमेधादिफलभागिनोवयमितिभावयंतोवभृथबुध्यासर्वेनुगामिनः स्नात्वागंधादिधृत्वासोत्सवागृहंगच्छेयुः॥ अत्रप
रमहंसस्यस्थलेसमाधिर्मुख्यः॥ जलेमध्यमः कुटीचकंतुप्रदहेत्सूरयेच्चबहूदकं॥ हंसोजलेतुनिक्षेप्यः परमहंसंप्रपूरयेदितिवच
नात्॥ अत्रपरमहंसंप्रकीरयेदितिक्वचित्पाठः॥ एकोद्दिष्टंजलंपिंडमाशौचंप्रेतसत्क्रियां॥ नकुर्यात्पार्वणादन्यद्ब्रह्मीभूताययस्य

ध॰सिं॰ ये॥ कुटीचकातिरेकेणनदहेद्यतिनंकचित्॥ततःकर्त्तास्नात्वाचम्यर्षासिद्धिंगतस्यब्रह्मीभूतभिक्षोस्तृप्त्यर्थंतर्पणंकरिष्येइतिसंकल्प प॰उ॰
८१ सव्येनदेवतीर्थेनैवात्मानमंतरात्मानंपरमात्मानमितिचतुश्चतुस्तर्पयित्वाशुक्लपक्षेभूतस्यकेशवादिद्वादशनामभिः कृष्णपक्षेमृ २
तस्यसंकर्षणादिद्वादशनामभिःकेशवंतर्पयामीत्येवंद्वितीयांतैः कुर्यात्॥ इदंक्षौरणानिकेचित्॥ततःसिद्धिंगतस्यभिक्षोस्तृप्त्यर्थं
नारायणपूजनंबलिदानंघृतदीपदानंचकरिष्येइतिसंकल्प्यदेवयजनोपरिरितिरेवामृन्मयलिंगंकृत्वापुरुषसूक्तेनाष्टाक्षरेणच
षोडशोपचारपूजांकृत्वाघृतमिश्रपायसबलिंदत्वाघृतदीपंचसमर्प्यपायसबलिंजलेक्षिपेत्॥ततॐनमोब्रह्मणेनमइतिशं
खेनाष्टार्घ्यान्दत्वागृहंव्रजेदितिप्रथमदिनकृत्यं॥एवंदशादिनांतंप्रत्यहंतर्पणंलिंगपूजनपायसबलिदीपदानानिकुर्यात्॥अथै
कादशेहनिपार्वणश्राद्धं॥ तत्रमध्यान्हेनद्यादौश्राद्धांगतिलतर्पणंकृत्वादेशकालौस्मृत्वाप्राचीनावीतीअमुकगोत्रस्यामुकशर्म
णोब्रह्मीभूतस्यास्मत्पितुःकरिष्यमाणदर्शादिसर्वश्राद्धाधिकारार्थमाद्यपार्वणश्राद्धंकरिष्येइतिपुत्रादिःसंकल्पयेत्॥शिष्यस्तु
ब्रह्मीभूतस्यगुरोःप्रत्यब्दादिश्राद्धाधिकारार्थंतत्पितृसंबंधिनामगोत्रोद्देश्यतासिध्यर्थंचपार्वणश्राद्धमितिसंकल्पयेत्॥अन्यत्स
मानं॥पुरूरवार्द्रवसंज्ञकाविश्वेदेवाःपितृपितामहप्रपितामहानांनामगोत्रादिसहितानामुच्चारः॥सर्वत्रपितुर्ब्रह्मीभूतइतिवि १
शेषणमात्रमधिकंशेषंप्रत्यब्दश्राद्धवत्॥केचित्शिष्यःकर्ताचेदात्मांतरात्मपरमात्मनउद्दिश्यसाधुरुरुसंज्ञकदेवयुतसव्येनदेवत

मेकंनांदीश्राद्धवदेकादशाहे पार्वणश्राद्धंकुर्यादित्याहुः॥ अत्रसर्वत्रविस्तरस्तोरोक्तसन्यासपद्धतौद्रष्टव्यः॥ अथद्वादशाहेनारा
यणबलिः॥ देशादिस्मृत्वासिद्धिंगतस्यभिक्षोः संभावितसर्वपापक्षयपूर्वकंविष्णुलोकावाप्तिद्वाराश्रीनारायणप्रीत्यर्थंनारायणबलिं
करिष्येइतिसंकल्प्यत्रयोदश यतीन्विप्रान्वानिमंत्र्यशक्तौपक्षेकेशवरूपीगुर्वर्थेत्वयाक्षणःकर्तव्यइत्येवंदामोदरांतकेशवादिद्वा
दशनामभिः क्षणोदेयः कृष्णेतुसंकर्षणादिद्वादशनामभिस्त्रयोदशंविप्रंविष्ण्वर्थेत्वयाक्षणःकर्तव्यइतिनिमंत्र्यपादान्प्रक्षाल्यप्राङ्मु
खानुपवेशयेत्॥ विप्राग्रेस्थंडिलेग्निप्रतिष्ठापनादि अन्वाधानेचक्रुष्याज्येनेत्यंते ऽग्निंवायुंसूर्यंप्रजापतिंचव्यस्तसमस्तव्याहृति
भिरेकैकपायसाहुत्वाविष्णुर्मतोदेवाइतिषड्भिः प्रत्यृचमेकैकपायसाहुत्वानारायणपुरुषसूक्तेनप्रत्यृचमेकैकपायसाहुत्वाशक्तौके
शवादिद्वादशदेवताः कृष्णेसंकर्षणादिद्वादशदेवताः एकैकपायसाहुत्वाशेषेणेत्यादिद्विपंचाशदधिकशतमुष्टिनिरूप्यबलिपर्या-
मतंडुलानोप्याष्टत्रिंशदाहुतिपर्याप्तंपुरुषाहारमितिविष्णुनैवेद्यपर्याप्तंचक्षीरेश्रपयित्वाज्यभागांतेग्निपूर्ववतः शालग्रामेविष्णुंपु-
रुषसूक्तेनाष्टाक्षरेणचषोडशोपचारैः संपूजस्त्रुचाहस्तेनवान्वाधानानुसारेणहोमत्यागौविदध्यात्॥ एवंशक्तौकृष्णभेदेन
केशवादिद्वादशांताः संकर्षणाद्यंतावाष्टत्रिंशदाहुतीर्हुत्वास्विष्टकृदादिहोमशेषंसमाप्यपुनः शालग्रामंसंपूज्यविष्णुगायत्र्याविष्णा
वेर्ध्यंदत्वाहुतशेषपायसेनविष्णावेबलिंदत्वानिमंत्रितत्रयोदशविप्रान्केशवादिक्रमेणकेशवरूपीगुरवेनमइदमासनमित्यादिनासन

धर्मसिं॰ गंधपुष्पधूपदीपाच्छादनानिदत्वात्रयोदशविप्रंपुरुषसूक्तेनप्रत्यृचंतेविष्णवेनमइत्येवमादिनाविष्णुंदीपांतोपचारैःपूजयेत्॥ चतुर प॰उ॰
८२ स्त्रमंडलेषुत्रयोदशभोजनपात्राण्यासाद्योपस्तीर्यान्नंपरिविष्य पृथिवीतेपात्रमित्यादिनाकेशवादिद्वादशोद्देशेनविष्णूद्देशेन चान्नंत्य ३
क्त्वाअतोदेवा॰ ॐ तद्ब्रह्म ॐ तद्वायुर्ब्रह्मार्पणमित्याद्यापोशानादि प्राणाहुत्यंतेनारायणाद्युपनिषद्भागान्पठेन्नृसिंहंभ्रांतेआचांतेषुभाग
ग्रान्दर्भानास्तीर्याप्सरेणाक्षतोदकंदत्वाकेशवरूपिणेगुरुवेयंपिंडस्वाहानममइत्येवंद्वादशपिंडान्दद्यात्॥ कृष्णोत्तुसंकर्षणादिनामभि
रितिसर्वत्र॥ पिंडेविष्णुंसंपूज्यपुरुषसूक्तेनस्तुत्वाविसर्जयेत्॥ विप्रेभ्यस्तांबूलदक्षिणादिदत्वात्रयोदशविप्रायनाभ्याआसीदित्सा पृक्कयेण
फलतांबूलदक्षिणादिदत्वानमस्कृत्यतांशालग्राममूर्तिमाचार्यायदद्यात्॥ इतिनारायणबलिः॥ अथद्वादशाहेत्रयोदशाहेवाप्ययमाचारमारा
धनं॥ तत्रप्रयोगः॥ देशकालौस्मृत्वाश्रीनारायणप्रीत्यर्थमाराधनंकरिष्येइतिसंकल्प्य॥ गुर्वर्थेक्षणःकर्तव्यः॥ एवंपरमगुर्वर्थेपरमेष्ठिगु
र्वर्थेपरात्परगुर्वर्थे॥ एवंविप्रचतुष्टयंनिमंत्र्यशक्तौकेशवादिनामभिः कृष्णौसंकर्षणादिनामभिःद्वादशविप्रान्निमंत्रयेत्॥ एवंषोडशविप्राः
यतयोवा॥ अशक्तौयथाशक्तिविप्रान्निमंत्र्ययथायथंषोडशक्षणादेयाः॥ षोडशानांपादप्रक्षालनंकृत्वाचम्यपादप्रक्षालनोदकंपात्रांतरेगृहीत्वा
गंधपुष्पादिभिःपूजयेत्॥ विप्रान्प्राङ्मुखानुदङ्मुखान्वोपविश्यषोडशोपचारैर्गंधादिपंचोपचारैर्वासंपूज्य॥ सपरिकरमन्नंपरिविष्यगाय- ८२
त्र्याप्रोक्ष्यगुरवेइदमन्नंपरिविष्टंपरिवेक्ष्यमाणंचातृप्तेःस्वाहाहव्यंनमम॥ एवंपरमगुर्वादिभ्यःपंचदशभ्योन्नत्यागंकृत्वाब्रह्मार्पणमित्यादि

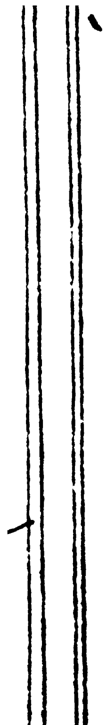
भक्तेष्वाचांतेषु तांबूलदक्षिणावस्त्रादिभिः पूजयेत्॥ अत्र केचित्सूर्वस्थापितपादोदकतीर्थपूजांकुर्वंति॥ तद्यथा तीर्थपात्रं तंडुलादिकृत
मंडले संस्थाप्य पुरुषसूक्तेन तीर्थराजाय नम इति षोडशोपचारैः संपूज्य तत्पात्रं शिरसि धृत्वा बंधुभिः सह विप्रान्प्रदक्षिणीकृत्य गुरुर्ब्र-
ह्मा गुरुर्विष्णुरिति नत्वा प्रथमं विप्रहस्तात्तत्तीर्थं पिबेत्॥ तत्र मंत्रः॥ अविद्यामूलशमनं सर्वपापप्रणाशनं॥ पिबामि गुरुपत्तीर्थं पुत्रपौ
त्रप्रवर्धनमिति॥ कर्मेश्वरार्पणं कृत्वा स्वतः दद्यतो भुंजीत॥ वर्षपर्यंतं प्रतिमासं मृततिथावेवमेवाराधनं कार्यं नतु प्रतिमासिकश्राद्धं॥ प्र
त्यब्दं तु पार्वणश्राद्धं कृत्वाराधानमपि कार्यं॥ ततो दर्शमहालयादिश्राद्धान्यपि सर्वसाधारण्येन कार्याणि॥ न तत्र विशेषः॥ इत्याराधनवि
धिः॥ अत्र नारायणबलि पार्वणश्राद्धयोरेकदिनानुष्ठानपक्षे एकादशे द्वादशे वा दिने पूर्वं नारायण बलिं कृत्वा ततः पार्वणश्राद्धं कार्यं॥
दिनद्वयेकरणपक्षे त्वेकादशे पार्वणं द्वादशे नारायण बलिर्द्वादशे त्रयोदशे वा दिने आ राधनं॥ ऊनमासिकादिकालेष्वप्याराधानमिति के
चित्॥ प्रतिमासमाराधनमित्यन्ये॥ पार्वणश्राद्धं त्वेकादशाहप्रत्यब्दयोरेव॥ तच्च पुत्रादीनामेव नियतं शिष्यादीनां तु नावश्यकं॥ अपु
त्रयतेस्तु शिष्येणापि प्रत्यब्दं पार्वणश्राद्धं कार्यं तदर्थं च नामगोत्रोल्लेखाधिकारार्थमेकादशेऽपि शिष्येण पार्वणश्राद्धं कार्यं॥ नारायणबल्यादे
र्द्वादशाहादावसंभवे शुक्लपक्षस्थ द्वादशी श्रवणपंचम्यः पूर्णिमामावास्या चेति गौणकालाः॥ अत्र पूर्वपूर्वः श्रेयान्॥ भार्याकन्यास्नुषादः
स्त्रिया यतिसंस्कारकर्तृत्वे तु विधवाया वपनपूर्वकं कृच्छ्रत्रयाचरणं सधवायास्तु कृच्छ्राचरणमेव॥ देशांतरस्थः पुनः पितुर्यतेः सिद्धि

वार्तांश्रुत्वावपनपूर्वकस्नात्वाक्षीरतर्पणपूजनादिदशाहंतंकृत्वैकादशाहादौपार्वणनारायणबल्यादिसर्वमविकृतंकुर्यात्॥सन्निहिते
नज्येष्ठेनकृतंचेत्कनिष्ठोनकुर्यात्॥शुक्लकृष्णादिभेदेनकेशवादिनामानिमृततिथ्यनुरोधेनैवग्राह्याणि नतुवार्ताश्रवणतिथ्यनुरोधेन
॥मृततिथ्यज्ञानेतुवार्ताश्रवणानुरोधेनैव॥यतिसंस्कारकरणेश्वमेधसहस्रादिफलं॥असंस्कृतंविशीर्येतयतेर्यत्रकलेवरं॥धर्मलो
पोभवेत्तत्रदुर्भिक्षंमरणंतथा॥दिवंगतेगुरौशिष्यउपवासंतदाचरेत्॥नस्नानमाचरेद्भिक्षुःपुत्रादिनिधनेश्रुते॥पितृमातृक्षयंश्रु
त्वास्नानाच्छुध्यतिसांबरः॥अथप्रसंगाद्यतिधर्माः॥प्रातरुत्थायब्रम्हणस्पतइतिजपित्वादंडादीनि मृदंचादायमूत्रपुरीषयोर्गृह
स्थचतुर्गुणंशौचंकृत्वाचम्यपर्वद्वादशीवर्ज्यंप्रणवेनदंतधावनंकृत्वामृदाबहिःकटिंप्रक्षाल्यजलतर्पणवर्ज्यंस्नात्वापुनर्जंघेप्रक्षा
ल्यावस्त्रादीनिगृहीत्वाप्रणवेनप्राणायाममार्जनादिकृत्वाकेशवादिनमोंतनामभिस्तर्पयित्वाभूस्तर्पयामीत्यादिव्यस्तसमस्तव्याहृतिभि
र्महर्जनस्तर्पयामीतितर्पयेत्॥अत्रविशेषोमाधवादौविश्वेश्वर्यादौचज्ञेयः॥सूर्योपस्थानादिकंत्रिकालविष्णुपूजादिकंचसिंधौज्ञेयं
॥विधूमेसन्नमुसलेव्यंगारेभुक्तवर्जने॥कालेपराण्हेभूयिष्ठेनित्यंभिक्षांयतिश्चरेत्॥अत्रभिक्षाभेदाग्रंथांतरेज्ञेयाः अत्रविविदिषो
र्दंडिनोमाधुकरीमुख्या॥दंडवस्त्रादिपरिग्रहणरहितस्यतुकरपात्रंमुख्यं॥अन्येपक्षाअशक्तविषयाः॥तत्रमाधुकरीपक्षेदंडादिगृही ८३
त्वापंचभ्यःसप्तभ्योवागृहेभ्योभिक्षांयाचयित्वान्नंप्रोक्ष्यभूःस्वधानमइत्यादिव्यस्तसमस्तव्याहृतिभिःसूर्यादिदेवेभ्योभूतेभ्यश्चभू

मौक्षिप्त्वाशेषमन्नंविष्णुनिवेदितंभुंजीत॥ चंडीविनायकादिनैवेद्यंभुंजीत॥ भुक्त्वान्यषोडशप्राणायामान्कुर्यादितिसंक्षेपः॥ यतिह-
स्तेजलंदद्याद्भिक्षांदद्यात्पुनर्जलं॥ भैक्ष्यंपर्वतमात्रंस्यात्तज्जलंसागरोपमं॥ एकरात्रंवसेद्ग्रामेनगरेपंचरात्रकं॥ वर्षाभ्योन्यत्रवर्षासुमासां
श्चचतुरोवसेत्॥ अष्टौमासान्विहारःस्याद्यतीनांसंयतात्मनाम्॥ महाक्षेत्रप्रविष्टानांविहारस्तुनविद्यते॥ भिक्षाटनंजपस्नानंध्यानंशौ
चंसुरार्चनं॥ कर्तव्यानिषडेतानिसर्वथानृपदंडवत्॥ मंचकंशुक्लवस्त्रंचस्त्रीकथालौल्यमेवच॥ दिवास्वापश्चयानंचयतीनांपतना-
निषट्॥ वृथाजल्पंपात्रलोभंसंचयंशिष्यसंग्रहम्॥ हव्यंकव्यंतथान्नंचवर्जयेच्चसदायतिः॥ यतिपात्राणिमृद्वेणुदार्वलाबुमयानिच-
॥ नतीर्थवासीनित्यंस्यान्नोपवासपरोयतिः॥ नचाध्ययनशीलस्यान्नव्याख्यानपरोभवेत्॥ एतद्वेदार्थभिन्नपरं॥ एतेसंक्षेपतोयतिधर्माः
॥ अन्येपिमाधवीयमिताक्षरादौज्ञेयाः॥ प्रथमेत्रपरिच्छेदेकालसामान्यनिर्णयः॥ द्वितीयेथपरिच्छेदेविशेषात्कालनिर्णयः॥ तृतीयस्यच
पूर्वार्धेगर्भाधानादिसत्क्रियाः॥ आह्निकंचप्रकीर्णार्थाआधानाद्याःसविस्तराः॥ देवप्रतिष्ठाशांत्यादिनित्यंनैमित्तिकंतथा॥ तार्तीयिकोत्तरा
र्धेस्मिन्जीवत्पितृकनिर्णयः॥ श्राद्धाधिकारकालादेर्निर्णयश्श्राद्धपद्धतिः॥ सूतकादेर्निर्णयश्चनिर्णयोदुर्मृतावपि॥ अंत्येष्टिसंस्कारविधिः
संन्यासःसहविस्तरः॥ प्रायश्चित्तंव्यवहृतिंसर्वदानविधिंविना॥ ५॥ कृत्स्नोपिधर्मशास्त्रार्थःसंक्षेपेणात्रनिर्मितः॥ विबुधानांचबालानां
तुष्टयेकष्टहानये॥ ६॥ मूलभूतानिपद्यापिविकृतानिक्वचित्क्वचित्॥ निर्विकाराण्यपिनवान्यप्युक्तान्यत्रकानिचित्॥ ७॥ मीमांसाधर्म-

शास्त्रज्ञाःसुधियोनलसाबुधाः॥ कृतकार्याःप्राङ्निबंधैस्तदर्थंनायमुद्यमः॥८॥ येपुनर्मंदमतयोलसाअज्ञाश्चनिर्णयंधर्मंवेदितुमिच्छंतिरु-
चिसस्तदपेक्षया॥९॥ निबंधोयंधर्मसिंधुसारनामासुबोधनः॥ अमुनाप्रीयतांश्रीमद्विठ्ठलोभक्तवत्सलः॥१०॥ प्रेम्णासद्भिर्ग्रंथःसेव्यःशब्दा
र्थतःसदोषोपि॥ संशोध्यवापिहरिणासुदाममुनिसतुषपृथुकमिष्टिरिव॥११॥ श्रीकाश्युपाध्यायवरोमहात्माबभूवविद्वद्द्विजराजराजः॥
तस्मादुपाध्यायकुलावतंसोयज्ञेश्वरोनंतइमावभूतां॥१२॥ यज्ञेश्वरोयज्ञविधानदक्षोदैवज्ञवेदांगसुशास्त्रशिक्षः॥ भक्तोत्तमोनंतगुणैकु-
धामानंताह्वयोनंतकलावतारः॥१३॥ एषोत्यजज्जन्मभुवंस्वकीयांतांकौंकणाख्यांसुविरक्तिशाली॥ श्रीपांडुरंगेवसतिंविधायभीमातटेमु
क्तिमगात्सुभक्त्या॥१४॥ तस्यानंताभिधानस्योपाध्यायस्यसुतःकृती॥ काशीनाथाभिधोधर्मसिंधुसारंसमातनोत्॥१५॥ ॥ इतिश्री
मत्काश्युपाध्यायसूरिसूनुयज्ञेश्वरोपाध्यायानुजानंतोपाध्यायसूरिसूनुकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्मसिंधुसारेतृतीयपरिच्छेदेउत्तरार्धं
समाप्तम्॥ ॥ श्रीपांडुरंगार्पणमस्तु॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥

पुण्यांतविठ्ठलसखारामअग्निहोत्रीयाणींआपलेशिलायंत्रछापावरछापिला॥ शके१७९२
प्रमोदनामसंवत्सरे॥ श्रावणशुक्लएकादश्यांरवौसमाप्तः॥ आवृत्ती २




इतिश्रीकाशीनाथोपाध्यायविरचितेधर्माब्धिसारेतृतीयपरिच्छेदः समाप्तिमगमत् ॥